

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

HIERONYMUS

ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

Nyt
theologisk Bibliothek

udgivet

af

Jens Møller,

Doctor og Professor i Theologien, ved Kjøbenhavns Universitet,
Ridder af Dannebrog.

Nittende Bind.

Kjøbenhavn 1831.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,
Hof- og Universitets-Bogtrykker.

Period. 1464.6

ANDOVER HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY
CAMBRIDGE, MASS.

V. 19-20

1831-1832

I n d h o l d.

	Side
I. Tale holden i Horsens Skole af sal. Professor Rector D. Worm	1
II. Mindekrift over Prof. D. Worm af Udgiveren.	
A. Biographien selv	44
B. Anhang dertil: Udvalg af Worms Breve	
a. til sal. Professor Myerup	139
b. til Stiftsprovst, Dr. K. Møller	237
c. til Overlærer Rosenbahl	275
d. til Professor J. Møller	285
III. Eregetiske Bidrag af Pastor Mag. G. u. Møller.	
1. om Matth. 12, 39. 40.	293
2. om Joh. 8, 46.	306
3. om 1 Cor. 15, 29. 30.	317

- IV. Anmærkninger til Brevet til Galaterne, af Confessionarius Dr. J. P. Mynster 327
- V. Ere Apostlerne i Fremstillingen af Jesu Døds Hensigt afvegne fra Jesu egen Lære? Besvaret, med nærmest Hensyn til C. F. Böhmes Skrift, af Stiftsprovst Dr. R. Møller 381
- VI. Anmeldelse om dette Tidsskrifts Fortsættelse under en forandret Titel. Af Udgiveren 417
-

I.

T a l e,

holden i Horsens lærde Skole d. 2^{den} Juni 1800

af

D. Worm,
Skolens Rector.

Spistarede Tilhørere!

Alle det lidende Fædrelands medlidende Venner!

Det er en almindelig Erfaring, hvis Aarsager ikke ere vanskelige at opdage, at en Fader, Broder, Ven, Velgjører aldrig er saa fjær, saa vigtig, saa dyrebar, naar han lider vel, naar han ikke trænger til os, som naar han stedes i Nød, naar han behøver os, naar vi staae i Fare for at miste ham: da først føle vi, hvad vi have i ham, da først paastjønne vi hans Værd, da vaagne først ret i os Kjerligheds, Hengivenheds, Venstabs, Taknemmeligheds de samme varme Følelser. Som

det er med Faderen, Broderen, Bønnen, Velgjøreren, saa er det og med det, som bør være os mere, end alle disse, saa er det med vor fælleds Moder — Fædrelandet: "Kjære ere os vore Forældre, siger den patriotiske Cicero, kjære ere os vore Koner, Børn, Slægtninger og Venner; men alle disse kjære Forhold og Forbindelser omfatter det ene Fædreland."

Saa længe Fædrelandet lider vel: saalænge Bonden gaaer trostigt ved sin Plov; Haandværkeren sidder stille paa sit Værksted; Skipperen udrillet pløier det fælleds Hav; Kjøbmanden usforstyrret driver sin lovlige Handel; Daglønneren uden Kummer og Suk fortjener Brødet til sig og sine; Embedsmanden med Troskab og Ridkerhet røgter det Kald, Staden betroede ham; den lærde læser, tænker, skriver for Medborgeres Oplysning og Forædling; den kloge og retfærdige Statsmand gaaer sin Fyrste tilhaande med Raad og Daad til at befæste Statens Held og Hæder; og en vliis, god, retfærdig, selvstændig Fyrste sidder ved Statens Roer, ene arbejdende paa, ved retfærdige Love, ved Rettens upartiske Pleie, ved kraftig Haandhævelse af den offentlige Sikkerhed, ved Borgerstids og Vindstibeligheids Opmuntring og Understøttelse, ved almeennyttige Anstalter,

ved Oplysningens Udbredelse, borgerlig Friheds
 Udbredelse og Befæstelse, gode Sæders og Huma-
 nitetens Befordring, at lykkeligjøre sit Folk;
 kort sagt, saalænge Fædrelandet lider vel, især
 dersom dette Fædrelandets Velbefindende har
 været længe; dersom borgerligt Held, som andet
 Gode, er gaaet ligesom i Arv, fra Fader til Søn,
 igjennem flere Slægter; da nydes dette Held af
 Mængden, uden ret at føles, uden ret at paa-
 skjønnes, som noget der saa skal være, fordi
 det længe saa har været; som noget der ikke
 fortjener synderlig Opmærksomhed, end sigt Er-
 kjendelighed. Sjældent spørges der da af et tak-
 nemmeligt, et eftertænksomt Hjerte: hvorfra
 kommer denne Lykke, disse gode Ting, disse Be-
 quemmeligheder, som jeg daglig nyder? Hvor
 er Lyden? hvor er Udspringet? fortjener jeg og
 alt dette Gode, og stræber jeg at gøre mig værdig
 til dets Nydelse? er min Rettighed saa grundet,
 er min Besiddelse saa hjemlet, at det ikke kan be-
 rovas mig? vilde og kunde jeg bære dets Tab,
 og være rede til Selvfornægtelser og Opofrelser
 for at gjenvinde det, ifald det tabtes? Saa ere
 de, som i Fædrelandets Velfærdsdage retteligen
 begrunde de vigtige og betydende Ord og Be-
 greber: Stat, Konge, Regjering, Love,

Ørlighed, borgerlig Orden, Frihed,
 Sikkerhed, Velstand; og som vilde for-
 staae og betænke, hvad det betyder, at skaffe disse
 tilbeie, og haandhæve og beskytte dem. Men alt
 dette, og meget mere indbefattes i det eene Ord,
 Fædreland; og derfor siger jeg, at Fædre-
 nelandet, saalænge det lider vel, ikke er os saa
 vigtigt, saa fjært, saa dyrebart, som det bør og
 som det fortjener. Det er nu eengang saaledes,
 at Vanen fløder os for Tingenes Indtryk; selv
 det Helligste, Høitideligste, Prægtigste taber ved
 jevnlig Nydelse for os sin Erværdighed, Stor-
 hed og Interesse. Hvad er prægtigere end So-
 len, naar den i sin Herlighed af Østens Porte
 iler frem paa Firmamentet, hen over vore Ho-
 veder, og i sin straalende Gang tegner Skaberens
 store Navn med Ildskrift paa Himlens Bue?
 hvad er mere gyselig skjønt, end naar den hvæl-
 lede Jorden lyder huult under Himlens Hvæl-
 vinger, saa Jorden, Guds Fodstammel, bæver,
 medens idelige Lyn gjennemkrydse og oplyse Nat-
 tens Mulm? og hvørlidet røre dog disse Natu-
 rens Storheder Menneket. Som det er med
 Naturen, saaledes med alt, som omgiver os.
 Skulle vi ret føle og vurdere et Gode, da maa
 det for en Tid berøves os, eller vi maae i det

mindste indskrænkes og hindres i dets Rydelse, og staae Fare for at miste det. Skulle vi ret slattere, elske, hænge ved og hengive os for Fædrelandet, da maa det komme i Fare, stedes i Nød, og sættes ud af Staud til med moderlig Gæmildhed at uddele sine Gaver til sine Børn. I denne Fare, i denne Banmagt sættes det ved Krigen, naar Alherrens vise, for os ofte usporlige, Hensigter tillade denne Rorder-Engel at svinge sit blodige Glavind over et Land; da aabnes Afgrunden og Ødelæggelsens Wederskyggeligheder styrte ud over Folk og Land; Fliidens Frugter nedtrædes, Paradiser omstæbes til Ørkener, Mennesker forvandles til Tigre, Gædelighedens Kilder forgiftes, Humanitetens spæde Spire nedtrædes, og Guds skjæne Jord omstiftes til en Jamnerdal. Dog, hvorfor ikke heller lade en Lydstlands nu hensovet Hædersmand male os denne Furies Færd? Maleriet er taget og oversat af Gedikes herlige Gravskrift over det 18de Aarhundrede.

Mægtigt var du Aarhundred og stort, og Aander fra
Fortid

Øie ærbødigt og taust for dine Altene Knæe.

Men dog var du for svag at mane de Helvedes Aander,
Som paa Landene end giftige Flammer udspye.

Og den rasende Krig, som hvet en Vitsdommens
Plante,

Og hvet Lyffens Blomst træder med Jernfod ned.

Af! ved Gjerrigheds Alter bløder end Menneskeheden!

Af! til Eiger endnu slæber sig Mennesket om!

Seer du Krigens Fakkell, den lumrer paa Gletter og
Bjerge,

Lumrer i fredelig Dal, lumrer paa bølgende Hav.

Seer du Krigens Drabanter! af vee os! de komme,
de komme

Ligesom Gjenførd om Nat: Dyrtd, Hunger og Pest.

Men hvorfor anstrænge mig for at male Krigem
med levende Farver? vi kjende den nu af egen
Følelse og Erfaring.

Der var en lang Tid, en saare lang Tid,
da Danmarks lykkelige Sønner kun kjendte denne
Gurte af Rygte og Fortælling; da de, sidende
selv i Fredens Ly, neppe hørte Drønet af Kri-
gens Torden, og maatte tage Indbildningskraf-
ten til Hjælp, for at skabe sig et svagt Billede af
dens sande Skikkelse. Men denne lykkelige Tid
er ikke mere. Danmarks Fred er brudt. En
Nation, Havets Tyrann, stolt, overmodig, for-
blindet af en falsk Politik og besat af Kræmme-
riets lede Djævel — "Ja forbandede Guld-
tørst hvortil tvinger du Menneskets

Hjerte!" — har, til Trods for Tro og Love, Folkeret, Billighed, Retfærdighed, overløst, overvældet og udplyndret os, og kastet det ustyldige Danmark ned i den frygtelige Nødvendighed, at give Slip paa Fredens Fordele og Betsignelse, og ved Krig og væbnet Magt at forsvare sin Selvstændighed, hævne tilføiet Vold, og redde sin Ære i Europas Dine, medens England ved denne himmelraabende Uretfærdighed har, for at bruge den brave og djærve Erskines Udtryk i det engelske Parlament, tabt sin moralske Værdighed for hele Verden. Skrækkelige Tab! det opveies ikke med Calcuttas Bomuld og Golcondas sunkende Stene. Jeg læste nyligt et Sted i den tanferige Seneca, hvor han klager over Menneskenes Daarlighed og Ondskab i at misbruge Guds Godehed og Naturens viseste Indretninger og velgjørende Kræfter til egen og andres Ulykke og Fordærvelse. Det er som det kunde være skrevet for vore Dage, og som den nye Verdens Karthago, det pengegjerrige Britterland, kunde have siddet for ham, da han udfastede dette alvorlige Malerie. Han taler om Vindene og deres mangfoldige Nytte og siger: "Vindene ere en stor Velgjerning af Naturen, dersom ikke Menneskenes Afspændighed anvendte dem til deres egen Fordær-

velse; upaatvilelig skabte Gud, Verdens Besyrer, ikke Vindene, paa det at de skulde dække Havet med Skibe, fyldte med Soldater, for at søge Fienden, enten paa Havet eller paa hin Side af samme. Vi hidse Seil for Vindene, for at ile i Krigen, og styrte os for e n Fares Skyld i en anden. Vi trodse de rasende Storme, og udæffe Havet, som søger med Menneskets Magt; og have vi kæmpet os igjennem alle Farer; ere vi undgangne bjerghøie Bølger, Dagens tykke Taage og Rattens Skræk; hvad Løn venter os da for alt dette? hvilken Havn modtager os i sin fredelige Favn? hvad andet end Krig, og den paa Kysten rustede Fiende, og Rationer, som skulle slagtes under gamle Stæders Brand? hvi forstyrre vi Havets Fred? er Jorden os maastee for liden? er det ikke Raserie, at anfælde Ube kjendte, og, uden at være fornærmede, med Forbittrelse at ødelægge Alt rundt om sig? og, som det vilde Røddyr, at myrde den, som man ikke kan hade? at overlade sit Liv til Bølgerne, og snste sig lyffelig Vind, for at komme hen at dræbe og ødelægge? Snart maatte man sige, at Naturen havde gjort bedre, om den havde forbudet Vindene at blæse, og befaleet enhver at blive i det Land, hvor han fødtes. Da blev i det mindste

enhver kun født til sin egen og sine Ulykke. Men nu har man ikke nok i husrig Rød; ogsaa Fremmede skulle plages. Hvo veed, naar et mægtigt Folk, opblæst af Lyffens Gurst, faaer i Sinde at sende en røverst Flaade til et fremmed Land? Hvo kan sige, om denne eller hin Wind blæser os en Krig hid? og hvad søge Menneskene igjennem disse Ulykker og Livets Farer! Det, som forkorter Livet selv." Saaledes Seneca. Rigt Stof til Eftertanke.

Vel have vi endnu ikke prøvet Krigen, som Andre det have, med alle dens Rædder. Imidlertid ligger dens Jernhaand allerede tungt nok paa Fædrelandet, til at alle dets Børn maae føle dens Tryk; til at Fædreland, Konge, Love, Dyrighed, borgerlig Orden, Røe, Sikkerhed og Velstand maae være endog den Enfoldigste og Letfindigste mere end nogensinde forskaaelige, vigtige og dyrebare. Vor fælleds Moder lider, og dette saameget paaenligere, som Udsigterne ere mørke, og Enden ikke er at sene. Dog, vi forsage derfor ikke; vi vide og troe, at dette ikke skeer uden Gud, og at altsaa dette, naar vi selv ville, skal tjene til vor Fred. Med Overbeviisning sige vi med den nysnævnte Digter:

Keizvoll klinget des Ruhms lockender Silber-ton
 In das schlagende Herz; und die Unsterblichkeit
 Ist ein grosser Gedanke; ist des Schweisses
 Der Edlen werth.

Leonidas sætter sig hen med sine Stridsbrødre, førend Slaget ved Thermopylæ, for at styrke sig med et kort Maaltid til det Blodbad, som foretog med Persernes mange Tusinder, og opmuntrer dem med disse Ord: Spiser Kammerader saaledes til Middag, at I ikke glemme, at vi alle spise til Aften i de Dødes Rige!

Madem, siger Seneca, blev ham ikke tyk under Lænderne, og sad ham ikke fast i Halsen. Leonidas faldt med alle sine Spartaner. Man jordede dem paa Valpladsen og satte dem denne Gravskrift: "Vandringmand, som læser dette, gaae til Sparta og sig, at vi ligge her, fordi vi ablode Fædrelandets Love."

Epaminondas smilede, da man ved Mantinea traf ham Spydet, og med samme Livet, ud af Bryttet, og han sank i Dødens Arme med disse Ord: "Jeg dser glad, thi mit Fædreland har feiret."

Decierne, Fader og Søn, lode sig af den Ypperstepræst indvie til Orcus med Ord, ved hvilke man gyser, stege saa til Hest, og styrkede

ind, hvor Fienden var tykkest, for at falde under en Hagl af Spyde, kun for at skaffe Fædrelandet Seiren. Patriotiske Sjæle! med dem, siger en latinſt Digter, tog Afgrundens Guder tiltakke, for hele Legioner, for alle Hjelpetropper, og hele Latiums det unge Mandſkab. Thi Decierne vare mere værd end alle de, som frelſtes ved dem.

Paulus Emilius, denne ægte Romer og store Feldtherre, som udvidede Romerſtatsens Grændſer ved ſine Erobringer, og lagde utallige Menneſter under dens Herredømme, ſom bragte af de erobrede Landes Bytte 5 Millioner i Skatkammeret, og derpå ſtæffede Romerfolket Skattefrihed i 30 Aar, og dog neppe efterlod ſig ſaa meget, at hans Rones Medgift af hans Stervboe kunde udbetales, denne ſande Patriot holdt, førend ſit Triumf-Indtog (det prægtigſte, Romerfolket nogentid ſaae) en Tale udenfor Byen til det forſamlede Folk, i hvilken han blandt andet ſagde diſſe Ord: "Min Lykke ſynes nu mig ſeld for ſtor, og begynder at worde mig miſtænkelig; ſkulde Nemefis have beſluttet at forſtyrre den, ſaa beder jeg de udsødelige Guder, at hun maa udøſe ſin Vrede, ikke over mit elſtede Fædreland, men over mig og mit Huus!" Hans

Den blev hørt; det haarde Slag rammede den Mand, som havde Styrke til at bære det. Demetrius havde to haabefulde Sønner; af disse døde den ene 5 Dage før, og den anden 3 Dage efter hans Triumph.

Eleomenes, Spartas fortræffelige Konge, var kommen i den Nødbenhighed, at han til sit Fædrelands Redning maatte søge den ægyptiske Konges, en troløs Tyrans, Hjelp. Denne lovede ham samme, men paa det Vilkaar, at han skulde sende ham sin gamle ærværdige Moder til Gidsel. Vilkaaret var haardt, men Fædrelandet var i Nød. Længe kjæmpede Eleomenes med sig selv, og gif flere Gange fra og til sin Moder, uden at kunne føre dette Forslag over sine Læber. Kratesilea, dette var denne ædle Qvindes Navn, mærkede hans Uroe, og nødte ham til at rykke ud med Sproget. Neppes havde han sagt det, førend hun svarede med en munter Mine: "Var det den stræffelige Sag, som du ikke turde aabnbare mig? sæt mig paa det første det bedste Skib, og send mig hen hvor du troer jeg kan nytte Sparta. Brug dette mit gamle Legeme til Gavn for Fædrelandet, førend det falder i Støv." Inden hun afreiste, gif hun med sin Søn i Neptuns Tempel; her omarmede

de hiwarben, under taase Taarer, til Afsted. Endelig sagde hun: kom Søn! kom Konge i Sparta! lad os astørre disse Taarer, førend vi forlade Templet, at Mennesker ikke skulle see os gjøre noget, som er Sparta uværdigt. Dette staaer i vor Magt. For Udfaldet raade Guderne."

Peder Colbjørnsen tændte Ild i sit eget Hus i det beleirede Frederikshald, for at give de andre Borgere Signalet til at gjøre det samme.

"Paa Klippens Fod, som Altø, brændte et Offer for
vort Fædreland,

Da Borgerkærligheden tændte for Landets Vel sin
Bye i Brand."

Den danske Flaade laae i Kjøgebugt; den blev angrebet af den svenske Admiral, Bagtmester. Commandeur Hvitfeld, som førte Dannebrog, laae Ilden nærmest. Hans Skib kom i Brand. Man raabte til ham, at han skulde kappe Anker og sætte paa Land.

Nei! svarte han, flye vi derhen, staaer Danmarks
Flaade Fare;

Og skulde Danske vove den, for eget Liv at spare!
Døe skal vi! men vi høynes maae, til sidste Nandes
dræt vi staae.

Til sidste Nandedræt vi staae, hans Sømand raaf
gjentog,

De Ild og Død rundt om sig saae, men uforsagt de
 sloge,

Til Jiben ind i Krudtet brød, og alle døde Heltedød.

Hellige bør disse og saadanne Hertes og
 Martyrers Skygge være os. De adfede med
 deres Blod til Fædrelandets Frelse; de bragte
 det de største Offere. Men denne høie Stemning
 kunne ikke Alle give sig. Denne stærke Lue kan
 ikke brænde i ethvert Bryst. Saa vare eller
 kunne være i de Stillinge og Omgivelser, som
 tænde og nære den Lue. Fædrelandskjærlighed,
 som Pligt for Alle, kan ikke grundes paa saa høie
 Følelser, som exalteret Begeistring. Pligt maa
 erkjendes og befales af Fornuft. Det maa
 vides Fædrelandets Søn og Borger, at han
 bør over alt andet elske, agte, tjene og hjælpe
 sit Fædreland, underkaste sig dets Lode med
 ubetinget Lydighed, og bringe det, naar det for-
 dres, ethvert Offer. Den ædleste Drift kunde
 ellers udarte til vildt Sværmerie, og Mennesket
 kunde maaskee handle som en Daare, i det samme
 han troede at opfylde den helligste Pligt. Thi
 alt, hvad der skal fortjene dette Navn, maa
 kunne retfærdiggjøre sig for Fornuften. Ikke
 alle kunne eller skulle døe, eller vove Livet, for
 Fædrelandet. Men alle skulle leve for det. Til

at leve for Fædrelandet hører ofte større udholdende Standhaftighed, mere god Villie, mere Trostaa, større Talenter, større Duellighed, end til at døe eller vove Livet for det. Mange ere døde eller have vovet Livet for Fædrelandet, som hverken havde Villie eller Evne til at leve for det. Fredens Jdrætter ere det mindre glimrende, mindre bældrende, end Krigens, men derfor ikke mindre priselige og gavnlige; og Held det Land, som ikke blev nødsaget til at kræve det sidste Offer af sine Sønner, som ikke blev tvunget til at gjøre den strenge Fordring paa deres Blod; som, istedetfor den sorgelige Nødvendighed, at kalde dem til at døe for sig, kan opmuntre dem til at leve for sig. Dette Held har Danmark længe nydt fremfor andre Jordens Nationer; og vi have den Troe til Gud, at han vil skjenke os det igjen. Da skulle vi tænke tilbage paa disse Drøvelsens Dage med taareblandet Glæde. Imidlertid ville vi alle stræbe at gjøre os værdige til denne Glæde, ved i Nødens Tid, efter bedste Indsigt og Evne, hver i sin Stilling, at opfylde Pligterne mod Fædrelandet.

Brænd høit! brænd varigt i vort Norden,

Du Fædrelandets Kjærlighed!

Gjør Manden kjæf i Sløgets Torden,

Og nyttig i den gyldne Fred!
 Vor Attraae Frederik skal ere,
 Og Gud selv give Bifalds Smil,
 Den gode Borgers Navn at bære,
 Er Maalet som vi sigte til.

Hvad Fædreland betyder, det hellige Forhold, hørt Borgerne staae til samme; dets Rettigheder og Fordringer paa sine Sønner, og disses Pligter imod denne Moder, har neppe nogen med kald Fornuft bedre indseet og med mere indtrængende Grunde fremfat, end Socrates, denne i saa mange Henseender spyderlig herlige Mand. Paa en Tid, da vi alle gjerne høre Alt, hvad som paa nogen Maade i vore Hjerter kan vække, være og befæste Kjærlighed til Fædrelandet og Erbedighed for dets Løve, frygter jeg ikke, at nogen af mine Tilhørere skulde kjedes ved at høre gamle Socrates at philosophere over dette Emne, eller finde det upassende, at jeg nytter denne Leilighed til at meddele en sammendraget Oversættelse af den Platoniske Samtale, i hvilken Socrates undersøger denne Sag med sin Ven Kriton. For at sætte os i den rigtige Synspunkt af Sagen, maa jeg indlede den med et Par Ord. Hvo kjender ikke Socrates, i det mindste saa meget, at han veed, at denne Atheniensiske Wiismands

hele Liv var opofret til nyttig Sandheds Under-
 søgelse og Udbredelse? at han utrættelig arbejdede
 paa at udrydde Overtroe og Fordomme, at ud-
 brede rigtige Begreber om Gud og hans Dyrelse
 blandt sine Medborgere, at gjøre Menneskene Dyd
 og Pligt vigtig og hellig, at opdrage og danne
 unge Mennesker til retskafne og duelige Stats-
 borgere, og indprænte dem Kjærlighed til Fædre-
 nelandet og Erbødighed for Statens Love; og
 at han i ethvert Forhold, som Borger, Ægte-
 fælle, Fader, Lærer, Ven, levede som han lærte.
 Og denne Socrates blev, formedelt et letsindigt
 Folks Utafnemmelighed, ved en uhyr Rabale,
 og de athentenske Sophisters, disse græske Pha-
 risæers Chicane, og nogle uforfældte Fienders
 Avind, anklaget for at lære og indføre nye Guder,
 at forføre og fordærve Ungdommen, og indstævnet
 til Strafs Lidelse for en Folkeret som bestod af
 vankundig Almue. Man angreb den uskyldige
 Mand med alle Ondskabens og en sophistisk Bel-
 talenheds Vaaben. I en kort og syndig Tale
 viste han sin Uskyldighed; men blev desuagtet med
 en Pluralitet af 3 Stemmer kjendt skyldig; dog
 overlodes det ham selv, efter Rettergangens Skik,
 at vælge imellem flere Straffe. Men Socrates,
 følende sit Værd, og i Bevidstheden af sin Uskyld-

dighed, erklærede, at han ikke, ved at vælge endog den mindste Straf, vilde begaae den Uretfærdighed mod sig selv, at erkjende sig sagstyldig. Dette forbittede Retten; man udfagde ham denne ædle Stolthed til Trodsighed, og domte ham med en stor Overvægt af Stemmer til at komme til Bøgeret. Socrates hørte denne sin Dom med en Engels Rolighed. Han blev nu lagt i Jern, kastet i Fængsel og overgivet til Stofmesteren, indtil Dommens Fuldbyrkelse. I denne Mellemtid besøgte hans Venner og Discipler ham flittigt i Fængslet. Disse havde, fra det Øieblik Socrates var dømt, tænkt paa og aftalt med hvoandre, at hjælpe ham til at undvige af Fængslet, ved at bestikke Bedkommende. Det kom alene an paa at overtale Socrates til at betjene sig af dette Røvningsmiddel. I denne Hensigt besøgte Kriton ham i Fængslet tredje Dagen førend hans Henrettelse, og da er det den skønne Scene forefalder, som vi nu ville lade Plato fortælle os. (Socrates vaagner af en Morgenbtund). S. Hvil kommer du her saa tidlig Kriton? Solen er jo neppe opstaaet; det forundrer mig, at Fængselvogtereren har vikket lukke dig ind. K. Vi ere forlængesiden gode Venner; da jeg kommer her saa jævnlig; han faaer og imellem en Drickestilling

af mig. S. Har du været her længe? A. Temmelig længe. S. Hvi har du da ikke vækket mig, men fiddet her saa stille? A. Gode Socrates, jeg sad med Forandring og betragtede dig, hvor sødt du sov, og nærnede ikke at vække dig, at du maatte nyde disse lykkelige Diebtikke. Jeg har ofte tilforn priset dig lykkelig i dit hele Liv, formedelst din Charakter, men aldrig mere end nu, at du kan bære den nærværende Ulykke saa let og rolig. S. Det vilde Klæde en Mand af min Alder ilde, at tage sig det saa nær, at han skal døe. Men hvi kommer du her saa tidlig? A. Jo Socrates, jeg bringer et sørgeligt Budskab, maastee ikke sørgeligt for dig; men for mig og alle dine Venner hoist sørgeligt. S. Hvad er dette? Er maastee Skibet kommet tilbage fra Delos, ved hvis Hjemkomst jeg skal døe? A. Endnu ikke, men det kommer uden Tvivl i Dag. Hvoraf det da vorder en nødvendig Følge, at du Socrates maa døe i Morgen. S. Nu i Guds Navn, min elskede Krito, om det saa skal være. A. Men, bedste Socrates, lyd mig, medens det endnu er Tid, og lad dig redde. Jeg vorder, hvis du døer, hoist ulykkelig. Thi foruden dette, at jeg derved berøves en Ven, hvis Lige jeg aldrig vil finde; saa vilde mange, som ikke kjende

dig og mig noiere, troe, at jeg har forsonet min Migt, da det havde staaet i min Magt at redde dig, naar jeg derpaa vilde have anvendt nogle Penge. Og hvilken Skam for mig, om man skulde troe, at jeg gjorde mere af Penge end af mine Venner! thi Mængden lader sig ikke overtale til at troe, at du ikke havde villet undvige, naar vi havde opværet dig dertil. S. Men, kjære Krito, hvad skulle vi bekymre os om Mængdens Døm? K. Du seer jo dog selv, Soerates, at det er fornsdent at bekymre sig om Mængdens Døm. Din egen Forsfatning viser jo, at den er i Stand til at gjøre, ikke smaae, men store Ulykker, naar en Mand bliver beført for den. S. Sid Mængden var i Stand til at gjøre meget Ondt, den var da og i Stand til at gjøre meget Godt; men nu er den ikke i Stand til at gjøre nogen af Delene. Thi den kan hverken gjøre os til Vise eller til Daarer. Den handler kun i Blinde. K. Lad saa være! men sig mig oprigtig, om du frygter, at jeg eller dine andre Venner, skulde komme i nogen Uleilighed, isald du undveeg, som de der havde stjaalet dig ud; thi frygter du derfor, da kan du for denne Sag være rolig. De Penge, som visse Folk forlange for at lade dig undvige, ere ikke saa mange. Min

Formue staaer til din Tjeneste, og tilkader dit
 samme Venstabs dig ikke, at betjene dig af denne,
 saa er her nogle Fremmede, dine Gæstvenner,
 som ere rede at anvende det Fornødne. Ikke
 heller maa du komme med den Jædvending, at
 du ikke veed, hvor du skal tye hen; thi hvor du
 vender dig hen, vil man modtage dig med aabne
 Arme. Har du Lyst at gaae til Eheskallen, da
 har jeg der gode Venner, som ville gjøre sig en
 Ære af at modtage dig, og staae dig al Sikker-
 hed. Overalt, gode Socrates, synes du mig
 ikke at handle Ret i at forraade dig selv, da du
 kan reddes. Hertil kommer endnu, at du synes
 mig og at forraade dine Børn, i det du frivillig
 staaer Haanden af dem og overgiver dem til deres
 Skjæbne. Men denne vil blive, som Faderløses
 pleier at være. Sag dette, gode Socrates, i
 Overveielse; men Diebliffene ere kostbare; der
 er kun een Beslutning at tage. Lyd derfor mit
 Raad, og betænk dig ikke. O. Elskeligste Krito,
 din velvillige Omhyggelighed er mig dyrebar, saa-
 fremt den kan bestaae med Fornuften; i andet
 Fald er den jo større, jo mere mig til Byrde. Vi
 maa derfor undersøge, om jeg bør handle saa-
 ledes eller ikke. Du veed, at det altid har været
 min Raade, aldrig at lyde nogen af mine Venner

mere end Fornuften, og hvad denne vilse mig som det bedste. Og de Grunde, som tilforn bestemte mig, kan jeg ikke forkaste nu, fordi min Tilstand har forandret sig. De synes mig endnu at være de samme, og jeg agter og ærer dem som før. Kan du altsaa ikke fremføre stærkere Grunde, da maa du vide, at jeg ikke lyder dig, om endog de, som have Magten, truede mig mere end nu, som man truer Børn med Bussmanden, med Kængsel og Død og Forliset af min Formue. K. Hvorledes skulle vi da bedst anfille denne Undersøgelse? S. Vi ville først undersøge det, du før sagde om Mængdens Dom. Du et da vel enig imed mig deri, at det ikke er alle Menneskers Domme man skal agte; men kun nogle? K. Ja! S. Det er da vel de Godes, og ikke de Ondes Dom man skal agte? K. Det forstaaer sig. S. Er ikke de Gode de Fornuftige, de Slette de Laabelige? K. Upaatvibelig. S. Den som det er om at gjøre, at bevare sit Legeme frisk og sundt, hvis Dom, Bifald og Misbag bør han bekymre sig om? enten om den duelige Læges eller Mængdens? K. Dette besvarer sig selv. S. Men, ifald han foragter Lægens Raad, og retter sig efter den ukyndige Mængdes? vil dette da ingen onde Følger have for ham? K. Jo tilvisse.

Han vil ødelægge sit Legeme. S. Nu, min kjære Krito, for at være fort, er det ikke ligeledes med alle andre Ting, at vi, naar Spørgsmaalet er, om hvad der er Ret eller Uret, Anstændigt eller Uanstændigt, Godt eller Ondt, ikke bør agte paa Mængdens Dom, eller frygte for den; men ene paa den Forstandiges og Indsigtsfuldes; hvilken vi bør agte og frygte mere, end alle de andres tilhobe; thi rette vi os ikke efter den, da fordærves vi og tage Skade paa det i os som forbedres ved Retfærdighed; men fordærves ved Uretfærdighed. Men skulde nu en forbedret og sygelig Sjæl være af mindre Vigtighed, end et fordærvet og sygeligt Legeme? K. Hvo kunde troe dette? S. Altsaa, min bedste Ven, bør vi ikke agte paa, hvad Mængden vil sige om os; men hvad den, som forstaaer sig paa Ret og Uret; hvad Sandheden selv vil dømmes. Men, vil du sige, Mængden kan stille os ved Livet. K. Ja! Socrates, denne Indbending maae falde enhver ind. S. Du har Ret, men jeg spørger dig, om det er Hovedsagen at leve, eller at leve vel? K. At leve vel. S. Men at leve vel, er det ikke at leve med Værdighed og Retfærdighed? K. Hvo kan nægte dette. S. Det staaer altsaa tilbage at undersøge, om det er Ret eller Uret, at jeg

prøver paa at undvige, uden Statens Tilladelse. Skulde det befindes at være Ret, saa vilde vi forsøge derpaa; hvis ikke, vilde vi lade det være; thi, førend jeg handler uretfærdigt, bliver jeg heller her, og venter med Rolighed min Død.

K. Mod dette kan jeg intet indvende, lad os da stride til Undersøgelsen. **S.** Vel an da! men hør mig med Opmærksomhed. Sæt mig imod, hvor du kan, jeg vil lade mig sige. Kan du ikke, da lad være, kjæreste Krito, ved Sjentagelsen af det samme og det samme, at overtale mig til at handle mod Atheniensernes Villie. Svar mig kun oprigtig paa ethvert af mine Spørgsmaal. Skulle vi sige, at det under ingen Omstændigheder er tilladt, med Forsæt at gjøre Uret? eller at det i visse Tilfælde er tilladeligt, i andre ikke? Herom ere vi jo tilforn saa ofte bleven enige. Eller ere maaskee alle vore ældre Overbeviisninger i disse saa Dage rokkede, og vi gamle Mænd, som saa ofte med Alvor have afhandlet disse Ting med hverandre, ere, uden selv at vide det, igjen vordne Born. Eller staaer det, vi forlængst have antaget, urokkeligt fast, enten saa Mængden siger ja eller nei? enten det berøver skal gaae os vel eller ilde? **K.** Det staaer urokkeligt fast. **S.** Vi tør da aldrig gjøre Uret? **K.** Aldrig.

S. Vi tør da heller ikke hævne os, naar vi blive forurettede. **R.** Det synes ikke. **S.** Synes? tør vi da gjøre Ondt? **R.** Ingenlunde. **S.** Men at gjøre Menneſter Ondt er at gjøre Uret. Vi tør altsaa ikke gjengjelde Fornærmelser, eller gjøre et Menneſte Ondt, om han end fornærmer os. Men ſee til, min fjære Krito, at du ikke tilſtaaer mig dette imod din Overbeviisning; thi jeg veed, at ſaa ere eller ville være af denne Troe. Men de, ſom i dette Stykke ere uenige i deres Overbeviisning, kunne ikke være enige i deres Overbetæſer og Beſlutninger. Betænk derfor vel, også du heri kan være af ſamme Troe, ſom jeg: og om vi i vor Underſøgelse ſkulle gaae ud fra den Grundſætning, at det aldrig er tilladt at gjøre Uret, eller hævne Uret, eller gjengjelde Ondt med Ondt. Er du heri af andre Tanker, da ſig det, og belær mig; ſamtykker du derimod, ſaa hør videre, hvad deraf følger. **R.** Jeg bifalder og ſamtykker, bliv du kun ved. **S.** Jeg ſiger da, eller rettere, jeg ſpørger: bør en Mand holde en loblig indgaaet Forpligtelſe, eller tør han ſvige den? **R.** Han bør holde den. **S.** Svar mig da med Eſcertanke paa dette: ifald jeg undveeg herfra uden Statens Tilladelse, fornærmede jeg da Noget? og maatte den jeg mindſt

burde, eller ikke? holdt jeg min loblig indgangne Forpligtelse, eller ikke? **A.** Jeg kan ikke svare paa dette Spørgsmaal, thi jeg forstaaer det ikke.

S. Nu vel! forestil dig, at Lovene og Fædrelandet, i det jeg vilde løbe bort, eller hvad man vil falde det, stikede sig i Veien for mig og tiltalede mig saaledes: Hvad er det min gode Socrates, du har i Sinde at foretage dig? kan din Hensigt med dette Foretagende være anden, end, saavidt det staaer til dig, at ødelægge os Love og hele Staten. Kan du troe det mueligt, at den

Stat kan bestaae, i hvilken de fældede Domme intet gjælde; men af enhver Borger svækkes og eluderes? Hvad skulle vi, Krito, svare til dette? skulle vi svare, at Staten fornætter os og har dømt uretfærdigt? **A.** Ja! ved Gud, Socrates, dette skulle vi svare.

S. Men om Lovene fremdeles sig: Socrates, var det ikke en Aftale imellem os og dig, at du vilde holde dig de Domme efterrettelig, som Staten maatte affige? Og dersom jeg undrede mig over dette Spørgsmaal, vilde de maaffee sig: Undre dig ikke heri over, men svar os, du pleier jo ellers saa gjerne at spørge og svare; hvad har du at klage over os og Fædrelandet, at du saaledes tager dig for at ødelægge os? have vi ikke for det første født

dig: ved os fik din Fader din Moder og avlede dig; har du noget at udsætte paa Egteskabslovene? jeg maatte da svare: slet intet. Men ere maastee Lovene om Børneopdragelsen, som ogsaa du har nydt, ikke efter dit Sind? var det maastee ikke vel gjort, at de didhørende Love befalede din Fader at lade dig oplære i Videnskaberne og Gymnasiken? dette var saare vel gjort, maatte jeg jo svare. Nu vel da! kan du da nægte, at du, siden du blev født og opdraget, var vores, baade som Søn og Tjener, ligesom dine Forfædre; og er dette unægteligt, kan du da tiltroe dig lige Rettigheder med os? og at du har Ret til at gjøre ved os lige det samme som vi ved dig? Imod din Fader eller din Herre, ifald du havde en, vilde du dog ikke tiltage dig Rettighed til at gjengjelde med lige, hvad du af dem maatte lide, f. Ex. at skjælde igjen, ifald de skjældede dig, eller slaae igjen, om du fik Hug? Imod Fædrenelapdet og Lovene derimod skulde saadant være dig tilladt, saa at, om vi fik i Sinde at dræbe dig, fordi vi troede at det var Ret, saa vilde du af alle Kræfter stræbe at myrde os Love og Fædrenelandet, og med det samme paastaae, at du gjorde Ret. Du som vil have Folk til at troe, at du gjør Biskdom og Dyd til din Hovedsag! er du

da saa viis, at du ikke veed, at **Fædre-**landet er dyrebareere, ærbørdigere og helligere end **Fader** og **Moder** og alle **Forsædre**, og vigtigere baade i **Guds** og alle forstandige **Menneskers** **Sine**? at du har ære, saie, lyde det strænge **Fædreland** være end en **Fader**, og taale uden **Trædsighed** alt hvad det paalægger dig at lide; om det og byder dig at **slaaes**, at **fængsles**, at **gaae i-Krigen**, hvor **Lemlæstelse** og **Død** vente dig; fordrer da ikke **Pligten**, at du **finder dig i dette**? og ikke **vægrer dig**, ikke **undviger**, ikke **forlader din Hof**? **Hvad skulle vi nu sige til dette min Kjære Krito**? **Skulle vi give Lovene Ret eller ikke**? **S. Vi faae vel.** **S. Du seer altsaa Socrates,** (**blibe Lovene ved**) **at du ikke gjør Ret imod os,** i det du har i **Sinde**. **Ihi vi, som have sødt, opdraget og gjort dig deelagtig i alt det Gode som stod i vor Magt, tillade enhver Atheniensers, efter at han har prøvet og erfaret Statens Indretninger og Love, isald de ikke staae ham an, at reise bort, hvorhen han behøger, og tage alt sit med sig, og bosætte sig et andet Sted. Men, hvo af eder som bliver, efter at han har seet hvorledes Retten her pleies og Staten forvaltes, ham ansee vi for stiltiende at have samtykket og lovet, at ville gjøre hvad vi befale; og naar han**

ikke lyver, paaftaae vi, at han gjør Uret. Og i denne Forbrydelse erklære vi dig Socrates, hvis du udfører det du har i Sinde, at være skyldig fremfor nogen anden Athenienser, som den der fremfor nogen anden har indgaaet denne Forpligtelse med os. Thi at vi og Fædrelandet staae dig an, derpaa have vi et stort Beviis. Du havde vel ikke valgt dig denne Stad til Opholdssted, hvis den ikke fortænlig havde behaget dig; du har jo aldrig sat din Fod ud af denne Bye, for at besøge nogen af Høllenernes Nationalfester, uden ængang til Isthmus; du er aldrig gaaet noget Steds hen, uden i Fækten; du har aldrig vist nogen Lyst som andre Mennesker til at kjende nogen anden Bye eller andre Love; men Fædrelandet har været dig nok; saa tilføds har du været med det, og saa aldeles har du samtykket i at behandles efter dets Skikke. Det blev dig jo desuden tilladt for Retten, at gaae i Landflygtighed, om du havde villet; og det, som du nu har i Sinde at gjøre imod Statens Villie, burde du dengang have gjort med dens Tilladelse. Men da brøt du, som det ikke ansøgte dig, at du skulde døe, og valgte, som du sagde, Døden for Landflygtighed. Men nu hverken stammer du dig for det, du dengang sagde, eller viser nogen

Andseelse for os, men søger at ødelægge os. Du vil gjøre, hvad den lumpeneste Slave vilde, løbe bort, til Trods for dit Løfte og dit stiltiende Samtykke, at finde dig i vore Anordninger. Du bryder altsaa den Pagt, som du uthvungen, uoverrasket og ubedraget, har indgaaet med os, og udsætter dig, ved at undvige, for alles Spot. Thi betænk engang Følgerne af denne Trosløshed for dig selv og dine Venner. Dine Venner vilde blive nødte til, ligesom du, at tage Fligten, at sætte deres Fædreland og miste deres Formue. Du selv, hvor vil du hen? til een af Raboestakterne? men de vilde ansee dig for en Fiende af deres borgerlige Forfatning; Alle, som mene det vel med deres Fædreland, vilde være bange for dig; thi den, som spøger med Landets Love, kan Ingen have god Troe til. Vil du maaskee styre alle vel indrettede Stater og stiftelige Folks Selskab? synes det dig da under saadanne Omstændigheder at være værdt at leve? eller har du Frækhed nok til at nærme dig disse, og føre samme hykkelfste Sprog som her: at Dyd, Retfærdighed, Pligt, Love, bør være Mennesket hellige over alt; føler du ikke, at enhver maae ansee din Opførsel for nederdrægtig? eller vil du gaae til Suesfalien, til Kritons Venner, hvor Frækhed

og Ryggesløshed mere ere Nøde. Maaskee man der vil finde det ret mærksomt, at høre dig fortælle, hvorlunde du stjal dig af Gangslet, indskøbt i en Kappe eller Skindpelt, eller hvorledes en Landløber pleier at forklæde sig. Men at du, en gammel Mand, ikke skammede dig ved at hange saa fast ved Livet, at du vilde redde det ved de helligste Pligters Overtrædelse; troer du ikke, at man vil bebreide dig dette; jo tilvilde vil du faae dette og meget andet frækfende at høre, og komme til at leve i en slavisk Afhængighed af alle. Og hvad vil du gjøre i Tjessalien? gaae til Gilder og Smauser, for der ventelig at udframme dine stjerne Lærdomme om Tærbellighed, Retfærdighed og andre Dyder? ønsker du kunsten at leve for at opdrage dine Børn? vil du tage dem med dig i Landflygtighed, for der at faae dem opdragne, eller skulle de blive her, de skulle da blive bedre opdragne, saalænge du lever, end skjøndt du forlader dem? dine Venner vilde tage sig af dem, naar du reiser til Tjessalien, men ikke naar du nedstiger til de Døde? O! dersom deres Venskab betyder noget, da behøver du ikke at tvivle derpaa. Altsaa, kjære Socrates, lyd os dine Opdragere, lad intet være dig helligere end din Pligt, paa det at du, naar du kommer

i den anden Verden, kan bestaae for dine Dommere her. Thi udfører du dit Forsæt, vil det ikke gaae dig bedre her, end her. Men farer du til Skyggerne, saa farer du did uskyldig og fornærmet, ikke af os, men af Menneskene. Løber du derimod bort, meenedig og troløs, gjengjelder Uret med Uret, og fornærmer og skader dem, du mindst burde: os og dit Fædreneland; da viid, at vor Brede skal forfølge dig, saalænge du lever; og at vore Brødre, Lovene i Underverdenen, ikke skulle tage venligen imod dig. Lad dig derfor ikke snarere overtale af Krito, end af os. Nu, min kjære Krito, alt dette synes jeg mig at høre, som Korybanterne de begejstrende Klaiters Toner; og Gjenlyden af denne Tale synes at dirre i mit Ore, og gjøre det dødt mod alle andre Forestillinger. Du søger derfor forgjæves at overtale mig. Imidlertid, har du endnu noget betydeligt at indvende, saa lad høre. **K.** Af! nei Socrates, jeg har intet. **S.** Nu vel! saa lad mig vandre den Vej, som Gud selv viser mig."

Saabide Plato. Denne Text behøver ingen Commentar. Socrates har den sunde Menneskeforstand og det usfordærvede Hjerter paa sin Side. Krito maa tie og vige for Sandhedens Magt,
 Ant theol. Bibl. 19 Bd. .E

hvor meget end hans Venſkab ønskede, at So-
 crates maatte have Uret. Men hvor Torſt efter
 Guld og Vindſyngens Ruſt har betaget Sjelen; hvor
 Higen efter ſandſelig Nydelse og gjøglen-
 de Moerſkab; hvor uſel tranghjer-
 tig Egennyttighed har forjaget Almeenaanden og Fædrenelandskjer-
 lighed, og fløvet al Sands for det Skjønne og
 Gode; hvor Belluſten eller den raffinerede Sand-
 ſelighed har vundet et frygteligt Forſpring for
 Sædeligheden: der prædike alle Socrates for døve
 Øren og ſelv Kartavernes Torden kan ikke vække
 de Sovende. Nok for den tænkende Danmarks
 Ven, ſom agter paa Tidernes Tegn. Vi vende
 endnu et Dieblif tilbage til Socrates i Fængſlet.
 Kort efter denne Samtale kom Stofmesteren og
 rafte Socrates Giftbægeret; han tog det uden at
 forandre Mine, ſaae ſti-
 vt paa Manden og ſpurgte
 ham, om der var nok i Bægeret til at han kunde
 deraf ofre Guderne nogle Draaber? Da denne
 ſvarede Nei, ſagde han: godt min Ven; ſaa er
 det dog tilladt at bede dem, at forunde mig en
 lykkelig Reife; derom beder jeg da, og haaber at
 de høre min Bøn. Da han havde ſagt dette,
 tommede han Bægeret langſomt indtil ſidſte
 Draabe. Lidt efter mærkede han ſine Been at
 worde tunge. Han lagde ſig derpaa i Sengen.

Dødens Kulde frøb nu lidt efter lidt fra Fødderne op til Hjertet, og inden nogle Dieblikke var Socrates ikke mere. Sjeldne Dødelige! herligt var dit Liv, fast herligere din Død! Hvo kjender begge, og føler sig ikke gennemtrængt af Beundring og Erhødighed for din Charakters Storhed! hvo er ikke stolt af at være din Broder? og priser ikke Gud, som lagde saadan Adel i Mennesket! Men hvo føler sig ikke tillige ydmyget ved Siden af dig, og nødes til at sige sig selv, at han hverken kunde leve eller døe som du! Helligt være os dit Minde, og din store Sjels Billede svæve os libeligt for Tanterne! Af dig lære vi at leve, af dig at døe for Fædrelandet! Ja, havde vi ikke en større Talsmand hos Gud, vi kunde fristes til at sige: hellige Socrates, beed for os!

Men Glasset er udrundet, Tiden forbyder at dvæle længer herved. Jeg vender mig til det Erinde, for hvis Skyld vi her ere samlede, for forteligen, i Romersproget, at udføre dette.

Vos itaque, Auditores, quotquot latine scitis, hanc rem libentes volentes mecum agite! Abiit, jubente necessitate, a nobis socius omnibus scholæ præceptoribus et discipulis desideratus, nulli vero, quam mihi desideratior. Erat vero ille J. o. Möl-

lerus Vogelius. Virum hunc juvenem ego
 quondam amaveram foveramque ut discipulum;
 postea scholastici laboris, per octo jam annos
 socius fidelissimus, diligentissimus, dexterrimus
 me necessitudine devinctissimum habebat. Fuit
 scilicet mandati muneris religione et fide, vitæ
 integritate et honestate, morum suavitate et vere-
 cundia bonis omnibus gratissimus, studiosæ ju-
 ventuti utilissimus, mihiq̄ue testi et moderatori
 probatissimus, viguitque inter nos consiliorum,
 voluntatum, studiorum summa consensio. Quare
 eo carere hæc schola sine desiderio, sine dolore,
 nec debet nec potest. Sed cedendum fuit neces-
 sitati. Scio te Vogeli dilectissime non tuo pte
 animo obsecutum, sed rationibus, cum tua salute
 conjunctis, compulsus nos reliquisse. Quod
 consilium Deus benignissimus tibi bene veruncet!
 Equidem spem non dimitto, fore ut, post moram
 longiusculam iterum ad nos redeas, tanquam post-
 liminio. In quo, si erro, libenter erro, et hunc
 errorem, quo delector, mihi extorqueri nolo.
 Interim tu have atque vale! vive memor nostri,
 memor hujus scholæ, temporisque in ea discendo
 docendoque cum laude transacti. Equidem tui
 memoriam conservabo, ut, qui tuam laudem,
 profectus, commoda, utramque fortunam etiam ad

me pertinere usque sim existimaturus. Ut scholæ damnatum resarcirent atque consolarentur Triumviri rei scholasticæ constituendæ, Juvenem literatissimum, quem coram cernitis, vacuo officio præficiendum Regi augustissimo commendarunt, qui Friderico Carolo Rosen Sem. philol. alumno, publice in hac schola docendi munus octavo Cal. Maii faventissime mandavit. Meum nunc erit novum Præceptorem novo muneri rite initiare. Quod ergo Tibi, mihi que ipsi, docentibus, discentibus bene et feliciter eveniat: Ego Olaus Wormius, hujus scholæ Rector, Te Fridericum Carolum Rosen, Præceptorem adjunctum Scholæ Hothersnesiensis constituo, pronuncio, proclamo. *Σπαρταν ἔλαξες; ταυτα κέσμει*, vetere hoc Græcorum proverbio, ceu monito, aures tibi tuæ, commilito æstumatissime, usque circumsonabunt. Spartam ο: provinciam, hominum opinione parvam, sed reapse magnam, nactus es; hanc certe ornabis. Nimirum difficilius multo, quam imperiti opinantur, est hoc munus, quod in pueris juvenibusque instituendis occupatur. Scilicet diversissimis ingeniis disciplina admovenda est atque attemperanda: tardioribus indulgendum, et omnia minima mansa tanquam in os inserenda; remissis instandum, verecun-

dantes excitandi, perversi in officio continendi, sibi diffidentes confirmandi, sibi placentes refutandi, desides objurgandi, languentes continuatione extundendi, torpentibus veteribus impetu excutiendus. Multa præterea juventutis præceptorum ferenda, patienda, devoranda. Improbum sæpe Sisyphi saxum moliendum, sterile litus arandum, tirunculorum levitas et stultitia luenda, et mala beneficii gratia haud raro ineunda. Videbit discipulos, dum præcipitur, quandoque oscitantes, nugantes, et rimarum plenos totos diffluentes: quibus stomachus non potest non illi moveri. In his certe difficillimum est cavere, ne tristis sit austeritas, ne dissoluta sit comitas; et gravitatem facilitate ita temperare, severitatem affabilitate ita condire, ut illa liberalibus discipulorum studiis nihil officiat, hæc docentis auctoritati nihil decedat. Vides scholastici muneris incommoda; sed habet idem et sua commoda; habet quod præcipientis animum erigat, et tanquam incendat. Præcipuum est in munere ipsius vi atque ratione. Nimirum habet hæc docendi provincia magnam ab ipsa natura commendationem, quæ hominem, quod de Socrate ait Plato, *διδασκαλικὸν τῆς αὐτοῦ σοφίας* finxerit, ut optimus quisque ingenio ad hominum utilitatem suam in-

telligentiam prudentiamque conferre studeat aveatque. Sed scholastica disciplinâ, recte constitutâ, nihil est ad animi conformationem ubèrius, nihil ad bonarum artium incrementa efficacius, nihil ad humanitatis cultum aptius. Ecqua in re viri boni et liberaliter eruditi opera potest jucundius, honestius, utilius occupari, quam in juvenum ingeniis, optimis artibus excolendis, linguis instruendis, stilo effigendo, moribus componendis, animis sensu veritatis, pulcritudinis, elegantiae, decori et omnino *καλον κάγαθον* imbuendis, verbo: hominibus ad humanitatem conformandis? Præsertim, quum in isto negotio nemo possit, sine *ευσοχία* quadam, doctrina, prudentia, constantia, patientia, recte versari. Inde est, quod videmus, in omnibus civitatibus, ut quæque optime morata, ita præcipuum honorem haberi bonis juventutis præceptoribus, atque existimari, eorum operam cum præclara laude esse conjunctam. Svaviter in hanc rem Juvenalis:

Di majorum umbris tenuem et sine pondere
 terram

Spirantesque crocos, et in urna perpetuum ver!

Qui Præceptorem sancti voluere parentis

Esse loco — — — — —

Habet quidem institutio puerilis, quæ in tradendis literarum et lingvarum rudimentis cernitur, a rerum inculcandarum ariditate et imprimis ab errore hominum, tædium aliquod et obscuritatem nonnullam; sed habet profecto eadem a subtilitate sua aliquam voluptatem et ab utilitate maximam commendationem. Quod enim dicitur a nonnullis, non opus esse istis grammaticis præceptiunculis ad antiquos scriptores intelligendos et prælegendos, id totum inane est, ab ignavia profectum, et quotidie vanitatis arguitur. Quicumque enim haud instructus justa grammaticæ artis scientia ad Græcos et Romanos scriptores accesserit, centies hærebit, offendet, hallucinabitur, et grammatices auxilium, quod fastidio male delicato stolidus contemserat, inops consilii sero circumspiciet. Quare non sine magno et vix reparabili institutionis scholasticæ damno accidit, si tirones grammaticorum præceptis et decretis non satis imbuti in supremam scholasticorum classem ascendere jubeantur. Tunc enim intelligitur, quantam proficere cupientibus et conantibus remoram faciat elementorum inscitia, quam hæreant, fluctuent, labantur, impediuntur, nihil extricent; tædiumque nisi ædium Græci Latinisque sermonis con-

cipient, spemque expediti in hisce literis pro-
 fectus tantum non omnem abjiciant. Quod dam-
 num ne capiat res scholastica nostra, tuum, doc-
 tissime amice, erit videre. Tuum cavere, ne
 alumni cruda nimis utriusque sermonis studia ad
 nos propellant, ne nobis quotidie opus erit iis,
 quæ in promptu habere deberent, ad nauseam ru-
 minandis bonas horas moleste collocare et pleniori
 disciplinæ præripere. Quodsi feceris (scio autem
 Te facturum) haud exiguo me ad rem agendam,
 et ferendos muneris labores adjumento fultum
 existimabo. Sic Tibi dextras fidemque addici-
 mus, sic Te in nostrum Collegium gratulabundi
 cooptamus, ut nobiscum scholæ commodis invi-
 giles, studiosæ juventutis utilitatibus consulas,
 inque laboris infiniti societatem strenuus venias.
 Quin concordibus pectoribus, junctisque viribus
 hoc agimus; hoc properamus, ut in hoc ludo
 fangantur alumni, quorum ad patriæ utilitatem
 aliquando vigeat industria; ut ex nostra disciplina
 prodeant discipuli, non solum, si dīs placet, doc-
 tiores, sed enim animo, lingua, moribus meliores
 cultioresque. Scilicet bonarum artium præcep-
 toribus æque ac discipulis bene meditata esse
 debent illa Plutarchi verba, quibus studiorum

humanitatis vim atque fructum eleganter complexus est: *Ουδεν αλλο Μουσων Ευμενειας απολανουσιν ανθρωποι τοσοντον, οσον εξημερωσαι την Φυσιν, υπο λογον και παιδειας, τω λογω δεξαμενην το Μετριον, και το αγαν αποβαλοῦσαν.* Atque hæc hæctenus.

Veum prius, quam ex hoc loco descendimus, fas pietasque monet, ut ad Deum orationis exitum referamus, Ejusque numen sanctissimum venerabundi appellemus. Te itaque bone Deus, æternis qui cuncta imperiis moderaris, supplice prece veneramur. Revisat nos post longos labores *Ειρηνη καλλιση Θεων!* ut ejus sub auspiciis sua Religioni reddatur reverentia, sua legibus autoritas, sua moribus sanctitas, suos literis et artibus honos; ut tuto cum bove rura exerceat agricola, pacata volitent per maria nautæ, ferveant officinæ, strepant tabernæ, caleat forum, luxurient sata, levetur annona, bonisque et commodis fruamur ex alma pace in omnes omnium ordinum cives redundaturis. Scilicet simplex hęc, cunctaque complexum, unum omnium vôtam est: *Nobis Pax alma veni, spicamque teneto!*

Præsentissimus adsis Friderico Sexto Regi nostro, bono, pio, justo, pacifico, con-

**stanti ! Hunc Tu Principem nobis conserva!
faveas beneficio Tuo! tantoque muneri addas per-
petuitatem! Tuenaris hanc scholam eamque a bar-
barie defendas ! Juves labores nostros, prosperes
conatus, nostræque disciplinæ successus faciles,
faustos, optatos duis!!!**

Dixi.

II.

Rector D l u f W o r m.

Et Mindestrift af Udgiveren.

Tilligemed et Udvalg af hans Breve.

A. Biographien.

Jeg haaber, at ingen Læser af dette Tidsskrift vil finde det upassende, at deri optages en Mand's Biographie, som vel ikke var Theolog af Embede, men som var det ifølge Studier, Tilsielighed og Lærdoms Fylde i langt høiere Grad end Pluraliteten af de Geistlige er det. Ogsaa var alene Beskedenhed og Kjerlighed til hans Skole Aarsag i, at han ikke døde som vort Universitets summus Theologus. Ligesom jeg i det theol. Bibliothek (12te Bind) har haft den Glæde at fremstille i R. E. Balle et Mønster paa en Biskop, saaledes griber jeg nu med Lyst Penselen for at skildre en fuldkommen Rector.

Oluf Worm hører til de Lærde, der arvede et hædret Navn, og efterlod det omgivet af ny Hæder. Danmarks Historie har kun to Familier, der kunne kappes om den første Plads i Litteraturens Aarbøger: den Bartholin'ske og den Worm'ske. Den Sidstes Stamfader i Danmark var Johan Worm, fød i Arnheim i Geldern og død som Raadmand i Aarhus 1601, 72 Aar gammel. Hans Epitaphium findes i Aarhus Domkirke, istandsat 1777 af den lærde Rector Jens Worm, som var den sidste mandlige Descendent af den berømte Slægt *). Thi den Mand, ved hvis Minde vi her dvæle, nedstammede kun paa modrene Side fra Wormierne. Han hed egentligen Oluf Bagge **). Hans Fader var Provst Christen Bagge, Sognepræst til Løvede i Mols Herred Aarhus Stift; hans Moder var Margarethe Benedicte Worm, en Søster af den nysnævnte, berømte

*) See Hertels Beskrivelse af Aarhus Domkirke. 2den Afdeling Side 151.

***) Vi bruge nu Fornavnet Oluf, efterat have læst hvad Worm skrev til Myerup i Aaret 1801. "Du maa lade mig kalde Oluf. Saaledes er jeg døbt, og saaledes skrev sig altid den Mand, hvis cognominis jeg er, min abavus, dudum *et* *αγίου*."

Licentiat **Jens Worm**, Rector i Aarhus, som blev vor fidskafdsde Worms anden Fader; thi det var denne Mand's store Fortjenester af Søstersønnen, i Forening med det Wormske Navns gamle Berømmelse, som bevægede den unge Dagge til, med Bedkommendes Samtykke at kalde sig **Worm**. Han var født den 22de October 1756 i Evede og holdtes under hele sin Skolegang i Aarhus Skole som Søn i Rectorens Huus. Her lagde han Grunden saavel til sin Charakteers Fasthed som til sin videnskabelige Dngtighed, hvilken ved Universitetet baade af hans Lærere og hans Medstuderende almindeligen erkjendtes. Pastor Hertel, som noie kjendte Oluf Worm, siger om ham i sin Beskrivelse af Aarhus Domkirke (2 Afd. S. 177): "Udrustet med herlige Sjæle-Egner, som i Skolen bleve uddannede, blev han, under den vise Mentor (J. Worm) den Aarhusiske Skoles Ziir, og agtet som den Eldres udkaarne, værdige Søn. Ved hans Klittighed, ualmindelige Stadighed og ved hans, fra Ungdom af, satte Væsen, gav han allerede tidligen Tegns fra sig og sikker Formodning om, at ville i Fremtiden ligne hine berømmelige Wormer." Han dimitteredes fra Skolen 1775, og tog theologisk Attestats 1779 med bedste Charak-

teer. De theologiske Professorer, han maa have hørt (thi i hans særdeles korte biographiske Optegnelser taler han ikke derom) vare Balle, Janson og Horneman. Med dem alle Tre kom han Tid efter anden i nærmere Berøring. Som Candidat kom han meget i Dr. Hornemans Huus, og Rygtet gik længe, at han skulde blive hans Svoger (hvilket dog ikke skede). Salig Horneman fortalte gjerne, at den første Student, han gav Communitetsstipendiet, var Ole Worm. Worm blev ham ogsaa stedse hengiven. Efter Bombardementet (Novbr. 1807) skrev han til Myerup: "Mig er sagt, at Prof. Horneman ved disse Ulykker viste en exemplarisk, jeg veed ikke, om stoisk eller kristelig Standhaftighed. Dette glædede mig. Jeg agter og elsker Horneman, saa længe jeg lever." Ogsaa for de to øvrige Professorer nærrede han Hengivenhed, der steg med Aarene; hvad Balle angaaer, fordi Worm stedse mere førtes tilbage til det kirkelige Lærebegreb (som Balle saa idrigt, men tillige saa humant forsvarede), og hvad Janson betræffer, fordi Worm, der blev Rector i Horsens paa samme Tid da Janson blev Biskop i Aarhus, fik Leilighed til, i sit Embedsforhold at kjende denne Theologs seldne Aandskraft og store Dygtighed. Da Ove Høeg Guldberg

nu tillige blev Stiftamtmand i Aarhus, sagde Worm mangen Gang med Stolthed, at man skulde søge længe, inden man fandt en saadan Stiftsøvrighed, som den i Aarhus. Thi Guldberg var fast et Ideal af Menneste, Lærd, Statsmand og Patriot i Worms Dine. Han talte aldrig om denne Minister uden i den meest levende Beundrings Toner. Disse Tølelser ere ogsaa udtrykte i den latinske Gravskrift, han satte Guldberg *); men om deres Venstab skulle vi fiden faae Leilighed at tale. Her bør det anføres, at Guldberg saavelsom Lurdorph vare (efter en bekjendt, og vistnok authentisk Tradition) Vidner til den Ære, han indlagde sig ved Attestats. De vare af Facultetet indbudne til denne Examen, som til en academisk Fest: saa store Forventninger havde han allerede den Gang opvakt. Strax efter at han havde absolveret sin Attestats (endnu A. 1779) blev han Decanus ved det andet theologiske Bord paa Comunitetet, hvor han med sjelden Indsigt ledede sine yngre Medstuderendes Øvelser. Alle de flinke Studiosi Theologiæ trængte sig til Worms Bord.

*) Den findes trykt paa flere Steder, saavelsom den, han satte sin Morbroder Jens Worm, f. Ex. i Hertels nysnævnte Beskrivelse og i Minerva.

Iblandt dem var hans noget yngre Ven, Stiftsprovst Rasmus Møller, som dog først kom til Worms Bord, efterat han havde fuldendt sit philologiske Triennium under Decanus Gudenrath. I Forening med Theologien dyrkede Worm humaniora, hvoraf da den classiske Philologie udgjorde Hovedsummen. En hæderlig Prøve paa sin Fremgang heri aflagde han 1780 ved at tage med bedste Charakter den philologiske Embeds-Examen. Vi ville lægge Mærke til, at dette skede i samme Aar, da Jacob Baden blev Professor Eloqventiæ; og eftersom Worm forblev endnu 7 Aar ved Universitetet, har han sikkert haft betydelig Nytte af sit Bekjendtskab med denne store Latiner, hvis Plads som Danmarks ypperste latinske Stylist Ouf Worm med Rette kan siges at have beklædt efter Badens Død. Men ligesom Balle, Janson og Baden maae ansees for Worms vigtigste academiske Lærere, saaledes vare Guldberg, Luxdorph og Suhm hans store Mæcener. Af deres Bibliotheker øste han for en stor Deel den Lærdoms Fylde, for hvilken han tidlig blev bekjendt, og som gjorde ham det let at fortjene sin Underholdning i de tretten Aar, han uafbrudt opholdt sig ved Kjøbenhavns Universitet (han manuducerede nemlig til theologisk Examen).

Han blev tilfaldt som en Oldermann i Geniernes Kreds; og hans Udsagn gjaldt fast som et Orakel. Vi kjende en Mængde Lærde, der deels fastere deels løsere vare knyttede til denne Kreds. Jeg vil anføre nogle af de Ravne, som af ældre Videnskabsmænd ere blevne mig, som først blev født, da Worm tog Attestats, opgivne. Saadanne ere Myerup, Hvid, Fred. Sedorf, Andr. Birch, Rahbek, Riber, Samsøe, Kjerulf, Thaarup, Bindebøll, Christian Hornemann, Schlegel og St. Men imedens Worm havde mange Bekjendter og omtrent ligesaa mange Venndrere, havde han faa egentlige Venner; thi det var eet af hans Valgsprog: Nulli te facias nimis sodalem; gaudebis minus, sed et minus dolebis. I hans Brev til R. Møller forekommer oftere den Sentents: Vulgare nomen amici, sed rara virtus, eller: sed rara fides. Hans ret fortrolige Venner synes kun at have været de Evende, med hvilke han førte en stadig Brevveksling: Professor Myerup og nysnævnte Stiftsprovst Møller. De Personer, som han i Brevene til Myerup oftest omtaler og indstændigst hilser, ere Conferentsraad Schlegel (og hans Moder, saalænge hun levede) samt Kjøbmand Ole Lund. "Nogle midkjendte

ham (Sriver mig hans Ven, Dr. R. Wøller) fordi han ved første Næde undertiden havde noget Afsert i sin Mine; men han blev ved nærmere Bekjendtskab altid agtet høit i sin Kreds. Allerede som Student blev han af de yngre Studerende, og deriblandt ogsaa af mig, betragtet som et lumen." Meget mere — kan man tænke — blev han det som Candidat, Decanus og Magister. Det var som Saadan han ovenfor betegnedes af mig som Oldemand i Genternes Laug. Politisk, Theologie, de skjønne Videnskaber vare de sædvanlige Gjenstande for Underholdningen i denne Kreds. Naturligviis vare Aarhundredets Udviklingsideer ogsaa denue Forenings Schiboleth, hvorfor mangt Medlem, og iblandt dem Worm, siden fandt det fornødent, at foretage en revisio ei alene af acta, men ogsaa af cogitata. En endnu levende, hæderværdig Olding, der undertiden som Oppositionsmedlem deeltog i Forhandlingerne, har fortalt mig, at han hørte Worm endnu kort før hans Udnævnelse til Rector at afhandle theologiske Materier i Tidens Aand, hvorfor han efter nogen Tids Forløb høiligen forundredes, og med Glæde tilkjendegav han Worm sin Forundring over den Forandring, der var foregaaet med dennes theologiske Anstuelser fra

den Tid af, at han som Rector fik en Skole-Ungdom at undervise. Han foredrog selv Theologien i øverste Klasse, og stedsse i en orthodox bibelsk Aand, ligesom ogsaa efter orthodoxe Lærebøger, først efter Guldberg, og siden, da disse fortrængtes, indførte Worm i sin Skole Mori Epitome Theologiæ Christianæ, samme Compendium, hvor efter sal. Dr. Moldenhawer og — i endeel Aar — Dr. P. E. Müller foredrog Dogmatiken ved Universtitet. At Worm dog aldrig, hvilke end hans herskende Anskuelser vare, gif til Yderlighed, vil man baade af hans gode Dømmekraft forvente, og finde bekræftet, ved at læse 1) fra hans tidligere Periode hans Recensioner i de lærde Efterretninger s. Ex. for 1785 over Skrifterne, der fremfaldtes ved Dr. Bastholms Forslag til Forandringer i Gudstjenesten, ihvorvel Pastor Benzou skrev om denne Bedømmelse, at den lod som den kunde være skrevet ud af Allg. Deutsche Bibliothek. Worm sluttede sin Recension over Bastholms Bog (l. cit. pag. 77) med det Haab, at Halle og Bastholm i Forening vilde faae Religionsvæsenet indrettet saaledes "at Christne, efter deres Lærers Forskrift, kunne dyrke Gud i Aand og Sandhed," hvilket gav Halle Anledning til at bestride Bast-

holms Forslag i sin Bog: *Veit til Hæderlighed* *). 2) Fra Worms sildigere Periode bekræftes det ved de Skoletaler, han i dette Aarhundrede har holdt og udgivet, navnlig hans vigtige Jubeltale fra 1817 (trykt 1818). Men især er det hans Brevvevling om dogmatiske og filosofiske Materier (hvoraf jeg nedenfor under B. meddeler Prøver) som i største Detail bærer Vidnesbyrd derom.

Men vi maae vende tilbage til Worms academiske Liv. Det var just i det for Danmark saa mærkelige Aar 1784, at han aabnede sin Forfatterbane med en Magisterdisputats *de notionibus vocum, quibus virtutes et vitia in Novo Foedere designantur, accuratius determinandis*. Jeg har aldrig truffet paa den; har altsaa ingen Dom derom; men uden Tvivl dømmes Forfatteren selv altfor beskedent, naar han (under 17de Januar 1820) skriver til sin Ven, Oberlærer Rosen Dahl: "Min Magisterdisputats betydelse ikke meget. Den kom ud ved overordentlig Leilighed, og det i Hu og i Hast." Paa samme Tid han tog Magistergraden, indlagde han sig en stor Fortjeneste af vor Literaturhistorie ved Udgivelsen af tredje Deel af det Wormske Lexicon over

*) *Synf. Min Biographie af Balle S. 102 fg.*

lærde Mænd. Morbroderen Jens Worm bevidner i Fortalen, "at uden Bistand af hans elskelige Søstersøn var denne Deel aldrig kommet for Lyset. Men Magister Worm havde villigen paataget sig al Umagen ved Udgaven, handlet med Forlæggeren, ført megen Brevvevling, tilveiebragt adskillige Tillæg, besørget Correcturen og i Alt vist den mueligste Tjenstvilighed."

En meget frugtbar Skribent blev Worm aldrig. Fra hans Kjøbenhavnste Periode have vi kun endnu at anføre en Oversættelse af Lucians vittige Skrift: *Auctionen* (i *Minerva* 1ste Bd. 1786) og adskillige Recensioner i *Lærde Efterretninger* 1783—88 (en af denne Tidendes fortrinlige Perioder, ja maaskee den næstbedste; thi for den bedste ansee vi den Müllerste 1806—1829).

I December 1787 bestikkedes han til Rector ved Horsens Skole*). Ingen fandt denne Lykke for stor. Evertimod vilde Publicum endog have givet sit Samtykke, om han havde erholdt det langt fordeelagtigere Rectorat i Odense, til hvilket han først meldte sig. Der fortælles, at Ministeren Schack Rathlov studsede, da Worm begyndte sin Solicitantperiode med at søge Odense

*) Nyerups *Litteratur-Lexicon* har 1788, vistnok fordi han da først tiltraadte Embedet.

Rectorat, som var et af de største i Danmark; men efterat have læst hans Attester, forandrede han sine Tanker og Mener, idet han bad Worm at tage sin Ansøgning om Odense Skole tilbage, for den ældre og forgyldede Skolemand Krafts Skyld, der var Rector i Horsens og trængte til at faae sine Finanser ophjulpsne ved den rige Odense Skole: Worm kunde i saa Fald faae Rectoratet i Horsens, hvilket Kraft forlod. Med dette Embede maatte han usies, indtil nye Udfigter aabnedes. Worm modtog det med Glæde, og beholdt det for steds, ihvorvel det ikke varede længe, inden han indbødes til at vende tilbage til Hovedstaden, og fremtræde paa Høiskolens Skueplads. Først efterat jeg havde skrevet Worms Nekrolog til Literaturtidenden (No. 42 for 1830) har jeg af een blandt Worms Samtidige faaet Visshed om, hvad jeg dengang ikke kunde berette, at inden Concurrencen om det theologiske Professorat i Aaret 1788 aabnedes imellem Mønter og Birch, blev dette Embede tilbudt Rector Worm, som afflog det. Mærkeligt er det dog, at han i sine Breve til Myerup, hvor han omtaler begge Candidaters Prøve-Forelæsninger, aldeles ikke sigter til sin Vocation. Dog tør Factum ikke paa Grund af denne Taus-

hed benægtes. "Det var en Egenhed hos Worm (anmærker Dr. R. Møller i de mig venstabeligen meddeelte Bidrag til hans Levnet) at han nødigt forlod en Stilling, hvori han eengang var sat, og hvori han følede sig tilfreds; derfor tøvede han saa længe med at forlade Universitetet; og derfor var han ikke at formaae til at forlade Horsens." Jeg kjender, sagde Moldenhawer engang til mig, kun een Mand i Danmark, som værdigen kunde beklæde Jacob Badens Post (der dergang begyndte at blive afløst) og dette er Professor Worm i Horsens; men man kan ikke drage ham fra dette Horsens." Saaledes blev denne Skole saa lykkelig at beholde sin fast mageløse Rector i hele fire Decennier, og fik derved fuld Erstatning for det Tab, den 1781 leed ved Professor Taubers Bortgang. Worm skriver noget senere til Rperup: "til at være academisk Lærer i vore Tider duer jeg ikke; detimod nok til Skoleforret." Han var Skolemand med Liv og Sjæl. I hvor meget han interesserede sig for Videnskaberne og Literaturen, var dette ham dog kun det andet Moment i Livet. Skolen var det første. Om han var midt inde i den meest henrykkende Bog: naar Skoletimen slog, lagde han Bogen bort, og ilede ind i Klasse. Natur-

ligtiis vare de begavede Discipler ham de behaa-
 geligste; men han forsømte Ingen, og fremhjælp
 Alle saavidt deres Flid og Anlæg tilfode dem at
 komme. At læse med de Ubegavede kaldte han at
 tørste Langhalm. Han flager i et Brev over, at
 $\frac{2}{3}$ Dele af hans Disciple vare "Middelgods."
 Efter Udfaldet af examen artium maatte man
 troe, at aldrig nogen Skole har haft færre maa-
 delige Disciple end Horsens i Worms Tid. Fri
 for al Forsængelighed, satte han aldrig sin Vre
 i at lokke en Mængde Discipler til sig; tværtimod
 havde han et fastsat Antal, og hans Skole var
 sølgelig aldrig stærkt besøgt. Men hvis han
 sendte forholdsmæssig faa Candidater til Univer-
 sitetet, saa vare disse Gaa desto bedre; næsten alle
 fik til examen artium bedste Charakter, og mange
 udmærkedes. Jeg blev tidligen bekjendt med
 Worms overordentlige Dygtighed som Skolemand,
 ved at indgaae Venstabs i mine første academiske
 Aar med P. O. Brøndsted, Worms berømteste
 Discipel og fyrigste Løvtaler *). At være det

*) Nuværende Geheimrelegationstraad Brøndsted, som
 ved sit Værk over Grækenland har forskaffet sig Plads
 iblandt Europas hypperste Archæologer, skulder salig
 Worm sin første Dannelse til at vorde en grundig
 og smagfuld Philolog, hvilket han ogsaa ved flere Lei-

-skifte i Superlativ falder næsten ligesaa vanskeligt som at fortjene det første Ravn; thi ihvorvel ogsaa andre ypperlige Rectorer have vidst og vide den Dag idag at vinde deres Lærlinges Hjerter: saa har jeg dog ikke andensteds truffet en saa ubestrikt Hengivenhed og en saa levende Beundring som hos samtlige Worms Discipler. Han tog sig ogsaa faderligt af dem, efterat de vare komne til Universitetet, baade ved at anbefale de Trængende ibrigen til Stipendier og ved at give dem Raad til deres Studerings Fremme. Hvorle-

ligheder offentlig og med Glæde har vedgaaet. (See f. Ex. hans epistola ad Olavum Wormium de Ruhnkentiano Platonis Scholiasta emendando, hvilken findes iblandt de af den bekjendte Bredow udgivne epistolæ Parisienses, Leipzig 1812). Worm taler oftere om Brøndsted i sine Breve til Myerup fra 1796 af, da han skulde dimitteres, og da Worm ønskede at faae denne "sin bedste Discipel" i Myerups Huus. At Worm tidligen har forudsæet, at der vilde vorde en stor Mand af hans lille Peter, som han undertiden kalder ham, beviser følgende Uttring i et Brev til Myerup af 23de Febr. 1797 (altsaa skrevet under Brøndsteds første academiske Semester). "I dette Dieblit fik jeg Brev fra min lille Peter Ole Brøndsted. Han ophøier dit Collegium over Bitesrøehistorien med Roes til Skyerne; siger, at Du er saa venlig imod ham, og saa god mod ham med Bogslaan. Gud bevare denne min Yndling! *Magna et præclara minatur!*"

des han tænkte om Examen's Udmærkelse; fremgaaer t. Ex. af denne Uttring: "Taf for din Gratulation med min ene indkaldte Candidat. Jeg ved ellers ikke, om jeg bør takke Lykken eller tage mod Lyksaligheden for at af Fire, som fortjente det ligegyldt, Een indkaldtes. Men jeg har ikke nogentid haft noget Rafferie med denne Madame. Mig er det ligegyldigt, enten mine Disciple indkaldes, eller ikke, qui nihil ad ostentationem, ad conscientiam omnia. Men for de unge Mennesker er det ikke saa ligegyldigt *)" Af sine forrige Disciple valgte han ogsaa gjerne sine Medlærere, saa at han desto fuldkomnere kunde ordne hele Underviisningen efter sine Ideer. Hvor levende han paastjonnede sine Medarbejderes Værd og Fortjenester, viser f. Ex. det hæderlige Vidnesbyrd, han i en trykt Tale har givet en Hypof, en L. Spandet Bogelius, en J. Møller Bogelius; og hvor hjerteligen han glædede sig over sine udmærkede Disciples senere Fremstribt, godtgjøre hans Uttringer om Prof. Brøndsted, Rector Flemmer, Assessor Spandet, Overlærer Rosendahl og flere. Om Læregjensstandene kan hans Mening udtrykkes

*) Af et Brev til Myerup, dat. 27de Mai 1803.

med det Gamle: non multa, sed multum: icke mange Slags Ting; men at det, som læres, læres grundigen, og bringes til en høiere Grad end den i Skolerne sædvanlige. Saaledes med Latin, Græsk og Religionsunderviisningen. Over nogle latinske Digtere, saasom Juvenal, holdt han ordentlige Forelæsninger for profectiones. Længe førend man andensteds lod Homer vederfares Ret, læste hans udmærkede Discipler, f. Ex. Brøndsted, hele Homer i Skolen o. s. v. Worm havde tænkt meget over Pædagogik og Methodik. Hans Forkjerlighed for den classiske Litteratur og den Grundighed, som sammes Studium medfører, bevarede ham for Deeltagelse i det 18de Aarhundredes philanthropinske Drømmerier og basisedowste Kunster. Naastee heldede han endog vel meget til det gamle System, saa at han kun nødvungen gav sit Samtykke til den i vore Dage skeete Udvidelse af de lærde Skolers Underviisningsgjenstande. Hans Hovedprincip var, at det ved Ungdommens Dannelse i Skolen kommer mere an paa, hvorledes, end hvormeget der læres. Derfra gaaer han ogsaa ud i den mærkverdige Erklæring, som han i Aaret 1795 afgav over Hertugen af Augustenborgs Ideer om det lærde Skolevæsens Forbedring, og som er vigtig

nok til her at optages, - kjendt den forhen er trykt *):

”Den Encyclopædie af Skolevidenskaber, skriver han, som Deres Durchlauchtighed har udfæstet, er viid og stor. Intet Sag sættes stikmoderlig tilskede, og ingen Kundskab, der hører til en lærd og liberal Opdragelse, sævnes i samme; den svarer til sit høie Maal; den har taget meget ind under Skoleundervisningen, som nu hører til Academiet: ja ikke engang læres der af de allerfleste. Og sandelig den Ungling, som med alle disse Kundskaber og denne Forberedelse gik fra Skolen, havde Aarsag at prise sig lykkelig, og med en medlidende Stolthed at see ned paa Hoben af vore Dages Studenter.”

”Men her kommer mit Mismod igjen ved Spørgsmaalet: er det og mueligt? hvor faaer man Lærere fra, der ere dygtige til alt dette? som baade have Indsigterne og de practiske Læregaver til at meddele Ungdommen alle disse Kundskaber? som ville tjene med Nidkjærhed og Lyst for den Løn, som Staten formaaede at give dem? hvor faaer man Hoveder fra, der kunne tage imod alt dette, uden at overbædes, som kunne

*) I Ryerups Historie om de latinske Skoler S. 314 fg.

fordøje det? Maatte man ikke frygte for, at de mange, tildeels heterogene Ting, vilde blandes og forvirres i de bløde Hjerner? Skulde det ikke være at befrygte, at Ungdommen ved saa tidlig at overføre næsten den hele Literaturs Mark, maatte faae høi og skadelig Indbildning om egen Visdom, stemmes til barnagtig Stolthed og egenfindig Selvflogskab, en vis Ringegagt for virkelig og grundig Lærdom, som dog ikke tilhører Drengene eller læres af Compendier? En gammel Græker har sagt: *πολυμαθία ποον οὐ διδάσκει*, og det kommer mig for, at der var megen Sandhed i Sententsen, især anvendt paa Ungdommen, hvor det nok mere kommer an paa hvorledes, end hvormed det læres."

"Ungdommen er saa letskadig, saa flygtig, saa sandfelig, saa bange for abstraherende, rationerende, selvvirkende Tankkrafts Arbeide. Og skulde ikke meget af det, som ligger i Deres Durchlauchtigheds Skoleplan, høre til de Kundskaber, som fordrer Mandskraft i Sjelen? af hvilke man i en modnere Alder lærer mere i eet Aar, end i Drengene i fire. Erfaring har lært mig, at hvor Indbildning, Hufommelse, og overalt de sandfellige Sjelekræfter kunne virke, gaaer det godt; der sporer man Opmærksomhed

og Lyft hos de Disciple, der ellers due noget. Derimod naar man taler til Fornuften, saasnart Ideerne blive usandsfælige, og forlange stadig Tænkfømhed, strax slappes Opmærksomheden og Interessesen taber sig hos Ni iblandt Ei. Imidlertid vil jeg ikke nægte, at Skylden for en stor Deel kan være hos Læreren, som ikke tilgavns forstaaer den socratiste Jordemoderkunst. Men om man og forstod lidt af den, er der desværre kun liden Tid og Leilighed til at øve den blandt den store Mængde af Disciple, hvormed Skolerne i Almindelighed ere overlæsfede."

"Fremdeles — hvor faaer man Tid til at undervise i alt dette? ei alene til at gennemgaae det som et academist Kursus, men at repetere, og atter at repetere det med Ungdommen, saa ofte, og saaledes, at den ved Skolegangens Ende har alle disse Kundskaber paa rede Haand og ved en offentlig Prøve derfor kan gjøre Regnskab?"

"Det synes som Deres Durchlauchtighed ønskede at gjøre vore Skoler til Gymnaster eller smaae Academier. Vistnok en liberal og hæderlig Idee; og ønskeligt om det kunde komme dertil, at vi bleve i egentligste Forstand Lærere, da vi nu alt for meget ere Hørere."

”Men her synes Dæres Durchlauchtighed og saa at have bedre Tro til Ungdommens Estertanke og Skjønsonhed paa eget Bedste, end min Erfaring tillader mig at have. Naar man ikke daglig overhører dem, kræver dem til Regnskab for det, som er forklaret, for Pensa, dem er foresat, for det, de have at lære udenad, da kan man være vis paa, at de allerflestes bedrage sig selv, forsumme den daglige Flid, og ved Aarets Ende vide Intet. Bliver Læreren kun ved at docere og explicere, og forsømmer Overhøringen, da vænnes Disciplene til de magelige deliciis audiendi, og glemme Huusfliden, og selv at arbejde.”

”Ungdom og Wiisdom følges ikke ad, og jo mere man omgaaes og af Erfaring lærer at kjende Ungdommen, jo mindre venter man af den.”

”Men saa nødvendig denne daglige Overhøring er, saa uendelig megen Tid tager den op, og saa skjedsommelig er den ofte, baade for Lærerne og Disciplene. Men hvorledes den uden Skade kan formindskes, for derved at vinde Tid til nyttigere Arbejde, saalænge Disciplenes Tal er saa stort som i mange Skoler, er en Knude som jeg ikke kan opløse. Saaledes møder der

in praxi saa meget, som for Tiden sætter graae Haar i Hovedet paa de stakkels Pædagoger."

Hertugen var en i Sandhed liberal Mand; det var derfor langt fra at han tog Worms Indvendinger imod hans Studioplan ilde op; tværtimod vedblev han, ligesom sal. Dr. Moldenhaver, at have og vise den stærke Agtelse for Worm. Hans Skole blev ogsaa en af de sidste som reformeredes. Han udbad sig af sine Foresatte, at Reformen maatte blive udsat indtil hans Afgang; men dette troede Directionen, for Exemplets Skuld, ei at kunne indrømme. "Hvad hjalp min Protest — skrev Worm, derover lidt fortrædelig, til en Ven — man gjorde mig en deel Complimenter; men falskates skal jeg med hele Resten."

Jeg seer af Worms Breve til Ryerup, at han tidligen ængstedes for den paatænkte Reform. Efterat Kjøbenhavn, Christiania og Odense lærde Skoler vare reformerede, ventede man, at Kaden vilde komme til de jydste. Forandringen var saa gjennemgribende, at den vel kunde ængste en halvgammel Rector, der var saare tilfreds med den forrige (guldbergske) Skoleindretning, og af Erfaring vidste, at der ogsaa ved den kunde præsteres betydeligt. Man maa

nemlig erindre, at det ikke alene var Lærefagene der skulde udvides, Lærerpersonalet der skulde forøges, Lærebøgerne der skulde forandres, men ogsaa Skoleregimentet selv, der (efter den første Idee, som ogsaa blev realiseret i de tre Skoler) skulde omgjøres, idet Rector skulde dele Myndigheden med et Skoleraad. Hvis alle disse Besejmelser vare blevne overholdte og allevegne indførte, havde Worm uden Tvivl taget sin Afsked fra Skole-Embedet, og var da bleven Præst. Dette antydes i det mindste i et Brev til Røerup (den 13 Novbr. 1799) hvor det hedder: "Saa skal Viborg Skole med det første calfatres. Touren kommer da vel snart til mig. Jeg er derved meget ligegyldig; per me mutant quadrata rotundis. Besværligere end jeg har det, kan jeg ikke faae det; saasnart de paalægge mig det, jeg ikke kan præstere, maa jeg qvittere. Et lille Præstekald, i en Affrog paa Landet, bliver da ventelig mine sidste affældige Dages Tilflugt. Non vixit male, qui vivens moriensque fellit." Imidlertid forløb der endnu henved en halv Snees Aar, inden Reformationen naaede Horsens Skole (det skede først 1807; og den Tale, Worm ved den Leilighed holdt, er trykt i de af sal. Biskop Wünter udgivne Miscellanea Hau-

niensia); og i den Tid afgav Erfaringen sit Vidnesbyrd saavel om hvad der i de paataente og allerede paa tre Steder forsøgte Forandringer var gavnligt og passende til vore Forhold, som ogsaa om det, der enten var skadeligt eller dog uværksætteligt.

Da Reformen af Horsens Skole nærmede sig, skrev en af Worms Venner i Kjøbenhavn ham til derom og antydede, at Worm selv derover vilde blive betuttet. Derpaa svarede Worm sin Røerup (27 Jun. 1806) "Hils R. R. og tak ham for sit Brev og for hans oprigtige Venskab. Men sig ham, at naar han troer, at jeg blev saa betuttet over, at Directionen vilde ombygge og calfatre min Skole, saa mis kjender han mig. At disse Forandringer ere mig imod, og at jeg afværger dem, saalange jeg kan, det tilstaaer jeg, og det har jeg sagt Vedkommende. Men naar det endelig skal være, da skal jeg, i hvad Beslutning jeg og tager, sikkerlig ingen Betuttelse vise. Jeg har røgtet mit Kald hidtil saaledes, at jeg tør sige: "ich thue Recht, und scheue den Tznsel nicht."

Omtrent paa samme Tid meldte han til Røerup: "Skole-Directionen har tilskrevet mig, at der ingen Undtagelse kunde gjøres for Horsens

Skole, hvilket og var baade Synd og Skam at vente eller forlange." At Worm ei sagde dette i Fortrydelse, men meente det alvorligen, beviste hans paafølgende Opførsel; thi han fandt sig, som han burde, ganske roligen i den gjorte Forandring; og gav derved et nyt Beviis paa, at, skjøndt han var en Mand af fast Charakteer, var han ingenlunde haardnakket i at sætte sine Meninger igjennem. Langt fra at lægge den nye, men nu rigtig nok betydeligt indskrænkede, Plan Hindringer i Veien, gif han ind derpaa, og arbejdede med ikke mindre Iver i den reformeerte Skole, end i den gammeldags, hvorfor ogsaa Candidater fra Horsens, nu som forhen, jævnlig udmærkedes ved examen artium. Saadanne anbefalede han Directionen helst til Adjuncter ved sin Skole, og da hans Anbefaling fulgtes, erholdt han endnu i de sidste Aar af sine forrige Disciple saa fortrinlige Medhjelpere, som en Schmidt, en Hornbek og Flere. Mangen Rector mener at have gjort Nok for sin Skole, naar han skaffer den lærde Mænd til Lærere. Dette var ikke Worms Princip: han saae ligesaa meget paa Guds frygt som paa Lærdom. Ogsaa heri holdt han fast ved de Grundsætninger, hvorefter Melancthon, Hemmingius, J. A. Ernesti

— og hvad hine vore store Mønstre videre hebde — indrettebe de lærde Skoler, nemlig at opdrage den studerende Ungdom til Humanitet og evangelisk Christendom. De græske og romerske Classiker i Forening med Bibelen, især det N. T. maatte følgelig vorde Hovedskrifterne, der skulde gjenneengaaes og indpræntes i en saadan Skole. Iblandt Classikerne var det atter Homer og Cicero, for hvilke han især søgte at vinde sine Disciplers Kjærlighed. Til disse fortsatte Studium opmuntrede han ogsaa sine unge Venner ved Universtitetet. "Ciceros Læsning — skriver han f. Ex. den 15 April 1812 til sin høitelskede Discipel, Rosendahl — skjenke De al den Tid, De kan undvære. *Illo sciat se profecisso, cui Ciceronis lectio valde placebit* *). Tag Pennen jævnlig i Haand for at øve Dem i den latinske Stiil. Man faaer Bugbrud af det meste Latin, som i vore Dage skrives, endog af Professorer. De mærker, at jeg af Dem venter en ægte Humanist." Ligesom Worm her har næbnet os det ene Maal for hans Stræben som Skolemand: at danne ægte Humanister, saaledes viser det samme Brev os, at han satte sig tillige et

*) Disse Ord ere et frit Citat af *Abinctillan*.

andet Maa! og at han ansaae dette for det høieste, nemlig: at opdrage sande, dydige Christne. Thi han vedbliver: "Men det, som fremfor Alt binder mig til Dem, er min Tro og Tillid, at De vil blive Gud og Christus, Sandhed og Dyd, usvigelig tro; ikke glemme vor bedste Ven, vor guddommelige Lærer, fordi det saaledes er Mode; ikke hvege for enhver Lærdoms Wind." For at opnaae dette dobbelte Maa! foretog han selv i øverste Klasse saavel Religionen som Latin og Græsk. Da de gamle theologiske Lærebøger ei længer fyldestgjorde Examinatorerne ved examen artium, og han fandt det betænkeligt at indføre Niemiers (hvilken, førend Krøgh Meyers udkom, brugtes i de fleste Skoler) fordi han deri fandt en stærk Tendents til Rationalisme, brugte han — som alt er anført — Worms' & latinske Dogmatik; og hvis det paa den ene Side maa indrømmes, at denne Lærebog kun er passende for provecjores, saa beviste paa den anden Side Examen's hæderlige Udfald for hans allerflestes Discippler, at Worm havde saadanne Discippler: og hvilken Gævnst var det da ikke for Alle at have modtaget af en Worm sliq høiere Religionsunderviisning! og hvilken Lettelse for dem, som siden studerede Theologie! Ved Hr. Rector

Dorphy's Godhed har jeg haat til Efterføyn et Collegium over Theologien, udarbejdet af Worm i A. 1792, altsaa i et af hans første Embedsaar. Det er aldeles bibelsk og paa Dansk; men saa grundigt, at det gjerne kunde været holdt ved et Universitet.

For dette Studium havde Worm naturligviis, som gammel Theolog, nogen Forkjærlighed; men det var langt fra, at han, til Gavn for det, gjorde Brud paa sine Disciple's Frihed i at vælge deres Brodstudium. Derimod glædede det ham naturligviis, naar han saae Unglinge, hos hvilke Hoved og Hjerte vare i Harmonie, at vælge dette hans Yndlingsfag. Saaledes skriver han (den 4de Marts 1817) til Hr. Kosendahl: "Theologien bliver da vel Deres Fag? Jeg ønskede det. De kan nok vide hvorfor. Religionen trænger i vor Tid til Talsmand og Ejere, hos hvilke Hoved og Hjerte ere i Harmonie." Saa længe Skoleaarene varede, tænkte han endnu ikke paa at anvise Disciplene deres tilkommende Løbebane eller Virkefæds. I Skolen dannede han Alle til at werde saa dygtige Studenter som muligt; og opdrog Alle i Fugt og Herrens Formaning. Herom skriver mig hans Fortrolige, Dr. K. W. Siller: "Worm var en Mand af særdeles fast Charakter,

og havde som Rector en synderlig Gave til at imponere, og til uden Haardhed (thi Ferlen brugte han nok aldrig) blot ved sin Mine og Tales Fynd at indgyde sine Discipler Vrefrygt. Dog havde de ogsaa Kjerlighed til ham; thi han var en sand Fader for sin Skole. Hvergang han med de ældre Discipler gik til Herrens Bord, holdt han en Communiontale for dem, hvori han ofte tog Hensyn til Udyder. f. Ex. ryggesløse Eder o. s. v. som han troede at have bemærket hos En og Anden; og, da han declamerede fortræffeligt og talte af Hjertets Fylde, forfeilede hans Ord ikke lettelig al god Virkning."

Det har ei sjældent været Tilfældet, at Danmarks største Lærde have haft liben eller ingen Celebritet i Udlandet, imedens Skribenter af langt ringere Talent og Dygtighed vare navnkundige. Worm, hvem den sagskyndige Moldenhave erklærede for vor største Humanist efter Jacob Badens Død, og som unægteligen i latinsk Belsalenhed (skjøndt ikke i philologisk Erudition) overgif Børge Thorklacius selv, Worm skulde neppe være bleven navnet i en tydsk Journal, dersom han ikke (i Aaret 1803) havde, i sin Fortrydelse over den Misbrug, man i Tydskland drev med

den høiere Critik, udgives et Forsvarsskrift for Egtheden af Ciceros Tale for Marcellus, hvilkfen Tale den berømte F. A. Wolf i Halle havde søgt at fremstille som uægte, ja som et Fusterarbejde, der med mere Grund kunde tillægges den gale Keiser Claudius end den store Taler Cicero. Worm var ingen Elsker af literarisk Skrib, mindst med en saa navnkundig Philolog; men her kunde han ikke tie. Ved at læse Wolfs Angreb tabte han hele sin Munterhed og fik den først tilbage, efterat have retfærdiggjort sin og saa mange store Philologers Beundring for hiin mesterlige Tale. Dette var ogsaa i Begyndelsen — som jeg seer af Brevene til Myerup — hans eneste Hensigt med at nedskrive sine Modbemærkninger. Han vilde overtøye sig om, at en Qvinctilian, en Manutius, en Grævius, en Ernesti, for et at tale om ham selv, Oluf Worm, ikke vare førte bag Lysen af en ussel Esterligner, idet de havde beundret hiin Tale som et ciceronianst Mesterstykke. Siden besluttede han at udgive sine Anmærkninger paa Dansk, for ikke "at oversnesles" af den tydske Klopsægter; men endelig fattede han den Beslutning, som var baade ham værdigst og den gode Sag tjenligst: at udgive sit Forsvarsskrift paa Latin. Saaledes udkom da

det Skrift, der længst vil bevare vor Worms Navn i Literaturen (smukt trykt hos Schulz) under Titel: *M. Tullii Ciceronis orationem pro M. Marcello rothias suspicione, quam nuper injiciebat Frid. Aug. Wolf V. C., liberare conatus est Olaus Wormius. Accessit oratiunculae interpretatio Danica. Hauniæ 1803. 8vo.*

Worm har heri, efter alle Sagkyndiges Dom, sat Talens Egthed udenfor al Tvivl, og beviist, at Wolf af en ugrundet Skepsis og af Lyst til Paradoxyer, understøttet af en smaalig, skjøndt saakaldet høiere, Kritik i denne Undersegelse, var bleven ført bort fra Sandhedens Erkjendelse. At Worm i hele Skriftet lod sin berømte Modstanders Genie og Lærdom vederfares Ret, forstaaer sig selv, skjøndt han ei kunde undgaae mangen Gang at paavise, hvortunde Wolf havde forkastet Talemaader som ciceronianiske, der findes i mange andre af Ciceros ægte Skrifter. Men det vil uden Tvivl interessere den lærde Læser, der saa sjelden er bleven glædet med Frugter af Worms Hand, at høre ham selv berøve Virkningen af den Wolfiske Skepsis paa hans ciceronianiske Hjerte. Stedet lyder saaledes Side 13 følg.

"Hoc Wolfius voluit, hoc magna cupiditate egit, ut demonstraret: "Orationem pro M. Marcello esse inanem rerum, verbis, formulis, constructionibus saepe vix latinam, in tota compositione ineptam, stultam, ridiculam; denique fatuo principe Claudio, quam Cicerone digniorem." Dicere vix possum, quid mihi, perlecta hac commentatione, fuerit animi? quemadmodum fuerim affectus? Omnem certe hilaritatem pectore exturbavit, et tristitiae quasi nebulam aliquamdiu animo offudit. Cujus rei causas, si potero, interpretabor. Id mihi sum conscius, nullis me philantiae praestigiis, nulla ambitionis vanitate hic falsum aut delusum fuisse. Quodsi ego stultus adeo et ἀμωσος fuissem, ut tironis alicujus rudimentum passus essem, pro artificis opere, mihi imponi et obtrudi, leve hoc fuisset et parvi sane momenti. Nomen meum in doctis nulla fama celebravit; sagacitas, si qua in me est, critica in nullum erat discrimen adducta; stultitiae et insubilitatis, si res ita ferret, non alios, quam deschola pueros, testes habebam; solatio erat agmen doctissimorum ab omni aetate virorum, in eodem mecum errore versantium, denique si nihil restabat aliud, poteram, vultu ad confidentiam composito, occinere: Malo cum Asconiiis, Quinc-

tilianis, Camerariis, Manutiis, Victoriis, Lambinis, Græviis, Ernestiis errare, quam cum Wolfio vera sentire; esse ubi præstet insanire solemnia, quam solum sapere. Sed erant alia graviora. Scilicet, ita ego mecum: Enimvero res est misella omnis illa, qua nos jactamus doctrina! Ecquid de Classicis, qui dicuntur, scriptoribus, quos tanquam præclarissimos divinæ humanæque sapientiæ magistros, omnisque venustatis, leporis, elegantiae promos condos prædicari et commendari audiverunt? Ecquid de Philologorum fastu, solidioris doctrinæ et cultioris humanitatis arbitrium sibi arrogantium, homines judicabunt græcæ latinæque antiquitatis rudes, sed literis exculi et in studiis scientiæ cognitionisque versati? Quo tandem ore se mutuo aspiciet grex scholasticorum? Mirum si haruspex (Grammaticus) non ridebit, ubi haruspicem (Grammaticum) viderit. Orationem hic habemus, quam M. T. Ciceroni tribuerunt illustrissimi ex antiquis Grammatici; de cujus *νοθεία* veterum nulli quidquam suboluit. Quam viri, omnis ævi, latine doctissimi non solum perfunctorie lectam, in ceteris Tullii scriptis nulla notatam ignominia, transmiserunt; sed lectitarunt, sed interpretati sunt, sed transtulerunt in alias

linguas; sed certatim laudarunt, commendarunt, adque imitandum proposuerunt, tanquam opusculum omni oratoria virtute splendidissimum. In cujus gratia et venere, dotibus et luminibus notandis, declarandis, prædicandis fuerunt plurimi, magno id studio agentes, ut involutas in hac orationiuncula divinæ artis et pulchritudinis notas explicando aperirent; quam denique J. C. G. Ernestius V. Cel. qui Ciceronem unice amabat et lectitabat assidue, cujusque in hoc genere ita erat prudens et sincerum judicium, nihil ut corruptum et ineptum facile probaret, dignam habuit, quam in Teutonum sermonem conversam, insereret libellis, quos edere instituit, elegantissimis, cum titulo: "Cicero's Geist und Kunst. Lips. 1799—1802." Jam vero exoritur ex altera parte F. Aug. Wolfius V. Cel. cujus, ob scripta ex critico genere præstantissima, et exquisitam interioris latinitatis scientiam, magnum in eruditis nomen est, et præcipua in hac causa debet esse autoritas; idque se effecturum profectetur, ut tantum non mathematica ratione, quæ omnem contra dicendi copiam excludat, demonstret, hanc pro M. Marcello orationem non solum Cicerone oratore et consulari esse indignam, adeoque ab ipso haud quaquam profectam, sed

rude adeo, indoctum, vix latinum declamatoris inepti periculum, barbarismorum et soloecismorum sordibus oppletum nugisque et ineptiis refer-
tam, quale in scholastico tirone magister, paulo stomachosior, vix esset laturus. Nescio, quid alii, hæc legentes, senserint, quæ animis sententia surrexerit; equidem ita sum affectus, ut quiescere prius nulla ratione possem, aut consistere, quam complicatas illius, quod de hac oratione dudum feceram, iudicii rationes evolvissem; obscurum pulchritudinis sensum explicassem, meamque hac in re intelligentiam excussissem; id vero erat Crisin Wolfianam ad accuratius examen revocare. Quod sum aggressus, non tam perficiendi spe, quam experiundi voluntate. Neque enim is ego sum, qui cum Wolfio, viro in togata hac militia fortissimo et strenuissimo, in arenam descendere ausim, cui

Ἴσον ἐμὲ φάσθαι, καὶ ὁμοιωθῆμεναι ἄνθην,

vetat pudor et infirmitatis conscientia. Hanc ego opellam suscepi animi causa, periculum facturum, si daretur, meum, quod feceram iudicium apud me ipsum tueri, atque ostendere: ut quis de hac oratione tam severe statuatur et contentim pronuntiat, debere eum, prudentiorem,

doctiorem, fastidiosior, eloquentior, quin latinior esse ipso — Cicerone.

Wolf havde en talentfuld Discipel i Danmark, den unge Dr. Koes (en Ven og Svoger af Dr. Brøndsted, med hvem han reiste i Grækenland, da en tidlig Død bortrykkede ham fra vore store Forhaabninger). Til ham skrev Wolf, da han havde læst Worms Bog: "Hvad mener De? En af Deres Landsmænd, en vis Olaus Wormius, Rector i Jylland, har søgt Skride for Skride at gjendrive min Mening om oratio pro Marcello. Det er tilvisse ingen foragtelig Modstander."

Hvo som kjender F. A. Wolfs Polemik, vil vide, at der skulde meget til, inden han indrømmede en Modstander, at han ikke var foragtelig. Upartiske Recensenter tilstode, at Worm havde uimodsigeligen igjendrevet Wolf, og at Acterne i denne Sag vare sluttede *). Men der var dog en tydsk Philolog, B. Weysske, som meente at kunne gjøre det bedre, og derfor to Aar efter udgav en tyk Bog under Titel: Perpetuus et plenus Commentarius in orationem Ciceronis pro Marcello (Lipsiæ 1805). Jeg kjender ikke

*) See f. Ex. Recensionen i Allg. Deutsche Bibliothek. 98 Band 24 Stück S. 456 fg.

dette Skrift uden af Ravn og af Worms Omtale i hans Breve. Han karakteriserer det paa samme Maade i Brevene til Dr. Møller og til Professor Røerup. I et Brev til den Første af 9de Decbr. 1805 skriver han: "Denne Bog viser vistnok Lærdom og Talenter; men om den efter min var nødvendig, og om Sagen derved er bragt nærmere til Afgjørelse — skulde jeg meget omtvivle. Han omtaler mig overalt med Agtelse, og lader det ikke mangle paa doctissimus Wormius; imidlertid kan jeg dog ikke fritjende ham for Malig-nitet og Laugsnid. Han vil bilde Publicum ind, at min libellus kun var skreven for mine Lands-mænd og Disciple; hans derimod for Lærde; og dog udtværer han paa hele Sider hvad jeg har sagt med saa Lintet. Mine vigtigste Gjendrivelsler og Anmærkninger fortier han; derimod trækker han dem frem, som han troer sig at kunne vise til rette, og dem, i hvilke (som han siger) Wor-mius non plane satisfecit. Jeg tvivler næsten paa, at Wolf bliver mere tilfreds med ham end med mig. Til denne tydske Udfordring kan han neppe tie. Thi Weysske har og Celebritet, og skjøndt han credentser for den store Mand, saa tager han ham dog dygtig i Skole."

Havde Worm fremturet paa denne Bane, vilde han snart have naaet Naarkundighed, ligesom han nu allerede havde Betsammelse i Udlandet. Men dette var ham slet ikke magtpaaliggende. I de Timer, som hans Embede levnede ham, vilde han heller belæres end belære; heller læse end udarbejde, hvorfor der i Almindelighed udfordredes en udbortes Impuls for at bringe ham, skjøndt Mester, paa Skribent-Bærstedet. Saaledes med hans Udgave af Luxdorphiana (1790); saaledes med hans Tale fra 1807 (ham afstøffet af Biskop Münster til Misc. Haun. Fascic. II.); saaledes med hans Jubeltale af 1817; saaledes med hans Oversættelse af Odysseens 9de Sang (udgivet af Hr. Rector Dorph 1829 som Program til Skole-Examen). Ogsaa de tvende Taler, hvormed han har prydet nærværende Tidsskrift, vare neppe blevne trykte, naar ikke hans Venstreb for mig havde indgivet ham den Tanke: ved Bidrag at vise, hvor megen Priis han satte paa Theologisk Bibliothek. At han udgav sin Jubeltale, var især for at aflægge et offentligt Bidnesbyrd om, hvor høit han skattede den af saa Mange misstjendte og foragtede Bibel. Om Luxdorphiana skrev han 1820 til Rosendahl: "Jeg husker, at Abraham Kall dengang (1790)

sagde om dem, at jeg havde sat en god Sauce paa et magert Stykke Kjød. Dengang kunde jeg gjøre ligesaa meget i en Time, som nu i en Dag."

Worms Skrifter ere ikke mange. Vi fritage os for at anføre Titlerne, da de findes deels i Litteratur-Lexiconnet, deels ere tilføiede min Rekrolog i Dansk Lit. Tidende (No. 42 for 1830). Dertil maa nu føies den Tale, som er trykt i nærværende Bind; og siden nogle anecdota, som deels hans ældre Ven, Hr. Stiftsprovst Møller, deels hans yngre Ven, Hr. Rector Dorph, kommer til at udgive. Thi førstnævnte, hans Fortrolige, har tilskrevet mig: "Allerede i Marts 1826 testamenterede Worm mig alle sine literære Manuscripter, og overdrog mig, om jeg fandt noget heraf værdigt at udgives, da at besørge dette, men overgive Resten til Jiden; og jeg har allerede, ifølge denne hans Anviisning, meldt mig derom i hans Sterboe. Jeg kunde naturligviis, i mit Gjensvar herpaa, kun conditionalt paatage mig dette, og jeg udbad mig hans Tilladelse til at besørge det, saavidt jeg ikke selv kunde ved min Søn, Hans Møller." Og under 6te Decbr. 1830 skriver mig Hr. Rector Dorph: "Til mig betroede Worm at udgive efter hans Død Oversættelse og Commentar til Taciti

Agricola og til *Plauti Captivi*, og en *Commentar* til *Svetonii Julius Cæsar* og *Augustus* samt nogle *Skoletaler*." I det samme Brev, som indeholder den første Meddelelse om *opera Wormiana post-huma*, fortæller min Ven Dr. Møller mig, hvorledes hans tidligere Bekjendtskab med Worm (fra *Communitets-Ovelserne*) efterhaanden voksede til et sandt og inderligt Bekjendtskab. Herom hedder det: "I Jylland nyttede jeg troeligen vort Nærboeskab til at besøge ham, saa ofte jeg kunde; og han tilbragte ogsaa gjerne en Deel af sine Sommerferier hos mig; og de Timer, jeg tilbragte i hans ligesaa lærerige som behagelige Omgang, regner jeg blandt de lykkeligste i mit Liv. Jeg skylder ham saare meget; ikke alene laante han mig, ved mit Besøg, eller, saa ofte jeg fik Bud til Horsens, sendte mig Bøger af sit anseelige og udsøgte Bibliothek, men han gjennemgif den allerstørste Deel af min fordanstede *Libius* paa det nøiagtigste, og meddeelte mig mange kostelige Bemærkninger. Ligeledes reviderede han min Oversættelse af *Ciceros Taler*; og saavel dette som hiint Arbeide har han meget at takke. Ogsaa betroede han mig stundum et og andet af sine Arbeider at gennemsee. I de 28 à 29 Aar, jeg har tilbragt i Holland, have vi bestandig fort

Brevvexling; og mange af hans Breve ere meget lærerige, ofte, naar hans Helbred var taaleligt, jovialst (thi af Naturen besad han megen Jovialitet), men i de senere Aar, da hans Helbred stærkt svækkedes, og han desuden havde andre Sorger, bleve hans Breve naturligviis alvorligere."

Dr. Møller var ikke den eneste af vore berømte Lærde, som raadsførte sig med Worm: Ove Høegh Guldberg sendte ham sin Oversættelse af det Nye Test. stykkeviis til Revision; og han nyttede mange af hans Bemærkninger.

Imellem disse tvende Mænd og Worm fandtes den fuldkomne Overensstemmelse i Studier, Tilbøieligheder og Meninger, som er den sikreste Borgen for et Venstabs Varighed. Men Worm havde ogsaa en Ungdomsven, med hvem han i meget, og navnlig i Religionsmaterier, var uenig. Denne Ven var vor berømte Literator, Rasmus Ryerup. De vare fra Studenterdagene af Fortrolige; og det er et stort Beviis paa Begges Liberalitet og Tolerance, at deres Venstabs — i hvor meget de divergerede og i deres Brevvexling disputerede — bestod urokket, indtil Døden bortkaldte dem kort efter hinanden til de lysere Egne, hvor Overensstemmelsen i Alt ikke

vil udeblive. Ved Hr. Probst Strøms Godhed er jeg istand til at meddele mange interessante Oplysninger af de Wormske Breve til Ryerup, hvilke (et Par Hundrede tilsammen) gaae fra A. 1783 indtil Ryerups Dødsaar. Skade, at salig Ryerup ikke fik fuldført sit Forsæt: at udgive som Anhang til sin Autobiographie, et Udvalg af sin og sine Venners Brevvevling. Deri vilde Oluf Worms mærkværdige Uttringer om alle vigtige Begivenheder i Fædrelandet, og alle betydelige Phænomener i dets Literatur, næsten i et halvt Seculum, have indtaget en vigtig Plads. Min Plan tilsteder mig kun at gjøre partielt Brug af den mig forundte Tilladelse: at meddele Publicum deraf hvad jeg fandt passende. Der som Ryerups Breve til Worm havees, og engang kunde tilligemed Worms epitomeres til Literaturrens Berigelse, da vilde vi faae en Udsigt over 4 til 5 Decenniers aandige Bestræbelser og Foretagender i pøst Fædreland, hvortil vi endnu ikke have Mage, og hvorom Mag. Dasse's bekjendte Breve til Suhm fra Aarene 1755—63 kun give en svag Forestilling. Vel kjender jeg Indholdet af de Ryerupske Breve ikkun af Worms Besvarelser; men ligesom disse allerede i deres Forsøkring ere høist interessante, saaledes vise de, at

Nyerup har udgydt alle sine Ønsker, Forhaabninger, Meninger, ja selv sine Drømme i sin dybeste Vens Barm. Denne vidste at vurdere et Hjerte som Nyerups *). Hvo har vel og kjendt det uden at elske det? Nyerup var i høi Grad godmodig, venlig, tjenstagtig, beskedn og naiv. Endnu i Alderdommen bevarede han Barnets Trostydighed og Unglingens Livlighed. - Han kjendte ligesaa lidet til Egoismens Rust som til Hovmod's eller Forsængeligheds Smitte. Faa Mennesker have i en forvildet Tid, imedens de deeltog i dens intellectuelle Forvirring, bevaret deres Sjæl saa reen for Tidens moralske Brøst. Vi ansee det derfor for en psychologisk Mærkværdighed, at denne i moralsk Henseende saa elskelige Mand deelte de fleste af sin Tids Bildfarelser. Neppe har det 18de Aarhundrede i sine tvende sidste Decennier avlet noget Foster, uden at det fandt en Pleiefader i Nyerup. Han var aldeles sin Tids Mand. Just det Modsatte siger Worm om sig; og med Rette. Deraf den idelige Opposition imellem de tvende Venner. Nyerup sætter for alt Nytt; Worm forsvarer det prøvede Gamle.

*) Han angiver selv i et af sine Breve Nyerups Til-
 lighed som Grunden til deres Venstabs Varighed
 under den store Meningsstrid.

Nyerup ønsker at see Kirke og Stat, hule og lade Skoler, Værksteder og Hospitaler omstøbe; Worm advarer imod enhver uforfigtig "Omkaftrom." Nyerup vil have uindskrænket Skrive- og Trykkefrihed; foreslaaer Belønninger for de Forfattere, der dømtes for Overtrædelser af Presse-Anordningerne; Worm anseer visse Grænser for et nødvendigt Værn imod Frækheden, og fordrer Statens Love strengt overholdte, men deres Overtrædere straffede ogsaa med deres Medborgeres Foragt. I Begges dogmatiske Ansættelser var Forstjelligheden ligesaa stor som i de politiske. Nyerup var, som bekjendt, en ivrig Rationalist; Worm derimod, i det mindste fra den Tid af, han som Mand og Lærer var kommen paa det Rene med sine Granskninger og sin Tro, en ligesaa streng Supranaturalist. "Han var — skriver Rasmus Røller — som de fleste af os, gaaet Evidensens Periode igjennem, og var vel og i sin Ungdom mindre orthodox, som De nok veed af hans Recensioner; men hans Tro vandt efterhaanden større og større Fasthed, hvilket jeg veed baade af vor Omgang i Jylland, og af vor siden bestandig fortsatte Brevveksling. Han lærte i Modgangs-skole at statte Evangeliets Kraft og følede dybt sin Trang til Christi Forsøning."

De Breve, vi siden meddele i Udtog, ville fastsætte dette Udsagn; her ville vi kun bemærke: Distinctionen imellem Rationalisme og Naturalisme erkjendte Worm ikke for gyldig; og dømte følgelig om hiin; hvad Alle maa indrømme om denne: at den er uforenelig med kristelig Tro. Snart spørger han derfor med Rationalismen i sine Breve, og kalder den, efter sin gamle Morbroder Jens Worm, Fornumsstighed; snart ivrer han alvorligen derimod, især i Brevene til Nyerup. Da Denne i Anledning af de nyeste Stridigheder havde opfordret sin Ven til at meddele ham sine Tanker desangaaende, skriver Worm (den 10de Juni 1828): "Du forlanger at vide mine Tanker om Rationalismen. Disse kan Du vel selv vide efter hvad Du kjender til mig fra ældre Dage. Efter min inderste Overbeviisning kan Rationalisme og sand Jesu Lære — for ikke at sige Christendom — ingenlunde forenes. Jeg undrer mig kun over, at Rationalisterne ikke føle den store Inconsequents, som de gjøre sig skyldige i; og hvad de ville med en Bog, som er saa fuldproppet med Overtro, Fordomme, jødiske Drømme, Ufornuft o. s. v. som det Nye Testament! Mage til Uvæsen med en gammel Bogs Fortolkning har jeg

ikke fjendt. Jeg maa lide Begscheider, som siger reent ud, at han forstaaer Sagen bedre end Kristus. Vil Du ellers bestemt vide min Dom om vore Dages Logomanie i Religionen, da maa Du læse Prof. Littmanns Afhandling über Rationalismus und Supranaturalismus. Leipzig 1816. Tauber var vist ikke Rationalist, naar dette skal betyde, at Jesus var ham det; dertil var han for god Greget. Om han ikke troede, hvad han maatte som ærlig Fortolker lade Jesus lære, er noget, som jeg ikke veed."

Worm undlod heller ikke at benytte saadanne Momenter i Myerups Liv, som maatte gjøre ham gunstigere stemt mod den gammeldags Tro og vække Trang til at modtage Christendommens fastere Forjættelser. Dette viser f. Ex. det Brev, han tilskrev sin døbt nedbruede Ven, da denne havde mistet sin elskede Hustru. Ogsaa maa det have glædet Worm at erfare, hvorledes Myerup med hvert Aar blev billigere i sine Domme over Orthodoxie og de orthodoxe Theologer.

Hvad nu Worms egen Troe angaaer, da hvilede den paa hans faste Overbeviisning om, at Bibelen indeholder en sand guddommelig Aabenbaring. Der var kun faa Punkter i det bi-

bedste Lærebegreb, med hvilke han ei var ganste
 paa det Rene s. Ex. Læren om Dommens Dag.
 Han søgte ogsaa herom at have en bestemt Me-
 ning, og yttrede for sine Venner: at han kunde
 misunde O. H. Guldberg hans, aldrig af nogen
 Tvivl rokkede, Bibeltro. Han bad derfor ofte
 med Peder: "Herre! hjælp min Bantro!" Og
 hans Yndlingslæsning var saadanne Bøger, som
 paa en aandsfuld Maade afhandlede den christelige
 Tro. Næst den hellige Skrift selv, hvilken han
 læste ei blot som Lærd, men ogsaa til sin Opbyg-
 gelse, var der ingen Andagsbog han skattede saa
 høit, som Dr. Mynsters Prædikener. Man
 vil finde Uttringer derom nedenfor i hans Breve
 til Hr. Rosendahl, og i et Brev til Dr. R.
 Møller af 14de August 1829 skriver han: "Det
 kan man falde christelige Prædikener. Måge til
 Prædikener kjender jeg ikke." Næst dem elskede han
 Fests über die Vortheile der Leiden og Tyge
 Roths Philosophies-Ideer. Af disse Skrifter
 lod han sig forelæse, naar han ikke selv kunde
 taale at læse. Ogsaa Forfatteren af nærværende
 Biographie veed ikke at nævne nogen større Skri-
 benten end Ole Worms ham saa hjerteligen og
 saa rundeligen ydede Bifald med hans literære
 Arbejder.

Johannes Müller har i sine Breve til Bonstetten gjort den Anmærkning, at de Gamle (Grækerne og Romerne) ere de Kyere overlagne, ikke i Mand, men i Charakter. Bemærkningen er uden Tvivl rigtig; thi hvor sjældent træffe vi i vore Dage, iblandt saa mange og aandfulde Lærde, paa en Mand af Charakter? Hvor høje — for at bruge et af Worms Yndlingsord — de fleste for enhver Lærdoms Vind? Hvilken stor Indflydelse have ikke Døgnets veksende Moder paa Literaturen og de Lærdes Domme? Derover klagede Worm ofte i sine Samtaler og Breve. Men Mange klage derover, som selv lade sig henrive af Strømmen. Underledes Worm. Han tænkte, granskede, stred for at finde Sandheden; og de Grundsetninger, han i Theorien og Livet fandt prøvede, holdt han fast ved, om ogsaa Tidens Mand fordrede andre. Paa en Tid, da de fleste Lærde lode haant om Bibelen eller dog ansaae den for en obsolet, neppe i Almue-Undervisning og endnu mindre i philosophist-Gransetning anvendelig Bog, talde Worm høit til dens Priis. Paa en Tid, da den var fortrængt næsten af alle, saavel lærde som ulærde, Skoler, gjen-nemgik han i Grundtexten dens vigtigste Bøger med sine ældre Disciple. Ja, hvad jeg paa et

andet Sted har ønsket *), at vore lærde Skolemænd undertiden vilde gjøre, nemlig selv ved Classikernes Læsning nu og da tage Hensyn til Christendommen og vise dens Fortrin for selve de viseste Hedningers Religion, det har jeg leilighedsviis erfaret at have været Worms priselige Skik. I Anledning af den videnskabelige Strid jeg for et Par Aar siden førte med Hr. Professor Bloch om den rette Methode for Religionsunderviisningen i de lærde Skoler, tilskrev mig en af Jyllands erfarneste Præster, Hr. Pastor Lund i Starup, i det han tiltraadte min Mening: "Ere Lærerne selv gjennemtrængte af et gudfrygtigt Sind, vil det aldrig mangle dem paa Leilighed, have de endog de meest heterogene Fag at docere, til at gjøre Bibel og Christendom hellig og dyrebar for deres Disciple. Jeg har bivaanet for mange Aar siden en Examen i Horsens Skole, hvor den ærbørdige Professor Worm i Anledning af et Sted i Cicero med saa men fyndige Ord advarede mod Datidens frivole Aand, og saadanne førte Formaninger af en elsket Lærer gjøre et dybt Indtryk paa Hjertet i den Alder."

Indtrykket af Worms Tale maatte blive saa meget stærkere, da hele hans Liv var som et

*) Nyt theol. Bibl. 13de Bind S. 142 fg.

Speil, hvorfra hans faste Tro og oprigtige Sids-
 frygt gjenstraaede. Det strenge Skoleliv gjorde
 ham tidligen gammel. Elden slog sig Eydrom
 til, og man vil i hans Breve (trykte bagved)
 finde hyppige Klager over den aftagende Kraft og
 tiltagende Skrøbellighed. Allerede i Aaret 1816
 møde vi deslige Klager. Men han bar sit Kors
 med Taalmodighed, og nedlagde ikke sit Embede,
 førend Hensyn til Skolens Lærø bød ham det.
 Men spørger nu Rogen, hvorfra han i de mange
 Eydgelighedens og Sorgens Aar hentede Kraft til
 baade selv at leve med Tilfredshed, og at opfylde
 sine Embedspligter, da er Svaret givet i det Fo-
 regaaende. Som fuldgjeldig Hjemmel kan jeg
 ogsaa her beraabe mig paa Dr. K. Wollers Bid-
 nesbyrd. I den skønne latinste Gravskrift, som
 han satte sin Ven (Lit. Tidenden No. 42 for 1830)
 forekommer følgende Svar paa det fremsatte
 Spørgsmaal: "Et si quæris: unde hic unus
 idemque totius vitæ tenor, nunquam intermissus?
 unde hæc animi constantia, et in valetudine,
 quam multos per annos debilem habuit et fractam,
 et in aliis rebus adversis, quas expertus est acer-
 bissimas, per longam quadraginta superque anno-
 rum seriem ad ultimam usque senectutem durans?
 Erat iste fructus sapientiæ, non homuncionum,

nec omnino humanæ, sed divinitus ortæ; quam enim philosophiam, sanam illam et moderatam, nequaquam sprevit, imo egregie excultam habuit, in solo tamen Christo firmam et stabilem animi requiem quærendam esse ducebat; et quamquam decretorum recentioris multiformis philosophiæ, ejus quoque, quæ divinæ nostræ religioni non adeo amica erat, probe gnarus, nunquam tamen humanarum opiniuncularum levitate abripi se patiebatur, sed Christo toto animo et pectore, vivus moriensque, addictus permanebat. Ita et pietate et omni vita ad regulam Christi composita, indeque sapienter et præclare factis conspicua onus nominis Wormiani plane sustinuit, et laudes gentis immortalis, cuius imagines juxta se domi positas intuebatur, servatas et auctas ad posteros propagabit."

Saaledes afgiver Ole Worms Lænkemaade et nyt Beviis paa det Velgrundede (Sjændt maa skee tidet for almindeligen Udtrykte) i Treschow's Forsikkring *): "De dybsindigste Lærere vare altid religiøse. Exempler derpaa fra ældre og nyere Tider ere i stor Mængde at anføre; og vanskeligt vilde det ei være at bevise, at de forresten talentfulde og skarpsindige Mænd, om hvilke det

*) Moral for Folk og Stat. 2den Deel S. 198.

Modsatte kunde synes at gjælde, just have manglet den Dybhed i Tænkemaade, hvorved man naaer til Eingenens rette Bund." Hos Worm var Hoved og Hjerte, Kundskaber og Færdigheder, Begreber og Følelser i den skjønneste Harmonie; det var selvfølgelig en Charakter, saadan som kun den ægte evangeliske Christendom, i Forening med grundig Lærdom og en sund Philosophie, kan danne den. Vi kunde lettelig spørge Antallet af Lineamenterne i hans Skilderie ved at udbrage smaae interessante Træk af hans nedenfor trykte Breve; men vi troe, at mange Læsere hellere gjøre dette selv, og de øvrige, som maatte ønske vor Veiledning i denne Skizzen, vilde maastee være de første til at brevide os Hjerteligelse af det Samme, som jo derved blev fornøden. Vi indskrænke os derfor til nogle faa Bemærkninger, som angaae Grundtrækkene i hans Charakter.

Gellert, der visseelig forstod sig paa praktisk Christendom, har fremsat den Paastand: at den første og væsentligste Dyd hos en Christen er Dymghed. Man vil da vente, at denne Dyd heller ikke savnedes hos Worm. Saaledes forholdt det virkeligen. Hans tit anførte Fortrolige, Dr. K. Müller, skriver: "Biskop var Worm ikke uden velgrundet Selvfølelse; alligevel

var han i Grunden en ydmyg Mand." Som Beviis paa, hvor lidet Præis han satte paa Hæderstitler, kan anføres, at han afflog det theologiske Facultets Indbydelse i A. 1790 til at blive Doctor Theologiæ. Han undskyldte sig med, at Tiden var for kort til at skrive en ordentlig Dissertation. I Brevene til Nyerup anfører han ogsaa den Grund, at han ei kunde forlade sin Skole (for at disputere i Kjøbenhavn) uden for Ferierne. Og da han kort Tid efter sendte et Par slette Candidater til Universitetet, kaldte han dem sin udfærdigede Disputats. Men endnu tydeligere fremstinner hans Ydmyghed af mange Utringer i hans Breve, f. Ex. følgende: I Aaret 1806 havde hans Venner i Kjøbenhavn besluttet at lade ham male, for at hans Portræt kunde optages i det Nyerup-Lahdeske Værk over berømte danske Mænd. Men han frabad sig dette i et Brev til Nyerup af 27de Juni 1806 med disse Ord: "Jeg erkjender deri eders mig kjære Ven-skab og Velvillie. Men efter min Tænkemaade kan jeg ikke med god Samvittighed tage imod denne Ære. Hvor kan jeg fortjene Plads i dette Gallerie, saalænge saa mange fortjente og celebre Mænd endnu der savnes, en Rosdenhaver, Malling, Colbjørnsen, Riisbrigh, A. Kall, Schlegel,

Thorlacius, Engelstoft, Rabbe, Sternff. 2c. 2c. /
 hvilke I alle have ved Haanden! Maatte man
 ikke sige, at Vensteb og Partisthed havde gaaet
 disse forbi og i en Affreg af Provindsen opsegt en
 Mand: unum ex multis. Ved mig er jo ikke det
 mindste Udmærket, uden det skulde være dette:
*οτι εν ἀποστολι καρδιας δαλων, και τστο τω κυ-
 ρω, εν ἀνθρώποις.* Id scilicet curant homines
 nostri. Nei, mine ædle Venner, lader mig og
 saa heri blive mig selv liig; gjører ikke mere af
 mig end jeg selv stjotter om; giver mig ikke en
 Publicitet, som jeg ikke attraaer; og taalor, at
 jeg fremdeles bliver ved omnia ad conscientiam,
 nihil ad ostentationem referre."

Lor jeg dertil saie min egen Erfaring, da
 kan jeg forsikre, at jeg i hans Omgang fandt
 ikke mindste Spor af Stolthed; men jeg saae ham
 kun tre Gange: første Gang 1803, i Selskab
 med min Ven P. O. Brundsted, som indførte
 mig hos ham, sagtens med et godt Skudsmaal
 (jeg var dengang en ung Adjunct, men han be-
 handlede mig som sin Collega), og sidste Gang
 1824, da jeg bivaanede Oprettelsen af Bibelsel-
 skabet i Horsens, hvoraf han, som et neden-
 staaende Brev viser, ei lovede sig saa gavnlige
 Frugter som jeg. Han vilde nemlig først have

den gamle Rabenbæringsstro tilbage, og derefter Bibelen uddeelt. Han havde den Glæde at see sine Forventninger langt overtrafne, ligesom neppe nogen frydedes inderligere end han over N. Møllers Bibelveiledninger og vor reviderede Bibel-Oversættelse, hvilke Arbejder bleve fremkaldte ved Bibelselskaberne. Worm var dengang jeg sidst saae ham meget svagelig, og krumhviert deels af Sigtmerter, deels af Stillesiden; thi han gik sjældent ud; kom (ogsaa tidligere) næsten aldrig i Selskab, skjøndt Horsens er en meget selskabelig By, og Worm der var i høieste Grad baade agtet og yndet. Dog adspredte han sig gjerne (indtil Sygelighed tvang ham til at holde sig hjemme) en Times Tid om Aftenen i Klubben. Han var i Omgang saare underholdende, og havde en herlig Gade til at fortælle Anekdoter, hvorpaa han, ligesom hans Ven N. L. Rahbek, var udtømmelig. I sine yngre Aar skal han tillige have været noget satirisk; men i ældre han blev, desto alvorligere blev han. Med lærde Folk talede han gjerne om lærde Sager; med Borgere om deres Bedrift og om Fædrelandets Anliggender. Hans Yndlingsdiscepte i Kjøbenhavn maatte melde ham Nytt fra Hovedstaden, Universtitet og Literaturens Tummleplads.

Dette gjorde f. Ex. Rosenkranz og
 fik derfor Worms hjertelige Taksigelse (see hans
 Brev af 4 Marts 1817). "Samle Ludste for-
 nse sig ved Vidstfemeldet." Ogsaa var det ham
 en Trang at melde sine brevværlende Venner, hvad
 han tænkte om de Skrifter, han læste. Foruden
 de egentlig philologiske, som i de senere Aar synes
 mindre at have sysselsat ham, var det især theo-
 logiske, philosophiske, historiske og æsthetiske.
 Men med den saakaldte nye Skole i Philosophie
 og Æsthetik kunde han ikke blive enig. Han
 klagede over Mangel paa Tydelighed og Klarhed
 i denne Skoles Frembringelser. Heller ikke med
 den Kantiske Philosophie kunde han sym-
 pathisere. Den var ham altfor lidet praktisk,
 altfor abstrus og vilkaarlig i sin Synroegning.
 Det glædede ham, at Boje og Treschow stred
 derimod. Ogsaa Herders Metakritik, som i
 Tyskland gjorde saa lidet Lykke *), vandt hans
 Bifald. Med alt dette havde han megen Aftelse
 for Kants Character, og det gjorde ham ondt,
 at det tilsidst tegnede til, som skulde den nævnte
 dige Mand overløbe den af ham vakte Enthuse-
 rasme. "Lad mig dog vide — skriver han til

*) See mit Mindestift over Herder i Nyt theol. Bibl.
 12te Bind Side 115. fg.

Ryernp d. 13 Rosbr: 1799 — hvad de kraftigste Kantianere i Kjøbenhavn sige til Herders Metakritik. Saa se da ogsaa denne periodiske Philosophie udspillet sin Rolle. Du har vel seet Kants Erklæring i Udsen imod Fichte. Da Kant er saa gammel, skalde det gjøre mig ondt, om han skalde overlede sit Ry. Sed restat illi descendere, quo Wolfius et Leibnitius devenere. Cicero sagde saa sandt: opinionum commenta delet dies, sed naturæ judicia confirmat. Lad mig endelig sœe den Wielands Mercur, hvori staaer om alt dette." Man kan let tænke, at Fichtes, Schellings og Hegels Systemer behagede Worm ligesaa lidet. Han yndede Steffens som Menneſte og genialst Forfatter; men endnu, efterat han saa bestemt havde erklæret sig for det orthodoxe System i Theologien, paaankede Worm det Mystiske og Uklare i hans Skrift om den falske Theologie og den sande Troe *). Der forekommer i Worms Breve fra 1790tyverne ikke saa Diatriber imod Kants Yndlingstheorem. Disse bleve dog aldrig Worm aldeles klare, end ikke efter at Christian Hornemann og A. C.

*) Et uddrag deraf læses i Nyt theol. Bibl. 6te Bind, hvor jeg ogsaa har paaanket de samme Felt, som Worm fandt hos Steffens, see her S. 254—58.

Derfted havde begyndt at behandle dem. Disse
 to Skribenter agtede Worm høit for deres Grun-
 dighed og Lydelighedsgave, hvilken han her
 beundrede hos den Første. Derimod gjorde han
 kun lidet af Birkner's Skrifter. Han ansaae
 ham for en overfladist Philosoph, og persiflerer
 endog Myrup's Beundring for dette Genie, der
 engang sad ved hans (Worms) Bord paa Commu-
 niktet, og som han havde bovet at characterisere
 i den lille Bog. Ogsaa var Sibbern, ihvor
 høit han elskede hans Character, og hvor meget
 han glædedes ved den christelige Aand i hans
 Skrifter, forekom ham tit dunkel, utilfredsfil-
 lende og paa mange Steder uforstaaelig. Af ældre
 Philosopher vare Plato og Cicero, af nyere
 Garves hans Yndlinger. En mærkelig Ytring
 herom vil man finde i hans sidste Brev til mig,
 ligesom der er en paafaldende Lighed imellem hans
 og andre store Humanisters f. Ex. J. A. Ernestis
 og Jac. Badens Domme om den speculative Phi-
 losophie. Saasnart denne overtraadte Grund-
 set, som den hos de græske Philosopher, navn-
 ligen hos Plato, havde naaet, misbilligede de
 dens Udvidelse som en skadelig Udvævelse. Det
 tilkommer ikke Biographen at afgjøre, hvilket
 Partie der har Ret; men det er hans Pligt at

gjøre opmærksom paa det Eendommelige i hans Heltes Character. For Grundtvigs historiske Arbejder interesserede Worm sig levende; og erklærede at hos ingen Skribent rørte sig saaledes den danske Tunge; ogsaa i hans Skjæbne tog han levende Deel, men med det grundtvig-rudelbachske Raanedskrift var han slet ikke tilfreds; dog smerte det dogte ham, at Grundtvig vilde forlade Danmark, ogsaa for Kirkens Skyld. I Striden mellem Grundtvig og Clausen domte han, at Sandheden laae i Midten. At Grundtvig nedlagde sit geskillede Embede, bedrøvede ham inderliggen. Paa hans Oversættelser af Saxo og Snorro, fik den første, satte han overordentlig høi Pris, som paa u dødelige Sprog-Monumenter; men han ansaa det for aldeles urigtigt at bringe disse Bøger i Almuens Hænder, da deri næsten ei tales om andet end Krig, Grusomhed, Rænker og Mord o. s. d. Han satte Saxo som Historiefriver over Snorro; hvi fandt han mere pragmatisk end denne. Hos sin Næder, Rector Jens Boem, havde han tidligen faaet Smag paa Mehad der hørte til Fædreneslandets Historie og Oldsager. Han gif frem med Tiden ogsaa i disse Studier; og Myrup, en Mand af Faget, raadførte sig ofte med ham derom, og erholdt fra ham

gode Oplysninger. Han glædede sig ved det raske Spring, disse Studier toge hos os fra Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. Han forundrede sig over den Mængde unge Mænd, som lidt efter lidt traadte til for indtage Langebeks, Lurhorps, Skule Thorlacius', Suhms, Abrahamsens, Ad. Raths Plads. (Sæere mærkelig er dog hans Dom om Suhm, hvem han elskede saa høit, men det ikke vilde lade gjælde for egentlig Kritiker, ei heller for Historiskriver, men vel for en mageløs-fittig Samler). Han glædede sig hjerteligen ved Mørups, Schlegels, Engelstofts, P. E. Müllers, Magnsens, Rasts, Bedel Simonsens og Fleres hidhørende Skrifter. Han ønskede ofte, at den gamle Jens Worm maatte have oplevet Aarstid og dens Begeistring for det gamle Norden. Han fortærnedes heftigen paa dem, som søgte at dæmpe denne hellige Ild paa Fædrelandets Alter; og ligesom Mørup uanfærdret skrev imod en tydsk Spotters Forhaanelser i Erholingen, saaledes opfordredes han af Worm; mangen Gang til at hoppe Munden paa et Par Danske, som gjentog Afdelungs og Beckers Redsettelse af den nordiske Oldtids herlige Mindesmærker. Han yndede det etymologiske Studium, og beklagede, at han ikke kunde haabe

at opleve Kasts danske Etymologicum. Et endnu
 flere Gaen for ham var, at vi endnu skede
 mangle en værdig Danmarkshistorie. Han ven-
 dede længe en saadan af Engelstoft, om hvem han
 tidliggen forudsagde, at han vilde gøre Fædrene-
 landet stor Ære; og da dette Værk udeblev, op-
 fordrede han Myerup til at lægge Haand derpaa.
 Denne sin Jonathans Skrifter læste han med stor
 Fornøielse, ogsaa for den lette, naturlige, for-
 dringsfrie Tones Skyld. Som elegant Latinus
 var han vækkelig at tilfredsstille med Hensyn til
 latinisk Stil. Her var Cicero iblandt de Samle,
 og af Myere J. A. Ernesti og Jac. Baden hans
 Mønstre. Hvor høit han agtede Moldenhavers
 Docentgaver, sandt han dog, at hans Ordetale
 over Grek Bernstorff (det fortrinligste Værk af
 Moldenhavers Velsalenhed) stod langt nevenfor
 Jac. Badens af lignende Art, hvilket ogsaa er
 Referentens Mening. Naar jeg nu tilføier, at
 selv Engelstofts, P. E. Wallers og W.
 Thorslacius' latiniske Stil ei var ham correct-
 nok, kan man tænke, hvorledes han dømte om
 den sædvanlige Latinitet i academiske Skrifter; I
 sit Kraftsprog sagde han, at han fik Bugvid af
 sig Latin. Foruden O. H. Guldberg og J. Baden
 omtaler han med Betømmelse som dygtige Phlo.

toges Rectorerne Beudtzen og Bloch (dog med
 tillige han, at den første ei bearbejdede sine lærde
 Materialier) samt Biskop Plunr, hvis Perkus
 var en af hans Adels philologiske Rydelser. For
 Münters og B. Thorklacius' mangfoldige Lærdom
 havde han tilbørlig Agtelse.

I Udførelsen holdt han sig (ligesom i Theo-
 logien og Philosophien) for det meste, som vi alt
 have antydet, til den gamle Skole. Løfning,
 Sulzer, Winkelmann og Herder afgave hert hans
 Canon. Skæmpeviserne behagede ham langt min-
 dre, da han som Mand læste dem i den nye Ud-
 gave, end da han sang dem som Ungling. Om
 berets hftoviste Værd dømte han omtrent som
 Gram. Af den nyere Tids berømte Digtere var
 Gram ham nærindst til Raade. Han klager over
 Naardhed og Raahed hos ham. Raaheds tid-
 ligere Arbejder havde hans fulde Bifald. Ohlen-
 schlägers Dysterstykker lod han gjælde; men be-
 dømte ham i øvrigt strengt. Han klager tit i sine
 Breve til Rycrup over Ohlen schlägers Incorrect-
 hed i Tanke og Sprog. Baggesen omtaler
 han med en vis Skænsel; men fandt dog ikke i
 hans Rimbreve andet end "dirtig Sladder, der
 tit ikke var allfor forstaaelig." I Brevviserne
 fandt han ikke Behag. Ellers synes Worm at

have havt megen Sands for den comiske Poesie. Holberg var i dette Fag hans Ideal. Han ønskede, at de Faa, som i vore Dage forsøgte sig i dette Fag, maatte faae mere Opmuntring, end Tidens Forkjerlighed for den tragiske og lyriske Poesie sædvanligen ydede dem. Engang blev han alvorligen vred paa sin Hjertensven Atherup, fordi Denne havde skrevet en efter Borms Mening ubillig Recension over et Forsøg i den burleske Digtart. Det er i Brevet af 27 Jun. 1806, hvor han tager saaledes til Orde: "Facit indignatio epistolam. Du havde maaskee endnu ikke med denne Post faaet Brev fra mig, derfor jeg ikke i Aftes havde læst din Recension over Probst Raschs Peder Knus. Men jeg maa kjende paa Dig, medens jeg endnu er vred. Du maa vide, at denne Probst R. er een af mine saa gode Venner; at han er en sjelden og tværdig Mand; thi han er en cultiveret, sindig, flog og haist elskværdig Mand, alt over sine 60 Aar. Kald til den comiske Muse har han havt fra sin Ungdom af; men Intet ladet trykke. For et Par Aar siden fik han det Hufstud, at skrive et comisk Digt under Titel Peder Knus, hvis Henstgt var roesværdig: at skaffe Bondealmuen nogen mærfom, men derhos nyttig Læsning, ved at reyse

æstetisk Overtro, Uærl, Fordom o. s. v. som
 blandt disse hersker. Digtet bestaar af 24 Sange,
 af hvilke det, Du har læst, kun er en Mundsmag.
 Derved vil det nu naturligvis blive, siden Du
 saa grummelig har snibbet ham. Jeg har ellers
 læst det Hele, rettet det hist og her, og opmuntret
 ham til at udgive det. Dette gør mig nu meget
 ondt for den gode Mand's Skyld. Jeg tilføjer,
 at jeg har læst det med større Fornøielse end
 * * * * *) Svulst og utagæ canora. Men om
 Smagen vilke vi ikke disputere. Imidlertid troer
 jeg, at al Digten ikke bør staaes over een Læst,
 just fordi Smagen er saa ulige. Rasch har ikke
 sungen for sine Fruer og Frøkener, men for grove
 Bonde-Knøse og Løse, som slet ikke forarge
 sig over saadant, men vilke just have det natur-
 ligt, naar det skal dante. Hans Muse er beslagtet
 med en Holbergs. Han holder til det Burleste,
 men aldrig til det Umoralste, som saa mangen
 anden forgudet Sangers. Er det Ret af en Re-
 censent, alene at udtegne nogle Linier, som mis-
 hage ham, og for disse at raabe Væ og Forban-
 delse over det Hele? Var der da slet ingen Ttrader
 i Piecen, som fortjente Bifald? Den Ting,

*) Her staaer et meget berømt Navn.

hvorom der egentlig handles, er af større Betyd-
 hed end Du maatte troer, og Forfatterens Hen-
 sigt med den var ærlig og velmenende, og hans
 Motiv til at udgive den slet ikke poetisk. Og
 det er dog nok lidt mere, end "rimet Skjemt."
 Der er virkelig Tanker i Dingen. Spørg M. M. *)
 hvad han synes om den? Hans Dom er i Saa-
 dant ikke at foragte. Da Holberg skrev: "Man
 bryde Finger kan ndi en Hjertings —", og Synch
 fald sin Smørøger ned i Gravernes Nable, hørte
 jeg nok, at Mange loe; men ikke at Nogen bræk-
 fede sig. Jeg frygter at det gaaer os som hine:
 "pudor adest verbis; abest rebus." — Derefter
 tilføies et: "dixi et évomui bilem (sit venia
 verbo!)", og Worm gaaer over til andre Ting.

Da jeg saa Aar efter overtog det æsthetiske
 Sag i Lærde Efterretninger og Dansk Litte-
 raturtidende, har det været mig en stor Gyl-
 destgjørelse, i Worms Breve til Ryerup at læse
 hans Tilfald dermed. Saaledes da han i Decbr.
 1811 havde af Ryerup faaet at vide, at jeg var
 Forfatter til en Række af Recensioner, som af en
 fornærmet Skribent bleve gennemheggede i Kjø-
 benhavns Skilderie, skrev han til sin Ven: "Det

*) En kjøbenhavnsk Borger med sund Forstand af Begges
 Bekjendtskab.

er flammelig som denne Slappert-tirer-Professør J. Møller. Mig synes, han skulde slet ikke gjøre andet, end avertere, at Forf. til al den værtige Snak i Skilderiet er N. N. og Forf. til Recensionen er Prof. Jens Møller ved Kjøbenhavns Universitet. Recensionerne ere fortræffelige og forsvare sig nok selv."

Egentlig poetisk Talent synes Worm ikke at have besiddet, at domme efter hans Oversættelser af flere classiske Digterværker; thi disse Arbeiders Hovedværdie er philologisk. I metrisk og æsthetisk Henseende lade de Adskilligt tilbage at søge, og dog gjorde Worm sig megen Umage med sine rindvise Vers. Saaledes skriver han f. Ex. om sin foranstaaende Juvenal til Røerup, at Arbeidet vilde faldet ham langt lettere, dersom han havde overfat i Prosa.

Worm var en sand Patriot. Hans Taler og Breve ere gjennemgaaede af den fyrstige Fædrelandskjærlighed. Derfor bidragede Naar 1807 kom et Saar, som aldrig legtes. Da han havde modtaget Røerups første Brev efter Kjøbenhavns Overgivelse, skrev han (9 Novbr. 1807): "Den Sorgmodigheds Tone, i hvilken dit Brev var skrevet, rørte mig. Ja vel maae vi sørge. Det synes, som baade Fædreland, Kone, Barn,

ja Livet selv havde mindre Interesse for mig, siden disse fjænlige Røvere hjemfogte os. Størnes Tegn ere affyelige. Vi ere geraadede i Kobber, Alderen eller i Siden,

— — quorum sceleri non invenit ipsa.

Nomen, et a nullo posuit natura metallo.

Dog Remesis sover kun; hun er ikke død. Sid imidlertid, at ikke den værste Act endnu skulde være tilbage af Sorgespillet. Alt vil komme an paa, om Rusland vil staae Napoleon kraftig bi og for Alvor afbryde al Handel med England. Thi da har de Kriven paa Struben og maatte give Kjøb. Men derpaa tvivler jeg meget; og kan engelfke Penge udrette noget i Rusland — og det have de altid kunnet — stær dette ikke. Jeg sergter for den gode Alexanders Liv. Hvordan det end gaaer, have vi dog et mægtigt Børn og Skjold i Frankrig. Men al vor Handel, Pulsion i Statslegemet, staaer stille. . . . Lad mig dog vide, om noget Bigtigt foreskalder. Brevposten gaaer jo uhindret. Sid dog fordund Patriotisme maatte befjele Dannerfolket, og vor gode Kronprinds finde den Tillid og Kjærlighed, som han fortjener!”

Den Hengivenhed for Regenten, hvorom disse Ord bære Vidnesbyrd, forlod aldrig Børn.

Da Mange vare utilfreds med Kæser - Jorden, søgte han i Taler og Breve at fremme Gemytterne til at finde sig i det store, men unundgaaelige Tab af Norge. Han havde altid haft Rødsel for Krig, og den var tiltaget i Norge 1807—1814. Som de to værste Gaar, hvoraf det danske Statslegeme længe vilde bløde, og hvis Helbredelse han ikke ventede at opleve, nævnedes han i sine Breve den fegne Usædelighed og den frygtelige Statsgjæld.

Worm elskede naturligvis Friheden en høit, som alle liberalt-opdragne Mænd; men han deelte ikke det 18de Aarhundredes Drømme om Muligheden af en uindskrænket Frihed i borgerlige Samfund. Selv da Pressefriheden i vort Fædreland (Septbr. 1799) indskrænkedes, fandt han sig roligere derved, og skrev til sin bekymrede republikanske Ven (Prof. Ryerup) følgende Opmuntrings- og Advarsels-Ord (den 13 Noobr. 1799): "Dine Breve, siden den Skrivers-Forordning kom, synes mig saa underlige. Er det Indignation eller Desperation? Herre Gud! har Du ikke aaben Mark nok for Dig i dit eget Fag in re literaria historica; og kan Du ikke overlade Andre det politiske Randeskiberie. Mig synes, at den 17 S. hjemler mig al den Frihed, jeg behøver til at paaatole politiske. Sell NB. paa en høstlig Maade,

samt dog ingen. Hønge løfter, og kan man da ikke sige Sandhed uden at gjøre Nar af Folk? Forresten seer Du nu, hvad J. have Heiberg at takke. Det var jo let at see forud, at hans impertinens tilsidst vilde drage en Pressetvang efter sig. Kan en god oprigtig Vens Raad formeene noget hos Dig, da tag Dig i Agt og vær forsigtig. Betænk, at Du og er Dig selv og Familie noget skyldig. Husk Quinctilians mærkelige Ord: *quæ fortia videntur, cum dicuntur, ubi læserunt (antorem), stulta putantur.* Denne Advarsel var dog neppe foruden; thi den Mildhed, hvormed Forordningen fortolkedes og overholdtes, var saa stor, at der udfordredes en ganske ualmindelig Ubesindighed eller endog Grækhed til at fremkalde Lovens Straf. Den behøvede en Røper altsaa ikke at frygte. Da Forordningen forbyder at laste Landets Religion, forundrede det Worm helligens, at Horrebos Ugeblad: *Jesus og Fornuftens*, kunde taales. Han spørger (Juledag 1799) sin kjøbenhavnske Correspondent: "Hvorledes tør dog Horrebos saaledes fremføre at skrive om Bibelens Bøger og Forfattere? Er det ikke at laste den christelige Religionslære at gjørebens Hoveddocumenter til Legender og Kroniker og Fabler, og dens Lærere til Coormere, Løfser,

Omstøret; hvad er det da?" Hvad Røperup her-
 paa svarede, veed jeg ikke; men det er bekendt,
 at bønde Biskop Balle og det theologiske Facultet
 fraraadte at undertegne det nævnte Ugeblad med
 Magt. Det hændte af sig selv; men rigtig nok
 ikke, førend det havde udbredt megen Gist.

Saa stor og syvig Worms Patriotisme var,
 saa oplyst og upartist var den tillige. Han er-
 kendte selvsig andres Nationers gode Egenheder
 og Fortrin; lod deres udmærkede Mand veder-
 fares Ret, og glædedes ved enhver Udflugt, der
 aabnedes for Danmark, til at berige sig med saa-
 vane. Han jublede høit, da Hertugen af Au-
 gustenborg havde indbudet Heyne til at blive
 Cansler ved Kjøbenhavns Universitet; thi Heyne
 var ham et Ideal af en Humanist; og kjendte
 ham mindre yndede J. Aug. Wolf (formedelt hans
 uelstærkede Character, og især hans Udfald paa
 Heyne) var han dog tilfreds med, at han indbødes
 til at være Director for det pædagogiske Semina-
 rium, og da Røperup yttrede, at vel en dansk
 Mand kunde have udfyldt denne Post, svarede
 Worm, at hverken han eller Eorf. Baden kunde
 maale sig med Wolf.

Hvad Worms Familieliv angaar, da veed
 Referenten derom kun lidet, at fortælle. Det var

stille og venstørtigt. Worm ledede næst i sin Skole og paa sin Studerestue. Kort efterat han var bleven Rector, indgik han Egteløb med Jomfru Elisabeth Gaier, som han i Kjøbenhavn havde lært at kende, og som nu i en høi Alder overlever ham. Med hende avlode han en Søn, som ligemeade lever, og er boplat som Landmand i Jylland.

Worm holder ikke af at træde offentlig frem og tilbræge sig Opmærksomhed. Han søgte ikke Hæderen; men den maade søge ham. Det stode ogsaa, efterfolk brøde hans Forsætte og hans Landmænd erkjendte hans Fortjenester. Den 14de Marts 1800 udnævntes han til Professor, og da Dannedragsordenen var bleven udvidet, var han den første Rector i Danmark, der hædredes med Ridderkorsen (den 28 Januar 1809). Høfligheden af Augustenborg tilstod ham venstabelige Breve; og det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab optog ham til sit Medlem: en Ære, som han satte stor Pris paa, og som han — saavidt jeg erindrer — kan deelse med tvende andre i Provindserne, Biskop Pllum og Professor Bendtsen. Skade, at Worm ikke i Tide blev ansat ved Universitetet, hvilket uden Tvivl var skeet, dersom Guldberg ikke i Aaret 1784 var af-

gnæet *) . Han vilde da være bleven en langt
 flittigere Skribent, og selv have nydt Livet i
 større Omfang. Hans første Nydelse var nemlig
 Omgang med lærde Mænd. Han flager ideligen
 i sine Brevne over Mangel paa saadan Omgang,
 især efterat Guldberg var flødt fra Aarhus
 og Dr. Møller fra Jellinge. Worm tilbragte,
 saalænge han var rask, sædvanligan sine Som-
 merferier deels i Aarhus, deels hos sin Broder,
 Dr. Pastor Bøge. Hidslet traf han sin Ven og
 Bekjender, Geheimeraad Guldberg indtil Aaret
 1802, da Guldberg nedlagde Stiftamtmandskabet
 og flødt fra Aarhus. Paa Hals besøgte han
 nok aldrig sin høit agtede Mæcenat. Vi have
 ovenfor alt mindet om det skjøne Gravmunde,
 Worm satte Guldberg efter hans Død 1808.
 Men her maa tilføjes — hvad jeg endnu ikke
 nævnte, da jeg skrev min første Nekrolog — at
 Worm ikke var Forfatter til det Mindeskrift
 over Guldberg, som nogen Tid efter indsendtes
 til Selskabet for de skjøne Videnskaber, og som
 maastee, just fordi det var skrevet i en forrig Beun-
 drings Tone, almindeligentillagdes Worm. Det
 gav, som bekjendt, Anledning til et Schisma i

*) See bagved et af Brevene til Myerup.

det allerede i Forveien kun svagt besatte Selvskab. Da salig Ryerup tilskrev Worm derom, erholdt han den 7de Mai 1811 følgende Oplysning: "Jeg er ikke Forfatter til den omstrevne Guldbergske Biographie, hvo der saa er det. Tanber er det og neppe. Sært nok, at Rogen endnu erindrer denne Mand, da det dog er faa mange Maaneder siden han døde! Ved hans Død lod sig ikke et Ord høre foruden mit, og af dette har dog vel en og anden Brunianer rynket Næsen. Guldberg var ikke en Mand af eller for vor letsindige, selvkloge, uchristelige Eidsalder. Den vil have Fabrikdigtere, Romanfribere og høitrabende Poeter." En endnu stærkere Roes vil man finde i et andet Brev, nemlig det af 14de Octbr. 1804, hvori Worm strængeligen bebreider Ryerup, at han ikke lod denne store Mand vederfares Ret: "Det kommer mig for — skriver han — som Du havde et hemmeligt Nag til Guldberg, hvilket Du yttre ved adskillige Leiligheder i dine Bøger. Hvad kan dertil være Aarsag? Er det, fordi han er orthodox?" er det, fordi han ei er en Ven af mindstrænket Skrivefrækhed? Jeg kan ikke vide det. Men er det saa, da gjør Du ikke vel deri. Denne Mand er et af de ædleste og bedste Mennesker, som gaaer paa Guds Jord."

Omtrent paa samme Tid, da Guldberg fløttede fra Aarhus, blev Dr. Wølløe forflyttet fra Jellinge til Kjøbenhavn. Dette var for Worm iligemaade et stort Tab. Han beskriver i et Brev til Myrup, hvori han indbyder ham til et Besøg hos sig i Ferietiden, hvilken Glæde det var ham, naar Dr. Wølløe fra Jellinge undertiden besøgte ham i Horsens, og spørger med, at der udfordredes nogen Tid for ham, naar han kom fra Glasse, inden han fik aftrykt Skolestøbet og blev opvæmt til Samtale med den kjære Gjest.

Endelig leed Worm, med Hensyn til litterair Omgang, et tredje stort Tab i Aaret 1805, da hans forrige Lærer, Biskop Janson i Aarhus, døde. Jeg har allerede ovenfor berettet, at Worm agtede denne Geistlige saare høit; og for at denne Biographie kan indeholde baade et Beviis paa Venkabet imellem disse tvende udmærkede Mænd, og en Prøve paa Worms Styrke i Lapidarstiil, lader jeg afstrykke Worms egenhændige Gravskrift over Janson. Den lyder saaledes:

D. M. J. S.

Æstuabat animus curis,

Ad sensum hominis

Scholasticis laboribus jam nunc prope attriti,

Haud sane levibus;
 Erantque in eo, ut in sinum Episcopi mei
 Eas, ut solebam, scribendo effunderem.

Cum, Ecce!

Aures animamque percutit rumor:

D. Hectorem Fredericum Jansonum,

Episcopum Arhusiensem,

Diem suum obiisse.

Dicere non possum,

Quam me improvisus casus commoverit:

Dolebam spes hominum fallaces,

Fatique accusabam invidiam,

Conjuactissima quæque opinione citius

dissolventis.

Verum ubi, residente æstu, licuit

Animum a moerore paulisper avocare,

Et vitam Viri,

Publica sustentis negotia,

Laboriosam, molestam, sollicitam;

Nimirum et in animo Sapientis

Tenerum quiddam est atque molle,

Quod ægritudine quatiatur;

Ad rem veritatemque revocare,

Non ereptam Episcopo Nostro a Deo vitam,

Sed donatam mortem judicabam.

Et beatus mihi est visus,

Cui infinitus rerum divinarum labor,
 Et officiorum occupatio,
 Decursu Honorum,

Etiâ ætatis flexu, constitisset;
 Qui Deo, Regi, Patriæ ita vixisset,
 Ut se non frustra natum
 Recte existimaret;

Qui placido facillique exitu
 (Quam sibi *εὐθανασία* optimus quisque optaverit)
 E. vita decedens

Triste sui desiderium
 In omnium bonarum animis reliquerit.

Erat ille

Liberali doctrina instructissimus,
 In omni judicio elegantissimus,
 Humanitate cultissimus.

Nulla, in rebus divinis existimandis,
 Superstitione illigatus,
 Suique Vir Judicii,

Eorum dedignabatur inconstantiam,
 Qui inter libertatem et licentiam incerti,
 Et auctoritatis divinæ contemptores,
Παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας περιφέρονται.

Pectus gestabat

Honesto generoso incoctum:
 Comis, commodus, facilis, munificus,

Liberalis, alacris, vegetus:

Quas Ille virtutes

Ad ultimam perfererat senectutem.

Quantam uno in capite jacturam

Fecerit Religio, Pietas, Fides;

Quantum Doctrinae, Prudentiae, Industriæ

exemplum

Amiserit Clericorum Ordo,

Dicent alii.

Equidem gratus semper præ me feram,

Hectorem Fredericum Jansonum mihi fuisse:

Optimum in Academia Præceptorem,

Humanissimum scholastici muneris Moderatorem,

Laudis, gnauitate quæsitæ, Fautorem,

Benivolum rerum mearum Adjutorem.

Atque profiteor,

Quicquid ex Jansono amaverim, coluerim,

miratus sim,

Id manere mansurumque esse

Alta mihi mente repositum.

Dignum laude Virum Fama vetat mori.

Hothersnes. Non. Febr. MDCCCV.

**Worm overlevede denne sin Bisfop i 25 Aar;
men i de sidste ti var han svag, og omsider astog**

hans Kræfter saaledes, at han ikke længere kunde gjøre sit Embede fyldest i den Grad, som hans Nødsindighed fordrede det. Han udbad sig derfor af den kongelige Direction en Medhjælper; og var saa lykkelig at faae en Mand, som aldeles svarede til hans Ønsker og Forventninger. Netop da Worms fjerde Decennium udløb, blev forhenværende Overlærer ved Viborg Cathedralskole, Hr. N. Dorph, bestykket ham til Medhjælper under det her saare passende Navn af Conrector. Den 5te Novbr. 1827 blev Hr. Dorph af Worms selv (formedelst Biskop Birchs Upasselighed) indsat i sit nye Embede; og da jeg heldigviis er i Besiddelse af sal. Worms Tale, da den er hans sidste skriftlige Arbeide og endelig da den indeholder Bidrag til hans Charakteristik, meddeler jeg her det Væsentlige deraf. Efter en passende Justimation og Forelæsning af den kongelige Resolution, hvorved Hr. Dorph udnævntes til Conrector (af 15de Septbr. 1827), henvendte Worm sig til sin nye Medarbeider og Medbestyrer med disse Ord:

”Vi hilse Dem, adle Mand! og lykønske Dem med Deres nye Embede. Vi byde Dem Venstabs Haand, og optage Dem, med de bedste Ønsker og Forventninger i vort Samfund. Jeg,

som affatdig Ordning, snart opstode i Skolestøvet, fere i Dem : i Deres Lærdom, Pædagogtighed, Embeds-Iver og Humanitet, en Medhjælper, som vil stænke mig sin Tillid og Fortrolighed, vil lette mig Arbeidets Byrde med broderlig Huldskab og Velvilje, vil afsøde, hvor det kan skee, de Stod, mod hvilke mit Sind, i det svagelige Le-geme, er mere svindstigt, end det maaskee burde være, vil med Nidkjærhed vaage over Sko- lens Ære og Rygte, over god Orden og Skole- Arbeidets faste og uforkyrrelige Gang; vil ved Lære og Exempel indstærpe Disciplene dyb Agtelse for Pligt, og holde dem til Skikkelighed og Velankændighed. Ja Agtelse for Pligt og Skik- kelighed og Velankændighed; det, som de humane Grækere kaldte *καλοκαγαθία* : levende Gands for det Skjønne og Gode, uden hvilken den flude- rende Ynglings Fremgang i Kundskaber og For- stands Kultur har intet Værd. Der er intet, som mere bedrøver mig og forstyrrer mit Sinds Ro, end naar jeg maa erfare, at nogen Discipel, i Ord eller Gjerning, har fornærmet og forstyret denne *καλοκαγαθία* — denne huldfulge Forening imellem det Gode : det sædelige, og det Skjønne : det tæfkelige, artige, blide, humane — det søfterlige Samfund imellem *Ενωμία*, *Νουθεσία*

og Charterne, hvis forenede Dyrtælse gjør Men-
neftens Adel og Ere.

Skolens andre Lærere — vore troe og due-
ftige Medarbejdere — mine oprigtige Venner —
modtage Dem med aabne Arme, og onfte intet
mere, end med Dem at fnytte Engheds, Sam-
dragtigheds og Venfjabs heftige Boand; vi kende
ingen anden Rivalitet, end Rappesrid i Pligternes
fandtøftige Opfyldelse.

Min Tid er neppe lang — jeg bærer Døden
i Bryftet — jeg føler min Livskraft dagligen at
hensvinde, og min brøftførdige Leerhytte flunder
efter Gravens Skjød. Jeg tager med mig ovet
i en bedre Verden den Bevidsthed, at jeg har
levet for min Skole, opofret den mit Livs flefte
og bedste Aar og mine sidste Kræfter. For den
har jeg — til Manges Forundring — gjort Af-
fald paa alle, faa faldede, felftabelige Forniel-
fer, faa at det neppe mærkedes i Omgangs Kredfen
at der var en Rector i Horsens; thi jeg faae, at
disse Fornielfer og Rydelfer ofte vilde komme i
Collision med mine Embedspligter, og nu, i mit
Livs Aften, fortryder jeg ikke denne Refigna-
tion; Horsens Skole er derfor bunden til mit
Herte, og dens Skjebne vil ligge det nær, naae
det brifter.

Haab jeg har udrettet, veed jeg ikke. Er noget Godt ved mig udrettet, da tilhører Heren Gud alene: thi i ham leve, røres og ere vi, og jeg har kun gjort min Pligt. Kun dette veed jeg, at min Willie var god og min Stræben var ægtig; og det Haab styrker og opliver mig, at jeg paa hiin Dag, naar Lønnen uddeles til dem, som villigen udsøvede deres Tjeneste paa denne Klode, skal af Dommerens Mund høre hint naa-derige Ord: Du troe Tjener! kom ind, og tag Deel i dig Herres Glæde!

Saa være da denne Dag velsignet og heldspaaende for Horsens lærde Skole! for Lærere og Discipler! for Lærdom, Sædelighed og Humanitet!"

Dixi.

Den 5te November 1827.

Worm havde nu faaet en trofast Medhjælper; og maastee vilde en saadan Støtte, dersom den tidligere var bleven sat under den gamle strabelsige Hytte (saaledes kaldte Worm jo sit sygelige Legeme), i længere Tid have opretholdt den trætte Olding; men nu nærmede sig hans Opløsning med stærke Skridt; enhver Winter blev ham haardere; og naar den længselsfuldt-forventede Sommer endelig kom, bragte den ham dog ikke den

forhaabede Lindring. Sligt, Hoste, Asthma og en heel Hær af Lidelser plagede ham Dag og Nat. Det blev derfor nødvendigt for ham — hvor nødigen han forlod sit kjære Embede — at søge om Entledigelse, hvilket naturligvis uden mindste Banfælighed og paa de ærefuldeste Vilkaar bevilgedes den Mand, der i Ordets fulde Betydning kunde kaldes emeritus.

Efterat Hr. Dorphy i halvandet Aar havde været Conrector, bestilledes han den 21de Marts 1829 til Skolens Rector, og afslagde i sin Tiltrædelsestale et sigesaa sandt som Hønt Vidnesbyrd om sin ædle Forgjængers Fortjenester, hvilket, i Forening med saa mange andre, godtgjor, at jeg med Grund har skildret Oluf Worm som et Mønster paa en Lærer og Skolebestyrer; thi idet Rector Dorphy fremstillede ham som saadant for Skolens Disciple, tilføiede han: "Dog ikke Eder alene, mine unge Venner! ikke os alene, som ere her tilstede — Enhver, i hvad Stilling han end er, torde jeg fremstille Oluf Worm som et Mønster til Efterligning; thi naar vi samle de ædle Træk, der udgjøre, saa at sige, Mandens aandfulde Physiognomie, de herlige Egenskaber, som danne hans egentlige Væsen til et levende Billede i vor Sjæl, saa kunne vi ei

andet, end med dyb Herlighed og Agtelse betragte dette Billede, der viser os Embeds-Trofast og Manddoms-Kraft, usminket Retfærdighed og den sande Gudsfrygt i sin hele begejstrende Elskværdighed. Hans Lærdom er bekjendt ikke alene for hans nærmeste Omgivelse; den hele videnskabelige Verden har alt længe med høj Berømmelse erkjendt den. Hans Gjerning i Livet var ikke glimrende i Mængdens Øine, som det høit blussende, høstigt slukkede Stjernesud; men den Gode han udsaaede af sin Lærdoms, sin Mand's og sit Hjertes, sin christelige Troes Følge, vover umærkeligt, men kraftigt, som Egens Stamme, og skal vedblive, naar han længst er indgaaet til sin Herrens Glæde, at udbrede sine Frugter og sin Velsignelse til de ældigste Slægter *)."

Som rector amarus levede Worm $1\frac{1}{2}$ Aar, i hvilken Tid hans Tanker og Uttringer blev sædse alvorligere. I et Brev af 12te Marts 1829 meddeelte han sin fortrøstligste Ven sin Gravskrift af følgende Indhold: "Oluf Worm, fød 1757 **),

*) See Foretindringen til det af Hr. Rector Dorph 1829 udgivne Skoleprogram, hvilket indeholder Worms Oversættelse af Odysseens 9de Sang.

***) Dette er det rette Aarstal. Foran Side 46 er efter Worms og Kvernups Perica anført 1756; men han var fød den 22de Decbr. 1757.

død 18**), Rektor ved Hørsens lærde Skole i
 41 Aar. Nu er Lidel og Sorg og Smerte
 skundne med mit brustne Hjerte. Joh. II, 25 *)
 Kviers Kundskab om hans Sjæls og Legems Til-
 stand i hans sidste Levedage, vil Læseren faae af
 de bagefter trykte Breve. Hans Aand vadede at
 være klar og kraftig lige til hans Bortgang; men
 hans Legeme faldt mere og mere sammen. Den
 sidste fugtige Sommer bragte ham ikke Lægedom.
 Den 6te Juni 1830 skrev han til Dr. Rosendahl:
 "Hofte, Catarrh, Asthma true med at quæle mig
 og forbyde mig al Søvn. Det kolde, fugtige
 Værligt er mig seent ufordrageligt." I samme
 Brev gjentager han Verset af sin Livspsalme, som
 han bad hver Aften: "Nær er den Stund,
 kun uvist naar den slaar;" og takker
 sin elskelige Discipel for Tilbudet af hans gjeffrie
 Duns, ifald Worm havde villet benytte det rus-
 siske Dampbad i Fredericia, men som han troede
 vilde dræbe ham. Kort iforveien tilskrev han
 mig det sidste Brev, jeg eier fra hans Haand.
 Deri vil man finde disse mærkelige Ytringer:
 "Jeg haaber snart at være der, hvor Frihed,

*) Dette Bibelsked indeholder, som bekendt, Jesu store
 Forjættelse: "Jeg er Dødsdækkelsen og Livet; hvo som
 troer paa mig, om han end dør, skal han dog leve."

Fred og Lyk venter mig; indtil da beder jeg: *κατα, φοβου εν ανισια μου*; og om hans legemlige Tilstand: "Jeg duer ei mere til nogen Ting; maa vente hver Dag at kaldes herfra. *Mori nolo, mortuus esse volo.* Det sidste store Skridt har, som jeg tænker, noget rædselsfuldt for ethvert tænkende, befindigt Menneske."

At Worm mange Gange og alvorligen havde anstillet Betragtninger over: hvad det er at dø, saavel som over: hvad det er at leve, vil man baade af sig selv kunne slutte, og finde det bekræftet ved Læsningen af hans Breve. Allerede i Mæret 1801, da han var i sin fulde Kraft, skrev han (den 24de Novbr.) til en Ven i Kjøbenhavn, Hr. Kjøbmand D. Lund, idet han sendte ham sin Gravskrift over den bekjendte Billedhugger Jens Hjernøe: "Ja, min Ven! De har Ret; der hører stor Forstand til at leve, saaledes som jeg forstaaer Ordet: der hører uendelig meget til at være et retstæffent Menneske; til at kunne ved Livets Aften trykke Broder-Hein i Haanden og sige: Velkommen, Ven! Hovedsagen er, at Sommerfuglen ikke her har indviklet sig for tæt og stærkt i sin Larve, at denne ikke skal i Gjenmembrudet være til for megen Hinder ved dens Flugt op i Lysets ætheriske Egne. Thi er Noget

disse, da er det dette: at Egetret er Røstet, som
 maa aflægges ved Overgangen. Dog — jeg vilde
 ingen Ligsprædiken skrive. Hvad mig angaaer,
 da omgaaes jeg gjerne med disse Ideer, og behø-
 ver dem for at trøste og opmuntre mig. Med
 Kraft er til at leve under sig. Lykken til at
 leve; og det er vel. Men selv det sundeste Hæ-
 bred, den feireste Ungdoms Styrke er kun Damp.
 "Alt sødes, visner og forgaaer: Syd Gange ti
 er Stovets Aar." Trost er der i den Tanke, at
 famles hidset med fine Venner; men endnu større
 Trost er der i det kristelige Haab: at komme
 Sandheds og Helligheds evige Råde nærmere.
 I midlertid er der intet, som mere letter Byden-
 naa vor Vandring til Eddigheden, end trofast
 Vennskab; intet, som mere qvæger i Skilsmidstens
 alvorlige Time, end den søde Tanke: at leve i
 elskede Venners Hjertter, og at mindes af disse
 med Beemodighed."

Med disse Tanker kunde Woria forlade denne
 Jord; og hans Vortgang forstyrredes ikke ved
 nogen Døds-kamp, forbitteredes ikke ved nogen
 Smerte. Natten imellem d. 11te og 12te Sept.
 1830 gif han blid og rolig over til Sandhedens,
 Fredens og Salighedens Egne, til hvis Nydelse han

herneben saa trolligan haabe forberedt sig. Vi til-
raabe her bortgangen Wen Grafens døilige Ord:

χαίρεις μάλα ποσεί!

E. S. Imedens foranstaaende Biographie
var under Pressen, modtog dens Forfatter tvende
Bidrag, som han — dersom han tidligere havde
været i Besiddelse deraf — vilde have benyttet
paa vedkommende Steder. Nu kan han kun hen-
vise til det ene (som haars trykt) nemlig Hr. Con-
sistorialraad Rosings skønne Sørgetale ved sal.
Worms Bisættelse (Horsens. 16. Sider 8vo),
hvilken bekræfter, hvad der foran er sagt om den
Afsøde; og optage her i en Efterkrift det andet
Bidrag, som indeholdes i et Brev (dat. 27 April
1831) fra Hr. Rosendahl i Fredericia til
Udgiveren af theologisk Bibliothek. Det lyder
saaledes:

”For at komme tilbage til Worm, ved jeg
ikke om det er Deres Haardværdighed bekendt,
at en af hans store Fortjenester var hans magt-
løse Nødsigtighed i at varetage Tiden og aldrig
forsomme et Minut af sine Beretninger, haade for
at opfylde sin egen Pligt, og især for at vønne
Disciplene fra tidlige Aar af til streng Orden og

Kunstlighed-i alle Forretninger. Bligt, sagde
 han altid, er det helligste Ord næst efter Gud.
 Iligemaade var det hans store Fortjeneste, ei alene
 at hans Forelæsninger vare gode, men af den Be-
 fassenhed, at de kunde være holdte ved et Univer-
 sitet. Endvidere var det hans store Fortjeneste
 at han, før der endenslids tænktes paa ordentlige
 Lærebøger i Religion (thi Guldbergs fandt han
 altfor vidtlaftig) Antiquiteter og Literairhistorie
 — selv omarbejdede Morus Dogmatik, Cellarii
 compend. Antiquit. Rom. og, jeg veed ikke hvis,
 Literairhistorie — dikterede og lod os usigtigen
 lære dem. Endelig var det hans store Fortjeneste,
 at han altid, hvor han havde Nalget, tog saa
 mange Bøger at læse med os, som for Indholdets
 Skyld vare de interressanteste og lærerigste; de
 tydske Timer f. Ex. vilke altid blide mig usorgtænke-
 lige; thi de begejstredde mig tidlig for denne uendelig
 rige Literatur. Selv til Stile valgte han, vel
 stundom vanskelige, men altid herlige Themaer,
 hvoraf vi skulde lære og paavirkes, medens vi
 spylede med at oversætte dem. Vi havde saaledes
 et Uddrag af hele den nordiske Mythologie, som
 vel kunde være et halvt Aar, vi havde Biogra-
 phier af Snorro Sturlesen, Saxo Grammaticus,
 Briffenfeld, Longomontanus o. s. v. baade for

hviere at blive bekjendte med Fædrelandets Op-
 perlige og for at vækkes til Efterligning, i det bl-
 saae hvortil Lærdom og Duelighed fører, og at
 den Navnkundighed, som ved samme erhverves,
 staaer aaben for den Fattigste og Ringeste. Hans
 Utrættelighed og Udholdenhed, som jeg nu først
 ret kan skjøne og beundre, siger jeg frit: havde
 ei sin Lige. Og allerede i min Skolegang, hvor
 hans Strengheid dog skundom saarede mig, an-
 vendte jeg paa ham Schillers Ord:

Streng wie mein Gewissen bemercktest du woran ich fehlte,
 Darum hab' ich dich stets, wie mein Gewissen, geliebt.

At hans Portrait i hans sidste Aar blev skjenket
 til Skolen af hans Colleger (paa Rector Dorps
 naar hans Disciple) veed De vel? ligesom at en
 Indbydelse er i Omløb for at indsamle Bidrag til
 at reise ham et Mindesmærke."

B.

Udvalg af Duf Worms Breve til hans Venner.

(Et Anhang til Biographien).

Udgiverens Forerindring.

Det er en afgjort Sandhed, at man aldrig
 bedre lærer at kjende en Mand end af hans Breve,

skrevne til fænde Venner, især naar de angaae Materier, som ligge ham meest paa Hjertet, og ligesom afgive hans Levestof. Da jeg nu var saa lykkelig deels selv at eie nogle Breve fra sal. Professor Worm, deels at erholde endeel til Afbenyttelse, skrevne til andre Venner, burde jeg ikke tilbageholde saadanne deraf, som kunde bekjendtgjøres uden Rogens Fornærmelse. Og mere har jeg ikke tilladt mig at bekjendtgjøre, thi ikke alene har jeg forbigaaet Alt det i Brevene, der af Modtagerne var betegnet som umedeligt, men ogsaa mangen anden Uttring, som jeg forudsaae, vilde saare levende Personer, eller som dog Ingen vilde gavne eller interessere. At der endnu findes Domme om en og anden Forfatter, som Denne maaskee hellere saae utrykte, var ei tilstrækkelig Grund til at undertrykke dem; thi skulde den modsatte Regel gjælde, vilde man sjældent eller aldrig kunne benytte lærde Mænds Breve til deres Charakteristik; ja da kunde ikke engang Recensioner trykkes. Desuden kan jo selv en Worm feile i sin Dom, og han har uden Tvivl undertiden feilet. Det staaer Enhver frit for at appellere fra denne til en høiere Domstol. Udgiveren er ikke altid enig med Worm; men derfor interesserer det mig ligesuldt at erfare, hvad

denne selvstændige Mand tænkte. Man vil saaledes af hans Brev til Dr. K. Müller se, at han ikke lovede sig saameget af Bibeelskaberne, som jeg lovede mig deraf; og at han misbilligede, at Kjøbenhavns Universitet 1826 høitideligholdt den tusindaarige Ansharsfest, hvori jeg som det theologiske Facultets Decanus havde de fornemste partes. Jeg troer derfor ikke, at Rogen med Grund skal kunne bebrejde mig Indiscretion ved disse Breves Bekjendtgjorelse; derimod haaber jeg, at man vil denne Gang lade mig vederfares samme Ret, som da jeg bekjendtgjorde et Udvalg af Biskop Valles Brevverling. Jeg har saa godt som nraligt sat mig i den Afdødes Sted *), og ladet det trykke, som jeg tænkte mig samtykt af ham, dersom han og Ryerup havde levet saa længe, at den Sidste kunde faaet udført sin Plan: "tilføjemed sin Levnetsbeskrivelse at udgive et Udvalg af sine Venners Breve", til hvilken Ende de Wormske allerede vare ordnede. Hundertiden har jeg, naar Worms Dom var ligesaa stræng som træffende; meddeelt den, men tilbageholdt Navnet.

*) Hans Regler herom lyder saaledes (i et Brev til Ryerup af 11te April 1804): "Vær, saameget Sandheden tillader, discret mod Levende og Døde."

En af sat. Worms Brevogev har Ciceros Brev. Jeg forudsæer, at hans egne epistolar ad amicos ville glæde mangen dansk Mand i samme Grad, som Ciceros have glædet os Latiner. Jeg beslæger, at Hensyn til det theol. Bibliotheks nærmeste Bestemmelse ikke vilde tillade mig at optage flere; ja jeg maa vel, selv med den Indrømmelse jeg har gjort, tilføie en Undskyldning til de strengere Theologer, naar de i Brevene finde adskillige utheologiske Gjenstande betrøet. Alt deri tjener vel til at karakterisere Worms; men Alt vedkommer ikke Theologen. For na ogsaa at give saadanne Abbonenter nogen Erstatning, har jeg ladet Brevene trykke med mindre Skrift. Der nyere danske Literatur er saare fattig paa trykte Breve fra lærde Mænd — hvoopaa den engelske og tyske er saa rig —; af ældre Danske have vi flere Samlinger, dertil blandt den første Omsætning af Worms indholdsrige Epistolar, men som rigtig nok først blev udgivet hundrede Aar efter hans Død. Om denne sidste Worms vilde have samme Skæbne, tør jeg ikke afgjøre. Undertegnede skal gjøre Sic til, at de til Myræus som afgjøre over 200, altsaa i det Grad Pluraliteten — blive opbevarede paa et sikkert Sted, s. Ex. Universitetsbibliotheket.

Endnu saa jeg bemærke, at her ofte leveres
 ifkun Stykker af Breve (det Uædformende er
 forbigaaet); men hvad her leveres, er naturlig
 viis altid Worms egne Ord (med mindre jeg paa
 et enkelt Sted skulde have læst urigtigt, hvilket
 er vel muligt, da sal. Worm skrev en-ligesaa utyr-
 delig som rask Haand). De to Grunde, hvorefter
 jeg rettede mig i mit Valg, var at optage 1) sa-
 danne Ytringer eller hele Breve, som udbredte
 Lys over Worms eget Leenet; 2) saadanne, hvori
 han fælder mærkelige Domme over Tidens Aand,
 Meninger, Begivenheder eller literære Produkter.

De Stykker, der fik Plads af Grundens
 No. 2, ere naturligviis langt flere og udføligere
 end de, som optoges af forstaaente Grund; thi
 Worms Liv var stille og eensformigt. Men fra
 sit rolige Studererkammer afgav han sande Orav-
 fælsvar til sin fløbenhavnske Ven, der levede mist
 i Tidens Alderens Forvirring. Man kan ikke noksom
 beklage, at disse Worms vise Raad, Betragtning-
 er og Domme blot vare til privat Brug, og
 derfor ikke, da Revolutionsvimmelen havde
 naaet sin høieste Spidse (ved Slutningen af
 forrige Aarhundrede) meddeeltes Almeenheden.
 Worm traf sig just tilbage fra Recensent-Embedet
 paa den allerubeleiligste Tid. Hvad vilde ikke i

Kavene 1788 til 1808 en Litteratur, Endende have indrettet, der med saa megen Grundighed, Fordomsfrihed og sin Persiflage, som vi finde i Worms Breve, havde leveret en fortsat "Kritik og Antikritik" (langt fortrinligere, end den som havees trykt) over Tidens Præstationer, navnlig i Theologie, Philosophie, Politik og de stjerne Videnskaber!. Dersom de wormske Breve til Nærværende engang fuldstændigen udgives (hvilket ikke bør ske, imedens nærværende Slægt lever) vil man studse over den Side af Fordomsfrihed, hvorpaa den sydske Rector stod, og den deraf følgende Upartiskhed, hvormed han bedømte alle Phænomenener. Den herskende Frivolitet bevægede ham aldrig til at overse det Gode, som ogsaa det bortdiggende 18de Aarhundrede nu og da efter lod sig. Ogsaa hos de Skribenter, der mindst behagede ham, f. Ex. Riegets, udhævede han hvad Ryt og Gavnligt han foresandt i deres Skrifter. Og paa den anden Side forbigik han ikke med Længsel, hvad der stundum misshagede ham hos de Værd, han ellers agtede høiest, f. Ex. Biskop Valle og Professor Jacob Baden.

Af disse Fragmenters Beskjendtgjorelse ventter jeg mig en dobbelt Gevinst, nemlig een moralst. didactisk, og een historisk. Ved hinni forkaer

jeg, at mange, især yngre, Læsere ville ved at høre den hedengangne Bise tale til dem ligesom fra en anden Verden, advares for den færlige Frihedsvimmel, som endnu langt fra ikke har adraaset, hverken i Kirke eller Stat. De ville vist ikke letfindigen forkaste det gode prøvede Gamle, naar de see en Mand med Borms Tænsomhed, Erfaring, faste Charakter, utvromtede Liberalitet og fjerlige Hjerte, anprise den monarchiske Regjering og den bibelske Christendom som de fasteste Piller, hvorpaa Menneskene kunne bygge deres Lyksalighed.

Den store historiske Gevinst, jeg ovenfor ansydede (thi Oplysningen af smaa Omstændigheder i Litterærhistorien kommer her ikke i Betragtning) er, at en Fremtids-Historiker, ved at agte paa deklige Koster fra det 18de Aarhundredes sidste, og det 19de Aarhundredes første Decennier, vil bevares for en eenfaldig, og i saa Fald altfor ugunstig, Dom om Gemytternes, navnlig den store Aanders, Stemning til hin Tid i Danmark. Hvo der vil bedømme denne, især i Decenniet 1790—1800, efter Løven i Pamfletterne og Journalerne, kan ikke undgaae sliq Eenfaldighed; thi om denne Tids fæste periodiske Skrifter gjælder i Danmark, hvad Fichte saa

sandt og frimodigen sagde om Pluraliteten af de tydske Skribenter: "Man maa til Ære for det tydske Folk troe, at det er de mindst begavede, som føre Ordet i Literaturen; og at de viseste Mænd tie stille." Iblandt de Bifese i Danmark, som sang, eller kun talede i Æærum til Benner, regne vi med Rette Oluf Worm.

J. Møller.

a.

Af sal. Oluf Worms Breve til sal. Professor
Kasmus Tyerup.

No. 1.

Karhuus d. 22 August 1783.

Min oprigtige Ven!

Da jeg af Deres sidste venflabelige Brev erfarer, at De ønsker endnu een gang inden vi samles igjen i Kiøbenhavn at see et Brev fra mig; maatte jeg ikke være Ven om jeg ikke var ligesaa begjertig efter at skrive som De efter at læse; først og fornemmelig maae jeg takke for den vel udførte Commissiøn. Jeg vidste, da jeg skrev, selv intet Middel at foreslaae, hvorlunde den bedst kunde udføres, hvorfor jeg overlod det til min Vens Iver, Redelighed, Snildhed og Klogskab. Jeg vidste, at De ikke var ganske uerfaren i saadanne Sager, og

Desuden troede jeg, at det var sandt hvad Ovid siger: *Quid non sentit ingeniosus amor!* Nok er det, Commissionen blev til Fornæelse vel udført, og Commissairesnaireren fortjente Venstabs varme Tak.

De tilsendte Bøger fik jeg siden, men et løseligt Diekast i dem er alt, hvad jeg har kunnet gjøre. Ved at gjenneblade Hr. Feddersens *Sittenbuch* har jeg ikke fundet noget stort og udmærkende, som fortjente, at man just skulde trække en Mand von darausen bei mir for at besætte den theologiske Lærestol i Kjøbenhavn; jeg synes at spore i Bogen en god Prædikant, som har Tydelighedsgave og Lykke i det populære Foredrag; men at saadan Almue, Catechismus ikke skulde kunne skrives uden af en Professor Theologiae, det indsoer jeg ikke; Tiden vil opløse alle Tvivl og stille Trætten.

At Tode har i Sinde at nedlægge sit Autorembede, just da det synes at love den lærde Verden saa store Ting, det gjør mig ondt. Det gaaer gemeenlig saaledes med disse Gentle Mænd, at de glimre som Meteoror for en kort Tid og derpaa forsvinde. Alt hvad som toger stærkt uddamper tilfids, og en brusende Wittighed taber i kort Tid sin Spiritus; handler da ikke en Auctor snildetigen og fortjener han ikke Tak af Publicum, at han bryder af, naar Legen er bedst, og ikke dræber sine Læsere med sit Bundefald. Maaskee Tode ogsaa kan have i Sinde at hævne sig paa sine uerkjendtlige Landsmænd, som ikke forstode at ære hans theatraliske Muse med det Bisfald han ventede.

No. 2.

Frysendahl den 25de August 1783.

Min oprigtige bedste Nyerup!

Tak for Deres intet Betydende, for mig var det et betydende Intet. Dog hvad skrev jeg; mon Nyerup ikke vil kalde denne Paronomastie en Borger? Imidlertid om det ikke rimer sig smukt, er det dog sandt, at intet som kommer fra min Ven, er Intet for mig. Men see nu kommer næsten Borgeren igjen. At jeg heel og holden kom til Horsens, det seer jeg at De veed. Men hvortledes jeg siden slap til Aarhus, er Dem endnu en Hemmelighed. Dog ogsaa den Reise gik vel af, jeg fandt min gamle Nørbroder ved godt Helbred, han spurgte strax om sit Lexicon, og strax tilfredsstillende jeg ham med de store Ark, som jeg havde med mig, der uden Tvivl lovede ham mere end de indeholdte. Jeg lever nu paa Frysendahl i mit Element, Landets elastiske Luft; de tilsendte Bøger har jeg endnu ikke faaet, og jeg veed næsten ikke om jeg i min nærværende Forsatning kan gjøre noget ved dem. I et muntert Venneselskab, blandt landlige Fornøielse og sindqvægende Adspredelser er jeg for en kort Tid tilfreds med alle Ting, seer ingent Feil enten i den physisk, moralske eller intellectueller Verden, det vil derfor være vanskeligt under den lændlige Himmel og i Skovens grønne Dale, at paatage Critikens barste Wine og rynkede Pande, og at gjennemtygge en Bog for at mærke om nogle smaae Steen knaser under Lænderne (var det ikke en underlig Paraphrase paa en Recension?) Nei dette Arbeide lykkes bedre, naar jeg

sidder paa Kammeret No. 8 i 4de Gang, for Enden af Bordet i min eenarmede Lehnstool; dog jeg seer af min Vens Brev, at Fjeddersen maaskee kan blive mig en stem Karl og forplumre alle mine Udfigter *); dersom jeg vidste dette, hvor skulde jeg da hævne mig paa hans arme Catechismus. Dog, jeg havde nær glemt, at jeg ikke er hævnjerrig; skulde han blive Professor, vilde jeg sige, som en vis Jyde i Aarhus engang sagde, da man fortalte ham, at en vis Mand var bleven Provst: La ham saa ha den gue Mand, de er ham vel undt. De kan vel læse jydsk; imidlertid er det vel neppe at tvivle paa, dersom Guldberg vil saa have det, thi hvo kjender ikke den, qui nutu temperat orbem? Vi ville nu ikke tage Hatten af færend vi see Manden, og ligesaa lidet sørge for Tiden; jeg faaar da i det mindste Tilladelse at blive det jeg er. De ville vel ogsaa vide hvad jeg tager mig for in rurali otio. Jeg omgaaes med de Underjordiske, det er: jeg oversætter Niels Klim. Men det gaar kun langsomt, jeg har ingen Tid for Ledighed; det er aldrig værre end at være occuperet med ingen Ting: saa skal jeg sove, saa staar op, saa klæde mig paa, saa drikke Caffe, saa spise Frokost, saa ride ud, saa spise Middagsmad, saa gaar i Skoven og saa, hvilket er det værste, stedsvis være i Selskab, er dette ikke mere end een Mands Arbeide?

*) Til engang at komme ind i det theologiske Facultet. Dersom Guldberg ikke i næste Aar (1784) var gaaet af som Minister, var dette vel ogsaa stect.

Horsens den 29de Mai 1789.

Bedste Nyheds.

Lad for tilsendte literær Provision og det frug
 herpaa med Vester følgende Connossement. Dersom
 Du vilde hver glad jeg bliver hvertgang jeg saar saa
 denne Confectur og Deferter fra Dig, Du fortærd ikke
 ras den Manager, Du har med deres Anskaffelse. Ergo
 quod f. f. k. sit! bliver den store Heyne Canzler i Kjø
 benhavn *); aldrig har jeg taget saa patriotisk Del i
 nyt Fædelands Værd ved noget Nygts, som ved dette.
 Denne Mand er for mig et Oraculum eruditionis et
 elegantioris Literaturæ; og jeg føler hver ydmygeliggen,
 hvor dybt de Kjøbenhavnske Proff. Ordin. et extraor
 dinarii, et Par undtagen, maae hvis sig i Støvet for
 ham og føle deres Ningshed. Men efter den Idee, jeg
 har om ham, skal han inset Characteristisk eller Ydmy
 gende have i sin Mine og Adfærd. Han skal neppe
 holde Soldater; Raad, da vi have Professorer som holde
 Garder; Raadet. Men Spørgsmaal, om han og vil
 være den samme og viede lige saa godt, naar man tager

*) Dette var saa godt som afgjort imellem vort Univers
 sitets unge Patron Prindsen af Augustenborg og Heyne,
 da Andre blandede sig deri, indbildte Heyne, at Sjæls
 land var et Sibirien ic., og bevægede ham til at
 trække sig tilbage. Den interessante Detail heraf har
 jeg nyligen erfaret af Heynes Brevverling med hans
 Svigersøn Forster, udgivet af dennes Søn, Heynes
 Datter.

J. M.

ham ud af de Göttingiske Musæus Tempel og putter ham ind i Jansons Lege me. Lad mig endeligen snart vide mere om denne Ting. Men at jeg skulde gjøre min Lykke, som Du skriver, ved at dedicere ham et eller andet Skrift, der bliver intet af, NB. naar min Lykke skal være at komme til at leve i Kjøbenhavn. Net, naar jeg undtager et Par Bøgger, blandt hvilke Rasmuss Myerup er den første, er der intet hvorfor jeg skulde længes efter Kjøbenhavn; net, jeg vil lægge mine Bøger i Horsens. Strængt Arbejde har jeg, det er sandt, men det vilde jeg og same som Professor, efter min Tænksommaade. Kun maadeligt er mit Helbred, og det vilde følge mig hvor jeg kom, her kan jeg dog maaskee gjøre nogen Nytt; der, efter mine Tanker, tiden eller ingen. Her har jeg adskillige Agreementer: en Bopæl, den jeg ei byttede med nogen Professor i Kjøbenhavn, en Udflugt som kunde give en Poulsen det herligste Ideal; en rigtig lille Have som er fuld af Bøgger, Bøbler, Kirskebar, og i hvilken jeg hver Dag kan skjære 60 Aaparges. Folkene her i Byen elsker mig og agter mig; jeg kan, naar min Gjæld bliver om nogle Aar afbetalt, nære mig uden Sorg for Udfoerme, om jeg skal leve; quid ergo plura brevi jacularer ævo? Sid Du dog engang maatte komme her og besøge mig. Literaturen er jeg dog ei heller her saa stemmed for, non tam aversus equos nostra sol jungit ab urbe; jeg læser de betydeligste Journaler, som vi her faae baade med ridende og agende Post. Min Myerup forsyner mig med den indenlandske Literatur, jeg har selv en Deel gode Bøger, og Skolebibliotheket en Deel gode. Havde jeg alene en Med-

hjelpe ligesom for mig NB. ikke i Sengen og Huset, men i Skolen, da fattedes intet i min borgerlige Lykke, og det som maatte endnu mangle i min jordiske Lykke (Jeg siger ikke Lykfelighed, thi jeg er blevet værfornnere med disse Ords Brug siden jeg læste Treschovs Opsats i Minerva) kan intet Kjøbenhavn, ingen Titel, ingen Charge give mig. En Kæsse gad jeg nok engang gjort til Kjøbenhavn førend jeg dør, for at see Heyne, ligesom en Spanier fordomm reiste til Rom, alene for at see T. Livius. — — — —

No. 4.

Horsens 1789 Suledag.

Kjæreste Nystrup!

Suhms Forundring over min Hastighed med at expedere Luxdorphiana, gjorde mig næsten bange, thi jeg tænkte paa det gamle Ordsprog: *orevde p̄gades og atter festinans canis cæcos parit catulos*. Men Du veed at det nu saa er min Naade ikke at have Noe, førend jeg er færdig med hvad der ligger paa mig. Tingene er nu expederet, jeg fik det sidste Ark reenskrevet Jusleosten, Fortalen til Piecen er og i Stand, og jeg skal med første sende den til Dig. Den er 12 Ark i Quart, kan vel altsaa hvad Corpulentheden angaaer blive stor nok til at udgjøre en Libellus paa en 100 og nogle Sider, naar den trykkes i Octav med Schulkes smukke græske Skrifter og en lille Smule Ddselhed med Papiret, som Luxdorph vel er værd. Dedication til Guldberg

Nyt theol. Bibl. 19 Bd.

S

har ei faldet mig ind, men vet til Manus Luxdor-
 phiana; imidlertid ser jeg det gjeme, thi Guldberg
 er min gode Ven, jeg vil nu ei sige mere om Tingen, før
 Suhm og Du har seet den; da mig ingen Idee til en
 Plan var givet at arbeide efter, saa maatte jeg følge
 mine egne, maaskee mine Anmerkninger kunde synes over-
 flødige, men Lovgacitet mener jeg dog, man ei skal be-
 skynde mig for; der hører vistnok mere Smag og Critique
 til at tie, end at tale, og ikke komme med det quibus
 non erat hic locus. Skulde det ikke være, som Suhm
 ønsker, skal jeg ikke være uwillig til at gjøre det om
 i gjen, naar han bestemt siger mig hvorledes han vil
 have det. Her er ei en Mand i Byen eller Eggen som
 jeg kunde tale med om saadanne Ting; min gamle Stifs-
 broder er den eneste, og skjøndt det ikke er i hans Fag,
 lader jeg ham dog see det for at høre hans Tanker. Ti-
 telen er, som Du veed, ikke den letteste Sag paa en
 Bog, Korthed er efter min Smag en Hoveddyd ved
 Titler, og jeg har derfor tænkt, at jeg kunde sætte paa
 det første Blad: Luxdorphiana. Edidit P. Suhnius.
 Mit Navn kunde tidlig nok staae under Fortalen til
 L. Benev. Men skal den trykkes, er der intet andet
 for, end at Mag. Nyerup for min Skyld maaske paatage
 sig Correcturen, Du veed hvor usæfelig min Haand er,
 og correct maatte den dog afstrykkes, — — —

No. 5.

Borsens den 26de Febr. 1790.

Luzdorphs Characteristick af Suhm glædede mig meget, dens Realitet især var mærkelig, træffende synes mig især at være det han sagde om Luzdorphs Fiinhed og Ironie. Parallelen mellem ham og de andre Danmarks afslæbte Lærde var artig, men for mig forvirrende og et faaledes tilfældet, at man fattede enhvers Egenheder med et bestemt Blik, faaledes som Catos og Cæsars hos Cals læst; jeg lærte her at kjende mange Dizarrerier og Særheder i Luzdorphs litteraire gusto, som jeg ei havde tiltroet ham, ogsaa havde jeg troet han gjorde mere af Lucian, end Suhm siger, for egalitet d'Esprit hos dem begge. Alligevel kan det dog gjerne blive staaende, som Sandhed, hvad jeg derom siger i min Fortale. Mere Indsigt i det Græske, og mere eller og mindre Orthodoxie havde jeg og tiltroet Luzdorph.

Min Mening om Forsvædet for Proffs. Corpora *). Jeg kan ikke troe det er Skramt, og seer og ei hvad Betydning der kan indvendes mod hans Paastand, naar man tager den samlet. Om Academiet i Norge har ei mit Bifald. Gjerne under jeg Norge et Academie, men at hans Declaration over himmelraabende Mangler i vort Underviisnings Væsen er Vaas og tom ubevilligt usforklaret Sladder. Manden er en Realist, en Transitaner, som vil smakte med imod de lærde Sprog, fordi

*) Af Dr. Balth. Widner i Minerva for 1790: I. S. 76 fg.

han maaskee (o miraculum!) har slugt en eller anden Stump af Mineralogie, Naturvidenskab, Mathematikk eller et andet Brødstudium. Jeg læste just hans Afhandling lige oven paa Taubers, og følte med Uvillie saa meget desto stærkere det Utilstrækkelige i Taubers Forsvar for de Kundskaber, denne Anonymus foragter. Tauber har næsten aldrig mindre fyldtgjort mig end i denne Tale, maaskee fordi min Forventning var saa stor; naar der efter Eibernes Leilighed skulde tales om denne Sag af en kyndig Mand, maatte det skee med mere Kraft og Grundighed. Taubers Foredrag trætter ved sin uendelige Bidtøstighed og tautologiske Vending af samme Forestilling frem og tilbage, uden at der derved vindes i Lys og Styrke; der hersker og en besynderlig Eensformighed i alle hans Taler, og lidt for meget Egothterie.

Det skulde dog være forbandet, om den classiske Literaturs grundige Dyrtkere og Venner ikke skulde kunne binde Munden paa disse realistiske Campianske, Transjantianske Seducæer, og bevise som 2 og 2 er 4: at læse Cicero, Horats, Quintilian, Herodot, Homer, Plato &c. ikke er at læse Glosset, og at den pædagogiske Svalesunge, som er proppet til Halsen med Brokker og Stumper af alskens Realier, ved det første Ræben giver disse Stumper ligesaa raae og uforsviede fra sig luft i Gesæfset paa Educatorerne, som de nedhulke dem, imidlertid Raven bliver ved at strige af Sult efter den fornønstige rene Melk, det pabulum humanitatis som ikke findes saa nydelig anrettet af nogen, som af de smagfulde elegante Grækere og deres lærrede Copier, Rømerne.

Det kunde snart gaae mig engang som Juvenal, *facit indignatio librum*, jeg kunde i min Harm fare op og skrive en forfærdelig gruelig og gevaltlig Afhandling om denne Sag, men førend jeg sætter Pen til Papir, tæller jeg altid som Mester v. Bremensfeldt til 20, og saa er Enthufiasmen sagtnet.

Hvad er dog Nordenfjolds Nya Jerusalem en uendelig Ting, der er i den en besynderlig Blanding af Sværmerie, for et at sige Galles, og Menneskeforstand; jeg har intet hørt eller læst om dette Nya Jerusalem, førend Du sendte mig denne Bog. Thi dette Societets Ideer og Form er langt anderledes end det som Berlin. Monathskrift for længst har fortalt os at være i Gang i Sverrig. Jeg finder slet intet Magnetismen vedkommende eller Communication med Aandeverdenen, som dog er Svedenborgs Kjøphest; det synes at være en *Secta rediviva Sabelliano-Zinzendorphiana*. Det betydeligste er at han sætter sit Religionsystem i saa nøie Forbindelse med den borgerlige Forsatning; at om det blev gjeldende, maatte der af Jødedømmets Ruiner opstaae et *Theocratia Messiana*, et fuldkomment Antityp til hint Mosaiske, hvor Loven, Urim og Thummim eller Oraklet i Templets Adyt var *Potentia Absoluta*. Underligt er det at Manden viser baade Athanasianer og Arianer til Helvede for Urimeligheden og Sataniskheden i deres Lærebegreb om Treenheden, og i Stedet for hines Dogmatik giver os denne: Herren Gud har altid varit en Andelig Menneskia til formen, fullkomlig lef en Menneskia; hvilken barnagtige Anthropomorphismen han anseer for meget fattelig, begribelig

og rimelig. Saavidt jeg kan see, antager han ingen af Apostlenes Breve, dog Critique er ei Mandens Sag, de trykte Editioner af Bibelen ere hans non plus ultra. Dog synes mig at finde adskilligt sundt Raisonnement i det, han siger om den borgerlige Forsatnings Indretning; hans Snak om Bøn og Præken er atter hen i Laaget. Ellig mig dog hvad Sensation den Bog har gjort i Overrig, om han har meget Tilhæng, hvorfor den er trykt i Kjøbenhavn, om han reiser til Africa &c. &c.

No. 6.

Horsens den 4de Mai 1790.

Kjæreste Nyerup!

Skulde Du saa underhaanden høre en eller anden Domsfældelse over Luxdorphiana, ond eller god, da lad mig ved Lækkighed vide den, naar Du engang mangler Materie til at fylde et Brev. Guldbergs meget smigrende Bisald har jeg, og som jeg intet kan holde hemmeligt for den jeg oprigtig elsker, saa sender jeg Dig hans Brev til Gjennemlæsning, dog med Vilkaar at ingen anden sees det; jeg kan ikke uden Undseelse og Mistanke af Banitet, vise det til nogen uden til Nyerup, som kjender mig og veed hvor langt al Prætension er borte fra mig. Fra min Stifbroder har jeg tilkaans Tauberi Scholia in N. T. Det er besynderlig hvorledes han har maaket sit og Rosenmüllers ind imellem hverandre, at der høret en meget opmærksom Collation til at stille det ad: Da Tauberi Scholia upaatvivelig ere baade grundigere og

vidtløstige end Tydskerens, saa begriber jeg ei hvorfor han vilde berøve dem deres danske Selvstændighed ved saaledes at frembyde dem i en tydsk Convolut. Forresten er hans Octil, som sedvanlig, overmaade stib og Foredraget indviklet. — — — —

No. 7.

Horsens den 3die August 1790.

Bedste Ven!

Siden Du da nødte mig, vil jeg kstetelig berette Dig den hele Doctoraffaire. Facultetet indbød mig, NB. for 14 Dage siden, til at indsende en Disputats for Doctorgraden, altsaa kun een Maaned før end Solenniteten; at det nu var mig plad umuligt ad modum Germanorum, i denne Tid at snyde en Afhandling ud af Næsen som jeg vilde være bekjendt, da jeg blandt andre smaa Forretninger læser hver Dag 7 Timer paa Skolen, det tilstaaer enhver, som er ligesaa tardus et serus studiorum som jeg.

Desuden lyfter jeg ikke efter den Doctorhat, hvad kunde den gavne mig? At gaae i Præstehabit for mig som Rector var underligt og tvangfuldt, da jeg aldrig ventter at blive Præst; sandt er det, min Formand Lestats lagde an paa Bispestolen og naaede den. Sed velle suum cuique est. I et Brev til Professor Horneman i denne Anledning skrev jeg saaledes: jeg gjør Notiks Onse til mit: Barmhertige Gud! giv mig Sundhed, og lad saa dine Dispehuet, som Gæfsvogge nedregne paa

og Hoveder, som alle drefter. 3. Dag fik jeg igjen et Brev fra Wüster i Facultetets Navn, da jeg havde tilskrevet dem et latinſt Compliments og Undskyldnings Brev, hvori de meget forbindelig proponere mig endnu en anden Udvei, nemlig at komme til Kjøbenhavn til 14de Septbr. for at disputere over selvvalgte Theses, og siden skrive en Dissertation. Saameget som denne Facultetets Affection glæder mig, saa umuligt er det mig dog at profitere af den, thi just den samme Tid er bestemt til offentlig Examen her i Skolen, som ikke kan opsættes, da jeg til den Tid skal dimittere 4 à 6 Candidater til Akademiet. At komme fra Horsens i den Tid, er derfor for mig aldeles umuligt. Nu veed Du den hele Sammenhæng, om Du vil approbere den, veed jeg ikke. — — —

No. 8.

Horsens den 21de Septbr. 1790.

P. M.!

Dersom Jens Baggesen *) selv overbringer Dig Brevet, da seer Du et Stykke af min Doctordisputats, som jeg ikke skrev. Du husker vel den Gracchiske Cornelie Ord, og veed hvad jeg vil sige. Dersom denne min Jens og nok en dito Jens med Tilnavn Stockholm kan saaledes bestaae i det academiske Forhør, som jeg har en Slags Formodning om, og som deres Ellid og

*) Ikke Digteren, men en yngre Navne.

Omhelighed give dem nogen Hæd til, saa mener jeg altid de kunde være saa gode som en Disputats, og jeg har en god Samvittighed paa hiin Dag, om jeg kommer frem uden Doctorhat. Kan Du holde noget af disse mine to Diestene, og hjælpe dem med et Raad og med et godt Ord hos Bedkommende, ved Leilighed og i Tiden, da vilde det ikke være mig saa meget ufsert. Vi har holdt saa meget af hverandre, at vi ikke ere skiltes ad uden qvindagtige Laarer. Den Jens Stockholm især er saadan god, forstaadig og brav Dreng *). — — —

No. 9.

Borsens den 12te Novbr. 1790.

Bedste Ven!

Vel burde jeg ikke skrevet Dig til i Dag, thi min Lune er ikke, kan ikke og bør ikke være som den man smiler sig, naar man skriver Venner til; jeg har i Gaar Morges mistet min Moder ved et sørgeligt Dødsfald, efter nogle Ugers Sygeleie; hun var den kjerligste Moder under Solen, og elskede mig indtil Sværmerie: hvad mit Hjerte føler ved denne Skilsmisse er noget Underligt og Uforklarligt, det formærker jeg at jeg nu har mindre Lyst til Jorden end jeg havde før, og at et af de stærkeste Baa'd, som bandt mig til den, er søn-

*) Worms Forventninger ere gangne i Dødfald. Denne hans elskede Discipel er nuværende Stiftsprovst og Vicarius episcopi Stockholm i Kallborg.

berrettet. Min gamle Dordbroder stunder flur efter hende og hans graae Haar længes efter Gravens Hvile; jeg besøgte dem i forrige Uge. O! min Ven, det er lærerigt og ydnygende for Mennesket at være om døende Gamle, troe mig det er et alvorligt Skridt. Aristoteles og Kant ere usle Trøstere, Jesus af Nazareth bliver eene Manden; jeg har erfaret det, at al Philosopheren om Sjæl og Udsælselighed er let som Avner naar Oplysningens tunge rædselsfulde Time nærmer sig snartlgen, og ypperlige ere hine Ord: Hvo som troer paa mig han skal leve, alligevel at han dør. Gud hjælpe os alle dette trange Liv igjennem. — — —

No. 10.

Horsens den 29de Novbr. 1790.

Kjæreste Nyerup!

De udsendte Dominikanere kom hertil i Fredags. Alle Proprietairer ere urolige for denne Undersøgelse; paa Tirsdag, siges der, ville de begynde deres inquisitoriske Operationer. Jeg approberer ei Din Betænkning over denne Sag, den er ikke brav. Hvorfor saadan Partiskhed? Da Alle upaaanlede med Ret og Uret have skjeldet Proprietairerne, og talt Dondens Sag mod dem, hvorfor maae de da ikke klage over at det gjør dem ondt? deres Pro Mem. er jo dog en underdanig Supplique, et Tillids skrivt. Var det ikke nok ligesom at have sagt dem: Hermed er intet at gjøre. Criminel var deres Adfærd ikke, den blev det

kun ved Leibnizens Consequentsmagerte. Denne Fremgangsmåade kan have Følger, som man ikke i Kjøbens havn forudsæer, og som ikke ere gode. Forresten haaber jeg det ved Enden ikke gaaer saa stærkt til. Litteratur undte jeg gjerne lide Ydmygelse, han kan taale det; en Pengemulct leer han kun af, thi han er svarlig riig.

No. 11.

Borsens den 18de Febr. 1791.

Elskede Nysrup!

Saa misforstået Du end synes at være med J. Hornshylbs theologiske Dogmatikeren, saa skalde jeg dog raade Dig at holde stærkt ved denne Recensent; en vigtig Sag er det at han recenserer con amore og expectoreret. *Fig vom Leber aus*, og troe mig, saa stiv *) han end er, siger han herlige Ting iblandt; og for Bladets Credit kan Du være rolig. Theologien er dog endnu i Danmark en *enigma* for *New* for at bruge en græsk Ordet, da Du ei kan lide de danske; de gamle eller satte Videnskabsmænd holde dog endnu ved den gamle kristelige Troe og rette Forstand, og deres Bisfald bør man og in statu quo meest regne paa; snapper han endog stundom heel underligt, og vil hans Ideer end ikke lettelig forene sig med de sidste Decenniers theologiske Ideers Chaos, saa vil dog enhver Upartist befinde, at Recensenten er en Person af Genie, Kundskab og hjertelig Gudsfrugt. Hans Dekalogidicée hovede mig just ikke; imidlertid tog han Tingen fra en Side, hvori han visse

*) d. e. orthodox.

at det er ganske muligt at føge en god Suppe paa en
 Sundstikke, naar man NB. binder et feedt Stykke Kød
 ved den; og den tørreste Formular kunde blive praktisk
 og nyttig, naar enhver Præst forstod saaledes at lægge
 Saligheden ud. — — — —

No. 12.

Sorsens den 2den April 1793.

Kjæreste Ven!

Jeg skulde svare Dig, noget paa Din Indbydelse
 til at lægge mig ud med det lærde Teutonien. Jeg kan
 ikke, min Broder! deri indlade mig eller forbinde mig til
 noget. Efter mit Helbreds og mit daglige til Tid og
 Time bestemte Arbeids Beskaffenhed kan jeg ikke. Ikke
 enhver Time jeg hertil kunde faae tilovers, er jeg oplagt
 til at tage critisk Pen i Haand; jeg arbejder ikke med
 den Lethed, som Du og mange Andre. Efter min nær-
 værende Følelse er Recensions- Arbejde et kjedsommeligt,
 tidsspildende og takløst Skriverte. Medens jeg recens-
 serer een Bog, kan jeg læse to gode. Jeg har og ikke no-
 get tydeligt Begreb om den Underretning om uden-
 landsk Litteratur. Hvortil saadan Journal i vore
 Dage, da alting vrimler af tydske Journaler, som læ-
 ses i Klubber, paa Vertshuse, i Læseselskaber? Den
 som interesserer sig for den tydske Litteratur, og kan læse
 tydske Bøger, han kan jo og læse tydske Recensioner,
 Hvortil da originale Recensioner? Var det ikke ligesaa
 almeennyttigt at udgive en Extract af de bedste Recens-

tioner i Deutsche Bibliothek, Literatur-Zeitung nr. 2.
 Bog, naar Du ikke kan hjælpe, vil Du ventelig sige,
 saa behold Dine Dagbøger for Dig selv. Jeg tvivler og
 ikke paa, at Din Plan og Hensigt dermed jo er god og
 til Litteraturens Lær. Vist nok er Sandhed, som Du
 skriver, mig saare hellig og kjær, ja saa kjær, at jeg har
 gjort Socrates' Ord til mit Symbolum: "Strid for
 Sandhed indtil Døden, og Gud Herren skal straffe for
 Dig." Men det synes som denne Gudinde i vore
 Dage, tilligemed de andre hendes Søstre, har forladt
 Jorden og ere opfarne til Olymp. Og Plati Spørgs-
 maal høres alløvegne uden at besvares. Hvo kan i vore
 Dage recensere nogen philosophisk Bog, uden han er
 Kantianer? Hvo noget i Skolesaget uden han er Cam-
 planer - aner - aner? Hvo noget i det Politiske, uden
 han er Payneaner? og intet af alt dette er jeg eller kan
 jeg være. Nylig har jeg læst to kjønne Bøger: Watts
 Udgave af Demosthenes Orat. cont. Leptinem og
 Gråffes catechet. Magazin; saadanne Guds Ord fra
 Landet som denne Gråffe, ere Prils og Værs værd.
 De ere og efter Fortjeneste recenserede i de tydske Blade.

 No. 13.

København den 20de Juli 1793.

Elskede Ven!

Med megen Opmærksomhed læste jeg igaar Hør-
 nemans Recension over Boye. Jeg beundrer derhos det
 Lys og Tydelighed hvormed han har fremsat de Kantiske

Ideer, man sees, at han har dem godt tude, og dertil
 hører overmaade meget. Imidlertid kan jeg dog endnu
 ikke forlade Lyksaligheds-Systemet, og det er mig endnu
 skæde som om en vis Ordstrid og ikke saa saare betydelig
 Subtilitet blander sig heri. En Ting ønskede jeg over-
 maade, at han engang vilde med sin ypperlige Tydelig-
 hedsgave forklare os: hvorledes Fornuften kan være
 absolut og uafhængig i et Menneske, som i alle
 Henseender, baade i sin Tilværelse og Tilværelses
 Maade er betinget og afhængig; og sige os om
 den Kantiske Lære om Menneskets overfandselige
 Eksistens paa ingen Maade kan gøres forstaaelig; eller
 om den, som Erøenigheds Mysteriet, skal troes blot
 paa Autoritet. Jeg ved, at Horneman er for god
 til at lee af min Gensældighed. Dernæst ønskede jeg,
 at han vilde os, hvorledes man skulde bære sig ad, for
 at faae Mennesker, som ikke have Kants Cultur eller
 det Pauliniske *πνευμα*, til at erkjænde og respectere
 den categoriske Imperativ; hvorpaa det dog her saa meget
 kommer an; om det skulde være nok, at provocere til og
 compromittere ethvert Menneskevæsens Fornuft. Hvor-
 meget der ligger i dette Spørgsmaal, sees maaskee Horn-
 neman bedre end jeg. Saameget synes mig, at man
 kan forlange af en Sædeltære for Mennesker, at see et
 alene fastsatte Maximer og Grundsætninger, men tillige
 angivet Midler, NB. i Harmonie med disse Maximer,
 ved hvilke Mennesket kan bringes til at følge dem.

No. 14.

Borsens den 28de Febr. 1794.

Elskede Nyerup!

Nat var det Minerva kom i Mhabels Hænder da
 Prom. kan. Hvi kan de aldrig arbejde i Compagnie? Mhabet
 giver ellers sine Complimenter for Deam i Proveniet for sin
 politiske Anmeldeelse. Hvor ser det gyfeligt ud paa Guds
 Jord med de ødelæggende Kriges Sikkerbedelser! hvilket
 Mandfald foreskæner til Jovaaant. Hvad vil dog Enden
 blive paa alt dette? Kan Daae maak være pfter at det
 ikke indrives med i Krigenes Gyirvel?

Du spurgte om jeg havde læst Tellers Religion der
 Volkommeren, jo vist har jeg. Mærkeligt Nys kan den
 intet; Alt vender sig om det dog uafgjørlige Spørgsmaal:
 Hvad er Lære og hvad er Læreart i det N. Test. Et
 Spørgsmaal som Semler først bragte i Bevægelse, og nu er
 vore Dages Kjepehest; et Spørgsmaal, som har forarsaget
 mig mange misfornøiede Timer, og som er af den Art,
 at intet kan afgjøres, intet bevises. Men alt hænger af
 enhver Lærsæt ulige Forestillingsmaade, foudfattede
 Ideer, og Helden: til et eller andet filosofisk
 System. Kort sagt, af hans Ernog. Saare mærkelig er
 i den Henseende. Hertes Lineamenta Theol. Christ. som
 jeg med største Opmærksomhed 2 Gange har læst. Den
 indeholder Quintessenzon af hvad derom i de
 Litter er skrevet, og han er den første som
 ligefrem dogmatice et thation sætter, hvad de andre
 kun have behandlet som problematisk.

Han har paa en mæsterlig Maade vidst at reducere den christelige Religion til purus, putus Naturalismus, under tilsyneladende Agtelse for Bibelen. Af alt Overs naturligt lader han intet tilbage uden det ene Factum Christi Opstandelse som han synes at antage, dog NB. uden at bevise den med eet Ord. Det værste er at Manden overalt kun pønsrer og intet beviser. Hvor ønskede jeg' at høre hans Forelæsninger over den Bog, eller endnu snarere at tale med ham en Dags Tid over een og anden locus. For mig er det endnu umueligt at acquiescere i dette System, hvormeget jeg end ønskede det. Læser Du ikke hans Magazin für Religion, Philosophie, Ergeese und Kirchengeschichte? Det Stykke zur Critik der bisherigen Dogmatik, synes at være af ham selv. — — — —

No. 15.

Horsens den 25de Martis 1794.

Kjæreste Nyerup!

Om det Christiansborg skulde jeg skrive noget. Du mener det var en Lykke. Maaskee fra en vis Side, og jeg troer og den gamle Amos, naar han siger: "Ofters der en Ulykke i en Stad, og Herren ikke gjorde den?" Men saa physiocratisk maae Ingen være, at han kunde see eller høre den stolteste Kongeborg at segne i Gruset, uden at ofre dens Ruiner en Taare. Jeg vilde ønske at jeg aldrig havde seet den; Danmark har da nu intet Monument af Kunst og Pragt, som Verdens Konger

kalde misunde det. Imidlertid dersom Kongehuset derved fik Vinene aabnede til at erkjende Folkets Dannished og Troeskab; dersom dette fik Leilighed paa den ubedrageligste Maade at vise, hvor høit det fortjener at agtes, at elstes, at behandles faderligt; dersom Daandet mellem Konge og Nation derved er knyttet fastere, dersom en god Huusholdnings Nødvendighed derved er lagt dem eftertrykkelig paa Hjerte, som skalte med Statens Kasse; dersom — *propos est ut dicam tanti Suisse.*

Hvad Du skriver om Hoffnoge *ic. ic.* er fuldt af Bitterhed og heftig Indignation; til Forsvar for saadanne har jeg ingen Lyst. Kun dette veed jeg, at en Mand's Brede ikke udretter det som Ret er for Gud, som Jacob Apostel taler; og at man for at være billig mod disse Menneſker, maae ganske glemme sig selv og sin egen borgerlige Cirkel, og sætte sig ind i deres for at forstaae hvilke Ideer de kunde have, hvilke Synspunkter de nødtes ved Opdragelse, Omgangsmenneſker, Laugs; Aand og Tone, privat Fordeel o. s. v. at have om mange Ting, som Kundskabsmanden i sin lavere Stilling seer langt anderledes og rigtigere; jeg hels der saameget til det stoiske Princip: *adus exor maxos.* Sat Sapienti.

Jylland bliver ikke den sidste i at sammenskyde til en nye Kongebolig. Vi Høtherenskaner give en 6000 Rd., En 200 Rd., En 150 Rd., Mange 100 Rd. og Flere 50 Rd. Guldberg heder det giver 3000 Rd., andre sig 1000 Rd. Janson 1500 Rd., andre sig 500 Rd.

Naar Alt kommer til Alt, vil det dog neppe oversige en Million. Sid saadanne Tilstød ikke for snart

fulde behøves i farligere Tilfælde; en blodig Sommerforestaar, Gud lad os blive uden for Legen!!!

Paa Søndag skulde vi her have Takkefest. Det er, som mig synes, en synderlig Ting med disse Takkefester. Naar en stor Ulykke skeer, takker man Gud fordi der ikke skeede en større; men det har ingen Ulykke skeer, takkes man ham slet ikke.

Guldsbergs Nye Testament er da udkommet, jeg har læst det igennem i Manuscript, dog ikke Anmærkningerne; faaer Du Stunder, da læs Johannes Abens baring; saadan Mandes Tanker og Overbeviisninger, ere dog altid mærkelige, jeg har corresponderet endeel med ham derom. Han bliver sig altid lig, edel, findig og kyndig. Bisselig en rara avis blandt Stiftamts mændene. Sørg endelig for, at Bogen kommer i en kyndig og findig Recensents Hænder. Lad mig saa og vide, hvad man dømmet om den i Kjøbenhavn.

No. 16.

Horsens den 6te Januar 1795.

Kjæreste Ven!

Hr. Høst være nu human eller ubhuman, de gutibus non est disputandum. Men om den nye Himmel og nye Jord, hvori Retfærdighed skal boe, først kan ventes, naar han faaer Krudt nok at spille paa alle R. . . Hoveder, og han faaer alle Capellaner, disse udle Inspecter, nedtraadt, hvilket vel simpliciter et sine allegoria vil sige, naar der ikke ers Monarcher

mere til, og al offentlig Religion er affattet i Staterne, det maae han og de andre vore Dages Statsphilosopher bedre forstaae end jeg, qui in umbra et pulvere scholastico quotidie tenor. Ja hvad er dog alle vore Skoleindretninger andet end smaae Monarchier, hvor Rector og Lærere ere smaae Despoter og Tyranner, og Disciplene Slaver; og saadanne Karle vilde tale med om Frihed, og bedømme de eklektiske Philosophers Idøer, qui in foro et luce reipublicæ versantur. Ja min Ven! jeg følger det ikke, jeg er saa bigot, at jeg ved at læse denne nye reformerede Wijsdom, tænker med Als vorlighed paa det Esophonem, hvormed den skriftlærde Ove Guldberg slutter sine Anmærkninger over Johannes Rabenbæring.

Som sagt, Skolerne maae reformeres efter vore Dages høie Grad af Cultur; her hjælper ikke at stikke, bort med det skolastiske Pundert! Til denne nye Skabelse seer man nu og at Danmark ikke mangler Mænd, som kunne gaae til Haande baade med Raad og Døds. D. Mangor har jo i Minerva lagt den hele Plan, gid han nu og alene hævde Magt til at bringe den til Virksomhed med sit slæbende Fiat! saa var alting jo godt. Siden Du siger mig at hans Forsøg haver Dit Misfald, finder jeg det stridende mod Humanitet, videre at sige mine Tanker derom. Kun dette siger jeg: Gud naade den Commission, som ved at udkaste en Skoleplan, skal lade sig lede af saadanne Raadgivere, og være forbunden til at lytte efter alle Stemmer, som strige hverandre imod fra alle 4 Vinde. Og vee det Medlem af saadan Commission, som skulde behøve at lade sig belære af enhver

Smører og Besfermacher, og ikke vidste hvad grundig
 Kundskab og dens Tary var uden at lade sig det fortælle
 af Publicums tusindtongede Mund. Og atter Gud
 naade os usle Skolefurer, som maa taale at lade os
 calfatre og bedømme, vende op og ned paa vor Dont
 og Kalb, og tages i Skole som raare Dreng, af ens
 hver Jurist, Medicus, Belletrist — og — og — og —
 Fader Horaz tænkte som saa: *quod medicorum est
 promittunt medici — tractant fabrilia fabri — scri-
 bimus indocti doctique (scholastica) passim.* Min
 Ven Rahbek, som jeg saa høit agter, skulde og endelig
 med paa denne Galei. Hans Ideer tør jeg ikke be-
 dømme. Men hvorledes han kunde troe, at disse Stræ-
 tanker, fastede paa Papiret i en ørkesløs Stund, kunde
 være instructive for Commissionen, derom gad jeg spurgt
 ham. Han har opfordret mig til at inblade mig her
 paa Tryk, men dertil har jeg hverken Tid eller Lyst;
 mine usorgribelige Tanker har jeg, opfordret, indsendt til
 Commissionen, som jeg troer var deres rette Bærning.
 Og jeg har ikke Lyst til at inblade mig i Hanekamp med
 nogen til Moerskab for Publicum, da jeg forudsæer at
 mine Begreber om denne Sag ere et Decennium (hvad
 kan ikke Tiden forandre!) for gamle, og Spurven gjør
 kun en slet Figur i Tranedands. For mig gjøre man
 nu ved Sagen hvad man godt synes, *quis brachia
 dirigere contra torrentem potest?* For Resten har
 Rahbek gjort mig for stor Ære ved at nævne mig blandt
 Mænd, som jeg slet ikke forlanger at maales med, *me-
 cum habito et meo me metior modulo et pede.*
 Hvorfor S. Monrad skal regnes blandt Skolepatriar:

cherne, og sættes i en anden og højere Klasse end J. Bøye, veed jeg ikke. Er det fordi han blev Skolelærer 3 à 4 Aar førend Bøye? er det for de Vers han skriver eller hans lunefulde intetsigende Programmata; jeg tænker Bøye siger: *Hilf Gott in Gnaden, hier wird auch Eeife gesaaden.*

Saa skal da en Normal-skole anlægges i Kjøbenhavn! quod b. f. f. q. s.!!! Du taler om Rectoren i Horsens ved denne Anledning. At Du virkelig har hørt tale om noget saadant, som Du skriver, kan jeg ikke troe; men at Dit oprigtige Ven-skab for mig lod Dig ønske saadant noget, det finder jeg ikke utroligt. Nei, min bedste Ven! om og saa var, skal jeg ikke gaae nogen i Veien og borttage Pladsen for en Dueltgere. Horsens er nu ved 7 Aars Bane blevet mig saa nær, at jeg neppe, saalænge jeg skal og kan blive Skolelærer, bytter den bort for noget andet. Vel har jeg ingen Conrector, og jeg har undertiden troet, og føler endnu, at jeg opslides: men da Manden i Minerva har forklaret mig, at jeg har det ganske mageligt, ja saa mageligt, at jeg endog burde miste de nu tilstaaede Raftdage, saa maa Feilen ligge i min egen Kjælneskab og Skrøbelighed, og see! denne vilde jo følge mig hvorhen jeg kom. Min Deconomie er nu og engang paa en Fod, som jeg ønsker, som det har kostet mig Møie at faae den, og som den ikke saa let lod sig sætte igjen et andet Sted; og sandt at sige, jeg veed det med mig selv, at jeg ikke er og ikke bliver noget *οικονομικος εκπαιδευτης* i disse nye Skole-reformatorers Hænder til at realisere enhver's Ideer. Du veed det jo saa godt som jeg selv, alt det jeg har lært, er en

Smale Latin og Græsk, som nu ikke mere duer, og lidt gammel dags Philosophie til eget Huusbehov, og dertil lidt af en Videnskab, som nu overalt ublees, som man kalder Theologie, og med disse forlygte Vare skulde jeg komme til Marked? Mathesis kjender jeg, intet til; Naturhistorie har jeg begyndt at kige i; Kants Philosophie forstaaer jeg ikke; i de nyere levende Sprog er jeg tildeels Fuffter, tildeels Ignorant; ride, sægte, dansse, tegne, musicere kan jeg ikke. Kort sagt, naar jeg overveier hvad jeg ikke kan, begriber jeg ikke hvortil man kunde bruge mig enten i den ene eller anden Ende af de nye Skoler; og selv hver Dag at lære hvad jeg igjen skulde lære andre, dertil er jeg nu for gammel, og meget var der som jeg aldrig kunde eller gad lære. Det, lad mig kun sidde i min Aftrog, jeg venter og ikke at blive blandt Makrobieerne. Reducerer eller omstøber man forinden min Skole; jeg skal ingen Difficulteter gjøre, giver gjerne Plads for en anden; og i saadant Fald ønsker jeg mig et roligt Præstefald paa Landet, om man ellers, naar den Tid kommer, ikke ogsaa skulde finde disse sorte Folk overflødige. — — —

No. 17.

Sorsens den 20de Marts 1795.

Bedste Ven!

— — See min elskelige Nyerup! saa tænker jeg om disse Ting; at Du tænker anderledes veed jeg sagtens. Men kunde jeg ved mine eenfoldige, dog velværente Forestill

tinger, holde Dig tilbage fra at løbe surr ved Løstlyk-
 hed, da vilde det glæde mig. Her er jo dog ingen rans-
 sende Nødvendighed, at Du skulde blande Dig med
 Skaren. Navnet paa vor Tids Friheds og Ligheds
 Herolde er jo legio, saa at den gode Sag jo ikke
 forraabes ved een Mand's Laushed. Du har jo nok
 desuden at bestille; bliv ved at ranssage i Literairhisto-
 rien, i Fædrenelandets Oldsager, at beskæftige Dig
 med videnskabelige Emner; derved har Du alt vundet
 et hæderligt Navn, derved gavner Du og fornøier, uden
 at forstyrre Din egen eller andres Roe. Lad dem refor-
 mere i Stat og Kirke, som ikke have andet at bestille,
 som ikke forstaae andet; thi sandelig, dertil behøves
 faare liden Lærdom. Paa min Værelse, jeg holder Dig
 meget for god til at være Langsbroder til den nye Bløgt
 af unge Geniemænd, som nu have bemægtiget sig alle Ede-
 raturens Domstole, og overalt angide Tønnen. *Arne*
u, Ardpis! — — —

Cerenisfimi Ideet om Skolerne har jeg ikke alene
 læst, men været nødt til at læse. Han sendte mig
 selv et Exemplar med et Brev og forlangte at jeg stræn-
 gelig nsiagtig vilde gennemgaae dem, og sige ham
 minne Tanker. I Begyndelsen blev jeg deraf lidt forarg-
 tig, men siden hørte jeg, at flere Rectorer havde faaet
 det samme, og at det nok maatte være et Circulaire,
 hvis Hensigt man vel kan gjette. Imidlertid var jeg i
 nogen Forlegenhed med mit Svar; efter min Overbe-
 vilisning er Planen en umuelig Ting at realisere i denne
 Verden. Syfter vilde jeg ikke være, uhøflig ikke heller;
 jeg skrev da hvad jeg meente, saa høfligt som jeg kunde.

Spørelses det vil behage, veed jeg ikke; at det bliver uden Følger, det troer jeg. Ideerne ere jo alt lagte til Grund for Commissionens Overveielse. Kommer Du engang til mig, skal Du faae dette og mere at see.

No. 18.

Horsens den 28de Decbr. 1795.

H. M.!

Det lakker nu ad Aarets Ende, og naar Enden er god er jo alting godt, jeg vil derfor ikke drage min Brevs gjæld over i det nye Aar. De Ord i Dit sidste Brev: at Du er tabt for mig, stode vel i saadan Context, at de lod sig forstaae uden nogen Fare for vort Venstabs; imidlertid vare de mig dog ubehagelige at læse. Vel er det saa, at vi kunne, ja bør og vil le blive lige oprigtige Venner, om end vore Ideer i mange Ting meget divers gere; men ligesaavist er det, at da jeg hensører adskillige af de Theorier og Grundsætninger, som nu foragtes, haanes og calfatres, til Menneskevdiisdom, Menneskeværd og Menneskelykksalighed, saa kan jeg ikke andet end ønske, at den, som er min Ven, maatte deeltage i disse præsidia humanitatis, som jeg selv. Cicero meente at consensus animorum var Sjelen i Venstabs. Men Terentis bemærker og, at amantium iræ (dissensiones) ere amoris redintegratio; jeg troer at vort Venstabs beviser, at de have begge Ret.

Men paa vor Brevverling frygter jeg denne Uenighed vil have en usordeelagtig Indflydelse, og i det

mindste gøre mig øfte paa Materien, læns Du vil
 falden blive forelegen, thi fra Hovedstaden vil der altid
 blive nok for Dig at skrive om, endog naar Du alene
 historisk refererer mig lidt af det meget der tænkes,
 tales, handles, seer og tildrager sig. Men jeg, hvis
 Breve hidtil kun bestod i mine eensfaldige og fortroelige
 Betænkninger over hvad Du sendte mig, eller lod mig
 vide, jeg maae nødvendig komme til kort. Thi at døre
 og kjæde Dig med mit orthodoxe Præk, med mine affæ-
 tiste Reflexioner og sein sollende Persiflage, det vilde
 være indiscret, efter Din sidste Erklæring. Jeg faaer
 nu see, hvorledes jeg bærer mig ad for at betale Dine
 Breve, som jeg venter og vil ubbede mig, som hidtil.

No. 19.

Horsens den 2den Marts 1796.

Elskede Ven!

Balles Pligtanker har mit Bisald, han acquitterer
 sig som en brav og værdig Mand; saa moderat som
 Tonen ellers overalt er, synes den mig dog hist og her
 at være lidt affecteret, mere efter Tidernes Leilighed end
 Hjertets Sprog. — — —

Hidtil har mit Brev kun liden Interesse, men Du
 viste mig i Dit sidste Brev et Middel til at give det, som
 Papiret endnu kan rumme, en Slags Interesse for
 Dig. Jeg skulde nemlig besvare den Balduinske Casus
 Conscientiæ, som Du opgiver mig? Hvorfor skulle
 da vi to gode Venner være saa divergerende i vor Tan-

kende, baade i Dogmatik og Moral? eet af de fjer-
 deste Prædikater, hvormed jeg altid har tænkt og ofte
 nævnet Dig, er den ærlige Myserup, og dette Prædikat
 skal og maae Du fremdeles beholde. Din Theoric være
 ellers som den vil, sa nemlig naturæ tuæ bonitas,
 ut vel pravissima principia vincat. Af Myseruper
 havde derfor Moralitet og Statens Sikkerhed intet at
 befrygte. Men at Dit Begreb om Eed vilde blive og
 maatte blive saara-færligt for Samfundet, saaledes som
 Mængden er, kan jeg ikke tvivle paa, og maae dert
 give Horrebøve Ret. At Eedens Hellighed og Respekt
 blandt Mængden grundet sig paa en Overtroe, denne:
 at Providentsen vil garantere det edelige Løfte mere,
 end ethvert andet, og éclatant hævne dets Brud;
 hvilket Gud dog intetsteds har lovet; indseer jeg meget
 vel. Men man tage imidlertid denne Overtroe bort,
 og da er Eed ikke mere Baand paa den raæe Almue, i
 det mindste ikke førend den faaer gennemgaaet den Ber-
 gerste, si dis placet nær forestaaende Gjenfødselse. Men
 at denne Nimbus, som svæver om Ordet Eed, ikke skal
 blinde os, da lad os i dets Sky, sætte ærligt Mens-
 nestes Løfte; havde jeg fulgt min egen Overbevisning,
 havde jeg sat kristeligt, thi Christus var ingen Ven
 af Eeden. Sværger aldeles ikke, sagde han, hvad der er
 over Ja og Nei er Ondt, det beviser at vi endnu ere
 langt borte fra reen Moralitet. For den ærlige eller
 kristelige Mand (*καλὸς κἀγαθὸς ἀνήρ*) er da Løfte
 Eed; quia, som Cicero siger, jam promissum non
 pertinet ad iram deorum, quæ nulla est, sed ad
 justitiam et fidem; og nu bliver Spørgsmaalet: tør

den ærlige Mand tillade sig nogen reservatio mentalis ved sit Løfte? eller, som Du udtrykker Dig, tør han aflægge en Eed (et Løfte) imod sin Overbeviisning? og i den bestemte Hensigt at bryde det? Min Moral svarer hertil et bestemt Nei. Vel kan ingen Eed (Løfte) forpligte mig til Umættigheder, til Usædeligheder, og saadant Løfte var vel i sig selv en Nullitet; men denne Nullitet ingenlunde uden subjectiv Moralitet. Den, som ved Løfte forpligter sig til en Umættighed, er en Daare; den, som ved Løfte forpligter sig til en Usædelighed, er en Skurk. Hvad var det, om nogen soer eller lovede at myrde et Menneske, at forføre en uskyldig Pige, eller som Fader Jephtha og Agamemnon, at ofre sin egen Datter? Kan den Lovende friendes for enten Affindighed eller Ryggesløshed? Saadant Løfte (thi om dets Opsvælselse tales her intet) kunde alene undskyldes med den yderste Nødværg, inculpata tutelæ e. gr. om Nøveren afsvinger mig et Løfte mod Distolen for Brystet, skjøndt der endog kunde meget indvendes mod Nulliteten af selve saadant Løfte. Men jeg vil nu ikke være saa streng, det behøves og ikke til min Hensigt; thi at Candidaten, som gjør Eed paa de symboliske Bøger, ikke befinder sig i denne Nødvendighed, eller kan hjælpe sig med denne Undskyldning, vil Du dog ventetlig tilstaae mig. Overalt er der nok ingen Tvivl, at det, ved alle Løfter, ikke kommer saa meget an paa hvad den Lovende tænker, troer, og overbeviist om, som hvad den der tager og faaer Løftet, venter og haaber og gjør Regning paa efter Løftets naturlige og uafværgede Vir-

ning. Det er en tosidig Contract, og Fulde dets Opfyldelse hænge af den Lovendes individuelle Mening om dets Betydning, Tilladelighed, Gavnlighed, Skadelighed, da blev Løfte ikke Løfte; det vilde ophæve sig selv, bringe 1000 Forvirringer i det borgerlige Samfund. Du veed Kants Regel, hvorefter man bør prøve Mærkens Gyldighed. Kort sagt, jeg gjør Ciceros Regel for Eeden til min: *quod ita juratum est, ut mens conciperet fieri oportere, id servandum est*; og jeg afflyer Euripides's *Juravi lingua, mentem injuratum gero*.

Er det end platterdings umueligt at tænke eens med Fabricanterne om Religions-Mysterierne, saa er det dog ikke platterdings umueligt at lade være at gjøre dem til Thema for sine offentlige Taler, og jeg veed ikke at Reformatorerne eller de Symboliske Bøger indblæbe sig i nogen bestemt Forklaring over Hemmelighederne. Desuden kan der blandt grundige Exegeter, og det burde alle Præster være, og ikke Philosophaster, ikke være saa stor Uenighed om Tingene. Wielands *Deraisonnement* herom, som Du vel erindrer, beviser kun, at han er en slet Bibelfortolker. — — —

Exemplet af Dommeren angaaende, da synes det mig formeget at halte; derved Dommeren ved sig selv er overbevist, at det forehavende Factum virkelig bør subsumeres under en bestemt og tydelig §. i Loven, og han ikke dømmer efter denne, da gjør han Uret og bryder sin Eed. Er Straffen for streng, bliver Ansvarer ikke hans, men Statens, Lovgiverens. Men Dommerer er ikke Lovgiver; han bør hverken skjærpe eller formilde

Loven, og det gaaer galt med Rettens Pleie, hvis denne Licentis indrømmes ham. En anden Sag er det, hvor Dommeren vakler og er uvis under hvilken Kategorie han skal henføre sit Factum, eller hvor Meningens af Lovens Ord og deres Anvendelse er ham tvetydig; i disse Tilfælde bryder han jo ikke sin Eed, thi han dømmes ikke imod Loven, i mod sin Overbevisning. Han veed enten ikke hvad Loven, dette døde Orakel, vil; eller han kjender ikke det enkelte Factum nok, for at hensejre det under en bestemt Artikel i Loven. Hvor Staten tager imod Løfte, og forlanger det i saa ubestemte, tvetydige Udtryk, at jeg ofte ikke kan vide, hvad jeg har lovet, og Staten ligesaa libet hvad den har forlangt, da sættes den Lovende i den Nødvendighed, at mere følge Løftets Aand end Bogstav. — — —

No. 20.

Borsens den 29de August 1796.

Kjæreste Nyerup!

Saa skalde virkelig Almuens Dumhed og Overtroer komme af deres Ubellæring! Lidt Dæmologie maafler, og Hyperphysik. Det er ilde at Menneskets Hoved er Himlen nærmere end hans Fødder; thi deraf maae nok den sacramentske Uffik komme, at han altid vil og altid har villet ud over sig selv, og havde han alene faaet Mule som Oxen, han havde nok smukt blevet ved den gode, fodfaste, haandgribelige Jord. Men siden han nu, hvorsdan det ellers er gaaet til, har faaet disse erecti ad

sidera vultus, saa gaber og gaber han altid der oppe, og drømmer om Stjerner og Sole og Planeter og Engle og Djevle og Guder, og andet saadant mere, som man jo dog hverken kan lugte, see eller smage. Svorkedes man skal helbrede dette animal implume bipes for denne Livans, er en vanskelig Opgave. Imidlertid vil vore Dages Criticusser ikke mangle Raad. To Ting synes mig først at maae see, om det skal lykkes: Bibelen al Hyperphysiks Magazin maae reent udryddes af Jorden, med Finkeridderen og Marcolfus haster det ikke saa stærk. Manden fra Nazareth maae evig forglemmes, thi han er det, som har indbildt Jorden saa meget, om en usynlig Gud, om hans Hensigter og Villie med Mennesket; om en Tilstand efter dette; om høiere Skabnings Ordener og Classer, som aldrig vort Øie har seet; som har talt saa uhosfligt om vor menneskelige Natur, som om vor Fornuft skulde staae under Guds Formynderskab, og som om vor Villie ikke kunde ville alt det Gode som den vil. Han er det som har fordærvet hele vor Sædelighed ved den ucritiske Lære, at vor Helliggjørelse er Guds Villie, og det egennyttige Bud: ess' din Næste som dig selv; at hjælpe paa hans uphilosophiske Lære ved den høiere Erteik er kun Filken, kun Palliativ. Nei, bært med ham og hans Hyperphysik! Fix oder Nix. Naar dette da er færdigt, behøves der endnu een Operation, som, efter mine Tanker, ikke vil have mindre Vanskelighed. Denne er: saaledes at løsløve Mennesket her til Jorden, at al Communication imellem hans Tanker, Indbildning, Ønsker, Attraaer, Ahnelser og hele Væsen, med den overfandskelige Natur

roent afhjæres; thi kan man ikke dette, frygter jeg, at det ikke vil hjælpe, at man brænder Bibelen. Men hvor vil jeg hen? Du vil vel sige: det er Verkslage; men jeg kan forsikre Dig, at det er det ikke for mig; men Expectationer, som Libernes Tegn friste mig til at udtomme i en Bends Barm.

Hr. Professor Schlegel besøgte mig forleden, det fornøier mig meget at see ham sund, glad og som lykkelig Embedsmand; jeg ser at Gudenrath vil ham til Livs.

Til Din nye og længe fortjente Gresctitel *) ønsker jeg Dig hjertelig til Lykke. Om jeg, ifald jeg havde blevet ved Academiet, ogsaa kunde obtineret denne vistnok hæderlige Titel for en Videnskabsmand, veed jeg ikke; men det veed jeg, at til academisk Professor nu om Dags duer jeg ikke. Som Skolefuz hjælper jeg mig igjennem som jeg kan, og der behøver jeg ingen Titel og ingen Rang, thi jeg gjør ingen Præterensioner, og lader gjerne vor Mester Dag gaar paa min høire Haand, naar han kun ikke vil gaar paa mit Hoved.

No. 21.

Borsens den 24de Juni 1797.

Elskede Ven!

Med største Fornøielse har jeg læst Professor Schlegels Afskræ imod Birkner; den gjør ham, efter

*) af Professor.

stine Tanker, megen Vre; saa sundt og sindigt har han filosofheret i denne Sværmeriets Tid. Sandelig, denne unge Mand, er et mageløst Exempel paa, hvad utrættelig Ild, forenet med gode Naturgaver, kan udrette. Jeg bilder mig altid ind, at have en lille Part i ham, og derfor glæder jeg mig desto hjerteligere over ham. Paa den Vel han gaaer frem, kan han lee af alle sine Misundere og Dablere, af alle Gudenræther og Conspirter. Hils ham endelig fra mig og tak ham for tilsendte Disputats om Morgengave, den var et Beviis paa megen Læsning og Lærdom; jeg lover for ham, han skal nok forsvare sin Post. — — — —

Horebøvs Esaias har jeg læst. Jeg maae tilstaae, at han gjør sig det hjertelig let at bevise sine Sætser; ikke eet Ord af historisk eller critisk Undersøgelse om Forsfatteren og hans Tids:Ålder. Men det er nu Nøden, han frist' væk at postulere, at declamere, at statuere. Vissefelig, for at blive vantroe, maae man være meget lettroende. — — — —

No. 22.

Horsens den 12te Jull 1797.

Bedste Ven!

Din Suhmste Biographie læste jeg med inderligste Fornøielse, baade fordi jeg kan ikke enten høre eller læse for meget Godt om denne sjeldne Mand, og fordi jeg altid saa gjerne læser hvad Du skriver; Din Stiil er saa let og naturlig, saa reen og kraftig.

Siden vi tale om Suhm, saa vil jeg tilstaae Dig noget, som Du maaskee vil finde underligt. Jeg har aldrig kunnet overbevise mig om, at denne Mand af Naturen har været udrustet med noget udmærket stort Talent, allermindst af det Slags som hører til at være Historieffriber, og det er mig ubegribeligt, hvorledes man kan sætte ham ved Siden af eller over en Gram, Schønning og Suldberg. Naar jeg læser en af Grams Afhandlinger i Vid. Selsk. Skrifter, saa forstaaer jeg hvad det er at være historisk Critiker, og saadan en Afhandling som den om Krudtet, som den om Waldemar Christophersen, som Suldbergs Tidberegning af det Nye Test., har Suhm aldrig skrevet eller været i Stand til at skrive; jeg maae tage, hvilket jeg vil af hans historiske Skrifter, saa finder jeg intet andet end Confusum Chaos et — — *) data facta, i den kjedsommeligste Stil mængede blandt hverandre; bliver jeg ved at læse, sortner det for mine Øine, og jeg veed ved Enden slet intet. I hvor meget Latin han har læst, har han endnu aldrig skrevet een ægte latinsk Indskrift. Det har ofte kommet mig for, naar jeg læste i hans Historie, som om han havde ladet de islandfke Studenteres Excerpter og Compilationer af Saagaerne eftertrykke ligesom han havde faaet dem. Kort sagt, Vadens Dom om hans Odin synes mig at være en evig Sandhed om alle hans historiske Værker. Ach! havde denne ædle Mand, med sin store Læsning, utrættelige Arbejdsomhed, lykkelige Otium, havt en Grams, en Suldbergs kritiske Dømmekraft og Sprogstyrke, Dans

*) Et ulæseligt Ord, maaskee: lutter.

mark havde da havt en Historie, trods Livius, Humes, Robertsons, Gibbons, og hvad de alle hedde; dog, alt dette bliver imellem os. Det være langt fra mig, at jeg vilde detrahere hærentem Capiti multa cum laude Coronam; ingen kan ære og elske ham oprigtigere end jeg; kun hører det saaledes til min Tænkemaade, at jeg ikke kan lide noget Sværmerie og Overspændelse enten i Dadel eller Roes, især da det sjelden sker uden paa andres Beføstning. Din Biographie er et vakkert Greminde over en høist fortjent Mand, hvor der er Materie nok til sand Roes, uden at overdrive eller stille paa andre. Det sidste vil og denne elskede Mand vist ikke heller have af sin Panegyrist. Jeg er vis paa, om Du viste ham dit Manuscript, han vilde bede Dig udlette, hvad der er sagt til den afdøde Julianes *) Forkleinselse; paroe, vilde han sige, proo lacerare manes. — — — —

No. 23.

Horsens den 28de Marts 1798.

Elskede Ven!

Horeboms Forsvar for Homers Apol paa den Morfaiske Jehovas Beføstning maerede mig virkelig. Lad nu nogen herefter sige at denne Apollo er en fe ed Gud. Den stoffets Lirermand var nu og næsten gaaet af Moden; men jeg haaber han igjen snart skal vinde Dyrkere. Han præfiderer ikke lide ved en Bolle Punsch. Denne Jehova er og altid saa stolt og tyrannisk, saa majestætisk

*) Enkedronningens.

longelig. Nei, da maa man lide Homers *Odyssæes*. Apollo var saadan Ven af Frihed og Lighed, at han i egen guddommelig Person vogtede Faar, da hans Papa for hans Friskhed havde slængt ham paa Døren. Jupiter er strax god igjen, naar Juno gir ham et Kyb. Mercur befaler Ingen at stjæle, han beholder Kunstens Hemmeligheder for sig selv, og er selv Messertyv. Schiller har jo ynkelig doleret over, at vi havde tabt det Homeriske Religionsystem; og naar nu vore Philosopher forene deres grundige Bøvlser med Digternes Klager, saa tør man vel haabe engang at see vort Jødiske, kristelige ombyttet med hiint Græsk, romersk, hedensk; ifald ellers Noget er bedre end Intet; thi dette er endnu ikke afgjort, som man seer af en Bog, hvis Recension jeg læste i sidste Hæfte af Iris. Forfatteren, hvis Beskedenhed har forbudt ham at nævne sig, beviser først at Kant er en sot og at hans hele Critik er Børp. Det er ellers ilde for os Uoplyste, at disse Lygtemænd saaledes løbe hverandre i Næsen med deres Praafer; vi forvildes kun derved, og vide ikke, hvem vi skulle følge.

Dernæst demonstrerer han: arrige aures! at det ikke bliver godt med Mennesket, førend han roent glemmer baade Himmel og Helvede, baade Gud og Djævel, og faaer det taabelige Udødelighedshaab af Hovedet.

Dette recenseres eller anmeldes med største Ligegyldighed, med taus Bifaldsmine. Gud hvor ere vi?? Dette skod endnu tilbage, at man fik Mennesket nedværdiget til et Fæe. O! servum pecus, sæpe mihi bilem, sæpe jocum vestri movent tumultus; dog

nu er det snart saa affindigt og barnagtigt, at det mere fortjener Democrits Latter end Heraclits Taa-
rer. Det kan dog ikke vare længe, inden den sunde
Menneskeforstand og mandige Sindighed reiser sig til
Kamp mod dette abberitiske Galsskab og Drengegøglen;
dog, jeg bliver alvorlig, og det vilde jeg ikke. — — —

No. 24.

Horsens den 21de Novbr. 1798.

Elskede Ven!

Endelig fik jeg da Paffen, men ligesaa kjær den
var mig, ligesaa fuld var den af Gaader. Vosses
Ovids Verwandl. var mig en kjær Foræring. Schön-
heidens Religionsbog fik jeg og gjerne for at see hvor fast
denne stive Orthodox holder ved den norske Troe. Pr-
stedes Priis-skrift *) var en nydelig Ting; jeg har meest
læst den, og beundrer denne unge Forfatters Lærdom og
Fortrolighed med den Kantiske Philosophie. Men den
har ligesaa lidet overbevist mig som alle de andre. Jeg
finder deri de samme for mig uforstaaelige Ting, de
samme Postulater uden Beviis, blot støttede paa Kants
Autoritet. Hans Dybt med Bøye kunde jeg godt liide,
thi denne Karl holder alt for stærkt paa Paradoxen.
Sært er det, at den gamle Riisbrigh paa sine gamle
Dage er blevet saa kantiansk; ellers mærkeligt nok hvor
snart og almindeligt philosophiske Systemer kunne blive
Mode; men Erfaring har og lært alle Moders Stjæbne.
Jeg er saa lidet Patriot, at jeg inderlig glædede
*) Om Dyds- og Retslærens Princip.

mig over den Tidende, at Danmark skulde faae den græske Wolf til Bestyrer af det tilkommende Skoleseminarium. Hvilken Acquisition! denne mageløse Philolog! Hvor er der Nogen i Danmark som kunde sættes ved Siden af ham; i det mindste er det hverken Ole Worm eller Forkild Baden *). Men saameget jeg respecterer hans Lærdom, saa kan jeg ikke elske ham for hans Opsørsel mod Philologernes Nestor — Heyne.

No. 25.

Sorsens den 11te Marts 1799.

Elskede Nyerup!

Ved min troe Lunds Hjelp fik jeg da min Nysgjærighed stillet, det er, jeg fik Tidsskriftet for Sandhed at læse. Synes Dig det var smukt af Heiberg i sin Dispathe, at lade som han ikke vidste andet end at Dresunds Told gik i Kongens particulaire Kasse, og derved faae 9 Tønder Guld ud; eller burde han ikke nøie have erkjendiget sig om det, han vilde skrive om; er det at skrive for Sandhed? Nei, det er at skrive af Avind, af Hevngjerrighed og krænket Egenkjerlighed. Nu bliver der da nye Løier med Fiscalen og ham; den arme Muskat, han har Ondt ved at holde Muskerne af Bænken. Her i Provindsen troe vi ikke, at der kan komme andet deraf end Løier; thi vi vide ikke, at Nogen er misfornøiet med, eller har Aarsag til at være misfor-

*) Hvilke tvende Lærde Nyerup formodentlig havde nævnet da han meldte Worm Hertugen af Augustenborgs Plan: at faae Wolf herti.

nsiet med Regjeringen, uden en Halsfrees Geniemand og Mal-Contentere, som selv ere Skyld i de Ubehageligheder som møde dem; og os synes, at disse gode Folk istebens for at strige og skræale til ingen Nytte, skulde reise fra det undertrykte og slaviske Dannemark, - hen til hint Frihedens og Fornuftens Land. Der skulde han blevet min Gaær! var sal. Søren Latiners Ord til hiin Tydsker. Der skulde J reist hen! er mine Ord til disse vore udanske Enragés. — — — —

N. S. Her er sagt, at Exam. Artium ikke skal begynde før end Mai Maaned; det er mig vigtigt, at vide dette med Visshed; gjør mig den Tjeneste, derom at erkjendige Dig, og lad mig det vide med Allersørste. Har Du ikke selv Tid at skrive saa strax, behøver Du alene at berette det til Lund og bede ham uden Opsættelse derom at avertere mig.

No. 26.

Horsens den 23de Juli 1799.

Kjæreste Ven!

Saa er da nu Heterodoriens Rige blevet eens med sig selv; saa har da den blærve Kantianer og Doctor irrefragabilis A. S. Ørsted, ad oculum demonstreret at D. Horrebow er en ussel bitte Mide i Philosophie, og det var denne Horrebow, som med Philosophie vilde rive Bibelen og Wispen af Pinden!!! Du er nær ved at omvendes til Kantianismen af Ørsteds Afhandling; det er et Bevis for, at Du ikke er af de

følehed. Men sig mig, hvad det især sig Dig. Spørg dog Din gode kunde fynske Fornuft, om den Religions Troe, man nu vil paanøde os, ikke er pure bare Overmerie? Vi skulle troe noget som vi ikke engang behøve for vor Moralitet; thi vor Villie har jo i og ved sig selv Kraft nok til at følge Moralløven. Vi skulle troe noget, som vi selv erkjende ikke at have nogen objectiv Gyldighed; noget som vi aldeles intet reelt Begreb kunne gøre os om; noget som vort nærværende Livs Erfarung daglig modsiges; thi alt dette paastaer og tilstaaer jo Kantianerne selv. *Credat Judæus Apella non ego!*

Spørg videre Din Fornuft, om det er den muligt, om Du sag stod paa Dit Hoved, at forestille Dig en moralist Tingenes Orden, uden at forudsætte og tænke Dig en hypostatist Ordner; om det er saadan en eller ikke, spørger jeg her ikke om; kun om Du kan undgaas at tænke Dig ham som værende. Siig fremdeles, hvor for dog vor theoretiske Fornuft ikke maas have samme Ret til at postulere, som den nye opdagede practiske, og hvi hins Postulater ere mindre gehaltige end dennes? Dog, jeg gider ikke spurgt mere, jeg ønskede kun Dine Svar herpaa, for at vide om jeg er organiseret som andre Menneffers Værn; thi derom begynder jeg at fatte nogen Mistanke; da jeg mærker, at det, som kaldes Fornuft i mig, ikke teer sig paa samme Maade, som hos Kantianerne. Jeg kan ikke see, at det kan hjælpe Fichte meget, om en Duns, en Aquinas eller anden scholastisk Hjerne, i sin Barbariets Nat, havde udlaaffet noget lignende Non sens; dog være de, i saa

dant Fald, mindre strafværdige, end han, da de frem-
satte deres Eruditeter i et Sprog, som Ingen lystedes
ved at læse, og som ikke forargede menige Mand.

Jeg kan ved alle disse metaphysiske Ophøvelser ikke
bare mig at anvende hint Eptgram:

Wie mag der Schöpfer nicht in seiner Almacht lachen;
Wenn sich das Nichts zu was; und Jhn zu Nichts
will machen.

Jntet er mig ærgerligere, end at see saadanne Riks in
die Welt, at affærdige en Garve, at quantum virum!
med et medlidende Skuldertræk og et Par Pennestreg.
Ja, vore Dage fortjene hiin Petronii Sarcasmus,
eloquentiam (philosophiam) induimus pueris adhuc
nascentibus! Ilde er det, at saadanne ypperlige Hoves
der saa ilde skulde spille deres Tid.

Du seer, at jeg, ihvor længe det er siden vi taltes
ved, endnu holder fast ved min gamle Troe. At Kron-
prindsen med Følge har været her, og at han var overs-
maade fornøiet med Horsens, ligesom den med ham,
veed jeg ikke om Du skjøtter om at vide. Badens Tale
over Suhm vilde jeg gjerne see, skjøndt jeg i Iris har
seet, at det var noget gammelt Nathuesnak.

No. 27.

Horsens den 24de Juli 1799.

Kjæreste Ven!

Saa snart jeg har faaet Brev fra Dig, føler jeg
en urolig Drift til at svare Dig. Meget kjert var det:

mig at erfare, at Din og min Forstand dog i noget ere
 eens organiserede, skøndt det Du lader mig er lidt nok,
 en hypostatisk *νομοθετης* føler Du dig nødtvunget at
 tænke. Men dette Begreb skal for os være aldeles tomt
 og et Intet; thi om Gud, siger Du, kan vi ikke formere
 os nogen Notion. Skal dette betyde saameget, at vi
 ingen fornuftig Forestilling kan gjøre os om Gud, naar
 vi ikke maae tænke os ham som en gammel Mand med
 Alongeparyk og langt Skjæg, eller som Raphaels Guds-
 fader, der med Anstrængelse af baade Arme og Been
 adskiller Elementernes Chaos, saa kan jeg ikke give Dig
 Ret. Vel er det saa, at den altid geshæftige og nærvise
 Indbildningskraft gjerne vil blande sig i Fornuftens meest
 transcendent Operationer og klæde dens ætheriske usyn-
 lige Børn i Kjød og Krop. Men dette uagtet, troer
 jeg dog at have et Begreb om en Kraft temmelig luts-
 tret fra Sandfællighedens Glatter og aflædt Phantasieus
 Djalter; min indre Bevidsthed lærer mig hvad en Kraft,
 en tænkende og villende Kraft er, mit tænk-
 ende og villende Jegs Hypostatisthed er mig ved samme
 Bevidsthed upaatvivlelig; og saalænge jeg ikke lader mig
 forføre af Phantasien, føler jeg ingen Trang til at
 spørge eller søge om noget videre Substratum for denne
 Kraft. Det var ikke Fornuften, men den nydgjerrige
 Indbildningskraft, som gjorde Gud snart til en Ild,
 snart til en Æther, snart til et femte Element, ligesom
 Sjelen til Prikker i orbis pictus. At denne skabende
 og ordnende Kraft, denne *Nas*, *Mens*, har Forstand
 og Villie, er vilts og hellig, virker med Hensigt og
 Plan, *οδος παδης*, som Stoikerne sagde, derom over-

bevise mig mit eget Væsen og den Natur som omgiver mig; og det kan da ikke siges, at det er for mig som godt, som Han var ikke. Hans Visdom kan jeg kjende, og bør tilbede og beundre. Hans Magt omspænder mig, og den bør jeg snart frygte, snart trøste mig ved. Hans Villie kan jeg erkjende, og denne bør for mig have den højeste Sanction. Hans Hellighed gjenspejler i mit Inderste, og den bør være mig Ideal, Regel og Maa! for mine Bestræbelser. For mig indeholde Paull Ord Act. 17, 27. 28. mærkelig Sandhed; og atter 1 Tim. 6, 16. og atter 1 Cor. 13, 12., thi i denne Pauli Philosophie synes mig Alt at være i sin Orden; da derimod vore Dages Vismande ville have Vapillonens førend Larven. Saalænge vi ikke ville vide mere om Gud, end vi her behøve for at tilfredsstille vor theoretiske og praktiske Fornufts Trang, er han ikke for os ubegribelig. Hvad der er over dette, hører til de Metetra, som Socrates og siden Christus udelukte af deres Religionsphilosophie. Jeg har i disse Dage læst to Bøger, som uudsigelig have interesseret mig: Junges Bog om den Spændende Bønde, og denne har Du aldrig talt om. Kan Du nævne mig Mogen til den? Havde Du troet Junge til dette; mon Temelers og Lurdorps Hånd har smittet ham. Hvilken forunderlig Blanding af Vittighed, Lane og Skarpsindighed. Sproget er ikke correct; men det som jeg studer over er den Erndition eller Læsning hvormed Bogen er sættet fuld. Hvorledes er det gaaet til, næsten enhver Læser betøger ham med et Citat, et Motto, et Bevis af den gamle og nye Literatur; er det hentet paa Stedet af Hukommelsen

Vulterkammer, hvilken uiribattiff Sukommesse maac han da have; eller er det taget af Excerptbøger? jeg forstaaer det ikke. Hans Lecture har han vel Lurdorps Bibliothek meest at takke for; jeg giver Baden Ret, at det er en sjælden Bog, og haud paullo melius end den Drenge; Philosophie, saa vare hans Ord, som nu regjerer.

Den anden Bog er Engelstofts om Qvindetjensnet i Skandnavien. Det er et nydeligt Stykke i de Norske Oldsager. — — — —

No. 28.

Horsens den 6te Juni 1801.

Kjæreste Ven!

Tak for Dit korte Brev. Noget er bedre end Intet. Det gaaer gjerne saa, at jo sjeldnere man skriver hvers andre til, jo mindre har man at skrive om; jo tilbagesholdnere, jo mere fremmede bliver man for hverandre. Jeg veed ikke, hvorfor jeg skulde kritisere Din Bise *), da Du ikke med eet Ord siger mig Dine Tanker om min Juvenalls, som Du dog nu saalænge for Dine Synders Skyld har maattet blade i og stirre paa. Din Bise er efter mine Tanker fortræffelig. Kjæmpevisens Tone og Charakter er meget vel truffet. Sneedorff ene slutte gjort Dig det efter. Den har vundet ved at castreres; det er godt at alt Drkesløst og Mat skjæres bort af saa

*) Om anden April 1801.

danne Stykker. Endnu ere nogle maculæ, i mine Dine, tilbage. Hvad er egentlig Høieløfts Broe? Fostbrødre; Laug synes mig at være ikke det passende Ord; Fostbroderskab var nok en inderligere, hjerteligere, fastere Forbindelse, end der kan tænkes imellem forskjellige Fyrster og Stater o. s. v.

Drams Krønike *) synes mig ikke at have noget Udmærket. Overalt bliver han aldrig min Forfatter. Hans Stil, baade i Vers og Prosa, er saa haard og underlig; hans Anmærkninger ere det bedste; men efter Seidelins og Sanders vare de overflødige. Men hvem har nu Ret, enten Dram eller Seidelin, i Angivelsen af Antallet paa de engelske og danske Kanoner, som bleve brugte i Slaget??

No. 29.

Horsens den 7de Septbr. 1801.

Elffelige Ven!

Tak for Dit kjerlige Brev. Din Interesse for min Juvenal fornøier mig; rigtig nok har jeg 3 Satirer til liggende færdige i Manuscript, NB. færdige til Reenskrivning og sidste Fiil. Foruden disse kunde man vel endnu udpille 3, som kunde bydes vore Dages Læsere; de andre ere mere eller mindre obscoene og utugtige i den Grad, at jeg ikke befatter mig med dem. Du kalder min Juvenal Pendant til Badens Horaz; det

*) Om den anden April.

et den dog just ikke. Vor Maneer er heel ulige; jeg er vis paa, at den halve Horats ikke har kostet Baden mere Umage end disse 3 Satirer mig. Havde jeg oversat i Prosa, havde Arbeidet været mig mange vEt. lettere; og maaskee Læseren vider mig kun liben Tak for denne Nøie. Man saaer nu see, hvad Recensenterne dømme derom. Det vilde være mig kjert, om Thorlacius vilde bedømme den oprigtig og udsørlig. Vel kunde det synes billigt, efter Ordspøget: manus manum lavat, for ikke at sige: mulus mulum scabit, at jeg til Gjengjeld recenserede hans Afhandling. Men jeg befatter mig ikke mere med dette Spørv, et frustra quæris, me antiquo includere ludo. Jeg har læst hans Afhandling og finder i den ikke noget Udmærket, især efter Herders skjønne Afhandling Amor med Psyche i hans 3erstr. Blætter. — — — —

No. 30.

Sorsens den 27de Juli 1802.

Kjæreste Myerup!

Saa skulle vi dog endnu eengang see hverandre i de Levendes Land! Tiden er temmelig vel truffet; da mine Ferier først gaae til Ende den 14de August, saa har jeg nogle Dage at tale med Dig, uden at affaldes ved Skoleklokken. Du tager vel til Takke med mit hospitium. Før den Tid gjør jeg en lille Reise til Aarhus, om ellers den evige Regn vil tillade det; men til den 7de August skal jeg med Guds Hjælp igjen være hjemme.

Jeg er hjerteskiß, men Skroget daer kun tidet; dog glemmer jeg mig selv, naar jeg stundom kan komme til at tale med en *Ben de communibus studiis*.

Dit trykte Brev *) fik jeg igaar med Posten; hvi er Dato saa gammel? Med inderlig Fornøielse læste jeg det. Deels glædede mig Din patriotiske Nidkjerhed for vor gamle Literaturs Ære; deels det correcte kraftige Sprog; deels den kjernefulde Fremstillelse af hvad der kan siges om denne Sag; maaskee kunde Du og have heraabt Dig paa Fortalen til Sæmunds Edda 1787, som nok er skrevet af Thoralcius. Vender Du det ikke, at faae de Arnæs-Magneanske Commissarier paa Halsen? Hvo ere komne i Lurdorphs og Suhms Sted? Kall og Baden forstaae vel ikke meget af den gamle norske Tungge? Hvo er nu tilbage, som med Held og Lyft kunde arbejde i dette Fag, uden Thoralcius, Thorkelin og Abrahamson? Suhm var aldrig Manden; Schønning's og Erichsens Tab kan nok alene Thoralcius erstatte; men han mangler med al sin Erudition philosophisk Geist til at bringe Lys ind i dette Chaos. Ved Samtale kunne vi nærmere debattere om dette. Du har stor Ret, at Critiken i vore Dage gaar Betserker gang, et Udtryk, som inderlig fornøiede mig; da jeg længe har søgt efter et Udtryk, hvormed jeg kunde betyde hvad jeg tænkte om den saa kaldte høiere Critik, der nu om Dage driver saadant fælt Uvæsen (Unfug). Til disse kritiske Vers

*) Om nogle Forhaanelser mod de nordiske Oldsager i en tydsk Bog, kaldet *Erhohlungen*, en Skrivelse til Professor Worm, trykt i *Skandinaviske Museum*, 3die Hæfte for 1802.

retter høre foruden Abetung, Kant, Fichte, Dantus, Wolf, som de første. Denne Abetung har ellers altid holdt paa Paradoxen; han vil og, si dis placet, bevise, at det tydske Sprog er langt fuldkommere end det græske og latinske; ellers ere Tydsfflands egne bedste Digtguister og Stilister ofte misfornsiiede med ham. Jeg læser i denne Tid en hertlig Bog: Heeren om den gamle Politif og Handel.

Vits mig den Tjeneste, at tage med Dig Abrahams søns danske Sproglære, som jeg kun kjender af de lærde Efterretninger; gaaer Du igjennem Børsen, da bedt Kiothe sende mig de ordnede Bøger.

Hils vor fælleds Ven Ole Lund; Gud give Eder en lykkelig Reise.

No. 31.

Borsens den 29de Octbr. 1802.

Elskede Ven!

Det lader ikke som vor Samtale i Sommer havde sat nyt Liv i vor Brevvevling. Det var mig kjert, at Reformationstalen var tilpas. Hvorledes løb den Art af? Endelig fik jeg for to Dage siden Din Bogen pakte, hvorfor jeg meget takker Dig. Tharacius' Afhandling *) læste jeg med største Begjerlighed, og, forstaaer sig, med Fornoielse. Dog synes mig at Hoveds

*) Noget om Thor og hans Hammer af Skule Thork. Første Stykke i Skandinaviske Museum, 4de Hæfte for 1802.

Ideerne allerede vare mig bekendte, jeg troer af Schønningss Skrifter. Uergerlig blev jeg, da Afhandlingen afbrødes i Hæftet. Det er en lumpen Raade at behandle interessante Afhandlinger. Hvi lod de ikke Motidenhawers *) bie til næste Gang? denne synes mig sin celebre Forfatter ikke værdig. Naar jeg undtager et Par historiske Data, som jeg ikke veed, om før vare almindelig bekendte, er Resten blot Declamation; jeg gab vidst, om han har skrevet den paa Dansk; Stilen er tung og stiv. Schlegels critiske Undersøgelse gjør ham megen Ære; denne unge Mand's Flid og Bærdom er beundringsværdig, og hans gode Hjerte giver alt et dobbelt Værd. Hils ham og hans mig uforglemmelige Moder venligst fra mig. De have vel ikke glemt mig. Denne Engelstoft bliver en bygtig Mand **) naar han faaer afgjæret. Nu skal jeg til at pløie Nials Saga. Sproget er mig ikke tilpas; men hvorfor har den hverken Begyndelse eller Ende? Det var besynderligt, om I endnu ikke have faaet Heynes Homer; skal det maaskee bie til Foraaret? Jeg har begjerlig fliget efter den i Journalerne og deres Intelligentsblade; men ikke endnu fundet dens Tilværelse anmeldt; i en Hamborger Avis fandt jeg den dog tilsidst. Hvorledes gaaer dette til? agtes den for ubetydelig af Wolfianer og Vossianer? Jeg venter, efter Løfte, Efterretning om den, saasnart

*) Om Bogcensurs Oprindelse.

**) Foranlediget ved den skønne Afhandling i samme Bind (1ste Hæfte): Om den Preis, Oldtidens Skandinaver satte paa Begemssøvelser.

Du kan give mig nogen; det har længe været et af mine saa Ønsker, at opleve den Dag, den Heynestre Homerus kom ud; jeg er saa nysgjerrig efter at erfare, paa hvad Fod han tager det med Wolf. Denne Versætt har jeg og havt lidt at bestille med i denne Tid. Du kjender vel hans Critik over Ciceros Orat. pro Marcello? hvad Sensation gjør den i Kjøbenhavn? den har gjort mig kruset i Hovedet; jeg bilder mig halvveis ind at kunne gjendrive ham; men jeg tager mig vel i Agt offentlig at sige ham imod, jeg skjøtter ikke om at oversnøffles af ham. Imidlertid har jeg til min egen Trøst og Besroligelse opsat nogle beskedne Anmærkninger over den Wolfiske Critik; men det er kun Udkast, og her er Ingen som jeg kan raadføre mig med i saadanne Ting; min Møller er nu borte. Under dette Arbejde, det være nu som det vil, har jeg faaet mindre høie Tanker om Wolf, end jeg havde før? Alt dette bliver imellem os. Men saare gjerne vilde jeg vide, hvad en Baden, Moldenshawer, Abr. Kall dømme om hans Bog; om de ansee den, som han selv, for aldeles uigjendrivelig? Det som meest har opbragt mig, er hans dictatoriske Magtsprog og hans utaaelige *υπεροπλία*. Hvor gaaer det med Din Historie? hvad blev Patronatet til? Vær hilset fra os Alle med alle Dine. Mit Helbred er ikke 4 f. værd.

No. 32.

Horsens den 28de Febr. 1803.

Elfskelige Nyerup!

Tak for Pakken; den lille Bractea var mig meget kjær: at den er præget i Horsens er vel vist nok; men at Dryffbilledet er Svend Estrichsen, er nok meget uvist. Hvad man veed om Horsens, gaaer ikke saa høit op; dog, Pengen er rar.

Din Bog *) har jeg forlængst tillivs, den underholdt mig heelt igjennem; de indrykkede Fragmenter af allsens Oldtids Bøger og Documenter give den et eget og stort Værd; gid min Oncle havde levet og kunnet læse den. Vel bør man ikke forlange mere af en Forfatter end hvad hans Hensigt er at give; dog havde jeg ønsket, at Du ved Enden af hvert Sekel havde samlet Resultaterne i et pragmatisk Skilberie af Tidsløbet. Vi har nu saa længe samlet Materialier til en dansk Historie (thi hvad ere Suhms mange Bind andet?), at det var Tid vi fik en pragmatisk Historie af Fædrelandet, eller dog en pragmatisk Statistik, og hvo kunde bedre skrive den end Du?

I Bondesagen er Du uden Tvivl noget partisk og eensidig; hvad kan en dum Gadevise som den: Gud Morind, Chæren Chæsten o. s. v. bevise enten fra eller til; saadanne Tingester ere jo og overflødige, hvor andre gyldige Beviser tale. Din Lovtale over Reventlow og

*) Første Bind af Danmarks og Norges historisk-statistisk Skildring.

Colbjørnsen, som Landvæsnet's og Agerdyrkingens Statores i Danmark, vil jeg ikke indvende noget imod; men dette troer jeg, at de ved den foranstaltede Udparcellering har gjort Landet en ubodelig Skade; men jeg vil ikke disputere; Tingene forandres ikke derved; Tid og Erfaring ere de bedste Lærere.

Kom endelig snart med de følgende Bind, især længes jeg efter det næste, Regjerings- Historien.

Mine Antiwolfiana ere færdige, om de blive trykte veed jeg ikke; jeg vil ikke uleilige Dig med dem, som med Juvenalis, ingen kan læse mit Manuscript; det er omtrent en 16 Ark trykt.

No. 33.

Horsens den 11de April 1804.

Elskede Nyerup!

Af Dit Brev sees jeg, at det er Dig meget om at gjøre at faae Svar fra mig saasnart som mueligt; dertil skal Du og ikke savne min gode Villie. Gid jeg og kunde vlist Dig den, i at forsyne Dig med de forventede Bidrag til Din Skolehistorie. Med Bished kan jeg sige, at min Onkel ikke har efterladt sig nogen Continuation af hans Skolehistorie efter Reformationen; hans Hensigt var kun at oplyse Tilstanden i de ældre Tider. Ved at gennemlede mine Papirer fandt jeg nogle originale Breve fra Christian IV, Aarhus Capitel og Skole angaaende, som jeg sender til Dit Eftersyn.

R 2

Derimod faaer Du herved, efter Forlangende, mine Betænkninger til Skole-Commissionen, og dito senere til Serenisſmus, tilligemed min gamle Oncles til Commissionen; deres Afbetjening overlades til Din egen Discretion. Hertugen ſkulde vel ikke ſtøde ſig over at man bekjendtgjorde noget af en privat Betænkning til ham? Men han indhentede jo flere Rectorers Tanker og det i Skole-Commissionens Navn, eller rettere paa dens Vegne; og jeg har jo ſtrøet Virak nok for ham. Om vore Dages Oplysningsmænd ville trække paa Skuldrene over min gammelb dags Enfoldighed, bekymrer jeg mig ikke om.

Det var ellers ilde, at Du ikke ved Din mig ſaa fjære, men altfor korte, Nærværelſe, fik gjennemledet mine Manuscripter; thi ſkjøndt det meſte vel ikke er andet end blattarum et tinearum epulæ, kunde der dog maaskee været et og andet, ſom Du vilde fundet nytteligt. E. gr. Nogle Breve til Dr. O. Worm fra adskillige lærde Mænd; Breve af Pocock, Edvard Bernard, H. Beverland; Domsakter i adskillige curieuſe Sager, e. gr. O. Roſenkrantz's Proces; Efterretninger om den ſvenſke Krig i Frederik IV. Tid. Blandt andet har jeg et nitid Pergaments Haandskrift, ſom indeholde Leonhardi Aretini Bellam Pusicum primam Libr. II, ſom jeg ikke veed om er udgivet med hans andre Skrifter; han var en af det 15de Sekels ſtørſte Philologer. Du er ſaa god at holde mig hvad jeg ſender, tilgode, at jeg igjen kan faae det ved Leilighed; thi jeg har intet Afſkrift af mine Betænkninger om Skoleſagen.

Den anden Deel af Din Historie har jeg, som sagt, læst med største Fornøielse, og beundret Din literaire Erudition.

I Anledning af Capitlet om Runerne, da vil jeg bekjende Dig, at jeg med Misfornøielse kom til Enden, ved at lades i samme, ja større Uvisshed, som før, efter at have gennemvandet det Virvar af Meninger og Hypotheser, som krydse og modsiges hverandre, af hvilke de fleste alene bevise Forfatternes forsængelige Nyhedsfyge til Trods for al historisk Critik. Kunde Du ikke selv have givet os et historisk Resultat, istedetfor at vise os hen til Thordlacius, en Mand, hvis antiquariske Lærdom jeg har langt større Respekt for, end for hans critiske Skjønsmhed.

Mig synes den ene Saxos Beretning om den Hæralsinske Klippe i Bleting uimodsigelig at hjemle Runernes høie Ælde her i Norden; Saxo kunde dog vel vide, om dens Indskrift var Runer? Hans Beretning viser jo tydelig, at den alt i hans Tid var moesgroet af Ælde og forslidt. O. Worm har jo seet den, aftegnet den, og læst adskillige Ord paa den som upaatvovelige Runer; den er jo til endnu, som en upaatvovelig Kjendsgjerning. Det Jellingste Monument har jeg selv næie betragtet, og ingen som seer Stenene og deres Skikkelse kan tvivle om, at Indskriften er lige gammel med Monumentet. Pag. 43 tillægges Du Suhm en nstagtig og grundig Critik; saaledes maa Du ikke tale imod Overbevisning og Sandhed; Suhm har aldrig, det jeg erindrer, bragt noget antiquarisk Problem til endelig beroligende Afgjørelse; Gram kunde man saa

ledes tale om. Og siden jeg nu er i med at recensere Din Bog, da paaanker jeg videre, at Sproget ikke overalt er saa correct og gedigen Dansk, som jeg ventede af Dig, der saa kraftig revider alle Forvaarsninger af vort gode Tungemaal og viser de germaniserende Oversættelser saa ofte til Rette. Exempl. gratia Pag 1, forsatte med Fabler, en reen Germanisme! ibd. den historiske Tid — Indførsel, en knudret og haard Construction. Pag 7 Lin. 10 — landet med dem l. sig. Pag. 13 som et Dag. forte etc., denne Sammentilgning er urigtig; Dag. forte fordobler det samme Bogstav og forsøger ikke Alphabetet. Men Baldemarspunktet i 4 Runer gjorde af 4 Bogstaver 8, bedre kunde det sammentilignes med Ebraernes W og W. Pag. 17. Verelias hoverer over Rudebels Paafand; at hovere over noget og nogen er nok at gjøre sig lystig paa eens Beskøftning. Men jeg har jo engang forlovet at recensere. Hvad Du siger om min Onkles Dom om Jertegns Porstillen, falder mig næsten utroeligt; jeg har saa stor en Tilfald til hans Næisagtighed og Skønsonhed, at jeg ret vil bede Dig engang at tage Dig Tid til denne Sags Undersøgelse, maaskee det da vilde findes at han dog havde Ret. Jeg tænker ellers paa, hvor inderlig han vilde have gottet sig med disse Dine Bøger, isald han havde levet nu; een og anden Oplysning kunde Du vist nok og have hentet hos ham. Strab nu endelig med den tredie Delt; men jeg ikke efter Paradoxer uden med Din inderste Overbeviisning; og vær, saameget Sandhed tillader, discret mod Levende og Døde. Sic tibi Musæ omnes rem bene verruncent!

Egeris har jeg læst. I den er meget Billedhaft; hvortil denne Ribers intetsigende Dagbog? af dette Zacharias om Opdragelsen læses og intet Nyt. Af Strøms Beretning fik jeg dog et Begreb om Pestalozzis Metode; efter mine Tanker gjøres der for meget af denne Sag, og den er ikke de Ophavelser værd. Jeg ser at han over Hukommelse og Phantasie paa en meget tør og melanisk Maade; men at Fornuften virkelig derved cultiveres, tvivler jeg meget paa.

At Moreau skulde være uskyldig, er neppe mueligt; hvad Tillid kan man have til Mennesker, hvis Handlingsprincip er en grændseløs Eergjerrighed? Lad Bonas parte være hvad han vil, saa handler Moreau meget slet og høist strafværdig, hvis han af eergjerrig Risikøise sætter sit Fædrelandets Rolighed og Velvære paa Spil.

Efterretningen om Ancher frapperede mig; hvor er nu al hans Storhed? han var aldrig stor i mine Øine.

No. 34.

Horsens den 10de Mai 1804.

Elskede Ven!

At det jeg sendte Dig var Dig til Fornøjelse, glæder mig meget; ligesaa kjær var mig og den meddeelte Welfs private Dom over min Marcelliana veri Ciceronis; jeg troer deri at see, at han sæler sig gjendrevet. Men det forstaaer sig, han maae holde Dreene stive; at han kalder mig ein nicht verdächtlicher Gegner, er en Litotes,

som jeg bør være tilfreds med ; alene at tørde knye imod ham er jo noget Stort. Ved die Menge forstaaet han ventelig dem, som ikke have Sands for vore Dages høiere Critique, der som Geniet er en Leviathan eller Hvalfisk. Jeg holder med M. Wøller, at det havde klædet bedre, at indlade sig med sin ikke foragtelige Modstander, end at afsøise Sagen med saadan høi Mine; jeg længes ikke mindre end han, at see hvad Recensenterne at svare haben werden; har de sagt A, faae de vel og sig B; han forgubes reent: nu indrykker man hans meget ubetydelige men arrogante Programmer i Hallische Lit. Zeit. Strøms Bog om det Pestal. Institut har jeg læst; det er meget naturligt, at han har Fortjærlighed for denne Sag; om dets store Gavnlighed og Anvendelighed kan jeg ikke overbevise mig; naar man lader det være nok med at rose det som en Nærhedsmethode blandt de andre til at bibringe Børn de første Elementer, lader jeg det gaae. Fornuften har nok ikke stor Deel i denne Dvælse; Hukommelse og Phantasie gjøre nok Miraklerne; at man af en mager og paa langs og tvers gjennemskåret Kvadrat kunde bibringe nogen Anskuelse af Naturens tallose skjøne Former, begriber jeg ikke; at et Barn skulde kunne bringes til, ikke at huske, men klart 3: bestueligt at fatte et arithmetisk Forhold, som dette: at $\frac{5}{8}$ af $\frac{5}{8}$ = 25 Gange den syvende Deel af $\frac{1}{48}$, er for mine Pine som en Glibesteen; og mig synes dog, at jeg burde kunne begribe noget af det, som en Bondedone ved sin Spinderok kan lære sine Børn. Dette er dog nok et uimodsigeligt Factum, at Pestalozzis Elever skrive elendigt, stave usfelt og læse

jammerligt i en Bog; om dette erfattedes ved denne Tælles
 og Regnemekanisme, ved jeg ikke. Jeg vil intet af-
 gjøre, men siger om dette og andet mere med Cicero:
*Opinionum commenta delet dies, naturæ judicio
 confirmat.* Ossens Afhandling om Humanitet har jeg
 nu faaet fat; den hovede mig meget, den vidner om et
 fortræffeligt Hoved og er skreven med megen Smag.
 To Ting forargede mig: 1) at han dømmer saa ubilligt
 om de Gamle, især om Homers Værker; hvi vilde han
 saaledes compromittere sig? han kan umueligt kjende
 dem tilgavns. Jeg kunde fristes til at forsvare Homer,
 og fremtægge utmodsigelige Deviser af hans Sange paa
 den ædleste Humanitet; og faa det cosmopolitiske Udfald
 paa den stakkels Patriotisme. Skulde den i vore Dage
 være for høed? ja den store Birkner har jo demonstreret
 at Fædrelandskjerlighed er en barnagtig, umoralisk
 Ting. O! over denne Kosmopolitisme! jeg tænker her
 paa hvad Cicero skriver om Verdensborgeren Chrystippus:
*"at quanta conatur? mundum hunc omnem oppi-
 dum esse nostram. Incendit igitur eos, qui au-
 diunt? vides quantam rem agat, ut, Circeis qui
 habitet, totum hunc mundum suum municipium
 esse existimet. Quid? ille incendet? restingvet
 potius, si ardentem acceperit.* 2) At Ossens an-
 priser os Birkners Afhandling om Christendommens
 Moralprincip som en mageløs, Sagen udtømmende Un-
 dersøgelse. Hvor længe vil man dog blive ved at ind-
 bilde os, at denne vist nok agtværdige Mand og gode
 Hoved var en stor Tænkter og grundig Philosoph.
 Denne hans Afhandling er i høieste Grad overfladisk og

fuld af Hjøve løse Tanker, og han skal sættes over Garve!!! Næhbet var og her den første som stødte i Basunen, og den droner endnu. Schlegel viste tydeligt det Grundløse i hans Osktøsfrihedssnab; og det var ikke vanskeligt at gjøre det samme ved hans andre Afhandlinger. Der har i mange Tider ikke været mindre selvstændig Tænkfrihed i at philosophere, end i de to sidste Decennier; hvad man ser, saa hører det den Kantiske Critiques Præg, bygger paa hans Hypoteser, forudsætter hans Postulater, og foruøet efter hans Læst. Jeg har nyelig gjennemlæst nogle Krevne Collegie; Hæfter af Eders philosophiske Professore, hvori jeg kun finder et ofte uforstaaeligt Ekko af denne Tids Lombardus; og ligesom det fordom heb: Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset; saa kan det nu hebde: Si Kant (Cantus) non cantasset, Ceteri non saltassent.

Ja, jeg havde et kort Besøg af Engelstoft; lad ham reise i Guds Navn, jeg misunder ham ikke; i vore Dage kan man bedre lære at kjende Dyer og Mennesser, uden at besøge dem, end i salig Ulykkes Tid. Udenlandsreiser høre nok for en stor Deel med til Wienslyst, Kjædslyst og et overdaadigt Levnet; i det mindste ville vi saa troe for at troste os selv som Hjemfødninger, og sige med Horatius: Non vixit male, qui vivens moriensque sefellit o: som stjal sig ind og ud af Verden.

No. 35.

Horsens den 14de Octbr. 1804.

Kjæreste Nyerup!

Benligt Tak for Din Bog*). Jeg vilde have det læst førend jeg skrev Dig til; det har jeg nu gjort; den har fornøjet og underholdt mig endnu mere end de to foregaaende, ventelig tildeels fordi den vedkom mit Fag nærmere. Dist nok har det seet maadeligt ud med vort lærde Skolevæsen igjennem Aarhundrederne, siden Reformationen. Imidlertid har der dog til alle Tider været lærde Folk, og mange berømmelige Mænd ere udgaaende af disse Munkeskoler. Det er mig, jeg tilskaaer det, i Din Bog paafaldende, at Du saa stærkt nedtrykker den Guldbergske Reformation, og derimod til Skyens opkoster den Hertugelige eller Waldenhawerske. Er dette af Overbeviisning, eller er det for at erødentse de Magts havende? det sidste ligner Dig jo ikke, og den første kan Du neppe have, da Du mangler Erfaring i Skolefaget, og Publicum endnu ikke har seet de herlige Frugter af denne nye Skabelse. Imidlertid er det vel sindigt, at støde saa sagte i Basunen og lade Tiden og Erfaring rose den. For mig staaer denne Kalfatring endnu i Kategorie med Herregaardenes Nedlæggelse og Godsernes Udparcellering.

Det kommer mig for, som Du havde et hemmeligt Bleg til Guldberg, hvilket Du ytrer ved adskillige Lei:

*) Bemk: Historien om de latinske Skoler, som udgjør 3de Binds 1ste Halvpart af Nyerups Historisk-statistisk Skildring ic.

ligheder i Dine Bøger. Hvad kan dertil være Aarsag? er det fordi han er orthodox? er det fordi han ikke er en Ven af uindskrænket Skrivefrækhed? jeg kan ikke vide det; men er det saa, da gjør Du ikke vel deri. Denne Mand er et af de ædleste og bedste Mennesker, som gaae paa Guds Jord; og hverken Hertugen eller noget af hans Organer maae indbilde sig at maale sig med ham i grundig Lærdoms. Gjælde eller classisk Erudition. At han drev paa Humanitets; Studierne baade ved Academies og i Skolerne, som Grundlaget for al videnskabelig Cultur, derfor være han i Musérnes Navn vel signet; om hans Plan kun med faare saa blev realiseret, det er ikke hans Skyld. Om det nu vil gaae bedre med det videnskabelige Aufkumsnust og Kapunstopperne, vil Tiden lære. Hvad jeg haaber deraf, veed Du. Hvad Du har anført af mine Betænkninger til Hertugen, troer jeg ikke kan støde ham eller nogen, de ere jo i alt Fald til Skam for mig, da de tvivle om Muligheden af de store Ting, som han har udført.

No. 36.

Borsens den 16de August 1805.

Elskede Ven!

Du fik ikke siden fat paa min Bogs Recension i Leipziger Zeitung? Igaar fik jeg fat paa en i Deutsche Bibl. 98 B. zweit. St. Pag. 456—59. Den er meget fordeelagtig for mig; Wolf & Compagnie vil ikke høre den. Hans Høflighed kunde ikke bringe det over

fig, at tilstaae mig mere, end at jeg var kein verdächtlicher
 Segner. Min Recensent siger, at jeg er ham vollkom
 men gewachsen. Den Lederen Mand i Leipzig kaldte
 mit Sprog ucorrect; denne tilkægger mig Styrke i ægte
 Latinitet, og troer at jeg reent har stoppet Munden paa
 Boff. Hvem skal man nu troe? O! curas homi
 num, quantum est in rebus inane.

Svorledes gaaer det med det Pestalozziske Institut
 i Kjøbenhavn? er det gaaet ind igjen? Har Du læst
 Oluffens Afhandling i hans Annaler, om Parcelleringen
 imod Helfried og Begtrup? Denne Afhandling er skre
 vet mig af Hjertet, her taler en Mand af grundig Ind
 sigt i disse Ting. Som Patriot sørger jeg over Fol
 gerne af dette ulykkelige Udstykningsystem; de ere alle
 rede alt for haandgribelige. Men Theorie og Idealer
 ere vore Dages Ulykke.

Jeg har nu gjort min sædvanlige anden Uden
 landsreise, og er kommen hjem igjen for at begynde
 hvor jeg slap. — — —

No. 37.

Horsens den 3die Martz 1806.

Hilsen og Vensteb tilforn!

Skjøndt vi ikke have eller kunne have noget at skrive
 hverandre til om, vil jeg dog, ad usurpationem ve
 tustatis, som de gamle Romere sagde, det er, for god
 gammel Skikks Skyld, lade disse Linter indløbe, for at
 forhøre, om Du endnu er ilive, og at lade Dig vide,

det Du dog ikke kan være mathematisk vis paa, at jeg endnu er til; vivo quidem, sed sic, ut vivere nollem, og det tildeels for den pinlige Uvisshed, hvortil jeg svarer, om hvad der bliver af min Skole. Jeg har, paa naadigst Befaling, indsendt Tegning med Overflag til Skolens Omstabelse, har erklæret mig om Lærersagene o. s. v. Skoledirectionen har tilskrevet mig, at der ingen Undtagelse kunde gjøres for Horsens Skole; hvilket og var baade Syn og Skam at vente eller forlange.

See mig til den Landsdommer Baden! han er jo nær ved at gaae baade Abrahamson og Thorlacius og Dig paa. Han har et stort Kald til at være advocatus diaboli. Der har han nu nylig justificeret Ulfeld, er han ikke bange for Bornholmerens Vestigia; det værste er ved dette Forsvar, at han har intet at modsætte umægtelige Facta, uden den høiere Critiks Formodninger og muelige Documenter, som ligge, han veed ikke selv hvor. Saalænge Ulfelts Brev til de jydsk Landsdommere, hans Opførsel ved Mødet i Bordingborg, hans Proposition til Churfyrsten af Brandenburg o. s. v. ikke kunne nægtes, bør de aldrig undskyldes eller besmykkes; og den som gjør det, giver Anledning til at troe, at han selv var i Stand til at gjøre hvad det skulde være, naar han troede sin Stokthed eller Egenkjerlighed krænket. Et er at forklare af psykologiske Aarsager, hvorledes en Mand under visse Omstændigheder kan blive en Skurk; et andet er at forsvare en Landsforræder. Nemo gratis malus est. Men man vil saa gjerne holde paa Paradoxer; det smigrer vor Selvføgslab. At Abelen

var den Stand, der blev Souderniteton, var og for mig noget splinter Dyt, og saadant slanges 'hen, som meget betydende Bist, uden alle Deviser. Imidlertid er hans Flid og Granskning i Sædsenlandets Historie al Ere værd. Kun vilde jeg, at vore Rezensentere ikke skulde lade saadant Frisfsyretie i Historien gaae upaas anket bort. Vil man gjendrive Bildfarelser i Historien, da bør det see med grundige Deviser, ad modum Graminii, ellers heller tie stille; thi i andet Fald udbreedes kun derved en flau Skepticisme, som fremmer og baader ligesaalidet i dette som i andet.

Har Du ikke hørt yante om, at Roddenhawer skulde gøre en jydsk Disputationsskelle til Sommer? Gaaer I ikke en nye Professor Theologia, Reper, i denne Tid? Stær ingen Forandring med Examen Philosophicum, hvis philologiske Deel er, Gud veed det, saare overflødig.

I sidste Minerva læser jeg et Forsvar for Skoles Reformationen af Rahbet; jeg veed ikke hvorfor han vilde umage sig med at skrive imod dette Hjadskerie, non habet hæc victoria laudem. Det var et meget frygende Brev Abrahamson for en 30 Aar siden skrev til Ewald. Hvad skulde man, deraf lære? kunde denne Meningsfølsom være Veteranerens Abrahamson velkommen? Rahbet driver Afguderie med denne Ewald, som med saa mange Andre; det gaaer virkelig ofte til det Barmhjertige og Selvfønedrende. E. gr. naar han foreleden sagde om to Linier i en Bise af Th. Brun, at han aldrig selv havde skrevet noget, som han torde ligne med dette; og nu i sidste Minerva viser hen til en Tale af

Outfeld, som til et novem mavis caelatum opus, som dog ikke var andet end skjøn Snak og bare Declamation. Rahbek har meget tilfælless med Tode. Jeg agter og elsker ham meget; men ønskede ham noget mere Selvstændighed.

No. 38.

Horsens den 9de Novbr. 1807.

Kjæreste Ven!

Den Sørgmodighedstone, i hvilken Dit Brev var skrevet, rørte mig. Ja vel maae vi sørge; det synes som baade Fædreland, Kone, Barn, ja Livet selv havde mindre Interesse for mig, siden disse skjændige Røvere hjemsogte os. Tidernes Tegn ere affyelige. Vi ere geraadede i Kobberalderen eller i Tider:

Quorum sceleri non invenit ipsa

Nomen, et a nullo posuit natura metallo.

Dog, Nemesis sover kun, hun er ikke død. Gid imidlertid at ikke den værste Act endnu skulde være tilbage af Sørgespillet. Alt vil komme an paa, om Rusland vil staae Napoleon kraftig bi, og for Alvor afbryde al Handel med England; thi da har de Kniven paa Struben og maae give Kjøb. Men derpaa tvivler jeg meget; og kan engelske Penge udrette noget i Rusland, og det have de altid kunnet, skeer det ikke. Jeg frygter for den gode Alexanders Liv. Hvordan det end gaaer, have vi dog et mægtigt Værn og Skjold i Frankrige. Men al vor Handel, Pulten i Statslegemet, staaer stille. En:

deel Rationbaade tænker jeg dog kunde holde være egne Jarvande aabne for os.

Men sig mig dog hvad der bliver af Universitetet. Kommer det til Sorø eller Viborg? Noget maas Du dog derom høre og vide. Dette Studenterscorpæ duer ikke. — — —

Her fortælles, at de Danske nu prygle dygtig paa Englænderne, og nappelystigt deres Koffardieskibe, ja flyde dem 3 à 4 Rangslibe ad Gangen i Sønk. Euge! Age! Perge! Nytt Landgangs Forsøg ere I dog vel ikke bange for. Længe kunne de vel ikke holde Sundet og Veltet spærret. Tilførsel vil Kjøbenhavn vel faae paa een eller anden Maade. Nu have I jo Kronprindsen.

Lad mig dog vide om noget Bigtigt forefalder; Brevposten gaaer jo nu uhindret. Sid kun fordums Patriotisme maatte besjæle Dannerfolket, og vor gode Kronprinds finde den Tillid og Kjerlighed, som han fortjener. Sat Sapientl. — — —

No. 39.

Sorøens den 2den Febr. 1808.

Elskede Ven!

Tak for Din Attention, at Du vilde sende mig disse critiske Blade, som for mig nødvendig maatte have Interesse. Du taler om deres Grundtighed; deraf har jeg intet fundet, men den meest fremstikkende Partstfthed. Recensenten er en Wolfianer, qui juravit in verba magistri, og til Trods for egen Overbevisning,

Nyt theol. Bibl. 19 Bd.

○

bakter paa begge Børn, for ikke at factorne den store Mand i Halle. Ved saadanne Recensjoner vinder Litteraturen intet. Den hele Sag er ikke værd at tale mere om. I vore Dage bliver enhver ved sin Troe; og at lade sig overbevise, eller give efter for Grunde, dertil har saare Faa Mod. *Imitatorum servum pocus* er overmaade taleigt. Mig smelter Recensenten saaledes sammen med Bøyske, at jeg i hans større Bog næsten bliver borte; Ingen seer, hvad der er mit, og hvad der er hans. Dog forlanger jeg ikke at pryde mig med hans Fjedre. Lad hver vælte god for sig. Hier wird auch Seife gesaaden.

Det som meest mørede mig var, at jeg heraf saa, at Bøyske, for ramme Alvor, behandler Ciceros *Ligariana*, som Wolf havde behandlet *Marcellina*. Det saa! *Pergo materiam*, sagde den svenske Magister til sin Hest. Bliver man saaledes ved, gaaer vist min Spaadom i *Antiwolfiana* L. B. pag. 14 i Opfyldelse, og det vil ikke vare længe, førend alle cultiverede, men ulatinske Folk pege Fingre af den hele *Grex Philologorum*, den store *Wolfus*, *Doctor seraphicus et irrefragabilis*, inclusive, og de faae Marsag til at troe, at den som planter en Skjæppe Kartofler er en større Mand, end han som *Stev Prolegomena* til *Madon*. — Nu lidt af den politiske Stoffist. Her troe vi at de engelske Røvere komme igjen med Biberne. I ers nu vel bemandede til at tage imod dem, og Hr. Ratterad*) byder neppe sin Næse anden Gang til Sjælland. Men her i Jylland ere vi bange for vore Kyster, som

*) *Alms-udtale af Catharine*.

ligge blottede, og kunne vente deres Hjemførelse. Ja bare Ruslands Alexander maae faae Lov til at blive trosfast. Mange Magnater i Riget ere engelskfindebe. Jeg haaber at den stærke Napoleon vel skal holde ham fast, hvis man ei faaer Livet af ham. Hvorlænge tillades Øverrig at være engelsk? Britterne give nok ikke efter førend det knager, og de endnu have gjort mange Ulykker. Ruslands Flaade ligger indfrosen til Vaasse. Smids lertid staae vi, som før, i Gabet. Det Kronprinds vil nok ikke anraabe fransk Hjælp, førend Alting kniber. Og derfor være han velsigned! — — — —

No. 40.

Borsens den 29de Måi 1809.

Elskede Nyerup!

Ja titotse leve vi i en sørgelig Forsnyttelse: og Hvo siger os Enden herpaa? Det skulde dog være reent forbandet, om vi ikke engang skulde faae Fred med Øverrig. Benfabeligt er Forholdet mellem os endnu ikke. De blive jo ved at hæle med Eyene. Hvor kan dog disse Stympere tænke paa at bevare deres Neutraslitet? Snart maa det nu give sig. Englænderne fik dog ikke Bornholm endnu. Faaer Napoleon med det første Noe paa Fastlandet, vil han nok vende sin Opsmærksomhed heel alvorlig paa deres De. Men Lands gang paa England har jeg altid anseet for en Umulighed. Dog! hvad er Umulighed? Omnia jam fiunt, fieri quæ posse negabam. Hvilken dits mons maae det

dog ikke have været over det østerrigske Huus! Med dette Dynastie er det dog nu ude. Men Rolighed og Orden paa Fastlandet, fra Europas Vestkant til dens Østkant, vil nok ikke snart bringes tilveie; det ulmer mange Steder under Afsen. Hvo er den Gud, som kan ordne dette Chaos? Archenholz og Treschow troe stærkt paa Napoleon i dette Stykke, og endnu drømmer man om evig Fred. Saaledes drømte man, i den tångeste Jernalder om Guldets Old. Ja sad der en Frederik VI. paa enhver af Jordens Throner! Du lagde vel Mærke til det herlige og for enhver dansk Mand glædelige Vidnesbyrd, som en unævnt Svensk i politisk Journal for April d. A. giver vor Konge.

Jeg hører, at Moldenhawer har været paa Reisen herover for at visiterer Skolerne. Han vilde da overraske os; han maa komme ved hvilken Nattevagt han vil, saa have vi Olie i vore Lamper. Du kunde ellers nok have givet mig et Bink om saadant. Af alle Bistatser kommer der lidet eller intet ud, det er kun til Byrde og til Bram; Tingen bliver paa hvert Sted, som den er. — — — —

No. 41.

København den 7de Mai 1811.

Elskede Nyerup!

Paa to Breve, er det ikke saa? har Du dog Ret til at vente Svar fra mig. Jeg er ikke Forfatter til den omfavnede Guldbergs Biographie; hvo der saa er

det; Lauber er det og neppe. Sært nok, at Nogen endnu mindes denne Mand, da det dog er saa mange Maanedes siden han døde! Ved hans Dødsfald lod sig ikke et Øvøl høre foruden mit, og af dette har dog vel mangen Brunianer rynket Næsen. Guldberg var ikke en Mand af eller for vor letsindige, sandselige og uchristelige Tidssalder, der vil have Fabeldigtere, Romanskrivere og høitragende Poeter.

Ved stor Fornøielse har jeg læst det sidste Bind af Samlinger til den danske Historie, som Du sendte mig. Griffensfelds Brev til Sperling er meget slet aftrykt. Snart lader det, som Afskriveren ikke selv har forstaaet, hvad han afskrev. Vistnok gif den gode Griffensfelds Stil paa Stykker. — — — —

No. 42.

Borsens den 29de Juli 1811.

Kjæreste Nyerup!

En Piece er jeg meget nysgjerrig efter. Månters Afhandling om den græske Indskrift som nylig var recenseret i Lærde Efterretninger. Denne Mand er fuld af alffens Lærdom. Hvor faaer han nu Tid til sine ubeslappelige Ting? Du seer at Landsdommer Baden vil have Bisperne adspittet af Jorden; som Finantsoperation kunde det kanske være artig nok. Tilfidsst kan man vel undvære alle Guds Ords Tjenere, naar kun Herreds- og Skattefogeder blive tilbage. Ellers er i de senere Tider mangan een bleven Bisp, og bliver det,

men hvilken jeg maae sige: det havde jeg ikke tænkt; jeg nævner Ingen; hver er god for sig. Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, hedder det i den gamle latinske Bibel. — — —

No. 43.

Horsens den 21de Novbr. 1811.

Gamle Nyerup!

Jeg kalder Dig gammel med Hensyn paa vort gamle Venstabs, som, hvor gammelt det er, ikke maa eller skal ruste; thi ellers husker jeg nok, at Du engang skrev mig til, at Du blev aldrig gammel; men det var dengang, i den nysødte Frihedstid, som døde inden den fik Tænder. Siden den Tid har vel Alderen taget et søleligt Tag paa Dig saavel som paa mig. Hvilken en forandret Skikkelse have dog Tingene faaet i det sidste Lustrum; og det værste er at alle Aspecter forkynde en endnu værre Fremtid. To Ting er der som gjøre Tingene taakeligere, den ene er: at Qviden kommer pedetontim paulatim; den anden: at alle andre fra Ost til Vest mod Polens Ende, have det værre end vi. Jeg har nu lært at indskrænke mine Ønsker til Sikkerhed paa Liv og det Lidet jeg har, og at jeg maae blive og forblive Dansk med Liv og Sjæl, og endeligen ikke komme under den velsignede franske Drus Ringer.

Det er ikke alene Kroppen man i denne Tid maae spørge, men Sjelen selv maae sulte; jeg kan nu ikke sige mig en nye Bog af den Mængde som udkommer

deraaften. Endnu læser jeg Hallsche Lit. Zeitung, Poetisch Journal, Kjøbenhavns Skildorte, Literatur; Tidenden, Engelstofts Aanaaler, Wolfs Journal og Aviserne. Mangt et literairt Spørgsmaal vilde jeg gjøre Dig, om jeg havde Dig hos mig; siden forglemmet jeg dem. Hvo er Forfatter til Recensionen over de nummerede Digtere? Mig synes han i Sagen selv skriver fortræffeligt *). Men en Anonym i Skildberiet har talt ham haardt til.

Vener Du Grundtvig stikker Dr. Lausers Gottiser i Lommen? jeg søgte han vilde tage til Hjemme; thi han være nu ung eller gammel, hypetorthodor eller neslog, saa kan han forsvare sin Tro, og hans Syn har Næb og Klør. Er Ide Totus af Cuhms Historie kommet ud? og hvad koster den? jeg har nylig læst den Bde; det er en underlig Historie, Kong Knuds Historie udgjør ikke en $\frac{1}{10}$ Deel af Bogen; den burde snarere hedde Kong Evertes Historie. Naar skal da Danmark engang faae en Historie? Naar kommer den Margeethes eller Waldemars Historie, som Kall forjætted? Hvad er der ved den Dampes's Herfrivningslære? ~~.....~~

No. 44.

Corsens den 19de Febr. 1812.

Kjære Apsrup!

Siden Du svarer saa expedit, bør jeg og ikke blive tilbage. Dine Breve maae altid være mere underhold-

*) Udgiveren af disse Breve har den Ære at være Recensenten. J. M.

dende for mig, end mine for Dig, især naar Du ikke vil lade Dig det fortryde, at fortælle mig lidt af Alfens Nødt, som Hovedstaden aldrig har Mangel paa. Hvor gaaer det med Guldberg og Treschow *)? hviler den Sag eller er den i Røre? Bergeland fik rigtig nok Skjæppen fuld og topmaalt **); men hans Replikke i Skibetiet var saare flau. Hvad er det for 800 han byder sin Recensent, og hvad Finte stikker der i dette? Nu gaaer Rygtet her igjen om Krig mellem Danmark (rettere Norge) og Sverrig. Siig mig om man veed noget om dette i Kjøbenhavn. Napoleon skal have forlangt franske Troppers Gjennemmarsch; Gud trøste da det stakkels Jylland! Leger Rusland ikke kraftig Deel med i Kampen, kan Norge ikke staae sig mod Sverrig: de have Ponte-Corve; hvem har Norge? og hvad bliver der da af det norske Universitet? Sed Deus meliora! — — —

Fortæl mig hvorfor Engelstoft, Baggesen, Ochsenschläger o. fl. ikke blive Riddere af Dannebrogen? disse ere jo i Velten fremfor nogen. Hvad har Nordal Bruun nyligen draget Opmærksomheden paa sig ved? Du mærker hvor uvidende jeg er i Tingene.

*) I Selstabet for de skønne Bidskaber i Anledning af Mindetalen over D. S. Guldberg.

***) Her sigtes til den fortræffelige Recension (over hans Prieskrift om Norges Universitet) i Dansk Literatur-Lidende.

No. 45.

Sorsens den 18de Marts 1812.

Elskellige Nyerup!

For nylig læste jeg en Afhandling i Nachträge zu Sulzers Theorie der schönen Wissenschaften af en vis Hr. Delius über die Religion der alten Deutschen og over Glauben der Völker im schandischen Nord, hvilke jeg formoder Du vel kender. Denne Herre gjør Edda og vor hele othinske Mythologie til pure bare islandsk Amnestuesladder, og vil at vi aldrig vide en Bid eller Krumme om vore hebenske Forfædres Religionsbegreber, uden hvad vi kunne sammenpille af Runkefortællingerne, en Anschar eller Rimbert og en Ditmar, Adam fra Bremen ic. ic. Saavel de gamle Tydskes som Skandinavers Religion var bare Fettschismus; ingen Othin, ingen Thor, ingen Templer, ingen Offere, mindst Mennekesoffere, med mere, som skrevet staar; og alt dette med en Tilfarlædelighedstone som imponerer. Jeg blev ret ærgerlig i mit Sind; hvad nyttet, tænkte jeg, alle Suhns kritiske Quarter, naar det endnu skal være blot problematisk, hvad vi have troet om Edda og vore Forfædres Religionsmeninger. Jeg fik fat paa Din Afhandling i Skandinavisk Museum 1807. 3die Quartal; jeg læste den atter med megen Forsøielse for den concentrerede Samling af literaire Efterretninger om Edda. Vel har Du søgt at gjendrive Schlösser og Abelung (Delius mærkede jeg ikke Du havde havt fat paa, hans Afhandling var dog udkommen 1803). Men jeg finder intet andet egentlig stringerende Rod:

beviis, end det af Saxos Citatloner og Allusioner paa de Edda'ske Fabler; og ham kalder Hr. Deltus ein würdiger Vorgänger der Edda. Det kommer mig ellers for, at Du et andet Sted, som jeg nu ikke husker, har talet udførligere om denne Sag; kald mig det i Erindring; ellers begriber jeg ikke, hvorfor ikke Du, eller Abrahamson, eller Kall, eller Thoriactus, eller Dehlenschläger, eller Grundtvig bringer denne Quæstion engang for alle i det Næne, ved at skrive en Bog, som kan holde Stik, paa tydsk, og sende den ud darsussen, for dog at stoppe Munden paa alle de badnerevende Bildtydskere, og bringe dem til deres Synders Erkjendelse. Førend denne Sag er decideret, er jo al Ederis scandinaviske Enthusiasmus kun *ovocnoμaxia abderitana*. Læs Du nogen Bog, i hvilken denne Ting er afgjort og beviist med historisk Evidenc, da nævn mig den; mig interesserer den meget. Den samme Hr. Deltus vil slet ikke vide af at Germanerne og Scandinaverne have noget tilfælleds. Vort Old er reent excentrisk i det ene som i det andet. Inidlertid er det endnu godt saalænge vi kunne interessere os for literariske Emner. Old kun ikke Napoleon og Alexander i denne Sommer skulde rage sammen, da vil Piben saae en anden Lyd. *Di! talem terris avortito pestem!* jeg stoler paa at den ene Kniv skal holde den anden i Steden. — — — —

No. 46.

Borsens den 12te Decbr. 1812.

Elskeligste Nyerup!

Jeg veed ikke hvordan det er, det vil ikke ret gaae med vor Brevverling; naar regnet har jeg intet at klage, da jeg nok har Udføllet; men naar man saaledes holder Regning med hinanden, har det ingen Art. Ved Lumb er mig tilsendt nogle Litteraria fra Dig, som vare mig meget velkomne, især i denne Sjølehungersetid. Rask's islandske Grammatik var et mærkeligt Bærson af en ung dansk Mand. Jeg har læst den, den var forbandet tør, men havde dog for mig sand Interesse; at han sætter det islandske Sprog saa høit og den gamle nordiske Poesie næsten ved Siden af Grækerne og Rømernes, maa man holde en Forfatter tilgode, som naturligtvis kan være partisk for en Sag, som har kostet ham saamegen Tid og Møie. Uden et Stenk af Overmerie og Enthusiasmus bringer ingen det vidt i noget Sag. Danmark seer formodentlig i Rask den Mand, som skal erstatte Abrahamsens Tab. — — —

No. 47.

Ejertorsdag 1814.

Gamle, oprigtige Ven!

Gammel Kjærlighed (Venskab) rustet ikke; saa sjeld den vor Brevverling paa den senere Tid har været, saa veed jeg dog vist, at vort Venskab derved intet har lidt;

vi høre og spørge jo jævnlig til hinanden. Dit sidste mig særdeles velkomne maa ikke længe ligge ubesvaret; det overraske mig; at høre ogsaa Dine Tanker om Liberens Tegn var mig kjær. — — — —

Du har da og læst Prinds Christians Brev til vor Konge? Det gjør hans Hoved og Hjerte lige Vre. Jeg holder ved det Haab, at Forsynet har udsæet ham til at knytte det for en Tid sønderreene Baand.

Ja vist kan vore Dages Phænomener rokke manges Troe paa Forsynet, især hvor den hviler paa Sand, og urigtige Begreber om dets Styrelse af Menneskets Skjæbne. Saalænge den franske Tyran blev ved at hudflette Menneskeslægten, var rigtig nok Almagtens Haand usynlig for de fleste i Tingenes Gang. Men ligesaa Nederlaget i Rusland til Dato, da det gæser hovedfuld tilbage med hans Herlighed og hans Ende er nær, synes det, at enhver kan tage og føle paa at en høiere Magt er med i Spillet, og med Overbeviisning sige: Jehova, Gud, opreiser Throner; Jehova, Gud, henveirer Throner; at kalde Virkningerne af de 25 Aars Omveltninger Nullitet, tør man ikke. Hvilken Dødelig kan overskue og beregne disse? Om og kun Nationerne ved disse lange Trængsler vare, for lange Tider, helbredede for den skadelige Friheds, Ligheds og Revolutions Svindel, for de grundløse Drømme om evig Fred paa Jorden og vor Arts stedse fremgaaende jordiske Lyksalighed; om Menneskene derved havde lært at søge Lyksalighed i sig selv og sit eget Indre, istedetfor at ville fremtvinge den uden om sig; lært at sandfælig Velskaffende ikke er vor finis honorum; og at vor jor-

disse Livværelse ikke er saa vigtig i Guds Dine, som vi
saa gjerne indbilde os — — — sed hæc hactenus!

No. 48.

Horsens den 16de Januar 1815.

Kjæreste Nyerup!

Tak skal Du have for Dit sidste Brev, som jeg
modtog til samme Tid som Dine Kæmpeviser fra Lund.
Disse har jeg nu læst, ikke just i Juleferierne; deels
var dertil paa Landet ingen Leilighed, deels var jeg me-
get upasselig just i den korte Tid, jeg skulde, som man
kalder det, fornøie mig. Du vil vide min Dom om
disse ved Dig nyfødte Oldtidsfange. Fra min første
Ungdom havde de interesseret mig, og jeg var temmelig
fortroelig med de fleste. Ved denne nye Gjennemlæsning
vilde de ikke smage mig fuldelig som for 50 Aar siden;
om nu min Smag siden den Tid er blevet værre eller
bedre, det tør jeg ikke afgjøre. Jeg nægter ikke, at
jeg om en stor Deel af dem underskriver Grams Dom,
da de synes mig hverken at have historisk eller poetisk
Værd. Den historiske Klasse behagede mig meest, blot
man kunde udfinde hvad der var Factum, og hvad der
var Indklæbning; men dette glipper jo næsten overalt.
Som Oldtidsmindemærker og for Sprogets Skyld ere
de mig især ærværdige; og Ordforklaringerne til enhver
Deel ere mig meget vigtige; og jeg blev ofte vreed paa
mig selv, at jeg ikke havde lagt mig efter det Standmaas
viste Tungemaalss Modor, det Islandiske. Jeg tænker

tidt paa, hvor min gamle Onkel vilde have glædet sig, om han havde levet nu om Dage, da der med saadan Iver og Held forskes og skrives om det gamle nordiske Sprog og Oldsager.

Din Indledning til denne Udgave har jeg læst med stor Fornøielse; jeg maae forundre mig over, hvorledes Du faaer alt dette skrevet, som dog koster megen Læsning, mange Bøgers Collation, mange Meningers Oversyn og Bedømmelse; og dog er Dit Foredrag overskalt sig selv liigt, correct, og mig saare behageligt, saa naivt og ægte Dansk. Indbringer Dit lærde Arbejde Dig noget flækkeligt?

Du synes at dolere over Norges Tab; jeg mener at Danmark bedre kan undvære Norge, end omvendt. Hvad har Norge ikke kostet Danmark i de 7 sidste Aar? Norge have vi vore Finantsers og Pengevæsens usle Forfatning at takke; Norge har altid foragtet Danmark, Gud veed hvorfor? Een af deres egne Digttere har jo sagt: De indbilde sig, at der sødes Mennesker kun i Engelland og der. Jeg glæmmer ikke Bergelands Bog.

No. 49.

Horsens den 13de April 1817.

Kjæreste Myerup!

For den behagelige Nydelse, som Du skaffede mig ved Laanet af den Bog, være Du hjerteligen takket. Mange litteraire Noticer om en og anden Bog, som jeg fra min første Ungdom har kjendt, s. Er. Doctor Faust,

Keineke Foss, Dødbandsen og Fl. fornsiede mig overmaade. Havde min gamle Oncle kunnet læse dette, han vilde ret have glædet sig. I hans Tid var denne Literaturens Green næsten en terra incognita, og den danske Literatur skylder og vil til alle Tider skyld Dig uendelig meget. Jeg forbauses over Din boglige Erudition, den er kommet paa den rette Hylde at staae. Slig mig om Du fortjener noget klækkeligt ved Dit patriotiske utrættelige Arbeide; i Engelland havde Du været en riig Mand ved lignende Skrifter.

Nyelig fik jeg et Brev fra Biskop Münster, hvori han opfordrer mig til at levere Bidrag til det andet Hæfte af hans Miscell. Hafniensia. Jeg har liden Lyst til at lade noget trykke; imidlertid undseer jeg mig ved reent ud at sige ham Nei. Jeg sender derfor hermed en latinsk Tale, holdet ved Reformationen i Horsens Skole 1807. Jeg tillægger den selv ikke noget Værd: vil han bruge den, som en Lichenbûiser, maae han det.

Hvad bliver der af Grundtvigs Snorro og Saxo? det Arbeide kommer vel aldrig til Ende. Det gjør mig inderlig Ondt, at dette herlige Snille er saa phantastisk, og nu glemmer sig selv saa ganske, at han giver sig til Priis for Drenges Spot.

Horsens den 27de Octbr. 1818.

Kjæreste Nyerup!

Dit Brev, skrevet i en meget mismodig Lune, modtog jeg i en meget sygelig Forsfatning; saa meget desto lettere kunde jeg sympathisere med Dig. Vore gamle alvorlige Forsædte kaldte Jordan en Jammerdal, vist ikke af tykt Blod, men fordi de kjendte og havde betænkt Livets Vilkaar. Vor Tids Letsindighed har spottet over dette Navn, dog seer man den ene Daare efter den anden at finde det saa hebt eller qualmt i Livets-Rosenhund, at de før at svale sig eller trække Beiret, gribe saa til Bandet, saa til Pistolen, saa til Strikken. Sansdelig, den forgubede Fornuft er en kold Trøstet under Livets Gjenvordigheder. Hvad mig angaaer, da har jeg havt og har mine Lidelser, baade i Sind og Skind; og dette føler jeg, at jeg uden Christendom; mens Troe ikke havde kunnet bestaae; men denne opholber saa temmelig Modet, og denne Trøst vilde jeg og gjerne unde Dig, min gamle, elskede Ven, især nu, da jeg begriber Du høiligen behøver den. Sat Sapienti! Tabet af en god c: en fornuftig, ærbar, huuslig, trofast Egtesælle, er vistnok skrækkeligt, ubodeligt; men bedre er det dog, at hun gaaer forud, end at vi efterlade hende til en uvis Skjæbne ved vor Bortgang; og jo flere Baand der løsnes af dem som binde os til Jordan, jo roligere kunne vi see Døden imøde. — — —

Du har vel lagt Mærke til Grundtvigs Dom om de gamle Klassikere, i hans anden Udgave af Verdens

Kroniken. Det gjør mig Øndt for ham, at han ved at domme om det, han ikke forstaaer, saaledes prostituer sig. Gud velsigne vor Konge, at han naaer ham til at bringe Saxos og Snorros Oversættelse til Ende; thi efter disse længes jeg inderlig.

No. 51.

Horsens den 13de Decbr. 1819.

Kjæreste Nyskrift

For Dit Brev og den mig afsendte Forretning af Biskop E. Worms og hans Kones skønne Portræter, takker jeg Dig set hjertelig. Denne Gave har født mig megen Interesse. At det er B. Worm tvivler jeg ikke paa; den Wormske Ansigtsform, som er saa karakteristisk hos Nathias Worm, Oluf Worm, Carsten Worm, Jens Worm, og, med Tilfaldelse, ogsaa hos mig, er kjendelig nok; desuden har jeg et Maleri af Manden, som er malet af Fuchs efter en Original, som sal. Lurdorphy eiede, og Ligheden med dette er paafaldende.

Bisnoks ere de Læber, i hvilke vi leve, betænkelige, de ere den franske Revolutions Efterveer; de Nykker, den satte i Mængdens Hoveder, ville spørge længe; kun at de ikke ville spørge for grovt.

Hvov er den gøde Ven, som i Drammens Avis har opkastet sig til Ordførter for det hele danske Folk? Horsens i det mindste har ikke udmitteteret ham; om hele Kjøbenhavn har, ved jeg ikke, men i alt Fald er Kjøbenhavn ikke Staten. Bes over disse Dehtagoger!

Den ubetingede Skrivefriheds Forsvarere have En-
natiskeren Sand og Konfarter kun lidet at sulte. Saa-
ledes gjør man selv Riis til sin egen Kumme.

Dit Program i Afledning af *Prædicationis* Sub-
læum har jeg læst med Fornøielse. Men Dit unødige
rede Udfald paa Christian VI. paa Bibel og Catechismus,
forargede mig. Hvorfor beholder Du ikke Dine subjec-
tive Anskuelse af disse Ting for Dig selv? Hvad tænker
Du med saadant Siderap at udrette? Hvem at behage?
Var det ikke Chr. VI. som byggede den stolteste Konge-
borg i Europa? Han maaske da vel have havt Sands-
for andet, end Bibel og Catechismus. Mit svær og
at jeg for ikke saa længe siden læste et Brev nogle egne
håndige Breve af ham, som ikke vare saa dumme, som
man vilde ventet af den, der saa flittig læste i Bibelen.
Om der i hans Tid heres sig i Klæde og farve i Cambridges
huset, om der vare større Baller, Maskerader og Disko-
niser, end ellers, var det saa stor en Ulykke? Du sig
giver en gammel Skolemester denna expectation.

No. 52

Borsens den 8de Mai 1820.

Elffede Bgn!

Tak for begge Dine Breve, for da maaske Du dog
have eet. Biskop var Tidender om N. N. mig urentet,
jeg har vigtig nok kjendt ham, men aldrig tale med ham;
Du erindrer nok, at jeg var paucorum hominum,
og havde saare saa Omgangsvener. Hans Uerlighed

maae dog ikke have været af det rette Slags, paa Frugterne skal man kjende den. Det lader snart som Er-
 lighed var reent af Brug i vore oplyste Dage, og
 næsten alle Embedsmænd vare Tyve og Skjelmer. Hvor
 af mon dette sorgelige Phænomen kan komme? jeg troer
 det lader sig forklare af den herskende Ugudelighed.
 Naar der ingen Frygt er over Mennesket, gaar det
 ikke godt. Den som frygter Gud, behøver ikke at frygte
 nogen Anden; men den, som frygter hverken Gud eller
 Fanden, han maae frygte Døddelen; og tænker eller
 haaber han at bytte sig for ham, da gjør han, naar
 Leilighed og Fristelse loffer, hvad det skal være. Gaa
 danne har Historie og Erfaring lært mig at kjende Mens-
 nessene. Jeg veed nok, at det ikke er Modphilosophie.
 Den Undskyldning for hans Handling, som Du tilføjer
 Dit Brev, anseer jeg for Spøg. En gammel Philo-
 soph havde en Slave, som stjal noget fra ham, han
 greb ham med Kosterne og vilde straffe ham; Slaven
 sagde, for at undskyldes sig, jeg vidste ikke, at det var
 Dit. Hertil gjenmaaledes Philosophen: da vidste din
 Skyndel dog, at det ikke var dit, fiat applicatio!

No. 53.

Hörsens den 27de Octbr. 1823.

Elfskelige Myerup!

Jeg har i denne Tid læst Grundtvigs Caro's og
 Snorro's 3die eller sidste Deel. Med Forundring har
 jeg betragtet den Genialitet, hvormed han har overført

¶ 2

Saxo i det danske Sprog. Naar man fraregner en Deel plumpe Udtryk, som nu høre til hans Maaeer, anseer jeg den for et Mesterstykke. Kjender Du Noget som kunde gjøre ham det efter? Hvilken Kraft og Fyld! hvilken Raadighed over Modersmaalet! hvilken Lethed i at bevæge sig i samme! Sid den dog maatte falde i en billig og forstandig Recensents Hænder. Jeg finder en Hob Ord hos ham, som jeg ikke kjender; maaskee ere de laante af den gamle islandske Tunge, og bør optages i vort Sprog. Men nu et andet Spørgsmaal: Hvad Lærdom, Gavn, Trøst, Husværelse, Opbyggelse, mener Du, mentig Mand kan have af disse Krønikers Læsning? De indeholde jo næsten intet andet, især Snorro's, end de græseligste Fortællinger om de gamle Nordboers Barbariskhed: Uvidenhed, Overtroe, Skjærvænet, Hoer, Mord, Indebrænden, Trødsshed, Falskhed, Oprørskhed, Borgerkrig, Feider ic. ic. ic., saa at Haarene maae reise sig paa Hovedet. Man har kaldet Snorro den nordiske Tacitus. Men jeg veed ei, hvormed han fortjener dette; han synes mig en temmelig tør Krønikeskriver. Saxo, med al sin Snakksomhed, synes mig langt mere pragmatisk; i det mindste i denne sidste Deel. Historisk Critik har nok. Ingen af dem været Mester i; dog er Saxo mindre partisk for sine Landsmænd, end Snorro for de Norske. Dog, ikke mine Ord igjen! — — — —

No. 54.

Horsens den 7de Decbr. 1824.

Kjæreste Ven!

Vel kan mine Breve ikke fortælle Dig noget Bideværdigt; thi, at jeg endnu lever, veed Du vel; men Du skrev sidst, og vi bør jo holde Aarslag? Du slap da for Hovet med mit Program. Det gik mig, som Jacob von Thyboe, ich bedachte mich wieder. Vor Skolekasse er tom, og jeg turde ikke forlange Penge til dens Erykning af Directionen, da jeg vidste, at dens Fond laborerer af Læring, hvorved da *respublica libraria nullum cepit detrimentum*. Du bliver nu ved at skrive, men jeg seer intet deraf; Du kunde dog nok betinge Dig af Vedkommende et Exemplar til Din gamle Ven i Horsens; jeg læser saa gjerne hvad Du skriver. Jeg seer, at man nu igjen ypper den gamle Strid om Menneskets Frihed; to unge Herrer ere Ansøgere i denne Kamp; et impertinentere Svar paa en human Recension, end Algren Ufsings paa Professor Sibberns, har jeg ikke længe læst. Han fradømmer Kant og alle Indeterminister sund Menneskeforstand. Mon Ørsted, som han har draget med i Striden, ikke vil see ind til ham, som han gjorde ved sin Norffe (var det ikke Bergeland han heed?). Hvorfor mon han ei fik Hopspredigeren Schulz, som Du nok husker, i Ledtog med sig? Hvad er det for et quinquevirat af Studenter, som vil udgive *Garatonii Not. in Ciceronis Orat.*? er Bogen udkommen? duer den noget?

Jeg læste med sand Fornøjelse Anmeldelsen af Conferentsraad Schlegels lærde Arbejder i det gamle danske Looqvæsen; han er Danmarks Kosob Ancher. Formeld ham min venligste Hilsen; jeg haaber, han ikke har glemt mig.

Har Professor Koss udgivet noget siden han kom hjem? Lad mig det vide, jeg maae have det. Hans Etymologicum lever jeg vel ikke at see; dette Studium har altid for mig havt megen Interesse. Apropos, sÿg mig Etymologien til Ordene: Bismarck, Hanebjelke, Finket Jofum, Kalvedands (jeg veed nok, at en vis Magister Satiricus sammensatte det af Kalk og Danzius). Bismarckveiret har hidtil neppe været at udholde; imidlertid have vi dog ei fristet de Overførselsler, som overgaae Andre i denne Tid. Ja! Jordlivet er et dybt Kyrt eleison!

No. 55.

Borsens den 1ste Marts 1825.

Kjæreste Myerup!

Ventligst Tak for den tiffendte Bog; Alt hvad der angaaer Cicero interesserer mig; dette Quinquovirat *) lover Danmark nogle gode Philologer. Grundtvigs og Rudelbachs Maanedsskrift længes jeg efter at see. Det er jo godt at Tingene ventileres baade pro et contra,

*) Næmlig C. G. Elberling, R. J. F. Henriksen, J. N. Rabvig, F. C. Olsen og F. E. C. Rasmussen, som 1825 udgave Garatonii: Notæ in Cic. Orat.

ellers vorde Resultaterne saa sensfaldige. Gjøre de det alt for galt, have vi jo drabelige Rationalister nok, som ville og kunne vise dem til Rette.

Myeligen læste jeg et Stykke af Grundtvig om de, saa kaldte, Helliges Forsamlinger, som syntes mig overmaade vel stillet. Er det sandt, at han har tabt sin Colebret som Prædikant? Dee dem, som hævger og utira populært! Om Rübelsach har jeg ei de bedste Tanker; jeg har læst hans Prædiken, den er mig noget mystisk. Vans. Sværteses kan den, som skriver saadant, være skarpsindig og have grundig Lærdom? Hans Lætt er mere barbarisk.

Dennis Winter har været stogfellig med Ordsket og Overtøstindfiser; de Ulykker de have anvættet ere mængde og store, og vilke stent forvindes. Den almindelige Velstand, som skulde hjælpe de Ulykkelige, er forfunden, dat og Villen dertil var det. Englands Ræmmer; Politik truer Europa igjen med en almindelig Krig; imidlertid følger det sine Motiver og Hensigter midt det smukke Navn af Helle Beddens Hændels Frihed. O tempora; o mores! Brydet Krigens id, vintler Hæbet stit af privilegerede og uprivilegerede De finger, og al Eoehandel er tilsketgjort. Dg, Datts mark har jo ikke mere noget Hændel.

No. 56.

Korsens den 7de Novbr. 1827.

Gode Nyerup!

Jeg fik forleden Dag et Brev fra den gode Kæbhel. Vel er der for mig endnu nogen Dunkelhed over Eders Conduite med mit Manuscript. Men hans Brev var saa broderligt, saa vennehuldt, saa humant, at jeg ganske er forsonet, og vilde trykke ham til mit Hjerte, om jeg var hos ham. Han sagde de store Ord om sig selv: jeg har mens sana in corpore sano! Hils ham venligst fra mig; saasnart der gives en Leilighed, skal jeg sende Dig mit Manuscript atter igjen, som Fader Homerus siger, og han skal nyde den *Œre*, som han kalder det, at oplæse det i Selskabet *), naar han finder det belejligt.

Lad Professor Rast for den meddeelte Liste paa hans Skrifter: hvilket Sproggenie maae denne Mand have!!!

Jeg gab vidst hvo der var Forfatter af Recensionen i Literatur-Tidenden over Rector Weislings Oversættelse af Musæi Hero og Leander. Den var skarp og meget lærd. Petersen var det vist ikke.

Hvorledes lever den gamle Hornsbyld? præker han endnu for Folket? J. Møllers Herbers Biographie maae have gottet ham; det er og et delligt Stykke. Har man ikke i Kjøbenhavn hørt noget fra Brøndsted?

*) I det danske Vidensk. Selskab, hvoraf Worm var bleven Medlem.

Hvorfor bliver hans lærde Bog om Den Ehos ikke recenseret i de lærde Tidender?? *); snart kommer vel den anden Deel af Værket.

No. 57.

Horsens den 31te Januar 1828.

Kjæreste Myrup!

Jeg tøvede med at besvare Dit Brev, deels fordi det nu falder mig meget besværligt at skrive, især ved Lys, da baade Dine og Haand slaae mig feil, deels fordi jeg ansaae Dit Forslag om vor norske Reise for Spøg; thi det maatte jeg, efter mit Besindende, ansee det for. Du skrev engang for mange Aar siden i et Brev: "Jeg vorder aldrig gammel", og t Henseende til Sindet synes det at være sandt. Men vidste Du, hvor skøbelig jeg er, da vilde Du vist ikke for Alvor gjort mig dette Forslag. Jeg har i 8 Aar ei været i Aarhus, hvor jeg dog har en Søster og flere Slægtninger og Bekjendtere. Til min Broder i Snestrup, 2 Mile her fra Byen, kommer jeg kun een, høist to Gange om Aaret. Min Søn, som er boesat et Par Miles Vel herfra paa Landet,

*) Saaledes kan man endnu spørge 1831. Men da kan undertegnede, som nuværende Redacteur, svare, at efterat de tvende Mænd, som først vare paatænkte til at recensere Værket — Thorlacius og Münster — ere bortdøde, er det lykket mig at finde en Credit, fra hvem nu Bedømmelsen af de to Dele forventes.

J. Møller.

Besøgte jeg i Fjor kun een gang. Jeg kommer aldrig ud af mit Hjem, uden engang intellem til Kirke; og da maa jeg kjøre derhen; jeg kan ei gaae 100 Skridt uden at hive efter Veiret, og jeg duer endnu lidt, kun naar jeg sidder. Jeg sidder derfor fra Morgen til Aften baade paa Skolen og i mit Kammer. For mig er altsaa ikke at tænke paa nogen Rejse enten til Lands eller Blands, undtagen den sidste — paa Charons Dampbaad (cymba utilis - Kajak). — — — —

No. 58.

Horsens den 10de Juni 1828.

Kjæreste Nyerup!

Du forlanger at vide mine Tanker om Nationalismen. Disse kan Du vel selv vide, efter hvad Du hender til mig fra ældre Dage. Efter min inderste Overbeviisning kan Nationalisme og sand Jesu Lære, for ei at sige: Christendom, ingenlunde forenes. Jeg udtaler mig kun over, at Nationalisterne ikke søle den store Inconsequents, som de gjøre sig skyldige i, og hvad de vilke med en Bog, som er saa fuldproppet med Overtroe, Fordomme, jødiske Drømme, Ufornuft o. s. v. som det Nye Testament! Måge til Uvæsen med en gammel Bogs Fortolkning har jeg ikke kjendt. Jeg maa like Wegscheider, som siger reent ud, at han forstaaer Sagen bedre end Christus. Vil Du ellers bestemtore vide min Dom om vore Dages Logomantis i Religionen, da maa Du læse Professor Littmanns Afhandling über Naties

naturalismus und Supranaturalismus, Leipzig, 1846. Tauber var vist ikke Rationalist, naar dette skal betyde, at Jesus var ham det; dertil var han for god Ereget. Om han ikke troede hvad han maatte, som ærlig Fortolker, lade Jesus lære; er Noget, som jeg ikke veed. Men nok om det.

Men, kjæreste Myerup, er det og Dit Alvor, at gjøre en Reise til Norge med Dit svagelege Helsebrev og i Din Alder??? Du kan jo dog ikke naae Din Kæses Hensigt, at see Din og min gamle Ven. Er det da for at tale med hans Søn? Norge, synes mig, har kun lidet Tiltrækkende for Danske; de vilke jo ikke engang have Sprog fælleds med os!

No. 59.

Horsens den 13de Juli 1828.

(Sidste Brev, i det mindste af de Udgiveren tilhændekomne. Myerup døde dog først den 28de Juni 1829).

Kjæreste Myerup!

Flere Breve fra Dig i en kort Tid fortjener nok, at jeg kradsjer og ryster eet Svar ud til Dig. Det gjør mig meget Ondt, at Du lider saameget i Dit Been. Foruden meget andet Ondt har jeg nu og bette, at mine Fødder hovne, saa at jeg snart ikke kan faae Støvler paa. I vor Alder, da Legemet og Livskraften er svækket, er der kun lidet at haabe af Lægernes Kunst. Stræng Diet og Forsigtighed ere nok det eneste, som kan holde Skroget sammen endnu en søie Stund. Jeg

Kan nu ikke komme nogensteds, har i dette Aar kun været to Gange ude af mit Huus, og aldrig ude af Byens Port; og der bliver vel ligesaa lidet af Din jydsk Reise som af Din norsk. At see Dig endnu een Gang i Livet, vilde naturligviis være mig meget kjær. Den stærke Hete og qualme Luft i denne Sommer bekommer mig meget ilde; jeg lovede mig i Vinter meget af Foraarets Mildhed og Sommerens Varme; men dette Haab skuffedes som saa mange andre.

Jeg har nu læst det 13de Bind af J. Möllers Theol. Bibliothek. Mig synes at Möller har godt forsvaret sig mod Blochs Misforstaaelser og Mistydninger af hans Pastoralbreve. I noget har Bloch, som erfaren Skolemand, Ret. Der er meget som i Theorien lader smukt og synes let, som i Praxis ikke vil gaae.

Du kjender vel Seebodes kritische Bibliothek? jeg læste nyeligen der en Recension af D. Bölcker i Gießen over J. H. Wosses Mythologische Briefe; den interesserede mig meget. Woss gjorde klogt i, at han puttede sig, førend han læste denne. I samme Bibliothek er en mærkelig Recension over Niebuhrs Römische Geschichte; 2den Udgaves 1ste Deel. Denne opløstes til Skyerne. Det værste er, at de som have kjøbt den første Udgave, have spildt deres Penge, da denne er reent calfatret, og Niebuhr selv erklærer den for et Jugendwerk. Om Bachsmuths Bog tales ikke eet Ord i den lange Recension. Professor Molbeck er nok her i Jylland i denne Tid? Jeg bad Dig engang at skaffe mig hans Udgave af Kongekroniken og Harpestrængs Lægebog.

b.

Af sal. O. Worms Breve til Hr. Stiftsprovst,
Dr. Kasmus Møller, Sognepræst i Kjøbenhavn.

No. 1.

København den 9de Decbr. 1805.

Elskeligste Ven!

Tænk dog endeligen ikke, at Mangel af gammel Agtelse, Venskab og Hengivenhed, er Aarsag i, at jeg saalænge ikke har skrevet Dem til; gid De vidste hvor ofte jeg tænker paa Dem og taler om Dem med min eneste Fortrolige, min Kone. De kan neppe troe, hvor inderlig jeg savner Dem. At De, i Deres Kreds, fuld vel kan undvære mig, bør jeg troe. Men jeg har her Ingen, slet Ingen, som erstatter mig Deres Tab. Nesget er, siden vi saae hverandre sidst, indløbet, som jeg havde ønsket at udøse i Deres Barm, saaledes, som det laae i min. Tit havde jeg i Sinde at skrive; men det jeg havde at sige Dem var saa meget, at jeg var bange for at begynde derpaa. Den nye Skoleforbedring forøgede mine graae Haar i mit Hoved. Jeg gruer for disse Forandringer. Ved Skolen har jeg nu ingen Lyst at blive, Kræfterne og Modet ere knækkede; og fra den kan jeg heller ikke komme. Jeg skrev en alvorlig Epistel til Directionen; seer jeg Dem igjen, skal De læse den. Hvad hjalp det. Man sagde mig nogle Complimenter; men kalfattes skal jeg med hele Resten. Sed cur ego hæc ingrata revolvo? Jeg har nu væbnet mig med Apathie. Mit skrantende Helbred bliver værre og ikke

bedre. Mit Stillesiddende har nu næsten gjort mig udfikket til al Bevægelse. Takket være Gud for den Portion af Jovialitet han nedlagde hos mig; ellers havde jeg alt været caput. Ungdommen bliver alt værre og værre at styre paa Sædeligheds og Flittigheds Bei; thi nu er Sandfællighedens Time; nu er Lapsriets Magt. Jeg læste nyelig Biskop Bechs Prædiken om de lykkelige og haabefulde Lider vi leve i; mig kunde den ikke huske. Men magstee ere saadanne sangviniske Bisper just de bedste. Vor Bisp *) lader til en meget alvorlig Mand; jeg troer og han er en god Mand. I gamle Dage sad vi sammen som Alunarer paa Communitetet. Igaar fik jeg et Brev fra ham. — — —

Tak for Deres træde Pentade af Livius, som jeg rigtig fik tilsendt; det fornøjer mig uendeligt, at De fører fort med dette sjæmme Arbeide, hvis ærefulde Ende De kan vente at see. Det er af de Arbeider, som unuøttigen kunne synke i Verke. De ueraner min Bog med Wolf; jeg skrev Dem nok hvad Wolf dømte om den. Siden læste jeg i Allgem. Deutsche Bibliothek 98 Bd. 2 St. S. 456 o. fl. en Recension som var for mig meget fordeelagtig. Recensenten ansaae Sagen ganske afgjort, og Wolf uimodsigelig gjendrevet. Men nyelig har Corrector M. Weyße, bestemt af sin Udgave af Amphion og nogle Eterns Breve, villet gjøre det bedre; og udgivet Perpetuus et plenus Commentarius in Orat. Ciceronis pro Marcello. Lips. 1805; en heft for Bog, som vistnok viser Lærdom og Talenter; men

*) Dr. A. Birch.

om den efter min var nødvendig, og om Sagen dermed er bragt nærmere til Afgjærelse, skulde jeg meget tynde. Han omtaler mig overalt med Agtelse, og lader det ikke mangle paa Doctusimus Warmius; imidlertid kan jeg dog ikke frikjænde ham for Malignitet og Laugsnid. Han vil bide Publicum ind, at min Libellas kun var freget for mine Landsmænd og Disciple; hans deri imod for Lørdæ; og dog udværrer han paa hele Sider hvad jeg har sagt med saa Linier. Mine vigtigste Wienskabsbreve og Anmærkninger fortier han; derimod træffes han dem frem, som han troer sig at kunne vise til Rette, og de i hvilke, som han siger: Warmius naar plam rætsføit. Jeg tynder næsten paa, at Wolf bliver mere tilfreds med ham, end med mig. Til denne tydske Udfordring kan han neppe tie; thi Weyße har og Esels bristet, og Kjænde han credentser for den store Mand, saa tager han ham dog dygtig i Skole. De maa endelig løse den Bog, den er interessant, og set i vort Fag; og lad mig saa vide Deres Tanker.

End maa jeg gjøre Dem opmærksom paa en Recensent i Hall. Literat. Zeitung for May 1805 over Eichhorn's store Bog om det Ur-Evangelium, af hvilket vore 3 Evangelier skulle have deres Oprindelse. Denne Hypothese, som disse Hypothetisagere nu saa længe have gjort Anværelse med, er nu ved denne mesterlige Recension fremstillet i sit Intet til Spot og Spæ for den frække haine Kritik. Den har været dygtig at gøre for den selvs Klage og berømmelige Eichhorn. Forfatteren er uden Tvivl den grundige og i dette Fag boende Griesbach. Naar disse Bindningers saaledes altid blive ledte hjem.

vide det staae bedre til in republica literar. — Dem
 kiffige Boff, som reed saa stærk paa den gamle Heyne,
 har nu og faaet sin Væl i Kjødet; han er raget i Klams
 merie med den unge, men store Græker, S. Hermann,
 som skrev den berømte Métrik og udgav Orphica. I et
 Avertissement lader han Boff vide, at førend han kan
 tidblade sig med ham, maa han først gaae hen og lære
 at declinere og conjugere Græsk. Saa gaaet det: per
 quod quis peccat, per hoc punitur et idem. Dog
 maaskee alt dette er Dem for længst bekjendt. Skjønnt
 jeg ellers ikke længes efter Foraar og Sommer, som jeg
 plejer, da jeg til den Tid seer min Skoles Omstabelse
 i Møde, saa ønsker jeg dog at vi havde den, da De i
 Deres Brev giver mig Haab om til den Tid at see og
 tale med Dem.

Det lønner vel ikke Umagen at tale om Politiken.
 Bonaparte putter baade Keisere og Konger i sin Lomme.
 Gud være lovet at vi ikke kom med paa den Galei.

Ro. 2.

København den 14de Juli 1813.

Gamle, oprigtige Ven!

Som jeg just gik og længtes efter at høre og spørge
 fra Dem, kom Deres kjære Brev af 8de Juni tilligemed
 det tilsendte Manuscript. Men Brevet var 3 Uger gam
 melt, da det kom mig til Hænde; det blev derfor nød
 vendigt at jeg strax tog fat paa Deres Overtættelser for
 at faae dem færdige til August, thi De veed nok hvor

Uden Raadighed jeg har over min Tid. Imidlertid da jeg blev ved at liste ved *ευναίσιμος και αναίσιμος*, kom jeg til Ende med Recensionen den 13de Juli.

Jeg finder Deres Arbejde fortræffeligt; jeg har paa nye beundret Ciceros Sapere et fari, og glædet mig over Deres Kundskab i hans veltalende Sprog, og Held og Skjønsmhed. i at lade ham tale med vor danske Tunge.

De vil finde at jeg med en *putida diligentia* har gennemlæst Deres Arbejde; men dette skyldte jeg Deres Tillid og vort Vennskab. Hvad der i mit *Die* var en *Nævus in corpore egregio*, prøvede jeg at vidste kort. De gøre nu hvad Brug Dem bedst synes af mine Glosser. Valget mellem flere Udtryk kommer ofte an paa et "jeg veed ikke hvad", jeg tillægger ikke min Følelse noget fortrinligt Værd, ja jeg begynder endog at blive mistroisk mod min Tact, om jeg har ellers have nogen. Kun bliver det altid sandt: *plus vident oculi, quam oculus*, forudsat de alle due noget.

Talerno post redit. ad quirit. et ad senat. mener jeg De gjør bedst i at udelade af Samlingen. Markland og Wolf have dog givet dem slemme Dreffigen; og de være nu ægte eller falske, saa tvivler jeg paa, at de nu om Dage kunne læses af mange med Behag. Den ene stinker af Selvroes og den anden hovner af Skjældsord, og Saa kunne saaledes her sætte sig ind i hine Tider og indtænke sig i Cicero's Stilling, at de kunne finde dette undskyldeligt, endfjg interessant.

Giv os i deres Sted, e. g. *Nobilis Coeliana* og *divina Philippica secunda*, skjænt Cicero og i

denne sidste vadset Antonius's skurkede Hoved i meget
 skarpt Luud. — — — —

Mit Helbred bliver flattere og ikke bedre. Med
 svage Kræfter vælter jeg daglig Sisyphus's uforstammede
 Steen; jeg duer hverken til at være General eller Kor-
 poral, ja ikke engang til Stykknægt; kun at sidde i en
 Stol og fra Morgon til Aften surdis fabulas narrare
 asellis, kan jeg endnu til Nød. Mit høieste Ønske
 er, at jeg maade komme med Fred i min Grav. Dog!
 ske ogsaa i dette ikke min, men Guds Villie!

Skriv mig snarest til, Deres Breve glæde mig; jeg
 er ligesom isoleret fra hele Verden. Min Broder er nu
 ret brav; Snesstrup er det eneste Sted hvor jeg imellem
 vaster Skolestøvet af mig og trækker frisk Luft.

No. 3.

Horsens den 17de April 1814.

Kulde Ven!

Deres Brev af 29de Marts fik jeg først den 13de
 April. Det overraskede mig, thi jeg havde ikke fortjent
 det. Dersom De anseer min lange Taushed som en
 Virkning af nogen Bonstabs Kulde, vilde det ligesaa
 meget krænke mig som gjøre mig Uret; men det har
 ingen Fare; vi kjende hverandre for godt og for længe
 dertil. Jeg vil derfor ikke spille meget af Papiret paa
 unødvendige Undskyldninger. Kun dette vil jeg sige,
 at jeg i lang Tid har været i den underligste Sindstem-
 ning og næsten ikke havt Lyst til nogen Ting; mit Hjerte

har været saa fuldt af Følelser, som jeg gjerne vilde ud-
 tømmet i en Vens Arm, men Bennen var borte, og
 det syntes mig umueligt at indslutte dem i et Brev. Den
 dyretjøbte Fred har skaffet lidt Rum til at puste og be-
 slude mig; men Horisonten er endnu mørk og Udsalbet
 uvisk. Sandelig, vi have oplevet mærkelige Ting; dette
 Aar tegner dog til at bringe os Sørgepillens Ende.
 Men endnu flyde Strømme af Blod som det sidste Offer
 for hiin Tyrans umættelige Herksesuge, der nu er nær
 ved at sænke af sin Throne, belæstet med Verdens For-
 handelser; i hans Stjærne maa man dog erkjende Guds
 Fingter. Men spørger man om alle de Ulykker, Træng-
 sler, Sukke, Taarer, Forstyrrelser, Omveltninger, som
 have gjort Jorden til Jammerdal fra 1789 til Dato:
 Cui bono? er et tilfredsstillende Svar ikke saa let.
 Kunde en lang og varig Fred, borgertig Orden, løvbun-
 den Friehed og politisk Ligevægt mellem Staterne, Fol-
 kenes befæstede Afslætte for Frieheds- og Eigheds-Ovindel,
 Revolutions-Rasarie — om Religionstet og Dyd tør jeg
 neppe tale — blive det endelige Resultat; da kunde og
 burde Noget vel siges: Tanti fuit! men til disse søde
 Drømme tør jeg endnu ikke overlade mig. For Dan-
 mark ere Udsigterne paa Stedet ikke gode; hvis kan vide
 hvad Gud vil tillade; vi see og have længe seet, hvad
 han kan tillade; imidlertid vil det ikke i mit Hoved, at
 saa himmelraabende en Vold og Uretfærdighed, som man
 har øvet mod Danmark, kunde løstes; og den Wendung
 Tingene have taget bestyrker mit Haab, at Danmark og
 Norge ikke adskilles for bestandigt. Held og Lykke led-
 sage det norske Folks Kamp for Friehed og Selvstændighed.

Men velsignet være vor gode Konge, som ved den dyreskjøbte Fred afvendte Ndelæggelsens Bederstyggen, som svævede over vore Hoveder. Fjere Sk. . . . om een ærlig Mand, det var for meget, og dog ere der mange, som ville, at han skulde vovet dette Spil!! I vore Dage er det tilvisse: Arbeid at regjere. Af to dybe Saar: Sædernes Fordærvelse og Finantsernes Forvirring, vil Danmark længe bløde; i vor Tid lægges de ikke.

At Mængdens Troe paa Gud og Forsynet vældigen rystes i saadanne Tider, er begribeligt, efter de almindelige Forestillinger om denne Sag, som gjøre sandseligt Velbefindende til Menneskets finis bonorum, og tillægger vort Jordlevnet en meget overdrevet Vigtighed. Den Troe, som trøster mig og opretholder mit Mod under Skjæbnens Storme, kan jeg ikke bedre udtrykke end med Biismandens Th. Nothes Ord: "Saa sagde jeg mig selv, o lad dem kun komme frem paa Levenhedsheatret (Jorden) for igjen efter korte Tider at vige bort derfra, disse Millioner Millioner Mennesker; det hænger ikke af overgaaende Stillinger, af tilfældige Omstændigheder, at de skulde vorde lykkelige; det hænger af deres bestemte Bæsenhed; det hænger af det, at hvad der hindrer de i deres Bæsen nedlagte Evne fra at udvikle sig, fra at spille frilligen, det vorder bortstrømmet. Held dem med det, at de bleve Jordbeboere! ved saadan deres Tilværelse rykkede de fremad, om det end skede, at de ved tilfældige Omstændigheder fordærvedes, bleve geistigen svage, kunde ikke helbredes, uden ved strænge Lægemidler. Men naar Helbredelsen da engang vorder fuld:

bragt, som den vist til den store Naturplans Udførelse skal vorde, da staae de Mennesker alle derhen i Naturen, som Mennesker med Bæsenhed, hvilken yttres sig ubesindret. De høste da Frugten af at have været Jordbeboere." Dette synes mig en herlig Commentar over Pauli Ord. Rom. VIII. v. 22 sq. — — —

Benligt Tak for Tilsendelsen af Deres Cicero's Taler; jeg har læst dem igjen med fornøjet Fornøstelse; men ærgrede mig over de mange lumpne Trykfeil. Denne er enhver Forfatters Skjæbne, som ikke skriver altfor læseligt og ikke selv kan besørge Correcturen.

Mit skrantende Helbred er i denne Tid ikke blevet bedre, *αλλά δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα.*

No. 4.

Horsens den 8de Febr. 1816.

Hulde Ven!

Tak for Gaven af Deres Livius' første Pentade *), med hvilken De saa behagelig overraskede mig; den gjør Dem Vre. Sid mange af vore Religionslærere saaledes vilde anvende deres frie Timer! men de fleste kunne ikke. Jeg har gennemløbet endeel af Deres Anmærkninger og fundet dem alle passende og instructive. At bestemme et vist Maaal for disse er umuligt, da Læserens Tarv og Trang er saa ulige. Jeg troer, at en god Discipel af den øverste Klasse kan, ved Hjælp af

*) Den latinske Livius, udg. Kbhavn 1815.

Deres Udgave og Deres Oversættelse, læse Livius ved privat Fild, med Forskand og Nytte. Sid Deres Arbejde maatte finde den Modtagelse og nyttes som det fortjener. Forlæggeren og Bøgetrykkeren have og udstyret Udgaven med godt Papir og gode Skrifter; Trykfeil er den ikke frie for. Det var ilde, om vi ikke fra Deres Haand skulde faae en Udgave af hele Livius, ligesom vi dog vel engang faae en heel Oversættelse. Paa saadanne Arbejder maa Krandsen ikke sænes, de ere Monumenta ære perenniora i et Lands Literatur. At De puster lidt og tager imidlertid fat paa et andet mere koldsmæssigt Arbejde, kan jeg ikke have noget imod. Forsvaret for Pauli Breve til Timotheus*) vil blive lig mit for Ciceros Oratio pro Marcello. Denne høiere Critik er et underligt snusende og mistænkeligt Væsen, og den anretter megen Skade. Den som vækker Misstanke mod gammel hævdet Eiendomsret har den vantroe Tidsalderes Bifald at haabe; den, som reiser sig til Forsvar mod hiin Bantroe, de faa Sindiges Bifald. Jeg har nyelig i critisk Hensigt gjennemlæst Pauli Breve til Timoth. tilligemed Guldbergs Anmærkninger i hans Tidsbestemmelse for det N. Test.s Skrifter, og Palays Horæ Paulinæ, en Forsfatter, som jeg kalder den engelske Guldberg. Jeg er i mit Hjerte overbevist om Brevenes Autentic.

Det smertes mig, at Deres fjære Kones og eget Helbred har været saa vaklende. Hvad er dog Livet for os usle Mennesker uden Helbred! Om mit quast Helbred

*) Findes i Theol. Bibl. 13de Bånd.

er det ikke værd at tale; om Vinteren duer det nu slet intet; Kulde kan jeg ikke taale. Vi have i disse Dage høvt et ægte Simbulvætt, efter Edda Fortøberen for Ragnarok; dette Veir havde mægen forknyttet mig. Gid, vi havde Jokaaret fat! Jeg har ønsket, om det var Guds Billie, i nogen kort Tid, efter nedlagt Skolesepter, at nyde et unisundt otium cum dignitate, som en senex deponatus; men det lader til, at jeg ikke skal nyde Hvile, førend i Graven. Sandt at sige, ved jeg ikke, hvor jeg vilde eller kunde bygge og boe, om jeg levede den Dag, jeg tog min Afsted. Jeg har kun een Ven, hos hvem, eller i hvis Nabolag, jeg ønskede at leve mine sidste Dage. De gjetter let, hvo Vennen er? Uden videnskabelig Omgang vita mihi non est vitalis. — — — —

No. 5.

Horsens den 13de Octbr. 1817.

Kjæreste Ven!

Siden mit sidste har jeg modtaget to Breve fra Dem; derfor være De takket. Vel er ingen af os flittig Brevskriver, men jeg er dog nok den forsømmeligste. At mit Program havde Deres Bifald, var mig særdeles kjær. Ved saadan Leilighed er Formen vigtigere end Materien, og nu om Dage have saa Sands for classisk Latinitet. Her sendes nu et Exemplar, det er trykt smukt og correct, noget som jeg ikke er vant til med den Smule jeg har ladet trykke. De vil finde, at jeg har

nyttet Deres Bink og Anmærkninger, for hvilke De være venligst takket! og saaledes bør det være; man bør ikke spørge en kyndig Ven til Raads, naar man ikke har i Sinde at følge hans Raad.

Min Tale er nu færdig, 36 Sider i Qvart, tæt skreone. Jeg frygter for at holde den, thi baade kan jeg ikke see uden Brillen, hvilket ikke er oratorisk, og jeg kan ikke taale at staae længe ad Gangen, og om Es-teraaret har jeg gjerne Ondt for Brystet. Maaskee kunde jeg faae i Sinde at lade den trykke, men vist ikke førend jeg har erfaret Deres Dom og den har passeret Deres Revision. Ulykken er, at ingen Sætter kan læse min Haand uden idellig at feile, og jeg har Ingen, som jeg kan eller vil bebyrde med at renskrive mine Stragetæer.

Biskop Wünter affnakkede mig en latinsk Tale til det andet Hæfte af Miscollanea Hafniensia, jeg overlod den under den Betingelse, at Nyerup paatog sig Correcturen; men nu har Secretair Deichman sendt Manuscriptet til Leipzig, hvor han lader Hæftet trykke, da de Kjøbenhavnske Bogtrykkere ere for ubillige. Gud veed hvad for en Tydsler der kommer til at correre det. Jeg fortryder nu min Føielighed.

Deres gode Søn *) besøgte mig flere Gange ved sit Ophold her sidst i Sommeren; vi vare strax fortrolige. Hans Væsen er aabent og ukunstlet; han synes mig af

*) Her menes nuværende Professor Philosophiæ Poul Røller, der opholdt sig nogen Tid i Horsens som Højskolelærer.

J. M.

et muntert opvakt Hoved, og yttrede gode philologiske Kundskaber.

No. 6.

København den 25de Novbr. 1818.

Hulde Ven!

De behandler mig ikke efter Fortjeneste; jeg skyldte Dem Brev, og De ikke alene sender mig nok eet, men tillige en saare kjær Gave i de to sidste Pentaber af Deres Livius. Kunde jeg misunde Dem noget, var det Vren, eller rettere Bevidstheden af dette fuldførte Værk. Der er intet af den classiske Alderdoms Tab, som jeg mere sørger over, end Tabet af Livius's mageløse Historie. Den gamle Guldberg pleiede at sige: at Historien aldrig havde talet med større Majestæt end igjennem Livius's Mund. Det er sandt, og hvad mener De da jeg sølede ved Grundtvigs affindige Dom om denne Princeps historicorum? En Mand skal være reist fra det yderste Spanien til Rom, alene for at see Livius, jeg kunde reist med; og denne Skribent har De skaffet Deres danske Landsmænd at nyde i en fortræffelig Oversættelse! *Mactō ingenio et doctrina esto!*

Grumme gjerne gad jeg seet Deres Oversættelse af Brevet til Ebærerne, men derpaa er ikke at tænke? At det nye Test. vorder Dem idelig kjærere, glæder mig inderligt. *Hoc legens philosophorum nugae facile contemnes.*

At man ved Ribe Bispestoels Besættelse tænker paa Dem, er meget naturligt; men det skulde fortryde mig, om man foretrak Dem nogen anden. Saaer De Ems bedet, seer jeg i Dem en Overhyrde ad Pauli formulam, og til saadanne trænger Christi Menighed helligen. Kunns at Alder og Helbred maae staae Dem bie. Det gaae nu som Gud vil!

Jeg føler alt for meget dagligen, at Horatius sagde sandt: Senex (inprimis valetudinarius) delator est et cuncta gelide timideque ministrat. Om Vinteren duer jeg nu slet intet; hvo der kunde ligge i Hie som Bjørnen? Byttenbach er en herlig Philolog, men hans Lovtale over Rhanken gaaer over Skravet; jeg priser mig endnu Ernesti, skjøndt disse Hollændere gjerne ville see ham over Skuldrene, især fordi han tillige var Theolog. Alt Skryderte er mig væmmeligt. — — —

No. 7.

Horsens den 4de Septbr. 1820.

Bedste Ven!

De overraskede mig med Deres Brev; thi min Samvittighed sagde mig, at jeg ikke havde fortjent at glædes med Brev fra Dem, da jeg ikke havde besvaret Deres sidste; men derpaa kjender man der sande Ven. Ja, kjæreste Vællær, De er ei alene min bedste Ven, men i Grunden min eneste Ven. Vulgare nomen amici est, sed rara virtus, og det er ikke sørt; hvor

saare saare meget hører der ikke til at stifte og nedliger holde et sandt Benskab! Denne Consensus animorum, voluntatum, studiorum, morum etc. etc. hvor sælden er den! Og Forsynet vilde, at vi skulle leve saa langt fra hinanden! Jeg, i min glædelose Alderdom, føler dybt dette Savn. Dog, min Forløsning kunder til, Olien i mit Livs Lampe tæres sur, Jordkivet har for mig kun liden Interesse; de store Problemer, som Evigheden alene kan opløse, sysselsætte tidlig og sildig min Sjæl; jeg føler alt mere og mere, hvor vigtig Troe paa en guddommelig Åbenbaring er for det svage fortsynede Menneske; kuns at man havde denne Troe! Christus maatte vel sige: Salige de, som ikke see, og dog troe! og jeg beder ofte med Veder: Herre! jeg troer, hjælp min Bantroe! Der ere Tvivl som ofte forærolige mig og ikke tillade mig at finde den Hvile, den *πληροφωρία*, som Sindet trænger til; og her ønskede jeg saa inderlig, at kunne tale med Dem og meddele Dem mine Betænkneligheder. I alt Fald har jeg længe stræbt og stræber, at følge Socrates's *Maxime: εκ αλλοτ' ενα βιον ζην, η τριστον, ονεγ και ενεισθ παινεται συμφερον.*

Denne Iver for Bibelens Udbredelse iblandt Folkene i vore Dage, er mig et synderligt Phænomen; hvor gjerne jeg end vilde, tør jeg ikke love mig noget Stort deraf; thi jeg begriber ikke, hvorledes Troe paa og Agtelse for Bibelen som Guds Ord, skal komme tilbage paa en Tid, da Theologerne selv gjøre alt til at hindre det; een og anden Stemme derimod er en Røst i Orken. Waadey Missionærerne gaae frem paa synes

mig heller ikke at være den rette; dog, Gud kan gjøre mere end vi vide og forstaae; han maa dog eengang forbarme sig over sine forvildede Mennesker. See nu til Spanien, Italien, Sicilien! Krigsveiret trækker op igjen; Europa skal atter svømme i Blod; alle Baandene, som skulde tæmme den ubændige Folkemasse, ere slappede eller sønderrevne, og Demagogerne have frit Spil. See til Frankrige! der fattes kun at Cerberus paa St. Helena skal slippe løs; Gud skee Lov, at vi ikke vide det Tilkommende!

J denne Tid har jeg læst Deres hele Livius igjennem i 14 Dage, og ret fornøjet mig over Deres Oversættelse og det Held, hvormed De har overvundet dette vidtloftige og vanskelige Arbejde. Sørgelig er mig altid den Sag naar jeg læser Historien, at den indeholder næsten intet andet end Fortællinger om Evdragt, Krige og Menneskeslagterier. Tag bort af Livius hans herlige Taler, som han lægger sine Hærførere og Statsmænd i Munden, der bliver lidet tilbage, som kan interessere enten Dem eller mig. Denne Krig! denne Krig! er mig en *ποτα σκαραλῆς*, som ingen Theodice endnu har kunnet rydde mig af Veien.

No. 8.

København den 10de Febr. 1821.

Hulde Ven!

Undskyld min lange Taushed vil jeg ikke, da jeg veed, at det hos Dem behøves ikke. Takket være De

for Deres sidste Brev og den mig tilsendte Bog *); den var mig en kjær Gave; med den sandeste Glæde har jeg læst den. De har gjort en meget god Gjerning, for hvilken De tør gjøre Regning paa Guds Bifald. Dens Indretning, Indhold, Sprog er, efter mine Tanker, ypperlige; især behagede mig Deres Udvikling af Brevet til Romerne, dette vigtige og vanskelige dogmatiske Skrift i vor Bibel. Der er ingen Tvivl paa, at Deres Bog jo vil have velsignede Virkninger, naar den kun læses og anvendes af Christnefolket. Men her kommer det Spørgsmaal, hvorledes faaer man vor Tids uchristelige Christne til at kjøbe den, til at bruge den? Unge og Gamle, Høie og Lave, have jo ikke Sands for andet, end det Jordiske; det Evige, Usynlige, Hellige er for dem jo et *oxardalos* og en *μωρία*. Fornøielsefyngen har betaget Alle, og saare Faa mod Mængden ere de Salige, som ikke see, og dog troe. Det Væste kommer her an paa Præsternes Barme og Iver for den gode Sag; men ogsaa denne Tanke er nedslaaende. Nogle mene det vel godt med Guds Ord, men deres Nidkjerhed er uden fornøden Indsigt og Klogskab. Den Naade, som Missionærerne, ifølge de Berlinske Beretninger, søge at omvende Jøderne paa og anbefale dem det Nye Test., synes mig ikke at love meget. Overalt troer jeg, at man halvveis maae være en Christen (d: et sindigt, gudsfrygtigt, sædeligt Menneske) førend man kan finde Smag i og føle Trang til Jesu Lære,

*) Veiledning til en andægtig og forstandig Læsning af det Nye Test. Første udgave. J. M.

og hvortledes bringer man i vore Dage de utallige Doarer, Hjanter, Gøglere, Belystlinger, Sandfælighedsflaver, derhen? Vel den af Deres Redbrødre, der som De kan see: dixi et liberavi animam. Uden Tvivl maatte Menneskeslægstens Nød og Elendighed endnu worde større, inden de Forvildede vende tilbage til Gud; og sandelig! der ere Udgifter dertil.

J mit forrige Brev talde jeg om nogle Tvivl, som Svandom forvoldte mig. At tvivle enten paa Christi guddommelige Sendelse, eller ansee ham for en Sværmer, har aldrig været mig unueligt. Mit Hjertes Overbeviisning i denne Sag har jeg udtalt i min Reformationstale, hvis Hovedides jo ganske stemmer overens med min Mens. Mine Tvivl ere deels exegetiske, deels grunde de sig i min Anskuelse af hele Christendommen. Det gamle Argumentum a tuto har jeg tilforn foragtet, jeg foragter det nu ikke. Jeg har ikke et Menneske med hvem jeg om saadanne Ting kan verte Tanker; engang havde jeg dog Dem og Guldberg og Janson. I Bøger finder jeg ikke den Tilfredsstillelse jeg ofte søger. Reinhard er min Hovedmand; han er saa grundig, bestemt og consequent. — — —

No. 9.

Horsens den 7de Mai 1822.

Hulde Ven!

Det er nok Tid at jeg besvarer Deres sidste kjære Brev, saameget mere, da jeg ikke før kan eller bør

hante, at see Brev fra Dem. Men hvad skal jeg skrive? Mit Liv er saa eensformigt, mine Ideer saa gamle og Dem længst bekjendte. Kunde jeg endda skrive kort og godt: Si vales, bene est; ego quidem valeo, da var jeg lykkelig. Men at fortælle Dem, at jeg vorder søgere og søgere, kan ikke hjælpe mig, og ikke være behageligt for en Mand som elsker mig.

Jeg kan snart sige: Vixi, et, quom dedorat cursum fortuna (Deus), peragi. I denne Tro an vender jeg den Tid, mit Embed løner mig, til at besætte mig i min Troe paa Christus og hans Ord. Jo mere jeg nærmer mig det sidste, alvorlige Skridt, jo mere føler jeg, at Troe er en kostelig Ting, og en sand Rødderft for min Forstand og mit Hjerte. Jeg har i denne Tid læst paa ny, med ny Interesse, L. Nothes Bog om Christendommens Virkninger paa Folkene i Europa; Tollners theol. Untersuchungen og Junges Samarbejdelse af Döberleins latinske Dogmatik, et ganske fortræffeligt Bærk i 12 smaae Bind. Jeg vilde saa gjerne, at De læste det. Bonnets Pallingenaese, oversat af Lavater, har opfyldt mit Hjerte med glade Ahnelser om Evigheden.

Det første Bind af J. Röllers Nye theol. Bibl. har jeg og læst. Hvad dømmes De om Lector Clausens Critik over Fogtmanns Disp. de Mirac. og om hans Udvikling af Underbegrebet? — — —

De seer, kjæreste Ven, at ligesom De i Deres Brev fortalte mig, hvad De havde skrevet, saaledes gjør jeg, til Gjengjæld, Dem Regnskab for, hvad jeg har læst. Jeg længes nu efter at see Deres Esaias.

Sllig mig, om De er kommen i det Reno med Deres
 Overbeviisning om de Messianske Spaadomme? jeg er
 det endnu ikke; Mange finde den Sag saa let. Jeg
 husker, at L. Rothe engang, for mange Aar siden, da
 jeg spiste hos ham, sagde: Jeg maatte skamme mig,
 om jeg, efter at have levet et halvt Seculum, endnu
 ikke var færdig med mit Religionsystem. Disse syntes
 mig mærkelige Ord. Men hans System gif heller ikke
 i Detail; og det Spørgsmaal: hvad maa man troe for
 at være og kaldes Christen? synes mig endnu ikke til-
 fredstillende besvaret. Man kan dog, besvare, hvad
 man bør antage, for at være: Platoniker, Peripate-
 tiker, Stoiker, Epicuræer, Kantianer o. s. v. Vel er
 det, at Spørgsmaalet: hvad bør man troe, for at
 vorde christelig salig? i vore Dage ikke er saa vans-
 kkeligt at besvare.

En Ven, hvis Dom jeg lider paa, har nyeligen
 tilskrevet mig, at jeg endelig maa læse Harms's Chri-
 stologiske Predigten. Det er, skriver han,
 den vældigste, originaleste, dierveste, Bækkestemme,
 jeg nogensinde har hørt. Kjender De denne Bog?
 Jeg maa have den. Han er et synderligt Phænomen
 i vor Tid. Har De seet, hvorledes Gurlitt i et latinsk
 Program oversnøflede ham? Men han er, som Luther,
 ikke god at kudske.

No. 10.

Horsens den 26de Septbr. 1823.

Hulde Ven!

De samler gloende Kul paa mit Hoved. Vidste De, hvormeget Deres Breve glæde mig, og hvor hjertelig jeg længes efter at høre fra Dem, De vilde ikke fortryde Deres af mig ufortjente Breve.

Jeg har nu faaet Ende paa den offentlige Examen og affendt 3 Dimittender til Academiet, blandt hvilke en Rosalt: den første fra Horsens Skole siden Børsens Skabelse; dog gjør han ingen Mirakler til Exam. Artium. At holde denne Examen faldt mig meget besværligt, da jeg var usædvanligt syg; den bliver nok den sidste jeg holder; en udmattende Hoste forhindrer mig fra at sove, den tilligemed Asthma og en ulægelig Katar spaaer mig tidlig eller sildig et Stikflod; jeg burde kanskee tage min Afseed; min egen Følelse raaber til mig: Solve senescentem sanus equum, ne ilia ducat. Men jeg kan ikke rive mig løs fra min Bopæl, fra min tilvante Virkeløbs og Virkemaagde; jeg vilde gjerne døe i mit Embede, og nødig æde Naadsensbrød. Jeg haaber, at Gud mager det for mig paa det bedste. I Alderdommen er dog samlet Livets Værme, som Een tidligen, en Anden sildigere maa tære. Vel os, om vi melioribus annis have samlet noget Sjælefoder, som vi kunne tære paa, i de Dage, om hvilke det med Sandhed hedder: de behage os ikke; og 3 Gange vel os, om kristelig Tro har rodfæstet sig i vort Hjerter. Trang til denne føler jeg hver Dag stærkere; og Philosophernes

vorde mig mere og mere usle Trøstere. Men hvo kan troe som en Paulus?? Men hvad ere vi og, mod ham? hvad have vi virket, taalt, ubrettet mod ham? han er min Helt, min sande store Mand. Men hvorledes agtes han i vor Tid? Næsten alt hvad der hedder Theolog, arbejder paa at destillere, decomponere, sublimere det Nye Testaments Lære til Fornuft-Religion. Hvil Menneffets Søn nu kom, mon han vilde finde Troe paa Jorden? Dog, Christus har bygt sin Kirke paa en Klippe og lovet at haandhave den. I Guds Huuss holdnitig med sine Menneffer er det meste for os ubegribeligt. De; min dyrebare Ven, er een af de Faa, som med Nidkjerhed og Indsigt arbejder i Christi Navn og i hans Sag. Gud unde Dem endnu længe Sindss og Legemskræfter til denne værdige Jdræt! Det fører upaatvøleligen til Sindstroe og gjør vort sidste Suk lettere. - Naar De faaer noget færdigt af det, De har under Hænde, da forhold mig det ikke. Med Glæde, dog ikke ublandet med Beemod, tænker jeg mig det Forhold, hvori De nu er kommen med Deres yngre Søn *). En gammel hæderlig Fader og en ædel, baade paa Legeme og Sjæl sund Søn, staae hinanden ved Siden, begge i Herrens Tjeneste. — — —

*) Her menes Mag. S. U. Müller, residerende Capellan ved de samme Menigheder, hvor Faderen er Sognepræst. J. M.

No. 11.

Horsens den 23de Jan. 1824.

Kulde Ven!

Deres Forsikring, at De og Deres ædle Kone jævnlig tænker paa mig og taler om mig med Venstabs-
 Barm, var mit Hjerte dyrebart. Jeg har kun saa-
 saare saa Venner, og af disse er De den første; jeg
 kommer ikke i Selskab, jeg omgaaes ingen; derfor
 vønder man heller ikke mig, og dermed er jeg vel for-
 nøiet; Dord, og Klub-Venner betyde ikke meget. Vul-
 gars nomen amici, sed rara virtus. Jeg har ei et
 Venne, med hvem jeg kan tale om noget, som in-
 teresserer mig, og der er dog saa meget som jeg ønskede
 at verle Tanker om med en Ven. Forsynet berøvede
 mig Dem; dog, Guds Vilde skee i dette som i andet!
 Jeg er meget skæbellig, kommer aldrig ud af mit Huus,
 uden i Kirken, og denne Gang falder mig endda meget
 besværlig. Dist nok trænger jeg til honesta missio;
 men adskillige Grunde have hidtil holdt mig fra at søge
 den; jeg vilde gjerne være i mit Embede, nædig spise
 Raadsfæstbrød. De Timer, jeg docerer paa Skolen,
 ere mig de lykkeligste, jeg glemmer da næsten alle Sjæls-
 og Legems lidelser, og føler først begge, naar jeg kommer
 ind i mit Kammer. Kunde jeg altid docere, uden at
 examinere, var jeg som Skolelærer alt for lykkelig;
 men Skæbuen vilde, at de to Trediedele af mine De-
 sciple altid vare Middelmænd, og dette minde mig alt
 for ofte og føleligt om den gamle Sisyphus. Et andet
 kommer og økonomiske Betændeligheder; dog vil

min daglige tiltagende Svaghed uden Tvivl snart nøde mig til at nedlægge Skoleseceptret.

Som jeg fik Deres Brev, havde jeg nyeligen læst de to sidste Hæfter af De havde ret forarget mig, og jeg ønskede inderlig: gid jeg kunde tage en halv Dag med Dr. Møller om denne Sag. Det, som jeg meest harmes over er, at man gjør Bibelen saa ganske til en Bognæse, som man vender og dreier som man bedst tykkes, ikke lader den vederfares den almindelige Ret, som man tilstaaer enhver gammel Bog ved dens Fortolkning; gjør Forskjel mellem Jesu og Apostlernes Lære; nægter de Bøgers Authentie, som ere Hypotheseerne i Heien; og dog — og dog — paaستاer at foredrage Jesu rene, ægte, uforsfælte Lære!!! Hvad Ende skal dog dette Uvæsen tage? Vore Dages Philosophie staaer og i mit Vitanie. De har vel læst S**s Programmer og nu Rudelbachs Afhandling mod Clausen? Vi ere da igjen paa Bei til det skolastiske Barbarie. Efter at have læst disse Kariteter bad jeg: Sancte Socrates ora pro nobis! o: Du bede vi den Helligaand alt om den christelige Troe og ret Forkand. Jeg erindrer, at min sal. Onkle, da Guldbergs Oversættelse af det Nye Test. var udkommen, skrev mig tit i sin jovialiske Maneer: Havde vi mange saadanne fornuftige Mænd som Hr. Ove, da hjertes ikke saaledes i Ring med det gode Guds Ord, som nu besværre! seer i Verdens sidste Liber.” Hvad mon baade Hr. Ove og han vilde sige, om de saae op i vore Dage? Udentvivel forestaaer store Forandringer i de menneskelige Ting, baade divinis og humanis. Nyeligg har jeg læst en Commentar

over. Brevet til Galaterne af Biner, som er lærd og uventet moderat; han er en god Philolog. Begscheider er mig den ufordrageligste og frækfeste af alle; jeg kalder ham altid Begscheider. Han erklærer sig reent ud for visere end Kristus.

Idis ηηλίκους σοι γραμμασίω σγραψα τη αυη χρισι.
 Gud velsigne Dem og Deres til Liv og Sjæl!

No. 12.

Horsens den 30te Mai 1824.

Bedste Ven!

Tak for Deres kjære Brev. De maa ingen Undskyldninger bruge fordi De lod mig vente noget længe inden jeg hørte fra Dem. Jeg veed og troer at De er min bedste Ven, og dette er mig nok. Jeg har kun meget faa Venner, og jeg føler selv at jeg ikke er stikket til at have mange, vulgare est nomen amici, sed rara fides.

Deres literariske Virksomhed maa jeg beundre. Sid vi havde flere Theologer med Deres Lærdom, Deres Troe *) og christelige Hjerte, da vilde det see bedre ud med Jesu Rige i Danmark. Men skal Begscheider; nernes og Rationalisternes Bestræbelser have ustandset Fremgang, veed jeg ei, hvad der vil blive af Christendommen tilsidst. Tilforn var der i Flatts og Gusskinds

*) Dette Ord (saavel som alt hvad der i Brevens Text er udmærket) findes understreget af sal. Bpdm selv.

Magazin et mægtigt Brev med Theologernes Angreb. Dydeligen læste jeg deri en Afhandling fra 1796 af Dr. Storr, über den Geist des Christenthums, som ret meget opbyggede mig. Denne Storr var een af de grundigste og agtværdigste Theologer jeg kjender. Læs denne Afhandling igjen (thi De har vel læst den tilforn) paa mine Ord; jeg veed ei, om dette Magazin fortsættes; jeg har kun 13 Hæfter deraf.

Den som har sand Hviagtelse for Christus, kan ei tænke eller troe foragteligt om Moses eller Propheterne. Christus troede Moses og Propheterne som guddommelige Sendebud, antog deres Skrifter, som de dengang vare og nu ere, for authentiske: citerer dem, støtter sig paa dem, argumenterer af dem, beviser sin guddommelige Sendelse af dem. Har han heri enten feilet eller lempet sig efter Folketroe og Fordomme, ligemeget; jeg for min Deel kan da ingen ubetinget Tillid have til ham som Lærer. Overalt hviler det Gamle og det Nye Testament paa een Rod, udgjøre saa at sige eet Hælt; Aand og Tændts er den samme i begge. Den, som intet umiddelbart Guddommeligt, Overnaturligt, vil vide af, kan ligesaalet antage det Nye som det Gamle Testament, og Spørgsmaalet om Miraklers Muelighed og historiske Troeværdighed er vigtigere end man i Almindelighed troer; thi med dette staaer og falder baade Mosaismus og Christianismus; og dette Spørgsmaals Afgjørelse hænger igjen af Begrebet om Gud og hans Forhold til Naturen; et Begreb, som den næsvise speculative Fornuft har gjort saa forvirret, indviklet, ubestemt og ubestemmeligt, at man vel maa sige: Quæ harum opi-

nionum maxime deliret, Deus ipse viderit. Men naar man i denne Sag vil troe og følge Bibelens Lære, er Tingen ikke vanskelig.

Wolfs Hypothese, at Iliaden og Odysseen skulde ikke være Homers eller een Digters Værk, men en Conto eller Flikværk af flere Poetaster, gennem flere Aarhundreder; at Homer ikke har kunnet skrive, men at disse vidtstøftige, planmæssige Digte skulde være forplantede ved Hufommelse og Tradition, nunquam se mihi probavit; at i dem ere betydelige Lacuner og Interpolationer vil jeg gjerne troe. Jeg veed ei, om De har læst den lærde og skarpsindige L. Hug's: Die Erfindung der Buchstabenschrift; et Skrift paa hvilket Wolf aldrig svarede, hvori han maaskee og gjorde klogest; han gav sig overalt dengang en meget fornem Mine, og vilde at hans Hypotheser skulde ansees tanquam de tripode dicta. Nu skal han være god at komme i Tale; nogle af den udadelige Heynes lærdeste Disciple have i den sildigere Tid ydmyget ham. Jeg længes meget efter at see Steffens Bog *). De læste vel Grundtvigs Forsvar mod Høst i Kjøbenhavns Skilderie? Mig syntes det ret godt skrevet; men det han der forpligter sig til at bevise, vilde nok falde ham vanskeligt, naar det kom til Stykket. — — —

*) Om den falske Theologic og den sande Troe.

No. 13.

København den 27de Novbr. 1824.

Kjære Ven!

Jeg har seet, at Deres ældste Søn, Adjunct ved Metropolitanskolen, har en hexametrisk Oversættelse af Odysseen færdig. Euge! hvilken Faderglæde for Dem, gamle Ven! — — —

Jeg havde, som jeg troede, saameget ex re literaria at skrive til Dem om, men nu har jeg næsten glemt det. Den Disputats om den menneskelige Frihed, som man nu igjen opripper, har ret ærgret og forarget mig. At saadanne to unge Herrer, som Hovik og Ussing, i denne Sag opkaste sig til afgjørende Dommere, er et af Tidens Tegn; men et impertinentere Svar paa en sandrue og human Recension, end Ussings til Sibbern, i Kjøbenhavns Skilberie, har jeg et længe læst. Jeg ønskede, at Ørsted vilde tage fat paa ham, siden han dog har draget ham ind med i Striden, og fradømt ham med Kant og alle andre Frihedens Forsvarere sund Wennesseforstand. — — —

Af Steffens Bog blev jeg ei stort opbygget; han er rigtignok et Kraftgenie, men han overdriver og svarmer, og fordærver derved, ligesom Harms og Grundtvig, Aabenbaringens Sag.

Profesor Jens Møller var her i October*). Det er en herlig Mand, fuld af Fyr og Flamme, virksom

*) En Sukommelsessfeil; det var i August.

J. M.

og flittig. Han vil stiftet her i Byen et Bibelselskab; jeg kan ikke, saa gjerne jeg vilde, ret sympathisere med ham angaaende disse Bibelselskaber, og mine Forventninger om deres Nytte ere langt mindre sanguiniske. Dog det hører jo og til Alderdommens Lyder, at være spe lentus. Saalænge man bliver ved at rokke den Troe i Mængdens Hjerter, at Bibelen indeholder Guds eget Ord, hjælper det intet, at man oversætter og uddeler Bibles. — — — —

No. 14.

København den 15de Novbr. 1825.

Hulde Ven!

De har Aarsag at være vred fordi jeg i saa lang Tid ei har skrevet Dem til; og om De er det, er det mig ikke imod, men et Devils paa Deres Vennskab. Jeg har og derved gjort ilde mod mig selv, da jeg derved har berøvet mig den Glæde at see Brev fra Dem, thi vi maae jo holde Aarslag. Men om Vinteren er jeg ligesom halvdød, ikke at tale om saameget andet. — — — Jeg seer da, at De har fuldendet Deres Arbeid over det Gamle Testament. Dette tilligemed Bogen over det Nye Testament er et Værk, hvorfor mange ville takke Dem, naar De ikke er mere, og for hvilket De tør troste Dem ved Guds Bistand. — — — —

Jeg ønsker Dem af mit Hjerter til Lykke med Deres brave Sønners litterariske Hæder. Den Ungres

Disputats *) læste jeg først i Efteraaret, og fandt den langt bedre, end mangen Disputatio pro summis in Theologia honoribus. Deres ældre Søns Oversættelse af Odysseens Sange, fandt saa anprisende en Besømmelse i Literatur: Tidende, at det maatte opmuntre ham til Arbejdets Fortsættelse, og glæde alle hans Venner. Mærkelig er ellers den Modbydelighed Recensenten har for Prøve: Oversættelser af enkelte Rhapsodier. Jeg havde saadan en særdis, og havde nær udgivet den som et Program ved vor offentlige Skole: Examen; men nu krøb den igjen i Pulten.

Jeg har i denne Tid læst to Skrifter som maae interessere Dem for Deres Livius's Skjld; det ene er Niebuhrs romiske Geschichte, et lærd og originalt Værk; han nedsetter Livius dybt, som Historiefriver; hans første Decade indeholder kun Sagn og ikke Facta; Romulus og Numa er kun mythiske Personer o. s. v.; dog De har vel allerede læst hans Bog. Det andet Skrift er af Professor Wachsmuth, før i Kiel, nu i Halle; det er skilet mod Niebuhrs; han søger at forsvare Livius og redde den stakkels Romulus's og Numas Personlighed; han kan maale sig med Niebuhr i Grundighed og Lærdom og Skarpsind og Critik; han bruger større Maaledhold og behandler sin Modstander med megen Agtelse og Humanitet. Aldrig før er der saaledes ryddet op i den ældste romerske Historie. Hverken sacra eller pro-

*) De authentia oraculorum Esais capp. 40-66. Jvnsf. Dansk Literatur: Tidende No. 11 for 1826, hvor en ligesaa gunstig Dom sælbes derom.

faaa ere i vor Tid sikker for denne høiere Kritik. Gud
veed hvorsken denne Skepsis tilsidst skal være! — — —

Der snattes om et Jubileum som skal fejres 1826,
for Christendommens Indførelse i Norden ved Ansgarius.
Der var dog Waade med den Christendom, han
flyede os; jeg har ikke store Tanker om alle saadanne
Høitideligheders Virkning paa Tankemaaden og Sæ-
dnerne; de sætte Sandferne og Phantasier i Bevægelse
for en kort Tid, og dermed er det forbi.

No. 15.

Borsens den 25de Juni 1826.

Hulde Ven!

Tak for Deres sidste kjære Brev. Siden jeg skrev
sidst, har jeg læst Deres Protest mod Rationalismen i
Wollers Bibliothek, den var som skrevet mig ud af
Hoved og Hjerte; giv os noget mere af dette Slags.
Derfor denne Fornumstighed (Rationalisme) saas
ledes skal tage til, er det ude med Christendommen, som
guddommelig Aabenbaring. Jeg har nyelig læst en lille
Bog: Die Religion Jesu Christi aus ihren Urkunden.
Dargestellt von Chr. Fried. Böhm. Halle 1825. 20 Gr.
Denne maa De endeligen læse. Han er Rationalister-
nes Achilles, og Dr. Jo. Köhr har i sit Prediger-
Bibliothek (Rationalisternes Ruskammer) opløstet ham til
Skyerne; han læses vistnok og af Præster i Danmark.
Sid De vilde og kunde tage Dem af den Sag! Jeg

kender Ingen som kan gjøre det bedre^{*)}. Grundtvig
 er for lidenskabelig og hyperorthodor, Rudelbach for
 mystisk. Ikke var det, at Grundtvig skulde tabes for
 Danmark; nu faaer Modpartiet frit Sprog. Jeg
 finder det ellers inconsequent af Grundtvig og lidet svas-
 rende til hans store Ord, at han saaledes sviger den
 gode Sag og lader sig jage bort af Modstanderne. Hvor
 er De, kjereste Ven, lykkelig paa deres Alderdom i
 Deres brave, hederverdige, Sønner! *Tibi ex animo
 gratulor, mihi gaudeo.* Jeg vidste ei at Deres ældste
 Søn havde *ex professo* lagt sig efter Philosophie;
 men et udmærket Hoved kan gjøre alt og arripere hvad
 det skal være; overalt er det ikke godt at sige, hvad Phi-
 losophie er i vore Dage. Før troede jeg, at den var
 methodisk Fornuft, nu synes den at være poetisk Svær-
 merie. Har De læst Præsten F**s Disputats? den
 var sei for mig at tære, og jeg forstod den ikke. Ru-
 delbach har taget haardt fat paa hans Breve til Grundtvig.
 Der er meget, hvori jeg ei kan være enig med Grundtvig
 og Rudelbach; de ville endeligen, f. Ex., at Syndes-
 faldet og det saa kaldte Protevangelium skulle være Chri-
 stendommens Grundvold. Mig synes denne Paastand
 hverken at have exegetisk eller filosofisk Grund.

*) Dette Dnske er opfyldt, som man vil see af en søl-
 gende Artikel i dette Bind.

Horsens den 28de Decbr. 1826.

Hulde Ven!

Nu er det alt for længe siden vi hørte fra og til hinanden; Touren staaer til mig, jeg stammer mig, at jeg saalænge har opsat at svare paa Deres sidste kjære Brev, og især at takke Dem for Gaven af Deres Bøg over det Gl. Testaments Skrifter. Men De vil blytænke, at jeg i de korte, mørke Dage maa være paa Skolen, og at skrive ved Lys falder mig meget besværligt; overalt gaaer nu Alt kun langsomt fra Haanden.

Deres Bøg *) har jeg læst med inderlig Tilfredshed; jeg troer, at De har bevist Hovedsagen, at der ere messianske Spaadomme i det Gl. Testament. Noget Problematisk bliver der jo altid tilbage ved enkelte Spaadommes Anvendelse paa Jesus af Nazaret. De kan sikkert regne paa alle sindige, fordomsfrie Læseres Bifald. Jeg beundrer Deres Lærdom, Fliid og Lethed i at udtale Deres Tanker, uden al Konst og Affectation: Noget, som man saa sjelden træffer hos Nutidens Skribenter. Men hvad skal man sige om Tidsaanden? den synes ei at vide hvad den selv vil. Grundtvig har faaet en dygtig Andabat i Lindberg. Hans Bøger om christelig Sandhed og Dom over Hof og Stadsrettens Kjendelse i Clausens og Grundtvigs Sag, har De vistnok læst. Mærkeligt er Assessor Spandets offentlig erklærende Ord med sine Collegets Dom. Denne Spandet

*) Veiledning til det Gl. Testaments Læsning.

er min fordums Discipel; han er et meget retsindigt, grundigt og dueligt Menneske, vom alten Schroth und Korn. Nyeligen læste jeg til stor Vergelse et Stykke i Kjøbenhavns Skilderie af en vis Krigsraad Lund, som der træder op med den groveste Fatalismus, der omslyrter al Moralitet. Han siger blandt andet, at vi ikke vide, hvad vi bsr. Han bliver ved at meddele Resultaterne af sin dybe Granskning, og saadant læses i Alhus og Slagterboder af Ereti og Pleti!! Bisfellig! Vrens Skrivefræthed gaar for vidt. Efter den nyeste Skrivefræheds Forordning kan man i Religionsfager jo stræbe hvad man vil, naar man kun ikke nægter Guds Tilværelse og et Liv efter dette. Har De læst Professor Uttmanns Bog, über Supranaturalismus, Rationalismus og Atheismus. Leipz. 1816? Det er en herlig Bog. Han viser, at den consequente Rationalist tilsidst maa worde Atheist. — — — —

Katarh, Asthma, Hoste og flere smalle Ting forene sig om at plage mig i denne milde Winter. Jeg bruger intet andet Middel, end den gode men bittere Urte, Taankelighed, hvis ægte Moder er christelig Troe.

No. 17.

Korsens den 9de Juli 1827.

Gamle Ven!

Tak for Deres sidste og næstsidste vennehulde Breve. Jeg har mod Fortjeneste to at takke for. Deres Svar*)

*) I Nyt theol. Bibl. 11te Bind.

paa Clausens Sendebrev har jeg læst med den fuldkomne Tilfredshed. Den Grundighed, Sindighed, Bæredighed, Humanitet, som anbefaler Alt hvad De skriver, savnedes ikke her. Kun havde jeg ønsket, at De havde opfordret ham til, bestemt at angive, hvad der, efter hans Skriftfortolkning, er ægte Christendom, og Jesu til alle Tider gjeldende Lære? Hans tvetydige Tale fører ei til noget vist Resultat. Grundrøis synes mig nu at vrøble, og, uden at vide det, at betage det Dyre Testament sin Autoritet, som principium cognoscendi i Religionen, i det han ophøier Troes Bekendelserne over alt. Mon D. E. Müller vil tie til Kubelschs strange Kritik over hans Dogmatik? Rationalismen synes at gribe mere og mere om sig, og den gamle ægte Aabenbaringstro at tabe sine Tilhængere. Dog, Kristus har lovet at haandhæve sin Kirke, og derpaa ville vi lide; dens Skjebne i Tidernes Løb har altid været afvejlende. Juidleretid hendse Slægterne, Jordlivet er neppe saa vigtigt i Guds Øine som vi indbilde os. I det mindste gjør Naturen, Guds umiddelbare Tjener, i sin Behandling liden Forskjel paa Mennesker og Insecter. Hvad kan berolige Mennesket, naar han ei vil erde Guds Ord? — — —

Jeg er meget svag, dog forretter jeg endnu mit Embede; læser 26 Timer ugentlig paa Skolen, og anvender 5 à 6 Timer hjemme til at rette Stile; det værste er, at jeg for det meste lærer Langhalm. Jeg maa blive ved indtil jeg falder; dog venter jeg nogen Lettelse i Arbeidet med det første.

No. 18.

Horsens den 14de August 1829.

Kulde Ven!

Jeg modtog nyeligen en Hilsen og Efterspørgsel om mit Befindende fra Dem, ved Deres Fætter her i Byen. Desværre kan jeg ikke give det Svar, som jeg veed, De ønsker. Jeg deler endnu bestandigt min Person mellem Sengen og Lænestolen; kan neppe gaae to Gange over Gulvet uden at tabe Beiret; kan ikke sove; kort sagt, jeg er reent aflægs. Hertil kommer, at mine Dine ere ømme og ikke tillade mig at læse eller skrive uden Smerte; jeg gruer for den forestaaende Vinter; dog maaskee Gud kalder mig før end den Tid. Det behager Gud at prøve mig strengeligen i mit Livs Aften. Havde jeg ikke Christus, maatte jeg fortoivle; men han opholder mit Mod; jeg overbevises hver Dag mere og mere om den mennesskelige Wiisdoms Daarlighed, og føler Sandheden af disse Ord: Ingen kjender Faderen, uden Sønnen den eenbaarne og den som har lært af ham at kjende den himmelske Fader. To Skrifter opbygge mig især i min Forfatning: Rothes Philosophies Ideer over vor Art, til Glæde over den; og Confessionarius Wynsters herlige Prædikener paa alle Søn; og Helligedage i Aaret. 2 Dele. Kjøbenhavn 1823. Det kan man kalde christelige Prædikener; Mage til Prædikener kjender jeg ikke. De eier dem vel? Hvis ikke, da anskaf Dem samme; De fortryder det ikke.

Bare jeg maatte faae saa mange Kræfter, at jeg kunde oplede og indpakke en heel Hob haandstrevne Sager, som jeg ikke vilde skulde komme i Andres Hænder end Deres, efter min Død.

Tag til Takke for denne Gang, Gud bevare og velsigne Dem og Deres!! O! at vi dog maatte gjenfjende og gjenfinde hinanden i et bedre Liv!!!

No: 19.

(Eldste Brev).

Horsens den 1ste Marts 1830.

Min sande Ven!

De undskylder selv saa vennehuldt at jeg i saa lang Tid et har ladet Dem høre fra mig; men jeg har desto oftere tænkt paa Dem, ja i Aanden talet med Dem i de lange søvnløse Nætter. Livet hænger endnu i mig, og at døe jo før jo heller var mig en Vaade; men jeg underkaster mig Guds Vilke og takker for hvert Dieblik, som gif under Sorg og Smerte. Jeg kan kun ligge og sidde, men ikke gaae eller staae over 5 Minuter.

Tak for Deres Brev i Dag med Dødsbudskabet. Min Trøst behøver De ikke; De har trøstet Dem selv med den eneste og bedste Trøst; paa min hjerteligste Deeltagelse kan De ikke tvivle. — — — —

Denne mageløse Vinter forknytter mig især; jeg længes efter Foraaret, skjøndt det vel ikke vil hjælpe mig stort, om vi og faae noget Foraar og nogen Sommer. Dunstkrebsen synes saa forplumret, at der vil behøves

Nyt theol. Bibl. 19 Bd.

6

lang Tid til at rense og klare den, saa man vel kunde snffe, udam spernero humana fugiente ponna. Være jeg kunde komme saameget paa Gode, at jeg kunde faae den Kasse med de Papirer, som jeg har bestemt for Dem, istand til Vortsendelse med en Skjipper i Foraaret naar Seiladsen igjen kommer i Gang.

Jeg kan ei lade være at læse mere end mine sønne Dine kunne taale. Dette er det eneste Middel til at dulme smertelige Fornemmelser i Legemet, og Sorg og Griller i Sjelen. Jeg har nyelig læst en Bog anden Gang, som jeg meget ønskede De vilde læse; dens Titel er: Versuch einer Anthropologie oder Philosophie des Menschen nach seinen körperlichen Anlagen von J. Jth. Bern 1794. 2 Dele. Kjøb denne Bog paa mine Ord, af den er meget for os at lære. Forfatteren er en Ven af Christendommen; han har baade undervist, opbygget og trøstet mig. I Vinter har jeg ellers ret gjennemlæst Michaells og Guldbergs Oversættelser og Anmærkninger til det Nye Testament. Jeg misunder Guldberg hans faste, af ingen Tvivl eller Betænkneligheder forurokigede Troe. Jeg nødes ofte til at sukke: Herre jeg troe (vil saa gjerne troe, føler Trangen til at troe), afhjælp min Bantroe! Dog, mine Tvivl angaae, Gud skee Lov, ikke Hovedsagen. Jeg lægger mig hver Aften til Hvile med denne Bøn:

Nær er den Stund — kuns uvist naar den skaer —

Da jeg at hedenfare Budskab skaer.

Da svinder Taagen, som omgav mig her,

Og Frieled, Lys og Fred jeg finder der.

Lov skee Dig Gud! Lov skee Dig Jesu Christ!

I din Troe dæer jeg her; og lever hos Dig hist.

Gud velsigne Dem, min Altor ego, og unde Dem endnu i flere Aar Sjels og Legemskræfter til at virke til Gavn for Christendommen og til Opmuntring og Glæde for deres værdige Familie! Eld jeg kun i otte Dage kunde nyde Deres Selskab for at tale med Dem om Ting som ere os begge de vigtigste!!

c.

Af sal. O. Worms Breve til Hr. Rosendahl,
nu Overlærer og Forstander for den lærde
Skole i Fredericia.

No. 1.

Borsens den 15de April 1812.

At Deres Lyst til det velsignede græske Sprog voxer, fornøder mig inderligt. Dette haaber jeg vist, at De aldrig vil lægge den gamle classiske Literatur tilside. For Guds Skyld lad Dem ikke afdrage af vor Tids poetiske, barbariske, træstesløse Philosophie. Saaer De, som jeg ønsker og haaber, Smag paa ægte, sund og menneskelig Philosophie, da læs alt hvad De kan overkomme af Ehr. Sarves Skrifter. Han er min Helt. Han byppede sin Ven, som Euibas siger om Aristoteles, i sund Menneske, Fornuft. Ciceros Læsning skjenke De al den Tid, De kan undvære. Ille sciat se professisse, cui Ciceronis lectio valde placebit. Tag Pennen jævnlig i Haand for at øve Dem i den latinske

32

Stil. Man faaer Bngurid af det meste Latin, som i vore Dage skrives, endog af Professorer. De mærker, at jeg af Dem venter en ægte Humanist.

Men det, som fremfor Alt binder mit Hjerte til Dem, er min Troe og Tillid, at De vil blive Gud og Kristus, Sandhed og Dyd, usvigelig troe; ikke glemme vor bedste Ven, vor guddommelige Lærer, fordi det saaledes er Mode; ikke hvege for enhver Lærdoms Wind: De veed, hvorledes jeg i denne Sag tænker. Og saalænge Deres Hjerte er bydigt og uskyldigt, vil det sikkerligt hænge ved Kristus, saadan som De har lært at kjende ham. Sat sapienti.

No. 2.

Horsens den 14de Octbr. 1816.

Mit Skole-Arbejde er et evigt continuum, og jeg bryder mig, som De veed, lidet om andet. Arbejdet begynder nu at falde mig tungt. Mit Syn svækkes og Kræfterne tage af, saa at jeg nu behøver flere Timer til det, jeg tilforn gjorde i een. At skrive falder mig især besværligt. Om jeg skal nogentid nyde det otium cum dignitate, som jeg lovede mig som Løn efter lang og tro Tjeneste, veed Gud; det seer snart ikke ud dertil.

No. 3.

København den 4de Marts 1817.

— — — Alt hvad jeg kan gjøre, er af et ærligt Hjerte at takke Dem for det Venſkab og den Velvillie mod mig, ſom diſſe Deres Breve ſaa tydeligen overbevife mig om. De er den enefte, ſom forſier mig med ſaadanne Breve — ſaaledes ſkrivet con amore, af Hjertets Fylde. Naturligviis hører jeg gjerne lidt fra Hovedſtaden og Univerſitetet og Literaturens Tumlplads. Gamle Kudſke forſie ſig ved Vidſkeſmeldet. Jeg bliver alt mere iſoleret, og al min Kjøbenhavnſke Brevverel er næſten reent ophørt. — — —

Tak for Løftet om Sibberns Psychologie. Hans Poetik er jeg og meget begjerlig efter at ſee. Thi de nye ſkønne Aander fortælle om denne Kunſt i Recenſioner og Maanedſkrifter Ting, ſom jeg ikke begriber det mindſte af.

Hvad tager Grundtvig ſig for? Arbejder han paa Saxo og Snorro? Kan man ſnart vente at ſee noget af dette Arbeid? Jeg længes efter det.

Theologien bliver da vel Deres Sag? Jeg ønskede det. De kan nok vide hvorfor. Religionen trænger i vor Tid til Talsmænd og Tjenere, hos hvilke Hoved og Hjerte ere i Harmonie. Saae De forleden i Skilderiet det Onſke af Guſt. Baden, at Chriſtelige Præſter aldrig havde været til? Og ingen brav Præſtemand tager til Gjenmæle mod ſaadan ugadelig Dumhed? Jeg kunde raabe til Grundtvig: Brutus, Du ſover!

No. 4.

Sorsens den 10de Juni 1817.

Jeg bliver hver Dag tungere i min Færd; især falder det mig legemlig besværligt at skrive. For Deres kjære Breve have De venligt Tak, saavel som for de mig tilsendte Bøger. Sibberns Psychologie har jeg endnu ikke faaet al til Lys. Dens fine Skrift falder mine sløvede Øine hist og her vanskeligt at læse. Man seer snart, at Manden har Talenter og megen Aand. Mange H. ere efter mine Tanker fortræffelige, f. Ex. den om Befindighed. Nogle synes mig at være lidt mystiske eller poetiske, f. Ex. den om Genialitet; men maaskee kommer det deraf, at jeg er saa profalsk og mangler Sands for dette. — — — —

Hvad siges der i Kjøbenhavn om Wærgelands Skandskrift imod Danmark? Kan man ansee det med kold Foragt? Mit gamle Blod begyndte at fuge ved dets Læsning og jeg sølte levende hvad Fædrelandsfjerslighed er. Amtmand Falsen har, sig til Væ som Nordmand, skruppet ham dygtig. Men det forsaaer ikke.

No. 5.

Sorsens den 4de Juli 1817.

Jeg er Dem meget forbunden for Deres indholdsrige Breve. Den Velvillie mod mig, som de aande, kan ikke andet end være mig meget kjær. Den Tante

og Erfaring, at jeg ikke arbejder forgjæves, styrker og opholder mig. Nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam har steds været min Maxime. Villigen indrømmer jeg Mange Fortrin i Talenter og Lærdom; men i Agtelse for Pligt og Embeds; Trosskab stræber jeg, ikke at vige for Noget. Vilde mine Medborgere erkjende dette, glæder det mig; hvis ikke, bliver det en Sag imellem Gud og mig. Lad De kun Deres Hjerter tale, naar De skriver mig til. Dets Værelser kunne ikke støde mig, om jeg endog ikke altid kan sympathisere med Dem. Hvad De skriver om Sibbern, var mig hjertelig kjært. En Philosoph ex professo, som respecterer Aabenbaringen, er i vore Dage et Særstykke. I den Tale, som jeg skal holde paa Reformationsfesten, om jeg lever, saalænge og duer dertil, vil jeg tale et Ord til Bibelens Forsvar, enten det saa behager eller ikke.

Hvad bliver der af Grundtvigs Saxo og Snorro? Hans sidste Hæfte af Dannevirke behagde mig. Være han vilde holde over sin Værdighed!

No. 6.

Borsens den 16de Novbr. 1817.

— — — Jeg tør troffe Dem med, at Deres Mine nok kommer sig, at det kun er en temporair Svækkelse i Pupillerne, som Lægernes Kunst og Tiden nok vilde helbrede*). Imidlertid kan jeg ikke undres over, at

*) Dette Gaab gik tykketigtvis i Opfyldelse.

De er urolig. Frygt for Synets Tab er, især for Dem, i Deres Kald og i Deres Alder, en skrækkelig Sag. De behøver altsaa Trøst; og denne kan De Gud ske lov give Dem selv som Christen. De skriver, at Mange have det værre. Sandt! men mig er denne Trøst altid forekommet som svag, naar man ikke kan lægge til: og disse Mange bære deres større Onde med Taalmod og Standhaftighed; thi da er i denne Erfaring noget styrkende og opmuntrende. En ung Mand, som var i lignende, men langt skrækkeligere Forfatning end Deres, Johan Samuel Fesl, har skrevet en herlig Bog Ueber die Vorthteile der Leiden, Leipz. 1784. Denne Bog har opbygget og husvalet mig i mit Livs mange mørke Timer. Læs den, eller lad den læse for Dem af en sympathiserende Ven; og har De maaskee allerede læst den, da læs den igjen. — De vil nu læse den med større Anvendelse og Nytte. Men fremfor alt giver Jesu Lære Trøst i Livets mangehaande Gjensvordigheder, naar man, som De, kjender og føler dens Kraft. Den udbødelige Reinhard har udført dette i en fortræffelig Afhandling: de præstantia religionis christianæ in consolandis miseris, som og haves paa Dansk, om jeg husker ret, af Meben. Non ignarus mali, miseris succurrere disco.

Jeg skylder Dem megen Tak for Deres Ueilighed med mit Programms *) Uddeling. At det har fundet Fleres Bifald, er mig naturligtviis kjær.

*) I Anledning af Reformationens Jubelfest 1817.

No. 7.

Horsens den 17de Januar 1820.

De samler gloende Kul paa mit Hoved. Uagtet jeg ingen Gjengjeld gjør, skriver De mig lange og interessante Breve til, kjøndt Deres Embede og Stilling flyer Dem nok at bestille. Denne Deres Opmærksomhed for mig, og dette Deres overbærende Venfskab er mig saare kjært. Jeg trænger virkelig til denne Overbærelse. Efter 32 Aars mafsommelige Skoletjeneste er nu af Jordlivet og Legemets Kræfter kun Varmen tilbage. Det otium, hvorefter vi alle stunde ved Livets Aften, falder neppe i min Lob, og det vorder nok min Skjæbne deficere prius quam desinere.

— — — Af min Magister-Disputats har jeg intet Exemplar. Den betydede ikke meget. Den kom ud ved en overordentlig Leilighed og det i Hui og Hast. Mine Luxdorphiana kan De faae at læse, naar jeg i Sommer, om jeg lever, har den Glæde at see Dem. Jeg husker, at Abraham Kall dengang (1790) sagde om dem, at jeg havde sat en god Sauce paa et magert Stykke Kjøb. Dengang kunde jeg gjøre ligesaa meget i en Time, som nu i en Dag.

No. 8.

Horsens den 21de Febr. 1823.

Tak for Efterretningen om Prof. Thorslacius's Skrifter. Denne Mand er til Forundring flittig. Han

har havt den Godhed at sende mig adskillige af sine opuscula. Jeg længes meget efter at see det Værk, som han arbejder paa; dog tvivler jeg paa, at jeg oplever den Tid. Denne Vinter har reent forsknyttet mig. I 8 Uger har jeg ei været ude af mit Huus, uden et Par Gange i Kirke. Bidste jeg en mig passelig Bøllig, nedlagde jeg snart Fejlen: det er jo Skolesceptret? I Horsens vilde jeg gjerne lægge mine Been, da der den længste og gavnligste Deel af mit Liv er henrunden. Endnu kan jeg si d e for Enden af Skolebordet og præke og skjænde, uagtet min Asthma og Katarrh. Men Fortrød kan jeg ikke vel taale.

En frygtelig Krig synes snart at ville bryde løs over hele Europas Fastland. Jeg kan ikke blive klog paa, hvad det er, de ville krige om. Dog maaskee Spanierne give Kjøb, ligesom Neapolitanerne, naar de fremmede Magter bryde ind. Nu glemmes Græker og Tyrker over Spanien. Blod og Taarer ere Jordlivets Betingelser. Gudskelov der er et Fredens Hjem! og Gudskelov jeg er det saa nær! Bibel og Religion er nu mit vigtigste Studium. Dette soummer mig bedst i Livets Aften. Jeg har aldrig før saa levende følt Trangen til en christelig Tro, som nu. Hver anden Støtte svigter.

No. 9.

Horsens den 6te Febr. 1824.

Tak for Laaret af W y n s t e r s Prædikener. De ligne de andre i Gehalt og Christelighed. Bore Dages

Rationalister ville nok finde ham lidt mystisk. Men jeg husker, at den gamle, vise Guldberg sagde: ethvert fornuftigt Menneske behøver lidt Mystik; og der ligger megen og vigtig Sandhed i disse Ord. Dræseke er en genialt Forfatter. Som Haandbog for voksne, lærende Christne kan den *) være nyttig, men ei, som Oversætteren vil, en Læsebog for Børn. Hans poetiske og vel mystiske Sprog gjør det ofte vanskeligt at komme efter hvad han virkelig mener. Den sidste halve Deel af Bogen behagede mig bedst. Ellers gaaer de tydske Præsters og theologiske Professorers Digten og Tragten ud paa i vor Tid at gjøre en absolut Rationalismus i Religionen gjældende, og i Danmark finde de mange Efterfølgere. Hvorhen dette sidste vil føre, veed jeg ikke; men dette veed jeg, at naar man fratager det christne Folk sin Autoritets Troe, da fratager man det sin Religion. At indsee og begribe er ikke Enhvers Sag; men at troe er Naturtrang for Alle, endog de selvkløgeste — og denne føles stærkest i Lidelser og mod Livets Aften.

No. 10.

Sidste Brev, dat. Horsens d. 6te Juni 1830.

Deres Brev var mig ligesaa glædeligt som uventet. Deres mig velvillende Hjerte udtaler sig saa oprigtigt,

*) Her sigtes uden Tvivl til hans Haandbog for Consfirmander: Troe, Haab og Kjærlighed.

J. M.

faa stærkt deri. Jeg har i min Svagheds Tid oftere været fristet til at tvivle, om der og virkeligen gaves sandt Venfkab paa denne Jord. Dog jeg indfaae, at man ikke bør være for streng i sine Fordringer i denne Sag, da sandt Venfkab ei er mueligt; nisi adfuerit voluntatum, consiliorum, studiorum summa consensus et tanquam conspiratio; og hvor sjeldent er dette ikke i vor Tid!

Om mit Befindende har De for gode Tanker. Siden jeg blev syg, har jeg ikke havt min Fod uden for min Dør; ikke været enten hos min Broder eller min Søn; jeg kan hverken gaae eller staae uden stor Møie; kun ligge og sidde, og dette endda med megen Besvær; lighed. I den sidste Maanedstid har jeg især været syg af en dyb Forkjølelse, som jeg har faaet i min Stue ved Siden af en varm Kaffelovn. Denne Forkjølelse lader mig hverken Rist eller Roe, Dag eller Nat, med Hoste, Katarrh, Asthma, som true at qvæle mig og forbyde mig al Søvn. Det kolde, fugtige Veirligt er mig reent ufdrageligt. Dunstkrebsen er ganske forplumret; Gud veed, naar den igjen vil klares. Alt, hvad der vege- terer og lever, lider derunder. Jeg duer til ingen Ting, og undrer kun over, at Livet kan hænges saalænge i mig. Dog, som jeg haaber,

Nær er den Stund — kuns uvist, naar den slaar — osv. Deres vennehulde Tilbud af Deres Huus, ifald jeg vilde nytte et russisk Dampbad — dette vilde nu dræbe mig — rørte mig indtil Taarer.

d.

Af sal. O. Worms Breve til Professor
J. Møller *).

No. 1.

Horsens den 14de Septbr. 1829.

Hvor ofte Deres Høiærværdighed tænker paa mig, veed jeg ikke; men dette forsikker jeg Dem, at der ikke er nogen Dag, paa hvilken jeg ikke tænker paa Dem. Deres Talenter, Lærdom, Virksomhed, ægte christelige

- *) Udgiveren maa gjøre Undskyldning for Optagelsen af dette første Brev paa Grund af de Complimenter, der siges ham i Begyndelsen. Men Læseren veed, ligesaa vel som udgiveren, at slige venstabelige Mætringer, endog naar de (som her) fremkomme af et fuldt Hjerte, ikke skulle tages efter Bogstaven. Enhver vil finde Brevet af Bigtighed til at betegne sal. Worms dogmatiske Anskuelse. Det burde altsaa ikke holdes tilbage; og at udslette det hæderlige Vidnesbyrd, en Mand som Oluf Worm heri har aflagt om det Tidsskrift, jeg har opoffret tvende Decenniers bedste Tæmmer, kunde jeg saameget mindre føre over mit Hjerte, som denne hæderlige Dom ved et mærkeligt Tilfælde kom mig til Hænde just paa samme Tid, da der andensteds fældedes en heel forskjellig Dom over samme Værk. Siden jeg har optaget den ugunstige i mit Tidsskrift (15de Bind S. 290—291), kan Ingen fortryde paa, at jeg nu (da en udbortes Anledning opfordrer dertil) ogsaa meddeler den gunstige. Vil Nogen kalde det Stolthed, at jeg sætter Priis paa magnis placuisse viris, finder jeg mig dert.

Troe, Tolerance og Humanitet forbre min Høiagtelse og drage mig uimodstaaelig til Dem. Jeg længes utaalmodig efter hvert nyt Bind af Deres Bibliothek; det sidste *) interesserede mig uendeligt. Sid jeg bare kunde tale med Dem een Dag! Jeg har nogle Tvivl og Bestændigheder, som ingen Bøger har kunnet høre. De ere meest exegetiske. Nylig faldt mig i Haanden en Pjece af Dr. Planck Ueber Offenbarung und Inspiration, skreven i Anledning af Schleiermachers Theorie om disse Ting. Den var mig en underlig Bog. Hans Stil er meget haard, og jeg havde ondt ved at forstaae ham paa mange Steder. Hans Hoved-Idee, at Christi Lære hænger af den Naade, paa hvilken hans Apostle og siden biskes Tilhørere og Læsere have opfattet den, og dette igjen af Enhvers indvortes og udvortes Individualitet, synes mig reent paradox og høist farlig i sine Følger. Troe er da ligesaa mangfoldig og forskjellig som der ere christnes Mennecker. Det vil sige: der er ingen Troe, som kan kaldes sand, christelig Troe. Alt er Subjectivt, og intet Objectivt. Professor J. Möllers og Professor Wegscheiders Troe ere lige gode, lige christelige. Jeg har ei fundet, at man har ændset denne Plancks Hypothese. Dog, jeg kjender kun lidet til den nyeste theologiske Literatur i Tydskland, og min Anskuelse af Sagen er maaskee urigtig. At Deres Høiærværdighed kjender Plancks Mening, tvivler jeg ikke paa.

*) Det 15de Bind af Nyt theol. Bibliothek.

Angaaende mit Beskændte, da er jeg — for at sige det med to Ord — reent aflægs. Af Handen er lidt tilbage; af Legemet intet uden et affældigt Skrog, som holder mod sin Opløsning. Næiere Efterretning, om Deres Høiarværdighed ønsker det, kan Overbringeren af dette give.

No. 2.

(Sidste Brev).

Horsens den 16de Mai 1830.

Sat for Indrykkelsen af min uthøiologiske Ubetydelighed i Deres Bibliothek *)! Det gjør mig ondt, at jeg skulde sætte Dem i den ubehagelige Nødvendighed at undskyde dets Optagelse for Bibliothekets Læser. — — Deres Svar paa Professor Clausens Brev i Bibliotheket 16de Bind læste jeg med Fornøielse. Men det undrede mig, at Deres Høiarværdighed ikke istedetfor alt andet henviste til Wegscheiders Dogmatik **). Det

*) I 16de Bind.

**) Det er undgaaet sal. Worms Dymærksomhed, at jeg paa nogle Steder har henvist dertil; men gaae ud fra Wegscheiders Dogmatik kunde jeg i hin Afhandling ikke, da min ærede Collegas, Dr. Professor Clausens dogmatiske System er i mange væsentlige Stykker forskjelligt fra Dr. Wegscheiders. Det vilde altsaa have været forvildende, og uret imod min Collega, at bringe den Bevistførelse, som Worm foreslaaer.

J. W.

synes som D. H. — maaskee fordi De ei agtede den saamegen Opmærksomhed værd — ikke ret har studeret denne mærkelige Bog. Denne Herre taler reent ud af Posen. Af ham lærer man hvad consequent Rationalismus er; han erklærer den aldeles uforenelig med Supranaturalismen. Han erklærer Retrakter for umulige, Spaadomme for Sværmerier. Kristus er ham et blot og almindeligt Menneske; ja han erklærer endog, at han ikke var ophøiet over Almue-Overtroe, og vrang Meninger, hvilke vi (a: Professor Wegscheider) skulle rette og forbedre. Jødernes messianske Drømme anvendte han paa sig og tilegnede sig; meente det vel nok, men blev et Offer for sin Nidkerhed og Uforsigtighed i at rive Massen af Pharisaerne, blev korsfæstet og af Korset nedtaget mortuo simillimus, og forlod efter et kort Ophold paa Jorden sine Disciple, som siden ikke saae ham mere o. s. v. Sandeligen denne Wegscheiders Dogmatik har meget forarget mig. Den er, efter min Anskuelse, en saare farlig Bog. Den er allerede 5 Gange oplagt. Den sluges med Begjærlighed af de unge tydske Theologer og lægges til Grund for adskillige Professorers Forelæsninger paa flere Høiskoler. Blandt de danske unge Theologer er den heller ei ubekjendt. — — — Imidlertid tilstaaer jeg, at jeg har Tvivl ved Læren om de Dødes Opstandelse og den yderste Dom, som den i Bibelen fremstilles, hvilke Ingen enten ved mundtlig eller trykt Oplysning har kunnet løse mig. At tale om saadant med en Mand som D. H. falder ei i min Lod. Hvad Jesu Ord angaaer, kjender jeg ingen anden Udvei, end at antage en Accommodation efter jødiske messianske

Forestillinger. Men med Paulus er det en egen Sag; man seer tydeligen, at han udtalte sin fulde Overbeviisning, og individuelle Troe. Dog, jeg haaber snart at være der, hvor Frihed, Fred og Lyk ventte mig; indtil da beder jeg: *xp̄is̄ bōndu rȳ anis̄iā m̄s!* — — —

Jeg buer ei mere til nogen Ting; maa vente hver Dag at kaldes herfra. *Mori nolo, mortuus esse volo.* Det sidste store Skridt har, som jeg tænker, noget rædselsfuldt for ethvert tænkende befindigt Menneske.

Saa velsigne Dem Gud, høit elskede, høit agtede Mand! Han lade Deres mens sana længe boe in corpora sano til sand Christendoms Forsvar og Udbredelse, og til Danmarks Hæder. Dette ønsker af Hjertet Deres ic.

E. S. Efterat have skrevet dette, læste jeg Prof. Sibberns philosophiske Archiv og Repertorium No. 1. Kbhvn 1829. Jeg tør ei bedømme Bogen; thi jeg tilstaaer reent ud, at jeg kun forstaaer lidet af den, og slet ikke fatter hans Ræsonnements og Demonstrationer. — — — Jeg har og engang troet mig at være et Stykke af en Philosoph; men mine Lærere vare Sokrates, Plato, Xenophon, Cicero, Garve, Reinhard, Sulzer, Mendelsohn, Herder, Gûskind, Knapp, Hottinger ic. ic. Men siden den "alles zermalmende" Kant havde vovet at udmaale den menneskelige Erkjendelses Evne, og at aftegne dens Gebeet; efterat han havde demonstreret, at Mennesket slet intet kan vide om det Oversandselige, og selv om det Sandselige kunns dets Forhold til vore Sandser, men ingenlunde dets indre Væsen, blev Philosophien

— jeg begriber ikke, hvorledes det gik til. — først hvortrøstet, afgjørende og anmassende; og Fichte, Schelling, Hegel, og hvad alle de Rationalister, hvis Navn er Legio, hedde, indførte en Philosophie og brugte et Sprog, for mig ligesaa uforstaaelige som trøstesløse; og jeg har derfor nu givet Afkald paa Navn af Philosophie.

Forresten sig Alle, at Professor Sibbern er en iegod, sindig, human Mand, hvilket og hans Skrifters Tone viser.

De seer, hvor gjerne jeg expectorerer mig for Dem.
Vale!

Udgiverens Efterskrift.

Imedens disse Breve vare under Pressen, modtog jeg fra Hr. Overlærer Rosenbahl et Par nye Bidrag til sal. Worms Biographie, som jeg endnu her kan meddele.

Læseren vil af Worms Brev den 10de Mai 1804 (foran Side 199) have erfaret, at Nyerup havde meddeelt sin Ven F. A. Wolfs private Dom om hans Maroelliana. Men Dommen selv kunde jeg ikke meddele. Denne har Hr. Rosenbahl meldt mig i en Skrivelse. Den indeholdtes i et Brev fra Wolf, dat. Halle i Febr. 1804, til Sjerlev, som nylig havde hørt hans Forelæsninger og dengang opholdt sig i Rom: "Aber was meinen Sie! Einer Ihrer Landsleute, Olaus Wormius, Professor et Rector Schol. Hothersnes, hat so eben eine ernstliche Wiederlegung meiner Mar-

celliana. Pseudo-Ciceronis lateinisch zu Copenhagen edirt mit einem Commentar, der dem Texte, ganz wie ich that, Schritt vor Schritt folgt, um die Aechtheit zu erkämpfen. Der Mann schreibt sehr gut, und ist kein verächtlicher Gegner. Auch glaube ich, daß er die Menge bald auf seine Seite ziehen wird, wie ich auch schon vom Copenhagen aus höre. Neugierig bin ich, was ihm die Recensenten zu antworten haben werden, sie die sich so schnell von mir hinreißen ließen. Ich selbst lasse sie im Stich, und überlasse die nun fertigen Acten der Nachwelt, wenn die jetzige getheilt seyn soll."

Dertil har Hr. Rosendahl føiet følgende Angivelse af de udenlandske Skrifter, som handle om Worms Apologie:

Neue Deutsche Bibliothek. 98 Band, zweit. Stück.
S. 456—59.

Leipziger Literaturzeitung Nov. 1804. S. 2333 u. f.
Benjamin Weisse Commentarius in Orat. M. Tullii
Ciceronis. Leipz. 1805.

Allgemeine Literaturzeitung 1808. No. 4. 5. 6.

Der Freimüthige v. Rosebue 1805. No. 185. S. 222.

G. L. Spaldingii de Orat. Marcelliana, disputa-
tatio i Wolfs og Buttmanns Museum anti-
quitatis Studiorum. Vol. I. Berol. 1808.
pag. 3—94.

Øg endelig berettet: Worms Bogsamling, af hvilken dog en Deel var taget ud, udbragtes til 1200 Rbd. Theologica bleve slet betalte. Meget gif til Hamburg, formodentlig til Nestler; noget gif til Hadersleben; mere, endog adskilligt henhørende til dansk Sprog og

Literatur, til Skolebibliotheket i Flensburg. Horsens Skolebibliothek blev vel-forsynet og med gode Ting.

Til Worms Monument er af hans Disciple og nogle Andre hidtil samlet omtrent 300 Rbd. Hans Malerie, for saa Aar siden bekostet af hans Colleger, som næsten alle vare hans Disciple, pryder siden den Tid Skolen og hænger over det Catheder, fra hvilket han i 40 Aar med saa megen Kraft og Dygtighed talede og lærte, og forsøger nu det skjønne Selskab af Luther, Melancton, Erasmus (malede af Lukas Cranach) samt Guldberg, Svane, Løvensørn og Cortsen.

III.

Exegetiske Bidrag

af

Magister H. U. Møller,

residerende Capellan for Rjøbeløv og Bindebye Menighedens.

I. Om Matth. 12, 39. 40.

"In der Schrift steht nichts, was nicht schon die Vernunft uns sagte:" saa taler Dinter i sin Andtægning til Bibelens Brug. Skjøndt nu dette ikke er Sandhed, saa burde dog Rationalisterne antage det for Sandhed, og bevise det, hvis ellers det Ugrundede i deres Anskuelser ikke skulde være alt for isinesaldende. Dette indsaae de ogsaa selv for en Tid, og forsøgte derfor ved nyopfundne Fortolkninger at bortforflåre alt det Underfulde af Bibelen. Men denne Idet maatte de dog snart igjen opgive, fordi de selv følte, at de Fortolkninger, som vare fornødne til dette Bie-meeds fuldkomne Opnaaelse, tidt bleve til rent

monstra exegetica. Alligevel have de dog ikke villet forkaste Alt, hvad der i hiint Niemeed blev udtænkt. Saaledes mene endnu Rogle, at Matth. 12, 39. 40. ikke kan anses som et gyldigt Beviis for, at Jesus har forudsagt sin Død og Opstandelse. "Ehi — sige de — de Ord B. 40, hvorved Jonæ sandsynlige Undergang og uventede Frelse bliver sammenlignet med Jesu Død og Opstandelse, ere ikke Jesu egne Ord, men kun Evangelistens Forklaring af Udtrykket "Jonas's Tegn." Men denne Evangelistens Forklaring er urigtig, da Jesus selv ved Jonæ Tegn ikke har tænkt sig andet end hans Prædiken for Niniviterne, jfr. Luc. 11, 30. 32."

Det er paaafaldende, at Professor Clausen i sit lærerige og med saa stor Flid udarbejdede Skrift: Quatuor Evangeliorum tabulæ synopticæ pag. 65 fl. har kunnet billige en saa ugrundet Fortolkning, som ovennævnte. Ehi det er indlysende, at en saadan Anstuelse af Matth. 12, 40. ingenlunde lader sig forsvare. En Hovedindbending vil det altid blive, at Matthæus, ifølge den anførte Hypothese, skulde antages at have givet en urigtig Forklaring af Jesu Ord. Ehi at Apostlene, efter den første Christne Møtsefest, skulde have fortolket Jesu Ord urigtig, er uan-

tageligt, ikke blot for dem, der hylde en *inspiratio litteralis*, men for Enhver, der antager nogen Slags *inspiratio*. Holdt Jesus sit Løfte om den Sandhedsaand, han vilde sende sine Apostle, og ligger der nogen Betydning i dette Løfte, at denne skulde lære dem alle Ting, minde dem om alle Ting, som han havde sagt dem, og vellede dem til al Sandhed: saa kan man ikke antage, at de alligevel kunne have givet vrangne Fortolkninger af hans Ord. Det var vel i en vis Betydning efterhaanden og gradvis at al Sandhed blev dem klar (Ap. G. 10) men det var saaledes efterhaanden, og saaledes gradvis, at Lyset altid oprandt for dem i rette Tid, og altid var forhaanden i det Dieblif, det skulde bruges (*ὅτι ἀπὸ τῆς ὥρας*). Men Folgen heraf er, at ingen *Widfarelse* eller *Misforstaaelse* nogensteds ligger til Grund for deres, efter *Pintsofsen* fremsatte, *Ytringer* eller *Lærdomme*. *Mislykkelde* ere derfor og alle de Forsøg, som flere Fortolkere (*Senke, Pautus* o. s. v.) have gjort paa at forklare Jesu Ord bedre end Apostlene, efter *Kaandens* *Annammelse*, have forklaret dem for os. Ja saadanne Forsøg vilde endog være mislige, om man end ganske vilde tilfidesætte alt Hensyn til den høiere *Oplysning* og *Bistand*, der

blev Apostlene til Deel. Thi hvor usandsynligt er det ikke i det Høje, at vi skulde bedre kunne forstaae eller forklare Christi Ord end hans Apostle, bedre end de, der i flere Aar personlig havde Omgang med ham, der havde Modersmaal tilfældes med ham, der vare saa vante til hans Foredragsmåde, saa fortroelige med hans Talebrug, der havde holdt saa mange Samtaler med ham, der havde bivaagnet langt flere af hans Taler, end de saa, de have opbevaret for os, der saa usie kjendte Tidens Begreber, hvortil han tog Hensyn, der med egne Øren horte hans Ord, bemærkede Tønen, i hvilken han udtalede dem, fornam det Eftertryk, han lagde paa dette eller hiint Ord, saae hans Miner, hans Gestus o. s. v. Alere heraf sees, at der kun er liden Sandsynlighed for, at vi skulde kunne angive en rigtigere Udtydning af Christi Ord end hans Apostle, og at vi, om de end betragtedes som blot menneskelige Historie-skrivere, alligevel kun ved vigtige Grunde burde bevæges til at omtvile Rigtigheden af de Forklaringer, de give.

Men der er slet ingen Grund til at antage, at det er en urigtig Fortolkning af Jesu Ord, vi læse Matth. 12, 40. Professor Clausens Ord ere disse: "ὅτι ὁμοίως ἰσχυρὰ explicatur Luc. 11,

30. 32. τὸ κήρυγμα αὐτοῦ, et hæc quidem explicatio ita confirmatur altero exemplo Salomonis, cujus σοφία dicitur σημεῖον existisse reginæ australi eodem modo quo τὸ κήρυγμα Jonæ Ninivitis, ut suspicio sponte oriatur, explicationem Matth. 12, 40 qua signum Jonæ ad resurrectionem Jesu refertur, non ex ore Jesu profectam esse, sed evangelistæ deberi, adeoque per parenthesisin legendam esse."

Derksom det nu virkelig forholdt sig saaledes, at Lucas har forklaret "Jonæ Tegn" ved "Jonæ Prædiken", da vilde det vistnok være vanskeligt at sige, hvorledes de to Evangelister vare komne til at give os to saa forskellige Fortolkninger af eet og samme Udtryk. Men det forholder sig ingenlunde saaledes. Lucas har aldeles ikke forklaret Jonæ Tegn ved hans Prædiken. Lucas har tværtimod udtrykkelig adskilt Jonæ Tegn, som han omtaler V. 29. 30. fra Jonæ Prædiken, som han først nævner V. 32, i det han V. 31 indskyder Exemplet af Dronningen, der hørte Salomons Wiisdom. Lucas har altsaa paa det tydeligste tilkjendegivet, at Jonæ Tegn og Jonæ Prædiken ikke maae sammenblandes. I Anledning heraf bemærker nu rigtignok Professor Clausen Exemplum Jonæ et Ninivitarum (v. 30. 32)

miro modo dissectum apud Lucam habemus, interposito v. 31 exemplo Salomonis et reginæ australis. Men Prof. Clausen glemmer, at det kan er den af ham selv hylbete mira-interpretatio der kunde foranledige ham til at betragte de anførte Vers som miro modo adskilte fra hinanden. Man behøver nemlig blot at forkaste denne Fortolkning, for at indsee, at de nævnte Exempler staae i god og naturlig Orden. Thi det er jo dog i sin Orden, at de Ord eller Exempler, der ikke høre sammen, heller ikke behøve at staae sammen. Og paa den anden Side burde man indsee, at Jonæ Tegn og Prædiken, just fordi de ere adskilte fra hinanden, heller ikke bør betragtes som sammenhørende eller forklarende hinanden. Men selv om V. 31 hos Lucas virkelig stod foran V. 32, kunde man alligevel ikke antage σημιον for at være forklaret ved κηρυγμα. Det vilde jo være en høist synderlig Talebrug at falde en Prophets Prædiken hans. Tegn! Et Forsøg paa at formindste det Synderlige i en saadan Talebrug synes Prof. Clausen at gjøre, i det han siger, at Salomons Visdom dicitur σημιον exstitisse reginæ australi eodem modo quo τὸ κηρυγμα Jonæ Ninivitis. Men dette forholdet sig ikke ganske rigtig. Lucas siger hverken, at Salomons Vis-

dom blev til et Tegn for Dronningen af Sonden, og heller ikke siger han, at Jonæ Prædiken blev et Tegn for Niniviterne: han siger kun, at hiin kom for at høre Salomons Visdom, og at disse ombøendte sig ved Jonæ Prædiken. Men Udtrykket *σημείον* findes aldeles ikke i disse to Exempler, hverken hos Matthæus eller Lucas. Ja at "Jonæ Prædiken" hos Lucas umulig kan være en Forklaring af "Jonæ Tegn", er endvidere fuldkommen indlysende deraf, at ogsaa Matthæus udtrykkelig nævner Jonæ Prædiken B. 41, hvilket Professor Clausen synes ganske at have overseet. Thi skulde *κήρυγμα* Jonæ hos Lucas betragtes som en Forklaring af *σημείον* Jonæ, saa maatte *κήρυγμα* Jonæ hos Matthæus nødvendig betragtes paa samme Maade. Men heraf vilde følge den Urimelighed, at Matthæus skulde have forklaret eller ladet Jesus forklare "Jonæ Tegn" paa to Maader, først om hans Fare og underfulde Frelse og dernæst om hans Prædiken. Det er altsaa klart, at Jonæ Tegn og hans Prædiken ere to ganske forskellige Ting hos Lucas, saavel som hos Matthæus. Begge Evangelister stemme fuldkommen overeens i at berette, at Jesus paa Pharisæernes Begjering at see et Tegn af ham, gav dem et dobbelt Svar, i det han først erklærede, at intet Tegn

skalbe givedes dem uden Jonas Prophetens Tegn, og dernæst anførte et Par Exempler paa Hedninger, som ved Lærelyst og Beredvillighed til Ombendelse maatte være beskjæmmende for Jøderne. Hvad nu Svarets sidste Deel angaaer, da er der her ingen anden Forstjæl paa Evangeliskernes Beretning end den, at den ene anfører det Exempel først, som den anden anfører sidst. Men hvad Svarets første Deel angaaer, da læse vi hos Matthæus denne Forklaring over Jonæ Tegn: "Ehi ligesom Jonas var tre Dage og tre Nætter i Hvalfisken's Bug, saaledes skal Menneskens Søn være tre Dage og tre Nætter i Jordens Skjød." Og hos Lucas læse vi blot: "Ehi ligesom Jonas var et Tegn for Ministjerne, saaledes skal Menneskens Søn være for denne Slægt." Herimellem er aldeles ingen Modsigelse. Jesus kan meget vel antages at have sagt begge Dele, baade det som Matthæus og det, som Lucas beretter. Den ene Forklaring tjener kun til at fuldstændiggjøre den anden, saa at Meningen bliver denne: Ligesom Jonas ved sin Fare og underfulde Frelse, som han naturligtviis maa have fortalt Ministjerne, blev et σημεῖον til Belærelse for dem: saaledes skal Christi Død og Opstandelse blive et σημεῖον til Belærelse for Jøderne.

Dog, for den Mening, at Forklaringen Matth. 12, 40 skulde være urigtig, har Professor Clausen endnu en anden Grund. Han siger: *Accedit quod verba σημεῖον οὐ δοθήσεται, εἰ μὴ...* nullo modo quadrant in resurrectionem, qua nullum signum præclarius et evidentius, immo potius signum generis diversi indicatur, spirituale oppositum physicis quæ Judæi postulabant. At nu Christi Opstandelse er hans største Tegn, maa man vistnok indrømme. Men det indsees aldeles ikke, hvorfor Prof. Clausen paa dette Sted taler herom. Han vil jo dog ikke paastaae, at der, ifølge disse Jesu Ord, kun skulde gives Jøderne et ringe og ubetydeligt Tegn. Kun i det Tilfælde, at han fandt denne Mening i disse Jesu Ord, vilde det være paa rette Sted at anmærke, at Opstandelsen jo tværtimod var hans største Tegn. Men laae denne Mening i de anførte Ord, da bleve de upassende ikke blot til Matthæi, men ogsaa til Prof. Clausens egen Fortolkning. Hans egen Fortolkning, kunde Rogen da ligeledes gjendrive ved at sige: *Verba σημεῖον οὐ δοθήσεται εἰ μὴ...* nullo modo quadrant in τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ, quo nullum signum præclarius et evidentius. Og mod en saadan Gjendrivelse vilde i det mindste Prof. Clausen selv, ifølge sit Under-

begreb, ikke kunne indvende Noget. Men han lærer selv, at de anførte græske Ord antyde noget ganske andet, nemlig at det Tegn, Jøderne forlangte, og det Christus vilde give, vare diversi generis. Heri har han fuldkommen Ret, og herved tilkjendegiver han selv, at de Ord i hans Bog "qua nullum signum præclarium et evidenti-um" ere ved een eller anden Feiltagelse komne til at staae paa dette Sted, hvor de intet have at bestille. Men naar han derefter tilføier, at det forlangte Tegn var physicum, og det belobede altsaa spirituale — som om der ikke kunde gives noget andet genus diversum end dette — da er det klart, at han, ut inserviat hypothesi, har antaget just en lidet antagelig Modsætning. Thi hvorledes kunde Jesus falde paa at henvise Pharisæerne alene til signa spiritualia, naar ikke engang physica kunde gjøre Indtryk paa dem? Eftersom pleiede han netop at henvise dem, der ikke vilde troe for hans Ords eller Læres Skyld, til de Sjerninger, han svæde ved Guds Kraft. Her skulde han, efter Prof. Clausens Mening, have brugt just den modsatte Fremgangsmaade! Nei, ogsaa her maae vi tage Ordet *σημείον* i dets sædvanlige Betydning, om en Undergjerning, han vilde sve. Og hvad andet *σημείον* kan han da have haft i

Lanker, hvad andet *σημειον* kan han mere passende have kaldet et Jonas's Segn end just sin Opstandelse fra de Døde? Dette var netop et Segn af en ganske anden Art end det, som Jøderne forlangte. De vilde have et Segn fra Himmelen, hvorved det kunde blive klart, at han var den jordiske Messias, de ventede. Men han vilde give et Segn, hvorved just de jordiske Forventninger skulde ganske tilintetgøres, et Segn, hvorved tillige hans Fiender skulde ydmyges og deres Vantro bestjæmmes. Det er bekjendt, at Jesus ogsaa ved andre Leiligheder henviste ikke blot til allerede søede Undere, men ogsaa til Segn, han i Fremtiden vilde give. I den Tale, han holdt i Capernaum (Joh. 6) hvor Folket ogsaa havde lagt deres jordiske Forventninger for Dagen (B. 26) og hvor man ogsaa begjærede et Segn af ham (B. 30) finde vi ligeledes, at han henviste sine Disciple, der endnu ikke vare frie for de jordiske Fordomme, til et tilkommende Underværk, der skulde gøre Ende paa de sandselige Forhaabninger, i det han sagde B. 62: "Hvad om I faae at see, at Menneskens Son farer op, hvor han var før!"

I Grunden kan det vistnok være ligegyldigt, hvad enten Matth. 12, 40 antages at hidrøre fra

Matthæus eller fra Jesus selv, deels fordi den der givne Forklaring er sikker nok, deels fordi vi vistnok med fuldeste Ret kunne paastaae, at dersom Nogen siger: "Jeg troer Jesu Ord, men jeg troer ikke hans Apostles Ord": da er dette en meningsløs Tale. Thi blandt Jesu Ord ere jo ogsaa disse, som han talte til dem, han udsendte: "Hvo som Eder hører, hører mig, og hvo som Eder foragter, foragter mig." Men der er aldeles Intet, der kunde bevæge os til at tilskrive Matthæus selv den omtalte Forklaring. Matthæus pleier ingensteds i sit Evangelium saaledes at indflette egen Forklaring midt i Jesu Taler, og allermindst saaledes, at man ikke tydelig skulde kunne mærke, om det er ham selv, der taler, eller Jesus, han lader tale. Ja, at det ikke er Matthæi, men Jesu egne Ord, vil læse B. 40, bliver og høist sandsynligt af den Omstændighed, at Jesus just i dette Vers kaldes "Menneskens Søn." Thi det er bekjendt, at dette Navn aldrig i Matthæi Evangelium eller i noget af Evangelierne findes brugt om Jesus uden hvor han selv indføres talende. Vi maae altsaa antage, at det er Jesus selv der taler ogsaa B. 40, og ham selv der forklarer os, hvad han meente med Udtrykket Jonas's Segn..

Rimeligvis vilde Prof. Clausen heller ikke have fremdraget og bifaldet ovenanførte grundløse Anskuelse af Matth. 12, 40, dersom han havde lagt Mærke til, at den blev udtænkt og antaget af Prof. Paulus og andre Rationalister ene og alene fordi de saaledes troede, her at kunne undgaae at erkjende en Forudsigelse af Jesu Død og Opstandelse. Det kunde jo heller ikke gavne Rationalisterne, om de end ved ugrundede Gissninger eller ved *miro modo* at forklare tydelige Ord, formaaede paa et enkelt Sted at bortreperetisere hvad der dog bliver staaende paa mange andre Steder. Dette indsaae selv Ammon, der dog i det mindste 1801, da han udgav sin bibelske Theologie (2det Dpl.) var saa god en Rationalist som Nogen: "Allein, siger han her 2 B. S. 377, wenn man die Stellen Matth. 12, 40. 20, 19. 27, 22. u. vergleicht, so dürfte man als bloßer grammatischer Interprete einer wunderbaren Vorkhersagung des Leidens und Todes Jesu nicht wohl ausweichen können, wenn man nicht mit Wahrheit zu leeren Hypothesen — — seine Zuflucht nehmen will."

II. Om Joh. 8, 46.

Jo paalideligere Prof. Fogtmann's Skriftfortolkning i Almindelighed er, desto fortjenkeligere vilde det være, om man kunde overbevise ham om en enkelt *ἀμαρτία* d. e. Afvigelse fra det Rette. Af Provst Tage Müllers "Udvikling af den christelige Religionslærdomme" findes i Dansk Literatur, Tidende 1830 No. 12 og 13 en Recension, hvis Forfatter, ifølge *criteria interna*, maa være Prof. Fogtmann. I denne Recension læses Følgende: "Naar Joh. 8, 46. citeres saaledes: Hvo af Eder kan overbevise mig om noget Usandhed: da er dette urigtigt; thi det er kun en vilkaarlig og eenfaldig Fortolkning, som paa dette Sted vil oversætte Synd ved Usandhed. I Grundsproget staaer der Synd (*ἀμαρτία*) og dette er et langt mere betydende Ord end Usandhed, som forresten vistnok er indbefattet deri. I det Nye Test. betyder *ἀμαρτία* ingensteds en simpel Feil eller Feiltagelse, men altid en moralsk Feil eller moralsk Usuldkommenhed i det Hele."

Det kan imidlertid neppe undvies, at *ἀμαρτία* Joh. 8, 46. maa forklares om *pravitas doctrinae* og ingenlunde om *pravitas morum* i Almindelighed, som man nødvendig maa tænke sig, hvis det oversættes Synd. Dette har og

været erkjendt af mange gode Fortolkere lige siden Melanchthons Dage. De Grunde, ved hvilke Prof. Fogtmann vil godtgjøre Rigtigheden af Oversættelsen *Synd*, og Urigtigheden af Oversættelsen *Usandhed*, synes heller ikke at bevise hvad de skulle. Hans første Grund er den, at "*Synd* (*ἀμαρτία*) er et langt mere betydende Ord end *Usandhed*." Dette vil vist Ingen nægte. Dersom man derfor i et kort Vocabularium, der kun skulde angive Ords almindelige Betydning, vilde oversætte *ἀμαρτία* ved *Usandhed*, da kunde en saadan Oversættelse med Grund kaldes urigtig. Men skal man angive et Ords Betydning paa et enkelt Sted og i en vis Context, da vilde det være urigtigt, altid at holde sig til dets almindelige eller meest omfattende Betydning. Thi man kan ikke paastaae, at ethvert Ord paa ethvert Sted bør tillægges al den Betydning, det i Almindelighed kan have. Næsten ethvert Ord har jo tværtimod sine specielle, af en almindelig, afledede Betydninger. Og blandt disse bliver det Oversætterens Pligt paa ethvert Sted at udvælge den Betydning — oprindelige eller afledede, almindelige eller særegne — som Sammenhæng eller andre Omstændigheder give Grund til at vælge. Betragte vi f. Ex. de øvrige Ord i den

omtvistede Sætning: *τις ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας*; da vilde man med Sandhed kunne sige om de fleste af dem, at de ere mere betydende end de dertil svarende Ord i den danske Oversættelse. Saaledes betyder *ἐξ* ikke blot af, men ogsaa fra, for medelst; *ἐλέγχει* ikke blot overbevise, men ogsaa straffe, i rettesætte o. s. v. Men alligevel vil Ingen falde det vilkaarligt eller renfidigt, at de danske Ord af og overbevise just ere valgte til at udtrykke de græske Ord's Betydning paa dette Sted. Indrømmes det da, at disse græske Ord, skjøndt mere betydende, dog ere rigtig oversatte ved de valgte danske Udtryk: saa maa man ogsaa indrømme, at den Grund, at *ἁμαρτία* er mere betydende end Usandhed, aldeles ikke kan bevise, at Usandhed er en urigtig Oversættelse.

En anden Grund til Forsvar for Oversættelsen Synd ligger maaskee i Prof. Fogtmann's følgende Ord, "at Usandhed vistnok er indbefattet i Synd (*ἁμαρτία*)."
Meningen heraf er muligen den, at man gjerne kan tænke sig Begrebet Usandhed, men at man alligevel bør beholde Oversættelsen Synd, fordi Begrebet Usandhed indbefattes under Begrebet Synd i Danishen ligesaa vel som under *ἁμαρτία* i Græsk. Men dette

kan neppe forsvare Oversættelsen Synd. Thi at *ἀμαρτία* oversættes Usandhed, har slet ikke sin Grund deri, at Usandhed er et Begreb, der indbefattes i Begrebet Synd. Havde man ingen anden Grund til Oversættelsen Usandhed end denne, da kunde saadan Oversættelse vistnok ikke retfærdiggjøres. Men man oversætter *ἀμαρτία* ved Usandhed, fordi det danske Ord Synd, især naar det staaer uden nærmere Bestemmelse, slet ikke kan have den særegne Betydning, som man troer *ἀμαρτία* kan have og paa dette Sted har.

Vigtigere synes ved første Biekast Professor Fogtmann's tredje Grund for Urigtigheden af Oversættelsen Usandhed. Ordet *ἀμαρτία*, siger han, betyder i det Nye Test. altid en moralsk Feil eller moralsk Ufuldkommenhed i Almindelighed. Da altsaa dette Ord paa intet andet Sted i det Nye Test. kan oversættes ved Usandhed: saa slutter Prof. Fogtmann, at det heller ikke paa dette Sted bør oversættes saaledes. Men denne Slutning er dog neppe fuldkommen sikker. Thi ligesom der i det Nye Test. gives mange — 1686 — egentlige *ἀπαξ λεγόμενα*, saaledes gives der og mange Ord, som i en vis Betydning ere *ἀπαξ λεγ.* Ordet *ποιητής* Ap. G. 17, 28 er et *ἀπαξ λεγόμενον* i Betydningen Digter, da det ellers overalt

Bemærker en *Sjører* eller *Jagttager*. Ordet *ἄνομια* har, paa alle Steder i det Nye Test. en bestemt Betydning, undtagen paa det eneste Sted I Cor. II, 10. Eller, for at tage et Exempel, som ligger nærmere, Ordet *ἀμαρτία* betyder, som Prof. Fogtmann siger, altid en moralsk Feil eller moralsk Ufuldkommenhed i Almindelighed. Men dog maa man undtage det ene Sted 2 Cor. 5, 21, hvor det hverken kan betyde en moralsk Feil eller moralsk Ufuldkommenhed i Almindelighed, men enten maa forklares som abstractum pro concreto, eller snarere som et hebraiserende Udtryk for *Syndoffer*. Og hvorfor skulde man da ikke ogsaa paa vort Sted Joh. 8, 46 kunne afvige fra dette Ords sædvanlige Betydning, saafremt der gives vigtige Grunde dertil? Og det gives der vistnok. De Grunde, der maae bevæge os til paa dette Sted at antage Betydningen *Usandhed* og til at forkaste Betydningen *Synd*, ere følgende:

Sammenhængen viser tydeligt, at *ἀμαρτία* her betyder *Usandhed*. Dette er aabenbart, hvad enten vi see hen til det Foregaaende eller til det Efterfølgende. I det Foregaaende havde Jesus sagt til Jøderne, at de vare af en Fader, Djævelen, om hvem han tilføier: "Naar han taler

Løgn, taler han af sit Eget; thi han er en Løgner
 og Løgners Fader. Men mig, vedbliver han,
 troe I ikke, fordi jeg taler Sandhed: hvo af
 Eder kan overbevise mig om nogen ἀμαρτία" d. e.
 Usandhed. Og at dette maa være Ordets Betyd-
 ning, sees ligesaa klart af det Følgende. Thi
 umiddelbar derefter siger han: "Men siger jeg
 Sandhed, hvorfor troe I mig ikke?" Denne
 Modfætning mellem ἀλήθεια og ἀμαρτία viser ty-
 deligt, at dersom det ene Ord skal oversættes ved
 Sandhed, saa skal det andet oversættes ved
 Usandhed. Kristus taler paa dette Sted al-
 deles ikke om sin Vandels Reenhed, men kun om
 sin Læres Sandhed: han henviser sieneslyt til
 sin Tale eller sin Lære baade V. 45 og 46. Han
 kunde derfor forudsætte, at det var tydeligt nok,
 at ἀμαρτία med Hensyn til Læren ikke kunde be-
 tegne andet end Lærens Falskhed eller Usandhed i
 Læren.

Sammenhængen viser altsaa ogsaa paa den
 anden Side, at det er urigtigt her at oversætte
 ἀμαρτία ved Synd. Thi skøndt man ikke kunde
 overbevise Jesus om nogen Synd eller moralsk
 Feil, saa fulgte dog deraf ikke, at hans Lær-
 domme vare sande, ei heller kunde han anføre
 dette som en tilstrækkelig Grund for sin Ret til at

fordre Troe, da de bedste Mennesker kunne være vildfarende Meninger og fremsætte vrang Lærdomme, nemlig uforsætlig og af Uvidenhed. Skulde derimod Meningen være: "Jeg er uden al Synd, intet Menneske er uden al Synd, altsaa er jeg mere end Menneske, og altsaa tør I troe mig" — da var Slutningen vistnok rigtig; men da vilde Jesus neppe have udeladt Mellemleddene i en saadan Slutning, og overhovedet ikke have udtrykt sig saaledes. Thi til at bevise, at han var uden al Synd, hørte dog mere end det, at Jøderne ikke kunde overbevise ham om nogen Synd. En kan have begaaet megen Synd, skjøndt man ikke kan overbevise ham derom. Naar derfor dette Bibelsprog ofte vælges, for dermed at bevise Jesu fuldkomne Ustydighed, der er beviislig nok af saa mange andre Skriftsteder, da har det altid forekommet mig at være et uheldigt Valg. Thi om endog Sammenhængen tilfod at give *ἀμαρτία* Betydningen Synd: saa synes allivel ikke Meget at være beviist dermed, at Jøderne ikke kunde overbevise ham om nogen Synd. Af samme Grund bliver det og usandsynligt, at Jesus skulde have forlangt, at Jøderne skulde forsøge at overbevise ham om Synd eller moralsk Feil i Almindelighed. Derimod kunde han med storste

Gøle forlange, at de skulde overbevise ham om
 een eller anden falsk Lærdom, siden de ikke vilde
 troe ham. Og fremdeles synes det klart, at
 dersom Jøderne havde taget *ἀμαρτία* i Betydnin-
 gen moralisk Feil: da vilde de paa hans Spørgs-
 maal, om de kunde overbevise ham om nogen
ἀμαρτία, strax have svaret, at han havde havt
 Omgang med Toldere og Syndere og at han havde
 vanhelliget Sabbaten. Denne opdigtede Grund,
 at han var en Synder, brugte de jo netop selv,
 naar de vilde forsøre Andre til ikke at troe, jfr.
 Joh. 9, 24. Og hvorledes kunne vi da antage,
 at de nu skulde have tiet, dersom han virkelig
 selv havde opfordret dem til at nævne nogen Synd,
 han havde begaaet? Nei taug de herom ved
 denne Leilighed, saa synes allerede denne deres
 Tausshed at vise, at de forstode, at han ved
ἀμαρτία i Modsetning til *ἀλήθεια* ikke kunde mene
 andet end vrangte Lærdomme. Og da var det
 intet Under, at de taug; thi dette vidste de jo,
 at de, uagtet deres mange Forsøg, aldrig havde
 kunnet fange ham i hans Tale.

Allerede denne Omstændighed, at den hele
 Context taler saa stærkt mod Betydningen Synd
 og for Betydningen Usandhed, er en vigtig
 Grund til at hjemle Ordet *ἀμαρτία* sidstnævnte

Bemærkelse. Thi der gives Ord, hvis Betydning man maa bestemme ene og alene ved at lægge Mærke til den Sammenhæng, hvori de staae. Dette gjælder f. Ex. om det ovennævnte *ἔκστασις* I Cor. II, 10 som man oversætter *Urbødighedstegn*, uden at have ringeste anden sand Grund til saadan Oversættelse, end alene den vistnok vigtige Grund, som Sammenhængen afgiver. Men det er ikke alene Sammenhængen, vi beraabe os paa, naar vi tillægge Ordet *ἀμαρτία* den anførte Betydning. Vi beraabe os fremdeles paa Profanskribenternes Talebrug, der, som be kjendt, paa det tydeligste viser, at Ordet betegner *Bildfarelse* og enhver *Afvigelse* fra *Sandhed*. Vilde man afvise denne Grund ved at bemærke, at der maa gjøres Forskjel paa det Nye Test's Forfatteres og andre græske Skribenters Talebrug: da spørges med Rette, hvortledes man vil bestemme Betydningen af et *ἀμαρτία* i det Nye Test. uden alene ved Hensyn til Profanskribenternes Brug? Eller hvorfor er man vis paa, at *κοιτης* Ap. G. 17, 28 rigtig oversættes *Digter*, uden alene fordi man af Profanskribenterne veed, at denne Betydning er fuldkommen sikker? Og fremdeles, naar man 2 Cor. 5, 21. tillægger *ἀμαρτία* Betydningen

Syndoffer, da hentes jo denne Betydning alene af det hebraiske Sprog. Men det kan dog vel antages for afgjort, at det Nye Test's Sprog er idet mindste ligesaa nær beslægtet med andet Græsk som med Hebraisk. Det maa endvidere bemærkes, at Verbet *ἀμαρτανειν* paa et Par Steder i det Nye Test. selv findes saaledes brugt, at det i det mindste er rimeligt, at det paa disse Steder kun betyder errare. Det synes nemlig som om Advarslen *μὴ ἀμαρτάνετε* I Cor. 15, 34 skal siges det samme som *μὴ πλανᾶσθε* B. 33, jfr. Matth. 22, 29. Og saaledes synes *ἀμαρτανειν* ogsaa Tit. 3, 11, hvor Taleren er om et fjetterst Menneske, nærmest at tyde hen paa vildfarende Meninger. Paa disse to Steder antage og de fleste Fortolkere Betydningen errare; men de, som ogsaa her forkaste denne Betydning, have dertil ingen anden Grund end den, at *ἀμαρτανειν* paa alle andre Steder i det Nye Test. betyder peccare, og at denne Grund ikke synes tilstrækkelig, er ovenfor beklift.

Men naar Prof. Fogtmann tillige bemærker, at *ἀμαρτία* ingensteds i det Nye Test. betyder en simpel Feil eller Feiltagelse, da maa det erindres, at Ordet Usandhed heller ikke er synonymt med simpel Feiltagelse. Thi simpel Feiltagelse antyder

noget fuldkomment Uforsættigt, hvorimod en Usandhed baade kan være forsættelig og uforsættelig; men til de forsættelige Usandheder henhører det, man kalder Løgn, som altid er noget Umoralisk. Derfor kan Oversættelsen Usandhed heller ikke siges at udelukke alt Umoralisk af Begrebet *ἀμαρτία*. Dette synes Prof. Fogtmann ogsaa selv at indrømme i det han siger, at "Usandhed er indbefattet i Synd." Meningens af Jesu Ord bliver altsaa denne: "Hvo af Eder kan overbevise mig om nogen, enten forsættelig eller uforsættelig, Usandhed (Løgn eller Bildfarelse)." I begge Tilfælde kunde nemlig Jøderne finde Undskyldning for deres Wantroe. Med Forsæt synes han altsaa at have valgt Ordet *ἀμαρτία* hellere end *ψεῦδος*, fordi dette kun kan betegne en forsættelig, hiint derimod enhver Afvigelse fra Sandhed. Omtrent paa samme Maade som Jesus her bruger *ἀμαρτία* synes han Joh. 7, 18 at bruge Ordet *ἀδικία*, som altsaa ogsaa bør oversættes Usandhed, Løgn eller deslige *), fordi det tydelig modsættes *ἀλήθεια*.

*) Meget helbigt har man i den reviderede Oversættelse af det Nye Test. paa dette Sted forandret den gamle Oversættelse Uretfærdighed til Syg. Men man havde vist havt ligesaa god Grund til at forandre Udtrykket Synd Joh. 8, 46.

At en saadan Oversættelse ikke kan kaldes vilkaarlig, have adskillige ældre Fortolkere ogsaa villet bevise dermed, at mendacium est omnis injustitiæ omnisque peccati principium & fons.

III. Om 1 Cor. 15, 29. 30.

Pauli Ord I Cor. 15, 29: Ἐπει τὶ ποιήσουσιν οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν κ. τ. λ. ere blevene forklarede paa mangfoldige Maader. Men at den rette Fortolkning endnu ikke er fundet, er klart nok, deels deraf, at der kan gjøres gyldige Indvendinger mod alle givne Fortolkninger, deels deraf, at ingen Fortolkning har erholdt nogen Almindelighed.

De Fleste mene, at det fornemmelig maa være Ordene ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, der gjør Stedet dunkelt. Derfor have Nogle foreslaaet, at forandre Læsemaaden til ὑπὲρ ἐγγῶν νεκρῶν eller ἀπὲρ ἐγγῶν νεκρῶν: men selv om denne Conjectur antoges, blev Stedet alligevel dunkelt. Andre mene, at ὑπὲρ ikke skal tillægges den sædvanlige Causalsbetydning, men enten staae istedenfor ἀπὲρ — hvilket dog ikke kan antages, da Ingen lod sig døbe blot for at succedere de Døde; eller istedetfor ἐπὶ (d. e. efter, foruden) — hvilket

heller ikke kan antages, fordi *ὄχι* i saadan Betydning styrer Accusativ. I Almindelighed erkjender man derfor, at *ὄχι* maa beholde sin sædvanlige Betydning, og spørger da: hvad er det, at døbes for de Dødes Skyld? Men intet af de Svar, som gives paa dette Spørgsmaal, synes antageligt. Nogle svare nemlig, at her sigtes til den overtroiske *baptismus vicarius*, der meentes nyttig for dem, der vare bortdøde uden Daab. Andre mene, at her tages Hensyn til den Overtroe, at Daaben var kraftigere, naar den foretoges over Martyrernes Grave. Begge disse Svar bør forkastes, deels fordi det ikke er sandsynligt, at disse overtroiske Meninger have hersket allerede i Apostlenes Dage, deels fordi det ikke kan antages, at Paulus har villet bygge sit Ræsonnement paa Overtroe. Noget rimeligere have Andre tænkt paa Martyrernes Standhaftighed, som vel kunde have bevæget Flere til at lade sig døbe. Men en Hovedindvending bliver det her, at der ikke gives ret mange Martyrer endnu paa den Tid, da Paulus skrev dette sit Brev. Dog — det vilde blive for vidtloftigt, at anføre Alt, hvad der er bleven udtænkt til Besvarelse af det Spørgsmaal, hvad det er, at døbes for de Dødes Skyld? Dette er upnaturligt et Spørgsmaal,

hvorpaa der ingenfinde vil kunne gives noget tilfredsstillende Svar.

Dette have Andre og erkjendt. De have derfor meent, at det er Ordet *πατισόμενοι*, der gjør Stedet dunkelt. Dette Ord have de da tillagt den tropiske Betydning (at overføres med Lidelser), som det tydelig nok har Luc. 12, 50 o. s. v. Men herimod kan med Grund indvendes, at Sammenhængen baade Luc. 12, 50 og Matth. 20, 22 jfr. B. 18. 19 udtrykkelig viser, at Ordet paa disse Steder ikke kan tages i egentlig Forstand. Hvortil endnu kommer, at der paa de anførte Steder ikke læses blot *πατισομαι*, men *πατισομα πατισομαι*.

Synes det da aabenbart, at Apoklens Mening ikke kan udfindes ved at søge nogen Dunkelhed enten i Ordene *ἰνδὸς τῶν νεκρῶν* eller i *οἱ πατισόμενοι*: saa staae Sætningens første Ord: *ἰνδὸς τῶν νεκρῶν* endnu tilbage. Ell at søge Stedets Dunkelhed i disse Ord ledes man allerede, naar man betænker, at alle Fortolkere hidtil sørgelses have søgt den i Sætningens øvrige Ord. Spørge vi da, hvad Betydning man pleier at tillægge Ordene *τῶν νεκρῶν*, da finde vi, at de i Almindelighed forklares: *quid spectarent, quid efficerent, quid lacrarerentur* ell. desl. Man antager,

at Meningen af disse Ord enten maa være: hvad Hensigt kunde de have, som lade sig døbe? eller: hvad Rytte kunde de have deraf? Det synes imidlertid, som om flere Omstændigheder hentyde paa, at disse Ord ikke have saadan Betydning paa dette Sted. For det første synes allerede den Omstændighed værd at lægge Mærke til, at alle Fortolkere i denne Sætning oversætte *τι* ved quid? Skøndt *τι* i de to paafølgende Sætninger (*τι και βαπτίζονται*; og *τι και κηρύσσουσιν*); dog nødvendig maa oversættes cur? og skøndt Apostelen ved Tilførselsordet *και* i de to sidste Sætninger just synes at antyde, at han vil have Ordet *τι* taget i samme Betydning i alle tre Spørgsmaale. Hertil kommer, for det andet, at Fortolkerne tilføje Apostlen en tautologisk Sjæntagelse i de to første Spørgsmaale: *τι ποιήσουσιν οι βαπτίζόμενοι*; og *τι και βαπτίζονται*; Spørgsmaalene: hvad monne de gjøre, som døbes for de Døde? og: hvi døbes de for dem? — ere jo ganske tautologiske. Men, for det tredje, maa det anføres som en Hovedgrund mod disse Ords sædvanlige Forklaring, at Ordet *ποιεῖν* i en saadan Context neppe kan have Betydningen spectare eller efficere, med mindre det har et Participium uden Artikel efter sig. Staaer det uden saadant

tilføjet Participium, da pleier det at have en ganske anden Betydning, som sees f. Ex. af den utroe Hunsfogeds Ord Luc. 16, 3: *τί ποιήσω*; ved hvilket Udbrud han ikke udtrykte en Forundring, men en Raadvildhed eller Fortvivlelse — hvilken Betydning ikke er anvendelig paa vort Sted, hvor Ordene *τί ποιήσουσι*; just skulde være et Udbrud af Forundring. Vel henviser man til Ap. G. 14, 15, hvor Paulus og Barnabas sige til Folket; der vilde offre til dem: *τί ταῦτα ποιείτε*; men dette Sted kan ikke sammenlignes med vort, fordi *ταῦτα* her er tilføjet, og *τί* altsaa staaer istedetfor *δια τί*. Havde Paulus og Barnabas derimod udeladt *ταῦτα*, da maatte de vel og i dets Sted have tilføjet et Participium, for at udtrykke den Tanke, de vilde udtrykke, og altsaa have sagt f. Ex. *τί ποιείτε θύοντες*; saaledes hedder det Marc. 11, 5: *τί ποιείτε λύνοντες τὸν πῶλον*; og Ap. G. 21, 13: *τί ποιείτε κλαίοντες*, o. s. v. (Hermed kan sammenlignes dette Verbums Construction i Forbindelse med *καλῶς*, *εὖ*, *κακῶς* o. s. v. Ap. G. 10, 33: *εὖ τε καλῶς ἐποιήσας παραγενόμενος*). Dersom altsaa Apostelen paa vort Sted vilde have udtrykt den Tanke: "hvad Henfigt kunde man have med at lade sig døbe" o. s. v. da maatte han vistnok have sagt: *τί ποιήσουσιν οἱ*

ἀνθρώποι, eller *οἱ πεινῶντες, βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν ἄκρων*; hvad derimod Benævnelsen *lucrari* angaaer, som Andre tillægge Ordet *ποιήσουσι* med Henvisning til Matth. 25, 16 *ἐποίησε πάντα τὰ λατὰ* — da synes det klart, at *ποιεῖν* ikke kan have denne Betydning, naar det staaer uden Tillæg af noget *nomen pretii*.

Vi synes saaledes berettigede til at antage, at Ordet *ποιεῖν* paa dette Sted betyder noget ganske Andet, end Fortolkerne hidtil have meent. Men var det endog fuldkommen sikkert, at dette Ord kunde have den Betydning, man her pleier at tillægge det, saa synes det alligevel Umagen værd at overveie, om ikke en anden af dette Ords mange Betydninger kunde være istand til at opklare hele Stedets Dunkelhed. Men iblandt dets Bemærkelser er, som bekjendt, ogsaa denne: *carmina facere, canere, poetam esse*. Vel forekommer Ordet *ποιεῖν* ikke i det Nye Test. i denne Betydning. Men da Paulus dog kjender Ordet *ποιητής* i Betydningen Digter Ap. G. 17, 28: saa maa han vel og kunne antages at have kjendt den anførte Betydning af *ποιεῖν*. Og dersom han overhovedet kjendte noget til de græske Skribenter, som flere Steder i hans Breve synes at vise, saa maa han vel og have kjendt den saa hyppig fo-

rekommende Citationsformel: *Οὕτως ἀποίχας ὁ ποιητῆς* eller *ὡσπερ Ὁμήρος ἐπεὶ ποιήσας* v. s. v. Vist er det i det mindste, at det hele Sted bliver fuldkommen klart, naar *ποιῶν* tages i Betydningen *ὑμνεῖν*, *αἰεῖσαι* eller *προφητεῖσαι*, og Stedet oversættes saaledes: Hvorfor skulde de som dødes synge eller istemme Lovsangen for de Dødes Skyld, dersom de Døde aldeles ikke opstaae? Grund havde Apostelen sagt *Β. 18: ἀγα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλοντο*, og passende tilføier han da her: *τί οὖν ποιήσουσιν ὑπὲρ αὐτῶν;* d. e. og hvorfor skulde man da synge Lovsange for deres Skyld? De *νεκροὶ* her omtales, ere altsaa baade Christus selv og *οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ*. Men at *οἱ βαπτιζόμενοι* pleiede at istemme Lovsange, derom vidner Apost. *Σ.*, som saa ofte beretter, at de, der døbtes, gif bort *χαίροντες, μεγαλύνοντες τὸν κύριον, αἰνοῦντες τὸν Θεόν* v. s. v. Jøderne havde den Skik, at opbygge Bedehuse i Nærheden af Floder (*Αρ. Σ. 16, 13*) for saaledes desto beqvemmere at kunne foretage de befalede eller brugelige Renselser, førend de gjorde deres Bønner. Men blandt de første Christne synes *οἱ βαπτιζόμενοι* at have benyttet disse Bedehuse til deres Andagt efter fuldendt Daab. Saaledes læse vi *Αρ. Σ. 16, 16*

at Disciplene, efter Lydias Daab, gif med hende til Bedehuset. I disse Bedehuse lode da ψαλμοι καὶ ὕμνοι καὶ ᾠδαι πνευματικαὶ fra de Nysdøbtes Læber. Stundom udbrøde de og i slige Lovsange for Daaben eller under Daaben, alt eftersom Anden før eller senere kom over dem Ap. G. 10, 16. Dette synes at være Grunden til at Apostelen siger οἱ βαπτιζόμενοι og ikke οἱ βαπτισθέντες. Istedetfor Ordet ποιεῖν, brugt om disse begejstrede Sange, som istemtes af dem, der døbtes og annammede den Helligaand, findes paa andre Steder Ordet προφητεύειν (Ap. G. 19, 6). Og saaledes bruger Paulus ogsaa Ordene ποιητής og προφήτης som Synonymer Ap. G. 17, 28. Tit. 1, 12. Hovedindholdet af disse Lovsange var vistnok Herrens Pries, der jo ogsaa selv hørte med blandt οἱ νεκροὶ. Men at de afdøde Christne ogsaa erindredes i Lovsangen, kan ikke drages i Tvivl. Disses dødelige Afgang maatte endnu være i friskt Minde; nylig vare de annammede i de evige Boliger af ham, der var Lovsangenes vigtigste Gjenstand; nylig vare de indgangne til det ζωὴν αἰώνιον, for hvis Skyld Daaben foretoges. Vi kunne da ikke tvivle om, at οἱ βαπτιζόμενοι brugte at προφητεύειν eller ποιεῖν ὑπερ τῶν νεκρῶν. Vi kunne ikke tvivle om, at det i

deres begejstrede Sange ofte have ladet sig Stemmer høre, som denne: *μακάριοι οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀνάσσει* Hab. 14, 13. Ja ihukomme Christne endnu paa Festsdage flere af de første Christnes Død; saa beskrive vi let, at deres første Troesbrødre, som oplevede deres Død, i deres Lovsange ingenlunde kan have forglemt dem.

Apostelens følgende Ord maae da interpungeres saaledes: *τί καὶ βαπτίζονται; ὑπὲρ αὐτῶν τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν*; Og hvor, for døbes de? og for deres Skyld hvi udsætte vi os hver Time for Fare? *ὑπὲρ αὐτῶν* (som er den rette Læsemaade) staaer altsaa ikke istedetfor *ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*; men istedetfor *ὑπὲρ τῶν βαπτιζομένων*. Thi for deres Skyld, som lode sig døbe, eller Christne, var det jo, at Apostlene udsætte sig selv for Fare. "Jeg beder, siger Paulus Eph. 3, 13, at J ikke forsage over mine Trængsler, som jeg lider for Eder, hvilket er Eders Ære", jfr. Col. 1, 24. Naar *ὑπὲρ αὐτῶν* forbindes med B. 30, da tydeliggjøres derved ogsaa hans Ord B. 31: *ἢ τῆς ὑμετέρας* (ikke *ἡμετέρας*) *καύχου*. Thi naar han udtrykkelig forud har sagt, at det var for deres Skyld, der lode sig døbe, at han satte sit Liv i Fare: saa indsees lettere, hvorledes han kunde

ledes til at nævne Corinthiernes Røe 8; thi deres Røe var det, at han vilde lide for deres Skyld.

De trende Spørgsmaale, Apostlen fremfatter, blive da disse: 1) hvorfor begejstres Baptizanderne for de Dødes Skyld? 2) hvorfor lade de sig selv døbe? og 3) hvorfor vove vi vort Liv for deres Skyld? Alt dette vilde jo være aldeles hensigtsløst, dersom de Døde ikke opstaae, ikke leve. Var Døden Ende paa al vor Tilværelse, da var det hensigtsløst at synge Lovsange for de Dødes Skyld (*ᾠδαὶ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*), hensigtsløst at antage Christendommen (*βαπτίζεσθαι*), og hensigtsløst, for Christendommens Skyld, at sætte sit Liv i Fare (*ὑπὲρ τῶν βαπτιζομένων κινδυνεύειν*).

IV.

Anmærkninger til Brevet til Galaterne.

af

Dr. J. P. Mynster.

Foreordning.

Indledningen til dette Brev har jeg leveret i Videnskabelige Forhandlinger ved Sjællands Stifts Landemøde B. 3. S. 46 ff. (ogsaa i Kleine theologische Schriften). Bestemmelsen om Tiden, naar Brevet er affattet, og dets øvrige historiske Omstændigheder beroer for en Deel paa den af mig (S. 2) forsøgte Beviisførelse for, at flere mindre tilgrændsende Lande — deriblandt Lykaonien — som vare forbundne til een Provinds med det egentlige Galatien, til hiin Tid indbefattedes under den fælles Benævnelse af Galatien. Dr. Paulus (Heidelb. Jahrbücher 1827 S. 655) tiltræder denne Mening, og er ligeledes enig i, at Apostelen maa antages at have besøgt de

galatiske Menigheder tvende Gange, førend han skrev dette Brev (Gal. 4, 13.); men da han med Keilmener, at vort Brev maa være skrevet før det saakaldte Røde i Jerusalem (Ap. G. 15.), og da han urgerer Udtrykket *ὄρω τρυφῶς* Gal. 1, 6., saa antager han, at Apostelens andet Besøg i de galatiske Menigheder maa være det, som omtales Ap. G. 14, 21., hvor der siges, at han fra Derbe vendte tilbage til Lystra, Ikonium og Antiochia. Men dette maa endnu henregnes til Pauli første Ophold i disse Egne, thi Derbe hørte ligesaa vel til Galatien i vidtløftigere Forstand, som de tre nævnte Stæder. Ordet *τρυφῶς* kan i denne Sammenhæng meget vel bruges om et Tidrum af 4 til 5 Aar, hvilke vare forløbne siden de galatiske Menigheders Stiftelse, dersom Brevet, som jeg formoder, er skrevet kort efter Pauli Ankomst til Korinth; i alt Fald behøver man kun at regne Tidrummet fra Pauli andet Besøg, som havde fundet Sted Aaret tilforn. At Paulus først kan have skrevet dette Brev efter Rødet i Jerusalem, synes mig at fremgaa af Gal. 2, 1., hvorom jeg henviser til Anmærkningen og til Winer's anden Excurs.

Winer (Pauli ad Galatas epistola perpetua annotatione ill. Ed. 3. Lips. 1829. p. 6) indvender, at Lukas dog udtrykkeligen adskiller Lykaonien

fra Galatien. Men da han dog (p. 7) indrømmer, at Paulus kan have brugt Navnet Galatien i en anden Betydning, end Lukas, saa synes hiin Indvending mig uden Kraft, thi det er just dette, jeg har antaget og sagt (Indl. S. 58). De Lykaoniske Stæder kunde ikke regnes til det egentlige Galatien, men jeg har søgt at oplyse, at dette Navn ogsaa brugtes i en videre Udstrækning, hvori det tillige indbefattede Lykaonien, Pisidien og Isaurien. Paulus havde paa den Reise, som beskrives Ap. G. Cap. 13 og 14, ikke blot prædiket i Lykaonien, men ogsaa i det pisdiske Antiochien, i Derbe, (som uden Tvivl egentligen hørte til Isaurien, skjøndt den af Lukas regnes til Lykaonien), og i det omliggende Land. Naar han da skrev til disse Menigheder, og ventelig tillige til nogle egentlig galatiske, hvilke han maaskee samme Gang havde grundet, eller i det mindste havde besøgt førend han skrev Brevet, da synes det meget naturligt, at han ikke kaldte dem Lykaoner, Pisider, Isaurer og Galater, men at han sammensattede dem under Benævnelsen af Galater, hvilken paa denne Tid var fælles for dem alle.

Schott bemærker (Isagoge hist. crit. in libros N. T. sacros. Lips. 1830. p. 221 sq.), at det ikke kan bevises, at Navnet Lykaonien hos Lukas har haft saa stor Udstrækning, at det ogsaa indbefattede

Galatien. Jeg indrømmer dette saa aldeles, at jeg endog mener, det kan bevises, at hiint Navn hverken hos Lukas eller nogen anden Forfatter har havt denne Udstrækning. Men min Paastand er en ganske anden, nemlig, omvendt, at Navnet Galatien hos Paulus, som hos Andre, har havt en saadan Udstrækning, at det ogsaa indbefattede Lykaonien. — Jeg har (Indl. S. 61 ff.) søgt at vise, at hvad Paulus i vort Brev siger, at han selv og Menighederne havde maattet taale, passer til Beskrivelsen i Ap. G. Cap. 13 og 14. Schott erindrer, at Paulus ogsaa paa den Ap. G. 16, 6. omtalte Reise kan have havt Trængsler at gjennemgaae, Skjøndt Lukas ikke siger det. Uden Tvivl vil dog Enhver, som læser den skidsnævnte Beretning, finde det rimeligere, at dette Ophold har været kort og uden mærkelige Begivenheder.

De Wette (Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die kanon. Bücher des N. T. 2. Ausg. Berlin 1830) anfører blot de her forsvarede Sætninger, men anvender, som sædvanligt, ingen Bestræbelse for at føre Sagen til noget Resultat. Hemsen (Der Apostel Paulus; sein Leben, Wirken und seine Schriften. Nach dem Tode der Verf. Herausg. von Lücke. Göttingen 1830. S. 248) tillægger mig uretteligen Storrs Mening, at Brevet til Galaterne

Kun var rettet til de Christne af Hedningerne, ligesom Brevet til Hebræerne kun til Jødechristne. Det Modsatte har jeg sagt i Indledningen S. 69 f. I Øvrigt indlader han sig ikke paa min Undersøgelse om det førstnævnte Brev. C. W. Niemeyer (de tempore quo epist. ad Gal. conscripta sit. Gottingæ 1827. p. 5 sqq.) vil ogsaa have fundet, at Fortolkerne hidtil have faret vild, fordi de ikke erkjendte, at Lykaonien med tilgrændsende Lande paa den Tid kaldtes Galatien. Hans Grunde ere de samme, som de af mig anførte; kun nævner han ikke min Undersøgelse.

Ganske nye Hypotheser have tvende Forfattere nyligen opstillet. Efter Schrader (der Apostel Paulus. Th. 1. Leipzig-1830. S. 218 ff.) er Brevet til Galaterne skrevet sidst af alle Pauli Breve, kort før hans Død, og han finder i Brevet flere Hentydninger paa Apostelens Fangenskab. Köhler (Versuch über die Abfassungszeit der epistolischen Schriften im N. T. Leipzig 1830) antager, at alle Pauli Breve, med Undtagelse af det til Rømerne, ere skrevne efter hans sidste Fangenskab, og Brevet til Galaterne allersidst. Det lønner ikke Umagen, nærmere at prøve disse Absurditeter.

Før Indledningen havde jeg allerede udarbejdet en Oversættelse af og Anmærkninger til dette Brev.

Oversættelsen er bleven benyttet ved Revisionen af det danske Nye Testament. Anledningen til atter at tage Anmærkningerne frem gav *Winer's* ovennævnte fortrinlige Commentar. Ved nærbørende Bearbejdelse har det ikke været min Hensigt at fremsætte de forskjellige Fortolkninger af ethvert Sted, men at udvikle den, der forekommer mig den rigtigste. Heller ikke har jeg villet optage, hvad der synes mig egentlig at henhøre i et Lexikon over det Nye Testament. Men det var mit Ønske, at der, ved Brugen af et saadant Lexikon, og i Forbindelse med hvad der er sagt i Indledningen, Intet skulde mangle til en grundig Læsning af dette Brev.

Cap. 1.

B. 1. ἀπόσολος.] Dette Ord bruges vel i det N. T. ogsaa om et Sendebud fra Mennesker Phil. 2, 25. og maaskee 2 Cor. 8, 23. (jvnf. B. 19), hvor dog Tillæget: δόξα Χριστοῦ snarere synes at hentyde paa den eminentere Betydning. I denne kaldes Christus selv Hebr. 3, 1. vor Bekjendelses Apostel, ellers bruges Ordet om dem, der havde den høieste Rang blandt Christi Sendebud til Menneskene 1 Cor. 12, 28. Eph. 4, 11. Benævnelsen af Apostel tilkom saaledes fortrinligen de Tolv, hvilke Christus selv

hadde udnævnt, men Paulus tiltager sig ogsaa selv
stedse dette Navn, det tillægges ham og Barnabas
Ap. G. 14, 4. 14., og han tillægger Andronicus og
Junias det Rom. 16, 7.

ὄν ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου.] Skjøndt
her neppe nogen stærk Modsatning er meent, er der
dog en Modsatning. Denne søges bedre i de for-
skjellige Præpositioner (*ἀπὸ* og *διὰ*), end i det for-
skjellige Numerus (*ἀνθρώπων* og *ἀνθρώπου*), og
Meningen er, som Grotius udtrykker den, at
Pauli Embede ikke var ham overdraget af Mennesker
efter eget Vilkaar; heller ikke var det efter Guds
Befaling overdraget ham, som de af Apostlerne bes-
tittede Lærere, ved noget Menneske, men ved
Christus selv.

B. 2. *ἀδελφοίς.*] De, der ledsagede ham,
som vel ikke alle vare Lærere eller egentlige Embeds-
brødre.

ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γ.] Om disse see Indled-
ningen. Det er neppe, som Mogle have meent, med
det Forsæt strax at vise sin Misfornøielse med disse
Menigheder, at P. her ikke kalder dem hellige, elstes-
lige eller dsl. Disse Tillægsord findes i Begyndelsen
af Brevene til Korinthierne, med hvilke P. dog ogsaa
var utilfreds, derimod ikke i Brevene til Thess-
salonicenserne.

B. 4. *ὕπερ*.] Nogle foretrække Læsemaaden *περὶ*, som giver samme Mening, see Hebr. 10, 26. 13, 11. 1 Pet. 3, 18. 1 Joh. 4, 10.

ἐκ τοῦ ἐνεσῶτος αἰῶνος πορευοῦ.] *Αἰὼν*, en vis Tiid og dens Tilstand. *Ἐνεσῶς*, om den nærsværende Tiid, modsat *τῷ μέλλοντι*, Rom. 8, 38. 1 Kor. 3, 22. *Πορευός*, fordærvet, jvnf. Ap. G. 2, 40. 1 Joh. 5, 19. Udfrielsen er altsaa her fra den nærværende Tiids Fordærvelse.

B. 5. *ἡ δόξα*] med Artikelen: den ham tilkommende Ære. *Μίσηρ*.

B. 6. *τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς*] sikkert Gud eller Kristus, ikke Paulus.

ἐν χάριτι] modsat Lovens Trudsel. Paulus synes her strax at antyde Brevets Indhold.

Χριστοῦ.] Dette Ord, som nogle Haandskrivter og Kirkesædne udelade, og for hvilket andre have *θεοῦ*, er uden Tvivl en Tilfætning, hvormed man har villet forklare, hvo det var, der havde kaldet, men som man har indsat paa et urigtigt Sted, hvor det kun kan forbindes med *ἐν χάριτι*.

B. 7. *ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μὴ*.] 'O forbindes langt naturligere og kraftigere med *εὐαγγέλιον*, end med alt det Foregaaende, saa at her skulde siges: hermed forholder det sig ikke anderledes, end at Nogle o. s. v. *Εἰ μὴ* forklarer Koppe rigtigheden ved

μόνον δὲ, Johf. 2, 16. Matth. 12, 4. 1 Kor. 7, 17.
Hab. 9, 4.

B. 8. ἡμεῖς.] Skjøndt P. hermed fornemmeligen mener sig selv, svæve dog de Andre, som tillisgemed ham havde prædiket det samme Evangelium, ham for Tankerne.

ἀνάστημα] det samme Ord som ἀνάστημα (see Biner), om den, der er udstødt fra Guds og Menneskers Samfund.

B. 9. προσηλάμεν] nemlig B. 8.

B. 10. ἄρα] "i det, som jeg her siger."

πίσω.] Ordet betyder i Umindelighed at bevæge Nogen til en Sag, fornemmeligen ved Tale, og da, som paa dette Sted, at bringe ham paa sin Side, vinde hans Gunst. Modstanderne beskyldte P. for, at han estergav Fordringen af den mosaiske Lovs Jagttagelse for at vinde Menneskers Gunst. Han spørger dem derfor, om han nu taler som Den, der vilde indsmigre sig hos Mennesker.

εἰ γὰρ] γὰρ synes at være nægte.

ἡρεσκον.] ἀρέσκω τινὶ har vel for det Meste hos Paulus den Betydning, at gjøre en Anden Noget til Behag, at søge Nogens Bisald (see især Rom. 15, 2. 1 Kor. 10, 33. 1 Thess. 2, 4. 4, 1.); men da P. dog strax foran har udtrykt dette Begreb ved ἤρω ἀρέσκω, tages Ordet her vel bedst i sin

egentlige Betydning, at behage Nogen, som ogsaa giver en meget god Mening.

B. 11. δὲ.] Læsemaaden γὰρ synes at burde foretrækkes; P. vender tilbage til det, hvorfra han begyndte, at forsvare sin angrebne Apostelsværdighed.

οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθ.] "ikke af menneskelig Oprindelse." Det Følgende viser tydeligt, at P. her ikke vil sige, at Læren ei vil indsmigre sig hos Mennesker.

B. 12. οὐτε] er vistnok den rigtige Læsemaade, da, som Win er bemærker, παρελάβον og ἐδιδάχθην ikke ere saaledes forskjellige, at de kunne adskilles ved οὐδὲ. "Jeg har ikke annammet, og ikke lært det."

B. 13. ἐν τῷ ἰουδ.] Ἰουδαϊσμός betyder, naar det bruges objectivt, den jødiske Religion selv, naar subjectivt, et Menneskes Hengivenhed for den. Her maa det forstaaes subjectivt om P. Judaisme eller hans Hengivenhed for den jødiske Lære. Derfor siger han i det følgende B. προέκοπτον ἐν τῷ I.

ἐπόρθουν.] ἔζητουν πορθεῖν, paa samme Maade som P. ofte bruger ἀρέσκειν, see til B. 10. Πορθεῖν det Modsatte af οἰκοδομεῖν. Bengel.

B. 14. συνηλικιώτας] ikke blot Jævnaldrende, men alle de, som vare i samme Stilling, havde samme Kundskab, af hvilke det Samme kunde ventes. Jonsf. Dom. 1, 10. אָנְשׁ כְּגִילְכֶם, τὰ συνηλικια

ἐμῶν, hvilket den danske Bibel; Oversættelse godt udtrykker: som ere af lige Vilkaar med Eder.

παράδοξων] den hele jødiske Lære, saavel hvad der var indeholdt i de hellige Skrifter, som hvad der siden var søiet til af Lærerne. *Winer.*

B. 16. ἐν ἐμοί] ikke: ved mig, thi da sagdes her omtrent det Samme, som i den følgende Sætning; ikke for μοί, thi ἐν kan ikke saaledes staae overflødigt; men, som Michæelis oversætter, i mit Jnderste.

σάκκῃ καὶ αἵματι.] Meningen kunde vel være, at P. ikke tog sit eget Klud og Blod, sine naturlige Lyster, sin naturlige Forstand paa Raad; men da han ligevel kunde have gjort dette, hvad enten han reiste til Arabien eller til Jerusalem, og det desuden her kommer an paa at vise, at han ikke har sin Lære fra Mennesker, saa mener han sikkert, at han ikke raadførte sig med noget Menneske, og han bruger Udtrykket Klud og Blod i Mod sætning mod Den, fra hvem han havde sin Lære, Herren selv.

B. 17. εἰς Ἀραβίαν.] Om dette Ophold i Arabien vides ellers Intet, dog synes et Spor deraf at findes Ap. G. Cap. 9. Der fortælles nemlig først B. 19, at P. blev "nogle Dage" hos Disciplerne i Damascus, derefter B. 22. 23., at han blev mere befæstet, og gjendrev Jøderne, hvorved der forløb

"en temmelig Tid" (*ἡμέραι ἰκαναί*), inden han blev nødt til at forlade Damascus. Imellem hine "nogle" og disse "mange" Dage synes der altsaa at have været et Mellemrum, hvori P. ikke var i Damascus. Det var formodentlig i det petræiske Arabien, som det nærmeste ved Damascus, at P. opholdt sig, og Hensigten af dette, som det synes eensomme, Ophold var sikkert den, at Troen kunde modnes i hans Siel.

V. 18. *μετὰ ἐτη τρία*] nemlig fra Pauli Omvendelse, eller, hvilket omtrent er det Samme, fra hans sidste Ophold i Jerusalem. Vilde man regne de tre Aar fra P. Tilbagekomst til Damascus, da var denne Angivelse af Tiden unyttig, efterdi P. ikke har sagt, hvor længe han var i Arabien, og denne Beregning stemmer heller ikke overeens med Begivenhedernes Følge. Denne Reise falder i Aaret 36 eller 37, og omtales Ap. G. 9, 26 ff. og 22, 17 ff.

ἰσοησάου] "blive kjendt med", noget Mere end blot *ἰδέν*. *Μίνερ*.

Πέτρον.] neppe *Κηφᾶν*, som nogle Haandskrifter have. At P. ikke allevegne har skrevet *Κηφᾶν* sees af 2, 7. 8., hvor intet Haandskrift har dette Navn, hvilket P. første Gang synes at have brugt 2, 9., hvor ikke blot de ældste Oversættelser have det, men hvor det ogsaa til Eusebii, eller i det mindste til

Elemens Tid synes at have været den almindelige Læsemaade, da Eusebius (H. E. I. 12.) fortæller efter Elemens, at man af dette Sted havde opfundet en fra Petrus forskjellig Kephos, som skulde have været blandt de 70 Discipler.

ἡμέρας δεκαπέντε] omtrent 2 Uger.

B. 19. *Ἰακώβου τὸν ἀδελφὸν τ. κ.*] Angaaende denne Jakob ville vi her ikke gientage det saa ofte Gientagne, eller udføre Striden i alle dens Enkelt- heder, men kun fremsætte saa Meget, som synes tilstrækkeligt til Afgjørelse. Naar Jesu Landsmænd spørge (Matth. 13, 55. 56. Marc. 6, 3.) er denne ikke den Lommermands Søn? hedder ikke hans Moder Maria? og hans Brødre Jakob og Joses og Simon og Judas? og ere ikke alle hans Søstre hos os?" da har sikkert Herder Ret, naar han paas- kaaer, at Talen maa være om Saadanne, der bleve anseete for egentlige Brødre og Søstre, ligesom Talen er om en fisdelig Moder (Brieft ziv. Brüder Jesu, Werke 3. Del. u. Theol. VIII. 185). Dersom endog Østerlænderne, ligesom vi tildeels ogsaa, bruge Bes- nævnelser Brødre om Slægtninger, da indskrænke de den vist ikke blot til Sødsfendebørn, og det er ubegribeligt, hvorfor Jesu Landsmænd her kun skulde opregne Sødsfendebørn, og ikke Farbrødre, Mors- brødre o. s. v. Det er fremdeles ubegribeligt, hvor-

ledes Mogle af Jesu Slægtninger skulde fortrinligen have bekommet Navn af hans Brødre; dog er det vist ikke alle hans Slægtninger, om hvilke der siges (Matth. 12, 46. Marc. 6, 32.): "hans Moder og Brødre stode udenfor, og begjerede at tale med ham," men her betegnes upaatvibeligen visse Personer, som i Særdeleshed pleiede at kaldes hans Brødre, og som, da de ingensteds blot kaldes Slægtninger, men af fire Fortællere stedse kaldes Brødre, vel ogsaa maae have været det, eller dog været anseete derfor. Disse maae da vel og have været de Brødre, om hvilke Johannes fortæller, at de opfordrede Jesus til at drage til Judæa, og som ikke troede paa ham (Joh. 7, 3. 5.). Altsaa vare de jo ikke blandt de tolv Apostler, og altsaa var den Jakob, der var en af de Brødre, som endnu ikke troede paa Jesum, ikke den Samme, som den Jakob, Alphæi Søn, der tælles iblandt de Tolv. Jesu Brødre nævnes stedse som forskjellige fra hans tolv Apostler; endnu efter Opstandelsen finde vi Ap. G. 1, 13. 14. en Fortegnelse paa dem, der holdt sig sammen, nemlig først de Elleve, og blandt disse Jakob Alphæi Søn, dernæst Qvinderne og Jesu Moder, og endelig Jesu Brødre. Saaledes skjelnede ogsaa de ældste Kirkes Skribenter mellem Jakob, Alphæi Søn, og Jakob, Jesu Broder (Euseb. H. E. II. 1, 23. Const. apost.

II. 55. VI. 12. 14.). Herved møder kun een, men efter min Følelse betydelig, Vanskelighed, nemlig at Jesus paa sit Kors anbefaler sin Moder til Johannes, og denne tager hende i sit Huis (Joh. 19, 26. 27.); thi denne Omstændighed synes ikke at tillade os at antage, at hun selv har haft Børn, mindst en Søn, der snart blev saa anseet blandt de Christne. Denne Vanskelighed bortfalder, naar vi antage den Esterretning, som findes hos Mange af de Gamle (Stederne see hos Pott, Proleg. 37 sqq), at de, der kaldtes Jesu Brødre, vare Josephs Sønner af et tidligere Egestkab; hvorved vi dog ingenlunde bør tænke paa det senere opdigtede Levirats-Egestkab mellem Joseph og hans Broders, Alphæi eller Klopas, Eufe, en Søster til Jesu Moder (jvnsf. Pott 52). Maria havde da selv ingen Børn, uden den Ene, endstjondt Matth. 1, 25. ingen Grund giver os til at tvivle om, at hun jo efter sin Førstefødtes Fødsel har levet med Joseph som hans Hustru; har hun født Flere, da ere de tidligere døde, men Udtrykket Førstefødte forudsætter ikke nødvendigen Yngre, thi saaledes kaldtes Den, der aabnede Moders Liv, om dette endog siden blev tilsluttet. Paa denne Maade er Alting klart. Josephs Sønner maatte kaldes Jesu Brødre, dog havde Judas Aarsag nok til i sit Brev (1, 1.) kun at kalde sig Jakobs Broder; vi

maae finde dem i nær Forbindelse med Jesus, og denne Forbindelse kunde vedbare, skiondt de ikke troede paa ham; men skiondt de ikke strax troede, kunde de dog lettest erfare, hvad der siden kunde bære væge dem til at troe; og da de troede, kunde de snart vinde Anseelse og tælles blandt Apostlerne, fordi ogsaa de saa længe og saa nære havde kiendt Herren. Hug bemærker vel, at da Jakob Zebedæi Søn var drøbt, taler Lukas stedse (Ap. G. 12, 17. 15, 13. 21, 18.), som om der nu kun var een Jakob tilbage. Maa skee var der da ogsaa kun een, thi om Alphæi Søns senere Stiebner vide vi Intet; desuden vilde Lukas kunne tale saaledes, naar der kun var een Jakob i Jerusalem, som der var saa anseet, og var saa bekiendt i alle Menighederne, at Enhver vidste, om hvem Talen var. Ubetydeligst er den Indvending, at den Jakob, der kaldes Herrens Broder, allevegne sættes lige med Apostlerne, endog her af Paulus unegteligen kaldes Apostel, thi fordi han regnes blandt Apostlerne, derfor ikke blandt de Tolv (jvnsf. hvad vi have bemærket til B. 1). Den Jakob, som Paulus her omtaler, var altsaa Josephs Søn, havde først ikke troet paa Den, som kaldtes hans Broder, men synes dog endnu før Jesu Død at have sluttet sig til de Troende; den Opstandne aabenbarede sig for ham (1 Kor. 15, 7., hvad Kejserernes

Evangelium fortæller om denne Aabenbarrelse synes Fabel), han holdt sig siden til Apoklypserne, og da disse efterhaanden adspredtes, forestod han tredive Aar igiennem Menigheden i Jerusalem, hvor hans Vandel skaffede ham Tilnavnet den Retfærdige, indtil, i Aaret 63, Ypperstepræsten Ananus, en Sadducæer, lod ham stene, som Josephus beretter (Antt. XX. 9.), til stort Mishag for de Bedste i Staden. Denne Jakob er upaarvibleligen Forfatter til det Brev, som under dette Navn findes i det N. T.; Menigheden kaldte ham Herrens Broder, han selv undviger, ligesom Judas, denne Bændesneffe, og kalder sig blot Guds og den Herres Jesu Christi Tiener.

B. 20. ἀ δὲ γράφω] dette henseer vi med B i n er til hele den foregaaende Fortælling fra B. 12.

ἰδοὺ ἐνώπιον τ. θ.] "see, det er for Guds Aasyn, jeg lyver altsaa ikke."

B. 21. κλίμ. τ. Συρίας καὶ τ. Κιλικίας.] Ap. G. 9, 30. nævnes Cæsarea i Phoenicien, som regnedes til Syrien, og Tarsus i Cilicien, Pauli Fødested.

B. 22. ταῖς ἐκκλ. τῆς Ἰουδαίας] nemlig uden for Jerusalem.

W. 23. ἐν ἑμοί] ikke: i Anledning af mig, men: for mig, over mig, de fandt i mig Stof til at prise Gud; see Winer.

Cap. 2.

W. 1. διὰ δεκαεσσαέτων ἐτῶν] nemlig, som enhver Læser strax vil forstaae det, fra den ovenfor (1, 18.) ommældte Reise. Denne Reise er upåastvibilegen den, hvorom der fortælles Ap. G. 15, da det saakaldte Møde i Jerusalem blev holdt, hvilket vi efter Guldbergs grundige Undersøgelser (Tidsbestemmelse for det N. T. Bøger 40.) sætte i Aaret 50, eller snarere 51. Den Uoverensstemmelse, at Lukas lader Paulus reise efter Brødrenes Tilskyndelse, Paulus derimod her (W. 2) siger, at han reiste efter en Uabenbarelse, er let at forlige; og naar man indvender, at dersom Paulus her meente denne Reise, maatte han have beraabt sig paa den Beslutning, som Apostlerne og de Ældste ved denne Leilighed fattede, da bliver Vansteligheden den samme, hvis man her vilde antage en anden Reise, hvorom Lukas Intet skulde have berettet, efterdi vort Brev dog sikkert maa være skrevet senere end hiint Møde, — efterdi Paulus, da han skrev Brevet, tvende Gange havde besøgt de Menigheder, til hvilke han skriver, og hans anden Reise til disse Egne først faldt efter

Mødet (Ap. G. 16, 6. see Inbl. S. 58 f.) — og man altsaa ligesaa vel maatte ventet Mødets Beslutning omtalt. Men det var ikke paa et skrevet Bred, var det endog fra Apostler og Ældste, at Paulus grundede sin Lære, eller derfra at han hentede sin Fuldmagt. Naastue stemmede Mødets Beslutning heller ikke ganske overeens med hans Overbeviisning; i det mindste finder man ingensteds, at han har forbudt at spise Blodet af det Qvalte, og naar han i Brevene til Romerne og Korinthierne ikke uindskrænket tillader Spiisningen af Afgudsoffer, da støtter han sin Mening paa andre Grunde. — Andre finde i den her omtalte Reise den tidligere, om hvilken der berettes Ap. G. 11, 30. 12, 25. Men da de 14 Aar med ingen Rimelighed kunne regnes anderledes, end fra det Besøg i Jerusalem, som omtales 1, 18., saa kan man paa denne Maade aldeles ikke ordne Tidssølgen; og istedetfor *δεκατεσσαύτων* at læse *τεσσαύτων*, kan, som aldeles vilkaarligt, ikke være tilladt. (Ogsaa i Chronicon paschale er denne Læsemaade sikkert kun en Conjectur). Fremdeles havde denne tidligere Reise en ganske anden Hensigt, end den her omhandlede. Paulus og Barnabas bragte nemlig dengang Gaver fra Brødrene i Antiochien til dem i Judæa; paa denne Tid var Jakob, Johannes Broder, bleven henrettet, og Petrus

flygtet (Ap. G. 12, 2. 17.), de fandt altsaa Menigheden i Sorg og Frygt, fandt neppe Rogen af Apostlerne i Jerusalem, undtagen Jakob, Herrens Broder (ved sin Bortreise lader Petrus kun Jakob og Brødrene hilse, Ap. G. 12, 17.). Da altsaa dette Ophold i Jerusalem ikke var mærkværdigt for Pauli nærværende Viemeed, kan det let forklæres, at han her har forbigaaet den, eller, iblandt sine mangfoldige andre Reiser, glemte den.

διὰ] efter Forløb af. Marc. 2, 1. Ap. G. 24, 17.

B. 2. ἀντις] dem i Jerusalem, nemlig Lærerne og de Ældste, dem, der kunde have Stemme i denne Sag.

κατ' ἰδιάν] betyder ikke: i Særdeleshed, men: særskilt.

τοῖς δοξοῦσι] εἰραίνε B. 6, fornemmelig Jakob, Petrus og Johannes, B. 9.

μή πως] "om jeg vel"; dette er Spørgsmaalet, som han forelagde Lærerne i Jerusalem.

B. 4. διὰ δὲ] refererer sig til ἀντις B. 2.

B. 5. οἷς οὐδέ.] Disse Ord ansee nogle Kritikere, paa Grund af nogle faa — for det Weste latinske — Vidnesbyrd som uægte. Stedet vinder ved denne Udeladelse vel grammaticalst Sammenhæng, men heller ingen anden, thi Meningens vilde

da ligemeget stride mod Pauli Lænkemaade, med hans Lære i dette Brev — thi havde han selv givet efter, hvorfor kunde da Galaterne ikke ogsaa gjøre det Samme? — og mod Alt, hvad han siden fortæller, at han har gjort.

B. 6. *ὁμοίως πορεύσασθε.*] Da her staaer *ἴσαρ*, og ikke *σίσαι*, mener Winer, at Taten er om, hvoreledes de vare, medens Christus var paa Jorden. Man bebreidede nemlig Paulus hans forrige Forhold.

πρώτος θ. ἀρθο. οὐ λ.] Det er besynderligt, at Koppe her kan tænke paa den uanseelige og svage Legemsbygning, som man — ved en falsk Fortolkning af nogle Steder i Pauli Breve — tillægger denne Apostel. Meningene er vel klar nok, at Gud ikke, ved at forunde sine Gaver, saae paa, hvorelænge Rogen havde været Apostel, hvorelænge Rogen havde omgaaedes med Herren, ja var han endog kaldet hans Broder, eller hvor stor hans Anseelse var iblandt Menneskene; thi alt dette pleiede Pauli Modstandere sikkert at anføre, for at ophøje Jakob og de andre Apostler over ham.

B. 7. *ἐμοὶ γὰρ.]* et Anafoluthon; Paulus har begyndt i een Construction, og fører fort i en anden.

B. 10. *τῶν πτωχῶν]* nemlig i Judæa, hvor paa den Tiid meget Fattigdom fandt Sted. Man

fader ideligen i Pauli Breve Spor af, at han ikke glemte denne de andre Apostlers Begiering til ham.

B. 11. *Ἀντιόχεια*.] Her menes den uavns kundigste af de Stæder, der bære dette Navn, nemlig Syriens Hovedstad, en af Verdens skønneste Stæder. Seleukus Nikanor havde anlagt, eller igien opbygget og udvidet den, ved Floden Orontes, og benævnet den efter sin Fader Antiochus. Cicero kalder den en berømt Stad, udmærket, ikke blot ved Folkemængde og Rigdom, men ved Videnskaber og en Mængde af de meest dannede Mænd (pro Archia 3). Paa denne Tid var den vel ingen Konges Residens, men dog Sædet for den romerske Regjering. Under adskillige Afvejlinger vedvarede dens Blomstring giennem flere Aarhundreder; hos Ammianus (l. 14. c. 8.) hedder den det Verden bekiendte Antiochien, med hvilket ingen Stad kan tæppe i Handel og Rigdom. Seleukus havde, ved at tilstaae dem store Fordele, draget mange Jøder til Antiochien; blandt disse havde de Christne, som bleve adspredte ved den Forfølgelse, hvorunder Stephanus blev stenet, tidligen bragt Christendommen (Ap. G. 11, 19), og der havde de Troende først antaget Navnet Christne (Ap. G. 12, 26.). — Fra Jerusalem reiste Paulus til Antiochien (Ap. G. 15, 30.), og fort efter synes Petrus at være kommen derhen.

κατέγνωσμένος.] Paulus synes dog snarere at ville sige: han fortiente at dadles, end hvad Udtrykket rigtignok egentligen tilkiendegiver: han blev dadlet, man førte Klage over ham.

B. 12. *τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου.*] Dette Udtryk siger vel ikke, at de vare sendte af Jakob, dog siger det Mere, end blot at de kom fra Jerusalem, hvor Jakob var; det tilkiendegiver, at de vare Jakobs Venner og Tilhængere, og viser, til hvilket Forhold i denne Sag Jakob var meest tilbøielig.

B. 14—21. Det lader sig ikke afgjøre, hvor Meget af det her Medskrevne Paulus med de samme Ord har sagt til Petrus. Indholdet af sine Forsættlinger til denne fremsætter han her, men synes efterhaanden at føre Talen over til sin nærværende Hensigt.

B. 15. *ἀμαρτωλοὶ.*] Jødernes sædvanlige Forsættling om Hedningerne; fødte i Synden, og uden Noget, der kunde frelse dem derfra.

B. 16. *διότι κ. τ. λ.*] Der er ingen Grund til at antage, at Paulus her skulde have Ps. 143, 2. for Øie.

B. 17. 18. Disse Vers høre sammen i denne Mening: dersom det er Synd at forlade Loven for Christi Skyld, da forsører jo Kristus til Synd; og dersom jeg vender tilbage til Loven, som jeg har

førløbt, da erklærer jeg, at jeg syndede, i det jeg forlod den.

B. 17. ἐν Χριστῷ.] Dette Udtryk siger Mere, end "ved Christus;" det tilkiendegiver, at Retsfærdiggjørelsen er i det Samfund med Christus, hvori vi ved Troen optages. Den inderligere og betydningsfuldere Præposition ἐν er hos Paulus sielden blot synonym med διὰ.

ἀγα] "da er jo"; uden Tvivl rigtigere, end, ved at skrive ἀγα, at tage Sætningen spørgende: "er da ikke"?

μὴ γένοιτο] den modsatte Formel af ἀμήν.

B. 19. begynder en ny Mening, hvilken γὰρ forbinder med alt det Foregaaende, og ikke blot med det Nærmeste.

διὰ νόμον νόμον ἀπέθανον.] "Ved Loven", som er vor Løstemester til Christum (3, 24.), som bereder Veien for Christi Evangelium, i det den lærer os at kiende baade Guds Bud og vor Overskædelse, og at den ikke kan gjøre os retfærdige (B. 16). Ordet νόμος betyder her sikkert begge Gange det Samme, nemlig den mosaiske Lov. Det er hele dette Brevs Hensigt at vise, at den mosaiske Lov fører og opdrager til Christum, og saaledes gjør sig selv overflødig.

B. 20. *ὣν δὲ, οὐκ ἔτι ἐγὼ.*] Det synes mere paulinisk her at lade en Mellemsetning afbryde Talem, og tildeels ophæve det brugte Udtryk, end at læse Sætningen i Eet: *ὣν δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ.*

ἐν σαρκί] som endnu denne Verdens Borger.

Cap. 3.

B. 1. *τῆ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι.*] Disse Ord mangle i nogle gode Codices og gamle Oversættelser, og ere maaskee indskudte fra 5, 7. — *μὴ πείθεσθαι*, til ikke at underkaste Eder Sandheden.

ἐν ὑμῖν ἐσαυρωμένος.] Disse Ord forbindes naturligt og smukkest med hinanden, og skøndt Meningen er: "som forskæftet iblandt Eder", synes det dog ikke nødvendigt, at *ὡς* udtryffeligen skulde være sat. At forbinde *ἐν ὑμῖν* med *οἷς*, er haardt, og gjør hele Sætningen mat. Da *ἐν ὑμῖν* ved denne Forbindelse bliver overflødig, saa har dette maaskee foranlediget, at nogle Afskrivere have udeladt disse Ord. *ἐν ὑμῖν* kan i Øvrigt ikke betyde det Samme som *ὑπὲρ ὑμῶν*, som nogle Fortolkere forklare det.

B. 2. *τὸ πνεῦμα.*] Paulus tænker her uden Tvivl paa Aandens overordentlige Virkninger, men derfor behøve vi ikke at antage, at disse have pttret sig i Enhver af Menigheden.

ἐξ ἀκοῆς πίστεως]. derved, at J hørte Evangelium, at det blev forkyndt for Eder.

B. 3. Dersom det til B. 2 Anmærkede er rigtigt, bruger P. her Ordet πνεῦμα i en noget forskjellig Betydning, nemlig i Almindelighed om det ved Troen bevirkede aandelige Liv. σὰρξ er i Almindelighed den lavere Tilstand, hvori Aanden ikke rører sig.

B. 4. τοσαῦτα ἐπάθετε.] "Ville J have taalt alle de Trængsler og Gienvordigheder, Christi Evangelium har bragt over Eder, for Jntet?" see Indledningens S. 62 f. Udskillige nyere Fortolkere tage Stedet i den modsatte Mening: "ville J have modtaget saa store Velgierninger forgieves?" Men denne Betydning har πάσχειν ingensteds i det N. T.

εἶγες καὶ εἰκῆ] dersom ellers kun forgieves! Paulus anseer deres Tilstand for værre, naar de, efter at have modtaget Christendommen, igien forsøde den, end dersom de aldrig havde kiendt den. Jvnf. Hebr. 6, 4. ff. Mellem εἶγες og εἶπερ er neppe streng Forskiel; saaledes kan Marc. Antonin. 5, 34. δύνασαι ἀεὶ εὐροεῖν, εἶγες καὶ ὀδύειν, εἶγες καὶ ὀδῶ ὑπολαμβάνειν κ. τ. λ. ikke oversættes anderledes end: naar du kun vil.

B. 5. ὁ ἐπιχορηγῶν] Gud.

δυνάμεις] her uden Tvivl Kræfterne selv, og ikke deres Udtringer Miraklerne; og da er *ἐν ὑμῖν* ikke "iblandt Eder", men "i Eder." Ved Slutning af Verset mangler: *τοῦτο ποιῶ.*

B. 6. "Det er skeet Eder, som Abraham." 1 Mos. B. 15, 6.

B. 7. *γινώσκετε*] kan ligegodt tages i Indicativus og i Imperativus.

B. 8. *ἐνευλογηθήσονται κ. τ. λ.*] af 1 Mos. B. 12, 3. og 18, 18.

B. 10. *ἐξ ἔργων νόμου εἶσιν*] som holde sig til Lovens Gierninger, vente Guds Naade derved.

ἐπικατάρατος κ. τ. λ.] 5 Mos. B. 27, 26.

B. 11. *ὁ δίκαιος ἐκ π. ζ.*] Habak. 2, 4. Da Paulus just vil bevise, at Retsfærdiggjørelsen er af Troen, har han uden Tvivl forbundet *ἐκ πίστεως* med *δίκαιος*, og ikke med *ζήσεται*.

B. 12. *νόμος οὐκ ἴ. ἴ. π.*] Loven hviler ikke paa Troen, Lovens Bæsen er ikke det samme, som Troens.

ὁ ποιήσας κ. τ. λ.] 3 Mos. B. 18, 5. Ordet *ἄνθρωπος* synes utægte.

B. 13. *γέγραπται γὰρ*] 5 Mos. B. 24, 23.

B. 14. *ἡ εὐλογία τ. Α.*] den samme Belsigelse, der blev Abraham givet formedelst Troen.

τοῦ πνεύματος] er her Objectets Genitiv: den Aand, som var forjættet; jvnf. Ap. G. 3, 33.

B. 15. κατὰ ἄνθρ. λέγω] "jeg nævner kun en menneskelig Ting." Disse Ord ere ingen Parenthes, som det paafølgende ὁμως, der aabenbart staaer i Forbindelse dermed, viser.

διαθήκη.] Dette Ord kan ikke allevegne oversættes eens; her passer den almindelige Betydning af en Anordning eller Bestemmelse bedst.

ἐπιδιατάσσεται] nemlig Noget, som er stridende mod Anordnerens Villie.

B. 16. οὐ λέγει καὶ τοῖς σπέρμασι.] Vi maae tilstaae, at Paulus ved denne Bemærkning ikke kunde opnaae Mere, end at gjøre Udsagnet ubrugeligt for Modstanderne, og erindre dem om, at det Udtryk, som her var brugt, ikke blot bruges om en Mængde, men ofte ogsaa kun om en Enkelt; og i denne Betydning maatte det her forstaaes, saavel i Følge andre Prophetier, som efter hvad Opfyldelsen viste. Paulus har ogsaa kun henkastet sin Bemærkning i Forbigaaende, uden at støtte sig videre derpaa. Han vidste i Øvrigt sikkert, at Ordet i det hebraiske, saasvelfsom i det græske og ethvert andet Sprog, ogsaa bruges om Flere; og saaledes bruger han det selv strax efter B. 29 og paa flere Steder.

B. 17. εἰς Χριστόν.] Dersom disse Ord ere ægte, betyde de, ikke: indtil Kristus kom, men: med Hensyn paa Kristus, som den, der skulde opfylde Tilføjelsen.

ἐτη τετρ. καὶ το.] De 430 Aar synes egentlig Tidrummet for Israeliternes Ophold i Ægypten 2 Mos. 12, 40. Vel siger den samaritanste Text, at det var Israels Børn og deres Fædre, som havde boet saa lang Tid i Kanaan og Ægypten, hvormed ogsaa LXX. stemmer overeens, skøndt ikke alle Haandskrifter paa samme Maade; men af flere Grunde bør dog vor hebraiske Text ansees for den rigtige. Imidlertid tæller dog ogsaa Josephus Ant. 2, 15, 2. disse Aar fra Abrahams Ankomst til Kanaan. Paulus bruger her det bekjendte Tal, da det til hans Hensigt var nok at erindre om, at Loven først blev givet lang Tid efter Forjættelsen til Abraham.

B. 19. ἀπαβάλλον χάρις] for at forhindre og tvinge Overtrædelse. Efter den pauliniske Lære kan ogsaa det Bibegreb være indeholdt deri, at Menneskene ved Loven skulde overbevises om deres Overtrædelse, og saaledes Trangen til Forløsningen føles; jvnf. Rom. 8, 20. 5, 20. 7, 7.

προστέθη] til Forjættelsen. Læsemaaden ἐπέθη synes ikke at skulle foretrækkes. Rom. 5, 20. νόμος ἀπεστέλλεται

ᾧ ἐπήγγελται] til hvem Forjættelsen sigtede.

δι' ἀγγέλων.] At Englene ikke blot havde været tilstede ved Lovens Kundgjørelse, efter 5 Mos. B. 33, 2., men at de havde en virksommere Andeel deri, var en gammel Mening blandt Jøderne. Vi finde den hos Josephus (ἡμῶν τὰ κάλλιστα τῶν δογματῶν καὶ τὰ ὀσιώτατα τῶν ἐν τοῖς νόμοις δι' ἀγγέλων παρὰ τοῦ θεοῦ μαθόντων. Ant. 15, 5, 3.) og Rabbinerne. Jonf. Ap. G. 7, 53. Hebr. 2, 2. I Analogie med det sidstnævnte Sted, tør vi vel antage, at naar Paulus her, argumenterende ex concessis, releverer den Omstændighed, at Loven var givet ved Engles Medlemkomst, da vil han antyde, at den var ringere, end det, der var aabenbaret umiddelbart ved den Eenbaarne.

μεσίτου] 5 Mos. B. 5, 5. καὶ γὰρ εἰσήκει ἀπὸ μέσου κυρίου καὶ ὑμῶν. Ogsaa Philo og Rabbinerne bruge Ordet μεσίτης om Moses.

B. 20. ὁ δὲ μεσίτης ἐνὸς οὐκ ἔστιν. De forskellige Fortolkninger — snart henved 300 i Tallet — af dette vanskelige Sted ere saa ofte gennemgaaede og befundne utilstrækkelige, at det ikke vilde lønne Umagen, om vi her atter vilde opstille dem. De Læsere, som ønske at gjøre sig bekendte dermed, henvise vi til Koppes og Winers Excurser. (See ogsaa: Apostelen Pauli mindre Breve ved Halle

I. 178 ff.). Foruden andre Urigtigheeder lide mange af dem af den Mangel, at efter dem det Vigtigste i Meningen maa underforstaaes. Naar saaledes — for kun at nævne de nyeste — Winer antager, at Paulus her møder den Indvending, at han i det Forregaaende havde nedsat den mosaiske Lov for meget, og at han derfor først indrømmer, at Loven er givet ved Engle, altsaa med guddommelig Myndighed, og dernæst bemærker, at den er forpligtende for det israelitiske Folk: da faaer han denne sidste Mening ud af vort Vers ved at forklare det saaledes: en Midler er ikke blot Midler for eet Partie; nu er Gud kun det ene Partie; hvo er da det andet? det israelitiske Folk, hvilket altsaa Loven gielder, og som er forpligtet til at iagttage den. Jeg tilstaaer, at jeg i denne hele Fortolkning ikke kan finde den Lethed og Simpelt, hvorfor Andre have berømt den; men sikkert har Kern Ret, naar han (Lübinger Zeitschr. f. Theol. 1830. H. 3. S. 160) bemærker, at man ikke kan indsee, hvorfor Paulus fortier Hovedtanken, som jo efter denne Fortolkning er den, at det israelitiske Folk er den anden Deel, og derfor forpligtet til Lovens Iagttagelse. Men naar nu Kern selv forklarer Stedet saaledes: Midleren er ikke Midler for det ene Partie alene, men den ved en saadan Midler stiftede Pagt paalægger begge Partier Forpligtelser; da nu

Gud er det ene Partie, saa har Gud, menneskelig viis at tale, forpligtet sig til en bestemt Forelse af sit Folk, og middelbart af hele Menneskeheden: er da ikke her fuldt saa Meget fortiet, som ved den Winerste Fortolkning?

Læse vi Stedet i Sammenhæng, da er det gaabenbart, at Paulus vil vise Guds Foranstaltning ved Moses som ringere, end den ved Christus. Denne er ældre og almindeligere end hiin; den mosaiske Lov blev givet længe efter den Forjættelse, som sigtede til Christum, den var kun en midlertidig Foranstaltning, som igjen kunde og skulde ophøre. Skionde vi nu tilstaae Winer, at B. 20 ikke indeholder en Hovedsætning, men kun en Bemærkning i Forbigaaende, saa maa denne Bemærkning dog høre til den hele Sammenhæng. Dette vil den ogsaa befinde sig at gjøre, naar vi ikke søge Modsætningen mellem *εὐδός* og *εἰς*, men mellem *μεσίτης* og *θεός*, og naar vi med Røppe forstaae Stedet, som om Paulus havde sagt: *ὁ μεσίτης οὐκ ἔστιν εἰς* (α: *ὁ αὐτός*) — der ere flere Midlere, men Gud er een. Denne Mening er i nærværende Sammenhæng saa naturlig, at den synes mig at tilhyde sig af sig selv, naar man læser hele Stedet med Opmærksomhed; men Banke- ligheden er, hvad der skal underforstaaes ved *εὐδός* for at udbringe Meningen. Røppe tager sig Sagen

temmelig let, og vil enten underforstaae *παράματος*, eller fra Begyndelsen af det foregaaende Vers *νόμου*. Det Sidste gaaer neppe an, og i begge Tilfælde kommer Meningen neppe ud. Jeg vilde underforstaae *εὐνομίας* eller *εἰδώς*, saa at den fuldstændige Mening blev: Vidleren skifter Skikkelse, men Gud bliver den samme; derfor har det, som anordnes ved en Vidler, kun temporær Gyldighed, men Guds Forjættelser forandres ikke. Men jeg tilstaaer, at jeg intet Exempel har kunnet finde for at oplyse, at *ἰσὺς* kan bruges saaledes.

Skulde der virkelig ikke ved nogen Fortolkning kunne bringes nogen sund Mening ud af Ordene, saaledes som vi have dem, da maatte man dog hellere søge en lempelig Conjectur, der kunde afhjælpe Vanskelighederne, end med Lücke (theol. Stud. u. Krit. I. 102 ff.) ansee hele det 20de Vers som en Glosse, eller egentlig som sammenslydt af to Glosser, hvoraf den første skulde forklare det 19de Vers, den anden det 21de. Saa dunkle pleie Glosserne ikke at være.

B. 21. [*ἡσυχάζει*] borttage Døden i den hele Betydning, hvori Synden har bevirket den, og fremsbringe det nye Liv. 2 Kor. 3, 6. (See Indledningen S. 77).

B. 23. *πρὸ τοῦ ἔλθαι τῆς πίστεως.*] førend Troen blev vist Menneskene som det rette Middel til at vinde Guds Velbehag. Nu kan Troen vel ikke tænkes uden Det, som troes, men deraf følger ikke, at *πίστις* betyder den christelige Lære selv, og det kan neppe vises, at *πίστις* paa noget Sted har denne Betydning. Winer.

B. 24. *καταγωγός.*] *Καταγωγοί* — hos Romerne *custodes* — vare forskjellige fra *διδασκαλοί*, og man bør her saameget mindre oversætte "Lærere", som Det, hvori hine vare forskjellige fra disse, her just er af Bigtighed. De vare nemlig for det Meste Trælle, som med uvelkommen Tvang virkede Frygt, ikke villig Lydighed, hos de dem Betroede. Om trent med samme Bibegreb bruger Paulus Ordet 1 Kor. 4, 15.

εἰς Χριστόν] for at lede os til Kristus.

B. 26. *ἠελίοι θεοῦ*] komne i Besiddelse af Børns fulde Raadighed; hvilket de, der ere under Tugtemesteren, endnu ikke ere; see Begyndelsen af næste Cap.

B. 27. *χριστὸν ἐνδύσασθε*] ere komne i den næsteste Forbindelse med ham, og have derved faaet hans Ret. Billedet er taget af en Klædning, jvnf. Kol. 3, 9. 10., dog har man neppe herved at tænke paa Iklædningen efter Daaben.

B. 28. οὐκ ἐστὶ ἰουδαῖος κ. τ. λ.] Man anser her ved ret passende den jødiske Bøn, som endnu skal bruges: Velsignet være Herren vor Gud, Verdens Konge, at han har gjort mig til en Israelit, at han ikke har gjort mig til en Hedning, at han ikke har gjort mig til en Træl, at han ikke har gjort mig til en Qvinde. Qvinderne derimod sige: velsignet være Herren vor Gud, at han bannede mig, som han behagede.

ἐστὶ] ἐπεστ. Jeg tvivler meget om, hvad Binner i den nyeste Udgave af hans Commentar og af Grammatiken har antaget, at ἐστὶ staaer for ἐστὶ adverbialiter. Da maatte det uden Tvivl staae forrest i Sætningen, og da havde vi 1 Kor. 6, 5. — efter den rette Læsemaade οὐκ ἐστὶ ἐστὶ ἑμῶν — to Gange ἐστὶ, og Kol. 3, 11 — ὄνομα οὐκ ἐστὶ ἑλλῆνων — var ἐστὶ overflødig.

ἐστὶ] Eph. 2, 15. Ordet ἐστὶ kan ikke undværes, og man har heller ingen tilstrækkelig Grund til at omtvile dets Egtthed, heller ikke til at forandre det til ἐστὶ, hvorfor man næsten kun har nogle Kirkesædres Autoritet i Ansørelser, hvor man ikke kan vente Nsiagtighed.

B. 29. καὶ.] Skiondt vigtige Haandskrifter ubelade dette Ord, kan det dog ikke vel undværes.

Cap. 4.

B. 3. *ἡμῶν.*] Alt det Følgende, og især B. 8. 9., viser, at Paulus her ikke blot mener de Christne, der tilforn havde været Jøder, men ogsaa dem, der havde været Hedninger; derfor taler han her heller ikke blot om Loven, men i Almindelighed om τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, o: alle Lærdomme og Bedtægter passende for Verdens Børne: Alder.

στοιχεῖα τ. κ.] ὁ κόσμος betyder her, som *Winer* bemærker, hvad der er modsat τοῖς ἐπουρανίοις og altsaa τοῖς πνευματικοῖς. *Jonf. Kol. 2, 8.*, hvilket Sted ogsaa strider imod *Augustins* Fortolkning af *στοιχεῖα* om Verdens physiske Elementer, eller Naturen, hvilken Hedningerne tiende. Da vilde vort Sted heller ikke passe paa Jøderne.

B. 4. *πλήρωμα τ. χρ.*] da den bestemte Tiid var afløben, *Eph. 1, 10.*

γενόμενον — γερόμενον.] Naar Ordet paa det første Sted betyder "født", saa synes *Koppe* at have aldeles Ret i, paa det andet Sted at oversætte det ligesaa.

B. 6. *ὑμῶν.*] Den rette Læsemaade synes at være *ἡμῶν.*

ἀββα] et Chaldaisk Ord, forklaret ved det tillagte ὁ πατήρ. Hvorfor hiint fremmede Ord her og *Rom. 8, 15.*, ligesom og *Marc. 14, 36.*, er sat foruden det

græske, kan nu neppe bestemmes. Mueligt, at det har lydt, saa ofte og inderligt fra Christi Læber, at hans Discipler ogsaa i andre Sprog vilde bibeholde Lyden.

B. 7. *θεοῦ διὰ χάριστός]* Disse Ord synes at være en Tilføjning.

B. 8. *μὴ φέροι.]* Læsemaaden *φέροι μὴ* forstærker neppe at foretrækkes. Den ubetydelige Variant burde ikke have givet Anledning til at ansee Ordet *φέροι* for uægte.

B. 9. *γνωστῶν ἐπὶ θεοῦ.]* Egentlig skulde vel Udtrykket betyde, at de vare erkjendte af Gud, som de, der ere hans, høre ham til. Men det er ikke sieldent, at i Sætninger, hvor Forfatteren paa en Maade retter eller indskrænker sit brugte Udtryk, Ordet, for at frembringe en stærkere Modsetning, dreies til en fra den egentlige noget forskjellig Betydning. Saaledes tvivler jeg ikke om, at Paulus her, ligesom 1 Kor. 8, 3., vil tilkiendegive, at Gud har ledet dem til Kundskab om sig. "Det er ikke Eder, der af egen Villie have søgt Gud, men det er Gud, der har søgt Eder, og stienket Eder sin Kundskab."

ἀπαύτως] forfra, som de, der endnu Intet have lært.

δοῦλαίτης] har vistnok her Begrebet af en Trætdoms; Tjeneste.

B. 10. παρατηρήσατε.] Vi have her neppe at tænke paa den hos græske Skribenter forekommende Betydning, at tage Varsel af, eller at vælge mellem, Dagene; derimod er Ordet vel brugt med noget Eftertryk om en omhyggelig Jagttagelse.

ἡμέρας καὶ μῆρας καὶ καιρὸς καὶ ἡμερῶν.] Sabbater, Nymaaner, de til visse Aarets Lieder bestemte Fester, og Festen ved Aarets Begyndelse, thi paa denne leder Opregningen os snarere til at tænke, end paa de fiendtlige tilbagetommende Sabbats- og Jubel-Aar. Ogsaa μῆρας gielder her Begyndelsen af Maaneden.

B. 12. γινώσθε ὡς ἐγὼ κ. τ. λ.] Mogle Fortolkere forstaae dette Sted som en Opfordring til Galaterne, at afkaste Lovens Evang, ligesom Paulus havde afkastet den, for at blive som de af Hedningerne. Da maa man efter κατὰ underforstaae ἐν νόμῳ. Denne Fortolkning er tvungen, og da passer det paafølgende οὐδὲν με ἠδικήσατε ikke ind i Meningen. Vi underforstaae derfor bedre εἰμι efter κατὰ, og ansee Stedet som en Formaning, at de ikke skulde lade sig forlede af dem, der vilde stifte Spliid mellem dem og Paulus, og derfor stildrede ham som ubenlig fundet imod dem. "Værer findede mod mig — siger han derfor — som jeg er fundet mod Eder; thi jeg er fundet mod Eder, som I vare, og vel i Grunden

endnu ere mod mig. Jeg selv har jo Intet at klage over, I have ingen Uret gjort mig."

B. 13. δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκός.] σαρκὶς er her, som saa ofte, den udbortes Tilstand, og ἀσθένεια al Slags Gienvordighed; P. tænker altsaa paa de Forfølgelser, der opvattes imod ham, da han første Gang var i disse Egne. Han var der, ikke som en hæderlig og anseet, men som en forfulgt og forskudt Mand, dog forhaanede de ham ikke. Dette giver sikkert en bedre Mening, end dersom vi vilde forstaae Udtrykket om Sygdomme, om hvilke vel Pauli Fortolkere vide Meget, men hans Historie Intet. Det er selsomt, at Semlers Forklaring om det Hensyn, P. skal have taget paa sine Tilhørsreres menneskelige Svaghed, har kunnet finde Bifald endog hos Hug.

B. 14. μου τὸν] Læsemaaden ἐμῶν giver kun en tvungen Mening; derimod skal maaskee μου her udslettes.

B. 15. τίς οὖν ἦν ὁ μακ. ἐμῶν.] ikke Spørgsmaal, men Udbrud: "hvor stor var da Eders Lykkesalighed!" Ordet ἦν er maaskee uægte. Efter Læsemaaden: ποῦ οὖν ὁ μακ. ἐμῶν (hvor er nu hiin Eders Lykkesalighed?) vilde denne Sætning afbryde den Skildring, hvilken P. dog endnu i den følgende Sætning fortsætter.

B. 16. ὡς ἐχθρὸς] saa jeg da er bleven Eder's Fiende! Utter et Udraab.

B. 17. ζηλοῦσιν ὑμᾶς] de — nemlig hine juedaiserende Lærere, mod hvilke hele Brevet er skrevet — ere omhyggelige, nidkiere for Eder.

ἐκκληῖσαι ὑμᾶς] nemlig fra Pauli, fra de rette kristelige Læreres Samfund. Læsemaanden ὑμᾶς er vistnok den rigtige, ikke ἡμᾶς.

ἵνα αὐτ. ζηλοῦτε] at I skulde holde Eder til dem, hænge efter dem.

B. 18. καλὸν δὲ, τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ.] Ordet καλὸν tager P. fra det Foregaaende οὐ καλῶς. Ζηλοῦσθαι — medium, det Samme som ζηλοῦν — faaer her en noget anden Betydning end i det Foregaaende: at være omhyggelig, nidkier for det Gode. Dog kan man ogsaa med Winer beholde den samme Betydning, og oversætte: det er godt at være nidkier for hverandre i Det, som er godt.

B. 19. ἰδίνω] om Fødselen, skiondt ikke om den fuldendte; ikke, som Røppe vi, blot om Svangerskabet. Mat. 12, 2. ἰδίνουσα καὶ βασανισμένη ταισὶν.

χαίρει] her Det, som Christus virker i Sietten, den kristelige Kundskab og det hele kristelige Sind.

B. 20. ἀλλάξει τὴν φωνήν] forandre Røsten
 efter Omstændighederne, formane, overbedise, straffe,
 bede, besværges.

ἐν ὑμῶν] i Henseende til Eder.

B. 21. νόμον] her de mosaiske Skrifter.

οὐκ ἀκούετε] kan forstaaes bogstavelig: bliver
 Loven Eder ikke forelæst? eller ogsaa: agte I ikke
 paa Loven?

B. 32. γέγραπται γὰρ] 1 Mos. B. 16, 15.
 21, 2. ff.

B. 23. κατὰ σάρκα] paa naturlig Maade,
 som Mennesker pleie, modsat den særdeles guddoms
 melige Foranstaltning, hvorefter Isaak blev fød *διὰ*
τῆς ἐπαγγελίας.

B. 24. ἀλληγορούμενα] har en anden og høiere
 Betydning. De jødiske Lærde allegoriserede saaledes
 alle deres gamle Fortællinger, men skelden saa held-
 ligt. Paulus ophæver ikke Historien, siger Theos
 doret, men han viser, hvad der forud er afbildet
 i Historien. Heraf følger imidlertid ikke, at B.
 har antaget denne Historie bestemt til forud at af-
 bilde dette.

B. 25. τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρη ἐστὶ ἐν τῇ Ἀρ.]
 Ordet (τὸ) Hagar betyder paa Arabisk en Klippe,
 og man finder endnu Spor af, at dette Ord forvins-
 vis har været brugt om Sinai, det høie, berømte

Berg i det petræiske Arabiens Ørkener. Paulus henpæter denne Ordets arabiske Bemærkelse; dog kan *ἡ τὸ Ἄρ.* vist ikke forbindes med *ἔσιν* og oversættes: "kaldes hos Araberne." Ordet *Ἀραβ*, som Rogle her udelade, er sikkert ægte, thi Paulus vilde vist ikke blot fortælle, at Bierget Sinai ligger i Arabien. Dersom man med *R o p p e* vilde gjøre denne Sætning til en Parenthes, blev *διαθήκη* Subject til *οὐροῦρα*, og ikke Hagar, som dog efter Sammenhængen maa være det.

B. 26. *ἡ ἄνω Ἱερ.*] jvnf. Hebr. 12, 22. Ab. 21, 2., ligesom Ideen af Jerusalem, en fri og hellig Menighed omkring en Helligdom, som Jehovahs Herslighed fylder, hvorfra hans Sandhed udgaaer uforsvansket, og hvor Folket tilbeder i And og Sandhed, indbyrdes forenet i Retfærdighed og Kierlighed. Dette Jerusalem, til hvis Fremtræden alle Guds Sprængskaltninger sigte, er endnu ikke paa Jorden, men de Troende, hvis Borgerskab er i Himlen Phil. 3, 20., leve dog allerede deri, have indbyrdes Samfund deri, og stræbe ved Bøn og Gierning at fremstille det altid mere i Virkeligheden. Rabbinerne tale ofte om et himmelsk Jerusalem, Middelpunctet for Messias Rige, hvad enten de nu forestillede sig, at et Jerusalem skulde bygges paa Jorden efter dets Grunde.

billede, eller at det i sin Tid skulde synke færdigbygget ned fra Himlene.

ἔλευθ'ερα ἐστίν.] Da Læxten ikke har ἡ ἔλευθ. kan man ikke oversætt: "er den frie Qvinde," men: "er frit"; Modsetning mod det foregaaende δουλεύει. πάντων] synes uægte.

B. 27. εὐφράνθητι κ. τ. λ.] Es. 54, 1. Hvad Propheten her, i det store Haab, om hvilket alle Propheterne tale, forkynner Jødernes undertrykte og foragtede Folk til Trøst mod de andre Folkelags Hovmod, det anvendes her paa de Christnes lidet og forfulgte Samfund imod Jøderne selv.

B. 29. εἰδὼκε τὸν κ. πν.] De jødiske Forfattere have adskillige Fortællinger om Ismaels hadefulde Udsærd mod Isaaq, foruden hvad der læses 1 Mos. B. 21, 9.

B. 30. ἐβασ κ. τ. λ.] 1 Mos. B. 21, 10,

B. 31. ἄρα.] Ved de forskjellige Læsemaader i dette og det paafølgende Vers synes det rettest, her at udlette ἄρα og i det følgende Vers οὐ.

Cap. 5.

B. 3. περιτεμνομένων] Det, som, tilforn her denst, frivillig underkaster sig den mosaiske Lovs-By- dende i dette Ene.

B. 4. κατηγο. ἀπό χρ.] τοῦ φοραν'χριστοῦ synes at skulle udslettes. Rom. 7, 6. κατηγορήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου.

B. 5. πνεύματα] modsat Lovens Lovang, Dens Herrelse m. m.

B. 6. ἐν χριστῷ] i Christi Samfund. Gal. 4, 22, ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς ἐν χριστῷ.

ἐνεργουμένη] som viser sig virksom. Eph. 3, 20.

B. 7. ἐτρέχετε καλῶς] det sædvanlige Billedet, taget fra Løbedænen.

ἐπέκοψε.] Mange af de bedste Codices have ἐπέκοψε.

τῇ ἀλ. μὴ κείσθαι.] Der er ingen Grund til at omtvile disse Ord's Rægtighed. Efter disse Ord tilføie nogle: μηδενὶ κείσθαι, men denne Tilføielse er formodentligen kun giort for at jævne Overgangen til det Følgende.

B. 8. ἡ πεισμονὴ] maa efter Sammenhængen forstaaes activist om dem, som søgte at lokke Menighederne fra den rette Vej; ikke om Troenshed eller Svaghed for Menighederne.

τοῦ καλοῦτος ὑμᾶς] Gud.

B. 9. μικρὰ ζύμη] gaar ikke paa Læren om Omstærkelser's Nødvendighed, men paa dem, som lærte den. Det samme Udtryk gielder ogsaa 1 Kor. 5, 6. ikke Sag, men Person.

B. 10. *πιστοιδα εἰ κυριω*] ikke: med Herrens Hielp, heller ikke: for Herrens Skyld, heller ikke blot: formedelt Herren, men det fuldstændige Udtryk vilde være: den Tro, hvorved jeg er forbunden med Herren, giver mig den Lillid. Phil. 2, 24.

εἰς οὐδεν ἄλλο φρον.] "Naar I komme til Eftertanke, ville I være af samme Mening, som jeg."

B. 11. *εἰ νεπερ. εἰ εὐφροσων.]* Fortolkerna finde her et Hensyn paa en Bestyldning, der skulde være gjort imod Paulus, som om han paa andre Steder anbefalede Omstærelsen; men hvo der læser Stedet uden forudfattet Mening, maa uden Tvivl tilstaae, at denne Bestyldning er opfundet af Fortolkerna, og, som mig synes, meget uheldigt opfundet, thi med hvilket Skin af Grund kunde man bestyde P. for at prædike Omstærelse? — Paulus siger her det Samme, som i hele Brevet, at Christendom og Jødedom ere væsentligen forskiellige; var Læren om den Korsfæstede (*ὁ σωτῆρ*) kun en Fortsættelse af Jødedommet, saa vilde Ingen forarges derover, thi Moses har fra gammel Tid i enhver Stad dem, som ham prædike (Ap. G. 15, 21.); men just den Forsælgelse, vor Prædiken vækker, viser, at den er forskielig fra Jødedommet og dette modsat.

B. 12. *ἀποκόμωτας.]* Dersom man vil forstaae dette Ord om en Udskuffelse fra Menigheden,

da maa man ikke oversætte passivt: gid de blive udelukte! hvilket Ordets Form ikke tillader, men: gid de udelukke sig! Men deels kan Ordet neppe have denne Betydning, deels strider den foregaaende Partikel *καὶ* mod denne Fortolkning, thi den viser, at et Begreb, som allerede er forekommet, her forstærkes. At hense *ὄψελος καὶ* til det Foregaaende, eller lade det være et afbrudt Udtraad, er unaturligt. Vi nødes derfor til at blive ved de Gamles Forklaring, som forstod Ordet om Castration, hvilken Betydning det almindeligen har. Et lignende Udtryk bruger Paulus i et lignende Udbrud af Fortærelse Phil. 3, 2. *βλέπετε τὴν κατατομήν*. Maaſkee forbinder P. hermed et Begreb af Vanhellighed, og tænker paa det Forbud, som findes 5 Mos. B. 23, 1. at ingen Gildet (*ἀπακεκομμένος*) maa komme i Jehovahs Forsamling, eller regnes til hans Folk. Meningen bliver da: gid de i deres Iver vilde handle saaledes med sig selv, at de endog efter Loven maatte ansees som Vanhellige, der ei maatte komme i Guds Menighed.

B. 13. *τῇ σαρκί*] ikke blot hvad vi kalde lidelige Lyster, men det hele egoistiske Princip i Mennesket, hvorefter han vil leve et Liv for sig alene i Sandfælsigheden, og hvis Ytringer ogsaa Hovmod og Tvedragt ere, see B. 19 ff. Paulus gaaer her

over til Formaning mod de Uordener, som denne
Striid afftedkom i Menighederne.

δουλεύετε ἀλλ.] Ligesom Paulus 6, 2. ved en
Baining i Ordets Betydning taler om Christi Lov,
saaledes her om en δουλεία, hvilken de Christne frivilligen
skulle underkaste deres Frihed.

B. 14. εαυτῶν.] Læsemaaden σεαυτῶν synes
en Lettelse. 3 Mos. B. 19, 18.

B. 15. ἀναλωθῆτε] adelægge hverandre, for-
styrre hverandres hele Vel.

B. 16. οὐ μὴ τελήσητε] "saa skulle I ikke."
Det er efter Ordene uden Tvivl rigtigere at forstaae
denne Sætning som en Følge af den foregaaende, og
ikke imperativisk.

B. 17. ἴνα μὴ.] Dersom man med philologisk
Røisagtighed vil gjøre Forstiel mellem ἴνα μὴ og
ὅπως μὴ — hvorved dog μὴ maa staae for οὐ —
saader man her neppe nogen klar Mening; thi naar
vi oversætte: Risdet og Manden ere hinanden mod-
fattede, paa det I ikke skulle gjøre, hvad I ville;
da synes jo Hensigten, hvorfor Mennesket er i Ris-
det, at være den, at han skal forhindres i at følge
Manden. Heller ikke tillade Ordene at oversætte,
saa I ei kunne gjøre, hvad I ville, og Talen er
her ikke, som Rom. 7, 18., om det fordærvede Men-
neskes moralske Afmagt. Men Paulus siger: efterdi

der er en saadan Strid i Eder mellem Anden og Kibdet, saa bør eller skulle I ikke gjøre, hvad I vilke, thi dette er ofte lideligt og ondt.

B. 18. *ὑπὸ νόμου*] under Lovens Trudser; "saa ere I voxede fra Loven." Winer,

B. 19. *μοιχεία*] Dette Ord's Egthed er tvivlsom.

ἀκαθαρσία] unaturlige Laster.

B. 20. *σαρκικαίαι*] kan betyde Giftblandinger, og magiske Runer; den sidste Betydning synes her at skulle foretrækkes, især formedelst Forbindelsen med *ειδωλολατρεία*.

B. 21. *φύροι*] Ordet er vistnok ægte. Ved saadanne Opregnelser, hvori der altid er noget Vilkaarligt, pleier Paulus ikke sjelden at lade sig beslemmes af Ordnes lignende Eyd — saaledes ogsaa Rom. 1, 29. *φθόρον*, *φύρου* — og vi behøve ligesaa lidet at spørge om nogen særdeles Grund, hvorfor han her nævner Mord, som hvorfor han har nævnet adskillige af de øvrige Laster, og forbigaaet andre.

προλέγο] førind Herrens Dom aabenbares; *αποείκον*, da jeg var hos Eder.

B. 22. *χαρά*] ikke blot Medglæde, modsat *φθόρος*, men i Almindelighed den Glæde, Kristus bringer i Sindet, Joh. 16, 22.

αἰσῶ.] Etiaandt dette Død undertiden bruges som Troststak eller Trostfakthed, er der dog ingen Grund til her at forlade den sædvanlige Betydning, hvori Paulus i Brevet stedse har brugt det. Troen er ogsaa en Dyd og en Virkning af Aanden. Man kunde med Grotius ansee det som en Modsetning mod det foregaaende *αἰσῶσις*.

B. 23. *κατὰ τῶν τοι. τλ.*] Loven er ikke givnen for deres Skyld, de behøve den ikke.

Cap. 6.

B. 1. *πολυφθῆ.*] Det maa indskræmmed, at Ordet ikke kan betyde: overiles, henrives, ligesom der da ogsaa maatte følge *ὄνο*, ikke *ἔρ*. Egentlig skulde vel Udtrykket synes at gjælde Dem, der allenaade tilforn var funden i nogen Forseelse; men Sammenhængen giver ingen Anledning til til her at formode nogen Henvisning til en tidligere Forseelse. Derfor antages *καταλαμβάνεσθαι* uden Tvivl rettest at staa for *καταλαμβάνεσθαι*, ligesom Wiisd. B. 17, 17.

οἱ πνευματικοί.] ikke Læreren, eller de fuldkomnere Christne, men i Almindelighed, med nogen Ironie: J, som rose Eder af at besidde Aanden, viser dog Aandens Frugt ved Mildhed mod hverandre.

σκοπῶν.] Egentlig skulde Sætningen have været fortsat i Fleertallet.

B. 2. *βίβη*] indbefatter alle de Hager, der trykte et Menneſte, deriblandt her Bankundighed og Feil. (Jouf. Schmieders i Holuck's Litt. Anzeiger 1830. No. 54).

ἀναπληρώσατα.] Kogle læse *ἀναπληρώσατε.*

B. 4. *εἰς ἑαυτὸν μόνον κλ.*] Derſom Pantas havde villet ſige, at man ſkal roſe ſig hos ſig ſelv, og ikke for Andre, da vilde han uden Tvivl have brugt enten det ſædvanligſte *πρὸς*, ligesom Rom. 4, 2. *ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν,* eller maaskee *ἐπὶ*, ſom 2 Kor. 7. 14. *ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ ἐπὶ Τίτου;* thi det, at roſe ſig for Nogen, findes ingenſteds udtrykt ved *καυχᾶσθαι εἰς τινα*. Sætningen har ogsaa ſaa, ſaaledes forklaret, noget Underligt, og paſſer ikke i Sammenhængen. 2 Kor. 10, 15. 16. findes den ſalemaade, *καυχᾶσθαι εἰς τὰ ἄμωρα, εἰς τὰ κωμα*, at roſe ſig af det, ſom er udenfor den egne Grændſe, af det Fremmede, af det allerede Gærdige. Maa ſomme Maade maa vel ogsaa vort Sted forſtaaes. "Man ſkal jo dog kun roſe ſig af det, man ſelv er, ikke af det en Anden er," derfor ſkal man ikke trænge ſig frem til at domme over Andre, thi de maa ſelv ſtaa eller falde for deres Herre.

B. 5. *φορτῶν*] et andet Ord end *βίβη* B. 2, og har derfor her et andet Bibegreb. "Enhver ſkal bære ſin Regnſkabs; Byrde."

B. 6. *κοινωνεῖτω ὁ καθῆκ. τλ.]* Resten af Fortolkere ere enige i at ansee dette Vers som en Formaning til Menighederne, at gisre vel mod deres Lærere. Men denne Sætning staaer da ganske isoleret, og passer hverken til det Foregaaende eller det Efterfølgende. Heller ikke synes denne Mening at kunne udbringes af Ordene, thi *κοινωνεῖν τινι ἐν πᾶσι ἀγαθοῖς* kan jo dog ikke betyde, at meddele Noget alt Godt. Derimod betyder denne Talemaade, at deeltage med Noget i alt Godt; og naar vi da forstaae dette Vers som en Formaning, ikke til Tilhørerne, men til Lærerne, da gaaer Alt frem i ordentlig Sammenhæng. Verset slutter sig da næst til det foregaaende; Enhver skal tænke paa sig selv — havde Apostelen sagt — forsaavidt som han skal gisre Gud Regnskab for sig selv; men — bliver han ved — har Den, som underviser, noget Godt at meddele, da deeltage Den, som undervises, deri. Derpaa følger, et Udbrud, som foranlediges ved Forestillingen om Menighedernes hele sonderrede Tilstand, hvori saa Mange ikke fulgte disse Formaninger; men lode Riødet eller Lidenskaberne raade, og gjorde hvad de vilde. (Konf. Indledningen S. 63 Anm.). Vi er ikke utvilselig til, ogsaa at lade denne Fortolkning gælde; men det forekommer mig, at den sædvanlige

ikke kan gielde, hvortæn efter Sammenhængen eller efter Ordene.

B. 8. *ὁ σπῆρ. εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ.*] Ditt lebet er ikke holdt ganske reent; i det foregaaende Vers er Tegnelsen tagen af Sæden, i denne af Agerren. *Σπῆρ* og *πνεῦμα* ere hinanden ikke modsatte som hos de Nyere Siel og Legeme, men *σπῆρ* er egentlig Menneskets nuværende naturlige Tilstand, *πνεῦμα* den ved Aandens Indvirkning forbedrede. Hvo der dyrker hiin, haster Død og Forkrænkelse, hvo denne, det evige Liv.

B. 10. *ὡς]. καθὼς*, efterfom der gives os Lærlighed dertil.

ἰσγ. τὸ ἀγαθόν] gielder, ligesom *τὸ καλὸν ποιούντας* i det foregaaende Vers, ikke blot Barmhertighed, men alt Godt og Anstændigt. Eph. 4, 28. *ἰσγυζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσίν.*

B. 11. *πηλίκους γράμμασιν.*] Mange ældre og nyere Fortolkere ansee denne Sætning som en Undskyldning, fordi Paulus, af Mangel paa Færdighed i at skrive, havde skrevet saa store og uskønne Bogstaver. Men da en saadan Undskyldning her synes ilde anbragt, og da de Udtryk, der betegne en Størrelse, saa ofte forveksles med dem, der betegne en Mængde, saa forstaaes dette Sted bedst om Antallet af Bogstaver, eller om Brevets Længde.

τῆ ἐμῆ ζωῆς.] Paulus plejede ofte at dictere sine Breve Rom. 16, 22. 1 Kor. 16, 24. Ebræf. 3, 17.

B. 12. εὐπροσώπησαι] gjøre sig behagelige.

ἐν σαρκί] gaaet vel paa det Udvortes, men med det Ord, Paulus vælger, henviser han strax disses Bestræbelser til Det, som er Manden modsat.

ἵνα μὴ τῷ σ. τ. χ. δ.] Her er ikke blot Taleh om τὰ παθήματα τοῦ χριστοῦ, 2 Kor. 1, 5. 1 Petr. 4, 13., eller om αἱ θλίψεις τοῦ χρ. Kol. 1, 24., men Paulus indslutter i dette Udtryk den dobbelte Mening, at de af Frygt for Kors for dem selv ikke vilde prædike Christi Kors, eller den forskæfede Christum.

B. 13. ἐν τῇ ὑμ. σακί] vel neppe just af den omstaaarne Forbud selv, men: af Eders omstaaarne Legeme. Σὰρξ er her brugt med samme Hensigt som i det foregaaende Vers.

B. 14. ἐν τῷ σωτῆρι τ. κ.] Samme dobbelte Betydning som B. 12 at prædike Christi Kors, og at bære Kors for hans Skyld.

B. 15. ἰσχύει] Læsemaaden ἐστὶν bør uden Tvivl foretrækkes, da ἰσχύει synes at være indfoms met fra 5, 6.

B. 16. κατόνι τούτῳ] nemlig den i det foregaaende Vers indeholdte.

Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ] 3, 7. οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσι υἱοὶ ἁβραάμ. Rom. 7, 6.

B. 17. τοῦ λοιποῦ.] Dersom dette Udtryk virkelig er forskjelligt fra λοιπὸν 2 Kor. 13, 11. Phil. 3, 1. Thess. 4, 1., maa det oversættes: herefter; men den sædvanlige Oversættelse: i Øvrigt, passer bedre.

σηματα.] Her tænkes vel bedst paa de Mærker, Herrerne paabrændte deres Brælle som Kiendetegn, at de tilhørte dem. Disse Mærker vare paa Pauli Legeme de Ar, han havde faaet i sin Herres Tjeneste. Ordet κυρίον er formodentlig en Tilfætning, da Afskriverne hellere lagde det til, hvor det ikke fandtes, end ombøndt.

V.

Er Apostlerne, i Fremstillingen af Jesu Døds Hensigt, afvegne fra Jesu egen Bære?

Besvaret

med nærmest Hensyn til det bekjendte Skrift af E. F.

Böhme: "Die Religion Jesu Christi, aus ihren Urkunden dargestellt,"

ved

Dr. K. Müller,
Stiftsprovst i Holland.

Det er bekjendt, at flere nyere Theologer mene at have opdaget en stor og væsentlig Forskjel, ikke alene mellem det religiøse Indhold af enkelte apostoliske Breve, men og overhovedet imellem Jesu egen og hans Apostlers Bære. Den apostoliske Christendom — hedder det — og den rette Christendom, den nemlig, som ligger udtrykt i Jesu egne, i Evangelierne og opbehandlede, Taler, og tvende heel forskjellige Ting. Det er: ei alene: i Forsøningslæren, som ganske skal være Apostlernes,

og især Pauli, Paafund, men og i Begreberne om Gud, som Jesu Fader og som Menneskenes Fader, om Jesus som Guds Søn og Messias, om Miraklernes Værd, om den menneskelige Døds sande Natur og Væsen o. s. v., at Apostlerne paa staaes at være afvegne fra deres Mester, Jesus Kristus. Saa lærer i det mindste E. F. Böhme og i hans ovennævnte Skrift, og det med stort Bifald af flere Theologer baade i Tyskland og hos os selv.

Derfor nu dette forhold sig saaledes, da har ligesaalidet Jesus selv, som hans Apostler, talet Sandhed; thi saa har jo den Aand, han lovede at sende og virkelig sendte dem, ikke været, hvad han dog kaldte den, Sandhedens Aand, har ikke, efter hans Forsættelse, veiledet dem til at Sandhed, ikke taget af hans og forkyndet dem, altsaa ikke lært dem overensstemmende med det, han havde lært, ikke veiledet dem i den videre Udvikling af hans Lære. Thi have Apostlerne misforstaaet og forvasket Jesu Evangelium, og i dets Sted givet os deres eget; have de givet os falske Begreber om Gud, falske Begreber om Kristus, om hans Person, om hans Sjerninger, om hans Død og Opstandelse, og om Dødens Væsen selv; have de saaledes i

Høvedsagen forbanstet Jesu rene Lære: da har han jo Intet holdt af hvad han lovede dem som sine Vidner; og da har han og ført alle dem, som paa hans Ord tillagde hans Apostler samme Autoritet som ham selv, paa Afveie, i det han sagde: "Hvo som hører Eder, hører mig, hvo som forkaster Eder, forkaster mig" *).

Men hvoraf vide vi da, hvad Jesus selv har lært? Naturligviis alene af hans Vidners egne Optegnelser om ham. Men saa er det da hoist paafaldende, at de have lagt ham saadanne Ord i Munden, hvorved de selv maatte komme i Strid med ham; thi saa uvidende eller eensfaldige vare de dog sikkert ikke, at de ei selv skulde kunne føle denne Uoverensstemmelse imellem hans og deres Lære, naar den var saa aabenbar, som man nuomstunder foregiver **). Men da bliver

*) Böhme mener, man allerede a priori kan vide, at det var umueligt for Jesu Apostler, efter en saa kort Underviisning af ham, at rive sig løs fra deres saa dybt indgroede Fordomme. Men efter samme rationalistiske Grundsætning er det jo ligesaa ubegribeligt, hvorledes Jesus, ogsaa en sødt Jøde, kunde losrive sig derfra eller have sig derover. Saa maa man endnu spørge: *нодеу тѣрѣ ѡ ѡφια τανη.*

**) Men have Apostlerne ikke fattet Meningen af Jesu Ord, da kan man vel neppe troe, at de rigtigheden have

det igjen ubegribeligt, hvorledes de saa frispøstigen kunne i Gæt og Alt beraabe sig paa ham; og Intet ville vide, uden hvad de havde lært af ham; thi naar Paulus taler om "sit Evangelium," hvorpaa den ny nævnte Böhme synes at lægge megen Bægt, maae dog vel alle redelige Fortolkere af Apostelens Ord være enige i, at han derved ikke forstaaer et selvsgort, af ham selv opfundet, men det af ham forkyndte, af ham udvikkede Jesu Evangelium.

At i Øvrigt Apostlerne i flere Dele have videre udført og nærmere bestemt, hvad Jesus undertiden kun havde antydet eller med saa Ord berørt, dette er vel af Alle tilstaaet; og dette følger jo og ligefrem af Jesu Ord, "at han havde Meget at sige dem, som de endnu el kunde bære, men at den Aand, han vilde meddele dem, skulde føre dem videre i Sandhedens Erkjendelse og Forklaring." Spørgsmaalet er kun, om Apostlerne ere i væsentlige Stykker afdegne fra deres Lærer og Mester, eller, om de have foredraget nogen egentlig ny Lære d. e. en Lære, som enten strider imod Jesu Ord, eller

refereret Ordene selv; og hvorledes kan da Böhme ansee det for sikkert, af de Jesus tillagte Taler at ulede, hvad han egentligen har lært?

ikke er bygget paa den af ham sagte Grundbold. Dette er det, som flere nyere Theologer mere og mindre bestemt, i større eller mindre Udstrækning, bestolde dem for. Men herimod protestere alle Apostlerne paa det kraftigste; alle vilke de kun være Jesu Tjenere, kun hans Ords Forkyndere; alle istemme de med Paulus, at de ikke have lagt eller vide at lægge nogen anden Grund, end den som allerede laae for dem, Christus nemlig.

Mon nu Apostlerne have Ret? eller mon Böhme og hans Lige have det? Jeg for min Deel troer, at blandt alle de Bestyldninger, man har gjort mod Jesu Apostle, findes neppe nogen mere aabenbar uretfærdig og grundløs end denne; og dette synes mig slet ikke vanskeligt at bevise om alle de forhen anførte Poster, hvor den nydnævnte Præst og Theolog, Böhme, vil have fundet en væsentlig Forskjel imellem den apostoliske og hvad han kalder den ægte Christendom. Men jeg vil for denne Gang indskrænke mig til den ene, næst omtvivlede, Artikel om Hensigten af Jesu Død: Hvad endeel af de øvrige angaaer, da er og det Grundløse i hiin Paastand strax saa indlysende for Enhver, som kun ikke blindes af Fordomme, at den neppe fortjener at igjendrives. Kun eet Exempel maa staae her til en Prøve: Hverken

Paulus eller Petrus, ja ikke engang Forfatteren af Brevet til de Ebræer, hvilken sidstnævnte tydelig Forfatter dog ellers roser, og i visse Maader sætter over Paulus selv, have, efter hans Forsikring, kunnet have sig til det høie Begreb om en ren og uegennyttig Død, som Christus giver os Matth. 6.: "J kunne ikke tjene Gud og Mammon." Thi — at jeg nu skal indskrænke mig til sidstnævnte hellige Forfatter — det hedder jo Ebr. 11, 26.: "Moses agtede Christi Forsvædelse for større Rigdom end al Egyptens Liggendefæ; thi han saa hen til Belønningen." Men var det da Mammon — Ordet taget i den meest omfattende Betydning — eller var det Gud, Moses her siges at have tjent? eller mon Forfatteren af Brevet til Ebr. (der maastes endog turde være Paulus selv) har kjendt eller tænkt sig noget anden. En for Moses, end netop den samme, som Jesus selv henviser sine Discipler til: "Ederes Løn skal være stor i Himmelen?" — Hvad kan man dog ikke faae ud af Biblen, naar man der vil finde en forudfattet Mening fastfæstet!

Dog, vi ville nu holde os til Hovedpunktet, hvori Apostlerne skulle aldeles være afvegne fra deres guddommelige Lærer, nemlig Anskuelsen og Fremstillingen af hans Død. For

nemlig at tilintetgjøre Skandalet af en forskæftet Messias, og give Jesu Død en høj og hellig Betydning, skal, som man påstaaer, især Paulus; Forgænger for de øvrige, have fundet paa at gjøre hvin saa anstodelige Død til en Offerdød for Verdens Synd, og Forfatteren af Brevet til de Ebr., endnu opfindsommere end hans Lærer Paulus selv, at gjøre den døende Messias, ei saameget til et Offer, som til en ofrende Øpperstepræst. Forsaabede nu som Böhme og lignende Bibelfortolkere erkjende, at Forsoningskøpen virkelig findes i de apostoliske Breve, maa man tilføje, at de gaae ærligere tilværks end de Theologer, som trods alle sunde Fortolknings-Regler have villet udlette denne Lære af Bibelen; men endnu ærligere var det dog handlet, isald sine ogsaa tilføde, hvad Sandhed er, at Jesus ogsaa heri har været sine Apostlers Forgænger og Lærer. Men man mener at redde Jesu Ære, ved at skjulde ham for al Lod og Deel i en, som man antager, saa fornuftsfrtdig Lære, og skyder derfor Skylden paa hans Apostler alene — vistnok en egen Maaade at ære ham paa! Men var det nu Pauli eget Paafund at fremstille Jesu Død som en Offerdød; og dog tillige, som Böhme indrømmer, en Frugt af hans egen Overbeviisning: hvorledes rimer man

da dette sammen? hvorpaa grundede han da sin Overbeviisning? meente han sig maaskee berettiget til at opdigte denne høiere Hensigt af den Korsfæstedes Død, fordi der ingen anden Udvei gaves til at bortfjerne det Skandaløse deri, og til at fremme Christi Læres Udbredelse? Saa var dette da i saa vigtig en Sag pia eller impia fraus i høieste Grad. Og Saadant kan man tiltroe den Mand, der saa kraftigen advarer os imod at gjøre Ondt, at deraf kan komme noget Godt; der saa ivrigt protesterer imod at tillægge ham hemmelige Kunstgreb, for at fremme sin Sag *)! Nei, slige jesuitiske Kneb vare kun de følgende Tider og en vis Klasse af vore Dages Præster forbeholdne. Man kjender ikke Jesu Apostler, naar man kan troe disse grundærlige Mennesker istand til at betjene sig af saadanne Kunster. Ufeilbarligen have baade Paulus og alle hans Medapostler troet med fuld Overbeviisning, at de i den af dem givne Udvikling af Jesu Døds Hensigt havde Medhold af ham selv; og dette troede de ei uden gode og tilstrækkelige Grunde.

Hvorfor i Øvrigt denne høiere Hensigt af Jesu Død ikke saa ofte eller udførligen findes

*) See 2 Kor. 2, 17. 4, 2. 5.

fremstillet af ham selv; som af hans Apostler, lader sig, synes mig, meget let forklare af Sagens Natur. Det er bekjendt, hvor ufordrageligt det var for Jesu Discipler, at høre ham tale om sin forestaaende Død; hvor længe han maatte forberede dem derpaa, og hvor fast han først maatte have deres Hjerter knyttede til sig, inden han, uden at støde disse Svage og Fordomsfulde fra sig, kunde stride til den for dem endda saa forbausende Erklæring, at Menneskens Søn skulde overgives i sine Fienders Hænder og dse en voldsom og forsmædelig Død. Kunde de nu neppe udholde at høre hans Død nævne, hvorledes vilde de da paa den Tid været stikkede til at følge ham i den fulde Udvikling af hans Døds høiere Hensigt? Dette var tilvisse Noget af det, de endnu ei kunde bære. Først efterat han, død for deres Dine paa Korset, havde, efter sin Forudsigelse*),

*) At han har forudsagt sin Opstandelse, kan man ikke, uden at gjøre Vold paa hans Ord, benægte. Men at Disciplene alligevel ikke ventede den, lader sig let forklare af de gamle Fordommes Magt, og af det Indtryk, hans saa dybe Fornedrelse har gjort paa dem. Dog midt i alt det Mørke, der omgav dem, har der upaatvivlelig været en svag Straale, af Haab, grundet paa hans Ord, tilbage i deres Sjæle, som holdt dem fra at fortvivle.

stift sig igjen, opstanden af Graven, levende for dem, og deres Hoiagtelse for ham var steget til en egentlig Tilbedelse: da først, synes mig, kunde de begynde at fatte, hvad han forhen havde yttret for dem om Hensigten af sin Død; thi da maatte det allerede ahue dem, at den Hoies og Helliges saa kvalfulde og forsmædelige Død maatte være et Hovedstykke af den guddommelige Raadslutning, der ved ham skulde udføres til Menneskenes Frelse. Og af det Lidet, som findes optegnet af den Opstandnes Samtaler med sine Apostler, see vi derfor og, at Hovedindholden deraf var Forklaringen over Hensigten af hans Død; thi har han sagt dem, hvad Lucas fortæller, at det burde Christum at lide, saa følger det af sig selv, at han og maa have sagt dem, hvorfor det maatte skee, og hvad Hensigt derved skulde opnaaes; skøndt Evangelisterne ikke have fundet fornødent, omstændeligen her at anføre hans Ord; thi det kunde ikke falde disse ærlige Mennesker ind, at den Tid skulde komme, da man vilde beskylde dem for, ved egne Opdigtelser at have forvansket deres Mesters og Herres Lære.

Har nu den Opstandne endvidere, ifølge Luc. 24, 44., i Samtalen med sine Discipler beraaet sig paa, hvad han, imedens han levede i

deres Kreds, havde sagt dem både om sin Død og Opstandelse (thi at her er Talem om begge Dele, vifer B. 46 og den hele Sammenhæng): saa følger nødvendigvis deraf, at han ogsaa før sin Død har sagt dem Noget om, hvorfor han skulde dø: og vi ville nu nærmere undersøge, om det, vi finde optegnet herom (sandsynligvis dog kun en liden Deel af hvad han mundtlig har sagt dem) ikke berettiger os til at paastaae, at Apostlerne i deres guddommelige Lærers egne Ord have haft tilstrækkelig Grund for sig til den af dem givne Forklaring over Hovedhensigten af hans Død.

Ligesaa vel som Apostlerne, betegner da Jesus meget ofte selv sin Død som en væsentlig Deel af den Plan, der var ham overdraget af hans Fader at udføre. Den var ham ingenlunde en uundgaaelig, af Omstændighederne fremført, Nødvendighed, eller en blot Folge af det Hav, han, som Sandheds Lærer, havde paadraget sig. Nei, han havde, ifølge sine egne Ord, Magt til at sætte sit Liv til og Magt til at tage det igjen. Pilatus havde ingen Magt over ham, naar den ikke var givet ham herodes, fra. — Hans Død var ham et Hovedstykke af hans Opgave, en Kalk, hans Fader havde raadt ham at udtømme — den var en

17 (Joh. 10) et Hver, der var ham
 overdraget af hans Fader. Da Fader
 fraraadede ham at sætte sit Liv i Bøve, gav Jesus
 ham den bekjendte Udbredelse med de Ord: du
 sandser kun hvad Mennesker vil, ei hvad Gud
 vil. Derfor elskede Faderen ham (Joh. 10),
 fordi han satte sit Liv til o. s. v. At
 Verden skulde see, at han elskede Faderen, og
 gjorde som Faderen havde befaleet ham,
 gif han frivilligen Døden imøde. Baade Faderens
 Ravn og Menneskens Søn (Joh. 12) skulde derved
 herliggjøres. Hvedekornet maatte
 i Jorden for at kunne bære Frugt. Opstiet
 fra Jorden (paa Korset) vilde han drage alle
 til sig. Derfor var han kommen (sendt
 til Verden) for at gaac den Tine (Dødstimen)
 imøde. Døende paa Korset erklærer han sit
 Erinde paa Jorden fuldendt. Ved disse
 og deslige Ord har da Jesus selv bestemt og ty-
 delig betegnet den Død, han skulde lide, som en
 væsentlig Deel af sit høie Kald. Distnot erklærer
 han og Forkyndelsen af Evangelium som den an-
 den Deel deraf. Ogsaa derved havde han (Joh. 17)
 herliggjort sin Fader paa Jorden, og
 fuldført den Sjerning, han havde gi-
 vet ham at gjøre — den Sjerning nemlig,

som for hans Død var at fuldføre. Han var dertil født og dertil kommen til Verden, at han skulde μαρτυρῆσαι τὴν ἀληθείαν *). Men kunne ikke begge Erinder staae ved Siden af hinanden? eller rettere: de ere jo uadskillelige; thi hører ikke Forklaringen over Hensigten af Jesu Død ogsaa til hans Lære? og hvorledes kunde vi kjende den, naar den ikke var forkyndet? Det er da ikke ærligen handlet, naar man af Jesu Ord kun fremdrager den ene Hensigt af hans Komme til Verden, men med Glid fortier den anden, ligesaa bestemt af ham selv forkyndte, Hensigt.

Men hvad var det da for en Hensigt, som ved Jesu, den Helliges, frivillige Opoffelse skulde opnaaes? Derom har han selv i Almindelighed erklæret sig tildeels i samme Udtryk, som hans Apostler. Han hengav nemlig sit Liv for os, for sin Menighed (ὕπαρ τῶν προβατῶν) Joh. 10, 15. og fl. St. Vi vilke nu ikke urgere Ordet ὑπαρ; thi at ὑπαρ τῆς οὐσίας, brugt i denne Context, ogsaa i de apostoliske Breve, undertiden

*) Disse sidste Ord bemærke dog ikke ligefrem: "at forkynde den sande Religion" men: "at føre Sandhedens Sag" og omfatte da vel hans hele syv. I Dvrigt var naturligviis her, da Jesus stod for Pilatus, ikke Tid eller Sted til directe at omtale den egentlige Hensigt af hans Død.

maa tages i den videre Betydning: til **Eens** Bedste, og ikke aleneogne betegner: i **Eens** Sted, er bekjendt nok. Under dette almindelige Begreb: Jesus døde til Menneskenes Bedste, kunne da vist nok mangfoldige forskjellige Hensigter samsummeres, s. s. at han ved sit Blod skulde befølge sin Lære (en Hensigt, som Mange uomstunder gjøre til Godebsagen, og som dog neppe bestemt angives, i det mindste ikke fremhæves, i det N. Test.), at han ved sin Død skulde ophæve den mosaiske Offertjeneste og den hele mosaiske Anstalt (en Hensigt, som nok hænger noie sammen med den, hvorom her er Tale); at han i sine Lidelser skulde fremstille for Verden et fuldkomment Exempel paa den høie og rene Dyd, som kun i Jidproven kunde aabenbare sig; at han ved sin Død skulde aldeles tilintetgjøre alle de jødiske Forhaabninger om en jordist Messiasrige o. s. v.; og disse og deslige Hensigter findes jo og tildeels saavel af Jesus som af hans Apostler enten antydede eller fremstillede. Men derom behøve vi ikke her videre at tale. Spørgsmaalet er kun, om Jesus ikke selv har angivet en anden, endnu høiere Hensigt af sin Død end nogen af de nyss anførte — den samme nemlig, som af Apostlerne især freudrages og udførligere

forklares. Og dette tørker jeg mig til at bevise, distnot ikke for saadanne Dommere, der, som bestemte Fiender af Forsoningslæren, i Grunden ligesaa lidet ville troe den paa Jesu som paa hans Apostlers Ord, men for de fordomsfrie og bødne, som ikke ville lære Jesus, hvad han bør have sagt, men lære af ham, hvad vi bør troe.

Vi ville da begynde med de mærkelige, men for Mange saavel i vore som hine Dage anstødelige Ord: Joh. 6, 51. folg. Jesus fremstiller sig i denne Tale, i Anledning af den foregaaende overordentlige Bespisning, under Billedet af et fra Himmelen nedsendt Brød til Næring for Menneskene; og nu siger han videre V. 51: "Det Brød, som jeg vil give, er endog mit Kjød, som jeg vil give for Verdens Liv," og siden V. 53: "Sandelig, sandelig, jeg siger Eder: dersom I ikke æde Menneskens Søns Kjød og drikke hans Blod, have I ikke Livet i Eder selv. Hvo der æder mit Kjød og drikker mit Blod, haver et evigt Liv; og jeg vil opvække ham paa den yderste Dag; thi mit Kjød er sandelig Spise, og mit Blod er sandelig Drik." — Taler nu Jesus her om sin Lære og sit Exempel alene, som nogle Fortolkere ville, eller taler han om sit Legems Opofrelse i Døden? Var han bleven staaende ved Billedet

af det fra Himmelen nedsendte Brød, som skulde nydes, da havde man havt Føie til alene at tænke paa hans Lære og Exempel, som hans Betsendere skulde optage i sig, in succum et sanguinem vertere. Men da han nu fra B. 51 gaaer et Skridt videre, og siger: "Det Brød, som jeg vil give, er endog mit Kjød, som jeg vil give for Verdens Liv"; hvo føler da ei, at han vil tilkjendegive noget Andet og Mere, end der allerede var udtrykt i det foregaaende Billede? Ethvert Ord, han bruger, viser os hen til hans Død. *didonai* er just det sædvanlige Ord i denne Context, om at hengive sit Legeme i Døden, brugt af Paulus I Cor. 13, 3., og af Christus selv Luc. 22, 19.: *τοτο ἔστι το σωμα μου το ὑπερ ὑμων διδομενον*; ligesom han og bruger samme Udtryk Joh. 3, 16.: Gud har hengivet (*dedonai*) sin Søn — upaatvillig, ifølge Sammenhængen med B. 14, i Døden *). At her (Joh. 6, 51.) bruges *σαρκ* istedetfor *σωμα*, er naturligt, da dette var det ene passende i Forbindelse med de følgende Ord *φαιει* og *τρωγει* og med *πινει το αιμα*. Og dersom Jesus med de foranstøede Ord — *σαρκ* *μου*, *η* *δωσω* — ikke vil sige andet end: den Røring, jeg

*) Om det er Jesus eller Johannes, her taler, derom i det følgende.

vil give, er min Lære, som jeg vil meddele til
 Verdens Oplysning, hvorfor siger han da *δωσω*
 og ikke *διδωμι*, da han jo var i Begreb med at
 lære? Ordets Form viser aabenbar her paa no-
 get Tilkommende. Men overalt er det jo en al-
 deles fremmed og uhort Betydning, man her
 paatvinger Udtrykkene *σαφς* og *αμα*, der aldrig
 kunne betegne Lære og Exempel, men hvoraf
 det første ofte bruges istedetfor *σωμα* og det sidste
 om mors violenta. Dog, man vil vel sige: disse
 Ord, for sig selv betragtede, kunne ikke udtrykke
 Lære og Exempel; men den hele Talemaade: "at
 æde Christi Kød og drikke hans Blod" er det,
 som betyder: "at antage og følge ham, hans Lære
 og Exempel." Men lad os et Øieblik sætte, hvad
 jeg efter min Følelse aldrig kan tilstaae, at den
 Mening kunde ligge i disse Ord, saa bliver det
 dog lige ubegribeligt, hvorledes man da skal for-
 staae B. 51, hvor Jesus da aabenbar gaaer over
 til en ny Anvendelse af *αφρος*, betragtet som sit
σαφς; *αφρος* er jo da allerede ham selv, hans Lære
 og Exempel, og hvad betyder da hans *σαφς*? Saa
 paabyrder man jo Kristus en tom Tautologie.
 Overhovedet, dersom Simpelt og Lethed er et
 Mærke paa en Fortolknings Rigtighed, da maa
 vel enhver upartist Dommer tilstaae, at, naar

man uden Fordom læser de Ord af Christus: *δωσω την σαρχα μου υπηρ της τα κοσμου ζωης*, da kan man ikke lettelig falde paa nogen anden Mening af disse Ord end denne: "jeg vil hengive mig selv, mit menneskelige Legeme, i Døden for Verdens Liv *)." Selv Ordet *ζωη* maa i denne Forbindelse vække den modsatte Tanke om Døden: den døde Verden vil Christus ved sin Død og dens Følger give Liv.

Er dette nu upaåtstuelig Meningen af disse Ord, hvad kunne da de følgende, hermed nøie forbundne, Udtryk: "at øde Christi Kød og drikke hans Blod" betyde andet end: at tilsegne sig, tage Deel i de selgjørende Frugter af hans Død **)? Og hvilke ere nu disse Frugter, som her udtrykkes ved det ene indholdsrige Ord *ζωη* V. 51 og

*) Selv Bahrdt forstaaer dette Sted om Jesu Dødsfæle, men forklarer naturligvis det Hele paa sin Vis.

**): Naar Jesus i Slutningen af denne for Mængden af hans Discipler saa gaabefulde Tale siger: "Det er Kanden, som levendegjør, Kjødet gavner intet" osv., da vil han dermed vel kun sige, at de ei maatte blive staaende med deres Tanker ved det blotte Billede, et hænge i Bogstaven, men lære at fatte Kanden og Meningen deraf; og altsaa skjænes det ikke, hvorledes man i disse Ord kan finde Medhold for den foranst. tvungne, Fortolkning af den hele Tale.

Λωγ ἀπορίω B. 54? (aandeligt og evigt Liv).
 Mon Jesu Død, betragtet blot som en Martyr-
 død, eller Tilintetgjørelsen af de jødiske Fordomme
 om Medfæd, som derved betvædes, eller selv
 det store og herlige Exempel, som Jesus i sine Li-
 delser har fremstillet — mon disse Virkninger af
 hans Opofrelse alene udtømme Begrebet af *Λωγ*
το νοου, hvorfor han hengav sit *σαρκ*? mon disse
 alene kunne give den døde Verden Liv? Nej,
 da Jesus selv forkynder Syndsforladelse som en
 væsentlig Deel af det aandelige Liv og en nødven-
 dig Betingelse derfor, saa tage vi flers ikke fejl,
 naar vi tænke os Synderes Benaadelse hos Gud
 som en af Jesus med de anførte Ord B. 51 be-
 tegnet Hovedhensigt af hans Død. Dog — vi
 behøve vel ikke engang at bygge paa denne Slut-
 ning alene. Efter ældre Fortolkeres Anskuelse af
 dette Sted (som vist nok af Nære er forkastet, men
 hvoraf dog ikke strax følger, at den er falsk eller
 ugrundet) har Jesus, ved at sige, at han vilde
 hengive sit Kød for Verdens Liv, og at hans
 Kød skulde ædes og hans Blod drikkes, taget
 Hensyn til de mosaiske Love, ifølge hvilke der af
 Synd og Skyld-Offer, som urent og besmittet
 af Synd, intet maatte ædes, og overhovedet ikke
 maatte ædes Blod; hvormod han har fremstillet

sig selv som et Offer af en høiere Art, der, skjøndt
 hengivet for Verdens Synd, dog var og forblev
 reent og ubesmiltet af Synd. Dette Offer skal
 da nydes af Enhver, d. e. Enhver skal ved Troen
 tilegne sig Jesu Død som et Forsøningsoffer for
 sine Synder. Denne Fortolkning af Jesu Ord
 maa man finde saameget sandsynligere, som de til
 Ofringer vante Tilhørere neppe kunde undgaae
 herved at tænke paa de nys omtalte mosaiske
 Anordninger; og det bliver da saameget begriber
 ligere, hvorfor de i saa høi Grad forargede sig
 over denne Tanke. Ogsaa synes Forfatteren af
 Brevet til de Ebr. at alludere hertil, naar han
 13, 10. siger: "Vi have og et Alter (Offer),
 hvoraf de, som hænge ved den levitiske Offertje-
 neste, ikke have Ret at æde." Ifølge heraf har
 da Jesus selv paa dette Sted angivet sin Døds
 Hensigt ganske overensstemmende med sine Apost-
 ler. Vil man i Øvrigt paastaae, at denne For-
 tolknings Rigtighed ikke er strengt beviidlig
 (skjøndt den sikkert har Mere for sig, end hin
 mod al Talebrug stridende, moderne): saa gælde
 alligevel de ovenfor anførte Grunde for den an-
 givne Mening af Jesu Ord. Og i alt Fald er
 det aabenbart, at Apostlerne have Medhold af
 Jesus selv, naar de bygge Haabet om evigt Liv

paa Christus, ei blot forsaavidt han er vor himmelsendte Lærer, men og fordi han har frelst, saelligjort Verden ved sin Død.

Endnu mere bestemt taler Jesus om Hensigten af sin Død paa Korset Joh. 3, 12—16. Læse vi dette Sted i Sammenhæng, da er det for det første klart af V. 12, at Jesus her har Noget af høi Bigtighed at sige Nicodemus, og som ikke uden høiere Aabenbaring kunde vides; Noget, som den af Fordomme forblindede Jøde ikke vilde troe, og som overhovedet ikke uden den nærmere Udvikling af Guds Raadslutning kunde tilfulde fattes. Thi hvad betyde vel her de jordiske Ting? og hvad de himmelske Ting? Meningen af det sidste Udtryk kan slattes af V. 13, hvor det hedder: "Ingen farer op til Himmelen, uden den, som foer ned af Himmelen, 'Menneskens Søn, som er (har sin Boelig) i Himmelen'" d. e. Ingen kan vide Guds Raadslutning, uden hans eenbaarne Søn, som er indviet i hans hemmelige Raad, eller, som det hedder Matth. II, 27: "Ingen kjender Faderen uden Sønnen, og den, som Sønnen vil det aabenbare" og hvad kunne da de himmelske Ting, i denne Forbindelse, være andet end de Sandheder, som Gud ved sin Søn har aabenbaret for os? og da bliver, ifølge

Modfætningen, de jødiske Ting saadanne Lærdomme, som Mennesker kunne faae Kundskab om enten ved egen Erfertanke eller oplyste af Andre, som taledede fra Jorden af (*ex tunc tunc* V. 31). Som een af ihine høiere, af Gud aabnbarrede, Sandheder, anfører Jesus i næstfølgende V. 14 denne: "Som Moses ophsiede Slangen i Orken, saa bør det Menneskens Søn at ophsies." At han her taler om sin Ophsielse paa Korset, er siensynligt; og hvorfor det nu burde Menneskens Søn saaledes at ophsies, eller, med andre Ord, hvad der var Hensigten af Jesu Død paa Korset — dette er da Noget af det, som Ingen kunde vide, inden Gud ved sin Søn aabnbarrede os det. Allerede heraf synes det indlysende, at den her antydede Hensigt ikke kan bestaae deri, at Jesus ved sin Død skulde tilintetgjøre de jødiske Fordomme, stadfæste sin Lære, fremstille et fuldkommen Dyds Exempel; thi alt dette, saa vigtigt det end er i sig selv, var dog saa naturlig en Følge af Jesu Lidelser og Død, at det ikke behøvede ved nogen egentlig Aabnbaring at kundgjøres. Og hvorledes passede dette sig desuden til Billedet af hin ophsiede Slange? En Kobberlange blev, som bekjendt, af Moses ophsiet paa en Stang i den Hensigt, at, naar de af Slanger bidte Israes

lter, med Anger over deres Murren' mod Je-
hovah og med Troe paa ham, saae hen paa dette
sandselige Tegn, skulde de frelse deres Liv. Og
saaledes skulde Menneskens Søn ophoies paa
Korset, "paa det at — saaledes lyder hans egen
Forklaring B. 15 — hver den, som troer paa
ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv."
En Forklaring, som igjentages B. 16 med den
forudskikkede høitidelige Erklæring: "Thi saa
haver Gud elsket Verden, at han har hengibet
(til Døden, morti destinavit, jfr. Anm. til *didorai*
Joh. 6, 51.) sin Søn, den Eenbaarne, paa det
at hver den som troer paa ham," o. s. v. *). Her
er det da aabenbart, at dette: "ikke at fortabes"
(*μη ἀπολλυεσθαι*, liberari a miseria, a poenis pec-
catorum) og "at opnaae et evigt Liv" sættes af
Jesus selv i Forbindelse med Troe paa ham, den
Korsfæstede, som en Virkning med sin Marsag.
Og er dette ikke det Væsentlige af det, som hans

*) Nogle Fortolkere mene, at fra B. 16—21 er det
ikke Jesus selv, der taler, men Johannes, der vi-
dere udvikler Jesu foregaaende Tale. Men, da det
Hele gaar uno tenore frem, er det dog ikke troes-
ligt, at Johannes skulde saaledes have sammenblan-
det sine med Jesu Ord. Den hele Samtale har
maaskee Johannes givet forkortet, men dog upaatviv-
leligen udtrykt Jesu Idter med hans egne Ord.

Apostler have lært os derom? At i Øvrigt Troen paa Jesum som den Korsfæstede er uadskillelig fra Troen paa ham som Verdens Lærer, forklarer han selv i den følgende Deel af denne Tale B. 19—21. Men have Apostlerne lært andet? Sætte ikke ogsaa disse allevegne Synderes Benaadelse hos Gud og Synderes Forbedring i Forbindelse med hinanden som tvende udeblivelige og aldeles uadskillelige Truget af Troe paa Jesum? Udførligere end Jesus have vistnok Apostlerne forklaret den høiere Hensigt af hans Død; men det er aabenbart, at de byggede paa den af ham lagte Grundvold. Årsagen, hvorfor den falde Udvikling af denne Hensigt maatte ligesom holde Skridt med Udviklingen af Jesu egen Historie, er i det Foregaaende omtalt; og den er og antydet af Jesus selv baade Joh. 6, 61. 62. hvor det hedder: "Forarger dette Eder? (nemlig hvad i det stærke Billedsprog var sagt om hans Død) Hvad om I da faae at see, at Menneskens Søn fører op hvor han var før *)? og ligeledes her Joh. 3, 12., med de foran anførte Ord: Troe I ei, naar jeg siger Eder de jordiske Ting, hvor-

*) Jesu Opstandelse og Himmelfart skulde oplære den høie Betydning af hans Død, og altfaa ogsaa kaste Lys paa hine for Tilhørerne saa gaadefulde Ord.

ledes skulde J troe, om jeg sagde Eder de himmelske Ting? Derfor synes han og her, i Samtalen med Nikodemus, med Glid at have indholdet sin foretaaende Død i en Lignelse, som Udfaldet selv skulde opklare, og kun berørt dens Hovedhensigt med saa Ord, men dog tilstrækkelige til Beviis for, at Apostlerne i det Væsentlige ingen kunde ere afvegne fra hans egen Lære.

Samme Beviis vil enhver kyndig og upartist Læser finde i de bekjendte Ord: Matth. 20, 28. jvfr. Marc. 10, 45. Menneſtens Søn er ikke kommen for at lade sig tjene, men for at tjene og give sit Liv til *λυτρον ἀντι πολλών*. Om man nu end ikke urgerer Ætymologien af Ordet *λυτρον*, som *pretium redemptionis*; om man end indrømmer, at det kan betyde ethvert Befrielsesmiddel, enhver Befrielsesmaade (thi Befrielsen selv hoder ikke *λυτρον* men *λυτρωσις*): saa maa man dog nødvendigvis spørge: hvor fra skulde da Jesu Død tjene de Mange til Befrielse? Mogle Fortolkere svare, synderligt nok: "fra den timelige, fra en holdfom, Død; han var villig til, med Opofrelse af sit eget Liv, at frelse sine Discipler; og denne Beslutning blev han troe, da han gik sine Fiender imøde med de Ord: "Lede J efter mig, da lader disse gaae." Da han oltſaa, uden at undſiye,

overgav sig selv i sine Fienders Hænder, troede disse — hvad og forud var at formode — at, naar de kun fik Hovedmanden udryddet, havde de med det Samme forstyrret hans hele Anhang. Saaledes blev han da *λυτρον ἀρτι πολλῶν*. Enhver vil, tænker jeg, uden min Erindring, selv føle det Grundløse og Urimelige i denne Fortolkning. Jeg vil ikke spørge, om Jesu Discipler paa den Tid udgjorde saa stort et Antal, at de, som her, *ἐμπατισκός* kunde kaldes *πολλοί*; men hvorledes kunde han i den Mening blive *λυτρον* for dem, da han i samme Tale havde sagt, at de vilde engang komme til at dele Skjæbne med ham, drikke den samme Kalk som han, og døbes med den samme Daab som han? Naturligviis kunde han ikke ville, at hans Evangelii tilkommende Forkyndere skulde endnu gaae i Døden med ham; ligesom han og godt vidste, at de dertil endnu ikke havde Mod. Men efterat han saa ofte havde forudsagt dem de Forfølgelser og Livsfarer, de som hans troe Vidner maatte være belæbende paa; og efterat han havde lagt dem paa Hjerte, at hvo der under saadanne Trængsler vilde frelse sit Liv, skulde tabe det (det rette Liv); men hvo der for hans Skyld tilfattede det, skulde finde det: hvorledes kan man da mene, at han her i hin lade

Mening skulde falde sin Opoffelse et *λυτρον*, en Freløsning for Mange fra Døden? Nei, der ligger aabenbart noget ganske Andet og Høiere i Jesu Ord. Man lægge blot Mærke til, at han her taler om Hensigten af sit Komme; og hvor meningsløs bliver da ikke den Sætning: *Menneskens Søn er kommen til Verden* — — for at tjene, og for, ved at hengive sit Liv, at frelse sine første Discipler — endda kun til en Tid — fra en vold som Død! Nei, *πολλοι* er tiensynligen det Samme som i Parallestedet hos Johannes, *κοσμος*, og vel kun brugt for at betegne Modsetningen: *unus pro multis*. Selv Bahrdt udtrykker det ved: "mange Tusinde."

Men hvad maa da vel Meningen blive af de Ord: *δῆναι τῆν ψυχὴν αὐτοῦ λυτρον ἀντι πολλῶν*; hvortil Jesus siger at han er kommen til Verden? Vi ville holde os alene til hin Tids Talebrug; som dog vel maa gjøre Udslaget; og, da nu flere Ord i det Gl. Test., som udtrykke en Afsoning af begangne Forseelser, oversættes af Septuag. ved *λυτρον*; hvad andet kunde da Jesu Tilhørere, fødte Jøder, af hvem han dog maatte ville forstaaes, tænke sig ved disse Udtryk, end at han vilde hengive sit Liv til et Forsontingsoffer for

Synden eller til en Udløsning for de Mange fra deres Synder? Han ene vilde *δὲ ἀρεὶ πολλῶν*, at de Mange ikke skulde døe; men paa Befrielse fra legemlig Død kan her ikke sænkes, og hvad andet bliver da tilbage end Forløsning fra den aandelige Død, Synden og dens Straf? Det er da forgjæves at sige, at *λυτρον* kan betegne enhver Befrielsesmaade; og at dets Derivata *λυτρον*, *λυτρωσις*, *ἀπολυτρωσις* ogsaa bruges om en Befrielse, som ikke var Virkning af noget Sonoffer; thi efter den bibelske Talebrug kan *λυτρον ἀρεὶ* i den Forbindelse, hvori Ordene staae, vist ikke have anden Betydning end den anførte.

Men skulde den angivne Mening af de hidtil anførte Steder endnu behøve nogen videre Be-kræftelse, da have vi i de classiske og aldeles afgjørende Ord Matth. 26, 28. en autentisk For-klaring derover af Jesus selv. Disse fra saar- mange Sider mærkelige Ord: *ταῦτο ἔστι τὸ αἶμα μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἁχυνόμε-
νον ἕως ἀψῶν ἁμαρτιῶν*, have ogsaa i den Sag, hvorom her er Tale, været Mange en Forargelses- Klippe; og man har gjort sig megen Væie for- enten at gjøre de anstødelige Ord *ἕως ἀψῶν ἁμαρ-
τιῶν* mistænkte for Uægtighed, eller paatvinge det

Hele en anden Mening end den, der saa aabéndaa
 ligger deri. Hvorfor, spørger man, have dog
 hverken Marcus eller Lucas eller Paulus de Ord
is apostolus amartur? maa det ikke vælte Mistank
 derimod, at blandt de Fire, som alle berette Inds
 sættelsen af den hellige Radvær, Matthæus er
 den eneste, hos hvem de findes? — Her seer man
 ret Fordømmens og Partisthedens Magt. Der
 som Sagen havde forholdt sig omvendt; dersom
 altsaa de tre forstævnte havde haft disse Ord,
 men Matthæus ikke: da vilde man upaatvileli
 gen have sagt: "Marcus og Lucas vare ikke
 Apostler, altsaa ikke Deeltagere i hint Jesu sidste
 Maaltid med sine Fortroelige, ikke Tilhørere af
 hans Ord; og de kunne derfor ingen Autoritet
 have i Henseende til de Udtryk, hvori de afvige
 fra den tilstedeværende Apostel; og Paulus, ikke
 alene fraværende, men den egentlige Opfinder af
 Forsoningslæren, kan heri slet ikke komme i Be
 tragtning. Nei — vilde man formodentlig have
 tilføjet — havde disse Ord staaet hos Matthæus,
 Jesu Gæst ved Afsteedsmaaltidet, da kunde de
 have haft nogen Bægt. — Og see! Matthæus
 er just Manden, hos hvem de findes. Pleie nu
 en døende Faders Ord at være en god Søn uforg
 glemmelige, da have viist de Ord, Jesus talede

den sidste Nat, i Kredsen af sine Fortroelige og ved saa høitidelig en Leilighed, prentet sig for dybt i den nærværende Discipels Hjerte, til at han enten kunde glemme dem eller ville forbanke dem; og de andre Ere, som udtrykke sig noget anderledes, have dog upaatvibelig med deres *περὶ πολλῶν* og *ὕπερ ἡμῶν* forbundet det samme Begreb, som Matthæus med sine nøagtigere autentiske Udtryk. Disse Jesu Ord erholde da en fortrinlig Bægt af Eiden og Leiligheden, hørte de bleve talede; thi det var dog at vente, at, da han var Døden saa nær, og just nu forordnede det hellige Maaltid, der i Fremtiden skulde igjengages til Erindring om hans Død, han da og vilde sige sine Fortroelige, hvorfor han skulde døe, og tale saaledes derom, som han vilde forstaaes.

Naar man nu uden nogen forudfattet Mening læser disse Jesu Ord: dette er mit Blod, den nye Pags som udses for de Mange til Syndernes Forladelse, vil man da vel kunne tænke sig andet derved, end at Jesus erklærer sin Død, som han nu gif imøde — den Død, hvorved den nye Pagt stadfæstedes — for Midlet, hvorved han skulde tilveiebringe Syndere Benaadelse hos Gud, eller med andre Ord, at han kuytter Syndsforladelse som Virkning umiddelbar til sin Død

som Aarsag. Forklarer man derimod disse Ord saaledes? "Ved mit Blod vil jeg befegle min Lære, derved befordre Menneskenes Forbedring og saaledes forskaffe dem Syndsforladelse som en Virkning af deres Forbedring." Hvo føler da ei, at dette er en vilkaarlig Behandling af Jesu Ord? I Øvrigt tvivler vel Ingen om, at Jesus jo er kommen til Verden og er gaaet i Døden for at forbedre Syndere. Spørgsmaalet er kun, om denne Mening ligger udtrykt i disse Ord, eller overhovedet, om Jesus ikke ligesaavel som hans Apostler, har lært, at Syndere behøve Forvisning *) om Benaadelse hos Gud, for at kunne med Tillid og Haab arbeide paa deres Forbedring. Dog — da vi her kun have med de Skriftfortolkere at gjøre, som selv tilstaae, at Apostlerne have fremstillet Jesu Død som en Forsoningsdød, men paastaae kun, at de heri ere afvegne fra Jesu egen Lære: behøve vi ikke at indlade os i denne

*) At man, ved at gjøre Syndere dette til en let Sag eller forbigaae det ganske som noget uforvødent, ikke stærker Følelsen af den guddommelige Lovs Hellighed, ikke fremmer Menneskets sande Forbedring, der efter Jesu Lære skal begynde med Synderens Omvendelse til Gud, har vore Dages Erfaring tilstrækkelig lært.

— i sig selv lidet frugtbare — Strid om den
 umiddelbare eller umiddelbare Forbindelse mellem
 Jesu Død og Synderforladelse. Det er Nok for
 at opnaae det Maal, vi her have foresat os, at
 vise, at Jesus selv taler paa samme Maade om
 Hovedhensigten af sin Død som hans Apost-
 ler. Ville-altsaa hine Theologer handle conse-
 quent, maae de enten ligesaavel frakjende Apost-
 lerne som Jesus selv Forsoningslæren, eller og
 de maae tilstaae, at han ogsaa heri, som i Alt,
 var sine Apostlers Forgænger. Thi man sam-
 mentligne nu det i denne Lære med Rette som
 klassisk betragtede Sted Ephes. 1, 7.: "I ham
 (Christo) have vi Forløsning formiedelt hans
 Blod, Syndernes Forladelse." Hvad væsentlig
 Forskjel findes der da inellem disse Pauli Ord,
 og Jesu egne: "Mit Blod udses for de Mange
 til Syndernes Forladelse?" Kan man, uden
 naabenbar Fordreielse, finde en anden Mening i
 disse Ord end i hine?

Og naar saa Paulus og andre Apostler bruge
 Talemaader som disse: "Jesus er hengivet"
 for vore Overtrædelser — vi retfær-
 diggjøres (benaades), blive forligte med
 Gud ved hans Søns Død — han er
 vor Fred, vor Fredstifter ved sin Død,

vor Midler, vor Talsmand hos Faderen — han tog vore Synder paa sit Legeme op paa Korsets Træ — ved hans Saar lægedes I — Jesu Christi, Guds Søn, Blod renser os af al Synd o. s. v.; eller naar de fremstille Jesum som et Offer for Verdens Synd eller som den ofrende Ypperstepræst: hvad ere da disse og lignende Talemaader andet end en udførligere Forklaring over de Ord, Jesus selv har talet: Mit Blod udøses for de Mange til Syndernes Forladelse — Menneskens Søn er kommen — — for at hengive sit Liv til Lurvor for de Mange — jeg vil hengive mit Kjød for Verdens Liv; hvo som æder mit Kjød og drikker mit Blod, haver et evigt Liv o. s. v. Som Moses ophængte Slangen i Orken, saa bør det Menneskens Søn at ophænges, paa det hver den som troer paa ham o. s. v.? Thi at ogsaa disse sidst anførte Steder maae forklares i Overensstemmelse med Jesu Ord Matth. 26, saa at de enten ligefrem udtrykke eller dog tillige indbefatte den samme Tanke som disse, er i det Foregaaende bevilst; ligesom det og i sig selv er klart deraf, at Jesus

vel maa være sine egne Ords bedste Fortolkere. Findes altsaa Forsoningslæren forkyndet af Apostlerne — hvilket Böhme og flere af den Klasse Theologer selv tilstaae, og som vist heller ikke ved nogen Fortolkningsskonst lader sig afbevise — da er det aabenbart, at dette ikke er deres eget Paa-fund, men at Grunden dertil ligger i Jesu egne Ord.

Jeg haaber altsaa, ved de anførte Grunde at have, i eet Hovedstykke, retfærdiggjort Jesu Apostler mod den grove Bestyldning, at de have forvansket deres Mesters Lære. Deres Sag er maastee, i Anledning af Böhmes foran nævne Skrift, ført langt bedre af Andre, som jeg ikke kjender. Vel er Bestyldningen ikke nye, ogsaa allerede af E. A. Schwarzje *) og Andre afviist;

*) I hans lærerige Skrift: Ueber den Tod Jesu als ein wesentliches Stück seines wohlthätigen Plans ic. Og saa vor Guldberg har i sine Anmærkninger til Oversættelsen af de apostoliske Breve allevegne jevnført Jesu egne Ord i Evv. og vist Overeensstemmelsen mellem begge. Dog — dette herlige Skrift henligger vel nu, som saa mange gammelbøgs Theologers, lidet kjendt eller nyttet af de Fleste. Men det bliver ligesuldt en Sandhed, at saa vare saaledes hjemme i Bibelen, som denne grundlærde Mand og redelige Christen. I Overeensstemmelse med Guldberg og alle ægte bibelske Theologer har Hr. Confessionarius

men neppe er dog Christus og hans Apostler, saavidt jeg veed, i noget andet Skrift, der vilde ansees for christeligt, saaledes adskilte fra hinanden og næsten satte i Opposition mod hinanden, som i dette; og det var ikke noget glædeligt Tidernes Tegn, isald et saadant Skrift af en Forfatter, som selv er Lærer i Christi Kirke, ingen Modsigelse har fundet. Vel giver Forfatteren sig Mine af at ære Christus; men at ville op-høje ham, ved at nedtrykke hans Apostler, er en Uresbeviisning, han dog nok vil have sig frabedet. Dog — man seer jo af Pauli første Brev til Cor. I, 12., at der allerede i hans

Mynster i No. XXV af sine 1823 udgivne Prædikener afhandlet Forvisningen om Sjælens Frelse, eller Menneskenes Trang til en Forsoner, hvori der ogsaa lægges tilbørlig Vægt paa, at Jesus selv har regnet sin Forsoningsdød med til sit Vrind paa Jorden, s. Gr. Side 402: "Os fattes dog intet til vor Fred uden den Forvisning, at vi have en naadig Gud, og at vor Sjel er frelst; og hvor skal give os denne Forvisning, saa at vi ret kunne troe den, saa at ingen Angst kan overvinde den, uden Han, som kom fra Gud at give Verden Liv, som kom at søge og frelse det, som var fortabt? Men naar Jesus selv sagde, at dette var hans Vrind paa Jorden, da ville vi ogsaa sige det."

Tid fandtes Mennesker, som, med Respektgelse af Christi Apostler, sagde omtrent i samme Mening som Böhme: "Jeg er Christi", saa at man ogsaa herpaa kan anvende den gamle Prædikers Ord: "Der skeer intet Nyt under Solen."

VI.

Anmeldelse om dette Tidsskrifts Fortsættelse under en forandret Titel.

af

Udgiveren.

Lyvende Bind af Nytt theologisk Bibliothek er under Pressen, og vil, efter Forlæggerens Løfte, udkomme endnu i Aaret 1831. Saaledes er den anden Række-Bind bleven ligesaa lang som den første. I de ti Aar, som dette Tidsskrift har bragt til at tilbagelægge sit andet Stadium, ere mange Subscribenter bortdøde; og nogle bortførte uden at have opgivet deres forandrede Bopæl. Nye Subscribenter frygte for at slutte sig til den fortyndede Abonnementskøer paa Grund af Bindenes betydelige Avantgarde. Ud-

giveren kan umuligen ville, at Forlæggeren, hans Ven, skal have Tab paa Tidsskriftet. Klogskab byder altsaa at følge gammel Vedtægt og begynde en ny Række af Bind under en forandret Titel, men uden mindste Forandring i Planen, hvilken ved Publicums Tilfredshed i 20 Aar har erholdt den bedste Anbefaling og Gyldighed. Hvad der ved Subscriptionen snarest iagttaget, erfares af den Plan, som vedlægges nærværende Bind. De, som holde Nyt theologisk Bibliothek, behøve ikke at tegne sig, da Fortsættelsen deraf vil blive dem tilsendt, med mindre de frasige sig samme. At Planen alligevel tilføres dem, skeer, fordi Ud-giveren antager, at de Mænd, som i saa mange Aar have med Deeltagelse ledsaget ham paa hans Forfatterbane, have — om de ikke i Forveien vare hans Venner, hvilket dog gjælder om Mange — under Læsningen fattet Godhed for ham og hans Tidsskrift, hvorfor det er rimeligt, at de i deres Omgangskreds ville sige at vinde hans Stræben nye Understøttere. Til deres Nødest være derfor Planen anbefalet!

I det 20de Bind ville, blandt andet, komme tvende interessante Artikler, hvortil der ikke blev Rum i nærværende, af D^rr. Provst Aagaard og Pastor Lic. Brammer. Det skal slutes

med et af mig udarbejdet fuldstændigt Navn-
og Sagregister over Indholdet af de tyve
Bind.

Kjøbenhavn, den 31te Juli 1831.

J. Møller.

Nyt
theologisk Bibliothek

udgivet

af

Jens Møller,

Doctor og Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet,
Ridder af Dannebrog.

Lyvende Bind.

Kjøbenhavn 1832.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,
Hof- og Universitets-Bogtrykker.

I n d h o l d.

Side

- I. Om de saakaldte Johannis-Christne. En fortsat Undersøgelse. Af Licent. Theologiae Pastor S. P. Brammer 1
- II. Sammenligning imellem Døvtroe og Fritænkerie. Efter sal. Dr. J. A. Cramer af Udgiveren 141
- III. Om det Onde i Verden. Af Provst Aagaard. 171
- IV. Beviis for, at den christne Kirke ikke grunder sig paa det apostoliske Symbolum, men paa den hellige Skrift. Af Stiftsprovst Stochholm . 199
- V. Pastoralsbreve af Udgiveren.
- 9de Brev. Udsigt over den geistlige Weltalenhed i Danmark siden Reformationen 243
- 10de Brev. Om Cholerasotten, betragtet fra den religiøse Synspunkt 307

VI.	Af Kjøbenhavns Universitets Annaler for Aaret 1831. Af udgiveren.	
A.	Quæstioner til theologisk Examen	331
B.	Fortegnelse over de theologiske Candidater	333
C.	Examen artium i dette Aar	343
D.	Academiske Promotioner	343
VII.	Fra udgiveren til Redarbejderne og Læserne af Nyt theologisk Bibliothek	345
VIII.	Sags og Navn-Register over Indholdet af Nyt theol. Bibliothek. 1—20 Bind. Af udgiveren.	348

I.

Om de saakaldte Johannis = Christne.

En fortsat Undersøgelse

af

G. W. Brammer,

Licent. Theol., Seminariiforstander og Sognepræst
i Snedsted.

Foretindring.

Ved at udgive min Licentiat - Dissertats: de
Christianis Sancti Johannis Baptistæ erklærede jeg,
at jeg agtede at lade Fortsættelsen følge til en
anden Tid. Der er nu vel hængaaet Aar og Dag,
inden jeg begynder at indfri dette Løfte; men for
denne Udsættelse haaber jeg let at kunne finde
Undskyldning i min forandrede Embedsstillning og
de mange nye Forretninger, som ved den ere mig
anbetroede; ligesom jeg med Forsæt opsatte at
tage fat paa Fortsættelsen, indtil jeg maatte er-

Nyt theol. Bibl. 20 Bb.

U

fare, hvorvidt man i vore Literatur-Blade vilde værdige den første Deel af mit Arbeide nogen offentlig Dom. Dette er nu skeet i "Danst Literatur-Tidende for 1829 No. 44", og i "Maanedsskrift for Literatur, anden Aargang, femte Hæfte 1830." Men just disse Recensioner ere af den Bestaffenhed, at det snarere maa blive mig nødvendigt, at fremsøre Undskyldninger, fordi jeg giver min Afhandling en Fortsættelse, end fordi jeg har tøvet med at levere den. Thi min Recensent i Literatur-Tidenden tvivler om, at jeg, selv om jeg bringer mit Emne til Ende efter den meddeelte Plan, vil præstere noget Nyt for Videnskaben; "og det burde dog skee i enhver lærd Monographie." I Maanedsskrift for Literatur yttes det ligeledes i Anledning af dette Arbeide, at den bedste Opmuntring fattes, naar det, ifølge Emnets Bestaffenhed, ikke kan lænne sin Forfatter ved noget Udbytte for Videnskaben. To sagkyndigeré og humanere mine Recensenter ere, — og jeg erkjender med Taknemmelighed den Velvillie og Integritet, hvormed de ogsaa have fremskilt de fordeelagtigers Sider ved min Afhandling —; desto mere Vægt bør jeg lægge paa deres Raad: ei at forsøge paa Fortsættelsen. Og saa er jeg fuldkommen enig med mine Recensenter

deri, at (og jeg har selv i min Dissert. Cap. I, §. 6, anført Grundene, hvorfor) de Spørgsmaale, der i ovennævnte Maanedsskrift Pag. 408 ere fremsførte, for Eiden ei kunne tilstrækkeligen besvares ved Hjælp af de Kilder, som ere mig tilgængelige. Men det er ei heller disse Spørgsmaale, jeg agter her at besvare. Med Sikkerhed kan jeg ligesaa lidet som mine Forgængere, fremsføre Noget (o: noget fuldstændigt Positivt) om Babternes Lære og Oprindelse. De Hypoteser, jeg til Slutning maatte opstille, ere vel fremløkkede ved denne Undersøgelse, men det er langt fra mig, at tilkægge dem nogen Betydning, eller at ønske dem betragtede som denne Undersøgelses Resultat. Derimod forekommer det mig som Kilderne ere tilstrækkelige til at godtgjøre Urigtigheden af nogle blandt de mærkeligste Paastænde om Babternes Lære og Oprindelse. Fra den negative Side troer jeg altsaa Materien endnu kan modtage noget Lys, ogsaa efter Videnskabens nærværende Tilstand (jeg kunde i dette Stykke gjerne sige: Stillestaaen). Skjøndt jeg selvsig vel indseer, der ved denne lille Afhandling intet Fremstridt er gjort, haaber jeg dog, den maaskee kan bidrage Noget til at lede bort fra Afveie, saa at man bedre kan orientere sig i denne tem-

melig ubekjendte Egn; og kunde den kun det, vilde jeg allerede derved have Løn for mit Arbeide.

Da det tredie Capitel i min Dissertats var det mindst fyldestgjørende, har jeg troet at burde bearbejde den deri omhandlede Gjenstand paa en ny Maade. Ogsaa i Bøttisførelsen for mine Theses har jeg gjort nogle Forandringer i min Plan. Saaledes er min nærværende Afhandling i nogle Dele bleven en Omarbeidelse af den foregaaende, nemlig just i den Henseende, hvori Dissertatsens første Deel (som aldrig har været i Boghandelen, og ei tør smigre sig med at være kjendt af alle "Theologisk Bibliotheks" Læsere) efter Maanedsskriftets Dom udgjør et Heelt for sig, tør jeg saameget desto snarere antage, at den anden Afdeling, der her fremtræder i en noget forskjellig Form, kan læses uafhængig af hiin, skjøndt de begge skulle tjene til, hvad Recensenten indrømmer den første: "at forberede de øvrige Spørgsmaal, der endnu for Tiden ikke lade sig tilfredsstillende besvare."

I n d l e d n i n g.

Med den i min Licentiat-Dissertats afhandlede Undersøgelse troer jeg tilstræffeligen at have

beviist, at der paa Apostlenes Dage ei havde dannet sig noget Religions-Samfund, hvilket man med Rette kan tillægge Sect-Ravnet: Johannis-Christne. Det vilde vistnok være baade unyttigt og umuligt, at føre noget Beviis for, hvorvidt en Sect af et indifferent Navn har været til, eller ikke. Men Ravnet Johannis-Christne er prægnant; baade ad den etymologiske og historiske Wei er det beviidligt, at det indeholder en Betydning i sig. At der ved Udtrykket: Johannis-Christne tages elliptisk, for saa vidt man i Dansten underforstaaer "Døberens", et Tillæg, som derimod oftest findes i det Latinske, behøver kun eengang for alle at anmærkes. Betragter man nu Ordet som et udtrykfuldt Sect-Ravn, da kan det udtydes paa tvende Maader, hvad enten man tager Ordet: "Christne" i dets nuværende, historiske, eller i dets oprindelige grammatikalste Betydning. Enten maa man nemlig ved Johannis-Christne tænke sig dem, som vel have særegne Religionsmeninger og Skikke, eller i det mindste een af Delene, hvilke de have hentet fra en Johannisdom, men som dog i det Væsentlige have christen Tro og Bekjendelse tilfælleds med os; eller dem, som tillægge Johannes den Døber de messianske Criterier, hvilke vi have

fundet at være tilfælde hos Jesum af Nazareth. I første Tilfælde udgjøre Johannis-Christne en fra de øvrige divergerende christelig Sect; i sidste Tilfælde udelukke de sig selv fra, og staae i aabenbar Opposition imod den christelige Kirke. At Sect-Ravnet nu ogsaa har været taget i disse to Betydninger, tør jeg antage, at min foregaaende Afhandling documenterer, og det skal i denne end videre blive oplyst. Men heraf følger, at jeg hverken forbønder Stridspunktet, eller gør mig skyldig i Logomachie, naar jeg undertiden, for Afvexlings og Kortheds Skyld, fremstiller min Theses saaledes, at det er om Ravnet, jeg disputerer; thi jeg disputerer jo eo ipso om Andendeligheden af det, Ravnet betyder, paa et vist Religionspartie.

Naar jeg nu nægter Andendeligheden af dette Navn paa et vist Religionspartie, navnlig paa den syrisk-persiske Sect, som kaldes Zabier, da maa jeg kjende Gaameget til denne Sect, at jeg kan bevise, at de Religions-Criterier, der findes hos Johannis-Christne (efter det Begreb, man har underlagt dette Navn), ikke findes hos Zabier. For saa vidt er min Undersøgelse mere kirkelig, end historisk; og til at anstille den, troer jeg, at mine Kilder ere tilstrækkelige. Spørge

vi derimod, hvorvidt Zabierne have haft samme Oprindelse, som man maa tænke sig, at den Sect har haft, hvis Tilværelse er antagen under Navnet Johannis-Christne, da staae vi paa en historisk Grund. Til at besvare dette Spørgsmaal fyldestgjørende, ere Kilderne endnu ikke noksom aabnede eller os tilgængelige; thi, for tilfulde at kunne løse denne Opgave, maatte man jo kjende Zabiernes Historie nøie, og det baade deres Folke- og Religions-Historie. Men — at jeg skal gjøre min Recensents Ord (i Maanedskriftet) til mine —: hvor den historiske Visshed og Beviislighed ophører, der tager en Slutten efter Rimeligheds Grunde sin Begyndelse. Hvad jeg altsaa, ifølge de forhaandenværende Vidnesbyrd om Zabierne, antager for rimeligt at slutte om deres formæntlige Slægtstam med Johannes den Døbers Disciple, agter jeg dernæst at anføre.

Hvilke nu de fornemste Vidner ere i denne Sag, har jeg angivet i det første Capitel af min Licentiat-Dissertation; og tør saameget desto snarere her forbigaae nogen Gjentagelse deraf, som denne Deel af mit Arbeide har været saa heldig, at finde sine Bedømmers Bifald. Men i Vidnernes Afhørelse maa jeg her gaae en anden Vej, end hist. Thi, da man nu engang har

bannet sig Begreb om en Johannis-Christen-Sect, og ved historiske Gisninger villet finde Spor af den i det Nye Testamente, og overført hiint Begreb og disse Spor paa den Sect, der før Tiden existeret under Navnet Sabier, tog jeg mig for at uffe, hvor ugrundede de Gisninger vare, hvorpaa hiint Begrebs Realisation støttede sig; der staaer altsaa endnu tilbage at vurdere Begrebets Overførelse til Sabiismen. Men, da vi tillægge alle de hellige Skribenter historisk Troværdighed, var det i Nye Test. søgte Vidnesbyrd om Johannis-Christne af eens Bestaaffenhed, hvad Axiopistien angaaer. Det er derimod ikke Tilfældet med de Efterretninger, der skulle bringe os Lys i Sabiernes Religions-Historie. Dette Lys maa nemlig enten hentes fra den Kundskab, Reisebeskriverne ved egne Jagttågelse selv have indhentet, og meddeelt os om dem, eller fra deres egne Angivelser om sig, mundtlig eller meddeelt Fremmede, eller fra deres hellige Bøger. Hvad nu Reisebeskrivelserne angaaer, da ere de naturligtvis af forstjilligt Værd, eftersom man har Grund til at tillægge deres Forfattere Die for Sandheden og Lyst til at fremstille den. Størstedelen af disse Forfattere have været Missionairer af Carmeliter, eller Jesuiter-Ordenen; i Almindelighed have de kun obiter omtalt

Sabitsmen, og da holdt sig til hvad deres For-
 mand Ignaz tidligere havde berettet. Overalt
 ere Missionairer ikke de meest stikkede til at give
 os historiske Oplysninger. Ofte ere de, desto-
 værre! endog blottede for de Kundskaber, man
 med Rætte kan fordrø af dem som Evangeliets
 Fortyndere, end sige for saadanne, som forud-
 sætte nogen lærd Dannelse og Interesse for vi-
 denskabelige Anliggender. Selv hos dygtige Mis-
 sionairer, der ere opfyldte af sand Iver for deres
 Apostelgang, vil det ikke undre os at træffe en
 vis Eensidighed, der er den naturlige Følge af
 deres faste Stræben efter eet Maaal, hvilket for
 dem maa og bør være Hovedsagen, men som jo
 tilfælde forvolder, at man ei er berettiget til at
 vente det Slags Udbytte af deres Vandring, som
 af en videnskabelig Reise. Gode de os nu imidler-
 tid enkelte Bemærkninger, som ei høre til deres
 Sag, maae vi vel vogte os for at tillægge dem
 større Vægt, end Sagens Omstændigheder tillade.
 Vel kunde man synes, at det maatte henhøre til
 Enhvers Sag, der var udsendt for at udbrede
 Christendommen, at lære at kjende Wildfarelserne
 hos de fremmede Religionsbekjendere, han maatte
 støde paa; men, da Udsendelsen fast altid har til
 Hensigt at bringe en vis Art Wildfarende paa

Sandheds Vei, har Interessen for de svrige dog gjerne været mindre. Hertil kommer, da den menneskelige Forsængelighed saa gjerne blander sig selv deri, hvor man skulde troe det himmelske Borgerstab maatte staae klarest for Die, at man ei tør sige alle Missionairerne frie for Lysten til, paa Sandheds Befostning, at udgive sig for at have gjort mange Profelyter; hvorfor just ikke enhver Missionairs Beretning om, at en antichristelig Sect er bleven ombendt, staaer til Ervende. Andre finde det igjen mageligere, som en Dubois, at udstrige Folket, der skal ombendes, for mere haardnakket og hildet i Wildfarelser, end det i Gjærningen er, for derved at undskylde den liden Frugt af deres eget Arbeide. Anvende vi disse almindelige Bemærkninger paa vor Gjenstand, da er det en folgelig Sag, at vi ei kunne anvise Missionairer, der have vidnet om Zabiismen, nogen hoi Plads i Vidnernes Række. Iblandt de svrige Runke-Beretninger have især to Maroniters Betydning, ligesom Maroniterne paa Libanon i det Hele ere de naturlige Referenter om deres Raboer, Zabierne. Men nu ere Maroniterne paa Libanon just ikke bekjendte for deres Klogt og Paalidelighed, da de tvertimod, t. Ex. efter vor Landsmands Jonas Kortes's Beretning, ere be-

rygte for at være ubidende og overtroiske *). Staae nu tvende Maroniter ved Siden af hinanden, hvoraf den ene er os ubekjendt, uden for saa vidt han optræder som Vidne i denne Sag, men den anden er en Mand, som ved Deeltagelse i lærde Arbejder har skaffet sig et anseet Navn, da Skjæde vi naturligtvis den Sidste først Tiltra, hvor der maatte være nogen Diskants imellem dem. Saaedanne tvende Maroniter ere Abraham Schellenß og Germano Conti, hvoraf den Sidste er omtrent hundrede Aar yngre, end den Første. Vel viste den berømte Korberg Conti megen Tilid, og var visnok Mand for at bedømme Andres Værdom, især hvad Orientalia angik; men vi kunne gjerne indrømme, at Conti paa den Tid, Korberg traf sammen med ham i Constantinopel (1779), var en fyndig og dannet Mand, og dog nære Lovt om hans Tilforladelighed i Angivelsen af Gjenstande, hvortil han havde været Vidne inden sin lange europæiske Reiser. Korberg havde en udmærket Interesse for Zabitsmen; og maatte, just paa den Tid have spændt Opmærksomhed for Alt, hvad der kunde give nogen Oplysning i denne dunkle Materie, da han Næret forud var i

*) Sammlung der merkwürdigsten Reisen in den Orient, herausg. von H. E. S. Paulus, Ater Th, Pag. 127.

Paris bleven bekendt med sin Landsmands, Ot-
 ters, Afstrift af Liber Adami. Conti slattede sig
 med Inderlighed til ham, og, som det synes,
 ikke blot propter communia studia, men foruæ-
 delst Harmonie i Charakteren. Uden derfor at
 bestynde Conti for forsættelige Opdigtelser eller
 Nordberg for uforsvarlig Lettroenhed, tør man
 dog opkaste Tvivl om, hvorvidt den Ene, me-
 dens han opholdt sig paa Libanon, havde Syn
 nok for de Gjenstande, han siden efter Hufom-
 melsen betattede, og hvorvidt den Anden var
 streng nok i at drøfte sin Vens Fortællinger om
 en Materie, han længtes saa meget efter at høre
 Noget om. Ja, der kunde maastee endog være
 nogen Grund til at formode, at Nordberg i sine
 ældre Dage ikke satte den Lid til Contis Ord,
 som i sine yngre; thi vel omtaler han ham i sin
 Fortale til Liber Adami som et ærligt Vidne,
 men det maa dog være os paafaldende, at han
 saa lidet bestræber sig for at rime Dogmerne i
 Liber Adami med sin Vens Udfagn, og i det
 Hele tager saa ringe Hensyn til dem, t. Ex. i
 Onomasticon, hvor der havde været saa god An-
 ledning dertil. Skjøndt nu den lærde Abraham
 Schellensis synes at fortjene mere Ziltro, end
 Germano Conti, ville vi dog ogsaa om ham be-

mærke, at han var ikke frit for sin Tidalders Feil: at slutte for Meget fra ydre Kjendtegn, og at han ikke i sit Fædreland, men i Rom (hvor han døde i Aaret 1664), blev bekjendt med nogle Zabier, og senere med deres Religionskrifter. Men just denne Maade, hvorpaa Echellensis fik Kundskab om Zabiismen, leder os til at overveie, hvad Vægt man tør tilkjende Zabiernes Vidnesbyrd om sig selv. For saavidt de mundtligen aflægge dette Vidnesbyrd — og herom er paa dette Sted Tale — modtage vi det jo paa anden Haand, nemlig gjennem de samme Reisebeskrivere, hvis Troværdighed vi ovenfor have omtalt. Hvad vi altsaa der i Almindelighed have anmærket, gjælder navnlig om den Nøiagtighed, hvormed det er antageligt, at de have overgivet os Zabiernes Selv-Angivelser. Men, sæt endogsaa, at vi have disse nøiagtigen, ere de saa at lide paa? Vist ikke uden Betænkksomhed og Forsigtighed; thi ellers bliver deres Forsigtighed en Snare for os. De have nemlig været saare forfulgte, især af mahumedanske Fanatiker, og synes ikke nu at have Lyst til at være Martyrer for deres Tro. Derfor rette de sig gjerne efter Lands Skik og Brug, hvor de opholde sig; og det feiler vel ikke, at jo mangen læg Mand iblandt dem er,

som **Maundrell** formoder, hengiven til Syncretisme eller snarere til Indifferentisme. Vilde man nu fra en saadan **Zabiers** **Utringer** gjøre Slutninger til Sectens egentlige Tro, da fik man ikke sikkrere Resultater, end om man — for at jeg ei skal bruge et Exempel, der ligger os end nærmere — vilde af henkastede **Utringer** som man kan høre dem hos en af vore Dages moderne **Israeliter**, slutte til hvad der er den egentlige mosaiske og talmudiske Tro. Hvad nu deres **Præster** angaaer, da ere de tilbøielige til hellere at give de Fremmede Ret i deres **Formodninger** ved høflige og ubestemte Svar, end til ligefrem at være deres Tro bekendt. Saaledes tilstaaer den oprigtige **Engelbert Kämpfer** i **Begyndelsen** af forrige **Aarhundrede**, at han ei tør indestaae for sine **Beretningers** fuldkomne **Retiagtighed**; thi, naar han indlod sig i **Samtale** med de **Zabiste** **Præster**, og ret vilde have Noget at vide, svarede de: *se spinosa nihil curare, sed deo servire in simplicitate et pace* *). Og den **Samtale**, **Wiskonairen** **Wolf** for saa **Nar** siden holdt

*) *Amoenitatum exoticarum Fasciculi V, auctore Engelberto Kaempfero. Lemgovia 1717. Fasc. II. pag. 453.*

med Præsesonnen Cohoron *), stemmer endnu godt overeens med samme Karakteristik.

Under disse Omstændigheder tør vi hverken antage om Reisebeskriverne eller om de os bekyndte Zabier, at de fuldelig have kunnet og rettelig have villet give os Kundskab om Zabiismen. Skjendt vi altsaa naturligtviis bør tage Hensyn til ovennævnte Kilder, ville de dog end ikke være tilstrækkelige til at give den negative Oplysning om dette Religionspartie, som er disse Blades Hensigt. Men — at jeg skal dvæle ved det forhen anførte Exempel — naar Nogen vilde have Underretning om de nuværende Jøders Tro, for saavidt de kunne ansees berettigede til at tilegne sig deres Fædres Religions-Navn, da maatte han jo spørge: hvad der staaer skrevet i Moses og Propheterne, og atter: i Mishnah og Gemara? Saaledes blive ogsaa de Bøger, Zabiierne ansee for hellige, og de vigtigste Dokumenter til at oplyse deres Religions-Meninger. Havde man dem fuldstændigt, er der ingen Tvivl om, at man jo med Sikkerhed kunde fremføre meget Positivt om disse. Saare meget lod der sig vist i lingvistisk Henseende gjøre til at forbedre

*) Magazin für die neueste Geschichte der evangelischen Missions- und Bibel-Gesellschaften 1826. Quartal. 3.

Læxterne i de Codices, der ere komne til Europa, samt til at adskille, hvad der horer til hver Codex, herved det maaskee vilde hævde sig, at flere Bøger, vi mene ikke at have, virkelig fandtes i vor Besiddelse: saa at de, vi savne, reduceredes til ganske saa; i det mindste synes det mig rimeligt, at de Synbilliske Bøger, hvorom Ignaz og andre Missionairer tale, ere de selsamme som den astrologiske Bog, Schellensis angiver under Navnet Sefar Malvasche: en Bemærkning, jeg, just fordi den tildeels er lingvistisk, vilde tilbageholdt, dersom jeg ikke havde fundet en lignende hos en af vor Tids kompetenteste Dommere i saadanne Sager: Gesenius *). Men kunne vi nu end, ogsaa i dette Stykke, synke mange Oplysninger, og bør vi end, inden vi falde nogen afgjørende Dom om Secten, stræbe at erhverve os disse, da tykkes det mig dog, som man ikke bør lade en saa vigtig historisk Kilde som Sidra Adam henligge ubrugt for Religions-Historien. Gjorde man videløstige Slutninger og fremsatte man dristige Hypotheser om Zabibnen og dens Indflydelse selv paa vort hellige Evangelium, efterat de Bjørnsahlste Breve vare udfomne og Norberg

*) Jenaische allgemeine Litteratur-Zeitung 1817. No. 48.

havde oplæst sin Sabæiske Afhandling i Göttingen, altsaa efterat kun ganske faa af deres Religions-Skrifter vare os tilgængelige: da maa man dog nu være mere besejret til at have og yttre nogen Mening om denne Sag, efterat Afgang til een af deres vigtigste Religionsbøger er bleven os aabnet. At Sidra Adam virkelig er det, og med Rette kaldes Codex Nasaræus, behøve vi saa meget mindre at være usigselige ved at antage, som man vel med Grund kan tvivle om den Norbergste Udgaves Integritet, uen der, saavidt mig er bekendt, ei er yttret nogen Tvivl om, at den jo er Sidra Adam, og at Sidra Adam jo virkelig er een iblandt Zabiernes hellige Bøger. Sammenligne vi dens Indhold med de Brudstykker, vi have af Divan og Eholasteh, da finde vi ogsaa saa stor Lighed, at det maatte være en afgjort Pyrrhonist, som endda tvivlede om, at de henhørte til samme Cyclus af hellige Bøger. Endog forudsat, at Codex minor Nasaræus ei indeholder Fragmenter af Zabiernes øvrige Skrifter, vise dog selv deres Titler og de dunkle Beretninger om dem, at de — efter deres Indhold — henhøre til den samme Sphære af Ideer, som idelig vende tilbage i Sidra Adam. Et hidhørende Spørgsmaal, som vi ei heller bør lade

unberørt, er, hvorvidt dette mærkelige Skrift kan
 være en historisk Kilde for dem, der ei forstaae
 det i Grundsproget. Da selve Texten for den
 Norbergste Oversættelse kan paa flere Steder an-
 sees for at være correct; og der ogsaa har været
 Tvivl imellem Orientalisterne om, hvorledes dette
 eller hiint Sted skulde oversættes, er det en søl-
 gelig Sag, at man kun kan bygge historiske Be-
 viser paa saadanne Steder, hvor Meningen er
 klar og Oversættelsen uantastet (i det mindste i
 Hovedsagen). Men hvor dette er Tilfældet, er
 man ogsaa berettiget til at gjøre det historiske
 Brug af Norbergs Interpretation, som maa være
 een af dens væsentligste Hensigter. Benytte vi
 os af Oversættelser som historiske Kilder, hvor
 Originalerne ere forkomne, og hvor man endog
 oftere kan have Gode til at formode en feilagtig
 Fortolkning, t. Ex. af Jrenous: saa maae vi
 dog som Historikere have langt mere Ret til at
 benytte os paa samme Maade af en Oversættelse,
 hvis Forfatter er os bekendt, og det som een af
 Europas lærdeste Orientalister, og hvis Bærk
 med sin Original ved Siden nu har ligget aabnet
 til de Lærdes Bedømmelse i mere end et Decen-
 nium, og er blevet drøftet af saare kyndige Hjem-
 melsmænd. Uagtet det altsaa er unægteligt, at

en Forfatter, som forstod Sidra Adam i Grund-
sproget, maatte kunne give mange Oplysninger,
som jeg, der ikke forstaaer det, ei kan levere, tør
jeg dog nære det Haab, at denne Mangel ei skal
gjøre mig ucompetent til at behandle Materien
fra den historiske Side, især da det kun er Hoved-
punkterne, jeg vil udhæve, og jeg gjerne har
mere end eet Beviissted for dem.

Idet vi nu betragte de Zabiske Skrifter som
de vigtigste Dokumenter til at give Oplysning
om Zabismen, kunne vi saa vente Medhold af
Zabierne selv? Ogsaa dette kunde gøres os
tvivlsomt, før saavidt det hedder hos Reisebescri-
verne, at de have forloret deres originale hellige
Skrifter (*authenticas scripturas* — siger Igna-
tus). Men baade kunde det hælde sig, at Mun-
kene, ved at gaae ud fra den Forudsætning, at
Zabierne vare Christne, dermed meente, at de
havde forloret vor hellige Skrift, og paa den an-
den Side, at Zabierne, for at undgaae Sogs-
maal, foregave, at de under Forfølgelserne havde
været nødsagede til at udlevere deres Helligdomme,
men dog besadde dem endnu usforfrankelige. I
hvorom Alting er, underkastes det ingen Tvivl,
at, hvad enten de Bøger, som nu kaldes deres
hellige, ere Originaler eller opskrebne efter Tra-

dition, da Forsølgelsestiderne vare overstandne, saa holdes de i stor Hævd af de Religionsbekjendere, hvis Meninger det er, vi her undersøge. Ja, medens Zabierne ere tilsyneladende meget søielige, naar man taler med dem om deres Tro, have de intet mindre end Lyst til at fremlægge deres Troes-Dokumenter, saa at man har maattet anvende List og Magt og Penge, for at staffe dem tilbage; og, lykkes det, er Forbittrelsen hos de ellers saa fredelige Zabier bleven saa stor, at de endog skulle have forgivet en maronitisk Bisp, for at hævne sig over, at hans Erkebiskop havde af Religions-Tver opbrændt nogle af deres hellige Bøger *). Endelig maae selv de, som ved at holde sig til en enkelt af Reisebeskrivning, ere komne til en anden Forestilling, end den, vi have dannet os om Secten, uden Tvivl indrømme os, at kun ved at tilbage deres hellige Skrift den første Plads iblandt Kilderne, er det muligt, at staffe sig nogen fast Basis for sin Disputation, da Reisebeskrivnerne saameget modsig hverandre, at Nogen iblandt dem maae have givet os fællagtige Efterretninger om den samme Sect, eller ogsaa maae der være flere Secter, hvoraf een Rejsende

*) S. J. Björnstahts. Briefe an Gjørwel. 6ter Band, 2tes Heft. Pag. 268.

har talt om een, en anden om en anden. Naar vi dertil erklære, at vi kalde dem Zabier, der troe paa Eldra Adam, som paa en heilig Bog, da vide vi om hvem vi tale, og gaae saa meget sikkrere frem, uden derfor at gjøre os Sagen lettere, end tilbørligt; thi ikke destomindre vilke vi tage billigt Hensyn til Reiseskribelserne, og have, ved ret egentlig at vende os til Zabierne, just valgt Modstandernes stærkere Side; thi de spriste Nassairier, der undertiden forveksles med hiin Sect, ere snarere at ansee som en Blanding af flere ogsaa muhamedanske Secter *).

Da disse Blade blive udgivne i den Hensigt, at vise, at den Johannisdom, hvilken jeg i min tidligere Afhandling har stræbt at godtgjøre, ei findes i det Nye Testament, ligesledes uden Foie søges i Zabismen, maatte man vel spørge, om der da ingen Overførere for Sect. Rabnet findes i det store Tidrum fra Christendommens første Tid til de nævrende. Og her pleier man jo at nævne enkelte af de ældste christne Aarhundredes Kirkeskribenter. Men de Esterretninger, man vil se af disse Skrifter, ere saa dunkle og fragmentariske, at, dersom de nogenstunde kunne

*) Paulus: Memorabilien 3tes St. Pag. 103.

faae nogen Betydning, da maa det være ved Sammenhold med yngre Tidender om samme Sjenstand. Jeg troer derfor at have lagt saa megen Vægt paa denne Classe Vidnesbyrd, som Eagens Omstændigheder tillade; naar jeg ved Besvarelsen af hvert enkelt af de opfastede Spørgsmaal tillige raadfører mig med den Kirkefader, som enten virkelig hører til, eller pleier at fremkaldes til Vidne i den Sag.

§. 1.

Zabierne ere ikke Christne.

De Grunde, hvorfor jeg ikke ansvær det overflødigt, vidtloftigere at fremføre Beviser for denne Paastand, ere følgende:

Det har ligesom Ignatius's til Norbergs Dage været en, om ikke herstende, saa dog idelig tilbagevendende Mening, at den Zabiste Religion, om end blandet med allehaande falsk Gnostik *), dog maatte henregnes med til den christelige. Da selv Kirkehistorikere som Mosheim forklare Mavnet Christiani Johannis ved: quia Christi qua-

*) Jacob Jonas Bierskähls Briefe u. s. w. Pag. 268.

leomnque notitiam habent *), synes det ikke nok, blot at urgere de Steder i Liber Adami, hvor de forkynde Jesum af Nazareth som Messias **). Flere kunde maaskee ogsaa dele Leopolds underlige Mening ***), at Christus forekommer i en dobbelt Skikkelse hos dem, saa at han dog halvtveis foresvæver dem som en sand Messias. Da det dog nu ikke kan være Kirkehistorien ligegyldigt, om en vis Menighed, den være nok saa liden, skal have sin Plads i den store kristelige Kirke, eller ei, kan jeg ikke synes andet, end at den Formening om Zatiernes Christendom fortjener en udførlig Gjendrivelse; og det saa meget desto mere, som de fordem — vist nok paa Strømt — skulle have staaet under den babiloniske Patriarch, indtil de i det 15de Aarhundrede adskilte sig atter fra Christianismen, men endnu bestandig vise en saa hoi Grad af Tolerance, naar de komme i nogen Collision med de Christne, at man let kan ansee dem for Troes-

*) Mosheim. instit. hist. eccles. pag. 636.

***) Maanedsskrift for Litteratur 3die Aargang 5te Hefte. Pag. 406.

***) J. G. E. Leopold: Johannes der Tauser Pag. 190. (Hannover 1825).

brødre *). Ere Sabierne ikke Christne, maa det videre have en tilbagevirkende Kraft paa Bibelfortolkningen; thi, dersom Sabierne vare en Sect, der ikke blot udgiver sig for at nedstamme fra Johannes den Døber, men virkelig hylde Christendommen, hvorvel ikke den rene Christendom, men en saadan, der var blandet med en falsk Johannisdøm og allehviands orientalske Philosophemer: da kunde man have nogen Følelse til at slutte, at Spørene til den Stemning og det Forhold imellem Christi og Døberens Disciple, som findes i det Nye Test., og som kunde have givet den første Anledning til Sectens Dannelse**); ogsaa virkelig har givet den, nemlig saaledes, at Johannisdisciplene vel, efter deres Lærers Død, forenede sig med Herrens Disciple, dog med en vis Forbeholdenhed; og siden, forargende sig over Korsets eenfoldige Prædiken, hellere sluttede sig til gnosticiserende Secter. Under den Forudsætning af de nuværende (saakaldte) Johannisdisciplens Christendom, vilde det altsaa ikke være nogen aldeles ubeføiet Slutning, at de Ytringer, som findes i Johannisdøberens Evangeliums første Brev

*) See Indledningen Pag. 14, og S. C. S. Paulus: Memorabilien drittes Stuk Pag. 91 fg.

***) Maanedsskrift for Literatur a. St. Pag. 403.

knob nogle fra Christendommen udgaaene Kjettere, sigtede til dem. Iffelig kan det ikke være Exegetiken ligegyldigt, om denne Forudsætning er gyldig eller ikke. Endelig see vi af Wolfs Reise (I. c.), at Sabierne indtil vore Dage gjerne ville give sig Skin af en Art Christendom, naar de komme i nogen Berørelse med Missionairerne; fode Disse sig nu bedrage deraf, kan Folgen jo ikke blive anden, end at de enten slet ikke forsøge paa Sectens Ombendelse, eller ogsaa gaae ud fra Antagelsen af Meninger, der ere Sabierne fremmede, ja vel endog forhadte: saa at de mene at disputere *ex concessis*, endstjøndt de ingenlunde gjøre det, og altsaa ei kunne naae deres Maal. Derfor tyktes det mig, ogsaa for Christendommens Udbredelses Skyld, ei at være uvigtigt, at examinere disse Partigængere lidt næriere, for at skønne, om vi paa nogen Maade kunne indbrømme dem noget Kirkefæde-iblandt os.

I det vi nu søge deres Spor i Kirkens ældre Dage, see vi os strax forladte af de Kirkefædre, man pleier at fremkalde for at godtgjøre en Johannis Christen Sects Tilværelse igjennem Tidernes Løb. Thi i den Betydning, hvori man her tager Sect-Navnet, er det ikke Skik at søge Hjemmel derfor hos de gamle Stribenter. Ikke

deslindes er der dog een Kirkefader, hvem man
 har beraabt sig paa for at gødtjære den Mening,
 jeg i næste Paragraph vil forsøge at gjendrive,
 men som snarere synes mig at kunne med noget
 Etin af Sandhed paaberaabes som Hjemmel-
 mand for den Paastand, vi her dræfte, nemlig
Wigilius Tapsensis. I hans *disputatio*
Athanasii cum Ario *) findes følgende Ord: In ipso
 christianæ religionis prædicationis initio omnes,
 qui credebant Domino nostro Jesu Christo, non
 Christiani, sed discipuli tantummodo nominaban-
 tur: et quia multi dogmatum novorum auctores
 extiterant, doctrinæ obviantes apostolicæ, om-
 nesque sectatores suos discipulos nominabant, nec
 erat ulla nominis discretio inter veros falsosque
 discipulos, sive qui Christi, sive qui Dositheï,
 sive Theodæ sive Judæ cujusdam, sive etiam Jo-
 hannis sectatores, qui se Christo credere fateban-
 tur; noluerunt, ut uno discipulorum nomine
 censerentur. Tunc Apostoli convenientes An-
 tiochiam, sicut eorum, Luca narrante, indicant
 acta, omnes discipulos novo nomine, id est Chri-
 stianos appellabant, discernentes eos a communi

*) Opera Athanasii vel quæ ejus nomine circum-
 feruntur. Tomus IIus cap. 20. p. 647. Parisiis
 1698. Folio.

discipulorum vocabulo. Man kan gaa en dobbelt Vej ved at forklare disse Ord: enten kan man henføre hita Angivelse: "qui se Christo credens fatebantur" til alle Tilhængerne af de forskellige Partihøddinger, der nævnes, eller ogsaa blot til sectatores Johannis. I første Fald kan man igjen tvivle, om Meningen skal være, at alle disse Partihængere vilde have Ord for at være Christne; men, da der vel neppe kan være nogen Tvivl om, at Talen her er om Samaritanerens Dositheus, Galilæeren eller, som Josephus kalder ham, Gauloniteren Judas og den Theodas, som tilligemed Judas omtales af Samakel (Apostl. Gjern. 5, 36.) — og det, af Chronologiske Grunde, et kan være Magteren Theodas, om hvem Josephus og Eusebius gjøre Melding —: saa maa denne Mistanke om Dositheanernes og de Øvriges her tilføjede falske Christendom aldeles bortfalde, baade fordi den mangler Hjemmel andensheds, og fordi man veed, at Dositheanerne, evertimes Christendommens Næb, satte en overdreven Priss paa Sabbathens Helligholdelse, og Gauloniterne, der synes at ville have indført det gamle Theokratie, forbød at adlyde Øvrigheden. Videre kunde man spørge, om her bliver sagt, at alle disse Sectistere bleve af deres Tilhængere dyr-

bede som Messias. Nu er det vel saa, at Samaliel anfører om Theodas: *λεγων ἑναί τινα σωτορ;* men i disse Ord ligger jo ikke mere, end at han udgav sig for at være noget Stort, og de karakterisere ham netop som den, han var: Formanden for et Oprør. Men Hoved-Indvendingen imod denne Oversættelse afgive Ordene selv, der skulle oversættes; thi de maae vendes og dreies paa en saare tvungen og ulatinff. Maade, for at kunne give en Mening som følgende: sive Christum, sive Dositheum, sive Theudam, sive Judam, sive Johannem, se Christum esse credere fatebantur. Hvoztill kommer den store Tvetydighed, hvori Ordet Christus da her var sat: paa første Sted for Jesus af Nazareth, paa andet for Messias *). Af disse Grunde maa man foretrække, at henføre de omtvistede Ord allene til Johannes's Tilhængere. Men et heller Disse kunne ved de samme Ord betegnes som de, der dyrkede deres Lærer som Messias; thi ogsaa da herskede den forvirrende Tvetydighed i Christi og Christo; og Forfatteren maatte da, som Eichhorn

*) Det være mig tilladt her at rette en Erkyffell, hvilkken mine humane Recensenter rigtignok ikke have regnet mig til Dnde, men som gjør Stedet i min Disfertats uforstaaeligt: Pag. 105 Lin. 3 er nemlig ved "priore" udelukket: Jesus, posteriore.

har bemærket *), ikke have skrevet: "se Christo," men: "se Johanni Christo" credere, eller noget Saadant. Her er selvfølgelig ikke Tale om Saadanne, der tilbage Døberen som Messias: saa at jeg, der, for at undgaae Sjentagelser, her har commenteret Stedet under Sect, ei behøver siden at tage det med i Betragtning. Men under disse Omstændigheder staaer der os kun endnu een Fortolkning tilbage, og det er den, at tage den titansførte Bestemmelse om Johannis-Discipline saaledes, at der kun siges om dem, at de erklærede sig for at være Christne. Hertil berettiges vi saameget desto mere, som Tillægget til sivo "etiam" ei maa staae der omsonst, men betegner, at nu begynder en fra Dositheus's o. s. v. forskjellig Art Discipline. Da der altsaa paa dette Sted tales om Rogle, der paa eengang bære det Christne Navn, og tillige kaldtes efter Johannes, spørge vi, om her da ikke tales om Johannis-Christne efter den første Betydning, vi have opstilt af dette Sect-Navn. Dersom Eichhorn havde Ret i, at her sigtedes til de af Døberens Discipline, der ved Jesu Fremtræden forlode deres forrige Lærer og gik over til den, hvis Forløber han var (Joh.

*) Eichhorn: Einleitung in d. N. Testament. B. 2. Pag. 211.

I, 35.), og disse altsaa siden dog vare vedblevne at henregnes til Doberens Tilhængere: da kunde det ikke nægtes, at her vare nogle, om end dunkle, Spor til en Johannis-Christendom. Men nu faaet jo Reviset for en saadan Hypothes der, hvor man snarest skulde vente det: i det Nye Testamente; og, ved at antage den, kunde man let staae fæse for at gjøre selv Apostlene til Johannis-Christne. Desuden viser jo hele Sammenhængen, at Talem er om hvad der skedde, efter Christi Himmelfart, i Christen-Kirkens første Dage. Vi kunne da ei faae nogen bedre Commentar over disse Vigils Ord, end de første Acter i vor Kirkehistorie: Apostlernes Gjerninger, som Forfatteren just ogsaa i det Følgende støtter sin Oplysning paa. Men der læse vi jo (Cap. 19, 2. fg.), at Rabnet μαθηται just brugtes om dem af Doberens Disciple, der endnu et havde annamet den Hellig Aand, altsaa ikke fuldelig vare indviede i den christne Kirke og dens Velgjørelser. Disse Disciple viste ikke bestemt Hengivenhed for Christendommen og bleve henregnede med til de Christne, ogsaa førend de ved Haandspaalæggelsen havde faaet Aandens overordentlige Gave. Vi finde dem altsaa hos Lucas just saaledes, som Vigil, efter vor Fortolkning, beskri-

ver dem. Dersom nu Rogen vil benævne saadanne Johannis-Disciple, der, efter Doberens Død, betragtede sig som hørende til det christne Samfund, uagtet de endnu ikke havde nydt dets fulde Indvielse, med det ikke upassende Navn: Johannis-Christne, da have vi Juuet at indvende imod denne Ravnets Brug, men bede kun, at man ei fra det vantige Forhold, Lucas og Vigils Skidskæfte, der virkelig herstede imellem Jesu og Johannis Disciple (efterat disses messianske Forventninger, saavidt de vare knyttede til Doberens Person, maatte være tilintetgjorte ved hans Død, men Hines ved Herrens Himmelfart havde faaet deres rette Opfyldelse), vil slutte til et aldeles modsat Sindelag imellem dem indbyrdes, eller deraf, at Mænd (som Apollos) der blot kjendte Johannis-Daaben, men dog endogsaa betragtede sig som Lærere i den christne Kirke, vil gjøre Slutninger til, at just Disciple af lignende Raar afsøndrede sig fra denne. Hvor ubegribelig end en saadan Tankegang er, vil den dog ikke være vanskelig at træffe hos dem, der have villet bevise Zabiernes Christendom; derfor turde det maaskee ikke være overflødig, at advare imod den, idet vi staae i Begreb med at modbevise samme Paastand om Zabierne.

Spørge vi nu, hvad der hører til, for at et vist Religions-Partie skal kunne ansees for christelig, da kunne vi enten tage Opgaven historisk, politisk eller religiøs. Historisk bliver vor Besvarelse, naar vi undersøge, hvorvidt den angivne Sect er opkommen ved (Brugen eller Misbrugen af) den christelige Aabenbaring; politisk bliver den, naar vi søge Kjendetegnene paa om Secten efter sin udbortes Form fortjener at henregnes til det christne som et i Staten bestaaende Samfund; religiøs bliver den derimod, naar den gaar ud paa at drøfte Fælledsstabet imellem det enkelte Parties og den sande christne Kirkes Tro.

Sage vi nu Sagen fra den historiske Side, da lade vi os for det Første ikke overrampes af den Bemærkning, at Zabierne, som forhen omtalt, engang have indskudt sig under en christelig Prælats Bestyttelse, i Haab om, at de snarere kunde undgaae Forsølgelser i den christne Kirkes Lø, end under deres egen; thi da de dog have udgjort en særegen Menighed før hiin Tid, ligesom de nu udgjøre den, efter at de have adstilt sig paa ny fra de omkringboende Christne, kan denne temporære og formelle Overgang allermindst bevise Noget om Sectens Oprindelse. Efter vore Kilders noksom paapagtede Bestaaenbed kunne

vi ei afgjøre Spørgsmaalet paa den Maade, som unægteligt var den nemmeste, nemlig ved med historisk Sikkerhed at vise, at Secten var opkommen andensteds, end i Christ-Kirken. Er det derimod saa, at en Sect, som skal kunne ansees for at være historisk christelig, maa ulede sin Herkomst fra den christelige Aabenbaring, da maa den jo ogsaa have Aabenbarings-Kilde tilfælleds med de Christne, med andre Ord: da maa den bruge Bibelen som et Sandheds-Dokument, som et Beviis for sine Sætningers Gyldighed. Nu vide vi vel, at Zabierne have adskillige andre Religions-Bøger, end Bibelen; men dermed er Sagen ikke afgjort; thi Catholikerne bruge ei heller Bibelen som deres eneste Religions-Kilde, og fra det historiske Stæde gaaer det dog nok allermindst an, at frakjende dem Christendom. Men have end Catholikerne stundum sat Paven og Synodernes Decreter over Bibelen, og derved i Virkeligheden løsrevet sig fra deres paa Bibelen troende Fædres Samfund, saa ikke blot nedslamme de dog ligesuldt fra disse, men ere ogsaa vedblevne tillige at beraabe sig paa Bibelen som Beviis for deres Meningers Sandhed. Den Maade, hvorpaa det saaledes snarest vil lykkes os at erfare, om Zabierne ere vore og de første

Christnes (historiske) Troesforbandte, er at prøve, hvad Brug de gjøre af vor hellige Skrift som Aabenbarings- Kilde.

Ved at gjennemlæse Liber Adami støder man paa flere Steder, som maas opvække vor Opmærksomhed ved deres Lighed med Udsagn i den hellige Skrift; nogle iblandt dem, med Undtagelse af de, som udtrøffeligen angaae vor Messias, og derfor siden skulle anføres, ere følgende (angivne efter Norbergs Interpretation, da jeg formodede, at Læseren heller vilde høre dem paa anden, end paa tredje Haand):

Si quem esurientem videritis, eum exsatiare, si quem sitientem videritis, potionem ei præbete, si quem nudum videritis, collo illius vestem et velamen imponite. Nam, qui dederit, accipiet, et qui fenori rem dederit, ea privabitur. Lib. 1, p. 31.

Vobis dixi de Satana, cui virtus et veritas non inest, et qui nihil ad sui liberationem ab igne perdente et incendio valet. Lib. 1, p. 55.

Ex habitaculo splendoris, a cujus dextra parte Maximus hic suam sedem habebat. Lib. 1, p. 65.

Facta scala, eaque ex terra usque ad coelum missa,
ascendens ille, descendens, et inter coelum
et terram volans. Lib. 1, p. 106.

Videte! vitam mortuis reddo, facioque, ut re-
surgant. Lib. 1, p. 109.

Vitis sum, vitis vitæ, cui nihil falsi inest, arbor
gloriæ. Lib. 1, p. 125.

In modum vitæ, cui nihil obscuri inest. Lib. 1,
p. 323.

O qui sapientes sibi sunt, et qui, quod aspectu
speciosum, oculis ferunt: o qui dicunt, nos
apud vitam et vita apud nos; quæ vita ta-
men apud eos non est; qui cor suum reli-
querunt, exuerunt, sustulerunt: o qui ver-
tunt dulce in amarum, amarum in dulce:
o qui bonum esse malum dicunt, et qui
malum bono comparant: o qui mutant cali-
ginem in lucem, et lucem in caliginem! l. c.

Ille est, ut pastor bonus, qui vos pascet, qui a
vobis omnem spiritum corruptiorem arcebit
ac removebit, ut pastor bonus, qui gregem
in suam caulam ducit, eamque in suo con-
spectu collocat ac constituit. Lib. 1, p. 325.

Cuilibet homini pro genere cujusque sui operis
sua merces parata. Lib. 1, p. 327.

Ad carcerem canum perveni, quorum oculi coeci,
ut ne videant, quorumque aures obturatæ ut
ne audiant. Lib. 2, p. 3. :

Tuas vias nemo ingrediatur, nec tuas semitas ali-
quis perambulabit. Lib. 2, p. 5.

Nomen, quod prædicas, super me pronuntia!
Lib. 2, p. 17.

Spatio mundi confecto, cadet terra in fossam,
coelum ut storea convolvetur, splendor solis
deficiet, ut etiam candor lunæ deficiet, stellæ
et planetæ velut tabescentes decident. Lib. 2,
p. 43. cfr. Lib. 3, p. 13.

Summa tuæ rectitudinis, te ipsum judica! Lib. 2,
p. 63.

Summa tuæ prudentiæ: Verbum tui Domini dis-
cerne et dijudica! Lib. 2, l. c.

Væ iis, qui prædicant, quæ ipsi non faciunt,
qui alia dicunt, alia faciunt, qui extrinse-
cus signa fidelitatis ostendunt, intus vero
perditi, corrupti sunt; quia, quod faciunt,
nesciunt. Lib. 2, p. 73.

Neque, mei discipuli! ejusmodi prophetis salu-
tem dicatis, aut manum eis porrigatis. Lib. 2,
p. 83.

Per montes, colles et solitudines errantes, similes
Diabolis. Lib. 2, p. 91.

Sum. vita, quæ a se ipsa fui. Lib. 2, p. 115.

Novit etiam vita filium, quem provocare in animo habebat. Lib. 2, p. 117.

Cælum sine columnis extendit, terram, cui nihil concreti inerat, condensavit, stellas coelo illigavit, frugiferas herbas arboresque terræ tribuit, splendorem soli, candorem lunæ attulit. Lib. 2, p. 211.

Qui adversus nomen Nuntii vitæ insurgunt, quorumque ori et cordi fides non inest, similes sunt arboribus malis, aquam vivam bibentibus, fructus vero non ferentibus. Lib. 2, p. 215.

Similes sunt lupo rapaci, leonique prosternenti. l. c.

Habentes odio splendorem et lucem, sedem tenebrarum amant. l. c.

Doce electos, quos ex mundo elegisti! Lib. 2, p. 237.

Tu me illustra, ego te illustrabo, ut nos in multo splendore servati invicem in perpetuum cõordinemur. Lib. 2, p. 287.

Væ tibi, urbs Jerusalem! quod aquila in te ascendit. Lib. 2, p. 301.

Jerusalem, in quo sanguis discipulorum meorum effusus fuit. Lib. 2, p. 303.

Bona opera si feceritis, in meam partem vos colligam, et vestri curam habebo. Bona verò opera si non feceritis, in fundo, ex quo venistis, concludemini. Bona vicissim opera ubi feceritis, filii mei in hoc mundo vocabimini, et, quæ meus pater mihi commisit, opera administrabitis. Lib. 2, p. 315.

Docui discipulos veritatem, quæ declarata cum doctrina creaturis magnifica evasit. Lib. 2, p. 317.

Relinquam malos, qui omnes mendaces sunt. Lib. 3, p. 27.

Væ ei, qui dans aliis consilia, sibi ipsi non dat! Lib. 3, p. 31.

A quo die vitam amavi, mundo non confisus sum, patri et matri in mundo non confisus sum. Lib. 3, p. 49.

Neque huic loco occidit suus sol, aut suæ lucis radii obscurantur. Lib. 3, p. 57.

Suo nomine e domo vitæ extirpato, lucem suis oculis non videbunt. Lib. 3, p. 65.

E cælo pluvia non existet, fructumque suo tempore terra non proferet. Lib. 3, p. 85.

Ascende in tuum locum, bonarum domicilium, in quo ab initio fuisti, in locum, cui sol non

occidit, nec radii lucis obscurantur. Lib. 3,
p. 141.

virtute jussuque patris sui, quod ab eo petierat,
id invenit. Lib. 3, p. 219.

ne turberis, ne commovearis, ne pecces, Aeon,
quo tua stola maculam non suscipiat. Lib. 3,
p. 253.

ubi esurientem offendi, hunc esurientem satu-
ravi, ut et vidnam satiavi, atque ubi nu-
dum offendi, ejus collo stolam imposui, ne-
que minus ubi captivi offendi, eum derelic-
tum liberavi. Lib. 3, p. 289. v. s. Lib. 1,
p. 31. et Lib. 3. p. 305.

Det vilde ikke være vanskeligt, at gjøre en
agt vidtlaftigere Fortegnelse paa tilsyneladende
parallelsteder, uddragne af vore og Zabiernes
religionsbøger, men de anførte forekomme mig
stræffelge til at karakterisere hvad Slags Lig-
hed der forefindes imellem Bibelen og Sidra Adam.
Det kan nemlig ikke undre os, at de samme Bil-
der, hentede fra de omkringværende Naturgjen-
stande, bruges af Forfattere, der boppe under
den samme Himmel, og som ere daglige Vidner
til en Leveemaade af samme Bestaaffenhed: saasom,
Vinttræet bruges som et Billede paa Frukt-

barhed, en omhyggelig Hørde for en trofast Lærer eller Konge; - hvortil høre de hos alle Folkelag, men især hos Østerlænderne, hyppige Lignelser, hentede fra Lyset og Mørket, Dagen og Natten, Kilder og Ørkener. Saaledes læser man t. Ex. ogsaa iblandt braminstes Tankesprog: "En Skygge af Kundskab svæver over Menneskets Sjæl som en Drøm; han seer som i et Mørke, slutter og farer vild. Men Guds Wiisdom er som Himmels Lyg; han slutter ikke, hans Sind er Sandhedens Kilde." Og om den Retfærdige hedder det: "Han voxer liig Palmetræet til Trods for al Undertrykkelse, svinger sig i Hviden som en Ørn under Himmels Hvalving, og fæster sine Vine paa Solens glindsende Straaler." Videre finder man jo, især hos Rabosfolk, stor Overeenstemmelse imellem Ordsprog og gængse Talemaader, der gaae fra Mund til Mund, uden at det ene Folk behøver at læse sig det til hos det andet; hvorpaa vi ved Udgaven af Peter Laales Ordsprog ere i denne Tid noksom blevne gjorte opmærksomme. Finder man saaledes i Lib. Ad. 1, p: 31 samme, endog paa dobbelt Wiis fremsatte, Sætning som i Matth. 6, 3. om den venstre Haand, der ei skal kjende den Almisse, som den høire giver: da behøve disse Ord ligesaa lidet at være

laante af hverandre, som hitint indiske Ordsprog:
 "Gjerrighed er en Rod til Ondt, men Sparsom-
 hed er vore Dyders sande Døgter" af I Tim.
 6, 10. Skulde en saadan Lighed kunne have no-
 gen historisk Beviiskraft, da maatte man med
 ligesaa megen Føie slutte, at Forfatteren af Liber
 Adami havde tænkt paa det Gamle: si tacuisses,
 Philosophus mansisses; thi han siger (Lib. 2,
 p. 73): Stultus, qui tacet, inter sapientes nu-
 meratur. Mere Grund har man ikke til at troe,
 at de proverbiale Læresætninger, som forekomme
 (t. Ex. Lib. 3, p. 45) i Codex Nasaræus, ere ud-
 skrevne af Salomons Ordsprog. Saaledes for-
 holder det sig ogsaa med de aldeles mennesselige
 Uttringer af Sindsbevægelser, der maae udtale
 sig omtrent paa samme Maade allebegne, og alt-
 saa ikke blot findes udtrykte med lignende Ord i
 Sidra Adam og Bibelen, men ligesaavel t. Ex.
 i Homer. Der læse vi saa ofte, snart som Frygt,
 snart som Trudsel: *ἀλλὰ κινεῖς τὸ καὶ οἰονοὶ κατὰ
 πάντα δασονταί;* men i Sidra Adam (Lib. 3,
 p. 141) hedder det: *nonne volucres allatæ de meo
 corpore edent?* Endelig ere vi ikke berettigede
 til at antage, at Liber Adami har fra Genesis
 laant de paradisiske Ideer, som der møde os især
 i 3de Bog; thi Ideen om en gylden Tidsalder

udtaler sig jo ogsaa hos mangfoldige profane Stribenter; priser jo dog ikke *Maro* hiin Tid, da *ipsa tellus omnia liberius, nullo poscente, ferebat*; og have vi ikke hørt *Quids* Begrædelse over den tragiske Slutnings-Scene:

*Victa jacet pietas, et Virgo cæde madentes,
Ultima cælestum, terras, Astræa reliquit!*

Alt hvad der saaledes kan henføres til en naturlig Poesie, Moral eller Philosophie, have vi ingen Rettighed til at bygge nogen Slutning paa, naar Talen er om Deres historiske Forbindelse, der benytte sig deraf; thi det er Menneskehedens fælleds Eiendom.

De mærkeligste af de anførte Steder maae da de anses for at være, som udtrykkelig nævne *Jerusalem*, og det paa samme Maade som Herren har talt denne By. Men herved lodes vi til at spørge, hvad Omtale det Historiske i Bibelen nyder i *Sidra Adam*. Noget Kjendskab til de *Rapne*, der forekomme i den jødiske Historie, er ber rigtignok dette vort vigtige Document; men have vi indrommet dette, tør vi ei heller indromme mere. Saaledes tales idelig om *Adam*, men ikke om vor historiske Stamfader, derimod om en *Don*, der blev udjaget hidsæt formædelsk

sin Vitsnsie med Forholdene der, kom til Verden,
 fortrod sin Uforanstelighed, men maatte ble sit
 Tid, indtil han kunde vende tilbage til Faderen
 (see især Nasaræi minor, hvor denne Fortælling
 er Gjenstand for mange Affnit, t. Ex. Pag. 227);
 om Abel vel som Eva's, men ei som Adams Son
 (Lib. 2. p. 123); om Jødernes Ophold i Egp-
 ten; om David og Salomon o. s. v. (Lib. 1, p. 95:
 97. Lib. 3, p. 75), men altsammen paa en saa
 forvirret og selvmodsigende Maade, at det snart
 paastaes, at Jerusalem er bygget af Salomon,
 og snart, at Abraham allerede boede der. Just
 denne ubibelste Fremstilling af bibelste Kjends-
 gjerninger overbevise os om, at Forfatteren
 eller Forfatterne af Sidra Adam have
 ikke engang kjendt Bibelen, men kun
 ved Tradition faaet en løs og usam-
 menhængende Kundskab om dens Ind-
 hold. Dersom Sidra Adam nemlig havde været
 aldeles tavst om Bibelen, kunde det været tænke-
 ligt, at Jøderne holdt den i Hævd ved Siden af
 deres andre Religions-Bøger. Dersom der kun
 fandtes falske Efterretninger i disse om Abraham,
 Johannes den Døber og Frelseren, da kunde man
 ogsaa troet, at det var med Forsæt disse Efter-
 retninger vare forfalskede, og at der i andre Maa-

der blev skænket Bibelen Opmærksomhed som Religions-Kilde. Saaledes stræbte jo Manichæerne, for at faae noget Skin af Christendom, at hente Beviser fra det Nye Testamente for deres urimelige Meninger, og bleve derved nogle af de første Messere i den altfor frie Fortolkningskunst. Men, da der nu ved en stor Deel af de antibibelske Beretninger om bibelske Gjenstande, hvilke vi skode paa i Sidra Adam, ei kan tænkes nogen Grund til forsætlig Fordreielse; og der ikke findes eet eneste Sted i hele Codex Nasaræus, hvor der tages Hensyn til Bibelen som til en Bog, der kan give Auctoritet, ei heller noget, hvor det med udtryffelige Ord læres, at det er den, der modsiges: saa kunne vi ikke andet, end, i Forbindelse med ovenfor anførte Resultat, tillige komme til det, at Zabierne ikke bruge vor hellige Skrift som Aabenbarings-Dokument; hvorved da allerede bortfaldte Formeningerne om, at de troe paa de 5 Mosebøger, og antage de Steder i det Nye Testamente, hvor der tales om Daberen.

Betragte vi nu Sagen fra den politiske Side, da bliver Spørgsmaalet: hvorvidt Zabierne haandhæve saadanne Ceremonier ved deres Gudsdyrkelse, som ere betegnede for de Christne

som for et vist ved den fælleds Religion: opkommen og forenet Stats- Samfund. Spørgsmaalet er da ikke blot, om de hylde Skikke, der have hellig Betydning for de Christne, men tillige, om de hylde dem paa en saadan Maade, at det derved skønnes, om de lægge samme Betydning i dem, som vi. Disse Skikke ere nu: deels saadanne, som, efter vor Kirkes Begreb om Sacramenter, ere indstiftede af Kirkens Hoved, og maae findes hos Alle, som ville have Deel i dens Velsignelser, deels saadanne, som findes hos enkelte Christne Secter, og derfor have Noget ved sig, som karakteriserer de Christne. Man seer let, at Hiint er det væsentlige, men dersom dette ikke engang findes, bortfalder endog saa Skik af Sympathie med en Afart af de Christne; og, have Zablerne endog saa Had til de afstøvnede af disse Skikke, saa aabenbarer der sig tillige en afgjort Antipathie imellem dem og deres Tro, som bruge Skikkene i helligt Siemeed.

Vor første Undersøgelse gaaer altsaa nu derpaa ud, om Zablerne haandhæve vore tvende hellige Sacramenter; hvoraf det første betegner Indvielsen i Christendommen og det andet Bestandigheden deri. Begge Dele bekræftes af adskillige Reisebeskrivere, og man skulde synes, at man

især børde høre efter deres Ord, hvor de selv kunde være Dienvidner *).

Deri have nu ogsaa Ignatius, Schellenius og Conti fuldkommen Ret, at Zabierne holde Daaben høit i Ere, for saavidt Daab er en i gubelig Hensigt foretagen Reddypelse i Vand. At det er langt fra os at nægte denne af de Reisende ideligen bekræftede Kjendsgjerning, der ogsaa stemmer nok overens med hvad vi hyppigen læse i Sidra Adam (t. Gr. Lib. 2, p. 5 og især p. 115), beviser allerede den Omstændighed, at vi have foretrukket Navnet Zabier α : Døbere, som det, der bedst betegner det Mærkeligste ved dette Partie. Men deraf følger endnu ingen Kunde, at deres Kenseiser i Vand have samme Betydning, som vor heilige Daab, end ikke om Schellenius har fuldkommen Ret deri, at de anfse Daaben α : den Skif, de falde saaledes) nødvendig til Salighed. Her maae nemlig Spørgsmaalet blive om den Troesbekjendelse, de ved

*) De religione, et lingua Sabæorum, comment. Matth. Norberg, i Comment. Soc. Reg. Scient. Gottingens. 1780. Vol. 3. p. 6 sq. P. S. Brunus: Ueber die Zabier oder Johannis-Christen. S. G. G. Paulus: Memorabilien. St. 3. Pag. 63. Stäudlin: Beiträge zur Philosophie und Geschichte. St. 3. Pag. 45.

Daaben aflægge, eller, hvis de ikke ligefrem aflægge nogen saadan, dog om de Udtryk, de bruge ved denne Handling, hvilke kunne betegne deres antagne Religion. Men Underretning om denne Sag maa ikke søges hos en enkelt Rejsende, der gjerne, imod sin Villie, kan, selv fort bag Ryset, give os falsk Bessed. Thi det kan saare let have hændt sig, at en Zabier kan, for at fornøie en Punk, have fortalt ham, at de ved deres Daab brugte Formularen: testis est aqua, testis est Johannes, testis est Jesus Christus; eller at en zabist Præst kan, for at vise sin Tolerance, have brugt en saadan Formular, og da tænkt sig noget ganske Andet derved, end den tænkte sig, som hørte derpaa *). Men dette gjør ikke Sagen klar. Have ikke selv Præster i den christne Kirke døbt Børn saaledes, at man har maattet være i Tvivl om Børnens Daab var christelig eller ikke! Nei, som man hos os maa holde sig til vort Ritual, for at faae Sikkerhed om, hvad man kan ansee for en Daab overensstemmende med vor Kirkes Indsættelse, saaledes maa man adspørge Zabiernes Liturgie, naar man vil vide, hvad de tænke sig ved deres Daab. Og nu er det saa hel-

*) De religione et lingua Sabæorum p. 9.

digt, at vi have Brudstykker af Eholaffeh, som
 give os fornøden Oplysning i denne Henseende *).
 Heraf bliver det klart, deels, hvad ogsaa de Rei-
 sendes Beretninger anføre, at de ere Sjendobere,
 som altsaa ikke blot betragte Daaben som en Ind-
 vielse til deres Religions-Samfund, men som et
 sædse anvendeligt Middel til at fornye Sjælens
 Renselse, og deels, at deres Daab faaer i det
 næste Forhold til deres Troe paa Kon-Rækker,
 og paa Stjernernes Indfyldelse. Derfor findes
 der Exorcisme imod de døde Engle, Paakaldelse
 af de gode, ja af Planeternes Aander: liturgiske
 Formularer, der noksom vise, at man ei har Ret
 til at beraabe sig paa hine Ord, der oftere skulle
 gjenkomme: "Livets og Livsordets Navn er ud-
 sagt over Dig," som sigtedes derved til vor Jo-
 hanneiske Logos. At det nu ingenlunde er Til-
 fældet, men at Zabierne udtrykkelig ved deres
 Daab adskille sig fra den kristelige, bevises til
 Evidents af det Had, der klarligen udtaler sig i
 Liber Adami mod Daaben i den treenige Guds
 Navn; saaledes t. Ex. Lib. 2, p. 89; hvor der
 med Indignation imod de Christne, og under
 allehaande fabelagtige Tilfætninger fortælles, at

*) Th. Tyhsen i ovennævnte Stäublins Beiträge, Pag. 49.

de rane Vand fra Jordan, og døbe dermed, nomine mortis invocato, in nomine Patris, Filii et Spiritus sancti, nominis etiam Messiae mentione facta (det sidste Tillæg er vel en Glossé til Forklaring af Filii); ligesom det ogsaa fortælles spaa-
domsvits om den falske Messias: perverso baptismo vivo, in nomine Patris, Filii et spiritus sancti baptizabit, et a baptismo vero, quo in Jordano aquæ vivæ baptizatus es, Adam! (eos) avertet. (Lib. 1, p. 107). Da nu sølgelig Zabiernes Daab ikke allene ikke er kristelig, men ligefrem antichristelig, maae vi give gamle Kæmpfer Ret i at sige *): Si ex solo baptismo, eoque mutilo ac imperfecto, Christianos salutabimus: Turci potius ob circumcisionem appellandi quoque Iudæi fuerint.

Med nogen Mistænkelighed gaae vi nu over til at undersøge, hvorledes det forholder sig med Zabiernes Antagelse af vort andet hellige Sacrament, og høre strax hvad Norberg derom havde at sige det Gøttingste Videnskaberne Selstab **): Loco Eucharistiæ (ut dicunt Kaemferus et Ignatius) sacerdos, nulla passionis Christi mentione

*) L. c. p. 439.

**) De religione et lingua Sabæorum l. c. Est. Fortæ-
talen til Codex Nasaræus p. 8.

facta, saltem precibus actis, primum panem ex farina, qua Christi caro, et vino, quo ejus sanguis, atque oleo, quo gratia dei representatur, compositum, et deinde vinum ex contusis et cum aqua infusis passulis expressum, ipse assumit, mox eodem exemplo utramque speciem presentibus in memoriam Christi distribuit. Man ster let, at Norberg her har søgt Munkes Beretninger; hvilket vilde, om han aldrig selv havde omtalt det, være klart af den fremherskende, hos Munkene eensidige, Lust til at give Sabitsmen et christeligt Skin. Saaledes have Fortællerne tænkt paa de christelige Secters Dissens om Nadverens Uddelelse sub utraque specie, tilføiet Anvendelsen paa Sabiternes Naaltider, lagt Forklaringen selv til om hiint Brød, der i Sandhed var et mixtum compositum, som betydede det Herrens Legeme og Blod og Guds Raade paa eensang, medens Vinen, der siden omtales, egentlig ingen Betydning havde; og endelig forfikkret os, at det stode altsammen til Christi Hufommelse, nægtet de selv tilstaae, Talen ikke var om hans Lidelse. Saa meget er vel allerede heraf viensynligt, at, om end Sabiterne nogenstunde i gudelig Hensigt have nydt et saadant Naaltid, da have de ikke nydt det paa saadan Viis, at man har Ret til at an-

tage det som et Beviis paa Deelagtighed i vor hellige Nadvere. Men Sagen er, at de, som have seet Nadveren i detre-Maal tid, have forud seet Christendommen i Zabiismen, saa at det netop er gaaet hermed, som med Johannisdommen i Zabiismen; thi ogsaa derpaa, at Zabiierne tillægge Dobergen den Ere, der tilkommer vor Messias, har man villet finde et Tegns i deres hellige Nadvere, som da siges (t. Ex. i Contis Beretning gjennem Norberg i de Bjørnstahlske Breve) at bestaae i Honning og Græshopper. At drøfte denne sidste Beretning, hører vel ikke hertil, men jeg har blot medtaget den, for at vise, hvor lidet overeensstemmende de, man skulde ansee for Dienvidney, ere i denne Sag; men ogsaa her bør jeg bemærke, at Kämpfer, Bjøndt ogsaa han antager, at Zabiierne have en Art Altargang, hvorfor Norberg citerer ham, dog ogsaa i dette Stykke har seet klarere; thi han gjør selv opmærksom paa, at disse Sectarister ei følge nogen Christelig Liturgie ved Nydelsen af deres Nadvere, at de have tillagt Olien (der vel kan være dogmatisk forsvarligt, men forbliver historisk urigtigt), bruge intet af Jesu Indstiftelses-Ord, og (hvad ogsaa ovenfor ved Norberg er gjentaget)

tale ei om hans Lidelse *). At ihvad end Zabiernes Nadvere ellers er, det ingenkunde er vor hellige Nadvere, er vel allerede heraf klart, men bestyrkes fuldelig ved de Anfald, der i Lib. Adami findes ikke mindre imod den kristelige Nadvere, end imod Daaben **).

Som et Beviis derpaa, at Zabierne ere mere Tilhængere af den kristelige Religion, end af nogen anden, har Bruns, efter Echellenfis, ogsaa fremført den Hoiagtelse, de vise Søndagen (l. c. p. 63). Ogsaa svarede Cohoron paa Wolfs Spørgsmaal om, hvilken Dag de holdt hellig, at det var Søndagen, paa hvilken der blede holdte Bønner Morgen og Aften. Men undersøge vi Sagen lidt næiere, da savne vi snart hos Zabierne den historiske Betydning af Søndagen som en kristelig Andagts- og Hvile-Dag til Erindring om Herrens Opstandelse. Videre lære vi af Kämpfer (l. c. p. 445), at den egentlige Høitid, de gjøre af Dagen, er den, at de Intet bestille; ligesom den Omstændighed, at de holde Bøn om Sonda-

*) E. Kaempfer l. c. p. 453.

***) Liber Adami 2, p. 89, hvor Sammenhængen noksom viser, at Talen er om Nadveren, og hvor den paa samme vederstyggelige Maade forvendes, som oftere er sleet af Christendommens Fiender.

gen, Intet kan bevise om Dagens særegne Hellighed, da de hver Dag skulle bede. Vel søier Conti til, at det er i deres af Fakkelskin oplyste Exempler de komme sammen Søndag Morgen og Aften, og holde disse Bønner i deres hellige, Oldsprog; hvorved Sagen rigtignok faaer mere Udseende af en virkelig Gudsdyrkelse; men, ligesom det dog aldrig kunde blive nogen christelig Gudsdyrkelse, naar det Ord, som for Christne indeholder Guds Raad til Salighed, ei lægges til Grund, saaledes maa ogsaa Mistanken om Zambiernes historiske Slægtstam, udledet fra Søndagens Helligholdelse, bortfalde, naar man veed, hvad Norberg, efter Conti, paa ovenansførte Sted, søier til, at Torsdagen holdes i ligesaa stor Hævd og Ære iblandt dem, som Søndagen. Rimeligst er det da, at de kun have gjort Søndagen til en Feskdag, for, under Forsølgelsens Dage, at bære Præg af Christendom, og siden have beholdt denne Etik, der stemmede godt overens med deres Nagelighed, og desuden kunde bevare den gode Forstaaelse imellem dem og saadanne Christne, der saae mere paa Skallen, end paa Kjernen.

Som det forholder sig med de christelige Fester, saaledes med det christelige Tegn, Korsets

Tegn. Det fattes heller ikke paa dem, som af
 dets Brug have villet slutte sig til Zabiernes Chri-
 stendom. Ei heller tør vi nægte, at de vise det
 nogen Erfrygt, da selv Kæmpfer bekræfter, at
 de bruge det som en Prydelse paa deres Præste-
 dragt. Men naar Ignatius (p. 39) siger: cru-
 cem, quæ inter celebrandum missam adsit, ne-
 cesse est, interdum summa reverentia proseque-
 tur: da maae vi snarere troe, at høre hans, end
 Zabiernes Mening om Korsets Nødvendighed. Thi
 Ignatius fortæller selv (l. c.), at Korsets Brug,
 langfra at sigte til Jesum Christum den Korsfæ-
 ltede, er blandet med deres astrologiske Ibeer:
 saaledes skal der i Diban findes to malede Skibe
 (depictæ naves), hvoraf det ene forestiller det,
 hvori Solen, det andet det, hvori Maanen set-
 ler; men i Midten af hvert af disse Skibe er der
 malet et Kors, som er fuldt af Bjelber. I hvad
 nu end Zabierne tænke sig ved Korsets Tegn —
 en Forklaring derom skal jeg i Slutningen af
 denne lille Undersøgelse ovee at antyde —: saa
 er det vist nok, at dets Brug alene kan hos et
 Religionspartie, der ei paa anden Viis kan godt-
 gjøre sin Christendom, Intet bevise for samme;
 brugte dog ikke ogsaa Hakon Adelssteen at forse sig,
 naar han skulde tage Deel i de hedenste Offer-

maaltider, men maatte undskyldte sig med, at det var Thors Hammer, han havde villet betegne. Paa modsat Viis kunne vi tænke os det hos Zabierne.

Da de Udfald, som stee imod de catholiske Skikke af et Religionsparte, der lever omkringet af Catholiker, maaske fra det politiske Staaede i en vis Maade betragtes som vore de stee imod Skikke, der i Sandhed kunne ansees for christelige, ville vi et heller lade upaaagtet, at Munkes og Eremit-Livet, og hvad dertil hører, idelig angribes i de zabitte Skrifter, hvor det regnes de Christne til Laast, at de ei vilde glæde sig ved at nyde de kostelige Ting, Himmelen og Jordens Skaber havde frembragt. Lib. 3, p. 185 i Liber Adami kan fremføres som et Beviissted herpaa *instar omnium: Obumbrant se in hac custodia jejuni et jejuna, jejunium iniquitatis agentes, preces mendacii fundentes, qui esurientes panem non edunt, sitientes aquam non bibunt, qui in luctu et lamentis sedent, caput radunt, et (salutanti) salutem non reddant.* Og kan dette Had imod Coelibatet saameget desto mere ansees for et Had imod selve Christendommen, som Zabierne maaske betragtes som en syrisk (perst) Sect; men just iblandt de syriske Christne sit Coelibatet

tidligen for Anseelse, saa at man allerede i den gamle spriske Oversættelse af det Nye Test. har fundet Spor af en overdreven Hoiagtelse for den ugifte Stand t. Ex. i Oversættelsen af I Cor. 7, 2., hvor Oversætteren ikke lader Apostolen byde **Egteskab**, men forbyde **Egteskabskildmisske**. Endelig maa vor forhen yttrede **Mistanke**, at den **Høflighed**, **Zabierne** viste de **Munke**, der vare udsendte som **Missionairer**, kun var **framtvilsk**, bekræftes ved den **Spot**, de i deres, som de haabe for **Christne** hemmelige **Skrifter**, viste **Munkene**, der kaldes *vagi pastores*, og atter beskrives *tali coma, qualis hircorum fætidorum, eaque specie, quæ fædior nocte, foveaque, mugitu resonante terribilior est*. Hvorved det ogsaa kan bemærkes, at de **Munke**, der boe paa **Libanon**, **Maroniterne**, som ere **Zabiernes** **Naboer**, sætte — efter **Dandinis** **Beretning** — **Pris** paa **Consuren**.

Saaledes troe vi da, at det kan anses tilstrækkeligen godtgjort, at **Zabierne** hverken bruge vor (**Christi**) **Kirkes** **hellige** **Sacramenter**, eller ere deeltagende i andre **Skikke**, som ere betegnende enten for det hele **christne** **Samfund**, eller for den **Deel** af samme, der maa være dem meest bejendt; men at de snarere røbe en **aabenbar** **Op-**

position imod nogle af disse religiøse Indsigtelser: saa at de ingenlunde efter deres Samfund's Form bør henregnes til den Christne Kirke. De, som nu endelig af Sabiernes religiøse Troe; disse bevise Sabiismens Overensstemmelse med Christdommen, maae omtrent bruge følgende Argumentationsmaade:

Vel kunde der, naar man vilde domme frængt, være nogen Tvivl om, hvorvidt de Religionspartier, som hylde Emanations Systemer, & Grundene ere monotheistiske; og der kunde ogsaa fra dette Synspunct ogsaa være Tvivl om, hvorvidt Sabierne virkelig dyrke een eneste sand Gud; men dette Spørgsmaal hører dog egentlig til Philosophien; og ikke til Historien; thi Sabierne ansee sig dog selv som een Guds Tilbedere; antage eet høieste Væsen, troe sig hans Lov underkastede, og Liv og Død afhængige af ham. De lære ogsaa, at denne Gud har skabt Verden. Vel ere deres Ideer om Verdens Skabelse blandede med allehaande Snofteisme; idet Betahil var den egentlige Verdensbygmester, og det undertiden hedder, at han brugte 336,000 Engle til Haandlangere; men selv Christne gjøre sig jo forskjelligt Begreb om, hvorledes det er gaaet til ved Skabelsen; og det, som er Hovedsagen, at

Verden nemlig ikke har været til fra Ewighed af, men er skabt paa det høieste Væsens Bud, antage Gubierne ligesaa vel som de Christne. Som Beviisthed fan t. Ex. følgende anføres: Die primo, loco primo, horaque prima, cum venisset Abatur, et Fetahil extendisset cælum, condensasset terram, expandisset firmamentum, fidisset maria, concidisset montes, parasset pisces in maribus, aves alatas, bestias mansuetas ferasque cujusvis speciei, frugiferas herbas et arbores in urbem potumque Adami suæque uxoris Havæ atque totius generationis parasset, atque odorifera quævis, fetificantia, uvifera, balsamifera et aromatifera fecisset; Fetahil, consilio cum Abatur inito, se ipsum intuens, suam speciem contemplans, Adamum virum fecit, ejusque axorem Havam fecit, ex quibus in mundo generationes animarentur. Lib. 3, p. 69. cfr. Lib. 1, p. 65 og 205. Hvor mange, og hvor vigtige christelige Lærdomme finde vi ikke paa disse Steder! Selv de første Mennesters Navne ere jo bibelske!

Men som de troe paa een Gud, saaledes troe de ogsaa paa Sjælens Udodelighed. Belfiges de ikke at antage Legemernes Opstandelse, hvorfor de ogsaa bortføre sigene med Fryd og Sammen; men skulde alle de, som nægtede Læge-

mernes Opstandelse, bltve berøvede deres kristne
 Raad, da vilde der ei blive mange Christne igjen
 i den døtte Menighed. Vel betragte de følgende
 Legemet med mindre Erbødighed, end vi, som
 have lært, at det skal være den Helligaands Tem-
 pel; men desto højere have de atter Sjælen; og
 det Mentale kommer det dog egentligen an paa.
 Utallige Steder i Liber Adami, især i Cod. Nas.
 min. kunne godtgjøre, hvad vi her have ytret,
 t. Ex. Lib. 3, p. 145: cur, Adam! ægre fers,
 rugas contraxisti ob corpus fætidium, in quo
 fuisti? Corpus an vita est? Corpus in domum
 vitæ non ascendet — — — Corpus ad domum
 vitæ non pertinet; eller l. c. p. 309: Quis te,
 anima, mundo superiorem, in carcerem misit?
 Quis tibi, anima, quæ sempiterna es, vincula
 iniecit? Quis te tunica obscura et scortatrice
 vestivit?

Som de saaledes antage Religionens Ho-
 vedlærdomme: Troen paa een Gud og Sjælens
 U dødelighed, saaledes have de ogsaa en fortrinlig
 Moral, der aabenbarer en christelig Tænkemaade.
 Kan det end ikke bedises, at Kjærlighed er ogsaa
 deres Løbs Fylde, saa findes der dog Steder,
 hvoraf der fremlyser en Tillid til Alstyreren, som
 atter maa være oprunden af Kjærlighed; t. Ex.

Lib. 3, p. 239: *Aeon fundens preces pulchras, seque in perpetuum commendans, dixit: ego, mi Restaurator! doloris patiens commorabor in mundo, patiens in mundo commorabor, quamdiu tibi, mi Restaurator, placuerit. Er dette ikke en kristelig Resignation! Og nu, hvilken Medlidenshed imod Fiender, altsaa hvilken Menneskefjerslighed udtrykke ikke disse Ord: Ubi ii ipsi irati iras movebunt, tu, Aeon! mansuetudinis plenus esto. Ne turberis, ne commovearis, ne pecces, Aeon, quo tua stola maculam non suscipiat! (l. c. p. 255).* Samme Kjersligheds-Aand udtaler sig selv der, hvor Salen er om de Fortabtes Straf; thi saaledes hedder det (l. c. p. 313) til dem: Vos Dominus non damnat; sed vosmetipsi vos, qui in mundo fraudulenter egistis, condemnatis. Men som Formalet for al Moral og for alle religiøse Indstiftelser maa være det, at Sjælen renses og helliges, saaledes er det Samme Tilfældet i den jødiske Moral, efter hvilken ogsaa Daaben har en aandelig Betydning; hvorfor det hydes de Troende: Pergite recta ad Jordanum, et vos baptizate, animas vero vestras baptizate! (Lib. 1, p. 73).

Ja, et saadant Fælledsskab med de Christne er det unægteligt, at Zabierne have; men er det

da Christendoms, at antage nogle af de første Sætninger i al naturlig Theologie og i almindelig, hvad enten man nu vil kalde den reen eller religiøs, Moral? At det nu ikke er saa, at der til Christendom dog nødvendigviis maa høre Troen paa ham, hvis hellige Navn vi bære: det er her ikke Stedet til at bevise; det skalde aldrig behøve noget Beviis for os, mindst paa Eider, hvor Confessionsfesten for ikke mange Maaneder siden paany lagde os, ved Herrens Ord Matth. 10, 32. Bekjendelsen af hans Navn paa Hjerte og paa Tunge. Og dog er det ikke bedre Grunde, end de her anførte, hvorpaa man kan støtte sig, naar man antager, at den zabitte Lære er christelig; dog vil selv Kämpfer *) lægge den Betydning i Zabiernes Daab, at de ved denne Kænselse ville befrie sig fra Arvesynden, som fandt man nogen Læresætning hos dem om den Hellig-Aands Meddelelse i Daaben! Det maa da snarere behøve noget Beviis, at Missionairer virkelig kunne gaae saavidt i deres blinde og falske Tolerance, at de kunne ansee Antagelsen af saadanne for saamange Religioner fælleds Troes-Sætninger som et Beviis paa Christendom, uagtet man — hvori

*) L. c. pag. 448.

Ingen kan være enigere med min Recensent *), end jeg — skulde synes det var nok til at frastjænde en Sect Christendom, naar man vidste, at den ikke antog Jesus for Kristus. For nu ei at gjentage hvad jeg før har bemærket om Skribenterne i denne Materie, og tillige for at vise, at Sagen er ei saa exempellos, som man skulde troe, vil jeg hente Bepiset for denne mærkelige Liberalisme andetstedsfra, og vælge mit Exempel af en bekjendt Bog, som er i Manges Hænder. Saaledes læse vi da i det Münster-Abrahamsonske Værk om den indbyrdes Underviisnings Væsen og Værd (første Deel Pag. 428), efterat det er fortalt om Missionairene i Serampor, hvorledes de havde indrettet særegne Tabeller for de christne Menigheders Skoler; "andre Tabeller indeholdt vel Jesu rene Lære, men nævnte ham ikke, og omtalte aldeles Intet af senere bestemte Troesartikler, der constituere den christelige Lære i dens forskjellige Troesbekjendelser." Og end mærkeligere høre vi om disse Baptisk-Missionairer; — thi det er formodentlig deres, og ei de danske Forfatteres Mening om sand Christendom, der ytres i samme Værk (samme Deel

*) I Maanedstiftet Pag. 406.

Pag. 443) —: Selskabet anlagde i Aaret 1818
 en Skole i Bombay for Indianernes Børn, "og
 respecerende deres Troe fjernede det Alt af Ta-
 bellerne, hvad ene havde Hensyn paa Christen-
 dom; derimod bleve alle almindelige Bibelsprog
 beholdte og hele Jesu ophsiede Lære,
 kun nævnedes han ikke. Derved vandt
 man Juddbyggerne, som uden Mistroie sendte
 Børnene i Skole, hvor de, uden at høre Navnet,
 oplærtes i den sande Christendom, uden
 Dogmer, uden alle menneskelige Tilføjninger."
 Lignende Ptringer, om end ikke saa klart og
 uforbeholdent fremsatte, vil det ikke være vanste-
 ligt at støde paa i det nylig udgivne Skrift: *Ble-
 then aus Bethanien* (Kreuznach, bei Ludvig Chri-
 stian Kehr 1830), hvor H. Schokke især er Ord-
 fører, navnlig under Artikelen: *Missionswesen*.
 Men de anførte Steder kunne vel til vort Maal
 være tilstrækkelige; thi derom kan vel ingen Tvivl
 være, at en Baptist, Christen, der virkeligen har
 det ovenfor angivne Begreb om Christendommen,
 maa ansee den første den bedste Tabier for sin Bro-
 der ei blot i Navn, men ogsaa i Troe. Kunne
 altsaa Christne, ja endog de, som ville udbrede
 christelig Oplysning, lige indtil vore Dage være
 i denne fast utrolige Bildfarelse om de nævnte

disse Kriterier paa væsentlig Deelagtighed i den
 hellige Religion, de selv stræbe at forplante, da
 undrer det os ikke, at andre Missionairer, hvad
 dog altid er begribeligere, kunne lade sig bedrage
 af det Christendoms Skin, hvorved et Religions-
 partie, der baade hylber antagelige moralske Le-
 veregler, og troer paa een Gud og Sjæls Uds-
 delighed, deed med Forsæt og paa Skramt at om-
 give sig. Men som Uoverensstemmelsen imellem
 Missionairernes Betænelser om og de gamle Re-
 ligionskrifters Angivelse af hvad Forhold der
 finder Sted imellem Zabitsmen og Christendom-
 men derved bliver os forklarligere; saaledes be-
 rettiges vi ogsaa ved samme Kjendsgjerning mere
 og mere til at lægge en Vægt paa disse Religions-
 skrifteres Vidnesbyrd, der ligesaa lidet tilkommer
 Reisebeskrivernes flygtige Jagtaagelser, som en
 enkelt Zabiers tvetydige Forsikringer. Naar
 saaledes Kämpfer (anf. St. Pag. 443) og Wolf
 (anf. St. Pag. 438) berette, at Christus — efter
 Zabiernes Formening — blev ikke virkeligen fors-
 sæt af Jøderne, men at den Korfæskede enten
 var hans Skygge eller en anden Person, som lig-
 nede ham, da følger endnu ikke heraf, at de holdt
 Jesus for den sande Christus; thi det kunde ganske
 vel passe paa en Bedrager, at lade sin Skygge

gaae i sit Sted. Og naar Cohoron paa Wolfs Spørgsmaal: om Zablerne holdt Christum for deres Forløser, svarede: "han er Guds Aand, og større end Johannes, men han er ikke død; thi hvorledes kan Guds Aand døe?" da forklares dette halvt indrømmende, halvt undvigende Svar af den Bemærkning, Cohoron siden gjorde i Anledning af Wolfs Spørgsmaal, om Zablerne gjorde Profelyter: "vi troe, at Christne kunne indbyrdes blive optagne iblandt hinanden, og vi iblandt dem." Til at realisere denne Troe sigter nok hele denne tilspørelsende Tilbøielighed for Christendommen; hvorved det kunde lykkes Zablerne at undgaae at faae Missionairer, der vare sendte directe til deres Omvendelse. Ogsaa lykkes det dem, at faae den uden Tvivl retsindige Wolf til at erklære dem for at udgjøre en Christen- Klasse. Men, da vi nu ere mere uistænelige i dette Stykke, spørge vi dem, som Christus spurgte Pharisaerne (Matth. 22, 42.): Hvad tykkes Eder om Christo? Hvis Søn er han? og haabe som Herken Svaret fra den Bog, de kalde hellig.

Nu maa allerede den Omstændighed være os mærkelig, at Zablerne, naar de nævne de Christne, omtale dem som en fremmed Sect, og ei som et Partie, hvortil de selv paa nogen Maade henhøre.

Saaledes Liber Adami 3, p. 75: Quadragesimæ posthæc anni præterlapsi sunt, donec in Jerusalem Jesus, Mariæ filius, natus fuit. Qui autem Jesus, caput Christianorum, gentem sibi conditurus, item sibi matre electa, natus fuit.

Videre sættes vor Messias, efter Zabiernes astrologiske Ideer, iblandt de 7 Stjernebilleder; men den stadelige Indsyndelse, disse have haft paa Verdens Skikkelse og Mennestenes Skjæbne, er en væsentlig Deel af hele Codex Nasaræus. Iblandt disse Himmel-Legemer fører Messias Navnet Rebu, er den Tredie iblandt de Syv, og skal svare til Mercurius, ligesom Navnet selv maa minde om den babiloniske Afgud; Propheten sætter ved Eiden af Bel (Es. 46, 1.); og etymologisk hentyder paa en — falsk — Prophet, af rad. נבא. Sikkerlig maatte mange interessante Sammenligninger imellem den zabiske Rebo, indianiske Jagarnaut og andre orientalske Stjerne-Dæmoner kunne anstilles, og det med Frugt for flere Videnskaber (hvilket ogsaa Norberg i Onomast. Pag. 95 har antydet); men deels vilde disse Undersøgelser lede bort fra vort egentlige Maal, og deels vilde de lede ind i Materier, hvis Behandling nærværende Forfatter ei var voren. Det maa da være os Rok, at nævne nogle Steder,

hvor Nebu ret mærkeligen karakteriseres. Saaledes hedder det i første Bog (Pag. 103), at de onde Engle skulde hylde Nebu-Reskaf paa Bjerget Saddon (𐤒𐤏𐤃𐤏); i anden Bog (Pag. 148), at han skulde fordommes tilligemed de øvrige forhadte, falske, Aander: quo die consummabuntur cælum et terra, sedes vestra, in qua septem stellares, apostatæ omnes, Spiritus, Messias, Sol, Luna, hospitati sunt, peribit, quomodo etiam omnes septem stellares, item Filia homiuis, qui Spiritum, Messiam, Deum Matremque spiritus professi sunt, usque ad diem magnum consumptionis penitus peribunt. Atter hedder det i samme Bog (Pag. 277) om Dømedag: Spiritus et Messias penitus consumentur, duodecim et septem stellares, de quibus iudicium dicetur, consumentur, isti defectionis filii, hospitii perituri domini, fabricæ casuræ domini. Og endelig formænes der i den tredje Bog, hvor Salen havde været om de 7 Stjerner og den Ulykke, der fulgte med at hengive sig til dem (Pag. 67): Qui vero ab eis se vindicans, ab eis omnibus se caverit, ille etiam ab eorum occidione, opprobrio et adulterio, item a compede, occidione et malitia, quas res in hunc mundum Messias disseminavit, se vindicabit. Og at vi nu ikke skulle drage i

Tvivl, at denne Nebu virkelig er Jesus af Nazareth, vor Messias og Fortøser, saa vilke vi desuden lægge Mærke til følgende Steder, der ret egentligen angaa Jesu Person: *Latebit per menses improprie Nebu Messias in ventre matris virginis, deinde cum corpore, sanguine et menstruali pollutione exiturus, in illius sinu educandus, et lactens. Educatus vero apud gentem abortivorum, proponet ingrediens omnem suam doctrinam, et, perversa scriptura sacra, ejusque dictione ac re omni immutata, filios abortivorum perplexos reddet. Parabit sibi sui cultores, editis præstigiatarum documentis: quarum ope sibi credentes tunica caprina vestiet, et coma in capite eorum tonsa, caligine quasi velabit. Festum suum die solis agent. Atque eis dicit: Deus sum verus, Pater meus me huc misit; Apostolus sum (sc. omnium r. nuntius verax), primus ultimus ($\alpha - \omega$), sum Pater, sum Spiritus sanctus, ex urbe Nesra exii. — — Per Diabolos, qui cum eo erunt, mortuis vitam, ut et mortuo loquelam redditurus. Advocabit abortivos eisque dicet: venite, videte, mortuos vivifico, et ut resurgant facio, pretium redemptionis solvo, sum Anusch *) Nasaræus. Spiritus etiam, voco in*

*) ω : is, qui vitam reddit, Joh. 5, 21.

Jerusalem missa, testimonium de eo dicet. — —
 Baptizans hos aqua defectura perversoque bap-
 tismo vivo, in nomine Patris, Filii et Spiritus
 sancti baptizabit, et a baptismo vivo, quo in
 Jordano aquæ vivæ baptizatus es, Adam, avertet.
 Som nu disse Kjendtegn paa vor Messias ere
 tydelige nok, saaledes advaars tidligere, i samme
 Grundsigtes Tone, imod ham: Exponam vo-
 bis, mei discipuli, de Messia mendaci, qui olim
 venturus, miracula in igne, ipse igne vestitus,
 igneque tectus, ostendet: Eminent, suum nomen,
 etiam Jeschu vivificantem se appellabit. Quin
 et super igne sua habitatio futura &c. Vos si
 urserit, et ad eum ieritis, ipsi dissiteamini, nec
 a fide vestra defleotatis, sed nomen Regis altis-
 simi lucis recordemini (Lib. 1, p. 99)! Men
 have de falske Messieren en Tegner, da undrer os
 ikke heller følgende Sted, hvor de falske Disciplene
 ligesaa: Gentes dissentientes Messias dolosus red-
 det. Duodecim item alii impostores per triginta
 annos mundum pererrabunt, qua ætate Dolosus
 in mundo apparebit (l. c. p. 111). Som det gif
 Herren, skulde det da ogsaa gaae dem, der troede
 paa ham; derfor: Proficiscens et perveniens ad
 carcerem Jesu Messie veni et interrogavi dicens:
 cujus hic carcer? cui is umbraculo? Mihi inter-

roganti responderunt: obumbrat se in hoc carcere, quisquis vitam denegavit, fidemque Messis adhibuit. Paa Spørgsmaal, hvad de da havde forbrndt, svaredes der, at de havde handlet: — nomine Jesu Messie, nomine Spiritus sancti, nomine Dei Nasaræorum, nomine Virginis. **§** den paafølgende Samtale imellem Messias og de for hans Skjld Fortabte hedder det videre: Additque Messias: adhuc nescitis, debiles, qui corruistis, me esse Messiam vanum, acutum ad torquendum, callidum ad vanum, portas insanas furore afficientem, opera Spiritus pervertentem, beneficos viros perplexos reddentem, eosque in atram summamque caliginem conjicientem. Vos perplexos cupiditateque ardentem tenui, vobisque argentum et aurum dedi, ut mihi consortie in loco hoc, quo consiato, tenebricoso essetis (Lib. 2, p. 11 sq.). Hvor velfortjent maa ikke ogsaa denne Straf over Messias og hans Tilhængere, efter de zibiste Forestillinger, være, da man ikke blot tilskriver ham en enkelt ulykkelig Begivenhed, som den babiloniske Sprogforvirring (Lib. 2, p. 108-113), men i Almindelighed, at Løgnens og Syndens Rige fik Magt i den derved forførte og fortabte Verden (Lib. 3. p. 39 sq. p. 83. sq.)!

Efter disse utvetydige Udsagn om Frelserens
 helige Person, vil det være overflødig, at dvæle
 ved andre Læresætninger i Zabismen, der stride
 imod den kristelige Theologie, saasom den uchrif-
 telige Foragt for Legemet eller de urimelige
 Drømme, der endog synes ei blot at skulle være
 poetiske, om hine Erkeengle, der føre den fra
 Legemet undslupne Sjæl ad en saare trang, af
 Slanger, Hunde, Løver og Dæmoner bevogtet,
 Dei, indtil Dan. 5, 27. legemligt skal gaae i Op-
 spildelse.

Men, da det nu af det Foregaaende maa
 ansees for noksom beviist, at Zabierne ei alene
 ikke antage, men endogsaa aabenbar stride imod
 Dogmerne om Jesu Person, der udgjøre det,
 hvorved de Christne adskille sig fra alle andre Re-
 ligionsbekjendere: saa kan Resultatet af hele
 denne Undersøgelse ei heller blive andet, end at
 den zabitte Sect i ingen Henseende bør betragtes
 som et kristeligt Religionspartie.

§. 2.

Zabierne antage ikke Johannes den Døber for
 Messias.

Dette er den anden af de to Hovedsætninger,
 jeg troer det muligt, med det Apparat, som er

forhaanden, at bevise om Sablismen. Være der tilstrækkelige Grunde for, at Sablerne slet ikke staae i nogen historisk Forbindelse med Doberens første Disciple, da var det den naturligeste Orden, først at fremføre disse Grunde, og dernæst at sætte vor nærværende Behøvsførelse paa dem. Men, da dette nu ikke er Tilfældet, blive vi vor Plan troe, idet vi først stræbe at fremføre, hvad der om Secten er bevilsligt, og dernæst indlade os i en kort Discussion over hvad der, efter Sagens nærværende Syn, kan synes rimeligt. En saadan Adskillelse kunde naturligvis ikke stes, dersom disse Tyses vare saa noie forbundne med hinanden, at den ene stod og faldt med den anden. Men nu kunne de nærværende Sabier gjerne være de første Johannes-Disciples Vælinge, uden derfor at antage Doberen for Messias, endog om hans første Tilhængere havde gjort det, end sige naar dette ikke var saa. Og omvendt, kunne Sabierne vel dyrke Doberen som Messias, uden at have arvet deres Religion fra Johannes's første Disciple. Endstjondt altsaa disse Undersøgelser kaste meget Lys paa hinanden — hvilket er unøgteligt — baade kunne og bør de dog behandles særskilte, og det saaledes, at man fra det Vidsse stræber at slutte til det mere Evidensomme:

en Regel, der vistnok er saare simpel, men dog ikke synes noksom lagt paa Hjerte af dem, der bruge Udtrykkene: Johannis, Jünger og Johannis, Christus, som vare de synonyme. Imidlertid har vor ovenanførte Sætning ikke blot nogen historisk Betydning, for saavidt den kan bidrage til at oplyse, hvorpaa man ikke maa støtte sine Formeninger om Jabiernes Oprindelse, men er tillige ikke uden exegetisk Vigtighed, fordi man, dersom vor Thesis er sand, derved i det mindste forhindres i at gjøre falske Slutninger fra de nærværende Jabiers Johannisdom til, at der i det Nye Testamente skulde findes en Johannisdom, hvis Befjendere dyrkede Osberen som Messias. Naar endelig den Tid kommer, at Nogen heftiger sig disse Secteristers Ombendelse, vil det ogsaa være ham magtpaaliggende at vide, hvorvidt han behøver at gjendrive hils Fordom om Johannes's Messianitet, samt i Almindelighed, hvorvidt han tør bygge sin Religions-Underviisning paa forudantagne messianske Forventninger.

See vi nu hen til den ældste Kirkes Traditioner, i det Haab der at finde Johannis-Disciple, der tillagde deres Messer Messias's Værdighed, da møde vi kun een Kirkesader, der har opbevaret os Sagn, der her kunde komme i Betragtning.

At jeg søger til Forfatteren af Recognitiones, (er
 enhver bekjendt, som har skjenket Stenhanden
 for vore Undersøgelser nogen Opmærksomhed, ik-
 gesom at Sæderne, der her fortjene at drøftes,
 ere følgende: Sed et ex discipulis Johannis, qui
 videbantur esse magni, segregaverunt se a populo,
 et magistrum suum veluti Christum prædicarunt;
 og dernæst: Unus e discipulis Johannis adfirma-
 bat, Christum Johannem fuisse, et non Jesum,
 in tantum, inquit, ut et ipse Jesus omnibus ho-
 minibus et prophetis majorem esse præaun-
 tiaverit Johannem. Si ergo, inquit, major est omnibus,
 sine dubio et Mose et ipso Jesu major est ha-
 bendus *).

Der fortælles jo unægteligt, at nogle høv-
 uordige Johannis-Disciple havde den Paaskand,
 at Deberen var Messias (og Simon fra Cana
 fik den Befilling at gjendrive disse Vildfarelses).
 Men det Samme er ogsaa fortalt i vore Dage,
 og der have ogsaa været de, som have paataget
 sig at gjendrive — ikke saameget Sagen selv, som
 Fortællingen om den. Hvad Værd har da hilsn
 Beretning i Recognitiones? spørge vi, og be-

*) Clem. Recogn. Libr. X. Bas. 1536. Lib. 1. p. 17
 og Pat. apost. ed. Cotel. recens. Cler. P. I. p. 501.
 Cf. min Lic. Disfert. Pag. 99.

handle begge **Stæderne under Et**, de de findes fremførte i den samme Bog, og gaae ud paa det samme. Dog, først bør vi se paa, hvad **Recognitiones** selv er for en Bog, forinden vi kunne sige Noget om dens enkelte Udsagn. **Recognitiones** — **Gjenkjendelserne**, nemlig **Joderens** og **Sonnens** — er en historisk Roman, udgivet i Slutningen af det andet, eller i Begyndelsen af det tredje Aarhundrede, og som bærer **Clemens Romanus's** apostoliske Navn. At nu **Clemens Romanus** ikke er Forfatter til denne Bog: derom er der fast ikke længere Tvivl iblandt Critikerne; ogsaa indrømme selv de, der benytte sig af Vidnessbyrdene i **Recognitiones**, at disse Vidnessbyrd ere ikke af **Clemens Romanus**; t. Ex. **Walch** paa anførte Sted. Men man bør dog — siger min lærde Recensent i **Literatur-Tidenden** — behandle de historiske Udsagn i dette Værk paa samme Maade, som **Kjendsgjerninger**, der fortælles i andre anonyme Skrifter. Dog er det jo saa, at alle anonyme Skrifter fortjene ingenlunde samme Behandling eller Tiltroe, ligesom de pseudonyme vel i Almindelighed fortjene endnu mindre Tiltroe, for saavidt de ere pseudonyme, end hine, for saavidt de udgaae ganske uden Navn. **Marsagerne**, hvorfor en Forfatter ikke navngiver sig, kunne

ja være saare forskjelliga; men den for hans Tro-
 værdighed farligste er vistnok den, at han selv
 føler, at de Begivenheder, han fortæller, mangle
 Sandsynligheds Ekin, og han derfor ikke vil
 sætte sit eget gode Navn og Rygte paa Spil af-
 ligemed sit Arbeides. Hvorimod det kan være os
 ligegyldigt, hvad enten Forfatterens Navn findes
 eller savnes paa en Bog, hvis Indhold i sig selv
 er os troværdigt. Det vil da ved anonyme
 Skrifter end mere end ved navngivne Forfatteres
 komme an paa, hvad Grad Troværdighed de af
 indre Grunde besidde; saaledes behøve vi ikke at
 vide, at Ulrich v. Hutten er Forfatter til epistole
 virorum obscurorum, for at antage, at de Kjends-
 gjerninger, disse Epistler indeholde, ere sande
 nok. Videre — hvis det er en afgjort Sag, at
 et Skrift er pseudonymt, saa opvækker det alle-
 rede ved dette Falsknerie Mistanke om, at det
 bærer det paa indre Sandsynlighed, idem det
 behøver at tilliste sig et udbortes Auctoritetstegn;
 hvilket jo navnlig gjelder om en saa berømt Mand
 som en apostolisk Faders *). Naar vi nu

*) Men det er hverken bevist eller engang sandsynligt,
 at Forfatteren til Recognitiones har udgivet sig for
 Clemens Romanus. Senere Afskrivere have anset
 ham for at være denne Kirkesfader. . . J. Møller.

anvende disse Bemærkninger paa det Skrift, som
 her ligger for os, da synes det os utvivlsomt, at
 Recognitiones kan ikke gjøre Forbring paa mere
 Artopissie, end en anden opdigtet Række af Be-
 givenheder, hvor disse angaae historiske Data,
 men Sammensætningen og Udviklingen er den
 ubekjendte Forfatters Værk. Men af en heldig
 Forfatter til historiske Romanser fordrer man jo
 ikkun, at de Begivenheder, han fremstiller som
 historiske, have enten i det Væsentlige deres Til-
 svarende i den virkelige Historie, eller i det mindste
 Overeensstemmelse med den Tidsalders Aand,
 hvori de siges at tilbrage sig; samt, at de Per-
 soner, han lader fremgaae for os som historiske,
 i Hovedtrækkene stemme overeens med det Billede,
 den virkelige Historie frembyder os af dem. For-
 fatteren af Recognitiones kunde altsaa med For-
 tænke paa Johannis, Doberens, Disciple, naar
 han vilde vise, hvilke forskjellige dantroe Menin-
 ger de første christne Lærere havde at bekæmpe.
 Thi det Nye Testamente viser jo — hvad det vilde
 være Eensidighed af os, om vi stræbte at bortfor-
 klare — at der var den Tid, hvor Doberens Di-
 sciple havde store Tanker om deres Rabbi og sig
 selv, og desto mindre om Herren og hans Disciple.
 Da de nu imidlertid ikke kunde nægte, at Dober-

ren havde givet Jesum Vidnesbyrd, og altså ikke
 turde reentud oeklere ham for en falsk Prophet,
 saa er det ingenlunde usandsynligt, at de kunne
 have beraabt sig paa saadanne Udsegn af Her-
 ren, hvori han røste Jehannes; naturligtvis med
 Udeldelse af de Steder, der ikke passede for dem.
 Det er sølgelig i Overeensstemmelse med den Tid-
 alders Aand, vor pseudonyme Forfatter vil skil-
 dre, at han fremfører nogle af Johannis Discipels,
 der ei vilde boie sig for den korsfæstede Jesum af
 Nazareth, men priste haardnakket deres egen Mes-
 ser som Messias; og ikke mindre påstønde, at
 han lader een af disse Disciple beraabe sig paa et
 Udtryk af Herren, der maatte fluge behageligt i
 deres Øren. Men, selv om vor Forfatter havde
 ladet dem danne en egen Sect — hvilket endnu
 ikke ligger i Ordene: segregarunt se a populo —
 saa havde vi derfor ikke Ret til at antage, at en
 saadan Sect virkelig havde været til paa eller før
 hans Tid; thi han — som Roman-Digter —
 kunde det være nok, at der var ingen historisk
 Usandsynlighed for, at en saadan ecclesiola kunde
 paa de Tider have dannet sig. Men heraf følger
 da ogsaa, at han kunde upaaanket lægge et:
 "affirmabat" i sin Johannis-Discipels Mund, naar
 der kun engang havde været de, der formodede

det Samme, som han lod Denne paafaae *).
 Derfor: nu denne Slutningsmaade er gyldig,
 følger altsaa heraf, at Pseudoclemens' kan ikke
 lede os videre, men lader os staae, hvorhen de
 Spot, vi tidligere søgte i Bibelen, førte os, nem-
 lig ved den Erkjendelse, at der i Doberens Dage
 og i de første Tider efter hans Døds vare Rogle,
 der mente, han var den forjættede Messias, men
 som dog ingenstunde constituerede sig som et vist
 baade fra Jøder og Christne forstjælligt Religions-
 partie, hvortil de mere og mere manglede af ydre
 Tilskyndelse, men derimod efterhaanden, efter-
 som deres messianske Begreber vare mere eller
 mindre rene, forenede sig med de første Christne,
 som hine, der omtales i Apostl. Gjern. (18, 19.),
 eller ogsaa med de Jøder, der gabe sig under een
 eller anden falsk Messias's Faner. Naar man nu
 hertil foier Irenæus's Tausshed, der dog altid
 maa have Vægt for dem, der tænke sig de første
 Johannisk-Christne hengivne til de samme theofo-
 phiske Vildfarelser, man finder hos de nuværende
 Sabier, samt den Omstændighed, at de øvrige
 Kirkesædrene, der lagde megen Vægt paa Herrens
 Ord, ved Legationen Matth. II, 2.; Luc. 7, 19.

*) Kun saaledes var det min Henfigt i Disser-tatsen at
 interpretere affirmabat med suspicarentur.

ikke grøbe Følligheden til at modtage Johannis blinde Ellhængere; hvorimod Iulianus Epofkate, der just opponerede imod hine Jesu Ord, havde haft en beqvem Anledning til at modsætte de Christne ved at fremhæve disse deres Modstandere, saa maatte der være en ret paafaldende og siensynlig Overeensstemmelse imellem de Johannis Disciple, Pseudoclemens antyder, og de religiøse Partiegængere, som mange Aar senere bleve bekjendte under et lignende Navn, for at vi skulde kunne tillægge hine enkelte Utrøinger i en saa apokryphisk Bog nogen historisk Troværdighed. Derfor er det paa Eiden, at lade Clemens fare, for at see, hvad der findes hos Zabierne, som kan retfærdiggjøre hiin Paastand.

Hvad nu hiin Overeensstemmelse angaaer, som bekræfter deri, at Zabier betyde Osberer, og Mendai di Zohia Johannis-Disciple, da vilde vi her saameget desto mindre drøfte denne Omstændighed, som det er vor Hensigt i næste Afdeling at undersøge Zabiernes Slægtstam med Osberens første Disciple, og det jo maa være indlysende, at Zabierne meget gjerne kunne kalde sig efter Osberer; bevise ham megen Ære baade ved Omtale og ved Skikke, ja endog nedstamme fra ham, eller rettere, fra hans første Disciple, uden

desfor paa nogen Maade at ansee ham for Messias. Skulde desuden de Ceremonier, hvorved Zabierne hellige Døberens Ihufommelse, kunne bevise os, at de tillægge ham Messianitet, da maatte deels Beretningerne om Ceremonierne selv, og, hvad her er Hovedsagen, om Formularene, i det Væsentlige være eens; og deels maatte disse Stikke stemme overeens med hvad Bekjendelser de i deres hellige Skrifter udfige om Døberens Person og deres Troe paa ham. Men nu var Norberg *) og Conti ei enige med Ignatius og hans Efterfølgere om Maaden, hvorpaa Daaben eller de forskjellige Daabs-Handlinger stete; snart hedder det: *quomodo baptizavit (sc. Joh.) Judæos in Jordano eosque servavit, vos etiam servabit; og atter: in nomine Domini primi et novissimi, Domini mundi et Paradisi, altissimi omnium rerum creatoris.* Ved en anden Fest (Pungja) skal jo, som vi før have nævnet, den Alvidende, Kristus, Johannes og Vandet sættes ved Siden af hverandre som ligegygtige Vidner. Ved en tredje Fællehed kalder man ham *optimum nostri auspiciem.* I Bønneformularen hedder han: *Johannes, quem parentis loco colimus.* Og endelig

*) Norberg: de relig. et ling. Sap. l. c. p. 9.

faaer han lade sig noie med Titel af en ~~helt~~ Prophet, og maa see sit Tempel mishandlet, naar hans Bekjendere fremstille de Syge i Johannis Kirken, og forgjæves anraabe hans Bistand *). Naar vi nu i de af Zabiernes Skrifter, der ere os bekjendte, ei finde Johannes omtalt som Messias, da kunne saa tvetydige og i alle Raader tvivlsomme Formularer ei afgjøre Spørgsmaalet, der maatte staae hen, indtil vi fik sikkrere Oplysninger. Men finde vi paa den ene Side ingen messianske Forventninger hos Zabierne, og paa den anden Side Ideen om et høiere, i menneskelig Skikkelse aabenbaret, Væsen: da maae vi vel have Ret til at besvare Spørgsmaalet benægtende.

Naar Talen her er om messianske Forventninger, da menes saadanne Forhaabninger om en Messias, hvilke enten foresindes i vor hellige Skrift som Forhaabninger, eller forkjendes der som opfyldte. Dette maa udtrykkeligen bemærkes og i Bedømmelsen af denne Sag noie lægges Mærke til; thi, uden saaledes at karakterisere hvad vi forstaae ved messianske Forventninger, vilde vi enten staae Fare for at bygge for meget

*) Björnstahts Brieft I. c. Pag. 361.

paa hvad vi ikke vide om Fabierne, eller endog
aaabenbar stride imod hvad vi vide om dem.

Ligesom vi nemlig forhen have hentydet paa,
at Ideen om en gylden Fortid fandtes hos de
fleste Folkelag, hvis indre Livs Historie er os
paa nogen tydelig Maade bekjendt, saaledes op-
dage vi ogsaa hos de paa tusinde Ver og Lande
adskillte Noahs Vælinge en, om end svag, Længsel,
et, om end dunkelt, Haab om en gylden Ewig-
hed, som venter de Fromme. Denne Ewigheds
gyldne Tilstand bestod, efter Haabet, ikke blot i
en retfærdig Gjengjeldelse; der ogsaa maatte
vorde de iblandt de Dødelige, som efter Datidens
Begreber vare gode, til Bedste, men tillige i Op-
høvelsen af det Onde, i Lysets Seier og Mørkets
Opløsning. Ideen om en saadan Tilstand findes
vel hos alle Dødelige, der ere komne til Ahnelse
om Sjælens Trang, og hvilke det ei ved et sørgel-
ligt Held er lykkets at lade pantskeftiste Sophister
rier qvæle dette Pant paa det os bestemte him-
melste Borgerskab. Imidlertid have dog, som
bekjendt og let forklarligt, de østerlandste Folke-
slag første Stemme til at udtale Grund-Ideerne
om Verdens-Freløsningen, saa at selv de sybil-
lteste Bøgers Vink om et tilkommende Fredens
og Herlighedens Rige vel snarest ere ved Stru-

scerne komne fra Osten. .Hvorledes Confutsee i
 saa Henseende nedlagde en herlig Spire blandt
 sine Landsmænd, har "Theologisk Bibliothek" ny-
 lig meddeelt os interessante Beretninger om.
 Men her maa det især være os mærkeligt, at
 denne trossfulde Forsættelse forekommer saare hyppig
 i den persiske Theosophie, saa at der endog
 opbækkes Haab om en Tid, da alt Ondt skal for-
 vandle sig til Godt, Mørkets Rige forsvinde, og
 Ahriman ikke blot ganske miste sit Herredømme,
 som Plutarch i Afhandlingen om Isis og Osiris
 omtaler, men endogsaa, hvad Zend-avesta forud-
 siger, synge Ormusd Lobsange. Da nu de nu-
 værende Zabiers Forsædre unægteligt have haft
 Ophold i Persien, er det ingenlunde nødvendigt,
 at antage de Skabningens Sukke efter Forløs-
 ning, som vi fornemme fast paa hvert Blad i de
 zabitte Skrifter, for Gjenklang fra prophetiske
 Røster i Israel; thi de kunne, ifølge de fore-
 gaaende Bemærkninger, ligesaa vel have deres
 Udspring fra Zend-avesta.

Men Ideen om en gylden Fremtid udtøm-
 mer jo paa ingen Maade Begrebet om en mes-
 sianisk Forventning, hvorunder ogsaa maa indbe-
 fattes Forestillingen om det Guddommeliges Aa-
 benbarelse i menneskelig Skikkelse paa Jorden.

Og ikke mindre vist er det, at en saadan Forestilling fandtes hos Zabierne, om ellers hos noget Folk og nogen Religions Betsjendere i Verden; thi hvilken anden Idee ligger vel til Grund for hele Læren om Ton-Rækkerne og navnlig om Fetahil, end just denne? Men ikke fra vor hellige Skrift behøvede de at hente denne Idee, der sandsynlig kun lidet harmonerer med Skriftens bestandige Fremstilling af Jesus Christus som den Eenbaarne af Faderen; nei! den er Mennekeslægten saa naturlig, at den under de meest forskellige Skikkelser møder os allevegne, hos Folkeslag, der sikkerligen ikke have laant den hos hverandre, saa lidet som Propheten fra Mecca har haft behov at lære sin Rolle af Mytherne om Ilden, Prometheus stjal fra Himmelen, eller hine, om den indiske Bacchus og nogen af Heroerne. Hvor megen Lighed saaledes end Zabiernes Forestillinger om Fetahil *) kunne have med de gnostiske Ideer om Demiurgen — og Gnostikerne vare indbyrdes saa forskellige, at det er vanskeligt, ei i een eller anden Henseende at komme til at harmonere med dem — saa er det derfor ingenslunde nogen velbegrundet Mening,

*) See t. Gr. Lib. Ad. 2, pp. 123. 137. 309. 315.

at antage Sabiismen oprunden af nogen vis gnostisk Sect, end sige af en saadan, som havde en kristelig Herkomst eller Retning.

Endelig udtræbes til Begrebet om en meskansk Forventning ikke blot hvert af de ovenfor anførte Begreber i og for sig, men tillige Foreningen af dem begge. De lede ogsaa, ret udbillede, til hinanden. Thi ligesom Forventningen af en Lyksaligheds-Alder maa opvække Tanken om et med meer end menneskelig Kraft og Hellighed udrustet Væsen, der skal realisere huius Forventning: saaledes vil hverken Forstanden eller Selvfjertigheden lade sig nose med Indbildningskraftens Frembringelser af en Gude-Lid og Gude-Spner, men sætte disse Aabenbareelser i Forbindelse med Mennekeslægten's Trang til Frelse og Forløsning. Saaledes føde da hine Ideer i Forening Haabet om et overjordisk Væsen, der skal være Ophavsmand til den Lyksaligheds-Tilstand, efter hvilken Verden føler Forlangsel. Dette Haab er en saa fuldstændig meskansk Forventning, som den kan findes hos dem, der ei have nogen anden Basis at støtte den paa, end deres eget Hjertes dybe Trang, og mere eller mindre dunkle, men af dem misforstaaede Oldtids-Sagn om den sande Forløsning, Herren havde

afvænkts sit Folk i Tidens Gylde. Vel hedder det
 om Zebierne, at de vente ingen Messias *) — og
 saa hedder det med Rette, naar vi tage Messias-
 Begrebet i bibelsk Betydning — men hiint Haab
 om Menneffets Forløsning fnytte de dog til
 Hon-Aabenbareller; og ligesom den Grundtanke,
 der gaaer igjennem hele Cod. Nas. min. bestaaer
 i det enkelte Menneffes Befrielse ved en Kon fra
 Jordens Fængsel og Legemets Lænker: saaledes
 er det en rimelig Slutning, at de tænke sig den
 hele til Evælle bestemte Menneffeslægts Forløsning
 tværksat paa en lignende Maade. Dog — hvor-
 ledes de nu end forestille sig denne; og ved deres
 Særkjærlighed for Emanations-Systemet er det
 rimeligt at antage, de snarere tænke sig flere
 Gjenløser, end een — er det dog i hoi Grad
 ubesriet at mene, de have erholdt disse Ideer fra
 vor eller den jødiske Religion, der henfører Al-
 verdens Gjenløsning til eet Moment, ved den
 Enffes Aabenbarelle. Her opfordrer derimod
 Sagens Natur os atter til at vende vort Blik
 mod Persien, hvor der endog fandtes renere
 Messias-Begreber for Christi Komme, end i
 Codex Nasaræus efter samme. Men høre vi nu

*) Bjarntahl, a. St. p. VI.

Send de besta tale om Mchanderbega, der vel nek-
 op svarer til hvad vi kalde restaurator mundi;
 høre vi Mytherne om den onde Mand, der skulde
 lade sig tilsyne med ham og overvindes af ham,
 og endelig Løfterne om den Retfærdighed, han
 skulde bringe for Dagen som en Kongernes Konge
 og Fredens Gjenbringer: da begribe vi vel, at
 her er mere end Stof nok til at danne sig Fore-
 stillinger om et Messias-Rige, og det langt mere
 udviklede, end vi i Zablismen have fundet dem.

Paa den ene Side kunne vi altsaa fremvise
 en anden Kilde til Zabliernes Gjenløsnings-Haas
 (der desuden synes at skulle opfyldes mere enkelt-
 viis, end henføres til et almindeligt Fortol-
 nings-Værk), end Spaadommene i det Gamle
 Testamente; og paa den anden Side kunne vi se,
 hvortæn for saa vidt de vare opbevarede i det
 skrevne Ord, eller overleverede ved Tradition,
 ligge til Grund for den Art Messias-Forhaab-
 ninger, der forekomme hos Zablierne. Thi be-
 tænke vi lidt nøiere, af hvad Art de Messias-
 Forhaabninger vare, som bleve nærede af Israels
 Folk, og fra dette kunne tænkes overgivne til de
 nuværende Zabier, da maatte vi vel kunne inddele
 dem i de ret fortolkede, de blot prophetiske og de
 talmudiske. Da vi endnu tør, uden Frygt for

Schlemmers truende Syner, antage, at Haabet om den Guds Salvede, der i Tidens Fylde skulde fælle Jakobs Huns, i hele den gamle Pags Dage, som en Lybsstraae sinner i Mørket, svævede under al Lykke som under alle Forsmædelser for hver troende Israells Blif: saa tør vi ogsaa troe, at det vare flere, end een Simeon, som ikke blot glædede sig ved at see Herrens Salvede, fordi han skulde worde en Hertighed for Israells Folk, men ogsaa fordi han skulde worde et Lyb til at opløse Hedningerne og den Frelse, Gud havde beredt for alle Folks Aasyn. Men vistnok var et saadant Blif for den rette Ubløggelse af de gamle Propheters Sandsagn en saa stor Sjeldenhed i Israel, at det end ikke engang fandtes fuldelig hos Herrens egne Disciple, førend efter den Hellig Aands Udgydelse. Vi maae da antage dette Blif selv for en særegen Aandens Gabe. De, som betragtede Forjættelserne, der vare indprægede paa den gamle Pags Table, med dette Blif, nærrede da i Aanden christelige Messias Begreber, og det førend Christus selv havde forkyndt sit Riges Komme. Som den Mærkeligste blandt dem, der saaledes ret forstode at fortolke Fædrenes Haab, staaer Doberen for os som det Gamle Testaments Prophet. Havde han nu efterladt sig

et Religionspartie, kunde den Formodning opstaae, at dette bebarede ligesaa rene Messias-Begreber som Sectstifteren. Men da nu Osberens aldeles ikke vilde være Sectstifter, da han uafslædelig pegede paa Jesum af Nazareth som Den, der skulde opfylde som Løben, saa Propheterne; og derimod de Partiegængere, der udgives for at have arvet Messias-Begreber efter ham, forkaste Jesum af Nazareth, og beraabe sig ingenlunde paa Propheterne som Propheter: opdage vi, ved at drøfte hlin Formodning, ikke blot den psykologiske Selvomdfigelse, at Zabierne skulde af deres Lærer have annammet rene Messias-Begreber om en aandelig Alverdens Frelser, pleiet og næret dem, og dog af jordiske, urene Hensyn forskudt den Frelser, deres Lærer betegnede dem; men vi opdage tillige den ubegribelige historiske Selvomdfigelse, at Zabierne skulde være en Tro, der grunder sig paa den rette Fortolkning af saadanne hellige Skrifter, hvilke de ingenlunde antage som Troes-Fundament, og som vare skrevne af og for et Folk, der er dem det modbydeligste i Werden. Det Første er vist i Undersøgelsen om Zabiernes Christendom; det Andet skal strax nedenfor vidtløftigere dokumenteres. Men her vilke vi derhos bemærke, at, naar Pseudo-Elemens for-

tæller, at Johannis-Disciplene adskilte sig fra Folket, kan dette jo ganske vel passe paa en Sect, som bevarede aandelige Messias-Begreber tiltrods for Mængdens fjendelige Forhaabninger; derimod bortfalder ogsaa i dette Stykke al Mistanke om de uværende Zabiers Slægtskab med hine Disciple, naar vi betænke, at Sidstnævnte beraabte sig paa et Folks Prophet, hvilke Zabierne foragte, og paa en Religionskifters Udsagn, hvortil Zabierne forkaste som en Morkets Mand. Men nedstamme Zabierne derimod ikke fra Osberer, bruge de, som før er godtgjort, ikke det Gamle Testament som Træskilde, og forstøde de Jesum som Messias: da kunne de allerede som saadanne den sande Aabenbarings Foragtere ikke antages at have rene Messias-Begreber, da vi ellers, i Strid med vor hele religiøse Overbeviisning, maatte indrømme dem en særegen guddommelig Aabenbaring. Vi behøve da end ikke at drøfte de enkelte af de Messias-Begreber, vi maatte søde paa i Zabierne, for med Sikkerhed at vide, at vi ei der kunne finde de rene, aandelige Forventninger om Verdens Forløsningen, hvilke maatte være oprundne af Israels gamle, rigtigt fortolkede, Forjættelser. Men kunne vi nu ikke tænke os, at nogle blandt Israels Folk havde

holdt fast ved disse Forjættelser, som de angik
 vare, uden at blande dem med senere Tilføen-
 inger, men ogsaa uden at see dem i deres rette Op-
 slydelse? (En saadan Tanke maa jo ligge til
 Grund for Begrebet af det saakaldte mosaiske
 Troes-Samsfund, om dette Navn ei skal være
 vilkaarligt). Og var det ikke meest venteligt, at
 finde slige messianiske Forventninger, hvilke vi
 falde de blot prophetiske, hos Disciple af den
 Mand, der var den Sidste iblandt det gamle Is-
 rael's Propheter, eller hos Saadanne, der uden
 at staae i nogen historisk Forbindelse med Osberen
 dog formedelst en indre Sympathie siden havde
 valgt hans Navn til at betegne det Væsentligste
 ved deres Troe? I denne Formening indeholdes
 i og for sig ingen Modsigelse, og den fortjener
 saameget desto mere en udførligere Gjendrivelse,
 end hiin, som det vistnok var lettere at finde et
 Nathanaels Hjerte, end et Simeons Blik iblandt
 Israelliterne. Vel kan ingen Israelit tilfulde
 kjende og oprigtig troe paa Fædrenes Messias-
 Haab, og dog endnu vente dets Opslydelse. Vel
 var det ellers ikke Jodernes Sædvane, at gjøre
 dem til Israels Forskere, som ei selv gjorde sig
 Umage for at tilvende sig Messias-Tre; hvorfor
 Nehemias ligesaa lidet, som Judas Maccabæus

efterlod sig nogen Sect, der dyrkede dem som For-
 løseren. Det var det umuligt, med Høie at for-
 klare sig de prophetiske Løfter opfyldte ved nogen
 Anden, end ved Jesum af Nazareth. Men, da
 det Gamle: homo est animal, non semper sibi
 constans, altid gjælder dobbelt, naar Taleren er
 om religiøse Misfarelser, er det ikke nok a
 priori at vise det Urimelige i en saadan Fastholden
 ved Prophetierne, med speciel Anvendelse paa De-
 berens formeentlige Messianitet; men det vil
 blive nødvendigt, at sætte disse, som vi have
 kaldt dem, blot prophetiske Messias-Forventnin-
 ger ved Siden af hvad os er bekjendt om den Deel
 af de jabiske Religions-Meninger, som hertil
 hører. Nu hedder det rigtignok i de Bjørnståblske
 Breve (a. St. Pag. 379), at de selv sige, de kun
 følge Moselov og Johannes's Lære; men her er
 et Tilfælde, hvor vi, efter vore angivne Grund-
 sætninger, hellere maae troe deres skriftlige, end
 deres mundtlige, Angivelser, hellere Abraham
 Echellensis *), end Conti. Det er visseelig ikke
 til Moses's Auctoritet de appellere, eller under
 hans Lov de indskyde sig i deres hellige Skrifter.
 Derom kan allerede et fløgtigt Bekjendtskab med

*) Bruns: Ueber die Jaber; Paulus's Memorabilien
 St. 3. Pag. 64.

Visse overbevise os. Og havde de end en hemmelig Lære, som er os ubekjendt, da vilde de vel deels ikke aabnbare den ved deres Ord, medens de holde den skjult i Bøger, som dog ellers ere dem dyrebare, deels kunde dog deres esoteriske og exoteriske Lærdomme ikke aabnbart stride imod hverandre. Men det maatte være saa, hvis den Hypothes, vi her omhandle, skulde være gjældende. Thi vi finde i den gamle Religion saadan, som den i Codex Nasaræus er os overantvordet, aabnbare Beviser *) for, at Zablerne tiltroe Stjernerne en betydelig, vistnok end Indskydelse paa Menneskenes Skabne; hvor stridende imod Hebræernes rene Lærdomme om den eneste sande Guds almægtige Styrelse! Vi høre Fetahil fortælle om Verdens Skabelse: Cum formatus ego Fetahil e fonte splendoris multi fuissem, cum meus pater, suscepto consilio, ex fonte splendoris me procreasset, cum me procreatum veste splendoris velasset, lucisque tegmine operuisset, et magnam coronam creaturarum splendore lucentium mihi dedisset, jussit: surge, mi fili, abi, orbem terrestrem vi coaguli in aquam nigram missi condensa, condensa orbem

*) Med hvilke Bohorons udsagn, at de ei tilbede Stjerner, ei indeholder nogen Indvending.

terrestrem Jordanorum et torrentium, aperi in eo puteos, atque para Adamum corporeum, ex quo electi existant, ascensuri locumque lucis visuri *)). Men imod Haderens Gud tog han de 7 Stjerner til Haandlangere ved Verdens Dannelse; og derfor hedder det videre: Fabrica mundi Fetahilo sublata fuit: ipso in carcerem magnum coniecto, ibique vinculis constricto et mensuro, donec orbis periret, quia verbum Patris immutaverat. Scilicet, quia verbum Patris non firmiter tenuerat, sed, quod suus pater ipsi non præcepit, fecerat, in carcerem magnum coniectus est: velo inter eum ejusque patrem Abatur obtento, ut alter quidem alterius vocem audiret, faciem vero non videret **). I hvilken Strid saae nu ikke disse Forestillinger med den mosaiske og prophetiske Fremstilling om den eneste sande Gud som Himmels og Jordens Skaber, der saae alt. Det, han havde gjort, og see! det var Altsammen saare godt! Som allerede disse anførte Steder vise, og hvad der isvrigt er beviisligt af det første det bedste Sted i Liber Adami, er det en væsentlig Deel af den jabiske Religion,

*) Liber Adami 2, p. 309.

***) Liber Adami 2, p. 315.

at troe paa en Række gode og onde Kon-Clakser, der have deres Oprindelse fra Lysets og Mørkets Rige, fra Ethern og den raae Materie, og som tilskrives gavnlig eller skadelig, men i alle Maader virksom Indflydelse paa Menneskets Liv og Død. Disse Forestillinger staae ligesledes ganske i Modsigelse til den rene Jødedom. Thi, at jeg her skal bruge Herders Ord — Gott, ein Einziger, Jehovah, unaussprechlich, in seinem Wesen unzertrennbar. — — Abflüsse fanden bei ihm nicht statt; das unanschaulbare Licht konnte sich nicht in Lichtströme, die Flamme nicht in Flämmchen theilen; noch weniger sich mit der Finsterniß mischen und mit ihr Ungeheuer erzeugen. Götter- Erzeugungen kannte die reine jüdische Religion nicht; sie waren ihr von Grundaus zuwider *). Men just disse skabte Meninger ere Grundlærdomme i deres Religion; hvori de altsaa paa ingen Maade harmonere med den sande Jødedom, og hvorved de tillige staae i Opposition imod de prophetiske Forestillinger om Herrens Salvede, den Guds Eenbaarne. Dog da vi nærmest her tænke os Jaberne holdende fast ved disse Forestillinger i al deres Dunkelhed, uden at ville indlade

*) Von Gottes Sohn nach Johann. Evang. Pag. 89. (Riga. 1797).

sig paa nogen theosophisk Forklaring, maae vi med endnu større Opmærksomhed betragte de historiske Elementer i hine Messias-Forventninger. Thi just det Historiske som det Visse maatte de holde fast paa, der ei lode deres Troe hvile paa noget philosophisk Grundbegreb eller nogen poetisk Forklaring af Prophetierne. Holdt ikke ogsaa Nathanael fast endog ved den jødiske Fordom, at intet Godt kunde komme fra Nazareth! Men nu er det historiske Element i den prophetiske Messias-Forventning, at af Davids Familie, af Abrahams Slægt skulde han fødes. Nu holdt alle saadanne Israelliter, som vi her beskrive, fast ved den Mening, at, ligesom Messias unægteligt først skulde aabenaes for Guds udvalgte Folk, skulde han ogsaa ene aabenaes for det, eller i det mindste kundgjøres Hedningerne i Overensstemmelse med de mosaiske Institutter; hvorfor ogsaa Petri Hentykkelse var nødvendig, inden han gik til Cæsarea. Hvad finde vi da af disse Grundbetingelser for al prophetisk Messias-Troe, naar vi raadspørge Zabierne? Vi finde ikke blot de meest forvirrede og selvmodsigende Fortællinger om Abraham og David, hvilket maae være os ganske ubegribeligt under Forudsætning af en jødiske Oprindelse til deres Messianske Forventning.

ger; men vi finde et indgroet Had imod Abraham og det Egn, hvorved hans Slægt skulde adstikke sig fra andre Jordens Folk; t. Ex. Lib. Adami 1, p. 89. Herom var der ingen Grund for Cohoron til at fordsølge Sandheden, og derfor synes han ogsaa ret af Hjertets Grund at have svaret paa Wolfs Spørgsmaal: Wie haltet ihrs mit dem jüdischen Geseß? Ant w. Wir fragen nicht darnach. Fr. Habt ihr die Bescheidung?— Ant w. Wir hassen sie. Wer beschnitten ist, ist verloren, und kommt nicht ins Abin Dinbara (Lichtreich). Ganste i Overeensstemmelse med disse Svar ere Schellenski's forhen anførte Beretninger; og her stemme ikke blot Reisebeskrivelserne indbyrdes overeens, men tillige disse's Udsagn med Zabierne's egne Skrifter. Da ikke desto mindre Kirkehistorikere som Mosheim *), og tildeels Meander **) ansee Zabierne for en jødisk Sect, og

*) Sabii secta videntur esse judaica. Mosheimii institut. l. c.

**) Wel antager denne berømte Historiker i Allg. Geschichte d. christl. Religion und Kirche B. 1. Ab. 2. Pag. 646 Not.. at Zabierne, efter deres første Oprindelse, nedstamme fra saadanne Jahannis-Disciple, som imod deres Lærers Aand havde efter dennes Martyrdom antaget en fiendtlig Retning imod Christendommen; men han sætter dog siden (Pag. 654)

Enhver sees let, af hvor megen Bigtighed denne Omstændighed maa være, for at afgjøre, om de antage Døberens for Messias, saa ville vi endnu betragte denne Hypothes fra dens tredie Synspunkt.

Hvo der kjender Noget til Zabiiismen med alle dens urimelige og phantastiske Ideer, maa nemlig langt snarere ledes til den Formodning, at denne forunderlige Religion er oprunden af Cabbala, end af Canon *). I hvor modsættende end de zabiste Sværmerier ere Døberens egen klare, bibelske Overbeviisning, var det dog tænkeligt, at Døberens Disciple kunde have misforstaaet de dybe Ord han talede, og søgt at forbinde dem med egne Paafund og anden orientalsk Wiisdom. Vi finde jo ogsaa ellers iblandt flere gnostiske Secter en, som man skulde troe, uanturlig Sammenblanding af hedensk Wiisdom og sand og falsk Jødedom og Christendom; i hvilken

Zabierne mellem de Gnostiker, som før deres Overtrædelse til Christendommen ikke havde været den mosaiske Religion hengivne, men allerede tidligere havde dannet sig Gnostis, som var Jødedommen modsat.

*) D. G. Tychsen, oder Wanderungen durch die Gebiete d. asiat. Lit. von Hartman. 2 Bd. 1 Abtheilung. Pag. 415 fg.

Henseende Døphiterne blive os mærkelige, for saa vidt de i flere Henseender have Lighed med Zabierne, saaledes med Hensyn til Jaldabaoth, der med sine 6 Engle svarede til de 7 Stjerne-Mander: Solen, Maanen, Mars, Venus, Jupiter, Merkur og Saturn. Ei heller er Ideen om Stjernernes Indflydelse paa Menneskene fremmed for de nyere Jøder, hvem Astrologien maatte være en kjær, som en indbringende Videnskab. Vel kunne Vænes som Udstrømmelser fra Guddommen ei fortjene Plads i nogen jødiske Theologie, men dog spille Englene en vigtig Rolle hos Talmudisterne; og det just Gabriel, den personificerede Guds Kraft *גבריאל* *). Men i Lib. Ad. er det ogsaa Gabriel, der undertiden kaldes *Abel Zivo*, der fuldfører Verdens Skabelse, hvilken *Fetahil* havde begyndt paa, men stilt sig saa flet ved (Lib. 1, p. 177; Lib. 2, p. 315). Endelig skal der imellem Zabierne være et Sagn om *Døberen*, der bestod mandelig i en Kamp mod en Slange, som kom op af *Soen Tabaria* (*Liberias*), men blev fældet af den zabiske *Sigurd Fafnersbane*. Af denne Fortælling kunde man jo, under Forudsætning, af Zabiernes Kjendskab til Hebræer-

*) See Th. Ch. Tychsen i Ståndlins Beitræge. 2 Bd. Pag. 310; 3 Bd. Pag. 12.

nes første Messias-Bint, slutte, at Doberen var dem den Helt, der knuste Verdens-Fiendens Hoved. Men al denne Liighed imellem Zabiismen og Salmudismen (s. v. v.) er dog kun tilfældig, og let at forklare paa anden Viis; især ved Zabiernes Ophold i Persien og Smitte af Manichæismen. Thi ogsaa efter Zend-avesta ere de 7 værste Aander bundne til de 7 Planeter, ligesom hos Zabierne. Af Snosifterne kunde de langt bedre lære Konernes Væsen og Virksomhed, end af de nyere Jøders Angelologie; og af Manichæerne, med hvem de ikke derfor behøve at staae i noget historisk Slægtskab, ikke blot hele det dualistiske System, men ogsaa Sjælens Renselse efter Døden i en Art Skjærbild i Sol og Maane. Hvad hiin Mythe om Johannes som Slangedråbereren angaaer, da behøver hverken nogen ægte eller uægte-Udlæggelse af og Tradition om Gen. 3, 15. — som et ved Moses opbevaret Guddoms-Ord — at have ligget til Grund for den; thi ogsaa i den indiske Mythologie findes jo den samme Idee udtrykt i den smukke Allegorie om Krishna, der strider mod Slangen, overvindes af den, men dog kun for til Slutning at beseire den, og sonderknuse dens Hoved: en Lighed, der ikke er den eneste imellem Zabiismen og den indiske Mytho-

logie, hvilke t. Ex: begge lade Coner fremkomme af Eg. Er det altsaa kun Tilfældigheder, hvori Zabierne harmonere med de jødiske Bildfarelser, da er der derimod en gjennemgribende Disharmonie imellem de jødiske Ideer og det talmudiske Messias-Begreb. Jo urenere dette er, desto mere kunne vi vide, at de, som hylbede det, maatte udhøve Alt hvad der kunde smigre Rationalistheden. Som Jøderne da troede sig fødte Medlemmer af et Theokratie, er det i sin Orden, at jo mere de vanslegtede fra Fædrenes Dyder, desto mere magtpaaliggende var det dem, at udsmykke Fædrenes Forhaabninger om den Herlighedstid, der ventede dem, og ene dem, som Guds eget Folk, medens Josaphats Dal skulde fyldes med Fiendernes Been. Og nu maa det af det Foregaaende allerede være beviisligt nok, hvor langt det er fra, at Zabierne have en saadan Tilltroe til den Jødefolket bestikkede Herlighed; men for dog end mere at oplyse den skjærende Modsigelse, og, for at Stederne indbyrdes kunne bekræfte hverandre, vil jeg her anføre nogle Steder af Liber Adami, der paa det tydeligste udtale Had imod Jøderne, af hvis synderlige Udvalgelse de dog ei ventede sig Raade. Saaledes Lib. 1, p. 89: Existet tum gens abortivorum, quæ sa-

crificio pingvi animalis generis oblato, suoque sanguine in sanctuario effuso, quod nefas faciet, populusque domus Israelis appellabitur. Videre Lib. 1, p. 227: Quas gentes Sol Adunai condidit, eæ omnes hunc venerabuntur. Et in his, quas Adunai concivit, gentibus populos domus omnis Israelis erit. I Lib. 2, p. 215 bebreides det de Ugudellige, at de efterlade indhørdes at paamine hberandre om: vitam præcellere morti, lucem præcellere caligini, bonos et egregios malis, quod dulce svavius esse amaro, diem præcellere nocti, diem solis præcellere sabbato, nasaræismum præcellere judaismo. Endelig er deres Had til Jerusalem ligesaa mærkeligt som den ovenfor anførte Foragt for Sabbaten. I den Bye troede de da ikke, de skulde nyde den himmelske Herlighed, om hvilkfen det hedder: Condiderunt septem Stellares Jerusalem, urbem, in qua Abortivi existerunt, quibus etiam opera caliginis tribuerunt. (Lib. 2, p. 299).

Maar vi nu anvende disse Bemærkninger om Zabiernes meskianste Forventninger ved Siden af de jødiske paa de opfattede Spørgsmaal om Johannes's formæentlige Messkiantet: da maa Resultatet blive, at Zabierne i Alt hvad der er karakteristisk paa ingen Maade have Messias-Be-

greber tilfælles med Jøder og Christne; og at de folgelig slet ikke holde Døberen for Messias, naar Ordet skal tages i den Betydning, Bibelen og Historien have underkastet det.

Hermed skulde man synes denne Undersøgelse maatte kunne sluttes, for saa vidt den gik ud paa at vise, at de saakaldte Johannis-Christne ligesaa lidet ansee Døberen, som Jesum af Nazareth, for Kristus; men for end ydermere at godtgjøre det Ubefoiede i den Wildfarelse, at Zabierne dyrke Johannes som Messias, bør jeg til Slutning anføre den mærkelige Omstændighed, at Johannes ikke engang indtager den øverste, men maa derimod lade sig nøie med en underordnet Plads i deres Kon-Rækker, saa at Oscanderbega'er langt snarere Messias for Perserne og Krischna for Indierne, end Johannes for Zabierne.

Oftere læse vi nemlig, at Lissbudet — Mando di Chaje — har ladet sig tilsyne i Verden; men de Steder, som maa være os, der kun have påtaget os fra een Side at berigtige Begreberne om Zabiismen, de mærkeligste, ere de, hvor denne — den høieste incarnerede Kon — siges at holde Samtale med Døberen. Saaledes læse vi da i Lib. Adami 2, p. 17 sq.: Præcepta hæc Johannis Baptistæ: Cum legens ille Jordanum

aquæ vivæ baptismum virum perageret nomenque
 vitæ invocaret, contendit Nuntius vitæ ad Jo-
 hannem Baptistam, et ei dixit: surge Johannes!
 baptiza me baptismo, quo baptizas, nomenque,
 quod prædicas, super me pronuntia! Respondit
 Nuntio vitæ Johannes: esuriens meus venter cupit
 edere, sitiens meum corpus cupit bibere. Le-
 gumina colligo. Requiem ut oculis immittam,
 circumspicio. Gravis mihi animus. Prima luce,
 si veneris, te baptizabo. Tum surrexit Nuntius
 vitæ, et, oculis in locum omnis splendoris subla-
 tis, preces animi magni fudit. (Nu sælger en
 Trylleformular, for at indbyrde Osberen i Søvnen).
 Cui somno excitato Nuntius Vitæ dixit: Pax tibi,
 mi Domine Johannes, Abo Sabo, domine gloriæ.
 Cui Johannes: Veni in pace, filie parvule; in-
 vitatum te heri ad Jordanum perge, extende tua
 brachia, atque me exceptum vivo baptismo, quo
 baptizas, baptiza, et, quod nomen prædicas,
 super me pronuntia. Johannes: quadraginta et
 duos annos Jordanum ego legens, animas aqua
 baptizavi; me autem nemo ad Jordanum vocavit.
 Tecum, puer parvule! tres annos unumque diem
 nato, ad Jordanum me conferre volo. (Da Lids-
 Budet nu forlangte af Johannes, at han skulde
 døbe ham, svarede denne): Myriades animarum

aqua baptisavi, vir autem sui similis ad me non venit. Verum in sicco quomodo te baptizem? Nuntius vitæ: alluvie redeunte, tecum ibo, atque me tum baptismo puro, quo baptizas, baptizes, nomenque, quod prædicas, super me pronunties! Redeunte autem aqua Jordani, quæ excisa et exsiccata fuerat, Nuntius vitæ cum Johanne illuc contendit. (Nu præste Gistene i Hæbet og Fuglene under Himmelen Libs. Budet med disse Ord: Bene sit tibi, Nuntie vitæ! beneque sit loco, ex quo accessisti, ut etiam laus et perennitas sit loco magno, quem petes! Johannes, voce piscium ex amne voce avium ab utraque ripa alvei in illius aures incidente, cognovit, Nuntium vitæ secum iter suscepisse, ipsique dixit: Tu es ille vir, in cujus nomine baptismo verò baptizo. Respondit: cujus nomine baptizas? Johannes: nomine, quod mihi patefactum fuit, nempe nomine te Manu Semiro. (Da bad Johannes Hønen om Undervisning og Betsguelse med disse Ord): me institue, mei miserere, mihi que patefac. arcana regum &c. — — Quo audito Nuntius vitæ pallium, quo Johannes involutus et constitutus erat, ipsi detraxit, ipsique, suo indumento, carnis et sanguinis hoc indumento, in Jordanum projecto, stolam splendoris induit, et purissimam lucis

tlaram imposuit *). At nu denne Incarnerede Genius, Wando di Chaje eller Enusch Utro, ikke er vor Messias, haaber jeg ved G. I nofsom at have godtgjort, saa at vi her kun behøve at holde os til hvad der af de samlede Steder maa være indlysende: at der — hvad enten i legemlig Skikkelse eller som et Skygebillede — har aabenbaaret sig en Voon, hvis Befuldmægtigede Doberen kun var, og til hvis Forløsning han trængte, saa at han, endog saa uden at tage Hensyn til bibelske Messias-Begreber, paa ingen Raade kan anses for Zabiernes Messias.

§. 3.

Gisninger om Zabiernes Oprindelse.

Uagtet vi formedelt vore Kilders Utilfrættelighed, og især fordi vi saa godt som Intet kjende til Sidra Jahja, ei med nogen Sikkerhed kunne besvare det Spørgsmaal, der af sig selv maa opkomme ved Siden af de tvende Paastande, vi ved vore foregaaende Undersøgelser have stræbt at godtgjøre, nemlig om Zabierne nedstamme fra Johannis Disciple: saa følger det dog baade af den menneskelige og af Sagens Natur, at det

*) Sammenlign Tychsens Oversættelse i Stäudlins Beträctte. 3 B. Pag. 26.

maa være os interessant, at see, hvorvidt man har gyldige Grunde for denne Hypothese, eller om den ligesom de foregaaende hviler paa usikre Formodninger eller forudfattede Meninger. Det maa jo selv ved Materier, der ikke, ifølge Kilderne og Videnskabens nærværende Bestaafenhed, kunne bringes til noget Resultat, være gavnligt, at komme til den, om end kun negative, Visshed, at Sagen endnu ikke er afgjort, ligesom det ei heller kan være ganske uden Frugt for Videnskabten, at see til hvad Side Undersøgelsen helber, og hvor man snarest skal tye hen, for at skaffe den Oplysning. Og saaledes tilstaae vi, at det synes os, efter Sagens nærværende Stilling, rimeligst, at Zabierne ei nedstamme fra Doberens Tilhængere, samt, at Persien er Stedet, hvor Lyset fornemmelig skal søges til at fordrive Materiens Dunkelhed. Hvorledes vi ere komne til denne Formening, skal det Følgende kortelig vise; og kunne vi haabe, her ei at skulle friste Læserens Taalmodighed ved for megen Vidtløftighed, da vi i Beviisførelsen kunne i det Væsentlige støtte os paa hvad der i det Foregaaende, men fra andre Synspunkter og i anden Hensigt, er fremført.

At nu Johannes den Dober ei selv vilde være nogen Sectsiffter, men saare vel vidste, at

han kun var sendt, for at berede Veie for den Herre, der skulde være Alverdens Frelser, det maa være enhver Bibellæser en afgjort Sag; ligeledes har jeg, som jeg haaber, i min Lic. Diss. beviist, at der ei i det Nye Testamente findes noget Spor af en Johannis-Sect, der skulde have dannet sig efter Døberens Død.

Imidlertid staaer jo altid det Spørgsmaal tilbage, hvorledes det da gik med Døberens Disciple, efterat de havde mistet ham? Det synes os rimeligst, at de enten forenede sig med de Christne, i Overeensstemmelse med Aanden i hele deres Rabbis Lære og hans udtrykkelige Uttringer, samt det Exempel, Mange af de første Johannis-Disciple havde givet, eller, om de kun dunkelt havde fattet Kisten i Orkenen, holdt sig til deres Landsmænd Jøderne, iagttogte deres Ceremonier, og ventede med dem den Frelser, der skulde komme. Disse forhen fremførte Formodninger have vi ogsaa, hvad den første Deel af dem angaaer, seet opfyldte i Vigils saavel som i Evangelisten Lucas's Beretning om de første Johannis-Disciple, hvis Overgang til Christendommen efter Herrens Himmelfart er bleven os kundbar. Nu er Stedet at see, om vi have nogen Grund til at troe, Historien ogsaa giver vor

anden Gidning Medhold. Skulle vi med Føie tænke os en Johannisdøm efter Osberens Død, da er det rimeligst at forestille sig den som en jødiske Sect, der ei var i væsentlig Opposition imod noget af Jødernes dogmatiske Begreber, men adskilte sig fra de andre jødiske Secter ved ualminnelig Strængthed i Sæder, og betegnede, ja indrørpede denne ved en Johannes-Daab. Og nu har man virkelig hos Kirkesædrene, især naar man tager de apokryphiske med, fundet Spor til en Sect, hvis Beskrivelse nogenlunde stemmer overens med ovenstaaende a priori udfastede Grundrids. Sectens Navn er Hemerobaptister, og det er ikke saa Skribenter, man citerer for at godtgjøre dens Existens *). I det Fragment, Eusebius har bevaret os af Hegeippus, opregner Denne forskellige jødiske Secter, iblandt hvilke ogsaa Hemerobaptisternes Navn forekommer **). Epiphanius, hvis Ord Johannes Damascenus gjentager, fortæller om Hemerobaptisterne, at de som Sadducæerne nægtede de Dødes Opstandelse, isvrigt havde Troeslære tilfælles med Phariseerne og de Skriftflogne, men

*) Walchii observationes &c. p. 41.

***) Hist. eccl. 4, 22.

adskilte sig fra de øvrige Jøder ved en daglig Daab *). Til disse navngivne Forfattere har man sølet Justinus Martyr, fordi han i Samtalen med Tryphon (Cap. 80) nævner Baptisterne i Forening med Pharisæerne, enten som en særegen jødisk Sect (hvis man skal læse: *μαρτυρων και φαρισαίων*) eller, hvad der ikke synes saa urimeligt, som en Aart af Pharisæerne (hvis den rette Læsemaade er at udelukke *και*). Da imidlertid Justinus Martyr Intet taler om Hemerobaptisterne, er det nok saa mærkeligt, hvad Josephus fortæller i sit Levnetsløb (§. 2) om en vis Banus, i hvis Disciplin han gav sig, efterat han havde forsøgt Pharisæerne, Sadducæerne og Essæerne. Thi om denne Banus hedder det, at han levede et Eneboerliv som en fræng Ascetiker, og iagttog daglige og natlige Lustrationer i koldt Vand. Til disse bekjendte Skribenter komme nu en pseudo-onym og en anonym. Thi da det antages, og vel med Røie, selv af dem, der i denne Sag ansee Beretningerne om Hemerobaptisterne at være af Betydning, at Hieronymus ei er Forfatter til den Sjætter-Fortegnelse, Hugo Renardus udgav, kan man jo med Rette falde den anonym. Be-

*) -Epiph. de hæres. T. I, cap. 17. Johannes Damascenus, opera edit. Leguicn p. 80.

retningen gaar isærligt der ud paa, at Hemerobaptisterne dagligen vafte, ikke blot sig selv, men ogsaa Huis og Huisgeraad. Den pseudonyme hidrørende Forfatter er endelig ingen Anden, end Forfatteren til de, atter under Clemens Romanus's Navn udgivne, Clementinſke Homilier, i hvilke han fortæller, at Herrens Forløber Johannes var en Hemerobaptist*). Naar vi endnu hertil ſøie Constitutiones apostolicæ**), der berette om Hemerobaptisterne, at de anſaae Daaben ſaa nødvendig ſom det daglige Brød, ſaa have vi uden Tvivl de Vidner, ſom i denne Materie kunne afhøres. Da nu ſaa mange gamle Forfattere omtale Hemerobaptisterne ſom en Sect, vilde det nok være, at gaar for vidt i ſine critiſke Tvivl, med Jacob Rhénferdius***) at nægte Sectens Eltværelſe; thi vel bemærker han med Rette, og har Waimonides til Hjemmelſmand, at *Ἡεροπατριστικὴ* kan betyde omtrent det Sæmme, ſom Hebræerne ſælde *עֲבָרָה יָרָה* : eo die tingendus; sc. quo fuerat pollutus; men da det var en almin-

*) Patr. apost. edit. Cler. Tom. I. hom. Clem. II. Num. 23.

**) Constitution. apost. edit. Cler. Tom. I. p. 336.

***) Jacob Rhénferdii opera philologica. Tom. I. p. 89.

delig mosaisk Lov, at Enhver, som paa nogen Naade var ureen, skulde reise sig inden Solens Nedgang (3 Moscb. II—19, 4. Mos. 5.) saa var der ingen Grund til at give dem, der blot iagttog denne Skik, noget særegent Navn; og da Heme-robaptisterne udtrykkelig adskilles fra adskillige andre jødiske Secter, maa der dog have været noget Charakteristisk, som betegnede disse Partiegængere fremfor andre Jøder. At antage, at de ikke saa Forfattere, hos hvilke Navnet forekommer, skulde have udstrevet hverandre, eller været komne overeens om at indbilde Læseverdenen denne unyttige Fabel, strider imod den almindelige critiske Regel, ifølge hvilken der saa maatte have været langt større Overeensstemmelse mellem Skribenternes Vidnesbyrd. Ei heller er det sandsynligt, at Sect-Navnet skulde være oprundet af Ubidenhed om en saa bekjendt jødisk Skik, saa at Forfattere i de første christne Aarhundreder ei skulde vide Bested om de almindelige jødiske Renselser. Men Sectens Tilværelse antaget, bliver det jo et heelt andet Spørgsmaal, om den skylder Osberen (= hans Disciple) sin Oprindelse. Dette Spørgsmaal kan vistnok ikke afgjort besvares ved ydre Grunde; thi, saavidt jeg i det mindste har kunnet opdage, er der kun eet af Vidnerne, der

fremfører den Paastand, at Osberen var en Hermerobaptist; og dette Vidne er Pseudoclemens *). Men, at jeg ikke skal gjentage, hvad jeg forhen har bemærket om Forfatteren til Recognitiones, da er hele det Sted, hvor Johannes kaldes *ἡμεροβαπτιστής*, saa fuldt af Fabler, at man vist ikke kan behandle dets Angivelser som historiske Data. Allerede den Omstændighed, at det hedder: *Ἰωάννης τις ἐπέβετο*, rober en forunderlig Usikkerhed om en Mand som Osberen, ret som var han en Quidam. Videre er det i Grunden kun i Forbigaaende han nævnes, for at bringe Sammenhæng i Kronikerne om Simon Magus og Dositheus. Dernæst er den Raabe, hvorpaa han fremstilles, som havde han valgt 30 Disciple med

*) Paa anførte Sted, hvilket min Recensent i Literatur-Tidenden har fremsørt som det vigtigste, især med Hensyn til den Mening, at Hermerobaptisterne og Sect. Johannes-Christne skulde være samme Sect. Indrømmet, at jeg i min Dissert. Pag. 97 burde have kommenteret over dette Sted, være det mig dog tilsladt at bemærke, dels at Stedet ei var mig ubekjendt, da jeg Pag. 100 citerede det efter *Walch*, som just nævner de mærkeligste Ord deri, og dels, hvad jeg her nærmere skal stræbe at oplyse, at Hermerobaptisternes foregivne Oprindelse ei kunde være mig af stor Betydning, da de gierne kunne nedstamme fra Osberens Disciple, uden derfor at være i Slægt med Sabierne.

Hensyn til Naanens Tidsløb, ligesom Herren sine tolv med Hensyn til Solens, ligesaa ubistorisk, som det i og for sig er en ubibelsk Angivelse om ham, at han var en Hemerobaptist. Da nu dette Navn unægteligt har en etymologisk Betydning, og der i hele Beretningen Intet findes, som karakteriserer de berrævnte Johannis-Disciple paa samme Maade, hvorpaa Hemerobaptisterne ellers betegnes: saa er det endelig ikke engang en afgjort Sag, at Pseudoclemens, der ellers ret godt kjendte Johannes Baptista, har villet gjøre ham til Sectstifter for Hemerobaptisterne, end sige, at denne Angivelse, om den end var gjort af ham, der i samme Beretning forvirrede saa mange andre historiske Elementer, derfor var troværdig. Dernæst maa det være os paafaldende, at de øvrige Forfattere, der nævne Hemerobaptisterne, ei sætte dem i Forbindelse med Osberens berømte Navn, om de virkelig — skjøndt paa en middelsbar Maade — skyldte ham deres Tilværelse. Hiin Banus, som Josephus omtaler, har, efter Balchs Formodning, givet Osberen saa stor Berømmelse, at Josephus derved er bleven bevæget til at omtale Herrens Forløber med saa megen Agtelse. Men, hvis saa var, maa det atter undre os, at Josephus fortier det Forhold, disse to Mænd

stode i til hinanden; ligesom i det Hele Josephus's Tavshed om Doberens Disciple for saa vidt er mærkeligere, end at han undgaaer at tale om de Christne; da der ei vare de Grunde til Tavshed i første, som i sidste Henseende.

Under denne Sagens Skikkelse vil det falde vanskeligt, af ydre Grunde at dokumentere Hemerobaptisternes Oprindelse fra Johannis-Disciple. Derimod vinder Paastanden mere Sandsynlighed, naar vi tage de indre Grunde til Hjælp. Thi hvad vi høre om Hemerobaptisterne, stemmer, i det Hele taget, godt overeens med hvad vi a-priori sluttede om et uchristeligt Johannis-Partie, naar det skulde tænkes eksisterende efter Doberens Bortgang. Hemerobaptisterne udgjøre nemlig en jødiske Sect; derom ere alle de anførte Kilder enige. Vel er det egentlig kun Josephus, der siger om Hanus, at han førte et ascetisk Liv, og han nævnes ei udtrykkelig som en Hemerobaptist, men, da han dog har meest tilfælles med Hemerobaptisterne af de jødiske Secter, har Lequien vel ikke Uret i at ansee ham som en saadan; og vi have altsaa i ham en Hemerobaptist, der især maa svare til Begrebet om en antichristelig Johannis-Discipel. Endstjøndt de afbrudte Beretninger om Hemerobaptisterne ellers ikke urgeré deres stränge

Levemaade, skide de dog heller ikke derimod, men
 antyde den snarere ved at paaftaae, at de iagttage
 en betinget Afholdenhed indtil deres Renselser ere
 fuldbyrdede. Hvad nu disse Renselser selv an-
 gaaer — og de maae jo udgjøre Hoved- Spørgs-
 maalet — da ere de vistnok i og for sig ikke over-
 eensstemmende med Johannes's Lære om Daaben,
 men de ere dog af den Bestaaffenhed, at det ei er
 usandsynligt, de kunde opkomme ved Misfor-
 staaelse af Osberens Ord og Sjerning. Osberen
 lærte jo saaledes udtrykkelig, at ligesom han
 kun skulde berede Herren Wei, saaledes var hans
 Daab ogsaa kun en Forberedelse til Herrens aande-
 lige, levendegjørende. Men det er ei unaturligt,
 at de af hans Disciple, som forkastede Herren,
 tillagde deres egen Daab en saa saliggjørende
 Kraft, at de, efter Epiphanius's Beretning, paa-
 stode, Ingen kunde arve det evige Liv uden dag-
 ligen at døbes. Johannes var sikkerligen ingen
 Sjendsber; hans Daab var til Omvendelse og
 derved en Indvielse til Christendommen; thi uden
 Synds-Erkjendelse kommer Ingen til Frelseren.
 Men glemte Disciplene, at deres Rabbi kun vilde
 lede dem til Rabbien fra Nazareth, maatte de
 holde fast ved Begrebet af Daaben som en sym-
 bolisk Bods-Handling, og formedelst denne Een-

sbighed bragtes de ved Erkjendelsen af daglig
 Syndighed let til den Indbildning, at Daabens
 Gjentagelse var nødvendig *). Da de desuden
 maatte føle, at de ved Alt hvad de foretog sig
 skulde bevare et reent Sind, var det ogsaa ret
 consequent, at de med største Omhyggelighed ren-
 sede deres Klæder, Senge, Meubler og hele
 Huset. Ved saaledes at drøfte Grundene for og
 imod Hemerobaptisternes formeentlige Redskam-
 melse fra Døberens Disciple, komme vi altsaa til
 det Resultat, at de critiske Formodninger og Tvivl
 i denne Henseende omtrent holde hverandre Lige-
 vægten. Skjøndt jeg nu ved denne Tilstaaelse,
 som en gjentagen Revision af Acterne har ledet
 mig til, ligesom bortgiver Noget af den Paastand,
 hvortil jeg i min Dissertation var mere tilbøielig:
 at Døberens Disciple aldrig dannede nogen sære-
 gen Sect: saa skal jeg dog dernæst, for atter at
 komme til min Hovedgjensstand, søge at bevise,
 at om end Hemerobaptisterne vare Johannis-Di-
 sciple, følger dog ingenlunde deraf, at de vare
 Stamfædre for Sabierne. Thi om det end var
 en aldeles beviist og afgjort Sag, at Hemerobap-

*) Som Marcioniterne, hvis Gjenaaeb Månser antagen
 var en Indvielse i Sectens højere Classer, see F.
 Münsteri primordia ecclesiae Africanæ p. 103.

tisterne udgjorde et Johannis-Partie iblandt Jøderne, saa kunne vi dog aldrig derved komme videre end til den Erkjendelse, at der engang har eksisteret en Johannis-Sect; men hvor let kunde den ikke forgaae i den jødiske Revolution, der opslugte langt betydeligere jødiske Sectar? Men, da det just vare de indre Grunde, der bevægede os til ei at forkaste hiin Identitet, falder ogsaa Spørgsmaalene: om Jabiernes skulde de første Johannis-Disciple eller Hemerobaptisterne deres Oprindelse, sammen til een Undersøgelse.

Sæt nu, at disse første Johannismand kom til os og udgave sig for Jabiernes Stamfædre, hvad vilde vi saa undersøge? Uden Tvivl deres Herkomst, Religions-Meninger, Levemaade og Skikke. Stemmede ingen af disse Omstændigheder overeens med deres Udsagn, havde vi sikkerlig meest Grund til at forkaste det.

Derfor indeholder nu strax Jabiernes Had imod Jøderne en høist mærkelig Modsigelse imod den Hypothese, at de skulle nedstamme fra en jødiske Sect. Johannes den Døber var i Gæt og Alt en ægte Lovens Søn. Det er end ikke engang troligt, at han har døbt hedenske Profelyter til Jødedom, end sige, at han skulde have døbt dem saaledes, at de kunde fare fort med deres Heden-

skab. Vel-talede han Pharisæerne og Sadducæerne strengt til, og lærte dem, at Gud kan opvække Abraham Børn af Stene; men vi læse dog intetsteds i Skriften, at Jøderne havde Andet at bebrejde ham; end at han levede et til Unatur afholdende Liv. Dersom han paa nogen Maade havde pleiet Omgang med Hedningerne og dannet en antijødisk Sect, vilde de, som kun taug af Frygt for Folket, ikke have tiet hertil. Af ham kunde hans Disciple da ei have lært at hade Jøderne; thi selv vare de Abrahams Børn, og haabede paa Fædrenes Forjættelser. Men denne jødiske Herkomst havde jo ogsaa Hemerobaptisterne; det maatte dog t. Ex. Hegesippus vide, der selv var født i Lille-Asien, af Jødebyrd, og derhos ebionitisk-sindet. Da vi nu forhen, i anden Hensigt, have fremført tydelige og uimodsigelige Beviser paa Zabiernes Had imod og Foragt for Abrahams Børn, vilde det være overflødig, at gjentage dem her; men vi maae tilstaae, at det er os en historisk Gaade, at Jøder i den Grad skulde have forandret deres Nationalitet, som var nødvendigt, om Zabierne skyldte dem deres Herkomst.

Med Hensyn til de jødiske Religionsmeninger, da have vi ogsaa i vore foregaaende Betragt-

ninget bemærket, at de vistnok i almindelige Dog-
 mer af den naturlige Theologie stemme overeens
 med christelige og jødiske Begreber; men ikke min-
 dre, at Zabierne ere ubekjendte med det Vigtigste
 af den jødiske Religion og Historie, samt, hvad
 der er en Hovedsag, ei have Religionskilde fælles
 med Israels Folk. At de dybe Ord, Johannes
 skundom kan have talet om Lyset og Naaden og
 det evige Liv, vel kunne være blebne misforstaaede
 af hans Tilhørere, og i forunderlige Skikkelser
 være overgangne i sildigere Systemer, nægte vi
 ikke; og da der aldrig kan være nogen sikker Ud-
 vikling af eller Ende paa Misforstaaelsernes Hi-
 storie, er det fra denne Side umuligt at gjendrive
 dem, der med Stort ynede denne Hypothese; men
 det bliver dog stedse sandsynligere, at Zabierne
 have lært deres theosophiske Ideer hos egentlige
 Theosopher f. Ex. hos Perserne, end hos Mora-
 lister, som Johannis Disciplene efter deres Op-
 rindelse maatte være. Om Hemerobaptisterne
 lærer Epiphanius, at de havde samme Dogmer,
 som Pharissæerne og de Skriftkloge, men nægtede,
 efter Sadducæernes Exempel, de Dødes Opstan-
 delse. I denne Anledning bemærker Walch, at,
 da man Intet har hørt om hvad Zabierne antage
 om Legemernes Opstandelse, synes de at være i

samme Bildfarelse, som Epiphanius beskriver sine
 Hemerobaptister for. Da Zabierne ringeagte Le-
 gemet, og ansee det som Sjælens Fængsel, hvor-
 for de ogsaa bortføre Ligene med Esingende Epit-
 synes det ikke urimeligt, at de nægte Legemernes
 Opstandelse. Derimod er der ingen Grund til at
 antage, de af Sadducærne skulde have lært at
 fornægte dette Dogme; thi de troe dog paa Sjæ-
 lens Udadelighed og Sjængjeldelsen hiidset, som
 Sadducærne benægtede, og have i det Hele en
 idealistisk Retning, hvorimod Sadducærne en
 materiel. At paa den anden Side Hemerobaptis-
 terne vare enige med Pharissærne, der dreve Jo-
 dedommen til Yderlighed, bekræfter, atter vore
 Tvivl om deres Slægtskab med Zabierne. Mær-
 keligt nok, at Hemerobaptisterne f. Ex. i Consti-
 tutiones apostolicæ udtrykkelig adskilles fra Es-
 sæerne, da man just har været tilbøielig til at
 antage om begge disse Religions-Partier, at de
 vare eller stode i Forbindelse med Dohereus Di-
 sciple! Nu er det unægteligt, at Zabierne have
 mere tilfælles med Esæerne, end med nogen af
 de øvrige jodiske Sectar; thi Jødedom og ægyptisk
 Philosophie søgte Esæerne at bringe i Harmonie
 med den orientalske Philosophie, der var ældre,
 end Christendommen; ligesom de nu samstemmede

med Josephus som Jøder og med Philo som Egyptere, findes der ogsaa de Sætninger, hvori de harmonere med Zabierne som orientalske Philosopher. Dette skeer da især med Hensyn til Læren om Englene, med hvis Navne Essæerne og Zabierne synes at have været lige hemmelighedsfulde, og i den Foragt for Legemet, der ligesaa vel udmærkede Essæerne, som Zabierne, og uden Tvivl ogsaa ledte Hine til at forkaste Læren om Legemernes Opstandelse. Ogsaa over Tallets Natur philosopherede Begge; men her er just Adskillelsen; thi her fremtræder det jødiske Element hos Essæerne. Under deres Bevisførelse for Syvtallets Hellighed komme de nemlig til det Resultat, at, da Siderne af en Quadrat og en Triangel tilsammentagne blive syv, maa ogsaa den syvende Dag være mærkeligere, end alle andre Dage; og heraf følger da, at Sabbathsdagen, ogsaa af fysiske Grunde, maa være langt helligere, end Ugens øvrige Dage. Derfor har man endogsaa latterlige Bedrifter paa Essæernes Hingelse for Sabbathen. Men denne Dag foragte Zabierne. I en fast ligesaa skjærende Rodsigelse faaer disse Sectarister i deres Formening om den gifte og ugifte Stands Hellighed. Hvorledes Zabierne affste de Ugifte og opponere imod Mun-

kelivet, have vi ligeledes forhen hørt. Men Es-
sæerne gavede de første Exempler paa Munkeliv;
hvorfor de ogsaa gjerne have staaet i Raade hos
Catholikerne, som er bekjendt af Striden imellem
Jesuiten Serarius og Joseph Scaliger. End-
skjøndt Essæerne vel var den jødiske Sect, der,
i det mindste i Sammenligning med Pharisæerne
og Sadducæerne, meest adskilte sig fra Mosais-
men, holdt de dog ikke over Omstjærelsen, og
dissharmonerede da ogsaa heri med Zabierne, hvem
den er en Vederstyggelighed.

Hvad nu den daglige Levemaade angaaer,
da finder man ei heller heri den Lighed, man
skalde vente mellem Doberens første Disciple og
deres foregionne Efterkommere. At baade Dober-
ens Tilhængere og Zabierne holde daglige Bøn-
ner, er vel en Lighed, men ei en saadan, at
Rogen for Alvor kan hente Beviis fra den paa
Secternes Identitet; thi Ligheden maatte jo dog
bestaae i Bønnens Indhold, men dette maa, ifølge
det Foregaaende, være saare forskjelligt. Des-
uden har man ingen Grund til at troe, at Jo-
hannes's Disciple satte mere Priis paa Bønner,
end f. Ex. Pharisæerne, eller at Zabierne bedt
hyppigere, end f. Ex. Perserne. Mærkeligere,
skjøndt ikke afgjørende, vilde den Omstændighed

være, om det forholdt sig saa, at Zabierne vare meget afholdende og fastede hyppigt. Begge Dete vare nemlig ventelige hos den strænge Døberes Disciple og Banus's Vællinge. Ogsaa finder man i Zabiernes Codex (Lib. 2, p. 135 sq.), at visse Spiser ere dem forbudne, men det er kun saadanne, som ansees at betegne eller staae i nogen Forbindelse med de forhadte Stjerner. Derimod møde vi andre Steder Uttringer af Had imod Fasten (Lib. 1, p. 220; Lib. 2, p. 83; Lib. 3, p. 127). Og uden at støtte os paa Maundrells jobialste Fortælling, der maaskee angaaer en Art af Zabierne, maae vi derhos bemærke, at Cohorons Svar paa Wolfs Spørgsmaal om Fasten gif ogsaa derpaa ud, at Zabierne ingen visse Tider have, paa hvilke de faste, men derimod undertiden afholde sig fra Kød. Uden Tvivl afholde de sig ogsaa fra at spise Græshopper og vild Honning, hvad saa Conti derom har fortalt Norberg. Jobrigt skal det ikke være saa ualmindeligt, at spise vild Honning i Mesopotamien; og blandt Araberne skal det være Brug, at spise den Art Græshopper, Naturhistorikerne kalde *gryllus cristatus* *).

*) Samling der merkværdigsten Reisen in den Orient, herausgegeben von H. E. S. Paulus, Th. 2. Pag. 69, og Th. 6. Pag. 188 og 348.

faa at Sablernes Slægtstam med Doberen end ikke kan være afhængigt af om de tage tiltakke med denne Ret eller ikke. Skulde det derimod være befalet i Cholasseh — hvad der endnu maa være os meget tvivlsomt — at bruge den som et helligt Maaltid, var det rigtignok et Beviis paa, at Sablerne ville ihukomme Doberen som en Stamfader; ligesom ogsaa den Omstændighed, hvis den staaer til Troende, at den hellige Præstedragt er en Kameelhaars-Klædning.

Men her staae vi just paa Grændsestjeldet. Thi paa den ene Side maa det Foregaaende, tilfammentaget, gjøre os det saare tvivlsomt, at hiint formentlige Slægtstam er at lide paa; men paa den anden Side er det unægteligt, at det er angivet af dem selv, som det angaaer, og det paa en saadan Maade, at de synes selv at være overbeviste om deres Angivelser Rigtighed. Det er nemlig ikke blot en enkelt Historiestriver, en enkelt flygtigt reisende Rejskonair, som fortæller, at den jabiske Sect tilskrives Johannes den Døber Eren af sin Stiftelse; men det er fast alle de Reisebeskrivere, som have stenet den nogen Opmærksomhed, staa at hvad Modsigelse der i denne Henseende er hørt, t. Ex. af Niebuhr, kun er opkommen af denne Sects Forveksling med de mu-

handedanste Masfairier, som boede i Syrien, hvis Sectistiker skal have været Karmath, Othmanns Søn, den Masiræer o: fra Byen Masriah *). Til en anden Misforstaaelse har ogsaa Rabnet Mendæer eller Mendaiter givet Anledning. Thi disse nok have Tabterne ikke saa Religionsmeninger tilfælles med Manichæerne, men denne Overensstemmelse i det Enkelte kan dog ikke give os Ret til at antage nogen historisk Identitet, saa at vi med Bayer og La Croze gjøde Mendaiter synonyme med Manichæer **). Derimod har Norberg sikket Ret i, overensstemmende med Beretningerne ligesaa Ignatius's og Angelus's Liber, at forklare Rabnet Mendæer som Mendai Juhja o: Johannis Disciple. Thi i Liber Adami forekomme tvende temmelig ligelydende Rabne paa Johannes den Døber, nemlig Juhano og Juhja, alt som man vil fortolke Johannis, Rabnet af H. ⲓⲛⲓⲛⲓ o: quem Dominus gratiose dedit, eller af Ch. ⲓⲛⲓ, indicavit ***). Og et Rabn, sammensatstet af disse, synes at være det, Tabterne

*) S. E. G. Paulus: Memorabilien. Et. 3. Pag. 103 til 110.

**) Thesaurus epist. Lacrozianus. Tom. I. pag. 21. Tom. III. pag. 52 ed. Uhl.

***) Onomast. Norb. pag. 65.

gibe sig selv som Folknavn. I det mindste hope de lige til vore Dage, paa Spørgsmaalet om deres Oprindelse, svaret, som Saboron Wolf, at de ere Disciple af Propheten Jahja, hvem de Christne kalde Johannes den Dober. Med denne Formening er det nu ganske overensstemmende, at de troe, Doberen har faaet Religionskrifter fra Gud, og saaledes overleveret dem til sine Disciple; hvilket i det mindste, efter Angelus's og Kämpfers Beretninger, gjælder om Sidra Jahia og Sefar Malvasche, men, efter Ignatius, ogsaa om de øvrige, hvorvel Diban først maa være kommen til Johannes gennem Engle-Hænder. Raadsørge vi Liber Adami, finde vi her stor Harmonie imellem dette vigtige Document og Reisebeskrivelserne, end just altid er Tilfældet. Et væsentligt Sted, hvor Doberen omtales, er følgende: Talen har været om Mehu, da hedder det (Lib. 1, p. 109 sq.) saaledes: *Nascetur hac etiam ætate filius, cui dicitur nomen Johannes, filius est Abo Sabo (scilicet Patris veteris) Zachariæ, ipsi in sua senectute factururus. Et nata centum annos eum concipiet sua mater. Anoschbat mulier, in sua senectute illum paritura* *). Verum

*) Alias: ex solo patris Zachariæ osculo ab Elisabetha conceptus est Johannes.

educatus hac ætate Hierosolymæ ille Johannes, quoniam fides in ejus corde versabitur, Jordanum leget, peracturus baptismum per quadraginta et duos annos, antequam Nebn, corpore induto, in mundum abiturus sit. — — — At die, quo spatium vitæ Johanni confectum fuerit, ego (Mando di Chaje) mea sponte ad eum veniam. Apparebo Johanni puero parvulo, cum eo, tres annos unumque diem nato, sermonem de baptismo habiturus, gratiamque (divinam) explicaturus. Tamen ex suo demum corpore, ipsum educam, et in puritate ad mundum omnis splendoris extollam, illum Jordano candido aquæ vivæ et exhilarantis baptizaturus, veste splendoris velaturus, lucis tiara circumdaturus, hymnoque puri cordis, quali hymno reges lucis suum dominum in secula nunquam terminanda celebrant, beaturus. (Efr. det før citerede Sted Lib. 2, p. 17 sq.). Som Zacharias her kaldes den gamle Fader, saaledes nævne de i een af deres Formularer, hvorom vi forhen have talt, Johannes selv som Stamfader. Ogsaa hedder det almindeligviis, at de have faaet Daaben fra ham; hvorimod det dog ogsaa stundum synes, som var den i Brug fra evige Tider. Hvad de med størst Sikkerhed vide af hans Historie, er, at det var i

Nyt theol. Bibl. 20 Bd.

Jordans Flod han døbte, og faare mange ere de Stæder, hvor Jordans Herlighed berømmes; den kaldes Livets Herre og det lependegjørende Vand; den blev besøgt af himmelske Genier, og dens Kilder paakaldes som de helligste Vidner. Et Exempel paa denne grændselsø Erbdighed imod Jordan-Floden maa det være nok at anføre følgende Ord: Redde tuum nomen et signum, quod accepisti ab aqua clara, a thesauris splendoris, ab occidente summo et altissimo, a Jordano, domino cujusvis salutis, et ab originibus summis lucis! (Lib. 3, p. 171 cfr. Lib. 1, p. 243. Lib. 2, p. 209. 217. 223. 243. Lib. 3, p. 181. 187. 249).

I god Overeensstemmelse hermed stee deres hellige Vandringer til Floden, og Børnenes Daab, naar de ere 30 eller 40 Dage gamle, Sjendaaben, der foregaaer om Søndagen, høergang man er sig nogen stor Synd bevidst, og endelig de Fester, som holdes til Døberens Ære. Disse ere, efter Ignatius, Kämpfer og Thevenot, tvende: nemlig hans Fødselsfest, som varer i 3 Dage, og hans Daabsfest, som varer i fem Dage. Paa den sidste skulle alle Zabier lade sig omudsbe; hvilket til andre Tider ogsaa skal være Tilfældet med Brudepar. Conti fortæller desuden, at de helligholde Johannes's Dødsdag, og have en Fest til Minde

om sin Heksegjerning, at han overvandt Udyret i Siberias's Æe. Maaſkee diſſe ſidſte Høitider ere af mindre Betjendehed, men de tvende forſte henhøre til deres ſtore Feſter, hvoraf de endnu have een, nemlig ved deres Mars Begyndelſe: Adams og Skabelſens Feſt. I hvorom Alting er, maa det, naar vi ſætte diſſe Beretninger i Forbindelſe med hvad vi ſar have omtalt i Aulædning af Johannes's formæentlige Meſſianitet, blive os utvilkomt, at Zabierne, baade ifølge deres egne Angivelſer og ifølge de Skikke, ſom de holde i Gævd, anſee Johannes den Døber for deres Stamfader, og da Tiden her ei kan være om nogen hiſtoriſk Patriarch, alſaa for deres Religionsſtifter.

Efterat vi nu ere komne ſagnidt i vort Forbør, kunne vi ei anſee Zabierne for i denne næſentlige Angivelſe at være forføttelige Bedragerer; og dog maae vi af de hiſtoriſke og psykologiſke Grunde, vi tidligere have fremført, være ſaare tilbøielige til at nægte deres Identitet med de forſte Johannes's Diſciple, og tillige med Hemevabaptiſterne. Derfor maa det Spørgſmaal være nær, om Zabierne ei ſelv ere bedragne; og jeg vægter ikke, at denne Udvei til at forklare de forunderlige Modſigelſer i Zabüſmen gaa, fore-

kommer mig den rimeligste. Jeg tænker mig da Sagen saaledes: Johannes den Døbers Navn var blevet saare navnkundigt i Palæstina, og formedelst Christendommens Udbredelse ogsaa i de tilgrændsende Lande. Han havde dog ingen Sect efterladt sig, som bar hans Navn og udbredte særegne Lærdomme under hans Auctoritet. Dette bevægede en til de oldtidsfærdigste Philosophemer hengiven Bedrager til at udgive sig for Døberen; hvilket saa meget desto snarere kunde falde ham ind, og desto lettere lykkes, som det er bekendt, at der allerede i Herrens Dage gif Sagn om Døberens Gjenkomst i en anden Person, i Overensstemmelse med den i hele Orienten gængse Troe paa Sjælevandringen. Men denne Pseudojohannes kunde formedelst den antijødiske og antichristelige Lære han forkyndte hverken finde Tiltræelse blandt Jøder eller blandt Christne. Derfor kom han i aabenbar Opposition mod dem, og maatte med sine Tilhængere flygte andetsteds hen. Selvomkom han borte fra sit Parti, der allsaa havde saa meget mere Anledning til at troe, at han, ikke ringere, end andre Religionsstiftere, var optagen til Himmelen. Efter hans Død uddannede hans Parti de Philosophemer, han havde indstærpet, og iflødte dem perstigt Dragt, da

dets Opholdssted var Persien, indtil det, fordre-
 vet af muhomedansk Fanatisme, adspredtes til
 Syrien. (Turde man antage, at der en Tidlang
 efter den første Pseudojohannes var opstaaet en
 ny Bedrager, som havde givet sig samme Navn,
 vilde det maaskee være lettere at forklare sig For-
 holdet imellem Johannes og Enusch Utrø i Za-
 biernes Bøger. Dog tør jeg ikke gaae saavidt
 med mine Gissninger, at jeg ikke skal lade Ma-
 teriens Dunkelhed forlede mig til en Hypothese-
 Syge, der hos Andre har frembragt de umotive-
 rede Paastande, hvis Ugjældighed jeg ved denne
 Undersøgelse har stræbt at opklare).

Paa denne Maade vilde man nærmest kunne
 forklare sig, hvorledes der kan ligge noget Hi-
 storisk til Grund for Forholdet imellem Johannes
 og Zabiernes, uagtet Disse ikke nedstamme fra
 Dennes første Disciple. Da vilde ogsaa Banste-
 ligheden ved at udtolke de forskjellige Navne,
 hvormed de betegnes, snarere bortfalde: en Ban-
 stelighed, der er forvirrende nok, da man paa
 den ene Side ei kan undlade, især naar Talen er
 om orientalske Navne, at tage Hensyn til Ety-
 mologien, og paa den anden Side maa være
 saare varsom i at bruge dette Hjælpemiddel, der
 fra den Tid Bochart gjorde Epoche i den etnolo-

gikte Etymologi; studium er blevet anvendt med megen Oensidighed. For os blive altsaa Sabæerne hverken de gamle Sabæer, hvad de ei kunne være, da de vel troe paa Stjernerne's Indflydelse, men ingenlunde tilbede Stjerner, og eet væsuden af langt yngre Opfindelse; ei heller de jødiske Nasiræer, hvad de ei kunne være, da de hverken ere Jøder eller strengt afholdende; ei heller de halv-Christelige Nazareer, hvad de ei kunne være, da disse vel interpolerede Skriften, saa at den kom til at begynde med Johannes den Døbers Historie, men altsaa dog brugte Matthæi Evangelium og vilde danne en Christelig Sect; ei heller Muhamedanske Nasairier, hvad de ei kunne være, ikke blot fordi Coranen omtaler Sabæer, men fordi Codex Nasaræus omtaler Muhamedanierne som et frennede, dem forhadte og hadefulde Religionspartie; endelig, at jeg intet Hensyn skal tage til mindre rimelige Hypotheser, saasom at det oprindelige Radh skulde være Nasarethæner, ei heller Manthæer, hvad de ei kunne være, da de ikke troe paa Manes, og ikke en gang have en saa Christelig Colorit, som Manthæer. Men med deres etnologiske Radh falde vi dem Nasaræer, fordi vi antage Nasairia for deres Fædrene, Eyn (stjænde oprindelighed) et

Følge *Rabin*, kunde det dog, jo mere isolerede de levede, efterhaanden faae en høiere Betydning for dem). Efter deres Religionskister kaldes de *Mendmer* = Lørlinger af ham, de ansaae for Johannes den Døber. Efter den Ritus, der adskiller dem siensynligt fra alle nu eksisterende Religions-Partier, kaldes de *Zabier* = Døbere. Endelig hedde de i deres hellige Bøger snart de Udvalgte, snart Iysets Børn, o. s. v.: *Ravne*, *Smilterne*, efter deres idealistiske Retning, havde meest Tilboielighed til at prise sig selv mod; hvorimod *Japhetiderne*, efter deres jordiske Stræben, satte større Værd i at være *avrohdoroi*.

Vil man nu med historiske Grunde forsøge at besværges denne Hypothese, og prøve paa i Kirkehistorien at finde en Mand, der har de Egenskaber, man maa tænke sig hos en *Pseudojohannes*, da maa Blikket snarest falde paa *Simon Magnus*. Som *Den*, der var døbt, maatte han være *Jøderne* forhadet, som *Den*, der var forbandet af *Petrus*, maatte han blive forskudt af de *Christne*; men som *Den*, der troede sig indviet i *Martirens* Helligdomme, og var bleven høit priset som den store Guds Kraft, var det ogsaa rimeligt at han vilde stifte et nyt Partie. Under alt dette Fabelagtige, der fortælles om ham i den

anden Elementarste Hovvilt, synes ogsaa den historiske Sandhed at skinne igjennem, at han var en Partisshovding, der stræbte at træde i Johannes den Døbers Fodspor. Efter den gamle Legende var han fra den Tid hans ærgjerrige Plan, at tilkjøbe sig den Hellig Mand mistykkedes, de Christnes bitterste Fiende, stræbte at bestemme dem ved Trolddoms-Kunster, men fandt, ved Petrus's og Paulus's Bønner, sin Død i Rom som en anden Icarus. Nu læser man videre i Toldoth Jeschu, at der efter Herrens og Petrus's Død fremstod en Mand, fuld af Ondskab, ved Navn Elia *), der ringede omstjærelsen og Sabbathen, og besvædet indstifiede Daaben og Søndagens Helligholdelse; men desuagtet var i Fiendskab med de Christne, som fremmanede en Steen fra Himmelen, der slog ham ihjel. Dette Eventyr skal ogsaa have tildraget sig i Rom. I hvor løgnagtig en Jødebog nu end Toldoth Jeschu er, synes dog Overeensstemmelsen saavel med hinne kristelige Sagn, som med Begrebet af en Pseudojohannes, ei at være umærkelig lige indtil Navnet

*) Ogsaa Rabbinerne antage, at Forløberen Elias skulde fremtræde som en Døber; see Lightfoot: hor. Hebr. ad Joh. 1, 25.

Elid og den Duskendighed, at det var paa en Himmelfart, hans Modstandere sagde, at han omkom. Hans fraværende Tilhængere maatte da naturligtvis troe, at hans Undergjerning var løffets for ham; og, da falske Religiøner gjerne tilegne sig hvad der er karakteristisk ved de sande, forbandtes hermed let den Forestilling, at han havde ladet sig, eller i det mindste sit Skyggebillede forskæfte: en Formening, hvorved Brugen af Korsets Tegn blandt Zabierne muligvis kan forklares *). Men det er paa Møre, end paa blotte Møjligheder, den anden; ei heller af den første afhængige, Deel af min Hypothese støtter sig. Det er nemlig ogsaa af andre Forfattere antaget, og med lærdere Beviser, end jeg formaaede det, godtgjort, at Persien rimeligvis er Zabiernes Fædreland **);

*) Den zabiske Folketroe, at Johannes's Grav er i Susor i Persien synes vel at stride imod vor Sjætning, men den strider jo ikke mindre mod den zabiske Religions-Lære, at han er optagen til Himmelen; og tyder netop hen paa, at Zabiernes gamle Sagn ei gjøre Palæstina, men Persien til Fædrenes Land. Ei heller hører der megen Phantastie til at forestille sig, at medens Osberens Aand opsvang sig som en løsladt Won til de høiere Regioner, henbare andre Geniusser hans Legeme til hans Venner.

***) Gesenius a. St. Lorschach: theol. Nachrichten Pag. 659 fig. Marburg 1807.

ligesom jeg ogsaa ved de forkegnende *Wahers*
 gesser idelig har henviist til dette Land, for at
 finde Røden til *Zabli*men. Jeg vil da ikke
 gjentage *Stægtstads*-*Tegnene* imellem *Jend*-*avets*
 og *Codex Nasaricus*; hvorved jeg dog ikke bør
 fortie, at *Abatur* svarer til *Pater taurus* eller
Jndbegrebet af alle i den spulige Verden med
Lys-*Kræfter* *ndruffede* *Basener*. Jeg har ingen
Stemme om, hvorvidt den *perstke* *Colorit* er
fremherstende i den *krift*-*chaldæiske* *Dialect*, hvort
 de *zabiste* *Religions*-*Bøger* ere *skrevne*; men
 de, der have *Stemme* i denne *Sag*, antage det;
 Jeg vil ikke lægge stor *Vægt* paa, hvad der
 mere angaaer *Zabierne*s *Folke*-end *Religions*-
Historie, at *Zabierne*s *Klædedragt* har megen
Lighed med den *perstke*; hvorhos jeg bemærker,
 at det *Hud*, *Zabierne* bære til den *blaae* *Farve*,
 synes at være *oprundet* deraf, at *derne* *Farve*
 ere *iblandt* de *faa*, *Joderne* i *muhamedanske*
Lande have *Tilladelse* til at bære *). Men hvad
 jeg dog endnu vil *paaminde* om, er den *Om*-
stændighed, at just det *Hud* og den *Tilbuelighed*,

*) Enhver *Raja* skal bruge mørke *Farver*, endog ved
 at lade *Sufene* male; men, efter *Schulz*s *Beretning*
 (i *Paulus*'s *ov. a. Saml.*) maae *Joderne* kun bære
Blaa og *Hvidt* paa *Hovedet*.

som udgjorde de mest karakteristiske Tegn paa Zabianerne, stemme aldeles overeens med de ægte persiske Ideer. Saaledes have vi hørt, hvorledes Zabierne ytre deres Antipathie imod de Christne, ved at løse imod unaturlig Afholdenhed og Munkeliv. Og ganske overeensstemmende udstedte Nihr Kersch, som i det femte Aarhundrede var persisk Statholder i Armenien, en Proclamation imod de Christne, hvor det regnedes dem til Brøde, at de hverken vilde spise Kød, eller skænke et Fruentimmer noget Blik *). Og hvad nu endelig den Tilbøielighed til at hellige sig ved Lustrationer angaaer, hvilken har givet Zabierne Navn, da have vel de fleste Folkelag betragtet Floderne i deres Udspring som Guddommen indviende, men dog have Orientalerne **) især været Kilder Erfrygt, og foretaget Processioner til Floder og Have, saaledes som det t. Ex. hørte til de syriske Mystrier, at der to Gange aarlig foretoges en hellig Reise fra Hierapolis til Havet, hvis Vand blev

*) Röhrs Prediger-Bibliothek. 11 B. 1 Heft. Pag. 70.

**) Hvorved det ogsaa kan mærkes, at Russerne med stor Østid holde Jesu Daab hellig paa en Fæst, de kalde Vand-Indvielsen, som tillige bringer Johannes den Døbers og Jordans Minde i Erindring.

baaret til Templet. Men blandt Orientalerne udmærkede fra Arilds Tid af netop Perserne sig ved Lustrationer og Bæsføgt for Vandet, hvorfor det ogsaa *) blev anført som een af Grundene til at de Christne i Aaret 343 maatte lide en haard Forfølgelse i Persien, at de ikke noksom holdt dette hellige Element i Ære.

*) Meanders Kirch. Gesch. 2, 1. Pag. 226.

II.

Sammenligning imellem Overtroe
og Fritænkerie.

af

Dr. Joh. Andreas Cramer.

(Frit bearbejdet af J. Møller).

Forerindring af Udgiveren.

Hvo der over den nyere Literatur ei forglemmer den ældre, vil undertiden overrastes ved at finde Stridsspørgsmaal, der for kort Tid siden ere bleve opfaste, allerede for en rum Tid siden heldigen besvarede. Denne Erfaring gjorde jeg nyligen, da jeg i vor gamle Theolog Cramers *Bermischte Schriften* (Kopenh. u. Leipzig 1757. 8.) stødte paa den interessante Afhandling, jeg herved meddeler i en dansk Umarbejdelse. Da jeg for nogle Aar siden først i mit 13de Pastoralbrev (*Theol. Bibl.* 18de Bd. S. 229 flg.) hand-

lede om Overtro i Sammenligning med Fritæn-
 ferie; og siden ved Hr. Provst Harders Afhand-
 ling: Overtro værre end Bantro, blev
 foranlediget til at udbille og forsvare den mod-
 satte Thesis: Bantro værre end Overtro*); kjendte jeg endnu ikke de tvende smaae Op-
 satser af Cramer under Titel: Vergleichung
 des Aberglaubens und der Freygei-
 sterey; jeg havde ellers blot behøvet at henvise
 min ærede Modstander til dem. Dette Ubekjend-
 skab fortryder mig dog ikke; thi ved selv at drøfte
 Emnet kom jeg til en fuldere Overbeviisning, og
 jo flere Theologer der uafhængigen af hinanden,
 ved Gransking og Erfaring føres til det samme
 Resultat, desto større Sandsynlighed er der for Rig-
 tigheden af dette. Og saa vil Besteren ved at jeb-
 føre min Afhandling med Cramers, ved Siden
 af en paafaldende Overensstemmelse i Hovedsagen
 (ja undertiden endog i det Specielle s. Et. i den
 Bemærkning som jeg den Gang anfaar for ny: at
 Meget sættes paa Overtroens Regning, der egent-
 ligen tilhører Bantroen) finde adskilligt Siendom-
 moligt saabel hos den ældre som yngre Theolog.
 Jeg, som blev 70 Aar efter Cramer, kunde af

*) Man finder begge Opsatser i Nyt theol. Bibliothek.
 Det Bind.

Britæneriets Aarbøger igjennem dette Tidrum, i hvilket Vantroen naaede en tilforn ukjendt Spidse, anføre Træk (f. Ex. af den franske Revolution) hvilke Cramer kun anede. Han skrev paa en Tid, da Britæneriet endnu ikke havde udbredt sig videre end til Philosopher og den fornemme Deel af Laici, da endnu hele Geistligheden saavel som Borgerstanden og Almueen holdt fast ved det firkkelige Lærebegreb; han levede paa en Tid, da endnu intet tydsk eller skandinavisk Universitet skulde have taalt en heterodox Lærer. Men den vise Theolog, som bemærkede hvad Lykke Bøtting brokes og Voltaires Skrifter gjorde i den fornemme Verden (hvilken Cramer som Hofpræst og god Jagttager meget nsie kjendte), forudsaae, hvad Virkningerne af sliq Læsning vilde vordre, naar den blev almindeligere, og advarede derfor i Tide mod Britæneriets Gift. Hvor mange der ved hans og ligesindede Læreres Raad ere blevne kaldte tilbage fra Wildfarelsens Bai, det staaer ikke optegnet i nogen Historie (men vel i Livsens Bog, hvori den Alvidende bevarer enhver ædel Stræben); derimod er det bekjendt nok, hvor mange Tusinde der ikke agtede paa de Wises Raad, men desto villigere lyttede til de falske Læreres forførte Tale, og lede Skibbrud ei alene

paa deres Tro, men — som det pleier at gaar —
tillige paa deres Sædelighed, Sindstro og Lyf-
salighed.

Alle vilke være enige med mig om, at den
Eramerste Diatribe har en høi Grad af histo-
risk Interesse. Dog skulde jeg ikke blot af denne
Aarsag have oversat den, dersom jeg ikke havde
troet at den tillige har, og det endnu for vor
Tid, dogmatisk og moralsk Værd, ikke at
tale om de mange fine psykologiske Bemærkin-
ger. Jeg har naturligviis oversat meget frit,
deels for at give Eramers i sig selv gode og kraf-
tige men nu rimeligviis lidt obsolete Sprog
den tilbørlige Friskhed, deels for at skaffe hans
Argumenter hvad der stundom manglede dem i
fuld Bevitskraft. For Afvejlings Skyld har jeg
undertiden brugt Ordet *Wantrou* istedenfor *Fri-
tænkerie*, som Eramer altid bruger. Iøvrigt
vil Læseringen af denne korte Afhandling gods-
gjøre for dem, som ellers ikke kjende Eramer, at
jeg med Høie i hans korte Biographie (i Nyst-
theol. Bibliothek 3die Bind) har roest hans store
Forfattertalent.

S. Møller.

I.

Et af de Kunstgreb, hvorved Britanferne søge at underminere al Religion, er dette, at de afskilde den Skade, som Overtroen til alle Eider har anrettet, paa det skræffeligste og gjøre den endnu større, end den virkelig er. De fortælle os, hvorlunde store Mænd have maattet lade deres Liv, fordi de vovede at modsætte sig Pøbelens Fordomme; de tale om Strømme af Blod, som den religiøse Forfølgelsesaaud har udgydt, og gjøre en frygtelig Fortegnelse over de Lande, som ved den ere ødelagte. Hvor mange Sceptre har Overtroen ikke brudt? Hvor mange Throner har den ikke omskyttet? Hvor mange retmæssige og høimodige Monarcher har den ikke givet til Pøllis for Pøbels Raserie, som Præsterne havde opvakt, blot fordi de vilde herske selv og ikke lade deres Lande udsuge af disse Hierarchers umættelige Gjerrighed? Naar har nogen Dyd været betrygget for den? Var ikke Fornuften i alle hine lykkelige Aarhundreder, da Overtroens Marke herskede, en Forbrydelse, som straffedes med Sværd eller Baal? Med hvilken Rædsel læser man ikke i den romerste Historie, at Romerne ved Gallerens Indfald lode en Galler og en Gallerinde levende begrave for at dæmpe Gudernes Vrede?

Og dette skede hos et Folk, som ellers ved mange
 Heiligheder fortjente Roes for Gudhed og Venne-
 selighed. Sokrates maatte samme Gæstbægeret
 alene fordi han havde spottet med det latterlige i
 Atheniensernes Religion. Hvilke grusomme Krige
 imellem Athanasianerne og Eusebianerne; imellem
 Billedfornerne og Billedtilbederne; imellem dem,
 som fordrede Kalken i Nadveren, og dem, som
 formeente Gættet Brugten af saamen? Hvor giædd
 der en Sect, som ikke er bleven forfulgt af en
 anden?

Ved saadanne Bemærkninger søge Religionens
 Fiender at gjøre ikke blot Overtroen, men
 selve Religionen mistænkt. De sammenslænde
 Overtroen med sand Religiositet; og begynde denne
 Feit med Gtid, for at det ikke skal have Udseende
 af, som om de gubendare angreb Religionen.
 Men de have tillige den Hensigt at forvirke de
 Uforstandige, paa det at ogsaa de skal komme til
 at hade Religionen tiligemed Overtroen. For
 desto lettere at opnaae dette, gjøre de yndige
 Skildringer af en Stat, hvori almindelig Tænk-
 sathed hersker, og hvor det er enhver tilladt at
 troe hvad han vil, og lære hvad han vil. Man
 paastaar, at en saadan Stat vilde være fri for
 alle de Ulykker, som Overtroen og Jær for en nis.

Religion medfører. Disse ere, saadanne Uhyrer, at den, som vilde forsvare dem, derved erklærede sig for en Fiende af Menneskeslægten.

Men jeg paastaer, at Bantroe er et ligesaa stort Uhyre, og at man er en ligesaa stor Fiende af Menneskene, naar man paastaer, at en Stat, fuld af Britænkere, vilde være lykkeligere end et Land, fuldt af Overtroiste.

Ved Britænkere forstaaer jeg ikke saadanne fornuftige Evidere, som forkaste enkelte Sandheder af Nabenbartingen, hvorom de endnu ikke have kunnet overtøge sig, men hvorfor de snste at modtage Beviser, fyldestgjørende for deres Fornuft. Jo sjeldnere Saadanne ere, og jo nærmere de staae ved Sandheden, desto billigere er det at adstille dem fra en Lindal, en Collin, en Bolingbroke og visse Eftersnakkere, som først af Skerlighed til Lasten blive Religionens Fiender, og siden opsøge Grunde for at retfærdiggjøre deres Had til samme.

Naar disse Britænkere sammenligne en Overtroist med den selvstændige Tænkter af deres Skole, saa sammendynge de hos hiin en Mængde flette Egenstaber, som ikke høre væsentligent til Overtroens Charakter, og antage paa den anden Side, at Britænkertiet endnu ikke har fordærbet Hjertets

Godhed. Ja! paa den Maade have de Ret; thi
 hvo vil ikke hellere boe under Tag med en Spinoza
 end med en overtroist Bramin, som tillige er
 grusom? Men sliq Sammenligning er ubillig.
 Man give den Overtroiste — ligesom hans Con-
 trast — et medlidende Hjerter og Godmodighed:
 da bliver det et Spørgsmaal, om ikke den Over-
 troiste (hvem man jo ikke kan frakjende Tro) vil
 overgaae Spinoza. Vil man være retfærdig, maa
 man sammenligne Pøbel med Pøbel. Man sætte
 altsaa en Stat, fuld af Mennesker, som de af
 Naturen ere, men tillige overtroiste; og man
 sætte ved Siden af den en Stat af Fritankere,
 saadanne som disse af Naturen ere; og spørge
 derefter: hvilken af disse Stater fortjener meest
 at afstyes? Jeg svarer: den sidste. Fornuft
 og Erfaring stadfæste dette.

Hvad er Overtroe? Der gives to Arter, som
 kunne adskilles: 1) Forstandens Wildfarelser om
 Guddommen og Maaden at dyrke Gud paa; 2) en
 sprog Iver for samvittighedsfulde at indrette sin
 Opførsel efter disse Wildfarelser. Alle falske Re-
 ligioner, saasnart de herste over deres Bektende-
 res Hjerter, ere Overtroe. Men man kan ogsaa
 være overtroist, uagtet man befkjender sig til den
 sande Religion og gjør den til Rettefnoer, for sine

Handlinger. I saa Fald ligger Overtroen ikke i Sætningerne selv, som antages, men i Beviserne for samme. Naar man vil undersøge Overtroens Skadelighed, maa man lægge Mærke til Bestaffenheden af de gudstjenkelige Wildfarelser, som udgjøre dens Væsen. En Rømer, som holder sin Eed, fordi han troer, at Trostaben (hides) er en Gudinde, hvis Billedstøtte og Alter han skuer, er overtroist. Naar Muhamedaneren antager et Paradiis fuldt af sandselig Vellyst; naar en Christen forestiller sig Englene som smukke besingede Dreng, da er det Overtroe. En Overtroist kan ogsaa af Samvittighed antage farlige praktiske Wildfarelser og gjøre disse til Regel for sine Handlinger; han kan af Religion offre Mennesker *); han kan forfølge, kan føre Krig med anderledes tænkende; han kan have en slavisk Frygt for Gud; men dette hører ikke til Overtroens Væsen; thi der er mange Overtroiste, som antage det Modsatte, og handle derefter.

Overtroen er, i sig selv betragtet, intet andet end en misforstaaet Guds frygt, som ikke styres tilbørligen af Fornuften. Denne Tænkemaade kan bestaae med de borgerlige Pligter,

*) F. Ex. naar Jephtha offerer sin Datter, eller Sakon Jael sin Sø.

og med de fornemste selskabelige Døder; ja og meenlig gjør den Menneftene endnu iørigere i disses Udøvelse, end de vilde være uden al Guds frygt. Den overtroiste Egypter, der dyrkede alle Guds Skabninger ligesaa Stjernerne ned til Crocodillen, var høimodig, tro, fredelkende. Den overtroiste Romer, hvis Handlinger styredes ved Fuglenes Flugt og Offerdyrenes Indvolde, ophørte ikke, saalænge han ærligen troede derpaa, at være tapper, kyndig, maadeholden, god og retfærdig *). Han forsærbedes, naar en Feldherre foragtede Spaamændenes og Tegnudlæggernes Raad; naar han sagde, man skulde lade de hellige Høns drikke, siden de ikke vilde æde; imidlertid adlød han dog samme Feldherres Befaling; thi han mindedes den Eed, han havde svoret ham og Krigsguden. Britanerne selv indrømme dette, idet de erklære al Religion — den være blandet med Overtroe, eller ikke. — for at være en Opfindelse af Politiken, egnet til at holde Almuen i Løkke.

Saa skjændig derfor end Overtroe kan være, er den dog bedre end Bantroe, forsaavidt et mindre Onde kan kaldes bedre end et større. Bantroe

*) Seef. min Afhandling anf. Sted. S. 229 og 230.
J. M.

er det Medfætte af Overtroe. Den er Mangel paa Gudsfrugt; folgelig tilintetgjor den alle Dyder, som ere vundbarlige til Menneſteſlægtenſ Bedligerholdſe og til Samfundets Rokkghed. Vel er det ſande, at ikke alle Fritænkere ere Gudsfor-nægttere; men de Fleſte vatte ſikkert, at de kunde være det; og om end Kogle ikke gaar ſaa vidt, tør man dog påaſtaae, at de enten ingen Fædſe have af ſand Erbdighed for det hoiſte Beſon, eller i det mindſte undertrykke de den hos fig. Thi havde de denne Fædſe, da vilde de enten blot overtroiſte, eller Benner af den ſande Religion; ſom de ſaa hæftig beſtride; een af Delene maatte ſtee. Gaasnaart man giver et Menneſte Tilladeliſe til at lodrive ſig fra Åbenbaringen, da bliver hans Fornuft ſnart omtaaget af hans Lidenſkaber. Dermed påaſtaaes ikke, at enhver Fritænkter forener i ſig alle Laſter; thi ikke alle Laſter harmonere med den hos Enhver herſkende Lidenſkab. Men Enhver vil efter ſin Tilboielighed udſtryge een eller flere Dyder af Fortegnelſen over Pliqterne; og alle Fritænktere tilſammentagne vilde udøve alle Laſter. Den Velluſtige vilde forføre ſin Næſtes Huſtru; den Egennyttige vilde anſee det for til-ladeligt at plyndre ſin Medborger, og den Er-gjerrige vilde holde det for en ſtor Daad at ned-

føde en Anden fra hans Børdighed, og indtænge sig i samme.

Det kan ikke nægtes, at stræffelige Ulykker ere ved Overtroen anrettede i det menneskelige Samfund. Forsølgelsesaanden er ofte i Ledetog med Overtroen; og hele Landes Fred er ved Religionskrige bleven forstyrret. Men mon Britøfferne ere sagtnodigere? Mon Vantroen er mere fri for Forsølgelsesaaend *)? Der har endnu ingen Stat været sammensat af lutter Britøffer; deres Antal har hidindtil ikke været saa stort, at de kunde stille Armeer i Marken; ja Partiets Forbunde ere altfor egennyttige til at de gjerne skulde see, at alle Mennesker deelte deres Overbeviisning **). De Hensigter, som bevæge dem til at

*) Cramer kunde her have beraabt sig paa Du Clos Ord, som jeg Side 226 har anført: L'irreligion, ainsi que la superstition, a son fanatisme.

J. M.

***) Maaskee Cramer herved sigter udtrykkelig til Voltaire. I det mindste kunde han med Ret gøre det; thi Voltaire betroede sine Venner (Citater findes i Pentes Kirkehistorie) at de ingenlunde maatte ønske, at alle Mennesker bleve saa oplyste som de vare; thi da vilde deres Nafselse tage sig. I et Brev til Helvetius (som Henke ikke har kjendt) skriver Voltaire: "Vi Philosopher bekymre os ikke om,

løbde sig fra al Gudsfragt, vilde tilintetgjøres, naar alle Mennesker bleve vantroe. Endstjondt man derfor endnu ikke har oplevet, at Britænkere have nedspjettet Konger fra deres Throner, eller kastet dem i Fængsel, som modsatte sig Bantroen *) , saa mangler det dog ikke paa andre Beviser, hvilke godtgjøre, at de kunne være ligesaa forfølgelseslyste som de Overtroiste. Hvis Overtroen, naar den havde Magten, har anvendt Baal, Chærd og Fængsler ikedenfor Grunde imod Anderledes-tænkende, da bruge Britænkterne (saa længe de mangle Magten) Spot, Blåspheemie og Skældsord, hvilke de uden Forskjel udsæde imod Alle, der have Religion. Men mon det er Kjærlighed, Sagtmodighed og Fredsommelighed, som indgiver dem disse Grunde? Eller ere de ikke snarere et Beviis paa, at de kun skjelde og spotte, fordi de ikke have Magt til at brænde og raddrække?

Den blinde Iver og Forfølgelsesaanden sover hos de Overtroiste saalænge, som de, der

at vore Bønder og Haandværkere skulle vorde oplyste; men vi ville, at Verdens-Menneskene skulle være det."

J. M.

*) Vi have under den franske Revolution oplevet begge Dele.

J. M.

udgjøre et Samfund med dem, enten ogsaa hybe Overtroen, eller dog ikke offentlig misbillige den. Men desto stræffeligere raser den, naar den bliver pirret. Og dette Raseri naaer først sin Høide, naar andre Lidenskaber, saasom Hovmod eller Egennytte, forene sig med Overtroen*). Da overlader den sig til alle Udsvaldser; thi skjøndt den egentligen strider for Gode, Guld, Magt o. s. v., giver den sig dog Udsende af at stride for Religionen og Samvittigheden. Mildhed, Maadehold og Sagtmødighed synes under saadanne Omstændigheder at være Forbrødder. Men naar Overtroen ei længere pirres, eller naar dens Modstandere ere udryddede, (thi saavidt driver den sit Raseri), da begiver den sig igjen til Ro. Men i en Stat af lutter Heltankere vilde der aldrig være Fred eller Ro. Thi Enhver strider for sig selv og for sine Lidenskabers Tilfredsstillelse; og Lidenskaberne blive aldrig tilfredsstillede, naar de have deres fuldkomne Frihed. Overtroen erkjender dog en Herre over sig.

*) Hermed kan sammenlignes Stedet i Theol. Bibliothek 18de Bind S. 232: "Der er ingen Grund til at ansee Overtroen, som saadan, for en Pest for Menskeskeden. Først naar den forener sig med Hovmod, Hærskersyge, Fornuftthad o. s. v. bliver den dette; men da er Tiden ikke mere om Christnes Overtro." &c.

Den kan sammenlignes med et vildt Dyr, som er indspærret i Hule; det stagner sine Opvartere, og sonderriver kun dem, som bryde ind i dets Hule og drikke det. Tritanteren er som et vildt glubende Dyr i dets Frihed; det anfaldet og sonderriver Alle, som det møder.

Socrates, siger man, blev et Offer for Overtroen; jeg mener, han blev det for Vanetroen. Hans Anklagere vare nogle ugudelige Skurke, som han havde irettesat. De beskyldte ham for at spotte Guderne, da det dog kun var deres egne Laster, han spottede. De vare ligesaa lidet overtroiske som han; i deres Hjerter beløve de Athenensernes Religion mere end han gjorde. Men det var deres Fordeel at lade som de havde Religion, imedens de gjerne vilde bestræbe sig for den Mand, der ikke tillod dem at leve frakt efter deres fritankerste Grundsetninger.

I den romerske Republik vare de Lidere de lykkeligste, da Overtroen endnu herskede over Alle, saavel de Fornemme som Almuen. Der kom Lidere, da Menigmand vedblev at være overtroisk, men de Mægtige bleve hemmelige Tritanter, som udloste Folkets Religion og dreve Spot med Guderne. De erklærede sig ikke offentligen imod Gudstjenesten, fordi denne kunde tjene dem til,

under Haastud af Religion, at afføre deres holdmodige og egennyttige Hensigter. Naar et Folks Overtroe er kommen til en vis Hoide, og Oplysning begynder at udbredes, da indsee de Kloge sig lidt efter lidt Urimeligheden af mange Fabler, og imedens Almuen troer for meget, gaae de saa vidt, at de intet troe. Saaledes opkommer Frisankeriet, og dette leder til Staternes Undergang. Men Ingen maa tænke, at Pluraliteten af Præsterne, der sagte for den gamle Overtroe, ere overtroiske; nei de fleste ere vantroe; men det skrider imod deres Fordeel, at Andre skulle troe ligesaa lidet som de selv.

Naar have Overtroens Virkninger været skrækkeligere end i de mørke Aarhundreder, da hele Christenheden succede under de romerske Biskoppers Tyrannie? Men Den kjender ikke Pavernes Historie, som troer, at det var af Jær for deres Crucifixer, deres Agnus Dei og Reliquier, at de stode saa mange Monarcher fra deres Throne, byggede Fjættersængsler og oprettede Baal. De, som anrettede den første Skade og pralede meest af deres Jær, vare ikke overtroiske; de vare snarere vantroe, og stred kun for deres Fordeel. Vel sandt, at Almuen, uden hvis Hjelp de ei havde kunnet stifte saa megen Ulykke,

var overtroist; men den har det mindste Ansæe, den var kun et Redskab, som lod sig misbruge af di ugubelige Fritænkere. Hvor mangen seer Monk troer aldeles intet af Fablerne om Skjærsild o. s. v.? Ja hvor mange spotte ikke, naar de ere iblandt Egefindede, med al Religion? Naar nu en saadan Monk faaer en Bedesøffer til at indrette sit Kloster til Arving i hendes Testament og lover til Sjengjæld at læse Sjæle Messen, med hvis Kraft hans spotter: handler han da som en Overtroist, eller som en Fritænkere.*)?

Af disse Bemærkninger er det indlysende, at et Land, hvor almindelig Overtroe bemægtiger sig Gemytterne, er ulykkelig og beklagelig; men tillige, at et Land, hvor alle Indbyggerne vare Fritænkere, vilde være endnu ulykkeligere og langt mere at beklage.

Hvor lykkelig vilde derimod den Stat være, hvis samtlige Medlemmer fulgte Religionens Forskrifter, som lærer os, at Kjærlighed og Sægtmodighed er Menneskeslægtsens største Prydelse!

*) Jøfr. mine Bemærkninger i den anførte Afhandling Side 234—36, som have en paafaldende Lighed med de ovenanførte, skjøndt Exemplerne ere forskjellige. Jeg har i. Ex. citeret det aarlige Dyrctin i Neapel, naar den hell. Januarius's Blod gjøres stivende.

Goeden har i atten Aarhundreder haadt en saadan Religion; men hvor er en Stat, indrettet altsles efter dens Forrifter?

II.

Vi have hidindtil betragtet Ovestroens og Dantsuens Indflydelse paa Staten. Vi gaar nu et Skridt videre og paasaae, at Fritænkeriet gjør Fritænkeren selv, naar han lever efter sit System, til et elandigere og Sjældigere Mennekkete end Overtroen gjør den Overtroiske til. Denne Sandhed bliver indlysende, naar man betragter Begges Tilstand. Fritænkeren er paa alle Kanter uløselig, hvad enten man ser hen til Nutiden eller til Fremtiden. Den Overtroiske er ogsaa mangen Gang uløselig; men han har dog mere at haabe end Fritænkeren; thi han følger sin Samvittighed (som dehværs sit er bildfarende). Han kan ogsaa her i Livet nyde langt mere Lykkeligbed, end de, der leve som uden Gud i Verden.

Lykkeligbed kan ikke findes Sted uden Gindbro; men denne maa grunde sig paa Samvittighedens Vidnesbyrd om, at de, saa meget muligt, have lagt Bind paa det Gode. Men Vantroen, naar den er consequent, ophæver al Dyd, selgelig ogsaa al Lykkeligbed. Hvad skulde drive Fritænkeren

til Død? Tanken om Gud*)? — Den virker
 aldeles ikke paa Atheisten, og kun lidet paa Deis-
 ten. Samvittigheden? — Hvil Fritænkere
 ikke ganske har forviist den ud af sit System, an-
 ske han den dog for en Fordom, tilbage ved
 Conscience; og Opdragelse. En naturlig Følelse
 af Ret og Uret? — Det indrømmes, at en saadan
 er alle Menneskers medfødt; men Erfaring viser,
 hvor langt den yttres sig hos den Vantræ. Og
 det kan ei være andet; thi Døden maa være en
 fri Handling; Driften kan altsaa ikke være saa
 stærk, at den tvinger Noget til det, som strider
 imod hans Grundsatninger og hans Lidenstaber.
 Hvad kan da hvin svage Drift udrette imod en
 Geitanders stærke Lidenstaber? Jo — vil man
 sige — Fritænkeren har Forstand; han kan indsee
 Forskjellen paa Godt og Ondt, Barmhertighed
 og Grusomhed, Menneskekjerlighed og Had til
 Menneskeslægten. — Ja vistnok kan han indsee
 dette; men mon han ogsaa kan gjøre det gjældende
 i sit Forhold? Menneskenes Handlinger bestem-
 mes især ved Hensyn til deres nødvendige Folger.
 Hvil Noget kunde vise Fritænkeren, at der ven-

*) I den næstfølgende Passus er endeel af mig foran-
 dret, snart ved Forkortning, snart ved Argumenternes
 Modification.

tude ham an fikker Løn for alle gode Handlinger, da vilde han vel udøve disse. Men dette er ikke Tilfældet; thi mange Dyder belønnes ikke i dette Liv; særst i Evigheden. Og for Britanckeren gæves der ingen Evigheds; thi han forfaster Sjælens Udødelighed. Han attræer intet andet end at handle end at tilfredsstille sine Begjerligheder og Lidenstaber. Han vil derfor ikke søge sig for andre Laster end dem, som true med at forføre hans Liv. Enhver Handling, som skaffer ham sandfælig Rydelse, vil i hans System have en Død. "Men — indvender man fremdeles, siden ikke alle Mennesker ere Britanckere, og Britanckeren gjerne vil behage Andre for at gjøre Lykke i Verden, saa maa Ergjerrigheden selv drive ham til gode Gjæringer." — Det kan være; men mon deilige Handlinger, foretagne af Ergjerrighed, yde enten ham selv den Glæde, eller Andre den Velsignelse, som de samme Handlinger, naar de udøves af Pligt, for Samvittighedens Skyld? Nei, ingenlunde. Thi eftersom han ei udøver dem som Pligter, der foreskrives ham af Fornuften, men som Klogskabsraad, der gives af Egennytten, kan han heller ikke derover føle den inderlige Glæde, som den Dydige føler. Der som hans Dine engang oplades, ville disse hans

Stadtinger, som hos en Kristen ere forjættfulde, forekomme ham som Forbrydelser. Han er som en Vandskabning, der, iført de sunneste Klæder, altid bliver hæftelig; ja Hæfteligheden bliver ved Klædernes Stundhed endog mere isindfaldende, end den ellers vilde være.

Den Overtroiske har heri et stort Fortrin for Tritanteren. Hans Svagheit er en misforstaaet Svæbskrugt. Den kan ikke bestaae med alle Dyder, men dog med nogle. Han nyder ingen fuldkommen Lyksalighed; men den ufuldkomne, som han nyder, er bedre end ingen *). Tritanteren lider af en Hverdagsfeber; hans Tilstand har aldrig Sundhedens Udseende. Derimod er

*) Hermed falder mit Ræsonnement (Nyt theol. Bibl. II. Pag. 229) sammen: Ifkun Troen er den gode Sæd; Overtroe er Klinten, som Djævelen hemmelig udsaaer. Men just derfor kan den Overtroiske sammenlignes med en Landmand, som høster Hvede blandet med Klinte. En Saadan har dog det, hvoraf han kan mætte sig; og ved nogen Flid kan endog det meste af Klinten fjernes fra Hveden. Derimod ved jeg ei at sammenligne Wantroen med nogen bedre Art end segetum Chrysantemum, som, hvor den tager Overhaand, dræber enhver nyttig Plante. Derfor høste Atheister og Deister paa Troens Ager aldeles ingen Næring for deres udsdelige Sjæl o. s. v.

Overtroen sig en *depresso*-Følelse; der er Medlemrum, hvori Patienten er fri, og befunder sig ligesaa vel som en Sund, fra hvem man da sandt Kelligen kan adstille ham.

Men maaskee har Fritænkere; dog det (underordnede) Fortrin, at hos blande sine Lige en vislere paa en fuld Rytelse af de sandelige Forskytelse, end den Overtroiste iblandt sine Trostforbandte? Nei, ikke engang dette. Et Selskab af latter Fritænkere vilde adlægge sig selv, og for at undgaae dette, maatte de vende tilbage paa den under Overtroens eller den sande Religionens Herredomme; og det allerede for at kunne nyde sandelige Glæder i No. Sæt, at en Fritænkere, som finder sin Vellyst i Vinen, har til Tjeneren en anden Fritænkere, hvis Indtægtstilbørlighed er den samme. Denne vil da selv udtomme det Bæger, han skulde række sin Herre, eller dersom Herren stjerker for sig selv, vil Tjeneren frabriske ham Bægeret. Ingen af dem vil nyde Vinen i No; men imedens de stride om Drikken, vil enten Vinen spildes, eller borttages af en Tredie. Thi hvad skal bevæge Tjeneren til, ikke selv at attraae den Lyst, som hans Herre vil nyde? — Dette vil blive Udslaget af alle deres Forskytelse. Det er derfor en Saabelighed af Fritænkere, at

de udbrede deres Grundfætninger; thi derved be-
 vore de sig de Fordele, som de tænke at erholde
 ved deres Fritænkerie *). En Fritænker stader
 sig meget ved at udgive sig for det, han er. De
 Skulde af Egenlystte gaae hemmeligen tilværks.
 Dog — den ene Daarlighed er den anden værd.
 Vi behøve ikke, under dette Rummet at fortsætte
 Sammentigningen, da det er indlysende, at den
 Overtroiste ikke er udsat for denne Fare.

En Fritænker er uskyldigere end den Over-
 troiste, ogsaa af den Grund, at Wantroen er
 mere ulæggelig end Overtroen **). Med denne be-
 høber kun at foregaae en Forandring; med hiin

*) Det er ikkoven bemærket, at Mogle, s. Ex. Voltaire,
 undertiden bespøde sig og erkjendte dette.

***) Dette falder sammen med hvad jeg sagde i min
 første Afhandling (Theol. Bibl. XVIII. Pag. 229):
 "Overtroen forudsætter stedsse Troe, og den kan hel-
 bredes ved at bringe Troen til klar Bevidsthed og ved
 at afordre Denne Grunde for dens Ytringer. Men
 Wantroen er, i sin Heelhed og Conseqvents, ulæggelig;
 thi den anseer al Lægedom for Gift; den fordrer umu-
 lige Ting af sin Læge, saasom at han skal forvandle
 overfandskelige Sandheder til haandgribelige Gjen-
 stande; at han skal lade den skue med det udvortes
 Die de Ting, som kun bestues med det indvortes."

J. M.

maa en heel Forvandling finde Sted: Det er lettere at forbedre Religionen, hvor den allerede findes, end at indbringe Religion, hvor der hidindtil intet fandtes af den, ligesom det er lettere at gibe det syge Lem Sundheden tilbage, end at oplive et dødt Legeme. Curen hos Fritænkere er langt vanskeligere end hos den Overtroiste, hvad enten man seer paa deres Forstand eller paa deres Hjertes Bestaaffenhed. Jeg taler nemlig om den Vantro, som har udbredt sig over begge disse Sjelekrafter; thi der gives Mennesker, som kun af Forsængelighed agere Fritænkere, og ikke i Hjertet ere det. I visse store Selstaber fremtræde de som Religionspottere, alene for der at gjælde for noget. Dersom det var en større Ære at synes andægtig, vilde de snart isøre sig Andagtsens Maste.

Fritænkeren tiltroer sig en saa stor Forstand, at han sætter sig ud over al Underviisning. Han er derfor ikke stiftet til at belæres. Alt, hvad der vil ydmyge hans Aands Stolthed, oprører ham. Men uden Underviisning er det umuligt, at han kan forbedres. Hans Indbildskhed gjør ham letfindig. Han udfinder tusinde Udflugter og Spidsfindigheder for at undvige Fornuftens Grunde. Han ligner de Soldater, som aldrig

holde Stand imod en ordentlig Hær: men sam-
 lygte Kraft, saasnart de mærke Nuligheden af at
 de kunde overvindes *). Det er derfor umuligt
 at gjøre Ende paa Krigen med dem.

Med de overtroiste Menneskers Forstand for-
 holder det sig ganske anderledes. Fritænkeren til-
 troer sin Forstand for meget; den Overtroiste sin
 for lidet. Hiin forkaster Sandheden, fordi han
 har foresat sig, intet at troe; han skjuler sig for
 Sandheden og flyer. Men den Overtroiste for-
 kaster Sandheden, fordi han oprigtigen troer, at
 Sandheden er en Wildfarelse. Han feiler, fordi
 han af sine Forældre eller Lærere har lært at elske
 Wildfarelsen som var den Sandhed. Fritænkeren
 farer vild ved høilys Dag; den Overtroiste sam-
 ler i Nattens Mørke. Hiin hader Lyset; Denne
 frygter det. Men nu er det lettere at fordrive
 Frygt end Had. Den Overtroistes Forstand lig-
 ger i mange Lænker; Fritænkerens har gjort sig
 fri, ei alene fra Fordømmenes, men ogsaa fra
 Religionens Bånd. Hvilket er nu lettest: enten
 at sønderbryde nogle Lænker, dee trykke en uskyl-

*) Svo tænker her ikke paa de spanske Guerillas i den
 egentlige Krig, og paa de franske (encyclopedistiske)
 Guerillas i den aandelige Kamp?

dig Fange, eller at indhente en Fligentflig, der har sonderrevet alle Baand, og paalægge ham nye? Ved den Sidste et Arbeidet dobbelt.

Imidlertid er det ganske sandt, at den Haardnaffenhed, som gjerne er uadstillelig fra Overtroen, frembyder store Hindringer ogsaa ved denne Sygdoms Helbredelse. Den Overtroiste lader sig vanskeligen bringe bort fra de eengang antagne Meninger. Dog lærer Erfaring, at man lidt efter lidt kan vænne de svage Dine til Solens Lyd, naar man kun ikke paa eengang udsætter dem for stærke Straaler. Meget kommer herved an paa Hjertets Bestaffenhed, hvilket hos den Overtroiste ofte er godt. Han er en Skildvagt, som troligen forsvarer sin Post. Men just fordi han holder Stand, kan han overvindes af sin stærkere Modstander. Og hvormeget er ikke Sandheden stærkere end Wildfarelsen!

Det er uægteligt, at en Britankers Hjerte, naar han handler efter sine Grundsatninger, maa anses for langt flectere end den Overtroistes. Britankeren, en grov Egoist, kan ikke elste Noget; den Overtroiste kan i det mindste elste dem, som ikke afvige fra hans Religionsmeninger. Britankeren erkjender ingen Pligter; thi han

mangler, at Frygt for Gud; han spotter vel endog med de Gudsfrygtige. Den Overtroiske derimod erkjender Pligter; thi han erkjender et høiere Væsen over sig. Han feiler dert, at han anseer meget for Pligt, som ikke er det *). Men han er vant til at adlyde Loben, og hans misforstaaede Guds-frygt paalægger ham ofte Byrder, som ere tungere end de Forpligtelser, som den sande Guds-frygt paalægger. Dorsom han altsaa begaær Udsøvelser, saa udspringe disse ikke af den laffe fulde Færdighed, som hos Ericankerens. En Sværmer kan myrde mig af Overtro, og det er for mig ligesaa fremt, som om en Atheist myrder mig. Men med Hensyn til dem er der en stor Forskiel. Den Overtroiske myrder Rjettens af en falsk Tro for Guds Vre. Han troer, at Gud har sat ham i Verden som sin Hævner. Gudsforneegteren myrder sine Medmennesker af Eergjerrighed, Had eller andre stjændige Lidenskabes. Den overtroiske Inqvisitor kaster mig i et mørkt Fængsel, deels af Tro for Guds Vre, deels ogsaa fordi han troer derved at frelse min Sjæl. Han anseer sig for at være min Formyn-

*) J. Gr. at faste, at ære Reliquier, at forblive i ugift Stand, at hudflette sig selv o. s. v.

der, der har Det til at tvinge den Umyndige til det, som tjener ham til Gode. Det er mig ligesom fortrædeligt, som naar en Britanker gjør det samme, thi en paavangens Velgjerning er en Grusomhed. Ikke desto mindre handler han imod mig med en Læges Sindelag, som vil helbrede mig for en Sygdom. At jeg er sund, og at det kun er hant, som paadigter mig en Sygdom, veed han ikke. Britankerens, som gjør det samme, har et ganske andet Sindelag; han er grusom, nu fordi han vil have min Formue, nu fordi han vil vanøve min Kone *). Men er der da ikke en stor Forskjel paa en velmenende Læges Misgreb og en Lyvds eller Skjortelovers-Udaand? Det er altsaa lettere at omvende en Overtroisk end en Britanker; selvgjelt er Denne ulykkeligere end Hiin.

Erfaringen staabfæster alt dette. Det var visseilig ikke Overtroen, men Bantroen, som lagde de største Hindringer i Veien for Christendommens Udbredelse. Dennes seferntige Kraft

*) Den franske Revolution afsigter 1000 Exempler til Oplysning af den sidste Sætning, ligesom den spanske Inquisition's Historis leverer Bilag i Rængde til den første Theffis.

overvandt snart en utallig Mængde af over-
 troists Menneſter, (Almuen ſaavel i Jeruſalem
 ſom i Athen og Rom ſlokkede ſig om Apoſtlerne,
 og modtog af dem Troens Lagedom); men ikkun
 ſaa af de Philoſopher, ſom enten nægtede Guds
 Tilværelſe eller dog foretog uirrigiøſe Lær-
 domme, lode ſig oinvende. Det er ſandt, at
 det var Overtroen, ſom opvakte de hæftigſte
 Storme; men det er allerede af mig bemærket,
 at det var Tritænkere, ſom ſmedede de Vaaben,
 med hvilke den blinde Almue ſægtede imod Sand-
 hedens Lærere. De fleſte af dem, ſom ophid-
 ſede de romerſke Keiſere til at forfølge de Chriſtne,
 troede viſſelig ikke paa de tredive tusinde Gu-
 der, hvis Forſvarere de udgave ſig for at være.
 Og hvo vare de, ſom adpnyttede Overtroen,
 da den ikke længere kunde opretholdes ved Magt,
 og ſom ſøgte at underlægge den gamle Mytho-
 logie en ny Betydning? Det var Philoſopher,
 der troede ligesaa lidet paa Jupiter ſom paa
 Chriſtus, Porphyrius, Jamblichus, Synma-
 chus o. ſ. ſ. havde for megen Forſtand til at
 troe de hedenſke Fabler. Men de ſøgte deres
 Ære i at underſtøtte den ſynkende Bildfarelſe
 og at ſtandſe Sandheden i dens Løb. Næſten
 alle den Tids Philoſopher vare Tritænkere.

Jagen kan ender denne Sammenligning for en Forsvarstale for Overtroen; thi jeg holder saavel denne som Bantroen for meget Raadelig. Jeg har blot villet vise at der ene af disse Uhyrer er værre end det andet; og at Verden vilde under Britanforjættelse være endnu ulykkeligere end under Overtroens.

III.

Om det Onde i Verden.

xj

Probst Aagaard,
Sognepræst i Agerstov.

Ved det Onde i Verden forstaaer man enten det *physiske* eller det *moraliske* Onde. Det *physiske* Onde bestaaer deels i Naturens Strid, deels i de skabte Tinges Indskrænkning og Endelighed. Det *moraliske* Onde bestaaer i Afbigelse fra det Sande og Rette, hvortil Kilden maa søges enten i Uvidenhed eller Svaghed. Fra de ældste Tider have Menneskene grublet meget over det Spørgsmaal: Hvorfra har det Onde sin Oprindelse? eller hvortledes kan *physisk* og *moralisk* Ufuldkommenhed findes i en Verden, som er frembragt af en almægtig, vis og god Gud?

Behageligt er det, at betragte Naturen fra den skønne, blide, fredelige Side, at opdage Orden og Overensstemmelse imellem saa mange

forskjellige Dele, at finde saa mange Prøver paa
 den besynderlige Omsorg, som Naturens Herre
 har viist for sine Skabningers Vedligeholdelse,
 Forplantelse og Formerelse. Men vi kunne ogsaa
 betragte Verden fra en anden Side, hvor der
 viser sig en besynderlig Strid imellem Delene,
 som synes at træde det Helt med Odelæggelse, og
 det er lærerigt at henvende Opmærksomheden paa
 denne Naturens Strid. Ikke nok, at enhver
 Plante og ethvert Dyr indeholder i sin Materie
 og Organisation Spiren til sin Undergang; men
 neppe er et Væsen fremkommet, førend det er
 Gjenstand for Efterfølgelse og Misbranding.
 Det gunstige Veirligt fremløkker Planterne; men
 pludseligen omskiftes Veirliget til Hede eller Kulde,
 Tørke eller Regnstyl, Hagel eller Storm; der begynder
 skadige, knække, knuse saavel de svage Planter
 som de stærke Træer. Neppe har Træet iført sig
 sin skønne Prydelse af Blade, førend disse are
 faldes af Insekter, som mishandle eller fortære
 dem. Ofte bliver Egen ganske afbladet af
 denborrer og Beenveden (Euonimus) af Larver.
 Græsset spirer neppe frem af Jorden, førend
 Hjorde af vilde og tamme Dyr afæde det. Ikke
 alene de grønne Blade, men ogsaa Blomsterne
 med deres skønne Krone og de deri indsluttede

Befrugtningsbøse, der synes at være Naturens
 Gældning, blive angrebne og fortærede af større
 og mindre Dyr. Hvad der har undgaaet den
 første Ødelæggelse, og er kommet til Frugts An-
 sættelse, er dog ikke sikkert for flenskt Anfald.
 Urteblomstret, som saa vel er beskyttet imod
 Veirets Ugunst, har neppe anfaldet Bølge, førend
 denne fikkes af et Insekt, som lægger sine Æg
 deri, og hvis Larver fortære de spæde Urter.
 Samme Bestandigelse ere ogsaa Æbler, Rødder og
 andre Frugter underkastede. Kirsebær anfaldes
 et alene af Bugle, som fortære Røddet og levne
 Stenene, men ogsaa af Kirsebærflugte, der borte
 kasse Røddet, knække Stenen og fortære Kærnen.
 Har Kornet undgaaet Ødelæggelserne paa Marken,
 saa er det endnu ikke sikkert paa Loftet, hvor Muger
 og Kornorme gjennemboe det og fortære Meel og
 Spire. Man kan sige: Naturen modtager sine
 Børn i smaa Arme, pleier og beskytter dem; men
 den aabner ogsaa sit Svælg og opsluger dem.
 Ogsaa Træernes Stamme er udsat for Ødelæg-
 gelse. Vandrotter afsnave Roden, Harer og
 Bæbere Barken, og adskillige Larver og Insekter
 søge Boltig og Røring enten imellem Barken og
 Træet eller dybt ind i Træet, saasom i Gran,
 Poppel og Vidie.

Dyrriget fører Krig ei alene imod Planteriget, men ogsaa mod sit eget Rige. Fuglen har med første Omhu opsøgt det sikreste Sted til sin Rede, har med Omhed udbrudt sine Æg, og næppe glædes den ved at høre de spæde Ungens første Lyd, førend Naaren ogsaa glædes ved at høre den, opflakker i Træet, sluger Ungerne og maastee Moderen med. Ere Fugleungerne ved Moderens store Omhu og Selvfornægtelse bragte til at spæde, saa ere de dog ingen Dag sikre for Overfald af mindre og større Høge, Ørne og andre Roddyr. Vorden udøves ei blot til Roddyr, men endog til Velbehag. En Ilder med sine Unger dræbte en Flok unge Kalkuner, udfægede blot Hjerne og lode de øvrige Kroppelige ligge. Eigeren sender rider alt modende, uden at være tung af Hunger. Tiger, Løve, Hon og flere drikke alene det varme Blod og æde alene det friske dampende Kød. Hvor mangfoldige Fiender lure ikke Dag og Nat paa Harer, Duer og andre værgeløse Dyrr! En Due, som forfulgtes af Høgen, faldt ned i en Brønd, forskaf sig imellem Stenene og sad der i en heel Dag, indtil man traf den ud. Hvor har det spæde Hjerte i det stakkels Dyrr viklet af Frygt for sin Fiende! Rogle Agerhøns, som bleve forfulgte

af en Høg,
 af en Høg,
 hvor de i en Krog bleve fundne og grebne af Wen-
 nerkehænder. Hvor for maa Fugtten for deres-
 naturlige Fiende have været, førend de betroede
 sig under Menneskers Tag! Haren, som før
 følges af Hundene, søger Redning i Rødens Hule.
 Hvilkens Fugt har ikke Hornbøget for Bræmsen,
 som vil lægge sine Eg paa dets Ryg! Saaledes
 har neppe et Dyr føet Livets Lyd, førend det sees
 Fiender ved sin Side. Neppe har Sommerens
 Varme fremlokket Finner og Nys,
 førend den let-
 spændte Svale indfinder sig for at gribe dem i
 Flugten. Neppe have Kræerne forladt deres Vin-
 sætelse paa Vandets Bund, førend Storken er hid-
 kommen, for at fortære dem. Endog før Livets
 Nødhede tilknyttes Sjælen til det vordende Liv.
 Naaren uddrækker Hansens Eg, og den sønderri-
 ter Birkstammen, fortærer Honningen med der ilagte
 Bugel, og lader Bierne omkomme paa Røttene
 af deres Velstand. Spurve, Spætter og andre
 Fugle og alle Insekternes Eg, som omhyggeligen
 ere skjulte i Røds og Ridsler paa Træernes Bark.
 End ikke Ratten beskytter de svage Dyr; thi naar
 de spolende paa Marken liste sig ud efter Køde, da
 fange sig deres Fiender ved Siden af dem. Rogle
 Ugler flyve ifkun ud paa Rov om Ratten; og for

at Natsommerfuglene ikke staae vaae flærs end Dagfuglene, saa er Aftenhalten (*Caprimulgus*) tilrede at gribe dem i Flugten. End ikke Ormen i Jorden er flærs, thi her opsløges den af Muldvarpen. Endog Dyrenes indvendige Dele ere ikke frie for Efterstrøbelse. Hvor mangfoldige Slags Indholdsorme plags ikke baade Mennesker og Dyr! Hestebremserne forfølger Hesten, for at indbringe sine Egg i dens Larve. Saaret plages af Orme i Nase, Hjerne og Lever. I de hede Lande findes Insekter, som æde sig ind under Menneskers Negle. Endstjondt Insekter i de varme Lande ere langt besværligere, og kunne regnes til de stærste Plager, saa findes dog ogsaa i de kolde Lande nok af saadanne Smadde, at forurolige baade Mennesker og de stærke Dyr. I Vandet sees Nord endnu i høiere Grad end paa Landjord; thi da Formerelsen er der langt stærkere, saa maa ogsaa Formindelsen staae i Forhold dertil. Næsten alle Fiske ere Roddyr, eller fortære levende Medfodninger. Paa Jorden er det dog sjeldent, at nogen fortærer een af sin egen Art, eller at Forældre æde deres egen Ungel, men i Vandet er dette ingen Sjeldenhed. Fiskene have deres Fiender ei alene i Vandet, men ogsaa Hemsøges de af Landdyr, og Blydfisken

undgaaer kun sine Glieder i Vandet, for at gribes af sine Glieder i Luften.

Til Livets Besværligheder regnes ogsaa giftige Planter og Dyr, saavel som metalliske Gifter. De giftige Planter ere just ikke sørlige for de Umløende, da disse ved skarpe Sandser og efter naturlig Drift vide at skjæne, og at drage de for dem skadelige Urtter. For Mennesker kunne de være farligere; men ved Opmærksomhed kan Faren undgaaes, og ved rigtig Anvendelse kunne nogle af de giftigste blive gavnlige Lægemidler. De giftigste Dyr, hvortil i vore foldere Lande, foruden nogle Insekter, især regnes Hugormen, synes at have en blot fjendsk Hensigt, da deres Brik eller Gift ikke forskaffer dem selv nogen Næring, men blot tilføjer Mennesker og Dyr farlige Saar. At ogsaa deres Tilværelse i Skabningens Række har en viss Hensigt, hør vi troe, endstjøndt vi ikke kunne forklare den. At de skulle udsuge Gift af Jorden, er en ugrundet Mening; thi den samme Gøde, som i det ene Dyr forvandles til en farlig Gift, kan hos det andet Dyr forberedes til en for andre sund Næring.

I visse Henseender kunde Menneskenes Tilstand anses beklagelsesværdigere end Dyrenes. Mennesket føler ikke alene des nærværende Onde,

men kan ængstes ved Forestillingen om det tilkommende; det føler ikke alene Dødens Emsker, men kan sine dens frygtelige Billeder langt fra. Mennesket har langt flere Fornødenheder, maa haardt anstrænge sine Kræfter, udholde megen Nøis og Arbejde, for at tilfredsstille sin Trang, der bliver saa meget større, da Wildfarelse og Bane betydeligt forøge de selvstaaende Fornødenheder. Mennesket trykkes ei alene af det physiske Onde, men ogsaa af det moralske Onde; thi enhver Misbrug af den frie Villie, enhver Overtrædelse af de moralske Love, er en Udsæd til en forgelig Høst.

Hvad tænner vi da om den gamle Naturens Strid? Man har i ældre Tider troet, at saadan Strid ikke hørte til Verdens oprindelige Indretning, men var i senere Tid opkommen ved Indblanding og Udartelse. I Guldsalderen, under Saturns Regjering, meente Hedningerne, var det ikke saaledes. Man finder hos de fleste gamle Folk et dunkelt Begreb om en Guldsalder, en lykkelig og fredelig Tid, da Verden var frie for det physiske og moralske Onde. Det er saare naturligt, at Mennesker kunne ledes til saadan Tanke, da de fandt saa meget omkring sig, som efter deres Mening kunde være bedre ved at være ander-

ledes, og som altsaa ikke syntes dem at kunne ligge i Skaberens Plan. De asiatiske Vise have forklaret sig denne Strid i Naturen ved at antage tvende Guddomme ved Sjden af, eller imod hverandre, en god og en ond Gud; og fra dem er denne Førestilling vidt udbredt. Den gode Gud gave de Navn af Ormuzd, den onde eller ødelæggende af Ahriman, Schiven, som Egypterne kaldte Typhon, og vi kalde Djævel, Satan, Fanden. Man meente at redde den gode Guds Ære ved at kaste Skylden for alt Ondt paa et ondt, fiendskt Væsen. Efterat Christendommen har givet os rigtigere Begreber om en eneste Gud, som alle Ting's Aarsag og Bestyrer, kunne vi ikke forvildes af saadanne feilfulde Slutninger. Vi vide, at Alt har sit Udspring fra samme evige Kilde, og at Alt, saavel hvad der forekommer os behageligt som ubehageligt, staaer under den visse Styrelse. Hvad der altsaa syns os Feil i Verdens Indretning, er ifkun saadant for vor indskrænkede Fattesevne, fordi vi ikke kunne opdage de sjerne Viemeed, eller fordi vi kalde det Ondt, hvad der ikke stemmer overens med vore Ønsker og timelige Fordeel. Tilførn ansaae man Planeterne som vildfarende Stjerner, men sildtger Astronomer have fundet, at deres Sang om

kring Solen er meget ordentlig; kunde vi saaledes opbage Planeten i alle Dele, da vilde vi vist erkjende den fuldkomneste Harmonie overalt. Men da Overfluelen endnu er os umulig, saa maae vi holde os til den Troe, at i en Verden, som staaer under Wiisdommens Styrelse, maae det mindste saavel som det største, det ubehagelige saavel som det behagelige, have et godt Formaal. Fornuften finder da først Tilfredsstillelse, naar den træder i Forening med den religiøse Troe. "Mine Tanker ere ikke som Eders Tanker, og Eders Veie ere ikke som mine Veie." "O Rigdoms Dyb paa Guds Wiisdom og Kundskab, hvor urandsagelige ere dine Domme, hvor usporlige dine Veie!" Religionens Lærdomme bringe os paa det høiere Trin, hvorfra vi bør overskue Naturens Indretning. Dersom et Menneske opelskede en Plante, et Træ, en Skov, og, saasnart saadant begyndte at grønnes, han da fremkaldte en Sværm af Odelæggere, for at afplukke Blade og Blomster, da vilde vi kalde saadant foretagende menneftelig Daarlighed. Men naar Gud ved Vaarens Varme har fremkaldet Naturens yndigste Prydelse, de skønne Blade og haabrige Blomster, og han da ved samme Varme fremkalder af Jorden talrige Sværme af Insekter,

som graadigen anfalde og fortære denne Herlighed, da maae vi falde det guddommelig Wiisdom. Det egennyttige Menneſte henſører Alt til ſig ſelv og ſpørger: Var da diſſe Inſekters Tilværelſe ſaa vigtig? havde de paa anden Maade en ſaa gavnende Virkning, ſom kan erſtatte os det af dem for- aarsagede Tab? Pignende Spørgsmaale friſtes vi til at gjøre ved Tabet af mange andre Ting, ſom ere os kjære og vigtige, og dög i Naturens Strid bukke under og berøves os. Frugtbare Lande, folkerige Byer, overſtylles af Vandſtod eller opfluges af Jordſkjælv. I Bedrøvelſen over Tabet ſpørge vi: hvorledes kan Veſteren ſaaledes ødelægge ſit ypperlige Værk? Vi flutte menneſteligtviis: ethvert Værk koſter os Anſtrængelſe og Møie, og vi onſke, at Frugten af vort Arbeide maa længe vedligeholdes, alſaa mone vi, at det maa forholde ſig ligeledes med Gud. Bibelen ſiger: "Herren talede, ſaa ſteete det, han bød, ſaa ſtod det der;" men det falder os vanſteligt at fatte, at Almagtens Frembringelſe er anderledes end Afmagtens Frembringelſe. Guds Henſigt opnaaes ogſaa der, hvor os ſynes, at den forfeiles.

Et opmærkſomt Blik til Planteriget lærer os, hvilken uendelig Mængde Sødſtov viſſe Træer

og Planter udbikle, for at betinge nogle faa Frøe til Guldkommenhed, og hvilken talrig Mængde Frøe een Plante kan frembringe. Dersom ethvert Sædskod, ethvert Frøe, enhver Plante opnaaede sit mullige Maal, da vilde Jorden ikke kunne rumme Mængden. Man seer tydeligen, at den overordentlige rige Frembringelse er beregnet paa Indskrænkning eller Udelæggelse. Det ligger ikke i Skaberens Plan, at alle Sædskod skulle træffe Hundele og virke Befrugtning; thi Mængden er for stor til, at dette behøves. Men det er beregnet efter, at af den uendelige Mængde maae nødvendigigen nogle Stovgran naae hen til det bestemte Sted. Ligeledes er det ei heller Planen, at af den store Mængde Frøe, som kommer til Guldkommenhed, ethvert skulde komme til Fremvæxt, thi mange falde paa ubeqvemt Sted og mange fortæres af Dyr; men det er anordnet saaledes, at af den store Mængde maae nødvendigigen nogle komme til det bestemte Maal. Man har bemærket Naturens Sparsomhed, idet Alt kan blive anvendt til nogen Nytte; man bør ikke mindre bemærke Naturens Udsæthed, eller Opoffrelse af overflødig Rigdom. Det samme gjelder om Dyreriget. Vi vilde høiligen beklage os, dersom der ikke gaves saa mange Roddyr, som indskrænke

den uendelige Mængde af Insekter og andre besværlige Dyr. Vi lære ogsaa af Erfaring, at Beregningen er rigtig gjort, og at Formerelse og Indskrænkning staae i et naaagtigt Forhold. De Planter og Dyr, som ere underkastede den første Efterkræbelse, have ogsaa den første Forplantelses-Evne. Derimod de, som kun lidet forfølges, ere ogsaa kun lidet frugtbare. Nogle Planter og Dyr tabe endog af den Frugtbarhed, som de havde i vild Tilstand, naar de tages under Menneskers omhyggelige Pleie, eller bringes til saa kaldet høi Forædling. Ved al den Krig og Udødeliggelse ser man ei heller, at nogen Slægt udrybdes. Det skjønes altsaa letteligen, at ikke stridende Magter have blandet sig i Naturens Indretning, men at Alt er ordnet af den samme evige Visdom, og at den tilsoneladende Strid fremmer den fuldkomneste Harmonie og Ligevægt imellem alle Delene.

Derksom ikke det ene Dyr gjorde det andet til sit Kov, da kunde ikke saa mange forskellige Arter af Dyr leve paa Jorden. Man bør vel ikke bestemme, om der ikke kunde leve lige saa stort Antal af Levende, men det kan man sikkert sige: at der uden Kov og Mord ikke kunde leve saa mange Arter. Og at det ligger i Skaberens

Plan, at der ikke alene skulle være mange, men og mange forskjellige Skabninger, det seer man tydeligen. De aflivede Dyr lide neppe mere, men snarere mindre, ved at blive Rov for andre. Sæddanligen stæer Angrebet og Ødelæggelsen voldsomt og hurtigt; sjældent drives Spot med den overvundne Svage. Lidelserne vilde blive langvarigere, dersom de staldede os af Alderdoms Svagheit. I mange Tilfælde ville vi ogsaa finde, at Ødelæggelsen er mindre, end den i første Øieblik synes, og at Fienden ofte finder god Modtagelse. Træet Beenbed afblades nogle Aar saaledes af et Røds Larver, at der ikke findes et grønt Blad paa hele Træet. Saa ødelæggende saadan Mis-handling ellers er for Træer, saa lider dette dog intet derved, det udskyder nye Blade, og er om kort Tid i fuld Kraft. Ogsaa Egen, som er mishandlet af Oldenborrer, udskyder iglen nyt Løv. Et Slags Bladlus sætter sig paa den underste Side af Ribbladene, ved Irritering krumme disse sig og danne Hvalvinger til Beskyttelse over deres Sjæster, og Træet lider intet derved. Paa Elmetræer seer man ogsaa, hvorledes Bladet danner Kugler, som indflutte og beskytte de Bladlus, som nære sig derpaa, og Træet vokser ikke bekomindre under denne Mis-handling. Et Insekt

Kiffer sit Æg ind i Bladet paa Egen, den deraf fremkomne Larve omgives af en Kugle, Galable, og Bladet bærer denne Udvæxt uden Skade. Blive endog mange Planter mishandlede, saa have de ogsaa megen Evne til at erstatte Mishandlingen. Mange formere sig ei alene ved Frøe, men ogsaa ved Rodstub, Udløbere, Afstaggere, Løg o. s. v. Naar Frostængelen paa Græs og andre Planter bestadiges, saa udbrede de sig desto mere til Siderne. De der holdes under nogen Tvang af Veirliget og andre ublide Omstændigheder, blive stærkere end de frodigt voxende. Det er bekjendt, at Sjøgen, Rukkeren, lægger sit Æg i en lille Fugle-Nede, efterat den først har ødelagt dennes Æg. Den lille Fugl taaler gjerne denne Fornærmelse, og er ret glad ved at udruge og opvade den store Unge. Endstjændt Heiren æder Fiske, saa siges disse dog af en naturlig Drift at komme hen til dens Been.

Biskof stcer megen Ødelæggelse ved saa mangt fiendsligt Anfald, men man vil ogsaa finde, at Angrebet meest stcer paa de Svage, som ved nogen Sygdom allerede nærme sig til Undergang, og at altsaa de Enkeltes Udryddelse tjener til at vedligeholde Slægten i sin fulde Styrke. De som have usunde Bødder i Indvoldene eller i det

øvrige Legeme, ere de, som angribes meest af Deme og Insekter. De svageste i Flokken blive lettest Rov for deres Fiender. Den Strid, som herster imellem Hunnerne hos nogle Dyrarter, tjener til, at de svagere fortrænges, og at Arten forplantes ved de stærkere. Førind Storkene bortdrage herfra, samles de i Flokke, holde Wynsing og dræbe de svage, som ikke kunne udholde den lange Reise.

Det er langt fra, at vi i alle Tilfælde kunne angive Aarsagen, hvorfor dette eller hiint skeer. De fjernere og høiere Formaal sine vi ikke, og naar vi endeligen have sagt alt, hvad vi veed derom, maae vi tilføie, at vi dog ikke veed, hvorfor Skaberen har gjort saadan Indretning paa sin Jord. Men endnu een Virkning af Naturens Strid kunne vi anføre, nemlig: at den tjener til at holde det Hele i Bevægelse og Virksomhed. Uvirksomhed er imod Naturens Orden, thi den har forestrevet Bevægelse eller Død. Evende Driueffjere virke kraftigen til at holde den dyriske Verden i Bevægelse: Hunger og Aledrift. Hertil kommer den tredie, nemlig indbyrdes Strid. Vi opdage letteligen, at Bevægelse saavel i det Hele som i Detene er eet af de nærmeste Formaal. Himmelskoderne ere i nastadelig Bevægelse, den

kkeleste Materie, Luft, Vand og alt i Jorden og paa Jorden holdes i Bevægelse. I de vegetabile og animaliske Legemer foregaaer idelig Bevægelse, Circulation, Indsøgning, Uddunstning, Sammensætning og Oplosning. Mange Naturkræfter virke til dette Mæmoed. Standses Bevægelse, saa følger Død og Undergang, saa begynder Sjærling, Forraadnelse, saa vende af de sammensatte Dele hver igjen tilbage til sit Element. Endog det stillestaaende Vand, maaskee ved de deri værende Infusionsdyr, gaaer i Forraadnelse. Den udbortes Bevægelse beforder den indvortes, derfor nødes Mennesker, som unddrage sig fra legemligt Arbejde, for Sundhedens Skyld at foretage sig Bevægelser, som i andre Henseender vilde være nyttige. Infekteræes Stik er saaledes et Pirringemiddel til at holde de større Dyr i Bevægelse. Plantelivet pirres ved Blæst og andre udbortes Anfald. Desuden opnaae Dyrene ved udbortes Modstand og skendeligt Anfald en vis Grad af Udvikling. Saavel den forfulgte, som den forfølgende, nødes til en forhøiet Opmærksomhed og Kræfters Anstrængelse. Frygt for Fiender tvinger Dyrene til at være opmærksomme paa, hvad der foregaaer omkring dem. Herved beforders et mere levende Liv. Uden denne Frygt

for Fiender vilde større Ebnighed, Trængsel, Uvirksonhed udbredes over Naturen. Dyret, idet det samler sin Føde paa Jorden, har sine Dine og Opmærksomhed henvendt ej alene til denne Gjenstand, men ogsaa til de lurende Fiender. Hanen er stedse opmærksom paa, hvad der foregaaer over og omkring den, og saasnart den opdager nogen Fare, giver den en advarende Lyd. Hornqvæg, Heste og Faar, naar de i frie Tilstand gaae paa Græs, holder hver Slægt sig i en adspredt Forsamling, den som først mærker Fare, giver Advarsel, og pludselig er Flokken samlet enten til Flugt eller til Forsvar. Hestene samle sig i en Kreds om Ulven, alle med Bagdelen indad, for at slaae Fienden; Hornqvæget samler sig ogsaa i Kreds med Hovedet til Middelpunktet, for at stange den fælleds Fiende. Mange Dyr give en advarende Lyd, naar de see Faren, og skrigende ynkeligen, naar Faren er over dem, for at advare andre af deres Slægt. Nogle udsætte Vagt, som skal holde vaagent Die for de andre, nogle samle sig til fælleds Forsvar, nogle adspredte sig, for at søge Skjul. Derved er det forebygget, at ikke hele Slægter skulle udryddes. Hvilket Mod, hvilken Kraftanstrengelse, viser ikke Honen og saa mangt andet svagt Dyr paa den

Tid, naar Omsorg for deres Afkom ligger dem
 paa Hjerte. Med hvilken List ved ikke Ager-
 hønen, Tornstaden og andre Fugle at forfille
 sig som afmægtige og at falde til Jorden, for
 at lokke Efterstræberne til at forfølge sig, og
 derved at sjerne dem bort fra Rede og Unger!
 Fienders Efterstræbelse og Veirets Ugunst tvinge
 mange Dyr til at gjøre sig Boliger, og det
 undertiden med nogen Glid og Arbejde, i Jorden,
 i Træer o. s. v., hvorved de øve og udvikle deres
 Kræfter. Ethvert Væsen strider for sit Væmmed,
 de modende Forhændringer anspore det til forhøiet
 Anstrængelse.

Saa affølgelig Krig iblandt Mennesker er,
 saa har den dog den Virkning, at allerede Fryg-
 ten for dette Onde anspænder Opmærksomheden,
 og naar den bryder ud, sætter den alle Kræfter
 i forhøiet Bevægelse. Den derved forarsagede
 Ødelæggelse opfordrer til Istandsættelse og nye
 Virksomhed. Det er Spørgsmaal: om Verden
 kan undvære dette Opvæknings- og Vdmygelses-
 Middel, om ikke dette Onde kan afbærge større
 Onde, og om Menneskeslægten uden dette ikke
 vilde henfalde alt for meget til fysisk Sløvhed
 og moralsk Forvildelse. Dog uden Krig med sin
 egen Slægt vil Mennesket aldrig mangle Leilighed

til at kæmpe imod Modgang og Besværlighed; og vel os, at Skaberens har blandet bort Liv med Døie. Det er i denne Kamp, Mennesket vinder Bærd og Agtelse. Tænke vi os et Schlauffenland, hvor ingen Anledning til Kamp og Anstrængelse gaves, hvor skage naar Sjæl og Legeme vilde Menneskene der blive! Hvo er det Menneske, som ikke ønsker sit Liv frit for Døie? Og dog, hvo er det Menneske, som har kæmpet imod, og overvundet mange Besværligheder, som ikke glæder sig ved, og takker Gud for, at der gaves ham Leilighed til saadan Kamp og Anstrængelse? Hvad er Livet? Det er en Strid. Hvad er Livets bedste Fryd? Det er den Bevidsthed, at have frettet vel, og sundet Seier, især over sig selv. Allerede Hedninger erkjendte det, som en Belgjerning af Gud, at han havde blandet det menneskelige Liv med Døie. Digteren Virgilius (Georgicon I.) tilkjendegiver, at han har tænkt fornuftigt over Livet. Den skikkelige Philosoph Seneca har samme rigtige Forestilling om det Onde i Verden, at det kan have ganske store følger. I det gamle Testamente fremfører David den skønne Tanke: "Min Gud! naar Du ydmyger mig, da gjør Du mig stor." Men her er det Christendommen, som forklarer os

Guddommens velgjørende Henſigt med at ind-
 blande Wiſdommeligheder i Menneſkelivet; thi
 den lærer: "at Altid ſkal tjene dem tilgode,
 ſom elſke Gud." "Det bor os ved mange Træng-
 ſler at indgaae i Guds Rige." "Salige ere de,
 ſom ſørge, ſom lide Forfølgelſe" o. ſ. v. Jords-
 livets Formaal kan ikke være, at levende Skab-
 ninger ſkulle nyde en uafbrudt behagelig Tilvæ-
 relſe; thi ſaadant opnaaes ikke. Vel ſienkes
 Livet de ufornuftige Skabninger nogle behage-
 lige, men ogſaa mange ſmærtelige, Tølelſer; og
 Paulus har rigtig overſkuet Livet, naar han
 ſiger: "Al Skabningen tilſammen ſukker, og er
 tilſammen i Smerte indtil nu." Om de Ams-
 lende giæde vi tilſtaaе, at det ſjærneste Formaal
 for deres Tilværelſe kjende vi ikke. Hvad Men-
 neſtelivet angaaer, da veed vi, at vor Aands
 Oplysning og Forædling maae være vort For-
 maal her, og Middelet, hvorved et høiere Liv
 kan opnaaes hiſſet. Ethvert Menneſke ſtader
 Kummer og Noie paa ſin Bane igjennem Livet,
 dog den ene mere end den anden. Vi finde
 Krøblinger, Bærkrudne, Døvstumme, Blinde
 og ſaa mange af Modgang og Lidelſer dybt ned-
 biede. Men vi maae tilſtaaе, at derſom der
 findes meget Ondt i Verden, ſaa findes der og

faa meget godt. Et Mennesket underkastet store Smerter, end Jordens øvrige Beboere, saa har det ogsaa Anlæg til, at nyde flere og højere Glæder. Mennesket som et fornuftigt og religiøst Væsen kan glæde sig ved det skjønne, sande, ædle, og det kan stedse stige i aandelig Fuldkommenhed, i Kundskab og i Hellighed.

Til Livets onde Ting regnes ogsaa Døden; der altid har forekommet Menneskene saa modbydelig, at de meget have grublet over, hvorefter denne sidste Opløsning skulde være vor Slægts nundgaaelige Løb, eller hvorfor dog ikke et længere Liv blev os tilmaalt. Da alt under Solen ikkun har et vist Maal af Kræfter, saa maae Førgængelighed og Dødelighed høre vor Verden til. Alt Levende paa Jorden fødes under den Betingelse, at døe. Livets Længde maae være afmaalt efter dets Bestemmelse, og det maa være langt nok for den, som anvender det vel. Synes os Livet kort, saa maae vi gjøre desto flittigere Brug af Tiden; thi at leve er for Mennesket ikke, at aande, spise og drikke, men at forædle sin Aand, at virke til Held og Velsignelse for sig selv og andre. Mennesket, som kan see Døden forud, kan vel ængstes ved dens Billede, men det kan ogsaa ved fornuftige Forestillinger

overvinde denne Tængstelse og berede sig til dens Komme.

Meget Ondt, mange Trængsler kunde Mennesket forekomme, naar det vilde leve overeensstemmende med den guddommelige Lovgivers Forskrifter, og ikke gøre sig selv til Slave af flette Tilbøieligheder og Vaner. Regen Ufred og Forstyrrelse i det selstæbelige Liv kunde undgaaes, dersom Menneskene vilde følge den billige Forskrift: at gøre det samme imod andre, som de ville, at andre skulle gøre imod dem. Regen Gattigdom og Kummer kunde undviges, dersom de lagde Bind paa Klid, Sparsomhed og Tærlighed. Dersom nogle Udsømmeligheder høre Jordlivet til, saa ere der mange andre, som Mennesker skabe sig selv ved fornedrende Laster, der fortære Sjæls og Legems Kræfter, og forstyrre indvortes og udvortes Fred. Med jo fikkrere Trin Mennesket gaaer frem paa den af Gud i Fornuft, Samvittighed og Religion forestrebne Bane, desto taaleligere vil det physiske, og desto mindre vil det moralske Onde blive for ham. Vi kunne ikke tænke os det mueligt, at Gud kunde skabe feilfrie, fuldkomne, Væsner, thi han maatte da frembringe Guder, der vare ham selv lige. "Jugen er god uden een, som er Gud."

Hvor der er Kraft, som siges af en frø, men ufuldkommen Vilde, det maae Feiltagelse, udfaa moralskt Ondt, være mællig. Menneſtene ere viſt ikke iblandt de fuldkomneſte Guds Skabninger, men vi kunne ſige, og jo fuldkomnere vor moralske Tilſtand bliver, deſto ſtorre vil ogsaa den virkelige Lykſalighed blive. Det viſeſte og bedste Menneſte kan ikke undgaae alle Feil; oftere end han vilde, og oftere end han ſeld veed, forſeer han ſig; ofte maa han idag fortryde, hvad han ſagde og gjorde igaar, og derfor kan fra et høiere Standpunkt kunde overſe at Forhold, vilde han endnu mindre være tilfreds med ſig ſelv. Men hvorledes vil det gaae den, der ingen anden Løb vil erkjende, end ſine ſandseligg Tilboieligheder, der uden Modſtand gleder efter for alle indvortes og udvortes Friſtelſer? Hvorledes vil han kunne undgaae at føle ſmertelige Virkninger både paa Legems og Sjæl af ſaa mange-Bildfarelſer? Vilde ikke ſelvgjorte Plager opdygge ſig omkring ham fra alle Sider? Vel kan intet Menneſte undgaae at ſmage Livets Bitterheder, men unægteligen ſtaaer det i vor egen Magt, at formindſte eller at formilde det Ondt i Verden, hvad enten dette kunde have ſin Oprindelleſe fra os ſelv, eller fra andre Men-

næster, eller fra Gudsdommens Styrelse. Jo
 nøiere vi lære at kjende og følge de for Men-
 nestet det foretagne Løbe, desto mere betrygges
 vi imod Sædvebreidelse og selvskabte Plager.
 I det vi nyde mange Fordels af den selskabelige
 Forening, kunne vi vel ikke ganske undgaae
 Fornærmelser af andre Mennesker, thi den enes
 Fordeel og Virkefreds løber saa lettelig ind i
 den andens, at Sammenstød ikke ganske kan
 undgaaes; endog den Ustyldigste kan blive udfat
 for Misgjældelse og Misundelse. Men ved et
 retfærdigt og menneskekjerligt Forhold vil man
 dog kunne betage Mange Lyden til at skade, og
 afvæbne Manges Ondskab. De Erængsler, som
 Forsynets Styrelse tilstikker, staaer det ikke i
 vor Magt at afværge, men dog at formilde.
 Det kommer ikke alene an paa, hvad vi lide,
 men med hvilket Sindelag vi lide, og hvordan
 Anvendelse vi gjore af Livets Bitterheder. Den
 rene Sjæl kan bære Livets Byrder med stærk
 Kraft, end den besmittede, og det Gud hen-
 givne Sindelag føler mere Trøst og Haab end
 det fra Gud bortvendte. Hvad den ene anseer
 som ulykkelig Tilfælde, det betragter den an-
 den som Tilstikkelse af et kjerligt Forsyn, som
 Opdragelses-Middel, som helgjørende.

stand, hvor Kræfterne kunne ødes, og Døden forhøies.

Den christelige Religion er os givet som det sikreste Hjælpemiddel til saavel at afværge som at formilde Livets baade physiske og moralske Onder. Erfaring kan lære os Klogskabsregler og Leveregler, og Philosophie kan lære os at kjende Pligt og Dyd; men uforfalsket Christendom sætter os paa et høiere Trin, foreholder os baade et stjønnere Formaal og giver os kraftigere Bevæggrunde. Det religiøse Menneske lever stedse for Gud og i Forening med Gud, altsaa straalende den høieste moralske Fuldkommenhed, eller Hellighed, i det klareste Lys for hans indvortes Øie; efter dette fuldkomne Ideal stræber han stedse at danne sig, med barnligt Sindelag adlyder han Gudsdommens Bud og hengiver sig i Alfaders Villie. Philosophien kan afholde Mennesket fra at blive ondt; Christendommen tilskynder det, at blive stedse bedre; Philosophien kan lære os med kold Kølsløshed at gaae Døden imøde; Christendommen kan lære os med glad Forhaabning at give os i Dødens Arme. Philosophien kan kun være en Eiendom for Faa; Christendommen kan være fælleds Eiendom for Alle. Dog er det fornødent, at Tænk-

ning og Troe, Fornuft og religiøse Boleffer maade forene sig med hverandre; thi ellers vil Christendommens Aand ikke opfattes, enhver vil formaae sig til at iføre den en saadan Skikkelse, som han finder meest passende for sine Tilboieligheder, og da staaer den fuldkomneste Religion i Fare for at berøves sit Væsen og sin Kraft.

Spørges da: om vor Jord med alle dens physiske og moralske Onder kan kaldes fuldkommen, eller den fuldkomneste? da er Svaret: den er ganske fuldkommen i sin Orden, endstjondt den ikke har alle mulige Fuldkommenheder. Ethvert Lem paa et sundt Legeme er fuldkomment, naar det har de Egenstaber, som det paa sit Sted og efter sin Bestemmelse bør have til det Heles Velgaaende; og ingen Rangstrid bør føres imellem Hoved, Hænder og Fødder. Man tænke sig en Perlesnoer sammensat af store og smaae Perler i Forhold. Dersom een af de smaae Perler vilde beklage sig over sin Ringhed, da betænkte den ikke, at den paa sit Sted nødvendig maatte være saadan, og at Forholdet i det Hele maatte forstyrres, isald den var anderledes. Jordkloden maa tænkes som en Deel af den hele Verden, det Rørbærende i Sam-

mængning med det Tilkomende. Vi maae bebøden Jord, som er os andiit, med den Tro, at den for os er den meest passende, at vore Dine ikke kunne taale en klarere Sol at skinne, og at et frydefuldere Liv ikke kan opnaaes, førend Veien, som fører derhen, er tilbagelagt.

IV.

Bevis for, at den christne Kirke ikke grunder sig paa det apostoliske Symbolum, men paa den hellige Skrift,

udført i

Anmærkninger over de Grundtvigske Sætninger i Maanedsskrift for Christendom og Historie, 1ste Bind 5te Hefte Pag. 439, a, b, c, d.

Kf

J. Stockholm,

Stiftsprovst og Vicarius Episcopi i Kalborg.

Det er noget ganske nyt, Hr. Pastor Grundtvig ved at fremsætte disse Sætninger, bestræber sig for, i det han agter at lægge en anden Grundvold end den, der hidtil læge under den hele christne Kirke, og der navnlig var antaget som eneste rette Grundvold i den protestantiske, nemlig den hellige Skrift. Den første af disse Forfatterens Sætninger lyder saaledes: "Den mundtlige Troesbekjendelse ved Daaben er uafhængig af al Skrift, og som Menighedens eensstemmige Vidnes-

byrd om sin Troe, det gyldigste historiske Vidnesbyrd der kan gives om, hvad alle Christne fra Begyndelsen have troet."

Vi ville da først næriere prøve denne Forfatterens Sætning, som egentligen indeholder trende:

- 1) At den mundtlige Troesbekjendelse ved Daaben er uafhængig af al Skrift;
- 2) At den er Menighedsens eensstemmige Vidnesbyrd om sin Troe;
- 3) At den er det gyldigste Vidnesbyrd om, hvad alle Christne fra Begyndelsen af have troet.

Vi vende os da til No. 1.

"Den mundtlige Troesbekjendelse ved Daaben er uafhængig af al Skrift." Forfatteren kunde rigtigere have udtrykt sig ved at skrive: den er uafhængig af den hellige Skrift, thi anden Skrift af al den, som er i Verden, mener han dog vist ikke. Vi tage det da ei i anden Mening, og ville undersøge, om dette er rigtigt. Naar han siger, at den mundtlige Troesbekjendelse er uafhængig af Skriften, saa maa Meningen vel være, at den aldeles ingen forublagent Grund har i den hellige Skrift, at den var, som den er, førend Skriften yttrede eller bestemte Noget, saadan Troesbekjendelse angaaende; thi indeholdt Skriften før denne dens Lærdomme, og foranledigede Skriften saaledes, at Troesbekjendelsen fik de Lærdomme den indeholder, saa kan det ei med Rette siges: at den er uafhængig af Skriften, saalidet som man kan sige: at Barnet er uafhængigt af Moderen. Men i det vi allersørst bemærke: at Troesbekjendelsen ved Daaben ei altid og oprindelligen har

været een og den samme, og troste os til at bevise det, saa haaber jeg lettelig at skulle bevise, at i hvordan Troesbekjendelsen har været, saa har den dog været aldeles afhængig af Skriften.

Det kan ikke nægtes, at Daaben og en Slags Troesbekjendelse i Forening med denne, havde Tilværelse nogle Aar før end det Nye Testaments Skrifter blev skrevne af de hellige Forfattere, men deraf følger ingenlunde, at den christelige Troesbekjendelse ved Daaben (ei den Formular som nu i Kirken haves, men en Troesbekjendelse i sin Mening hermed overensstemmende) var uafhængig af den hellige Skrift; thi var end ikke, i nogle saa Aar efter at den christelige Kirke var stiftet, det ældste Skrift, Matthæi Evangelium, saa var dog det Gamle Testaments Skrifter der i deres fulde Canon, og lader os nu see, om den allerældste Menigheds Daab var uafhængig ogsaa af det Gamle Testaments Skrifter. Jeg haaber, at det Mødsatte i allerklarest Lys skal blive fremstillet. Lykkeligviis have vi en troværdig Beretning om den allerførste christelige Kirkebaab. Lucas har i Apostlernes Gjerninger 2 Cap. opbevaret os denne i al ønskelig Fuldstændighed. Her taler paa første Pintsedag efter Frelserens Himmelfart Apostelen Peder; Diemedet af hans Tale er, at bevise, at Jesus er Kristus: den i det Gamle Testaments Bøger forjættede Messias eller Verdens Frelser. For at bevise dette maa han nødvendigviis tage Skriften til Hjælp, grunde sin Tale paa dens Udsagn om Messias, og vise, at disse ere gangne i Fylde paa Jesus af Nazaret. Vers 23 og følgende hedder det: "Han som efter

Guds besluttede Raad og Torsyn var gien her, tage Løderne og forsfæstede ved ugudelige Hænder, og thjok flog ham." Hvorfra kjendte han saadant Guds besluttede Raad? Mon ikke af det Gamle Testamentes Skrifter, som aabenbarede det? Vi eftertænke hvad Frelseren taler Luc. 24, 25—27 til sine tvende i Bantroe staaende Disciple: "I Daarer og seenhjertede til at troe alt det som Propheterne have sagt! burde det ikke Christum at lide alt dette og saa indgaae til sin Herlighed? og han begyndte fra Mose og fra alle Propheter, og udlagde dem i Skrifterne det, som var skrevet om ham." Her see vi hvorfra Peder og hans Meddisciple kjendte Guds besluttede Raad. Men nu fortsætter Peder sin Tale: "Ham opreiste Gud, der han havde løst Dødens Omærter, eftersom det var umueligt, at han kunde holdes af dem." Men dette historiske Vidnessbyrd om den opstandne Frelser lader ham ei staae blottet og uafhængigt af Skriften. Nei — han henviser til det prophetiske Udsagn om denne store Begivenhed, Davids 16 Ps.: "thi David siger om ham: jeg havde stedse Herren for mine Dine, thi han er hos min høire Haand, at jeg ikke skal roffes. Derfor glæder mit Hjerte sig, og min Tunge jubler; ja — ogsaa mit Kjød skal hvile i Haab; thi du skal ikke lade min Sjæl i de Dødes Rige, ikke heller tilstede den Hellige at see Forraadnelse. Du har ver kundgjort mig Livets Veie, du skal fylde mig med Glæde for dit Naasyn." Nu viser den hellige Prædikant, at den Herrens Tjener David ei her har talt om sig selv, men at han forudseende talte om Christi Opstandelse, og han slutter sin Tale dermed, at "alt Israels Huse

skulde visstnok vide, at den Jesus, som de forstod
 skede, er den af Gud bestilte Christus eller Messias,
 Verdens Frelser." Men denne paa Skriften grundede
 Tales Virkning læse vi saaledes: "Men der de det hørte,
 gik det igjennem Hjertet, og de sagde til Petrus og de
 andre Apostler: I Mand, Brødre, hvad skulle vi gjøre?
 Men Petrus svarede dem: omvender Eder og hver af
 Eder lade sig døbe i Jesu Christi Navn til Syndernes
 Forlæbelse, og I skulle faae den Helligaands Gave. De
 som nu gjerde ammonede hans Ord, bleve døbte; og
 der vandtes samme Dag tre tusinde Sjæle." Her have
 vi den første kristelige Kirkebaab; kunne vi nu med no-
 gen Sandhed sige, at denne Daab var uafhængig af
 Skriften? eller maae vi ei erkjende, at den aldeles deraf
 var afhængig. Her har et Vidne, hvis Udsagn Hr.
 Grundtvig vist ikke vil forkaste, i dette sit ene Vidnes-
 byrd anført os tre tusinde Vidner for at den mandlige
 Troesbekjendelse (hvorom der isvrigt ikke tales, da man
 blot seer, at Daaben er foregaaet i Jesu Christi Navn,
 og efterat de have erkjendt Sandheden af den skriftgrun-
 dede Prædiken som Apostlen havde holdt) ei har været
 uafhængig af Skriften, men aldeles afhængig af dens
 erkjendte Vidnesbyrd om Christo. Bistnok vil Forfat-
 teren ei heller nægte, at denne Daab, forrettet under
 Apostlernes Dine, rimeligviis af dem selv, har været
 en ægte kristelig Daab, saa meget mindre lader saadan
 Benægtelse sig høre, som vi af den Beretning om dem,
 som strax følger, ses disse Døbte nu aldeles indlemmede
 i det kristelige Samfund, eller i den kristelige Kirke.
 "Men de holdt sig varagtige til Apostlernes Underviis-

ving, og Samfundet, og Brødetts Brydelse, og Bønnerne." Mangler der vel her Noget? Savnes end Noget, saa læse man Capitlet til Enden, og man vil fuldelig overbevises om, at de i eet og alt vare rette Lemmer paa Jesu Legeme, i alle Maader fuldkomne Medlemmer af hans Menighed. Men er denne første og ældste Apostelbaar nu et fuldgjældigt Vidnesbyrd, at den mundlige Troesbekjendelse, saafremt saadan har været aflagt, ei er uafhængig af Skriften, saa vilde det aldeles ikke gavne Forfatteren, om han kunde opstille en Række af Vidnesbyrd for at den mundtlige Troesbekjendelse ved Daaben havde været uafhængig af Skriften fra Apostlernes Dødsdag indtil den Dag i Dag er, thi man kunde da med Rette sige: Har man uden Hensyn til Skriften, og uafhængig af denne, altsaa paa egen Haand, og af eget Lykke forelagt og modtaget Troesbekjendelser, ligemeget om det var een og den samme eller det var flere, saa er man afvejet fra den Daab, som Apostlerne (hvilke den christelige Kirke antager for sine af Christus selv bemyndigede, af Herrens Aand ledsagede og styrede Fædre) indførte, aldeles afhængig af Skriften og Skriftens Vidnesbyrd om Christo, og saadan Daab har ei været en ægte christelig, men en selvopfundet, og saa har der siden Apostlernes Tid ingen christelig Kirke været til.

En anden mærkelig Daab fra de apostoliske Dage. Vi finde den omstændeligen fortalt Act. 8, 29—37. Den er saa meget mærkeligere som her er en mundtlig Troesbekjendelse aflagt; men vi skulle see, at denne, ligesaa lidet som den forrige, var uafhængig af Skriften.

Det er Drottning Candaces Skatmesters Daab, som her omtales. Philippus, en Herrens Discipel, værdisget guddommelige Aabenbarelsen, træffer denne Mand kjørende paa sin Vogn, og bemærker, at han læser i Propheten Esaias. Han tiltaler ham, og gjør ham det Spørgsmaal, om han og forstaaer hvad han læser? Stykket, han læste, findes hos Propheten Esaias 53, 7 og 8. Dette Sted forklares ham nu om Jesum, og hedder det: "Han begyndte fra dette Prophetens Sted af at forkynde ham Jesum." Under denne Skriftens Forklaring i Samfund med Vidnesbyrdet om Jesum, gribes denne Stortmand af Sandhedens And, og han forlanger at døbes. Philippus svarer ham: "Troer du af ganske Hjerter, kan det skee;" men han svarede: "Jeg troer at Jesus Kristus er Guds Søn;" og Philippus døber ham. Se her igjen en christelig Daab! Kunne vi nu sige: at denne eller den Troesbekjendelse, som her aflægtes, var uafhængig af Skriften, eller vil ikke Evangelisten her just lære os, at den var afhængig af det prophetiske Vidnesbyrd om Christo, som denne Mand nu lærte at forstaae retteltigen, og i det han hørte, hvoreledes denne mærkelige Prophetie var gangen i Fylde paa Jesum Christum, da er det han forlanger Daab, vil være Christen, og aflægge den Troesbekjendelse: "Jeg troer at Jesus Kristus er Guds Søn." For Forfatteren nu benægte at denne er en Christen? En af Guds And styret og af den samme And talende Jesu Discipel har antaget ham, og det vil ikke hjælpe Forfatteren at forkaste ham. Dog er det høist sandsynligt, at denne nye Christen endnu har været uvidende

eller ukyndig i meget af hvad vi i vore apostoliske Troes-
 Artikler bekjende. Vist er det imidlertid, at hans Daab
 og Troesbekjendelse ingenlunde har været uafhængig af
 Skriften. Da det behagede Guds Barmhertighed at
 falde ham; gav han ham just Skriften i Hænde, og ved
 denne, i Samfund med Forkyndelsen om hvad der havde
 tildraget sig med Jesum af Nazaret, er det, at denne
 Værløper, formodentlig en jødiske Profet, skal under
 Guds Hænds Medvirkning vindes for Jesu Menighed.
 Men just det samme er Tilfældet med Hedningen Corne-
 lius og hans Familie: disse vare pure Hedninger, men
 ei heller disse Daab skal være uafhængig af Skriften.
 Man læse den kostbare historiske Beretning om denne
 allerførste saa saare mærkelige Hedninge; Daab Act. 10,
 og man bemærke vel hvad det ved Slutningen hedder:
 "Denne give alle Propheterne det Vidnesbyrd, at hver
 den, som troer paa ham, skal have Syndernes Forlas-
 delse." Men i det Væder taler om det Vidnesbyrd, som
 Propheterne give Jesum (og hvo kan tvivle om at det
 især her er klarligen udført?) da faldt den Helligaand
 paa alle dem, som hørte Ordet. Og Væder beføet nu:
 "at de skulde døbes i Herrens Navn."

Atter en Apostelbaab, og ser, hvorledes den er af-
 hængig af Skriften!

Men at den mundtlige Troesbekjendelse har været
 uafhængig af al Skrift (rettere af den hellige Skrift) i
 følgende Aarhundreder, er ogsaa urigtigt og en Vaas-
 stand, som strider mod den hele Kirkehistorie. Hvad
 der skal troes og hvad der ikke skal troes, var det hvort
 om der handlede ved ethvert Kirkemøde, og endel Mærket

skulte Jøderne under Davids og Barbarers Bæde, afgjordes dette ved Skriften, som høieste Autoritet, og man har intet Exempel paa at symbolum apostolicum er brugt som afgjørende for nogen Troslære, hvilket dog maatte have været Tilfældet, hvis det strax havde været anseet for Apostellære, uafhængig af Skriften, og af samme Myndighed som Skriften selv. Men har Daaben, som vi have seet, i det første eller apostoliske Aarhundrede, ei været uafhængig af Skriften, saa har den endnu mindre været det i det andet Aarhundrede. Men kunde det Modsatte end bevises, saa beviste det intet mere og intet mindre end dette, at Kirken da havde været det Modsatte af hvad den i det apostoliske Aarhundrede var, og at, var man nu først i vore Dage kommen til Kundskab herom, saa var en Reformation igjen aldeles fornøden, og man kunde sige, at det efter 1700 Aars Forløb var paa Tide at bringe Kirken tilbage til sin oprindelige Rødder, og lade Daaben være afhængig af hvad Skriften lærte.

Man kan der under Skriften indbefattes ei alene det Gamle Testaments guddommelige Bøger, men ogsaa det Nye Testaments, som inden det apostoliske Aarhundredes Udlob alle vare skrevne, og blandt Christne læste og bekendte og anseete, for hvad de ere, Bøger, under hvis Forfættelse den Helligaand havde ledsaget Herrens Apostle. Men var Daab og Nadvere og Lære forhen afhængig af det Gl. Test., saa blev alt dette nu end mere afhængigt af de evangeliske og apostoliske Skrifter. Det skrevne Ord, som vi læse Matthæi 28, 19. har allerførst gjort, at den christelige Daab er forrettet i Navnet

Faderens, Sønnens og den Helligaands; thi at Daaben strax er forrettet saaledes, findes der ikke Spor til i de apostoliske Daabs; Handlinger, hvorefter vi læse i Acta. Ved den Daabs; Handling, som vi udførligere have omtalt Act. 2, forlanger Apostlen Peder jo ikke andet end dette: "Hvet af Eder lade sig døbe i Jesu Christi Navn." Og ved den hedenske Families Daab, hvorefter vi læse Act. 10, hedder det, at Herrens Apostel Peder beføel dem at døbes i Herrens Navn. Man læse endvidere Act 19. Her finder Apostlen Paulus paa sin Rejse, i Ephesus, nogle Troende, som vare døbt med Johannes's Daab; han lærer dem, at Johannes's Daab var een, men Jesu Daab en anden, og det hedder: "Der de det hørte, lode de sig døbe i den Herres Jesu Navn." Hermed sammenligne man 1 Cor. 6 Cap. fra 10 til 16 Vers.

At Daab er stæet i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn, findes der saaledes intet Spor til i nogen apostolisk Daabs; Handling. Men, efterat Matthæi Evangelium er blevet bekjendt, er Daaben begyndt at blive aldeles afhængig af dets skrevne Ord, og det er siden den Tid ei at tvivle paa, at de kristelige Lærere i det andet Aarhundrede have i Følge dette ældste Evangelii Ord: "Gaaer hen og lærer alle Folk, og døbet dem i Navnet Faderens og Sønnens og den Helligaands" foretaget Daaben, og saaledes er den blevn aldeles afhængig af det Nye Testis skrevne Ord.

Men dermed neblægger jeg ingenlunde den Paastand, at den apostoliske Daab, hvorefter vi have saa fuldstændige og de allertroværdigste Efterretninger, har

været væsentligen forskjellig fra den Daab, som vel i det andet Aarhundrede er indført. De Døbte bleve jo døbt i Jesu Christi Navn, altsaa til den Erkjendelse, at Jesus var Kristus, Gud Søn, men hermed vare de visteliggen forpligtede til at antage ham som deres Lærer; og viser nu det skriftlige Ord, at han har lært Menneskene at kjende den ene sande Gud, som Fader, Søn og Helligaand, hvo kan da tvivle om, at de, som vare døbt i Jesu Navn, eller til den Troe, at Jesus var Christens Guds Søn, have med det samme forpligtet sig til at troe paa den Gud, som han lærte Menneskene at kjende. At troe paa Sønnen, kan dog aldrig have anden Mening, end at troe hvad han lærte. Her var altsaa i det apostoliske Aarhundrede den samme Daab, men ei den samme Formular, ei de samme Udtryk; men da den almindelige Daab ei foretoges med andre, end med dem, som forud vare underviste, saa kan man ei heller tvivle om, at de første Christne jo fuld vel vidste hvad de gjorde, naar de lode sig døbe i Jesu Christi Navn: at de da døbtes til at troe paa den ene sande Gud: Fader, Søn og Helligaand.

I dette Aarhundrede er sandsynligviis den saakaldte apostoliske Troesbekjendelse begyndt at formes. I det Daaben nu foretoges i Overensstemmelse med hiint skrevne Ord, har man stræbt at give de nye Medlemmer, som ved Daaben optoges i den christelige Kirke, et kort Begreb om den Fader, Søn og Helligaand, i hvis Navn de døbtes; men at Daabs Formularen har været ordlydende, den samme som vi nu have, er aldeles ubevistligt, men hvordan den end har været, saa

har den aldeles ikke været uafhængig af det skrevne Ord. Apostlerne vare nu hjemgangne, deres mundtlige Ord om Faderen, Sønnen og den Helligaand vare overgivne til den utroe Hukommelse, til Beretninger, som vare underkastede baade Tillæg og Afdrag; hver fortalte paa sin Maade, som han havde fattet til, eller som han, ifølge sin Tankegang og Interesse, vilde have det forstaaet, og under alle disse Modsigelser, under al den Striden, hvormed Schismatiker og Kjætere hver paa sin Viis, da som nu, søgte at fremme sine Tanker, blev kun en Dommer tilbage, det ubestikkelige skrevne Ord. Dette maa nu endelig blive Dommeren mellem alle skriblige Parter. Dette var nu i alle christne Menigheder, det maatte blive Normen i dem alle, naar Traditionen foregav nu hiint, nu dette som Apostellære; og hvorledes kunde man handle anderledes i at bestemme hvad der var ægte Christendom ved Troesbekjendelsen ved Daaben? Læren, som gik foran Daaben, maatte nødvendig være afhængig af det skrevne Ord; thi saa bagvendte og eensfoldige maae vi ei antage de første Christne at have været, at de i deres Underviisning mere skulde have stølet paa den usikre og sig selv modsigende Tradition end paa det sikre skriftlige Ord, mod hvis Forsalfkning der vaagedes med Argus; Øine fra alle Sider. Daabensformularen, hvordan den end har været, har derfor maattet hente sin Gyldighed fra det skrevne Ord, og den har ei været uafhængig men aldeles afhængig af dette; og jeg mener dette at være tilstrækkeligt til at afbevise Forfatterens Uretting, at den mundtlige Troesbekjendelse er uafhængig af al Skrift. Dette har ikke været Tilfældet i de tvende

første Aarhundreder, og saa er det nok; thi i disse er det vi maae søge den ægte christelige Kirke. Have de følgende Aarhundreder afvejet herfra, som de ikke have, saa vedkommer dette os aldeles ikke. Kunde Forfatteren nu bevise dette (hvilket han ikke kan) saa førte han et Beviis, som maatte lyde saaledes: Den apostoliske Kirkebaab, og det andet Aarhundredes Kirkebaab lærer det troværdige skrevne Ord os at have været afhængig af det Gamle og Nye Testaments Skrifter. De følgende Aarhundredes Daab er beviisligen uafhængig af Skriften, altsaa har det apostoliske og det andet Aarhundredes Daab været een, de følgende Aarhundredes en anden. Daab gjør Menighed: der har altsaa været een Menighed i de to første Aarhundreder, som i sin Troe har været afhængig af Skriften, en anden i de følgende, som har været uafhængig af Skriften; det er tvende Menigheder, den ene, som gaaer ud fra en Troe, der er afhængig af Skriften, den anden som gaaer ud fra en Troe, der er uafhængig af Skriften; men nu kan det ikke nægtes, at den ægte christelige Menighed er at søge i det apostoliske Aarhundrede, da den af Apostlerne selv er grundet, og saaledes maa den anden være uægt og Bastard, om den end kalder sig christelig; hün maa være Saras, denne Hagars Søn.

Vi vende os til Sætningen No. 2, som ligger under Forfatterens a) at den (den apostoliske Troesbekjendelse) er Menighedens eenstemmige Vidnesbyrd om sin Troe. Af hvad vi ovenfor have anført, sees det Falske i denne Sætning allerede, Denne Troesbekjendelse har (som jeg haaber beviist) aldeles ikke eksisteret i de apostol-

ikke Menigheder, ei været nævnet ved de apostoliske Daabshandlinger, kan altsaa ikke afgive noget Bidnesbyrd. At nogen egentlig Troesbekjendelse ved hver Daaber affordret eller aflagt i den apostoliske Tid, og at saadant har været almindelig Regel, lader sig ikke bevise. I den allerældste kristelige Kirke daab finder Afslæggelse af nogen Troesbekjendelse aldeles ikke Sted. Apostelen Peter gjør der følgende Opfordring: "Omvender Eder og hver af Eder lade sig døbe i Jesu Christi Navn til Syndernes Forladelse, og I skulle have den Helligaands Gave." Daaben betragtes her som et Sacramente, hvor Forjættelse om Syndernes Forladelse og den Helligaands Gave forundes dem, som med Omvendelses oprigtige Forsæt lade sig døbe i Jesu Christi Navn. Nu er det vist en afgjort Sag, at de, som lode sig døbe i Jesu Christi Navn, lode sig døbe til ham, som den de troede at være Guds Søn og Verdens Frelser, og ingenlunde nægter jeg, at naar de ved Daaben aflagde i det Mindste en Bekjendelse af saadan Troe, at de da formedelst videre Underviisning maatte antage og vedkjende sig de Lærdomme, som vi i vore Troesartikle og ved vor Daab bekjende os til; men dette nægter jeg kun at her ved denne Daab afgives et mundligt Bidnesbyrd om, at de nu troede, hvad vi nu, efter den saakaldte apostoliske Troesbekjendelse, antage og troe; jeg nægter det; thi her findes ei et Ord derom, og man tør ei paadigte Historien ar fortælle og bevidne, hvad den ikke har et Ord om.

Dog, Daabshandlingen, som vi have anført Act. 8, 9 til 37, viser udtrykkeligen, at, var det end ei saa i

Almindelighed, saa var det dog her Tilfældet, at en mundtlig Troesbekjendelse blev aflagt. Men denne lyder saaledes: "Jeg troer at Jesus Kristus er Guds Søn," og hvor liden en Deel er dette af vor første og anden Troesartikel? Ikke at tale om den tredie Artikel, hvortil intet Ord kan siges at sigte. Her er altsaa i det apostoliske Aarhundrede-ikke mindste Bink om Tilværelsen af vort saakaldte Symbolum apostolicum. At det har eksisteret allerede den Gang, at det har sin Oprindelse fra selve Apostlerne i sin nærværende Sammensætning, kan aldeles ikke historisk bevises; men kjendeligt nok er det af en senere Tid, ligesom det ogsaa er vist, at det under Tidernes Løb har undergaaet Forandringer. Havde Apostlerne før deres Udspredelse i et Næde, som man i senere Tider har antaget, forfattet et saadant Symbolum for at vedligeholde Eenhed i Kirkens Lære, mon det da skulde været udeladt i Apostlernes Gjerninger? Apostelmødet i Jerusalem, foranlediget af de jødiske Sædets Christnes Paastand, at Hedningerne skulde omkjæres og holde Mose Lov, fortælles med al Omstændelighed Act. 15. Hvorledes skulde nu Lucas have udeladt en for hele den christelige Kirke igjennem alle kommende Dage saa vigtig Begivenhed? Men Apostlerne frygtede vist ikke for at de skulde, hvor de kom, blive ueens med hinanden i Læren; de vidste, at det var een Sandheds-aand, som ledsagede dem alle, og der er ikke fundet nogen beviistlig Modsigelse i deres os efterladte Skrifter. See vi saaledes hen til det første og andet Aarhundrede, saa er her jo ingen mundtlig Troesbekjendelse, som i Udstrykkene kan ansees som Menighedens eenstemmige Vid

nesbyrd om sin Troe. Men her er Sagen af yderste Bigtighed; thi er der her Ingen Overensstemmelse, saa er jo den mundtlige Eenstemmighed forbi, som Forfatteren paastaar, der altid har været; og atter her hjalp det aldeles ikke, om Forfatteren kunde bevise, at det efter det andet Aarhundredes Forløb uden Undtagelse havde kun været een eneste mundtlig Troesbekjendelse i den christne Kirke; thi det ægte Christelige maa nedkomme fra Christendommens Begyndelse, fra Christt egne og Apostlernes Dage, og det dem nærmeste Aarhundrede. Paastanden, at der har været en eenstemmig, ligelydende Ordformular i de følgende Aarhundreder (som og er imod den hele Kirkehistorie) beviser ei, at det oprindeligen saa har været, og beviser saaledes aldeles intet.

Vi komme til Sætningen No. 3, som ligger i Forfatterens a). "At denne (den mundtlige Troesbekjendelse) er det gyldigste Vidnesbyrd der kan gives om hvad alle Christne fra Begyndelsen af have troet." Er Sætningen No. 2 urigtig; saa er det en Selvfølge, at Sætningen No. 3 ogsaa maa være det. Her er i det første og andet Aarhundrede intet eenstemmigt mundtligt Vidnesbyrd, men her er et historisk Vidnesbyrd fra det første, det vigtigste, det apostoliske Aarhundrede om, at en saadan mundtlig Troesbekjendelse, som i en senere Tid er aflagt, ikke har været aflagt i dette Aarhundrede, eller saalænge Apostlerne levede, og enten selv foretog Daaben, eller vare overværende ved Daaben, og der er kun en Formodning om, at Daaben, efterat Matthæi Evangelium var bleven almindelig bekjendt, i det andet

Aarhundrede er foretaget i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn, men endnu ingen Sikkerhed for, at nogen saadan Troesbekjendelse, som den vi kalde Symbolum apostolicum, er mundeligen ved Daaben blevet aflagt. Men døstes end Christne i det andet Aarhundrede i Navnet Faderens, Sønnens og den Helligaands; og indgiktes der ved saadan Daab en Forpligtelse til at troe paa Fader, Søn og Helligaand, saa kunde Begreberne om disse Personer dog være heel forskjellige.

At de vare forskjellige fra de Begreber, som siden paa Concilium Nicænum bleve anseete for orthodoxe og Kirken tilhørende, og det end i det tredje Aarhundrede, sees af det Concilium, som i Aaret 264 holdtes i Antiochia, hvor, i Anledning af Pault Samosatens Kjetterie, blev benægtet at Sønnen var consubstantiel med Faderen, uden at dette ansaaes som en Afvigelse fra Kirkens Troe. Der er altsaa intet eenstemmigt, intet gyldigt Vidnesbyrd i nogen mundtlig Troesbekjendelse ved Daaben om, hvad alle Christne fra Begyndelsen af have troet. Jeg nægter hermed ingeniunde, at de, som vare af Sandhed, den usynlige sande Kirke, have troet med os; thi hvorledes kunde de læse det Gamle og det Nye Testaments Skrifter med Sandhedsaand uden at de maatte være af Troe med os? Nei! vort Symbolums Sandheder (maaskee den eneste om Jesu Medfart til Helvede undtagen, som har sin Grund i et eneste dunkelt Sted) gaae saa klare som store Strømme igjennem Ordet; saa at den, som her ei vil see, maa forsætligen lukke sine Øine; jeg nægter, siger jeg, ingeniunde dette, men kun dette maa jeg aldeles nægte, at den

mundtlige Troesbekjendelse ved Daaben afgiver det gyldigste historiske Vidnesbyrd om hvad alle Christne fra Begyndelsen have troet; thi hvor Historien tier, der er intet historisk Vidnesbyrd, men deels benægter denne at saadan mundtlig Troesbekjendelse, som vort Symbolum apostolicum indeholder, er aflagt, deels (og dette gjælder det andet Aarhundrede *) fortier den saadant, om det og mueligen har fundet Sted. Men jeg formener, at man kan regne Menighedens Begyndelse fra første Pinsedag efter Herrens Himmelfart, da den første Kirkebaad skeede, og jeg formener tillige, at det første og andet Aarhundredes Christne ogsaa, og vel i Særde

- *) Den ærede Forfatter har her ikke erindret, at vi fra det andet Aarhundrede have hos et Par af de vigtigste Kirkesædres Vidnesbyrd om Afslæggelsen af en Troesbekjendelse, der bestod af de samme tre Artikler, som Symbolum apostolicum. Hovedstedet læses i Justinus Martyrs første Apologie, og lyder saaledes: "De (Baptizanderne) afvaskes i Vand, i Guds den almindelige Faders og Hersters Navn, og i vor Frelser Jesu Christi Navn, som blev korsfæstet under Pontius Pilatus, og i den Hellig-Aands Navn, som ved Profheterne har spaaet alt dette om Jesus Kristus; og det efter Christ Anvælsning: "med mindre Nogen bliver sød paa ny af Vandet og Aanden, kan han ikke komme i Guds Rige." Mindre tydeligt er Stedet hos Tertullian (de baptismo cap. 7) dog nævnes ogsaa der Fader, Søn og Hellig-Aand, og det paastaes: Ubi tres, id est Pater et Filius et Spiritus Sanctus, ibi ecclesia; quæ trium corpus est.

J. Møller.

hed, fortjente at kaldes Christne, og det falder da i Dinene, hvor urigtig Forfatterens Paastand er, at den mundtlige Troesbekjendelse ved Daaben er det gyldigste historiske Vidnesbyrd om: hvad alle Christne fra Begyndelsen af have troet.

Vi komme nu til Forfatterens anden Sætning eller b). "At denne Troesbekjendelse, som Vilkaaret for Optagelsen i det christelige Kirkesamfund, er Kirkens uforanderlige Troesregel og Grundlov, som i uopløselig Forening med Daaben sætter det eneste forsvarlige Skjel mellem Kirken og Verden, eller mellem den virkelige Christenhed og hvad der er det ikke." Hørl ligge igjen flere Sætninger, hvilke jeg, ligesom Forfatterens a), vil betragte hver for sig:

- 1) Denne Troesbekjendelse er Vilkaaret for Optagelsen i det christne Kirkesamfund.
- 2) Den er Kirkens uforanderlige Troesregel.
- 3) Den er i uopløselig Forening med Daaben.
- 4) Den sætter det meest forsvarlige Skjel mellem Kirken og Verden, eller mellem den virkelige Christenhed og hvad der er det ikke.

Vi ville gennemgaae disse hver for sig. Hvad No. 1 angaaer: "Denne Troesbekjendelse er Vilkaaret for Optagelsen i det christne Kirkesamfund." Dette siger Forfatteren imod Historiens Vidnesbyrd. Frelseren selv antog sine Disciple i sin Kirkes Samfund uden denne; Herrens Apostel Peder optog, i Samfund med samtlige de øvrige 11 Apostle, 3000 Mennesker; uden denne optoges samtlige Christne i Kirken i det apostoliske Aarhundrede; det lader sig ei heller bevise at samtlige Christne,

som i det andet Aarhundrede ere optagne i Kirken, have kjendt noget til Symbolum apostolicum, eller at dette har været Wilkaaret for deres Optagelse. Med hvad Ret kan der da siges, at denne Bekjendelse er Wilkaaret? thi Forfatteren kan her ei mene andet end at den er, fordi den har altid været, Wilkaaret for Optagelsen i det christne Kirkesamfund; thi har den ei været det, lige fra Begyndelsen for alle Christne, med hvad Ret kan der da paastaaes, at den nu absolut skal være det? Den Sætning derimod: "At Jesus er Kristus, Guds Søn" den er fra Kirkens Begyndelse, den har været Wilkaaret for Frelseren selv, den har været Wilkaaret i det første, som i alle Aarhundreder, og hvo som ei antager denne, han kan ei være Christen; dette indrømmer jeg som historisk rigtigt, men, at Symbolum apostolicum tvertimod Historiens Vidnesbyrd har været det, dette maa jeg benægte som aldeles urigtigt. Men derimod benægter jeg ikke Sandheden af det nævnte Symbolum, men hylder den, som jeg forhen har ytret, af Hjertet.

2. "Den er Kirkens uforanderlige Troesregel." Det havde været at ønske, at Forfatteren havde givet os en Definition over hvad han forstaaer ved Kirken, for at man desto sikkrere kunde handle med ham, men dette har han ikke gjort. Jeg antager derfor med den apostoliske Menighed, at den, som bekjender at Jesus er Kristus, Guds Søn, maa høre til samme, og ei derfra kunne udelukkes, thi han maa consequent antage hvad han beviisligen haver lært os til Salighed, hvilket Vidnesbyrd alene findes i den hellige Skrift. Jeg an-

tager dette med saa meget mere Føie, som vi vide, at Menneſter ei formedelſt andre vildfarende Meninger udeluktes af den apoſtoliske Kirke, ſ. Ex. de jødiſſindede Chriſtne; ſjøndt Apoſtlene ikke undlode at ivre mod ſaas danne deres Vildfarelſer; men ſaaledes bliver den eneſte uforanderlige Troeſregel ei Symbolum apoſtolicum, men det, ſom Herren ſelv fordrede, det, ſom hans Apoſtle fordrede, bliver det alene, uden at vi derfor ſhulle lade være at ivre mod de mod Skriften ſtridende Lærdomme, ſom Nogle af Kirkens Medlemmer kunne henſalbe til. Af ſaadan Aarſag kan man ei udelukke den romerſke eller græſke Kirke af Chriſti Menighed, uden at vi derfor paa fjernſte Maade billige deres mod Skriften ſtridende Lærdomme.

Men er dette nu ſaaledes (og vilde vi gjøre os et andet Begreb om Chriſti Menighed, ſaa ſted det aabenbar mod hvad vi med fuld hiſtorisk Viſhed vide, at Chriſtus og hans Apoſtle have anſeet for chriſtelig Menighed) ſaa er det, ſom ſagt, urigtigt, at Symbolum apoſtolicum er Kirkens uforanderlige Troeſregel og Grundlov, og Hiſtorien bevidner klarligen at det ei i de følgende Tider har været det. Symbolum nicænuum er ikke ordlydende med Symbolum apoſtolicum, men er dog antaget for den rettroende chriſtne Kirkes uforanderlige Troeſregel og Grundlov; alligevel ſteete igjen heri Forandring ved Conciliet i Conſtantinopel 381, hvis Hensigt var at ſtafſætte det nicæniſke, det hedder nemlig i dette: "Chriſtus er nedſtegen af Himmelen, er bleven et Menneſte, forſæfſtet, opſtanden paa tredie Dag," i det Conſtantinopolitaniſke derimod: "Chriſtus har paataget

fig Kjødet ved den Helligaand af Jomfrue Marie, og er bleven et Menneſſe, forſæſtet under Pontio Pilato, død, begravet, opſtanden ic." Om den Helligaand ſiger det Nicænſke blot dette: "Vi troe ogſaa paa den Helligaand;" det Conſtantinopolitaniſke: "Vi troe ogſaa paa den Helligaand, en levendegjørende Herre, ſom udgaaer fra Faderen, og æres og dyrkes tilligemed Faderen og Sønnen." Siden ſee vi den latiniſke og den græſke Kirke at adſkilles, fordi hiin gjorde et Tillæg til de forrige Symbola om den Helligaand "ſom udgaaer fra Faderen og Sønnen." Dette Hiſtorienſ aldeles uforſtafkelige Bidneſbyrd viſer, jo tilfulde, at Symbolum apoſtolicum ikke har været Kirkens uforanderlige Troesregel og Grundlov; thi hvo ſom afveeg fra det Nicæno: conſtantinopolitaniſke Symbolum, excommuniceredes. Vil Noget ſige: det burde ei ſaa have været, da ſiger jeg gjerne Ja dertil; men det har nu ſaaledes været, og hvormeget Andet, og hvormeget Mindre har det været, ſom, fordi det er anſeet for Tradition fra de ældſte Lidet, har paadraget Excommunication?

3. "At Symbolum apoſtolicum ſtaaer i uopløſelig Føreling med Daaben," er og hiſtoriſk urigtigt. Denne Bekjendelse var ikke i Føreling med Daaben i det apoſtoliſke Aarhundrede, det kan ei bevies, at den var det i det andet Aarhundrede (ja dette er ikke engang ſandſynligt); den er det ei heller i vor Kirke; thi naar Børn ere i Livsfare, er det nok at de døbes i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn, og aldrig er ſaadan Daab anſeet for uchiſtelig. Jeg mener, dette er nok for at viſe det Urigtige i hiin Sætning, og til at

godtgjøre Modfættningen, at Symbolum apostolicum ei staaer i nogen uopløselig Forening med Daaben. Men Ordet, det guddommelige Ord, vil siden lære klarlig, til hvilken Troe saadan Daab forpligtede; det vil vise det for alle dem, som ere af Sandhed; thi paa de Døvrige er der ikke at tænke; de høre til de Folk, som Frelseren saa ofte omtaler, som have Pine og see dog intet, som have Øren og høre dog intet, som have Forstand og fatte dog intet, og som ei ville hvad der hører til deres Fred.

4. "Den (den mundtlige Troesbekjendelse, Symbolum apostolicum), sætter det eneste forsvarlige Skjel mellem Kirken og Verden, eller mellem den virkelige Christenhed og hvad der er det ikke." Der var sat et virkeligt og et forsvarligt Skjel mellem Kirken og Verden, mellem den virkelige Christenhed og hvad der er det ikke, før Symbolum apostolicum blev til. Dette virkelige, indtil Dagens Ende kjendelige og forsvarlige Skjel er Jesus Kristus. "Hvo som bekjender at Jesus Kristus er Guds Søn, i ham bliver Gud, og han i Gud" 1 Joh. 3, 15. "Hver Aand, som ikke bekjender Jesum Christum at være kommen i Kjødet, er ikke af Gud, og denne er Antichristens Aand, om hvilken J hørte, at han kommer, og han er allerede nu i Verden." Her er visseligen Hjørnestenen, den er ogsaa det rette forsvarlige Skjel mellem Kirken og Verden. Hvo, der troer paa ham som Guds Søn, han troer hans Ord, som Ordet herovenfra; han troer hvad han forjættede sine Apostle om den Helligaands Sendelse; han troer hvad der stede paa Dødsedag at forholde sig saaledes;

han troer, at den Aand, som da aabendbare sig i sin himmelske Flammekraft, har gjort hvad Guds Søn fortjættede, at han skulde gøre: lære Herrens Apostle alt, og minde dem om alt; han troer, at han lærte Apostlerne og Evangelisterne alt hvad de mundtlig lærte, og hvad de skriftligen optegnede. Han læser derfor det Ord, de skreve, som Guds Ord. Ja visseligen! her er et forsvarligh Skjel mellem Kirken og Verden, en Hjørnesteen, som staaer saa fast, at Djævelen og Verden fortjæves har stormet derpaa i alle Dage, og de skulle, som den ærlige Herrens Tjener Luther sagde, lade det staae og have Stam til Takke.

Hvad er Symbolum apostolicum? Det er en Sammensætning af Mennesker, som har Værd, fordi den har Ordet for sig, men og derfor alene. Dens Værd gjør Jættet til Sagen, thi paa et Gran nær, er Løgnen ligesaa gammel i Verden, som Sandheden, og ligesom Ordet: "Af Kundskabens Træ skal du ikke æde," er fra Verdens Begyndelse, saa er det andet: "Du maa frit æde deraf," næsten ligesaa gammelt, saa at om end Forfatteren kunde bevise, at Symbolum apostolicum paa et Gran nær var ligesaa gammelt og uforanderligt, som det skrevne Guds Ord vi have, men ikke kunde bevise, at det havde sin Grund i Bibelen, saa vilde jeg ei agte det Symbolum for en Avne; men nu har det min fuldeste Agtelse, fordi det har sin Grund i Guds Ord, og fordi dets Sandhed kan deraf bevises, og naar jeg lærer Unge og Gamle Catechismus, hvor hver Artikkel slutter med Ordene: "Det er visseligen sandt," saa stemmer mit Hjerte i med. Men mit Hjerte føler kun

dette, fordi det er Sandhed, som Guds Ord udtaler,
 og hvor Guds Ord udtaler disse Sandheder, det glem-
 mer jeg vist ikke at vise de Unge og at lære de Gamle.
 Men Skjellet selv er Kristus, og Skriften er det
 eneste troværdige Vidnesbyrd vi have om hvem han var,
 og hvad han lærte; Symbolum apostolicum er kun
 et troværdigt Omrids deraf. Uden dette Symbolum,
 og med dette Symbolum har Skjellet været fra Adam
 af næsten Kirken og Verden; mellem Menigheden og
 hvad der er udenfor; thi Forfatteren maa vide, at jeg
 erkjender en Guds Menighed før Kristus kom i Kjødet.
 Jeg erkjender Profeterne, som talede om Messias, og
 den Menighed, som troede deres Tale om ham; jeg er-
 kjender hiin gamle Simeon og Anna og alle dem, som
 ventede Israels Trøst, som sande Troende, og jeg veed,
 at der ligesaa den Dag, Ordet lød om Qvindens Sød,
 blev sat en forsvartlig Skjelsteen mellem Kirken og Ver-
 den, og at den har staaet der siden, som den staaer det
 endnu. Med al sin Vælde er Symbolum apostolicum
 meget for ungt til at være forsvartlig Skjelsteen mellem
 Kirken og Verden.

Nu komme vi til Forfatterens Lit. c): "At det
 mundtlige Ord ved Sacramenterne og især Troesbekjen-
 densen er Grundreglen for Bibelfortolkningen i Chri-
 stenheden, hvorefter enhver Skrifteklog, der vil blive i
 den christne Kirke, skal og maa rette sig." Min Gud!
 jeg maa studse og forundre mig! Hvor bagvendt har jeg
 da baaret mig ad i hele min Lære; Embedstid! Jeg som
 nu i 33 Aar har lært Unge og Gamle høit at agte Sym-
 bolets Lærdomme, fordi det mig saa klare Guds Ord

sagde dertil Ja og Amen. Efter det Menneskeord i Symbolet skal Bibelens Fortolkning rette sig! Men hvorfor har dette Ord da denne Myndighed? Hidtil troede jeg, at man, om man vilde læse Skriften i Grundsprøgens, skulde komme dertil med fornøden Sprogkundskab, med oprigtig Sandhedskjerlighed, med sund Forstand, og med Bøn til Gud; og meente jeg da, at det saa havde aldeles ingen Nød, og at hva der var af Sandhed, nok skulde forstaae de Sandheder, som høre til Salighed. Og jeg troede, at hver Mand af Luthers og andre gode Oversættelser skulde kunne forstaae det samme. Det meente ogsaa Luther selv, og derfor arbejdede han saa ærlig paa en god Bibel; Oversættelse i sit Modersmaal.

Men Forfatteren synes at gaar ad Carlstads Veie, eller Gud veed hvilke; og ondt gjør det mig, at en Mand med saa herlige Evner synes at vilje betræde disse. Talen løb alt længe dertil. Nu vel, jeg vil med Rolighed følge Forfatteren. Jeg vil da først spørge: siden det mundtlige Ord ved Sacramenterne, og især Troesbekjendelsen, skal være Grundreglen for Biblesfortolkning i Christenheden, hvorefter enhver Skrifteklog, der vil blive i den christne Kirke, skal og maa rette sig; hvad var det da, hvorefter man skulde og maatte rette sig, før den mundtlige Troesbekjendelse ved Daaben blev til? Hvad skal man sige om Herrens Død for Syndere, dette Evangelium som skabte alene Haab for Syndere; og gav dem Mod og Kraft til Omvendelse, dette Guds uendelige store, fra Ewigheid skjulte Raad til Synderes Omvendelse og Frelse, hvorom der ikke tales et Ord i

Symbolum apostolicum? Hvorledes skal Symbolum apostolicum vorde en Grundregel for dette Mysteries Fortolkning? Paa en meget insequent Maade indsliffes her i Sætningen c) det mundtlige Ord ved Sacramenterne; men det ene Sacrament har aldeles intet med Symbolum apostolicum at gjøre. Forfatteren synes ogsaa at føle sin Insequentse. Han har uden Tvivl følt den grundede Indvending, som nys blev ham gjort, og søgt at forekomme den ved den her aldeles upassende Indsliffning, og taget sin Tilflugt til Ordet "hær;" men kan Symbolum apostolicum her, i denne vigtige Sag, ikke sige os andet end dette: "at Christus er korsfæstet, død og begravet," og ikke hvorfor; hvor er da i dette Symbolum den rette Peders Nøgel? hvor finde vi noget, der kan lukke op for den Lære, som Skriften fører om vor Retfærdiggjørelse af Troen, og ikke af Gjerningerne, uden hvilken vi brat igjen ere indgangne i den mørke Kirke, af hvilken vi ved Ordets Lys udførtes; thi skal Salighed vindes ved vores, og ei ved Jesu Christi Fortjeneste, saa vil man snart lære os hvad, hvor store og hvor mange, og endda hvor utilstrækkelige gode Gjerninger vi skulle gjøre, saa følger strax en Skjersild, og alt hvad der staaer i consequent Følge med denne Lære. Vil man nu i Nøden tage det andet Sacramente med, og, som Forfatteren siger, dets mundtlige Ord (Jeg forstaaer ikke, hvad Forfatteren mener med disse mundtlige Ord, thi jeg veed ikke, at vi her have andre mundtlige Ord end de skriftlige, som Evangelister og Apostler have overgivet os, her at bruge; og jeg mener, at den hele hellige

Skrift saaledes ei alene er skriftlige, men mundtlige Ord); ville vi, siger jeg, tage det andet Sacramentes Ord med, hvad lærer dette os da om den sande Omvendelse, som kunde være Nøglen til at forståge, hvad Skriften lærer os om Omvendelsen, som den rette Frugt af Troen? Hvad er der i Symbolet, som kan lære os at kjende den Kjerlighed, hvilken Herrens Apostel Paulus omtaler, som en Gang i Kirkens Fuldbendelse ubi Salighedens Egne skal overgaae baade Troen og Haabet; den Kjerlighed, som skal være baade Aanden i og Baandet om Herrens Menighed, som skal gjøre den til det saligste Samfund, i hvilket alle Jordens Slægter skulle indbefattes, og i hvilket de skulle nyde Saligheden før Lammet's Throne hisset? Hvad er der i Symbolum apostolicum som her kan være Fortolknings-Nøglen? Aldrig havde jeg formodet, at det kunde tage en saadan Ende med en Grundsvigs Lærdom. Han taler her det, som maa kildre Paven's Øren. Som almeen Sætning er Traditionen sat over Skriften.

Vi vende os til Sætningen d). Her nedskrives en Sætning, som man skulde tiltros en Mand, der allerede var affalden til Pavedømmet. Den lyder saaledes: "At Bibelen desuden hverken oprindelig har været, eller efter sin Bessaffenhed kan være Troesregel i den christne Kirke." Hvilken ærlig Protestant maa her ei udbryde i Klager! Kan Forfatteren, denne i Kirkehistorien saa bevandrede Forfatter, for Alvor nedlægge en saadan Paastand? Den staar der for vore Dine paa Papiret. Vi prøve den da. I hele Kirkens Historie vil han ikke kunne opgte noget Tidspunkt for

den Tid, da de romerske Paver af gode Grunde forsøgte paa at nedbryde den hellige Skrifts Anseelse, og i dennes Sted sætte, hvad de kalde Kirkens Troe og Traditionen, at Skriften jo, hvor det kom an paa at bevise hvad Christne burde troe, og hvad de ikke burde troe, er, som Forfatteren udtrykker sig om det Nicaenske Concillium, lagt paa Bordet, for derefter at bestemme hvorvidt man foer med Sandhed eller ikke. Frelseren selv, at jeg skal gaae til Hovedet, beraabte sig overalt paa den hellige Skrift og dens Vidnesbyrd om sig. Jeg vil instar omnium anføre for Skriftens afgjørende Myndighed i Troesansliggender Stedet Luc. 24de Cap. De tvende Disciple, som her omtales, vandlede i Troen; "Vi haabede at han var den som skulde forløse Israel." Af dette Haab var der neppe en rygende Tane tilbage. Men hvorved tænder Frelseren igjen denne rygende Tane til lys Lue? Han aabenbarer sig end ikke. Nei, men saa tiltaler han dem: "O! I Daarer og seenhjertede til at troe alt det, som Propheterne have sagt! burde det ikke Christum at lide dette, og at indgaae til sin Herlighed? og han begynde fra Moses og alle Propheterne, og ublagde dem i alle Skrifter det, som var skrevet om ham." Hvortil bruger Kirkens Hoved her Skriften? Er det ikke til deraf at lære dem, hvad de skulde troe? Lærer han ikke, at den hellige Skrift er den Bog, hvoraf Christne skulle lære det? De troede ikke, at det saaledes skulde gaaet til med ham, som skulde forløse Israel, men Frelseren vil, at de af den hellige Skrift burde vide, at det skulde gaae som sleet var. Og blev vel denne Udvikling uden

Virking? Nei, saa tale de om denne Skriftens Virking: "Brændte ikke vore Hjerter i os, der han talde til os paa Beien, der han oplod os Skrifterne." Her foreholder han ikke disse tvivlende og Faldet saa nær værende Disciple nogen Kirkeformular, men om deres Bildfarelse i deres Salighedsfag søger han at overbevise dem af den hellige Skrift. Hr. Grundtvig forsøge nu at nedbryde dette Bildnessbyrd om, at Skriften bør være den Norm, som skal lære os hvad vi skulle troe og hvad vi ikke skulle troe! Men jeg haaber, at hverken Kunst eller Beltaalighed eller Lærdom (det mangler ham vist ikke paa, nogen af Delene) skal formaae det. Dette Lys vil vissefælgelig skinne klart gjennem hver Skjeppe, som Menneskevid vil forsøge at sætte derover. Og nu spørger jeg, hvad vil det sige: at Jesus er Kristus? Betyder det andet end at han er, den fra Syndefaldets Dag af, af Herren ved Moses og alle Propheterne forjættede Verdens-Frelser? Jeg haaber, at den som antager ham derfor, og troer det i sit Hjerter, ei letteligen skal kunne nægtes Navnet af Christen, eller udvises af den christelige Kirke. Men hvorved skal det nu, uden ved Skriften, kunne bevises, at Jesus af Nazaret er denne Kristus? Kan dette og bevises af Troesbekjendelsen fra tredie Aarhundrede? Det skete saa, hedder det saa mangen Gang, "det skete for at Skriften skulde opfyldes, som siger:" — — —

Saa har Frelseren da selv brugt Skriften, som den Bog, hvoraf vi skulle lære at troe paa ham. Hvor kan nu Forfatteren imod ham, det evige Sandheds Vidne, oplade sin Mund og sige:

"At Bibelen hverken oprindelig har været, eller efter sin Beskaffenhed kan være Troesregel i den christne Kirke." Jeg haaber, at det anførte Sted vil tilstrækkeligen bevise, at den oprindelige o: fra Stifterens egne Dage, har været, og af ham, hvis Wiisdom ei har Daarligheds Plet, er anseet af den Beskaffenhed, at den kunde være Troesregel i den christne Kirke, ja end mere, af ham selv sat, dertil at den skulde være det. Men, om nu alle efterfølgende Tidens Skrifstkloge havde forkastet den, som den Bog der skulde være Normen for hvad vi til Salighed skulde troe, saa skulde dog alle staae som Løgnere mod det ene Sandheds Vidne, som lærte os, at Skriften var den Bog hvoraf vi skulle lære, hvad vi til Salighed bør troe.

Fuldsligen er Frelseren overbevist om, at troede man Skriften, saa troede man og ham. "Dersom I troede Moses, da troede I mig; thi han har skrevet om mig. Men troe I ikke hans Skrift; hvorledes skulle I troe mine Ord?" Saa næie forbunden er Troen paa Jesum med Skriften, at han tydeligen erklærer, at der ikke er Haab om, at Nogen skal troe paa ham, hvis han ikke troer Skriften, hvilken han strax foran har bedet dem at læse, som den Bog der vidne om ham.

Men hvorledes søge Herrens Apostle at vliide Troende for Menigheden? Er det Symbolum apostolicum, de fremkomme med, som Reglen for deres Troe? Nei, men Skriften er det, de bruge, for deraf at lære ei alene Jøder, men og Hedninger, hvad de skulde troe sig til Salighed. Vi læse Act. 17: "Da gik Paulus ind til dem (dem af Thessalonica) efter som

han plejede, og talde tre **Sabbater** med dem af **Skriften**, og han ublagde og forklarede, at det havde **Christum** at lide og opstaae fra de **Døde**, og sagde: denne **Jesus**, som jeg forkynder **Eder**, er **Christus**," og som **Paulus** saa **Peder**. Vi minde os den første hedenske **Families Daab**, som jeg har anført, og mærke det vel, at **Apostelen** her, ved at bære disse til **Daaben**, taler om alle **Propheternes Bidnest**, og i det hans **Prædiken** er henvendt dertil, er det den **Helligaand** nedlader sig over disse **Hedninger**. Altsaa gaae de frem som deres **Mester**; et bruge de **Symbolum apostolicum** som **Troesregel**, men den store **Grundsandhed**: "**Jesus er Christus**," lære de deres **Tilhørere af Skriften**, og de vise os herved, at de ansee **Skriften** for at være af den **Beskaffenhed**, at den kan være **Troesregel** i den **Christne Kirke**, som de ere ifærd med at bygge paa. Et **Symbolum apostolicum** ansaae disse vise **Bygmestere** vist nok for **Høe** og **Straae** at bygge med, men **Sandhedsordet af Skriften** kjendte de, som **Guld** og **Edelstene**, dem **Tiden** aldrig skulde **fortære**. Men denne er **Herrens Apostles** vanlige **Færd**. Om **Pauli** troe **Medarbejder Apolløs** hedder det **Act. 18, 28**: Han gjendrev **Jøderne** offentligen med stor **Kraft** og **beviske af Skriften** at **Jesus** er den **Christus**. Men denne store **Kraft** ligger neppe i **Symbolum apostolicum**, men visseligen ligger den i **Skriften**.

Svordedes en Lærer i Christi Kirke skal ansee **Skriften**, derom minder den **Herrens Tjener Paulus** som haabefulde **Discipel Timotheus**, naar han saa tilfrev ham: "**Du kjender den hellige Skrift** fra **Barndommen af**,

som kan gjøre Dig viss til Salighed ved Troen paa Christum Jesum. Den ganske Skrift er indblæst af Gud, og nyttig til Lærdom, til Overbeviisning, til Rettelse, til Optugtelse i Retfærdighed, at det Guds Menneſte skal worde fuldkommen dygtiggjort til al god Gjærning." Vel; er det nu sandt, hvad denne Mand, der ledsagedes af Sandhedens Aand, siger: "At den hellige Skrift kan gjøre os vise til Salighed," saa formener jeg, at der ikke kan fordres mere af den; thi dette er den store Sag. Men naar Forfatteren kalder Bibelen nu en død Bog, og dens Bogstaver døde Bogstaver, nu den mørke Bog, nu en døvtum Bog, saa synes dette ingenlunde at passe med den Værefrygt, som skylles Herrens Ord, og ei heller at kunne forenes med Sandhed. Den Sandhedsaand svarer herpaa: "Saa kommer Troen af Prædiken og Prædiken formedelst Guds Ord" Rom. 10, 14. Dette sit skrevne Ord har Gud givet os, for at vi liig Veroenserne skulle læse det, og læse vi det med Andagt, mon det da er et dødt Ord? Eller hvor mange ere ei de Hjærter, som sølte at det var et levende og kraftfuldt Ord? Eller vi tænke os det som fremtrædende for Nærigheden paa Lærers Læber. I selvsamme Dieblif som Frelseren indstiftede Daaben, stiftede han Prædike; Embedet, med samme Ord Marc. 16, 15: "Saaer ud i al Verden og prædiker Evangelium for al Skabningen, hvo som troer og bliver døbt, han skal blive seltig, men hvo som ikke troer, han skal fordømmes; men i det han saa taler, da gjør han den hele hellige Skrift til et levende Ord paa Prædikanternes Læber, og aldrig var.

Bogen nogenfinde en død Bog; den vandrede fordam fra Propheternes Tunge og Læber i glødende Liv til Israel; den vandrede fra Herrens og hans Apostlers Læber som et levendegjørende Ord ind i Jøders og Hedningers Hjerter; den vandrede paa Millioner Læreres Læber til tallose Hjerter, fra den første Dødsdag til den sidste. Disse Ord vandre paa vore umyndige Børns Læber, de lyde ved Bihjælpskabernes kæmpemæssige og ubholdende Bestræbelser i alle Jordboernes Tungeemaal; dens Ord skal lyde som et levende Ord indtil Dagens Ende over hele Jordens Kreds. Tusinde andre Bøger være længe nok døde, døvstumme Bøger, og døde Bogstaver, som intet andet end tausé Mæl omgaaes med, men denne Bog er ei, og har aldrig været, det som Forfatteren vil gjøre den til, kan ei blive det; her er det Ord, som skal lyde baade med Torden og Belsigelse paa Dømedag. Er mit Ord ikke som en Jld, siger Herren, som en Hammer der sønderflaaer Klipper? Saa taler Herren selv om det Ord, som Forfatteren kalder en død Bog, et dødt Bogstav.

Men til det Ord, som Herren gav i det Gl. Test. kom det lyse, klare Livsens Ord, som Herren ved sin gode Haand skjenkede os i det Nye Test. Var nu intet Guds Raad til vor Salighed skjult i det Gl. Test., mon det da skulde være det i det Nye? "Vi have" siger den Herrens Apostel Peter "det prophetiske Ord mere stadfæstet, og I gjøre vel, naar I give Agt derpaa, som paa et Lys der skinner paa et mørkt Sted, indtil Dagen fremstraaler." Visseligen have vi det prophetiske Ord mere stadfæstet, thi det er fuldeligen stadfæstet ved

Jesum Christum; og naar han vil, at vi skulle agte derpaa, som paa et Lys der skinner paa et mørkt Sted, saa vil han, at ligesom en Vandringsmands samtlige Fjed ledes af Lyset paa det mørke Sted, mod Lyset, saa skulle vi lade os lede af det prophetiske Ord til Troen paa Jesum Christum; ja her altid lade os lede af dette til den fulde Dag, som i det Nye Test. er fremtraadt efter Morgensstjernen, Jesum Christum. Ved den hellige Skrift, det Nye og det Gl. Test. var det da, at alle Kjetterier og Mennesskypaafund bekjæmpedes igjennem alle Kirkens Dage. Men for at Paverne kunde faae Rum til samtlige deres Bildfarelser, var det at de ravnede Bibelen af Menigmands Hænder; thi de sølte fuldt vel, at den var af den Bestaaffenhed, at den kunde være Reglen for hvad Mennessene til Salighed skulde vide og troe, og da det var bragt dertil, at næsten Ingen, hverken Geistlige eller Verdslige, mere kjendte den, saa arbejdedes paa at nedsætte dens Værd og dens Tilstrækkelighed til Salighed, og i dens Sted satte man Kirketrot og Tradition og Legender; og alt dette Mennessketant skulde være den Norm, som man indbildte Folket at Bibelen ikke kunde være. Men sliq Norm var det, den salige Luther vidste, at den havde været, og atter skulde blive.

Men synes det nu ikke, at Hr. Grundtvig igjen gjør et Skridt tilbage? Efter hans Formening kan Bibelen ei længere være tilstrækkelig til at vise hvilke Lærdomme der oprindelig høre Kirken til (man læse Pag. 470 og 471). Det bebroides Reformatorerne og Luther som en Feil, at de ikke blot paastode, at der i Skriften

maatte uden Undtagelse findes Spor af Alt hvad der i Kirken skulde have almeen Gyldighed, men forbrede endog Almeengyldigheden bevist af Skriften, hvilket Forfatteren anseer for et urimeligt Foretagende, hvorhos han tilføjer, at Luther dog ingenlunde vilde forandre Troesbekjendelsen, eller indrette den efter hvad der fandtes i Bibelen. Jeg maa spørge Forfatteren hvad det er, han søvner Spor af i Skriften, og som han troer burde i Kirken have Almeengyldighed? Derom har han ikke udladt sig, og man kunde dog først rigtigheden handle med ham om denne Sag, naar han tydeligen havde herom ytret sig, og stykkeviis anført hvad det var, der søvnedes Spor af. Jeg kan ikke forestille mig, at Noget skulde have Almeengyldighed i Kirken uden det, som var fornødent til dens Lemmers Salighed. Det Øvrige er pift overladt at indrette og ordne efter bedste Skjønsmhed til Menighedens Lemmer selv, s. Ex. at hvad der hører til den udvortes Gudstjenestes Ceremonier og Skikke. Nu vel, jeg vil ikke alene tilstaae, at den salige Luther formeente, og lærte, at der i den hellige Skrift fandtes Spor af Alt hvad der burde have Almeengyldighed i Kirken (o: hvad det var nødvendigt til dens Medlemmers Salighed) men jeg vil endog tilstaae, at han lærte, og det som en Hovedsandhed, ja bygte derpaa sit hele Reformationsværk, at alt hvad der var nødvendigt til Salighed, fandtes udførligen, klarliggen, tydeligen endog for den Eenfoldige i den hellige Skrift. Men hvor kan Hr. Grundtvig derfor gjøre den store Mand nogen Vebreidelse? Han siger jo selv Dag. 471, at Apostlerne, naar de skrev til Menighe-

den, havde den samme Troe og breved af den samme
 Hand, som naar de prædikede og naar de døbte. Han
 mener da upaatvivlelig den Helligaand, og vi ere visse-
 ligen heri aldeles enige. Men naar nu Apostelen Paulus
 skriver saaledes til Timotheus: "Du veed den hellige
 Skrift fra Barndommen, som kan gøre Dig villig til
 Salighed," item "den ganske Skrift er indblæst af Gud,
 og nyttig til Lærdom, til Overbeviisning, til Rettelse,
 til Optugtelse i Retfærdighed, at det Guds Menneſte
 maa vorde dygtiggjort til al god Gjærning." Bør da
 Hr. Grundtvig ei, ligesaavel som Luther, lade disse Ord
 staae til Troende? Kan Bibelen gøre os vise til Sa-
 lighed, og kan den lære os det hvorved vi blive dygtig-
 gjorte til al god Gjærning, saa kunne vi vist ikke som
 Christne fordre mere af Gud eller af det Ord, som han
 i Skriften har givet os; saa har den Alt hvad vi kunne
 ønske der bør have Almeengyldighed i Kirken. Vilde
 den endnu gøre mere almeengyldigt (o: gøre mere til
 Lov) saa lagde den Nag paa vore Hals, og Frelseren
 kunde da ei med Rette sige, at hans Byrde var let og
 hans Nag ikke vanskeligt. Luther fortjener da visse-
 ligen ingen Behreidelse, han er bleven Sandheden troe.
 Men at han, den troe Herrens Tjener, fordrede endog
 Almeengyldigheden bevist af Skriften, dette ans-
 seer Hr. G. for et urimeligt Foretagende. Men det
 var jo det samme, som Frelseren foretog sig, da han
 vilde lære sine snublende Disciple af Skriften, at uagtet
 han var fængslet, forhaanet, korsfæstet, død, begravet,
 saa var han dog den forjættede Verdens Frelser; thi hvad
 vil det sige: af Skriften at bevise en Læres Almeengyl-

dihed, uden dette, af Skriften at bevise dens Sand-
 hed, saa at Alle og Enhver maae, fordi Skriften lærer
 det, antage det for Sandhed. Men det var jo netop
 det, som Herren her og ved saa mange Leiligheder gjorde.
 Det var jo ogsaa det, som hans Apostle gjorde, som vi
 i det Foregaaende have seet. Vil Forf. nu ogsaa paa-
 staae, at Herren og hans Apostle have heri vilst et urimelig
 Foretagende? Nei det vil han ikke; men saa
 maa han ei heller beskylde den salige Luther, som følger
 lige i vor Herres og Mesters, og i Apostlernes Fodspor,
 at have vilst noget urimeligt Foretagende. Vor salige
 Balle har givet os en Lærebog i vor evangelisk-christelige
 Religion, men han har ikke, saasnart han kommer til
 den aabenbarede Religion, dristet sig til at fremsætte
 nogen dens Lære, uden at bevise dens Sandhed af den
 hellige Skrift; og hvorledes kunde han heller som Biskop
 i vor evangelisk-christelige Kirke, hvis Grundvold er
 den hellige Skrift, handle anderledes? Skal vi nu
 have en anden Grundvold for Kirken, saa kan den i
 Sandhed ei længer blive den samme, eller kalde sig evan-
 gelisk-christelig. Naar Forf. ytrer: at Luther ikke vilde
 forandre Troesbekjendelsen eller Indstiftelsens Ord, efter
 hvad der fandtes i Skriften; saa viser dette kun, at
 den ærlige Herrens Tjener aldeles ikke vilde forgribe sig
 paa hvad der efter Skriften var Sandhed. Kun hvad
 der af Skriften ei kunde bevises, hvad der lærtes som
 fornødent til Salighed, skjøndt det i Herrens Ord hver-
 ken havde Hjem eller Hjemmel, kuns dette afføndrede
 han som Menneskers Paafund.

Havde Troesbekjendelsen ved Daaben ei havt sin fulde Hjemmel i den hellige Skrift, da skulde den vist under den skarpsæende og consequent, tænkende og fra Sandheden i den hellige Skrift hverken til Høire eller Venstre vigende Luther, være gaaet alle andre Traditionerens Bei, og dens Velde skulde ingenlunde have reddet den, hverken Velde eller Almindelighed skulde have reddet den. Fuld vel vidste denne store Mand, at ei saas snart var Herrens Tempel bygget, før Djævelen havde sit Capel færdigt ved Siden; fuld vel vidste han, at Munkevæsen og alskens Menneſkapaafund, paa et Haar nær, var lige gammel med Kirken, og havde fulgt den igjennem Tiden, men han fandt intet om saadant i Sandhedens Bog til Salighed. Han lod da Symbolum apostolicum blive, ei fordi det var gaaet fra Mund til Mund, fra Kirke til Kirke (thi det er vist, at Menneſkapaafund have gjort det samme), men fordi han fandt det fuldeligen stadfæstet i Sandhedens Bog. Af mit ganske Hjerter har jeg lært, og vil med Guds Hjælp til min Død lære de Sjæle, der mig betroes, hver Sandhed, som findes i vort Symbolum, og med dem istemme: "Det er vist og sandt i alle Aaader!" Men fandtes Beviserne for Sandheden ei fuldt ud i Sandhedsbogen, saa skulde jeg ansee mig selv for en forbandet Ting, at jeg vilde lære nogen Sjæl det at høre til Herren, og som Grundsandheder til Salighed, som hans Ord ei mælede om, og, som uden den hellige Skrifts Vidnesbyrd, kun paa den løse Menneſketunge, uden at jeg vidste hvor dan, var nedkommet fra en Tidsalder, der ligesaa fuldt var Løgnens, som Sandhedens.

Madverer, som Davedømmet havde læmlæstet, lod Luther ei blive hvad den var: men ligesom den hellige Skrift i alle de Lærdomme, som høre til Salighed, var hans Indgang og hans Udgang, saa var det ogsaa ved denne at han gjengav os denne Herrens Stiftelse, saaledes som Herren selv havde overgivet sin Menighed samme.

Saaledes byggede den store Herrens Tjener sin Reformation ene og alene paa den hellige Skrift. Og naar nu Hr. Grundtvigs Hovedqvæstion er, om den lutheriske Reformation skal fortsættes; og hans Hovedsag gaaer ud paa, at der skal lægges en anden Grundvold end den, hvorpaa Luther bygte, saa kan Talen absolut ikke være om nogen Fortsættelse af hans Reformation, men kun om en total Nedbrydelse af samme, og en nye Bygnings Opsørelse; thi Feilen, han dadler hos Luther, er ei den, at nogen Lærdom formeentligen urigtigt af Luther skulde være forstaaet af den hellige Skrift (saaledes som Tilfældet var mellem Luther og Zvingel); men han påastaar, at her er lagt en urigtig Grundvold, og saaledes maa jo den hele Bygning nedbrydes, for at den nye Grundvold kan blive lagt, den, som Forfatteren formener at være den ene rigtige. Havde Forfatteren derfor betitlet sin Afhandling: Behøves der ei en nye Reformation istedetfor den lutheriske? saa havde Afhandling og Titel svaret til hinanden, men nu staae de vissest i aabenbar Modsigelse.

Luther siger: Man finder i Skrifterne alt hvad der er nødvendigt til Salighed, eller efter Fors. Raade at

udtrykke sig paa, Alt hvad der i Kirken skal have Almeengyldighed.

Pastor Grundtvig siger: Nei! deri har Luther feilet.

Luther paastaaer: Det skal af Skriften bevises, hvad der har Almeengyldighed : hvike Lærdomme det er nødvendigt til Salighed at troe og antage.

Grundtvig siger: Det er et urimeligt Foretagende, at gjøre saadan Paastand.

Luther siger: Bibelens Ord er over alt Kirkeord.

Grundtvig: Kirkeordet er over alt Bibelens Ord.

Hvo seer ikke her, at Striden ei er om en enkelt Lærdom, men om hele Reformationsværkets Gyldighed?

Men, hylken kan dog Aarsagen være til, at Forsfatteren er vorden saa aldeles uenig med vor Kirkes Fæder, selv om Grundvolden, saa at han taler om Bibelen hartad ligesom den Saliges Hovedfiender, Papiisterne, tale om samme *)? Dette seer man klarligen af for:

*) Vid. Pigium Libr. 4to Hierarchia Ecclesiæ; Cap. 3tio. Auctoritas traditionis ecclesiasticæ in re dubia, aut quacunq̃ excitata controversia, magis idonea est, et efficacior ad fidem certitudinemque faciendam, quam sunt ipsæ scripturæ: quandoquidem clariorem esse constat, magisque apertam et plane inflexibilem communem ecclesiæ sententiam, traditionemque ecclesiasticam, cum contra scripturæ plurimum frequenter obscuritatis habeant, et horsum, illorsum velut cereus nasus trahi se permittant; et velut plumbeam regulam applicari posse cuius sententiæ. — Lindanus libr. 5to. de optim. interpr. ita: Traditio ecclesiasticæ

Hellige hans Uttringer om den hellige Skrift: Naar Forfatteren frygter for, at Fienden skal ved sine Indvendinger mod den hellige Skrift faae Magt og Seier (vid. Pag. 458 og 459 med flere Steder); men saadant frygtede Luther aldeles ikke, jeg ei heller; og i saadan Frygt, der ei er Troe, er det han opgiver den hellige Skrift som Grundvold for Herrens Kirke, og i Samfund med vor Kirkes Hovedfiender antager den

est omnis plane religionis Christianæ et puppis et prora, indubitatumque salutis et castrum et propugnaculum; salvo traditionis fundamento nil noxæ infertur ecclesiæ, quantumvis scripturæ aboleantur. Porro Costerus in Enchiridion cap. 1: de scriptura p. 43—47. Christus ecclesiam suam, nec a chartaceis scriptis pendere, nec membranis mysteria sua committere voluit (quod Moses olim magna ex parte fecerat, carnali populo) sed cum spiritualem constituerit ecclesiam, suo spiritu formatam, usus est sublimiore caractere, scribens digito dei in corde ecclesiæ. Quocirca: quando quæritur, utrum omnia quæ ad fidem pertinent, sint scripturis expressa, dicendum est: omnia fidei mysteria, cæteraque creditu et scitu necessaria, in corde ecclesiæ esse clarissima exarata: in membranis tam Veteris quam Novi Testamenti desiderari, porro scripturæ sunt littera mortua, scripta atramento, in membrana vel charta, quam si quis trancare velit, vel torquere, vel pravis expositionibus corrumpere, nil sentiat. Traditio vero cum sit scripta spiritu dei vivi in cordibus vivis ecclesiæ, trancari et torqueri se non sinit, sed sui per omnia similis perseverat.

Grundvold, hvorpaa de have bygget, for den rigtige, og forkaster den hvorpaa Luther byggede, saa, at haver Forfatteren end ikke udtalt nogen Enighed med den vækige Kirke i samtlige dens Lærdomme, saa har han dog udtalt Harmonie med samme i sin Grundvold (o: hvad Traditionen angaaer).

Naar Forfatteren mener Pag. 48, at han engang i Salighedens Egne vil faae Tak af Luther, fordi han forsøgte paa at borttage den Grundvold, hvorpaa Luther bygte, da fæller han visseligen. Han behøver desuden ei at bie til han hører Andetalen hisset; thi Luthers store Aand taler med Himmelskrøft i hans efterladte Skrifter, som aldrig skulle døe, og denne Aands Tale er visseligen imod Forfatterens Tale. Hvad den befrygtede Fordreielse af Skriftens saa aabenhare Sandheder til Salighed angaaer, da er her visseligen intet at befrygte for alle dem, som ere af Sandhed. De ville baade kunne høre, læse, see og forstaae; og hvad de Andre angaaer, saa er der intet af dem at forvente. "Hvor ofte vilde jeg forsamlet Eder under mine Dinger, som Hønen forsamler sine Kyllinger, men I vilde ikke." Var det saa i Herrens Dage; og var det saa igjennem alle Dage, hvor kunne vi vente det anderledes? Nei! men hvad Skriften var for Herren selv, for hans Apostle, og for alle, som ere af Sandheden, det evige Livs Kilde, som ene strømmer med de Bænder, at hvo som drikker deraf, han skal ikke tørste evindeligen, det være den for vor redelige Grundtvig! og forledtes han end til at skue den anderledes, da vende han atter til det Livets Bæld, beskue det atter og atter,

og anmamme det Guds Ord! Han kalde aldrig mig
 det levende Ord en død Bog, men bede i Jesu Navn
 Gud om Tilgivelse, fordi han har gjort det. Dens Ord
 var jo saa ofte levende paa hans egne Læber, fremsfor
 paa Nogens i vore Dage. Og nu, elskelige Hr. Grundtvig,
 Sandheden grundes ved Modsigelse, og kun dennes
 Fremme kan De ville. For denne har jeg modsagt Dem,
 og jeg haaber ved den selv; og det vil atter her vise sig,
 vi kunne Alt for Sandheden, men Intet imod den.
 Om De end ei i saa vigtigt et Stykke kan dele Tanke og
 Troe med mig, Kjerlighedsbaandet briste dog aldrig mel-
 lem os, som troe, at Jesus er Kristus Guds Søn, og
 aldrig slukkes dens milde Lue selv i vort Forhold til dem
 som fornægte det; men Budet være altid nyt: at elske
 hinanden, at elske selv vore Fiender. Ved Sandheds og
 Kjerligheds forenede Vaaben skulle de omfider alle besejres.
 Vi føre derfor ei alene de første men ogsaa de sidste, paa
 det al Bitterhed og Hidsigthed og Brede maae være uden
 for enhver Handel, som gaar ud paa, at vi alle skulle
 bringes til Eenhed i Troen og Guds Sønns Erkjendelse,
 til Mandes Modenhed, til Christi Fyldes vorne Alder.
 Dertil hjælpe os Jesus Kristus og hans gode Aand!
 Amen.

V.

Breve fra Udgiveren til en Geistlig om
adskillige Pastoral-Anliggender.

(Fortsatte fra 10de Bind).

Niende Brev,

Indeholdende en Udfigt over den geistlige Veltalenhed
i Danmark siden Reformationen.

Til Biskoppen over Lolland og Falster,

Sr. Dr. K. Møller,

Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

Skjøndt jeg allerede som deeltagende Ven har lykønsket Dem, min høiærværdige og høitilbede Ven! til Deres nye, vigtige Embede, kan jeg ikke modstaae den Drift, jeg føler til (efter en gammel og smuk Skik) at aflægge ogsaa en offentlig Lykønsning, idet jeg tillige overrækker Dem et opusculum, som kunde bringes i Forbindelse med Deres Udnævnelse til Biskop. Jo oftere jeg har ønsket at see Deres store Fortjenester af Vidensskaberne, Fædrelandet og Kirken belønnede paa den

Maade, som nu er skeet, og jo fuldere jeg sympathisere rede med vor Worm, da han allerede for mange Aar siden i Dem saae "en Overhyrde ad Pauli formulam," og tilføiede *): "til Gaadanne trænger Christi Menighed helligen;" desto mere maatte jeg glædes over vor ædle Konges Valg, da han kaldte Dem til at forestaae det Stift, hvis Prydelse De som Præst i flere Decennier har været. De har vistnok, ligesom jeg, oftere læst Jacob Badens skønne Afhandling de perfecto Theologo **), med hvilken han lykønskede Joh. And. Cramer i Aaret 1765 til hans Udnævnelse som Professor Theologiæ ved vort Universitet, Tanken om den Prydelse, dette lidet Skrift har skjenket mig, maatte vække Lyst hos mig til at afhandele paa Latin en eller anden Materie, der kunde interessere Dem; men ikke at tale om, hvor ugunstig en Sammenligning imellem Jac. Badens Latinitet og min maatte falde ud for mig, og at der i Sandhed skal Mesterskab til at skrive Latin, som kunde tilfredsstille Dem, Livius's, Sallusts og Ciceros smagfulde Oversætter: saa betænkte jeg, at Fleerheden af det theologiske Bibliotheks Holdere hellere læse Dansk end Latin, og at jeg desuden havde en dansk Afhandling liggende, hvilken forekom mig at være den meest passende Gave, jeg kunde byde Dem til Deres biskoppelige Indvielses Fest, ligesom dens Revision og Fuldstændiggjørelse var det høieste, jeg kunde overkomme midt under Efteraarets store Examenstravlhed.

*) See Nyt theol. Bibl. 19de Bd. S. 250.

**) Optagen iblandt hans Opuscula latina.

Idet jeg altsaa her paa ny optager Traaaden af min i nogen Tid afbrudte offentlige Brevverling, byder jeg min ædle Ven en fort Udsigt over den geistlige Weltalenhed's Skjæbne i Danmark, hvilken har henligget i mit Pult siden Aaret 1817, da jeg udarbejdede den efter vor Landsmand Hr. Andersen Feldborgs Begjering, i den Hensigt at den skulde staae som Indledning foran en Samling af udvalgte danske Prædikener, hvilke han agtede at oversætte og udgive paa Engelsk. Bogen er, saa vidt jeg veed, ikke udkommen; sølgelig vilde mit paa denne Oversigt anvendte Arbejde være spildt, dersom jeg ikke selv bragte det til Almeenhedens Kundskab. Og dertil synes mig nu et beleiligt Dieblik at indtræffe, et alene fordi det Horaziske nonum in annum prematur er her opfyldt, endog med et Tillæg af fem Aar, men især fordi jeg ikke kan tænke mig et interessantere Thema end dette at underholde mig om med en Mand, som, efterat have studeret Weltalenhedens Mesterværker i de Gamles og især i Ciceros Skole, har opofret sit Liv til Christendommens kraftfulde og hjertelige Forkyndelse, Forherligelse og Forsvar i Tale og Skrift, i Kirken og Skolen, i det offentlige og private Liv; med en Mand, hvis samtlige Værker bære ægte dansk Weltalenhed's Præg paa samme Tid, da de, ogsaa med Hensyn til Indholdet, fortjene at anbefales den danske Geistlighed til flittig Læsning og Anvendelse. Vel maa jeg ved denne Leilighed beklage, at min høiærværdige Ven hidindtil ikke har udgivet nogen af Deres Prædikener (som hvilke Publicum uden Tvivl vilde have dømt anderledes

end De selv dømmer. Jeg erindrer nemlig meget vel, hvorledes Deres Betsedenhed tit har gjort mig Modstand, naar min patriotiske Iver — eller, som andre maaskee villo sige, min literære Umættelighed — har affolket Dem nye vigtige Skrifter, som Ingen uden De kunde levere, imedens mange af vore Præster levere gode Prædikener); men hvad her mangler, kan endnu skee. Deres biskoppelige Indvielses Prædiken vil dog rimeligviis blive trykt. Saaledes bliver paa denne Bane Isen brudt, maaskee imod Deres Blikke; men vistnok til Publicums Glæde. I hvorom Alting er, haaber jeg, at baade De, min overbærende Ven! og mit Tidsskrifts øvrige Læsere villo med Deeltagelse følge mig paa min Vandring igjennem tre Aarhundreders homiletiske Literatur, hvoraf jeg dog ikkun kan udhæve det allerfortrinligste, og dette uden nogen forkastelig Dom over de forbligangne Prædicanter (thi jeg har umuligen kunnet læse Alle, og har selv ladet mig lede i mit Valg af andre Dommere) især fra de ældste og ældre Tider, af hvilke jeg kun har læst forholdsmæssig Faa, og af disse Faa omtaler jeg, ifølge mit specielle Niemeed, endnu færre. Brevformen vil sige Enhver, at her ikkun kan ventes primære lineæ, ikke en fuldstændig Skildring, som f. Ex. Schuler har leveret af det tydske Prædikevæsen. Den Schulers Bærk er i 4 Bind; og min Skizze skal indeholdes i et Pastoralbrev. Af denne Korthedens Lov fulgte tillige, at jeg maatte gvoe Slip paa al pragmatisk Behandling, og følgellig kun ved Bink kunde antyde, men ikke udsørligen udvikle Tidsskriftens standighedens og især de herskende dogmatiske Skolers Indflydelse.

delse paa Smagen i Prædikerevæsenet. Da Danmark heri, som i de fleste øvrige aandelige Ting, har rettet sig efter det protestantiske Lydsland, kan jeg derom henvise mine Læsere til Schulers nysomtalte Værk, hvis fuldstændige Titel er: Geschichte der Veränderungen des Geschmacks im Predigen, in sonderheit unter den Protestanten in Deutschland, mit Artenstücken im Auszug be-
legt, von Mag. Ph. S. Halle 1792—99. 4 Th. 8. Svad nogle Læsere dernæst hos mig ville savne, har jeg vel forudsæet, men ikke kunnet eller villet afhjælpe, nemlig Angivelse af de Prædikanter i det 18de og 19de Aarhundrede, som høre til den saakaldte rationalistiske Skole. Dette er af flere Grunde ikke skeet: 1) fordi Rationalister unægteligen ogsaa kunne være veltalende Prædikanter og tilfredsfulde et stort Publicum *); 2) fordi Rationalismen har saa mange Grader, at det ofte er vanskeligt, ja næsten umuligt, at sige, om en Theolog, især en populær Religionslærer, er Rationalist eller ikke; 3) fordi Navnet endnu forekommer Nogle at være et Ægenavn, i hvilken Betydning jeg aldrig vil bruge det; derimod vel i en indifferent Betydning om en bestemt dogmatisk Skole. Men derom var her ikke Talen.

Desuagtet haaber jeg, at min Skizze vil behage baade Dem, min høiærværdige Ven! og andre billige Læsere. Allerede det, at give den første (mig bekjendte) Betædning til at samle et dansk homiletisk Bibliothek, vil — haaber jeg — blive regnet mig til en liden For-

*) Skulde Nogen tvivle derom, da minde vi en Saadan om Dr. Köhrs Prædikener.

tjeneste. Hvad jeg ved Revisionen af mit første Udkast har tilføjet, vil man, ved at agte paa Aaret 1817 som terminus, omtrent kunne slutte sig til.

I Danmark som i de fleste Lande begynder, den geistlige Veltalenheds Historie med Reformationen. De Prædikener, som før den Tid holdtes, ere deels forgaade, deels vidne de, forsaavidt de endnu have, om Tidens Smagløshed og uevangeliske Aand. Alligevel bør det erindres (især da det Modsatte ideligen gjentaages af slet underrettede Skribenter), at der ogsaa i Viddeledalderen blev prædikeret for Folket, og i det mindste Dagens Evangelium udlagt for Almuen paa Dansk. Saaledes indskræpede f. Ex. Biskop Stangenberg i Ribe Aar 1460 sit Stifts Geistlighed paa en Synode, iblandt flere gavnlige Bud, denne Canon: "Paa Søn- og Festsdage skal en Præst prædike Evangelium for Folket, og i det mindste opsig det for dem, saaledes som det lyder paa Dansk *);" ved hvilket Synodalstatut vi finde det udvidet til alle Helligdage, som tilforn kun fandt Sted paa de store Festsdage. I det mindste lød den gamle Synodal- Anordning i Ribe Stift fra Biskop Eskils Tid (som var Biskop der fra 1388 til 1409) saaledes: "Ut omnes ecclesiarum pastores suis parochianis in diebus festivis prædicarent Evangelium **)." Ligeledes blev der i Norge truffet Foranstaltninger til

*) See Pontoppidans Annales II, pag. 625 og Münters Kirchengeschichte von Dänemark 2ter Theil S. 192.

***) Terpager, Chronicon eccl. Ripensis pag. 28.

Folkets takvælgte Undervisning i Christendommen. Paa det Concilium, som Erkebiskop Elf holdt i Bergen 1327, paalagde han Geistligheden Omfarg for, at Almueen lærte i Modersmaalet de tre Troens Artikler, Fader Vor og Ave Maria, samt lærte at forstaae Messen (den hellige Nadvere) og de øvrige Sacramenter, endelig at den ogsaa undervistes om de syv Dødsyndes og om Helvedsstraffene, som derved fortjentes *). Fremdeles afgiver den af Professor Molbeck udgivne gamle Bibel: Oversættelse (fra 14de Aarhundrede) et usforkasteligt-Bevijs paa den roesværdigste Bestræbelse for at gjøre Bibelen tilgængelig for Lægmand (thi Geistligheden læste den paa Latin i Vulgata). Men det er desuagtet sandt, at man forgjæves søger saavel om geistlig Beltaalenhed som om et opbyggeligt Foredrag for Reformationen. Det sædvanlige Stof, hvorom der prædikedes, var Helgendyrkelse, Fortællinger om foregionne Mirakler, Beskrivelse af Helvedes og Skjærsildens Qual, Opmunttringer til at faste, skifte, kjøbe Afsad, betale Tjende, Maaest, Stolmad o. s. v. (selv Biskop Stangenberg paalagde Præsterne under Mulk at afhandle denne vigtige Materie hver Søndag) fremdeles at lade læse Sjelemesser for deres afdøde Slægtninge og Bøttet m. m. desl. Et tydeligt Begreb om de bedste af dette Slags Prædikener kunne vi danne os efter den saakaldte Ferteigns: Postil, hvis Forfatter Christen Pedersen oplevede Reformationens Morgenrøde og glædede sig ved den lyse Dag.

*) Münters Kirchengesch. 2ter Th. S. 865—66.

Med Morten Luther opgik efter en lang Nat Morgenstjernen; med ham begynder i Kirkens og i hele Menneskeslægten's Historie en ny Tid. Hvoledes Luthers Weltalenhed blev et stort og uundværligt Nedskab til Kirkens Emancipation, har vor Jac. Baden, som De erindrer, i en herlig Panegyricus udviklet; og hvor Aldetes Luthers Tale bemægtigede sig Almuen's Gemytter og hvor stikket den var til at oplyse, røre og trøste Folket, beviser den Kjendsgjerning, at der endnu i vore Dage besørjes nye Udgaver af hans Postil tit Brug for Folket i Tydskland, Danmark og Norge. Der var vel Ingen af hans Disciple, der ganske naaede ham i denne Kunst; men iblandt dem, som traadte værdigen i hans Fodspor, vare ikke faa danske Theologer, af hvilke jeg kun vil nævne de fire fornemste, Hans Tausen, Pet. Palladius, Niels Hemmingsen og Anders Sørensen Bedel (den sidste havde dog ikke hørt Luther, thi han kom først efter Luthers og Melancthon's Død til Wittenberg).

Hvo som elsker Perioder, kan lade disse Mænds Levetid udgjøre den første Periode, og, siden Hemmingsen først døde 1600, men Bedel 1616 (i hvilket Aar Jesper Brochman allerede var Professor Theologie), faa kan den anden Periode, som vistnok bør benævnes den Brokmanske, gaae fra 1616 indtil Slutningen af Frederik den Fjerdes Regjering, da Pietismen her fandt mange Tilhængere, ihvorvel ogsaa upartiske Bedømmere. Den tredie Periode, som jeg efter de tvende samtidige Skolers dygtigste Repræsentanter vilde kalde den Keufisk; Hersleb'ske,

indbefatter da omtrent Christian den Sjettes og Frederik den Femtes Regjering, eller (med et lidet Tillæg af 4 Aar, for at faae runde Tal og for at naae ned til Vastholms Fremtræden) Aarene 1730—1770. Den næste Generation (1770—1800) bør vi kalde den Vastholmske eller fjerde Periode; og endelig ville vore Efterkommere uden Tvivl begynde et nyt (efter vor Inddeling det femte) Afsnit i den geistlige Veltalenheds Historie med det nittende Aarhundrede, som vi allerede nu (uden at frygte for Modsigelse) tør kalde den Wynsterske Periode *). At vore to første Perioder indbefatte hver et Aarhundrede, og de tre sidste hver en Menneſkes Alder, er ſteet ved et Lykketræf, og intet mnemonisk Kunstgreb.

Endnu maa jeg foreløbigen bemærke, at ſjændt jeg kun har lovet at omtale danſke Prædikanter, vil det dog ikke blive taget ſaa ſtrængt, at jeg jo ogsaa vil tage Hensyn til udmærkede Mænd, ſom her have prædiket i det tydſke, franſke, ja ſelv latinſke Sprog. Af tydſke Veltalere har Kjøbenhavn havt et ſtort Antal (deels ved Hoffet, deels ved de tydſke Menigheder), og diſſe have virket betydeligt ſaavel ved deres Mønſter, ſom ved deres Skrifter, der ogsaa efter Regelen ere blevne overſatte paa Danſk.

*) Dr. J. P. Wynſter blev Præſt 1801, og udgav ſin første Prædikensamling 1810. Der kan altsaa kun være Tvivl om dette Seculums første Decennium, hvilket Mogle ville regne til 4de, Andre til 5te Periode.

Et større *Trivium* paa Reformationens veigjørende Indflydelse, med Hensyn til Prædikevæsenet, kan neppe gives end en Sammenligning af Chr. Pedersens og Hans Tausens Postiller. Kun saa har ligge imellem deres Udgivelse; thi Tausens Dedicatioen til Kong Christian III. er underskrevet 1536, sjøndt Winterparten (som jeg har for mig) først 1539 er bleven færdig fra Pressen i Magdeborg. Men hvilken Afstand imellem Tausens i Sandhed evangeliske Prædikener og Chr. Pedersens katholske Trivialiteter! Hine behøve kun at omskrives i vort nyere Sprog med nogle Udeladelser for endnu at kunne, ligesom Luthers, opbygge mange Læsere; men *Fer-tegn*s postillen er intet andet end en gammel Curiositet, dog mærkværdig som den ældste danske Prædikensamling *).

- *) Jeg anfører den paa Nyerups Ord som dansk Original. Dette er imidlertid ikke afgjort. Maaſtee er det mine Læsere bekendt, at den store Litteratur, Rector Jens Worm, var af den Formening, at Chr. Pedersens Postil var en Oversættelse af den saakaldte *Discipuli* (Joh. Perolts) *sermones de tempore*. Men Nyerup overtydede sig, ved at sammenligne begge Skrifter, om Urigtigheden af denne Formening. Dog indrømmer han (*hist. statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge*. 2det Bind Side 479 i Noten) "at Chr. Pedersen kan have taget nogle af sine *Fer-tegn* udaf det *promtuarium exemplorum*, der er vedhængt hine *sermones*." Men med denne Concessioen af Nyerup var hans Ven Oluf Worm ikke tilfreds. Da han havde læst den, skrev han til Nyerup: "Hvad Du siger om min Onkles Dom om

Ogsaa Palladius's forstod, naar han talede eller skrev for Folket, at aflægge sin Lærdom og meddele af Bibelens gjenaabne Skatkammer det ene Forsnødne, de store evangeliske Troeslærdomme og Bud, ved hvilke Christi Kirke blev gjenfødt. Han var som Tausen en herlig Folkelærer. Hans Danst er endnu i vor Tid ganske forstaaeligt.

Det samme gjælder om Niels Hemmingsen, der baade var Præst og tillige vor Høiskoles ypperste Prydelse. De erindrer, at jeg i anden Aargang af Historisk Calendar har sat ham et Minde (hvilket jeg derimod endnu skylder hans nysnævnte store Forsgjængere). Dertil tør jeg henvise hvad Detaillen af hans Fortjenester angaaer, og her blot anmærke, at hans Berømmelse i Udlandet var saa stor, at hans latinske Skrifter gjerne oversattes f. Ex. paa Tydsk eller Jyslandsk, og hans danske Skrifter overførtes paa Latin for at kunne læses af Udlandere. Saaledes oversatte f. Ex. A. Sørensen Bedel Livsens Dei for de Fremmede, "qui avidè ejus scripta omnia merito legunt et expetunt," som han siger. Det var derfor i Grunden for lidet sagt, naar man kaldte Hemmingsen Danmarks almindelige Lærer; thi han underviste hele den protestantiske Kirke. I denne var han

Ferntegns-Postillen, falder mig næsten utroeligt; jeg har saa stor en Tillid til hans Nøiagtighed og Skjensomhed, at jeg ret vil bede Dig, engang at tage Dig Tid til denne Sags Undersøgelse; maaskee det da vilde findes, at han dog havde Ret." (Nyt theol. Btbl. 19de Bind. Side 198).

tillige den første, som udarbejdede en ordentlig Pa-
 storalthæologie. Den udkom paa Latin under
 Titel: Pastor, sive Pastoris optimus vivendi agen-
 dique modus. De vil erindre, at jeg i mine Pastor-
 rebreve har citeret mangt skjønt Sted deraf. Jeg seer
 af Schulers Bærk (hvori I, 102—112 læses et Udtog
 deraf) at det allerede 1566 udkom i en tydsk Oversættelse.
 Schuler bedømmer det ligesaa gunstigen, som jeg har
 gjort i Hemmingsens Biographie. Det har for vore
 Dage en dobbelt Interesse: først den dogmatiske, da
 det giver saa mange fortræffelige Regler i en skjon Lati-
 nitet; dernæst en historisk, da det fremstiller os et levende
 Billede af en Præst, som han var i det 16de Aarhun-
 drede, af hans Levemaade, Omgang, Luxus, selskabe-
 lige Forbindelser o. s. v.) I Mitæaler og ved anden høl-
 tidelig Heilighed, kunde det vel hændes Hemmingsen, at
 noget af hans Professor-Lærdom gik over i den danske
 Tale. Naar han f. Ex. skal afhandle Ridderen Hr.
 Børge Trolles fire Hoveddyder, da nævnes disse tillige
 paa Latin. "Disse fire Dyder hedde Justitia, Retfærd-
 ighed: Gravitas, Stædighed: Comitas, Beleffuen-
 hed: Beneficentia, Velgjerningers bevisning. Med
 disse fire Dyder naar salige Her Børge Trolle beprydet."

Beltalende i Ordets høiere Betydning er Hem-
 mingsen kun, naar han udtrykker sig paa Latin *);
 ikke paa Dansk. Dette var derimod hans Discipel og
 Ven Anders Sørensen Bedel, hvis danske Stil

*) See t. Ex. hans Mindetale over Christian III., op-
 tagen i Grams Udgave af Cragii Annales Christ. III.

vidner om en Genialitet og Staber; Evne, der kommer Luthers saare nær. For sin Navnkundighed kom Bedel nogle Decennier for sildigt til Verden. Harde han oversat — istedenfor Saxos Historie — Bibelen paa Dansk, vilde denne Oversættelse uden Tvivl have betrygget ham, i saa Henseende, en Plads ved Siden af Luther. Men nu var den danske Bibel allerede udkommen 1550. Bedel, der var ligesaa ivrig Historiker som Theolog, soiede dertil det vigtigste Nationalværk, Danmark eiede, Saxo, i en for de Tider mageløs Oversættelse, ligesom han ogsaa i sine Prædikener lagde Vind paa en Keenhed i Sproget, hvilkken den Gang neppe agtedes, end sig efterstræbtes. Enkelte latinske Sentenser kunne vel undslippe ham, ligesom Hemmingsen, men hverken latinske eller tydske Ord (uden nogle faa, som ansaas for danske, s. Ex. Krænkthed). Desværre fandt Bedel kun een Medbeiler, og han bør ikke her forblis gaars, ihvorvel han ingen Prædikener har udgivet. Det var Snorre Sturlesens Oversætter, den herlige Nordmand, Peder Clausen, Præst til Undal, hvorefter han kaldes Undalinus (død 1623).

Den store Hob af Præster i Danmark og Norge forsømte ei alene det danske Sprog, men oversaae endog al Prædikens Wiemoed, Opbyggelighed. Tvende Afveie ledte især bort derfra, den ene var Polemisk, den anden Ostentationens. Det er tilgk veligt, at Luther og hans Medarbeidere undertiden polemisere paa Prædikestolen. Under visse Omstændigheder var dette for dem endog Pligt; men efterat Katholicismen var fortrængt, og den evangeliske Menighed

organiseret, burde Polemiken imod "Baalbyrdere" og "den babiloniske Skjoge" være falden bort. Et andet Misgreb, som Mange begik i Danmark ligesom i Tydskland, var den Misforstaaelse af Geistlighedens Straffe, Embede, som om dette bestod i at udskælde Tilhørerne. Dog gik dette ikke saa vidt i vort Fædrenerland, som hos vore syrigere Naboer, dersom det ellers tør tages strengt, hvad St. Rodt skriver til Luther om sin Tids tydske Prædikanter: "Kaum ist eine Predigt, darin man nicht hört, Ihr Böcke, Ihr Schelmen, Ihr Schekmenhälfe, Ihr Knüttel, Ihr Ochsen, Ihr graben Zwickauer, Ihr gottlosen Leute," ich muß Euch woldraußen, ich muß Euch behaspeln, behauen, beschneiden u. s. w. *). Den anden Feil, som vi gjenfinde, og endnu hyppigere, hos vore danske Prædikanter (lige ned til, ja endog ind i, det 18de Aarhundrede) er en forunderlig Lyst til at være Lægmand deres Kundskab i det latinske, græske og hebraiske Sprog. De ovennævnte store Mænd lode yderst sjældent et græsk eller hebraisk Ord indflyde i deres Prædikener, men deres smagløse og mindre lærde Disciple des oftere. Hermed var en anden Glæmsesygge forbunden, den: at lægge deres Fortrolighed med Bibelen for Dagen ved ideligent indflettede Bibel-sprog. Denne Smagløshed gik dog endnu videre i det 17de Aarhundrede. Men saavel i disse Misgreb som i Skjendesygen er Niels Hemmingsen uskyldig; thi han har baade ved Lære og Exempel advaret derimod. Han

*) S. Luthers Deutsche Schriften, herausgegeben von Emler. 2ter Bd. S. 488.

blev selv et Offer for sin Lids-Førfølgelsesfyge; og hans Disciple havde, end under den store Konge Christian IV, bænkket nok ved at bestaae for den snæverhjertede Dr. theodorius Domstol. Af Frygt for denne vovede vor Landsmand, Georg Calixt, ikke at forlade Helandsstedt og følge vor Konges Indbydelse. Vi maatte saaledes undvære den Fordeel og Ære: at se Tidens stærste Theolog. Naastor hidrog samme Frygt ogsaa noget til at Hugo Grotius afflog Christian IVdes hæderlige Tilbud. Dog — Grotius var, med al sin Storhed, Verdensmand nok til at ville hellere være Minister i Sverrig end Professor i Danmark. Den vakkre Præst, Niels Mikelsen Aalborg, som senere sammenskrev (mæst af Luther) en nyttig Huus- og Skibs-Postill, blev 1614 affat fra sit Embede, fordi han i sin Forklaring over Joh. Aabenbaring havde ytret Haab om de fromme Hedningers Salighed. (Dog blev han af Kongen selv i Aaret 1619 kaldet til Sognepræst ved den nyopbygte Holmens Kirke). Saaledes see vi, at hvids Tidene vare haarde, da var Kongens Gemyt mildt, ligesom han ogsaa ved sin Kjerlighed til Christendommen og sin Omhu for værdige Geistlige viste (hvad hans Fæder, kort efter Christian IIIdes Død, svarede en Kammerjunker, som var uartig mod en Præst, hvem han foreholdt, at Præstekongen var død); at der endnu regjerede en Konge, som yndede Præsterne. Naar Kong Christian paa sine idelige Reiser i Danmark og Norge traf paa en vel studeret, frimodig og veltalende Landsbypræst, da anmærkede han det strax, og drog ham ved

første Lelighed frem til et bedre Kald, ofte til Hævedstaden, ja vel endog til sit Hof.

For saavidt jeg kjender denne Periodes bedste Prædiker; Rameer (men jeg har ikke læst flere af dem end Brochmans), har Pontoppidan rigtigst karakteriseret den, naar han siger *): "Men vidnede nu noget mere om et gudeligt Livets Fornødselighed, og det med ligesaa eensfoldige Ord, som tilføen mod. Wildefarelses i Lærdommen, dog med lidt bedre Medtænde, jeg siger: lidt bedre, eller ordentligere og mere oratorisk. Den naturlige Eenfoldighed havde endnu Overhaand; endnu fordreiede man ikke **) Skriftens Sprog til Ordspil og artige Indfald. Nei; man hæftede vel altfor mange Sprog tilfammen, erregede dem ikke noksom, og udhentede ikke den rette norvium probationis deraf; sølgelig gav man ikke Sandhedernes al den Anseelse og Styrke, som de ved en bedre Anvendelse kunde have havt; men dog byggede man heller ikke, som siden, paa sensum allegoricum; man talde retsløst de simplici et plano, saaledes som vi finde Dr. Brochmans, Wedelbyes og Andres Prædikener, hvilke tydelig vise os den Tids Prædikemaade, som endnu var sancta simplicitas, og ikke utjænlig til Opbyggelse, særdeles i en Tid, da hver Mandes Die ***) var eensfoldigere og mindre vant til Kunstgreb."

*) Collegium pastorale p. 186.

**) Pont. mener, som i Christian Vtes Tid.

***) Dre?

Den sidste Bemærkning er af stor Bigtighed, naar vi vilde besvare det Spørgsmaal: hvorledes det gik til, at Kirkerne i hvin Tid overalt vare saa fulde af Tilhørere, og disse saa fornøiede med Taler, der forekomme os at være af lidet eller intet Værd? Thi hvor sjældent træffe vi paa en Brochman, hvis Postil endnu efter 200 Aar finder ikke saa Læsers iblandt den danske og norske Almue. Brochman døde i Begyndelsen af Frederik III's Regjering; og af hans Eftermænd paa Sjællands Bispestol vare adskillige til sin Tid yndede Talere, saasom Svane, Bagger, Worm og især Hersleb. Det største Devoté paa Svanes Beltaalighed er det Værk, han ved sine Taler satte igjennem paa Rigsdagen i Kjøbenhavns 1660; og det herligste. Munde, hans Bagger har efterladt sig, er den danske Alterbog. Men om begge disse Mænd har jeg paa andet Sted udførligen handlet *); derimod maa jeg erindre min Ven om Kong Frederik III's synderlige Forkjerlighed for det latinske Sprog. Han indførte den Skik, at der prædikedes paa Latin i Slotskirken først hver Onsdag siden hver Fredag. I Begyndelsen var dette — siger Nyerup **) — et

*) See Svanes Levnet i Historisk Calendar, første Aang. og Baggers i Nyt theol. Bibl. 16de Bind.

**) Efterretninger om Kong Frederik III. Side 390. I Dvæsturens Archiv har jeg fundet et Brev fra Frederik III. af 18de Mai 1666, hvoraf sees, at Theologi og Philosophi (iblandt disse ogsaa Adjuncter) ligesom de hidindtil havde prædiket paa Latin paa Støttet hver Onsdag, saaledes skulde de herefter prædike hver Fredag.

Hovetie, som efter Omgang paalaae de theologiske og
 philosophiske Professorer ved Universitetet; men 1668
 blev det et fast Embede at være latinsk Hofpræst, da
 Ole Hjeltekrone den 22de Septbr. fik Bestalling paa
 at være Hof-Orator med en aarlig Besolding af 400 Rd.
 Ogsaa for Studenterne prædikedes der undertiden paa
 Latin i Runds Kirke; og det endnu under Christian V,
 som ellers ikke yndede de lærde Sprog. Af Professor
 Jens Birchrod har man en heel Samling af flige
 latinske Prædikener. Men ved Hoffet kunde Latinen
 efter Frederik III's Død ei længere gjøre Lykke; desto
 mere kom det franske Sprog til Anseelse. Ved Freds-
 slutningen til Nimwegen talte alle Nationers Gesandter
 Fransk; og Christian V. viste sig ligesaa ivrig som Eu-
 ropas øvrige Regenter i at optage fransk Sprog og
 fransk Moder. Til sidst fik han sig ogsaa en fransk Hof-
 præst. Denne var E. Antoine de Bois-Clair,
 som var først Catholik, siden Reformeert, og som, ført
 efter at han 1690 var kommen til Kjøbenhavn, blev
 Lutheraner; rimeligvis for at blive Hofpræst; thi ihvor
 meget Kongen elskede det Franske, vilde han dog ikke
 høre det prædiket af Calvinister. Ellers kunde han have
 besøgt den reformeerte Kirke, hvor hans Gemalinde,
 den fromme Charlotte Amalia, hver Søndag hørte den
 ypperste Prædikant, som hele den calviniske Kirke eiede,
 nemlig Jean la Placette, som var den første Præst
 ved herværende fransk Menighed. Han forblev her til
 1712, men vides ikke at have havt den Indflydelse paa
 de danske Theologer, som vi om sliq Mand ere tilbøjelige
 til at forudsætte. Et System i den kristelige Moral,

som La. Placcettes, fik den tydsk, lutheriske Kirke først langt ned i det 18de Aarhundrede. Mange frygtede vel den herlige Mand, fordi han var Calvinist; og endnu flere forhindredes i at høre ham af Mangel paa Sprogkundskab. Saaledes varede det længe, inden fransk Literatur fik Indflydelse paa den geistlige Weltalenhed hos os (det vigtigste Møment jeg kjender, er E. Wastholms Eftersættelse af Saurin og andre franske Talere); derimod fik det engelske Prædikevæsen snart en afgjørende Indvirkning paa Mange. Moleworth beretter i sine Memoirer, at de danske Theologer gjerne studerede i England; og at de yttrede, at der imellem dem og den engelske Kirke ikke var nogen væsentlig Forskjel. Fremdeles siger han, at de Theologer, som havde studeret i Oxford, vare de meest agtede i Danmark. Jeg har dertil anmærket i Baggers Biographie: at dette uden Tvivl er sandt; kun maatte Grunden til den højere Agtelse ikke just søges i deres Ophold ved et engelsk Universitet, men i den Omstændighed, at det i hine Tider, ligesom nu, sædvanligen var de dygtigste, som reiste udenlands. Rimeligviis har Moleworth især tænkt paa de tvende berømte Biskopper, Hans Bagger (Griffenfelds Svoger, og allerede i sit 29de Aar den danske Kirkes Primas) og Thomas Ringo, som selv var af engelsk Herkomst. Paa disse Repræsentanter for det engelske Partis kan jeg i øvrigt ikke spore den skadelige Indflydelse, som Montopidan (og, med Hensyn til Andre, ei uden Grund) lader de engelske Prædikanter have paa deres danske Efterlignere. Det hedder her, om i hans Collegium pastorale S. 186: "midt i det

17de seculo blev det Mode, at vore unge Theologi-
 reiste til England, ligesom de unge Statsmænd til
 Frankrig, og begge Dele førte os nye Modet hjem,
 men ikke altid de bedste. Englænderne vare dengang
 faldne paa en Prædikemaade, som snarere formodede
 end forklarede Guds Ord. Istedensfor enten at oplyse
 Forstanden, eller hellige Villien, anderledes end indi-
 recte og ved et svagt Gjenskin af Sandhedens, paa-
 fede man ifftin paa at conglomerere en stor Mængde af
 bibelske Sprog, Exempler, Lignelser og sententiose Ma-
 raker, grundede ikke paa en Meas, men alene paa en
 Verbal-Concordants, og hensigtende ikke til nogen vis
 Hoved-Materie, men som et sandt quodlibet adspredt
 i en Mængde Divisioner og Subdivisioner, hvis Sam-
 lling var som det tørre Sand, naar man aabner Haan-
 den og lader hvert løbe sin Vej. Deraf gjorde man
 timidlertid en Reinsse, sammetrovret saa net og tæt, at
 den flingede af lutter artige Talemaades, allegoriske
 Indfald, korte Allusioner paa lange bibelske, og Alnæen
 ubekjendte, Historier. Sensus literalis kom i liden
 Betragtning; allegoriske mysteria og selvdigtede Ud-
 læggelser bortskyllede al Soliditet, ligesom den nette og
 concise Talemaade al Tydelighed af Guds Ords Fortla-
 ring, saa at den Enfoldige kunde høre det Slags Præ-
 dikken hver Dag fra Morgen til Aften, og dog efter ti
 Aars Forløb være lige uvidende om Herrens Villie.
 Denne Prædikemaade, som Englænderne ikke længe
 holdt vedlige, blev i lang Tid høiligen admireret og
 imiteret her i Danmark. Derom vidner den største
 Mængde af Lige-Prædikener, om hvilke man kan

fig: "sapient demorsos augmes, sed et demen-
tiam seculi."

Pontoppidan maatte nok flage over Litz; Prædike-
ner; thi paa Intet Slags Taler kjendes den slette Smag
tydeligere. Dertil regner jeg naturligviis ikke "neite
og conise Talemaades;" tværtimod favner jeg netop det
concha. Af Vidtlæftighed lide endog de bedste St:
getaler fra hin Tid, saasom Peter Jespersens over
Niels Juul. Den er 411 Sider i lille Folio, og de
citerede Bibelsteder overstige flkrt 2000. Ligesom vi
deri gjenfinde de paaanførte Foll af den engelske Skole,
saaledes har denne haft begavede Taler (han var kon-
gelig Confessionarius og Hofprædikant) heller ikke kunnet
modstaae Tidens Lyst til at bruge franske Ord. Saa-
danne forekomme paa hver Side (f. Ex. Side 318 pos-
midrer, avancerer, meritorer), og hvad enten de
oversættes eller faae alene, berøve de Taleren den Styrke,
som den ellers, ifølge Talerens Talent, Høielse og Hen-
givenhed for den store Øhelt maatte have, og som den
virkeligen har, naar Jespersens gode nordiske Natur paa
et enkelt Sted faaer Lov til at raade sig selv, f. Ex. i
denne Slutnings-Apostroph: "Saa far nu vel, Du
redelige Juul! og hav tusind Tak for hver en Dag, Du
har været her; for hver en tro Tjeneste, Du har gjort
din Konge og dit Fædreland! Far evindelig vel,
Du stridbare Helt! og gaa ind i de evige Freds-
Dor-
tigger, hvor der er Fred uden Feide, Glæde uden
Sorg, Være uden Misundelse, Lys uden Mørke, en
meget stille sagte No. Gud lad os finde Dig der, og
der samles med Dig til evig Tid uden Ende!"

Kunde en saadan Natur som Jespersens ikke undstaae Tidens Smagløshed, hvad vil man da vente af underordnede Evner? Hvad andet end en Mængde Prædikanter, der stode lige saa langt under Jespersen, som han under Luther!

Derfor nogen mener, at det ikke var saa meget Lyst til at efterligne og benytte det Fremmede, som det danske Sprogs Fattigdom, der tvang Lærerne og de øvrige Skribenter til ideligen at bruge franske Ord, da kunne vi let gjendrive denne Mening ved at henwise deels til den langt ældre Anders Sørensen Welzel, deels til helbige Stæder i Svanes, Dagers og Jespersens Prædikener, og endelig til de herlige danske Sprogmonumenter, Christian den Femtes danske og norske Lov, navnlig samme Konges Kirkes Ritual og nye Psalmebog. En rigtig, deels religiøs, deels fædrelandsk Følelse tilføjede Redactorerne, at fremmede Ord her vilde være baade stødende og uforstaaelige for Folket. Man anstrængte sig for at tale reent Dansk, og see! det lykkedes. Iligemaade lykkedes det (jeg tænker: af samme Grund) Ringo i sine Psalmer at undgaae Brugen af fremmede Ord (thi noget andet er det; at Ubehændighed og Forkæmperhed for Altmundertiden har bevæget ham til at bruge en udenlandsk Ordform f. Ex. bekaant for bekjendt). Men det er vist, at Ringo baade af Princip var dansk Digter, og at det i Almindelighed lykkedes ham at undgaae Brugen af udenlandske Ord. Han siger selv i Dedicationen af sit Sjungechor til Kong Christian V.: "De Danskes Land er dog ikke saa fattig og forknøyt, at

den jo kan sige ligesaa høit mod Himmelen som Andes, alligevel at den ikke bliver ført paa fremmede og ublændige Binger." Og man kan tit læse en halv Snees Psalmer af Kingo, uden at træffe paa et fremmed Ord. Samme Høj skulde Præsterne vel ogsaa have havt, dersom de havde sat en Værd i at prædike reent Dansk. Den bedværrelse Der fæltob en lang Tid, inden man i Danmark lod det danske Sprog vedræfses Ret. I fuldt Omfang er dette først sket under Christian VII. og Frederik VI.

Spørger min Ven mig, hvorfra Forbedringen i Prædikevæsenet omsider kom; da beder jeg om Tilladelse til, inden jeg svarer, at skjelne imellem Prædikenens Materie og dens Form. Vel veed jeg, at begge Dele indvirke paa hinanden og omsider flyde sammen; men, hvad de grovere Bestanddele angaaer, kan dog skjelnes, og derefter svares, at Hovedreformen med Hensyn til Materien kom fra Tydskland, navnlig fra Speers Skole; derimod skyldes Formens Forædling det attende Aarhundredes gode Smag i de skjønneste Videnskaber.

Under Frederik IV. vedligeholdtes endnu nogen Tid (omtrent til Dronning Annas Død: hun var, som bekendt, formælet med den danske Prinds Jørgen) Samkvæmmet med England. Holberg studerede det og Gram havde flittig Brevverling med engelske Lærde; men den rene engelske Prosa, som vi beundre hos Addison og flere, fandt ingen Efterlignere i Danmark; imedens hans Spectator loffede en Mængde danske Bladskrivere til at forsøge sig paa denne Værens Mark,

men uden Held; thi af alle de danske Tidskræver, vi fik, var det først N. L. Rahbeks, der fortjener at nævnes ved Siden af Addison's. Og ikke lidt mindre fik Danmark sin Tillotson (jeg nævner i Chr. Baskholm). Den af Frederik IV'ses Theologer, der snarest havde været istand til at naae denne Englands til sin Tid usforkjærlige Prædikant, var Biskop B. Weichmann, som baade besad Genie og sjeldne Tale-gaver, men som snart fik nokfor meget med verdslige Sager at gjøre til at kunne uddanne sig som geistlig Lær-er. I Trykken har han kun udgivet fire Taler, hvoraf den ene er holdt 1729 ved en Kistes Indvielse i Frederikshald, og de tre andre ere Ligtprædikener. Iblandt disse fortjener den første (over Biskop Kings, 1704) endnu at læses baade for Talerens og for den præste Digters Skyld. Derimod blev Weichmann aldeles uden Paavirkning af sin Tids pietistiske Aand; og det naaet han, som ung Mand, studerede i Leipzig netop i det Aar (1689), da Speners tre Disciple, Franke, Schade og Poul Anton, begyndte der at holde collegia pietatis *). Men mange andre af vore unge Theologer studerede efter Weichmanns Tid, ved tydske Universiteter, ogsaa i Halle. Der lærte de af Franke og de øvrige Profesorer at prædike bibelsk og praktisk; at lade alle Kunstlerier fare, som Helligdommen uærdige. Lillige bleve nu indholdsrige Andagtskrifter af Arndt, Scriber, Spener, Franke o. s. fl. hyppigen oversatte og læste paa Dansk. Allerede 1704 ind-

*) See Anemiosyne, 1ste Bind S. 177

kaldes Franz Julius Lütken, en Discipel af
 Spener, fra Berlin til tidst Hofpræst i Kjøbenhavn,
 hvor han vandt Kongen for saadanne christelige Anstalter,
 som i Halle ved Frankes Iver vare fremblomstrede, Al-
 muestoler, Waisenhuse, Missionsanstaltet. Noget senere
 blev Blühme Hofpræst, der under Christian VI. kom
 til sin stor Indflydelse. De pietistiske Bevægelser i Kjø-
 benhavn begyndte sig maade under Frederik IV., der i
 at undertrykke dem fulgte Biskop Worms Raad. Denne
 lærde og myndige Prælat var stedse Pietisterne imod,
 ogsaa naar deres Forslag vare de allerbedste, s. Ex.
 Blühmes og Schröders om Confirmationens Ind-
 førelse. Worm var derfor ikke skicket til at mægle imel-
 lem den gamle (formeentlig; orthodoxe d. e. den witterns-
 bergske) Skole, og den nye (formeentlig; heterodoxe,
 men mere blidse d. e. den halliske) Skole. Det var
 derimod hans Eftermand, Peter Hersleb, som i det
 theologiske Facultet traf sammen med den lærde og milde
 Pietist Jerem. Fred. Keuf; og som paa Prædike-
 stolen i samme Grad tilfredsstillede det danske Publicum;
 som Keuf det tydske. Jeg har derfor benævnt min
 fjerde Periode efter disse to endte Prædikanter. Af Keuf
 har jeg nyelig leveret en Charakteristik *), hvoraf sees,
 at han ligesom Spener var ivrig for den praktiske Chris-
 tendoms Befordring. Mange af hans Prædikener af-
 handle enkelte Pligter og andre specielle Gjenstande
 af den christelige Moral. De bleve sædvanligen overs-
 satte paa Dansk og samvirkede saaledes med en anden

*) Nyt theol. Bibl. 17de Bd.

med Dietrichs Foredrag. Jeg siger hermed, at den berømte Eriſ Pontoppidan, ſom i tvende Embeder var Neuf's Collega (baade ſom Profeſſor Theologie og ſom Hofpræſt: det ſidſte Embede beklædte Pontoppidan 1735 til 1748; Neuf fra 1732 til 1749). Hverken i theologifk Erudition eller i humaniſtiſk Dannelse kan Pontoppidan ſættes ved Siden af Neuf. Snad man følger dette Udfagn vil formode, er ogſaa rigtigen Tilfældet: at han heller ikke ſom Læſer naaer ham. Naar Neuf er concis, ſaa er Pontoppidan diffus; hverken i tydſk eller latiniſk Stil kan Denne maale ſig med Him. Alligevel har Pontoppidan ogſaa afgjorte Fortjenefter, af vort Prædikevæſen ſom af den theologifke Literatur i Almindelighed. Hans titrænnte Paſtoralthologie indeholder mange ypperlige Raad, Advarſler og Opmuntringer til unge Theologer, ihvorvel enhver Læſer, ſom gaar over fra denne Bog til Baſtholms eller Wynſters Veiledninger til den geiftlige Talekunſt, har en Fremnemleſe, ſom naar vi efter en Eloquiſter laſe Quinctilian eller Cicero. Pontoppidan ſiger meget rigtigen (Side 291): "Grundige Tanker, god Orden og klare Ord er det væſentlige in oratoria ſacra." Men vi finde tit i hans Prædikener overfladiffe Tanker, maa delig Orden og uklare (frænſke og latiniſke) Ord. Jeg kommer juſt nu fra Læſningen af hans IV. Prædiken: "Sand Chriſtendom, beſtaaende i at gjøre efter Chriſti Exempel." Hans Inddeling er: 1) Hvad Chriſtus har gjort. 2) Hvad vi ſom hans Diſciple ſkulle gjøre efter hans Exempel. Udførelſen er ligesaa aandløs ſom Diſpoſitionen; og fremmede Ord, ſom ſtrictte, ab:

soluſe, Oſtentation, forekomme hyppigt. Alligevel har han unægteligen gavnet meget ved ſin Iver, ſit Alvor, ſit Exempel. Man har af ham to Prædikens Samlinger, den første under Titel: Viſſe og vigtige Sandheder (1746), den anden: Frimodige Bidneſbyrd om det Væſentlige af de Chriſtnes Troe og Pligter (1759), hvilke i ſitn nøiſomme Tid ſandt Læſere, men neppe i vor Tid. Interesſantere end diſſe ere 6 Samlinger (ſaamange har jeg for mig; maaskee gives der flere) af Sjællandske Landemodes Prædikener, under Titel; Sermones ad Clerum, holdne i Aarene 1740—1754 af de forſkjellige Provſter, ſom ſtedſe nævnes, og blandt hvilke man lærer at kjende adſkillige dygtige Mænd, men neppe nogen, ſom vi vilke kalde veltalende.

Som ſaadan gjaldt derimod Biſkop Herſleb almindeligen i ſin Tid (han døde 1757). (Se hm. Skrivt om ham *): "Herſleb beſad ugemeen legemlig Bektalenhed, ſaa mig ſynes aldrig deri at have ſeet eller hørt hans Lige. Hans Stemme, hans Gebærder vare ſaa ſødt, ſaa overtalende, at man ſagde om ham, at han bad Folk komme i Himlen; thi der er ſaa godt at være. Udi den Tid holdt man og for, at Herſlebs Stil var veltalende. Nu derimod er man af andre Tanker, endog naar man ligner ham med ſin Formand Worm, og end mere med de ſenere og vor Abers Prædikanter. Rigtigt er det vel og, at hans Stil er ikke reen, at den er heel vidtløftig, at

*) Subms ſamlede Skriſter. 10de Deel S. 26.

Siden falf; vittig, og nogle Gange urigtig og ubestemt
 i Udtrykkene og Begreberne; men derimod er den dog
 vist paa de fleste Steder pyntet, rig, overflodig, sty-
 dende, rørende, vittig og andægtig." Jeg vil tilføie
 den Dom, som jeg abstraherede af endel Prædikeners
 Løsning, da jeg for nogle Aar siden sammenlignede ham
 med Wastholm. Min Ven vil ved Leilighed sige mig,
 om jeg havde Ret, da jeg skrev: "Hersleb er en jevn,
 venlig, bibelsk Prædikant, ofte rig paa Wittighed og
 dogmatisk Skarpsind; men uden Kraft, Omag, klart
 Begreb om det Opbyggelige, og især hoist ubekymret om
 Sprogets Reenhed. I alle disse Hensender kan ingen
 Sammenligning finde Sted imellem ham og Wastholm."
 Men jeg bør tilføie, at jeg kun har læst tyndste Parten
 af Herslebs mange Prædikener, som paa Dansk ere
 meget adspredte, men i den tydske Oversættelse udgjøre
 et Bind. Om hans store Gaver til at lære vidner det
 gjængse Udsagn: "naar Bluhme prædikede, græd Ingen
 uden han; men naar Hersleb prædikede, græd Alle uden
 han." Nok herom; jeg indbyder nu min Ven til at
 ledsage mig over til den smagfuldere, fjerde Be-
 riode.

Ligesom Culturen i Almindelighed kom fra Tysk-
 land til Danmark, saaledes sporedes ogsaa Forbedringen
 i Prædikenvæsenet hidset et Par Decennier tidligere end
 her. Men det kunde være blevet omvendt, dersom de
 store tydske Homileter havde fulgt Kong Christian Vites
 hæderlige Indbydelse; thi netop de tre Theologer, der
 hidt fremtraadte som Veiledere i det 18de Aarhundrede,
 og hvis Prædikener afgave de første Mønster paa den

forblev Sving, Wetzheim, J. J. Rambach og Jerusalem, bleve, den ene efter den anden, paa de fordeelagtigste Vilkaar indbudne af den danske Regjering, men de to affloge Tilbudet, og Rambach, som vel for sin Deel ønskede at komme, kunde ikke erholde Tilbedelse af den preussiske Konge. Derved blev den Væ: "at stifte en smagfuld homiletisk Skole i Danmark," forbeholdt en dansk Mand, Christian Bastholm. Dog inden han fremtraadte, havde, nogen Tid efter Neuf, tvende veltalende Tydskere, den ene som Hofpræst, den anden som Sognepræst til Petri Kirke, fremstillet Exempel paa ægte geistlig Veltalenhed. Hittil var Joh. Andr. Eramer, hvis Virken i Kjøbenhavn falder i Aarene 1765—1771; Denne var Walthasar Münter, der kom til Danmark i det samme Aar som Eramer, og hvis Indflydelse paa Bastholms Dannelse lader sig historisk paavise. Thi som Eramer taler Bastholm ikke i sin Autobiographie; derimod siger han: "ikke længe før min Afreise til Smyrna blev sal. Dr. Münter indkaldet til Præst i Kjøbenhavn. Dennes fortræffelige Taler hørte jeg ofte. Jeg følte det fortrinlige; hvorefter ved han udmærkede sig fremfor de fleste geistlige Talere i Kjøbenhavn. (Bastholm kunde med Sandhed sagt: alle, naar han ikke havde tænkt paa Eramer). Jeg dansede mig strax et løst Ideal over en god Taler." Imidlertid Walthasar Münter uddannede sit Ideal i Smyrna, blev det vistnok bragt mange Theologer i Kjøbenhavn nærmere for Die af de ypperlige tydske Talere. Eramer havde desuden, som Professor Theologiae, en umiddelbar Anledning og Opfordring til at virke paa de unge Studerende;

han anstillede virkelligen ogsaa Prædike-Prædiker med Leds; men da Studenterne den Gang, efter Regelen, ikke forstode Tydsk, og Examer aldrig kom saavidt i det danske Sprog, at han kunde prædike deri, saa blev hans Indsyndelse paa hans danske Tilhørere ved Universitetet langt mindre end den f. Ex. i vore Dage, da alle Studenter forstaae Tydsk, vilde have været. Ikke desto mindre ere vi stolte af denne herlige Bæret, hvem Schröder anviser Plads umiddelbar efter Mosheim iblandt hin Tid's geistlige Talere. Paa de saa Prædikener, jeg har læst af Examer, passer meget vel den Charakteristik, Schröder leverer *). Jeg vil derfor meddele min Ben denne: "Examer er høi, fyrig, pyntelig, livlig, meget svær i at karakterisere; lykkelig i det pathetiske; og for største Delen tydelig og fattelig. Uagtet den store Mængde af Prædikener, han har udgivet (20 til 30 Bind), udtømmer han sig ikke mærkelligen — et Beviis paa hans Hands Frugtbarhed, hans Mennesekundskab og Betsalenhed. Rigtignok ere mange Steder i hans Prædikener mere for tænkende Tilhørere end for den store Hob. Under tiden er der ødslet med det pathetiske. Strømmen af Ord og Figurer er altfor stor; og Taleren slæmmer for meget igjennem der, hvor Bæreren skulde tale."

B. Münter lignede Examer, ei blot i Frugtbarhed (hvorom 16 Bind trykte Prædikener vidne) men ogsaa i Tankerigdom, Mennesekundskab og populair Betsalenhed. Fem Bind af hans Taler oversattes paa Dansk

*) Christl. Kirchengeschichte seit der Reformation, 8ter Th. S. 178.

af N. Prah, men ogsaa de øvrige benyttedes flittigen af danske Prædikanter, ja de uoversatte vare Mange endog de kjæreste; thi af dem østes der meest rundeligen til Opbyggelse for mangen Menighed, der hos sin Præst beundrede Munters Tanker.

Samme Aar, som Cramer forlod Danmark (1771), kaldtes Bastholm tilbage fra Smyrna, og Aaret efter blev han Præst i Citadellet, til hvis Kirke da Kjøbenhavns Indbyggere strømmede ligesom siden til Slotskirken for at høre den beundrede Taler.

Vi komme nu til Bastholm. Jeg har i denne berømte Mands Biographie erklæret, at Prædikerkunsten i Danmark med ham gjorde den vigtigste Epoche, som vi i Historien kunne paavise. Dette er endnu min Overbevisning. Jeg maa derfor indbyde min Ven til at dvæle med mig ved dette Phænomen, ihvorvel jeg ikke har stort mere at anføre til dets Forklaring end jeg i nysnævnte Levnetsbeskrivelse derom har sagt. Uden Tvivl vil De selv kunne tilføie noget, da De ofte maa have hørt sa. Bastholm, hvilket ikke er Tilfældet med mig; thi da jeg blev Student (1797), havde han allerede formedelst Svimmelhed maattet forlade Prædikestolen. Jeg maa derfor holde mig til det, jeg veed af Bøger. Selv siger han *), at i hans Studenterdage havde de unge Studerende intet Begreb om sand Beltaalshed. "Man tog sig sædvanligen en af de gamle Præster til Mynster og havde ikke engang Indsigt nok til at vælge sig det bedste blandt det Maadelige. Jeg selv var og

*) See Bastholms Autobiographie S. 29.
Nyt theol. Bibl. 20 Bd.

vel fornøjet, naar jeg kunde ligne en eller anden, som jeg anfaae for at være den bedste Taler, og — ustadig i min Mening om hvo der var den bedste — efterlignede jeg snart den ene, snart den anden." Dette gik saaledes, indtil han gjorde Bekjendtskab med Dr. Münter, af hvem han først laante sit Ideal over en god Taler. "Dette — saaledes vedbliver han — bragte jeg med mig til Aften. Uforstyrret her ved Andres Exempel, stræbte jeg nu efter at indrette mine Taler og mit Foredrag efter dette Ideal, uden dog ganske at ville efterligne Münter. Jeg læste i Smyrna nogle gode franske og tydske Talere, som jeg havde bragt med mig, og uddrog deraf under Læsningen Reglerne for en god Tales Indretning. Men alt dette var endnu ikkun enkelte løse usammenhængende Ideer. Disse Ideer maatte ordnes og fuldstændiggjøres." Til disse Ord vil min Ven, naar De tænker paa Lovtalen over Messias (af A. 1779) uden Tvivl sige: at disse Ideer endog tildeels maatte berigtiges. Thi idet Bastholm studerede Flechier og Thomas, optog han meget af deres Mæneer, noget af deres oratoriske Svæb, og især deres Lyst til at tale i Pointor. Men disse Udværter bortskar han siden. Hans gode nordiske Natur, understøttet af et grundigt psychologisk Studium og af slittig Læsning i Saurins, Rosheim og andre Protestanters Prædikener, seirede over den franske Æstheriks Vilkaarlighed, til hvilken Seier de gamle Classikere (vel især Cicero og Quinctilian) ei lidet bidroge. Men vægtet alt dette skulde Bastholm dog neppe have været istand til at faa Aar, ei alene at tilegne sig selv, men ogsaa at meddele Andre en saa ny,

faa smagfuld og frugtbar Maneer i den geistlige Tale-
 kunst, dersom han ikke af adskillige tige fremte og omtrent
 lige dannede Landsmænd var bleven fremhjulpen. For
 den flittige og genialste men flygtige Holberg havde en
 reen Prosa endnu været uopnaaelig. Men i de tre
 Qvingvener, som ligge imellem Holbergs Dødtgang og
 Bostholms Fremtræden, var en stor Forandring
 foregaaet med det danske Sprog, især i den
 høiere Stil. Efterat Lullin havde lært af engelske
 Digtere at besynge ophøiede Gjenstande i et høit Sprog,
 og efterat Stenersen endog med Held havde digtet
 Oden i antikt, riimfrit Versemaal, fremtog Ewald sin
 Harpe og afløede den de skønneste og værdigste Toner,
 hvad enten han sang om Fædreland, Bønskab, Kjærlighed
 eller om Religionens Mysterier. Med Ewald
 fuldførtes lykkeligen Sprogets Brydning. Nu kunde
 det for talentfulde, i Classikernes Skole dannede Skri-
 benter ei længere være vanskeligt, end siges umueligt (som
 det endnu havde været f. Ex. for Hersleb og Gram)
 at danne sig en correct, smagfuld Prosa. En saadan
 kom da ogsaa paa faa Aar tilsyne, fornemmelig i J. S.
 Sneedorfs, D. H. Guldbergs, J. Krafts,
 Schyttes og Bostholms Skrifter.

60 Aar ere nu forløbne, siden Bostholm betraadte
 den homiletiske Løbebane; han har saavel i levende Live
 som efter sin Død havt mange udmærkede Medbeilere,
 og iblandt disse en Efterfølger, som har gjort en ny
 Epoche i den geistlige Bøllalenhed. Desuagtet er Bost-
 holms som Taler endnu ikke fordunklet. Vi sagne intet
 andet hos ham, end hvad ogsaa hans sagkyndige Sam-

tidige savnede — nemlig noget mere Tillid til hans Naturgaver, noget Mere af den Begeistring, som han visselig ikke var utilgængelig for, men som hans strænge Forstand og kunstmæssige Dannelse ikke tillod at faae Herredømmet, ja neppe en ret mærkelig Indsydelse paa Foredraget. Bastholm var skarpsindig Philosoph, god Ereget, erfaren Mennekeskender, correct Stylist; han havde studeret Beltalenheden i Almindelighed, og den geistlige i Særdeleshed, med en Grundighed, hvorefter hans geistlige Talekunst bærer Vidnesbyrd. Af disse Egenheder, i Forening med utrættelig Flid og et heldigt Udvaltes, vil man kunne forklare de overordentlige Fremskridt, som Beltalenheden gjorde med ham. Da min Ven kjender den udsørgligere Critik, jeg i Theologisk Bibliothek 16de Bind (S. 325—336) har anstillet saavel over Bastholms Prædikener som over hans nyudkomne Lærebog i Talekunsten, vil jeg ikke trætte Dem med en Gjentakelse af hvad der er sagt, men hellere meddele Dem den korte Dom, som jeg et Par Aar i Forveien nedskrev til Efterretning for Englænderne: "I hvorvel Christian Bastholm har udgivet flere Aargange af Prædikener, findes der dog iblandt dem alle ingen maadelige. Den fremherskende Evne hos ham er Forstanden. Derfor fatter han sin Gjenstand klart, fremsetter sit Thema skarpt afrundet, og ordner sine Dispositioner med logisk Grundighed. Som god Ereget veed han at vælge de syndigste og meest passende Bibelssteder; som øvet Sprogkunstner forstaaer han at give sit Udtryk Kraft, Liv og Numerus. Han glemmer aldrig den christelige Talers Hovedsiemeed: at opbygge. Han

stræber at naae det, snart ved at belære, snart ved at røre. Dogmatiske og moralske Materier afveerle med hinanden; men ogsaa de første behandler han stedse, som Hensigten fordrer det, med Anvendelse paa Livet. Hans Taler ere derfor ligesaa lærerige som behagelige. Sjeldent mærker man paa en Prædiken, at den er holden for en Hofmenighed. Det danske Hof udmærkede sig nemlig i Bastholms Embedstid ved en stille sædellig og borgerlig Tone. Længe (1772—1784) var den gudsfrygtige D. H. Guldberg Hoffets første Raadgiver; siden indførte Kronprinds Frederik (1790 formælet med en ædel og from Prindsesse) i sit Familieklo alle de huuslige Dyder, som ere den sikreste Borgen baade for Religionens Agtelse og for sand Lyksalighed. Bastholm havde altsaa ikke (som f. Ex. Cramer i Struense's Tid) nogen særdeles Opfordring til at prædike imod Hoffets Laster. Alligevel lod han det aldrig mangle paa den i enhver Menighed fornødne Karvaagenhed og Frimodighed. Han kunde med saamegen mere Uafhængighed tale imod det Umoralske, da han aldrig indløb sig i det Politiske end sig i Hofmændenes Intriguer.

Hertil vil jeg blot sige et Udsagn af vor berømte Æsthetiker, sal. Professor Rahbek, især da han ofte havde hørt Bastholm prædike. Han skriver i Tilskueren for 1819 No. 2: "Ikke vil jeg sige, at Bastholm som Taler var fuldkommen; ikke vil jeg nægte, at der maaffee nu og da, især i hans udvortes Foredrag, var mere Talekunst end Weltalenhed; at han stundum søgte Weltalenheden, som om han ikke havde fundet den; men man gjøre sig bekendt med den Tid, da han frem-

stod, og man vil neppe kunne afstøve ham, at Præbikestolens Veltalenhed iblandt os begyndte en ny Epoche med ham."

Jeg veed ikke, om min Ven nogen Tid har erfaret, hvad jeg her føler: hvor vanskeligt det er at fatte sig i Korthed om store Mænd, som man kjenner nære, og som man før udførligen har omtalt. For strax at udrede mig af denne Vanskelighed, vil jeg om den næstfølgende Prædikant indskrænke mig til det, som jeg finder i mit engette Haandskrift: "Den danske Kirkes anden store Prydelse paa disse Tider var Dr. N. E. Valle, først Landsbypræst, siden Professor Theologiae og endelig (fra 1783) Biskop i Sjælland, samt (efter Baskholms Afgang, altsaa fra 1800) tillige Kongl. Confessionarius. Som Biskop erhvervede han sig Udsødelighed ved sin Aarvaagenhed, sin mageløse Arbeidsomhed og ved den vise Midtsjerhed, hvormed han, uden at fordre, ja uden engang at søge den verdslige Arms Hjælp, forsvarede den bibeitste Christendom d. e. sand Oplysning, imod Naturalismens, Frihedsværmeriets og den falske Oplysnings mange Apostler, som her fremstode den ene efter den anden, især i Decenniet 1790—1800. Ogsaa Valle var en af Mange yndet Prædikant, og hans Stilling som Hofpræst og Confessionarius lagde Sammenligningen imellem ham og Baskholm altsor nær, til at den kunde undgaaes. Min Mening derom er i Korthed denne: Uagtet Valle af Naturen besad mere Følelse og maaskee en livligere Phantastie end Baskholm (hvilket ogsaa fremgaaer af Begges Domme om liturgiske Gjenstande), og uagtet han som lærd Theolog var Baskholm

deels voxen, deels (i visse Fag) ham overlegen, saa besad han dog ikke Bastholms philosophiske og æsthetiske Uddannelse, ikke hans Styrke i Modersmaalet, hvorfor han heller ikke kunde give sine Prædikener den Rang: foldighed i Tanker og Udtryk, den logiske Anordning, den Belklang i Periodebygning, som vi sædvanligen finde hos Bastholm. Desuagtet ere ogsaa Balles Prædikener vel stikede til at oplyse Forstanden, røre Hjertet og nære Andagten. Hvad der meest skader Indtrykket paa Nutidens Læsere, er den altfor store Ordtrigdom, som Balles mere og mere tilvænte sig, da den berimod ikke findes i hans tidligere, navnlig i hans latinske Skrifter. Disse udmærke sig endog ved concis, ja tildeels elegant Stil.

En af Balles høit agtet Collega var Joh. Christian Schönheider (død 1803 som Biskop i Trondhjem), en Mand af grundig Lærdom, sjelden Kraft og stor Miskjerhed for Kirken, hvilken ogsaa bragte ham til at kjæmpe i Bantroens Dage for den kirkelige Orthodorie. Men til at vorde en fuldkommen Taler manglede han Smag, et skjönt Sprog og tildeels Popularitet. Over sin Materie er han vel Mester, og hans Udkast til Prædikener have i hine Tider gaaet net en stor Mængde Prædikanter i Danmark og Norge, der vare enten altfor magelige eller altfor eensfoldige til selv at opfinde Themata og Dispositioner. I de syv Aar, han var Præst ved Trinitatis Kirke her i Hovedstaden, udgav han nemlig hver Søndag paa et halvt Ark det udførlige Indhold af sine Prædikener. Salig Pastor Fallesen, der som Student ofte havde

hørt ham prædike, flager ører, at han ofte blev udydelig ved sit rothist, tydske Sprog*). Men iblandt Danmarks Homileter indtager han dog en mærkelig Plads. Den Skik, at udgive Jndholdet af sine Prædikener, synes Schönhelder at have optaget efter nogle tydske Præster, der tidligere gjorde det saavel i Kjøbenhavn som i Hamborg og andre Stæder. En af disse bør her nævnes, Fred. Gabriel Resewitz, som har udgivet *Innhalt seiner Predigten auf die Jahre 1768—1774* (Kjøbenhavn, og en ny Udgave af Aaret 1784 i Kjøbenhavn og Leipzig). Han forlod Danmark 1774 for at blive General-Superintendent i Magdeborg, hvor han døde 1806; men hans Erindring er i vor Hovedstad endnu ikke uddød. Ei alene har han sin Plads i Rækken af de mange fortrinlige Prædikanter, som Petri Menighed i Kjøbenhavn har kunnet glæde sig ved; men han tog sig tillige med en paa den Tid sjelden Jver af Skole og Fattigvæsenet; han drev paa Oprettelsen af gode Borgerskoler og Realskoler; udgav flere bidhørende Skrifter, af hvilke eet: *Die Erziehung des Bürgers*, endnu fortjener at tages til Eftertanke.

Tvende Kjøbenhavnske Selskaber, der ligesom Halle i nogen Tid vare Professores Theologiae, regnedes og saa til Hovedstadens yndede Prædikanter og med Rette. Den ene var nuværende General-Superintendent Jac. G. Ehr. Adler, den Gang Præst til Frederiks Kirke, den anden H. Treschow, Sognepræst for Garnisons-

*) See Retkologen i Theologisk Maanedsskrift for 1803 1ste Bind S. 706.

Menigheden. Adlers Prædikener (udkomne paa Dansk 1797 i to Bind, indeholdende een Aargang) ere meget korte, men tankerige og hjertelige. Der findes ikke saa Homilier iblandt dem, og disse ere ei sjældent de heldigste. I de synthetiske Foredrag har han en Raade at fremsætte sit Thema paa, som noget ligner Dr. Werners; kun lader han stedse sin Disposition synligen fremtræde. Indholdet slutter sig nære til Bibelen, selv naar den fremsatte Thesiss er pædagogisk (see en Prædiken om Pligterne ved en god BørnesOpdragelse), eller tagen af Livsphilosophien f. Ex. Anviisning til glad Nydelse af den skjønne Natur. Disse Taler ere derfor, ligesaa vel som Adlers lærde Arbejder, vel stikiede til at fremkalde Sorg over denne udmærkede Theologs tidlige Vortkaldelse fra Literaturen til Forretningslivet; men Klagerne bør forstumme ved Tanken om Fædrenes landets Binding.

Freschows Prædikener (3 Dele 1796) vise, at han har dannet sig efter Vastholm. Hans Methode er den vedtagne synthetiske, uden Eiendommelighed. Hans Inddelinger kunne' ikke kaldes ulogiske, men mangle dog ofte skarp Begrænsning af Ledene. Han affhandler dogmatiske Sætninger paa en frugtbar og lærerig Maade. Hans Stil er flydende, jevn og hjertelig, men bliver i Længden noget eensformig, fordi den er uden høiere Sving og Begeistring.

Disse Egenskaber findes derimod undertiden hos en tredie samtidig kjøbenhavnsk Taler, Laurits Smith, der, om et længere Liv var bleven ham forundt, maaskee snarest af alle Disse skulde have bragt det til at nævnes.

strax efter Bastholm, nemlig som Taler, men ikke som lærd Theolog. Den saakaldte "fuldstændige" Samling af hans adspredte Prædikener og Taler er udgivet efter hans Død (1794 hos S. Popp) og vidner om Mandens store, ogsaa af andre Skrifter bekjendte, Talent. Skade, at denne meget lovende Mand bortkaldtes saa tidlig. Jeg seer af den nævnte Samling, hvad jeg ellers ikke vidste, at der i hvin Tid var et Prædikeselskab i Kjøbenhavn under Navn af det Balchendorfske (formodentlig var det stiftet paa Balchendorfs Collegium).

Af de Mange, der i den Bastholmske Periode berigede vor homiletiske Literatur, bør jeg endnu tilbagekalde i Deres Erindring tre Mænd, som alle uden Tvivl have været Dem personligen bekjendte. Øverst iblandt disse sætter jeg Andreas Johan Kehlring, hvis "Opbyggelses-Taler i enkelte Livets Tilfælde" ere udgivne efter Forfatterens Død af hans Ven P. H. Haste (1791 hos Poulsen) der har tilføjet den Afsødes Biographie. Saavel af denne som af Talerne selv fremtræder Billedet af en elskelig, mangfoldigen dannet, Geistlig, der desværre (ligesom L. Smith) bortreves i sin feireste Alder. Da vor Literatur er fattig paa gode Casualtaler, burde denne indholdsrige Samling saameget mindre gaae i Forglemmelse. Ogsaa den anden Homilets Samling havde det Held at vorde udgivet af en Mand, der den Gang regnedes blandt danske Digtere, og hvis Forord saaledes kunde skaffe Bogen Indgang i Læseverdenen. Jeg mener Joh. Martin Weinsreichs Prædikener over alle Evangelier (2 Dele 1786

hos Gyldenbal, udgivne af Ribber). Weinreich blev 1773 Bistholms Eftermand i Smyrna; kom siden som Sognepræst til Frederiksberg og døde der 1785. Det Lidet, jeg har læst af ham, giver mig ingen Anledning til at finde den Roes overbreven, som Ribber yder ham i Fortalen, naar han siger: "Forfatteren havde en sjeld den Gave til at foredrage Religionens Sandheder med Orden, Lys og Styrke, og derved paa eengang at tale til sine Tilhøreres Forstand og Hjerte."

En saare flittig æsthetisk Skribent var Peder Paludan (død 1799 som Præst i Asminderød). Foruden Magazin for Lidende (2 Dele, der meest bestaae af Oversættelser) udgav han 1785 gudelige Taler (2 Bind), 1788 Religionstaler til Dyds Befordring i det huulige Liv (2 Dele), 1789 Passionsprædikener, og endelig 1793 Ny Samling af Prædikener. Som Anledning til denne sidste Udgivelse angiver han i Forerindringen sin Lyst til at fremme Læsning af religiøse Skrifter i Husene, paa en Tid da Kirkegangen saa stærkt astog, og han derfor ikke længer kunde "talende og offentlig" gavne Mange ved sine Foredrag. Det er vel et sjeldent Tilfælde, at den Taler, hvis viva vox ikke kan skaffe ham et talrigt Publicum, tilveiebringer sig det ved trykte Prædikener. Hvorvidt det lykkedes sal. Paludan, kan jeg ikke sige; men jeg finder ikke hos ham fortrinlige Gaver, der skulde betrygge hans Skrifter en lang Varighed. Bistnok maatte man være tilfreds, naar der i enhver Kirke hørtes Prædikener, ei ringere af Gehalt end disse; thi Paludan affandler stedse sit Emne med Forstand, Bibel-

Kundskab og Hensyn til det menneskelige Hjerte; men
 Beltalet er han alligevel ikke. Allerede den Ufrit,
 som han tilligemed Schönheider og Flere optog efter
 Tyge Rothe, at bruge nye Ordformer, f. Ex. ma-
 siske Religion, skader overordentlig under Læsningen.
 Endeel upassende Lignelser minde ogsaa om en mindre
 dannet Smag.

Imod Slutningen af det 18de Aarhundrede, ef-
 terat Vastholm havde nedlagt sit Embede, vare de to
 berømteste Prædikanter i Danmark Joh. G. Marezoll
 (der 1803 gik som Superintendent til Jena, hvor han
 for et Par Aar siden døde) og den endnu iblandt os vir-
 kende H. G. Clausen. Da Begge tillige have udgæ-
 vet flere Samlinger af Prædikener, indskrænkede deres
 Virksomhed sig ikke til deres talrige Tilhørere. De fandt
 mange Læsere (Marezoll ogsaa i Danmark, da alle dan-
 nede Danske nu forstaae Tydsk; og flere af hans Taler
 saavelsom hans Andagtsbog oversattes desuden paa Dansk).
 Marezoll havde, som bekendt, dannet sig til Prædikant
 især efter Zollikofer, dog ogsaa meget efter Rein-
 hard. Af den Sidste synes han at have lært den Kunst
 at disponere, hvori han ligesom Reinhard var en Mester;
 med Zollikofer havde han tilfældes en afgjort Fortjertig-
 hed for moralske Emner og Færdighed i at oplyse disse
 paa en interessant psykologisk Maade. Hvad man med
 Rette kunde bebreide Marezoll i de Aar, jeg var hans
 flittige Tilhører (1797—1802), er, at han saare sjel-
 dent behandlede dogmatiske Materier og selv paa Fests-
 dage tit gik uden om Pagens egentlige Anledning. Der-
 imod mindes jeg aldrig at have hørt af ham (som hans

Modstandere tit have yttret, men ikke af hans Skrifter beviist) Polemiseren imod de christelige Dogmer eller Mys-
 terier. De sønster, min ædle Ven, ligesom jeg, at
 ethvert Menneske, og dobbelt enhver dygtig Mand, skal
 see sin Ret: Det vil da vist have glædet Dem at er-
 sære, hvorledes den berømte Theolog, Dr. H. A. Schott
 i Jena, hvem Ingen vil tillægge Kulde for den bibelske
 Christendom, har efter Marejolls Død udgivet hans
 Homillier og nogle andre Prædikener samt en Skildring
 af den Afsødes Levnet og Prædikemaade, hvoraf Hr.
 Biskop Plum har uddraget følgende Hovedsted*): "De
 bibelske Texter tjente ham vel ofte blot til Behjæl for hans
 Thema, uden ret nøie at forbindes med Prædiken, men
 gjerne kom han dog tilbage til Texten, hvor Tankegangs-
 gens Udvikling tillod det. Stilen vidnede om en dannet
 Aand; men populær var den kun til en vis Grad.
 Man hørte strax, at der prædikedes for en dannet Me-
 nighed og i en Universitetsstad. (Det samme gjælder
 om hans kjøbenhavnske Prædikener). Hans Udtryk
 havde udmærket Klarhed og Kraft, og bevægede sig frit
 og utvungent, meest i den oratoriske Stiils Middel-
 sphære. Periodebygningen er mesterlig. Hans udvortes
 Foredrag behagede altid ved dets Forstaaelighed, Lo-
 nens passende Afverling og en i rigtigt Forhold stigende
 Livlighed, endskjøndt det ikke understøttedes ved Stems-
 mens Omfang og Vekling."

Flere end salig Rahbet (der som bekjendt meget
 elskede lige Paralleler) have kaldet vor Stiftsprovst

*) Efterretninger om udenlandsk Litteratur 14de B. S. 16.

Elausen Danmarks Marzoll. Det er og indlysende, at de som Homileter have mange Egenskaber tilfælles, ihvorvel Enhver af dem dog ogsaa har sit Eiendommelige. Naar Taler er om levende Mænd, er det, endog for den frimodige Forfatter, hvis han ellers tillige besidder Delicatesse, behageligt at kunne fremtage sine Domme af et 14 Aar gammelt Manuscript. Saaledes skrev jeg da omtrent 1817 til Brug for min engelske Ven: "I Aaret 1795 grundlagde nuværende Stiftsprovst H. S. Clausen sin literære Berømmelse som Homilet ved at udgive en Samling af Prædikener, som gjorde megen Lykke, og som Danmarks Aristarch, Professor Jacob Baden, anpriste ikke alene for det rene, ædle, valgte Sprog, og det lyse, ordentlige Foredrag, hvorved de udmærkede sig, men ogsaa for de fremsatte Materiers Bigtighed og populære Behandling*). Han har siden, foruden mange enkelte Taler, udgivet en større Samling af Prædikener, holdne i Frue Kirke (3 Dele, hvoraf 3die Oplag udkom 1813, dette dog kun i 2 Dele), og Prædikener med Hensyn til Tidssamfundighederne (Kbh. 1813), aldeles i samme Manceer som de tidligere. Dersom denne Taler ikke længere har et saa stort Auditorium, som da han først fremtraadte i Hovedstaden, er det ikke fordi han har forandret sine dogmatiske Ansættelser (disse ere de, som ved Udgangen af det 18de Aarhundrede vare de sædvanlige i den tyske og danske Theologie) eller sin Prædikemaade som stedse er lige omhyggelig; men dels fordi de Samtidige have,

*) Universitets-Journalen for 1796 S. 123.

forandret deres Synsmaader og Smag, deels fordi det ligger i Sagens Natur, at en Prædikant, som sjældent indblader sig paa det Eiendommelige i den christelige Troes lære, har en snevrere Kreds at bevæge sig i, end den, som, foruden den almindelige Religionslære og den christelige Moral, medtager alt det Positive og Historiske, der findes i Aabenbaringen. Da Stiftsprovsten lige siden Pastoralseminariets Oprettelse A. 1809 har været de theologiske Candidaters Veileder i Homiletik og Catechetik (ja endog tidligere havde *privatis auspiciis* oprettet og bestyret et Prædikelsesklub), har han havt en stor Indflydelse paa mange danske og norske Præsters praktiske Dannelse. Hans Frimodighed og Embedsiver har med Rette gjort ham agtet af alle billigtænkende Mænd, hvilke end deres dogmatiske Anskuelse vare. Han har aldrig taget Persons Ansøelse; men revset Tidens Laster uden Forskjel hos Store og Smaa. Han har tvende Gange været anklaget hos Vridigheden for frimodige Uttringer; men er — som man af en oplyst Regjering kunde vente — begge Gange bleven fritjende.”

Et agtet Navn saavel i Literaturen som i Kirken erhvervede sig flere samtidige Homileter, saasom Gutsfeld, Boisen, Liebenberg, Paveis. Hvad De selv, min høiærværdige Ven, har sagt*) om sal. Biskop Boisens Veiledning til huuslig Lykkeligbed i Taler (1798), det gjælder ligesaa fuldt om hans Betragtninger over vigtige Optrin i det huuslige Liv (1800), ”at de vel indeholde endel

*) Dansk Lit. Tidende for 1831 S. 543.

Gødt og Skjønt, men dog for en Deel havde den da herkende Tidsaand at takke for det Bifald, hvormed de bleve modtagne." Boisen havde baade en varm religiøs Følelse og en levende Phantaste; men manglede saavel theologisk som oratorisk Uddannelse, hvorfor han heller ikke som Taler kan anbefales til Efterligning. Om de tre øvrige maa det maaskee tillades mig her at nedskrive, hvad jeg om dem har dømt i Historisk Calendar (første Aargang S. 65): "Et skjønt og Materien værdigt Sprog, tilligemed et lærerigt Indhold have Paveles's og Liebenbergs Prædikener tilfældes med Clausens og Warezoll's, og en vis Hjertelighed med hinanden indbyrdes. Et poetisk, især elegisk Anstrøg giver dem uden mange af Paveles's Arbejder *) en egen Interesse. Gutfeld kan iligemaade med sin let bevægelige Phantaste, sin inderlige Følelse og sit blomstrende Sprog være en fortræffelig Taler, saa ofte han kun selv vil; men i sin Stræben efter en skøn Form forglemmer han Materiens grundige Udførelse **), og hvad er dog smukke Ord uden syndige og vel sammenhængende Tanker? Med al Agtelse for Mandens Talenter og herlige Gaver vover Referenten at anvende paa hans udgitte Taler, hvad Qvinctilian siger om Ovids Medea: videtur mihi ostendere, quantum vir ille præstare

*) See Prædikener 1800 hos R. J. Seibelin og Smaasrifter 1805.

***) See især hans: Taler over de sædvanlige Søndags-Texter. 1ste Deel 1799 (flere Bind ere ikke udfomne).

potuerit, si ingenio suo temperare quam indulgere maluisset." Saaledes skrev jeg 1814. Det var saa latigt fra, at den godmodige Mand tog mig denne Bemærkning ilde op, at han meget mere takkede mig derfor, snavel mundtlig som paa Prent, nemlig i Fortællingen til hans: Prædikener, holdne i Holmens Kirke, 1ste Deel (1818), hvor han siger, at han "ikke uden Dygtte har læst den grundede og veltænte Erindring," som i Historisk Calendar var givet ham, og paa Grund af hvilken "han ved Udarbejdelsen af disse Prædikener havde taget ligesaa meget Hensyn til Materien som til Formen." Vi omtvile aldeles ikke Sandheden heraf; alligevel ere ogsaa disse Taler langt fra at kunne kaldes grundige; men desto lærerigere ere de for unge Theologer, som deraf kunne see, at det er umaligt, endog med en god Villie og det stærste medfødte Talent, at bække Mangelen af grundige theologiske Studier. Thi derpaa skortede det hos Gutfeld; og dette er ene Grunden til at hans Taler ei længe ville holde sig.

Liebenberg havde som ung Mand samme Uheld som Gutfeld, at blive regnet iblandt den Lids "Genier," af hvilke man ikke fordrer noget Slags Grundighed. Liebenberg har i sin Autobiographie med æffelig Oprigtighed beklaget, at han spildte endel af de dyrebare Ungdomsaar paa Dramaturgie og hvad man den Gang kaldte belles lettres. Som Mand arbejdede han kraftigen paa at indhente det Forsømte. Han forsmædede Døgnets Bisfald, naar dette skulde tilkjøbes ved Opoffrelse af det christelige Element i Prædikener. Da han 1805 udgav sin første Samling af christelige Religions;

Nyt theol. Bibl. 20 Bd.

£

Taler blev han af en tysk Recensent (vistnok Pastor v. Gehren) trectesat, fordi han lagde før megen Bægt paa at være Christen, og paa Prædicatet christelig ved Religionstaler. Liebenberg svarede (i Fortællingen til Samlingens anden Deel) meget rigtig, at mange nyere Prædikanter just dæri fellede stoligen, at de lagde altfor liden Bægt paa det Christelige; tillige pttter han den (vistnok grundede) Formening: "at en af Aarsagerne til den herskende Lunkenhed for Religionen laae dæri, at de nyere Religionslærere ikke selv være gjennemtrængte af Barme og Jæver for den Religion, hvis Færligheder de skulde være; idet de altfor ofte anpræste Deidmæs eller blot natuelig Religion istædenfor Christendom." Ogsaa sit følgende Værk gav Liebenberg samme Stempel ved at kalde det "Bidrag til christelig Eftertænktes og Opbyggelses Fremme" (tre Bind 1823—1826 hos A. Seidelin). Om denne Samling siger en sagkyndig Bedømmer *): "at den udmærker sig ved grundig hœmiletisk Logik, praktisk Udvikling af den christelige Troeslære, Bibelsprogenes smagfulde Benyttelse og en hjertelig Belærelse, hvortil endnu kommer den sjælbne Sande for det hœuslige Samlivs Værd og Betydning, og det fine Blik i det kvindelige Hjertes Løndom." Den Sande for hœuslig Lykke, som Recensenten her omtaler, befad da Deres Ven Bœisen ogsaa i hœi Grad; saa at det er rimeligt, den ligeledes ved hans Taler maa kunne næres.

*) Dansk Literatur-Tidende for 1824 S. 148.

Jeg har, ikke af Forglemmelse, men af Forlægenhed med at finde et passende Sted, udsat saa længe at nævne den Betsaler, som Norge kalder sin Demosthenes og i hvem unægtligen en demosthenisk Natur boede, Johan Nordal Brun, død 1816 i sit 72de Aar som Biskop i Bergen, i hvilken By han ved sin Betsalenhed, Fædrelands kjærtegn og pastorale Virksomhed var bleven en almenehædret og aflydt Patriark. Jeg beklager, at jeg endnu ikke har faaet hans samlede Prædikener; og følgelig ikke er istand til at sælde en sikker Dom om ham som Homilet. Hans Prædiken, da han indvædes til Biskop, og det Lidet, jeg tværtigt har læst af ham i Prosa, svarer langt fra ikke til den høie Forstilling, jeg gjør mig om hans Genie; deels ifølge nogle af hans Døesler, deels paa Grund af den almindelige Beundring, som hans Tilhærere have ydet ham. Men ved Læsningen bortfalder jo den hele actio, der hos ham skal have været mageløs. Og hvormeget dette Moment bidrager til at stasse Taleren Indgang, derom har De selv for kort Tid siden mindet os, ved at henvisse til den gamle Taler, der paa Spørgsmaalet: Hvad der var det første — hvad det andet — hvad det tredje i Taleren? ideltig gjentog det samme Svar: actio. Sandt nok ville hans samlede Taler bestaa af staae langt under hvad man venter sig af en saa navnkundig Mand; men enkelte Stykker ville sikkert bevise, at han besad ægte Betsalenhed, ligesom nogle faa af hans Digte, især hans fædrelandske Qvad, godtgjøre, at han var sand Digter, hvilket man ifølge hans større Arbejder i den tragiske og episke Poesie var berettiget til at om-

tvivle *). Af norske Geistlige udmærkede sig paa samme Tid Jonas Klein, som Betsaler; men det er mig ikke bekendt, at han har udgivet Prædikener. Han glimrede paa Stortinget i Eidsvold ligesaa meget ved sine Talegaver, som han elskedes for sin Patriotisme. Og saa til adskillige andre norske Prædikanters i Trykken udgivne Arbejder kjender jeg for lidet til derom at turde fremsætte nogen Dom. Afsøde Biskop G. J. Wech (hvis øvrige, mig bekendte, Skrifter ingenlunde ere fortrinlige) har i A. 1791—92 som Præst i Trondhjem ladet der trykke 50 Prædikener. Biskop Peter Olisvarius Bugge i Trondhjem udgav 1795 en Hunds postille, paa hvis Titelblad (ifølge Myerups Lit. Lexicon) hans Navn kom til at staae ved en Feiltagelse istedenfor hans Faders. For ganske nylig har Pastor N. S. Schulz udgivet en Samling af Prædikener, hvoraf endnu neppe noget Exemplar er kommet til Danmark.

Bed at gaae over til det sidste Tidrum i vor geistlige Betsalenheds Historie, og omtale den Mand, med hvem vore Efterkommere sikkert ville begynde denne Periode, kunde jeg have Lyst til at fortie Navnet (som Alle af sig selv vilde tilføie) og siage som Quincillian ved lignende Leilighed sagde: Superest adhuc et exornat ætatis nostræ gloriam vir seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Dog — hvorfor fortie Mesterens Navn, hvor endog adskillige af hans Disciple blive at nævne?

*) Om J. N. Brun som Digter see Kolbech's Dansk poetisk Anthologie 1ste Deel S. 97 fg.

Vi lade Aaret 1810 gjøre Epoche; thi da udkom første Bind af Jacob Peter Mynsters Prædikener, hvorefter andet Bind først fulgte 1815, ligesom de fem Reformationssprædikener i Jubelaaret 1817, og endelig Prædikener paa alle Søn- og Helligdage i Aaret, to Bind 1823. (Af den første Samling høves allerede andet og tredje Oplag; og af den sidste er en ny Udgave under Pressen). Det var herom, at Deres Worm-tillskrev Dem: "Det kan man kalde christelige Prædikener. Mage til Prædikener kjender jeg ikke." Det samme maa jeg sige; thi det gjælder om alle de Literaturer, der ere mig bekjendte. Til Bastholm, Clausen, Liebenberg o. s. v. kan jeg paa vise Paralleler, især i den rige tydske Literatur; men ikke til Mynster. Man finder vel enkelte Steder hos ham, som snart minde om Schleiermachers, snart om Reinhard, snart om Fenelon, snart om Luther; men aldrig en heel Prædiken, som Noget af disse just saaledes vilde have holdt. Hvo vil alligevel omtvile, at han kjender og har studeret disse Mønstere? Men det lykkedes ham, ligesom Cicero, da denne selvstændige Romer studerede Grækerne: at optage kun det bedste af udenlandske Talere, og saaledes at sammensmelte dette med sit eget Genies rige Gaver, at Originaliteten blev usvækket*). Allerede om de første

*) Stedet hos Abincilian, hvor der handles herom, er Inst. Orat. I. X. cap. 1. §. 108 et 109: Nam mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis

Arbejder af denne Forfatter. skov jeg for mange Aar siden (Hist. Calendar. 1ste Aarg. S. 44): "Lærdom, Dybsindighed, Nyhed i Ideer og Bearbejdelse forene sig ligesaa flønt i hans Undersøgelser, som Veltaalenhed med en ægte religiøs Aand i hans Prædikener." Og med hvor mange hertige Arbejder har Dr. W ynster ikke siden 1814 beriget saavel vor lærde Theologie som vor homiletiske Literatur? Dog den sidste langfra ikke med saa mange, som vi, hans flittige Tilhørere, ønske at see udgivne. Thi af en saadan Prædikant er det en ubestrikelig Bødding at faae Rækker af Binde, som f. Ex. en Examer, en B. Wünter, en Reinhard har leveret os dem.

Som Præst i Hovedstaden, nu netop i 20 Aar, og som Lærer i Pastoralseminariet, har Dr. W ynster havt Leilighed til at indvirke umiddelbart paa en Mængde theologiske Candidater, hvilke tildeels allerede beklæde geistlige Embeder. Den hele gavnlige Indflydelse af en saadan Veiledning, stadigen oplyst ved det herligste Exempel, lader sig ikke beregne. Vilde Nogen holde sig til Literaturen alene, da kunde mansee den gamle Weltalenheds lærers Ord: habet amatores, non imitatores, finde Anvendelse, ihvorvel vi i nogle trykte

(om W ynster vilde vi sige: Lutheri), copiam Platonis (vi vilde sige: Reinhardi), jucunditatem Isocratis (Fenelonii). Nec vero quod in quoque optimum fuit, consecutus est tantum, sed plurimas, vel potius omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissima ubertate.

Prædikener f. Ex. af Seerup, Schjødte, Brammer og Flere troe at finde Spor af en passende Eftersigning. Men hvo, som vil erindre Dr. Wynsters Fortjenester af Prædikevæsenet og (af det Maal, for hvis Opnaaelse der prædikes) fandt Religiositetens Udbyrdedelse, maa hverken indskrænke sig til Literaturren eller Geistligheden, men tænke paa hele det danske, norske og svenske Folk *). Thi ogsaa i Sverrig læses Wynsters Prædikener flittigen, deels i Originalsproget, deels i svensk Oversættelse. Salig Wastholm fortæller, at Anledningen til at han udgav sin anden Aargang af Prædikener, var, at Wange sagde ham, de havde læst den første Samling 9 Gange i de 9 Aar, siden den udkom. Snart er nu dette Aarmaal udløbet, siden vi erholdt den Wynsterske Aargang. Sid da Aaret 1832 maatte bringe os en ny! Endnu en interessant Parallel imellem disse tvende Hæfteleter er den, at Begge ved oratoriske Betledninger have sat os istand til at trænge dybere ind i deres Begreber om geistlig Veltalenhed.

Skjøndt disse Prædikener, for at nydes fuldkomment, kræve en høi Grad af Dannelse, ere de dog stikkelig populære i Ordets bedste Betydning, ligesom jo ogsaa den første Samling bestaaer af Taler, der ere holdte for en Landsby-Kenighed. Imidlertid gives der vistnok iblandt Almuen ikke saa Individier, som kun sjældent ville være istand til at følge en saa høi Taler,

*) Endeel af Wynsters Prædikener ere ogsaa oversatte paa Tydsk.

og som dog længes efter at læse en christelig Prædiken. Det er da godt, at Gaverne ere forskjellige. Thi for saadanne Læsere mangler det nu heller ikke i vor nyere Literatur paa passende og gavnlige Næring. Saaledes har Pastor W. F. Rønne udgivet tvende Aargange, den første 1819 under Titel: Samling af Prædikener over de til Søndagene og Festerne anordnede Texter, 2 Dele, den anden ligeledes i 2 Dele (1824), som Menigmand heelt igjennem kan fatte. Fortalen til den første Aargang er mærkelig ved Forfatterens oprigtige Bekjendelse om hans tidligere Prædikemaade, og Aargangen selv afviser fra den sædvanlige Tids Inddeling, ved at begynde, ikke med Kirkeåret (første Adventsøndag), men med Nytaarsdag. Ligesom Hr. Rønne iblandt vore ældre Præster kan repræsentere den gamle orthodoxe Skole, saaledes Pastor N. F. S. Grundtvig iblandt de midaldrende, og endelig Pastor Lic. Theol. J. A. L. Holm iblandt de unge.

Da jeg oftere har havt Leilighed til offentligen at ytre mine Tanker om den talentfulde og paa mange Maader af vor Literatur fortjente, men ogsaa i flere Henseender vore Ønsker skuffende Skribent, som jeg nylig nævnedes, vil jeg hellere tage den korte Kritik over de Grundtvigiske Prædikener, hvilken man her ventor, andenstedsfra. Om hans bibelske Prædikener efter Tidens Tarv og Leilighed (1816 hos Schubothe) kunde visselig meget Godt siges; men jeg mindes ingen offentlig Dom derom. Derimod er første Deel af hans Søndagsbog eller christelige Prædikener

beboet af en med ham sympathiserende Recensent, Pastor Hornslyd, i theol. Maanedsskrift for Martz 1828. Hvad han vidner om sig: at have læst dem og atter læst dem med Fornøjelse og Opbyggelse, gjælder vist om mange Læsere, der bele disse Mandes Følelser og religiøse Anskuelser. Hr. Hornslyd undskylder det Volemisse, som saa ofte forekommer i disse Foredrag; men beklager dog, at den blide Beemods Tone, som han saa meget elsker, her kun sjelden lød for hans Øre; han indrømmer at disse Prædikener ere bibelske, men at de ikke altid tage sig ud som saadanne, tildeels fordi Læren afviger fra vor kirkelige Bibeloversættelse; fra hvilken der ikke bør viges, med mindre "der vindes i Rigtighed, Klarhed, Tydelighed og Kraft," hvilket sjelden er Tilfældet med den nye af Pastor G. forsøgte Oversættelse. I de allerfleste Prædikener savner Rec. Spiddeling, og om nogle bemærkes, at den poetiske Tone — hvis Værd i øvrigt erkjendes — er nær ved at overskride Talens Grænser *). Allerede i Aaret 1826 udgav Licentiat Holm — endnu inden han blev Præst — en halv Snees Prædikener under Titel: Christus, Veien til Faderen (paa Wahls Forlag). Ligesom de ere holdte i Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, saa vidne de ogsaa om, at Forfatteren har dannet sig efter Grundtvig; og visstelig ei uden Held. Skjøndt han ikke eier Grundtvigs Genie, har han dog optaget

*) Meget snart kan ventes i Dansk Literatur-Lidende en Recension over alle tre Dele af Søndags-Bogen.

adskillige gode Egenskaber af sit Bønder; bibelsk Ophatt, Inderlighed og Popularitet; naar han derfor blot vogter sig for den Grundtvigske Skoles almindelige Feil, Haerdedhed i Domme, vil et christeligsendet Publicum sikkert med Glæde modtage den fuldstændige Aargang af Prædikener, som han i Fortalen lover, men som en rigtig Følelse af Trang til Modenhed hvidtil har holdt tilbage. Ogsaa en anden Ven af Hr. Grundtvig, Pastor H. Egge, udgav 1825 (til Fordeel for de Bønder) en liden Samling af Prædikener, oversat af Eydss, og værdige at læses.

Men at det ikke alene var Hovedstaden og Sjælland, der eiede og i Literaturen indførte veltalende Prædikanter; at ogsaa Rigets øvrige Egne og navnlig Hovedprovincerne Sjen og Jylland havde udmærkede Talere, det er baade i Almindelighed erkjendt, og kan bevises ved flere Exempler af den nyeste homiletiske Literatur. Saaledes fremtræder Odense med dets tvende Stiftsprovster Paludan; Müller og N. Faber, Ribe med dets Biskop Herz; Viborg med dets Stiftsprovst Schjødte og Aalborg værdigen repræsenteret af dets unge (siden til Mariager forfærkede) Præst, Heinrich Seerup. At Stiftsstaden Aarhus ei længe skal undvære sin Repræsentant, tør vi haabe; thi det kan let opnaaes ved en ny Samling af dets nuværende Biskop, der allerede i Aarene 1821 og 1822 udgav tvende indholdsrige Bidrag til Hønsandagrens Oplivelse, og 1824 lignende Bidrag i en ny Samling af Prædikener, holdne i St. Knuds Kirke

i Odense *) (paa Hempels Forlag, udkom hæftet). Disse Prædikener have de gode Egenskaber, som udmærkede den Bastholmste Skole; kun ere de, ligesom Adlers, efter Regelen meget korte, hvilket slæder ved en omfattende eller vanskelig Materies Udvikling.

Mærkelige, endog i Kirkens Historie, ere de Tolv Prædikener, som Dr. Nic. Faber 1825 udgav (hos Hempel i Odense) med tilføjet Titel: Et Forsøg til sand Christendoms Bestyrkelse mod Tvivl og Bifdfarelser. Han vilde nemlig ved deres Holdelse forebygge Conventiklers og Separatismes Indtrængen i sine Menigheder (Allested og Beile) og ved deres Bekjendtgjørelse opnaae det samme Niemeed i en større Kreds. Skriftet vidner om en sjelden Forstand og Dygtighed. Dette vil ogsaa kunne slattes af den Vedsømmelse derover, som Pastor Grundtvig meddeelte i sit Theol. Maanedsskrift (2det Bind S. 55 fg.), da denne Forfatter fandt sig opfordret til at modsig Dr. Faber i adskillige Punkter og især til at advare imod "det præstelige Pavedom," som let kunde opkomme, naar Præsterne ikke vilde tilstaae deres Menigheder husslige Andagtsøvelser. Hr. G. indrømmer, at Dr. Fabers Prædikener, skjøndt ikke reen bibelske **, fortjene megen

*) Jeg erindrer ikke at have seet disse Prædikener rezenserede i nogen dansk Tidende. Derimod ere de anmeldte med Berømmelse i Petersens Provinzialberichte für 1824. I, 71 fg.

***) Dette kan indrømmes; men deraf følger ingenlunde — hvad Hr. G. tillige paastaaer — at de ere ikke christelige.

Opmærksomhed. "Det er nemlig ingen Eftersnakker, men en fri Tænkter vi høre, som frimodig, ofte med Kraft og Varme, udtaler sin religiøse Overbeviisning, og det paa en Tid, da han kan vente hvirvlet Volds sigelse; og allerede dette maa man have Agtelse for, især paa en Tid, da Jabroderie, Lunkenhed og Liges gyldighed i aandelige Ting ere saa almindelige hos Folk af alle Beksjendelser. Hertil kommer, at de fleste Prædikener vise, om just ikke Dybsindighed, saa dog alvorlig fremstræbende Tænkning, Beksjendtskab med Mennesskets religiøse Natur, Ringeagt for den herskende, lave, legemlige Tænkemaade, og hvad jeg slatter høist af alt: Sandhedskjerlighed." De, min Ven! som veed hvad Grundtvigs Røes betyder, naar den ydes Forsættere af en anden Skole end hans, vil sikkert — dersom De ikke allerede kjender disse Prædikener — faae Lyk til at gjøre Beksjendtskab dermed. Og De vil ikke fortryde det. Dr. Faber prøvede med Sindighed Hr. Grundtvigs Indvendinger og besvarede dem i "Fem Breve" (udkomne samme Aar i Odense). I Aaret 1826 udgav han, i Anledning af den tusindaars Jubelfest, fire Prædikener (Kbhavn hos Reiskel) under Titel: Sandheden.

Samme Jubelaar frembragte, foruden endeel enkelte Prædikener*), Mindetale over vor Frelser Jesus Kristus, udført i Prædikener paa alle Søndag og Helligdage fra første Advent til Himmelfartsdagen i

*) De som holdtes i Kjøbenhavn, bleve trykte tilfammen i eet Bind.

den danske Kirkes Jubelaar 1826 af Peter Tetens, Sognepræst i Nibe (Kbhavn 1827) — et Skrift, fra hvis Gjennemlæsning Ingen maa lade sig affrække ved den besynderlige Titel; thi det indeholder mange deilige, hjertelige Steder. Forfatteren er født til Taler, men bekymrer sig saalidet om Talekunsten, at han synes ikke engang at kjende de simpleste Regler for et Themas Udbringelse af Texten, eller dets bestemte Fremsettelse. Til Exempel vil jeg nævne det første og sidste Thema. Det første lyder: Min Tale Dig, sagtmodige Konge, som kommer! Det sidste: Christne! lader os see op til den Himmelfarne Væg og altid, altid, saa at vi bære Knæ ydmygeligen og tilbede; men og saa at vi vandre frem glædeligen og arbejde. Dette er en passende Indgang til en Tale, men intet Thema. Vi ville haabe, at den endnu unge Forfatter ei vil undlade at uddanne sit sjeldne Talent. Bastholms Talekunst er især for ingenia exuberantia en ypperlig Bog; og hos Pastor Tetens findes i høi Grad, hvad Gellius (III, 9) kalder vigor et color exuberantissimus. Jeg tilføjer blot den Bemærkning, at denne Forfatter efter sin Natur bør helst holde sig til Homiller og overhovedet til det antiktiske Foredrag.

Jeg nævnde ovenfor tre andre jydskse Geistlige, paa hvis Prædikener jeg sætter megen Pris. Hr. H. Seerup udgav allerede 1820 en liden Samling af (10) Taler, holdne i Budolphi Kirke (Aalborg hos Borch); og af en ung Mand har jeg sjældent læst noget, saa frit for al Mæner og for alt Støvende, paa samme

Tid, da Indholdet tilfredsstillende ved Gehalt, og Formen behager ved fordringsløs Naturlighed.

Ligesom Maanedsskriftet for Literatur (3die Aarg, 7de Hæfte) har gjort, vil ogsaa jeg omtale under Euing Herk's og Schjødtes Prædikener, efterdi de udkom i eet Aar (1830). Hine (tilsammen 26) udgaves efter Biskoppens Død af hans Søn, Pastor H. B. P. Herk, og ere eet Bidne mere om Forfatterens Dygtighed. Da Literaturhistorien tit nok gjør os bekendte med Mænd, som fremtraadte paa en glimrende Maade, men endte slet; er det glædeligt, vice versa at træffe paa Exempler, som Herk's, hvis Barndoms- og Ungdomsbildelse blev formædelt Trængsel forsømt, eller dog ufuldendt; men som desuagtet i Manddoms Aarene arbejdede sig frem til at vorde baade en lærd Theolog og en veltalende Præst. Jeg kan ikke undlade at nedskrive et Sted af den nysnævnte Recension, fordi det saa aldeles udtrykker min Mening om denne, altfor tidlig tabte, Biskop. Jeg troer nemlig med him Anmelder, "at enhver christeligfindet Læser vil føle sig tiltalt ved den Mand, som gaar igjennem disse Taler, og stemmes til Hviagtelse for deres Forfatter. Han hørte til dem, i hvilke der boer mere end det forekommer Mængden; thi han vandrede sin Vej stille, fredeligt og fordringsløst, og levede mere i sig selv og i sin nærmere Kreds end i Verden; men den ægte Fromhed og den sanddrue Oprigtighed i Ord og Gjærning, den videnskabelige Dannelse, og dens ædlest Frugter: Sandhedsfjerlighed, Humanitet og Billighed, have præget sig i hans Skrifter, og ville gjennem dem vedblive at virke

i den samme Mand, hvort han selv vishede, den Tid det var ham givet *)."

Jeg er fremdeles enig med samme Recensent, naar han dømmer, at et større oratorisk Talent giver sig tilkjende i Stiftsprovst Schjødtes Prædikener (tillsammen 36 i 2 Dele, Viborg hos Dons); og naar han betragtet ikke finder disse Talers Værd saameget grundet i dette Talent, — (især da dets Anvendelse neppe kan siges frit for Misgreb), som "i den varme Følelse, den fljonne Begeistring for Religionen og dens frugtbare Anvendelse paa Livet; det lyse, taagefrie Blik og den flersidige Mandsbannelse, forenet med en let bevægelig, rig Phantasi og en ualmindelig Magt over Sproget."

Min Oversigt nærmer sig til Enden; og De har vel allerede længe behøvet Deres bekjendte Overbærrelse for ikke at finde den altfor vidtløftig. Alligevel maa jeg endnu fortælligen nævne tre Slags Skrifter, hvorved vor æstetiske (og for en stor Deel tillige den homiletiske) Literatur er bleven beriget, ogsaa i den nyeste Tid, nemlig Casualtaler, Andagtsbøger og oversatte Prædikener. (To af disse Classer falde ofte sammen til een).

Først maa det da erindres, at en Mængde saavel Casualtaler som egentlige Prædikener findes i vore fleste theologiske Tidsskrifter, saasom i Evangelisk Magazin for danske Sandhedselskere, udgivet af Provst J. F. Voesen (4 Bind 1800—1804), i Fallesens Magazin (sluttet 1802), i Sammes

*) Anførte Sted S. 68.

theol. Maanedsskrift (sluttet 1808) og Qvartalskrift (som kun holdt sig det ene Aar, 1809). Derimod ubelukkede jeg, som De nok erindrer, strap alle Prædikener af min Plan for theologisk Bibliothek. Af samlede Casualtaler har jeg for mig ifkun sat Biskop Münters Ordinationstaler (Kbhavn 1817), Fasteprædikener og Leilighedstaler af Pastor P. Holst, (1823, hos Schubothe), og min Naanes, Pastor Jens Møllets Leilighedstaler (Silkeborg 1822). Dr. Kochen udgav 1817 en ei ubetydelig Samling Casualredens; men de bleve ikke fordansede*). To unge begavede Mænd have ugevis udgivet Prædikener; den Første, Hr. Pastor Stenersen Gad, endel oversatte fra Tydsk i sit Tidsskrift: For Huusandagt (2 Bind, det sidste 1827 Kbhavn hos Brummer); den Anden, Hr. Pastor Bisby i sit Ugeskrift: For praktisk Christendom. Han meddelede hver Uge sin sidst holdte Prædiken — et dristigt Foretagende, især for en saa ung Prædikant: Tiden vil lære, om det igjen skal gaae efter Ordene: fortuna adjuvat fortes**). De store Homileter, Eramer, B. Münter og Reinhard have lykkeligen bestaaet Prøven. — Blandt oversatte Prædikener fælder Luthers

*) Smedens dette trykkes, udkom: Kirkelige Leilighedstaler af Danske Prædikanter, udgivne ved G. P. Brummer. Første Samling 1832.

***) Formedeltst Mag. Lindbergs nærgaaende Beskyldninger har Hr. Bisby nu sluttet Bladet med Udgangen af 1831.

Postil først i *Vinene*, som udkom i revideret Oversættelse baade i Danmark, af Pastor Thisted. (Hæfteviis hos Wahl 1826) og i Norge (hos Jensen i Christiania). Af den i England saa beundrede Hugh Blairs *Taler* udkom første Bind 1810, oversat af Candidat A. B. Birch; men skjøndt jeg strax ved en kritisk Anmeldelse søgte at vække Interesse for dette Foretagende, standsede det dog. Ei heller havde Pastor Sørensens omhyggelige Oversættelse af Harms's *Winterpostil* (1823 hos Seidelin) en saadan Affæring, at den kunde opmuntre Oversætteren til at vedblive. Lykkeligere vare *Andagtsstimerne*, oversatte af Thisted (8de og sidste Bind 1825), skjøndt der saavel i Danmark som i *Edsfland* gjordes Indsigelse imod deres Udbredelse paa Grund af nogle dogmatiske Wildfareelser. Af mindre *Andagtsbøger* frembragte det 19de Aarhundrede ikke saa, deriblandt nogle med specielle Hensyn s. Ex. *Biskop WoiSENS* med Hensyn til Almuen (1821), min *Eusebia* og *Sophrosyne* (1820 hos Seidelin) for *Confirmander* af de dannede Stænder, o. s. v.

Den sidste Bog af *Bigtighed*, som sal. *Kahbek* oversatte, var Dr. J. E. G. *Johannsens* *Religionsforedrag for Jesu tænkende Beskjendere* (2 Bind hos Becken 1828 og 1829), hvilke min Ven dog langt heller skal læse i den veltalende og correcte Forfatters Original. *Petri Menighed* besidder i ham en anden *Marejoll*, men som med denne berømte *Homilets* indre Gaver forener hele den udvortes *Veltalenhed*, der bidrager saa meget til at aabne *Talen* Udgang hos *Tilhørerne*.

Naar vi nu samle det her betegnede Udbytte fra det 19de Aarh. (hvorefter dog enkelte Prædikener eller smaae Samlinger s. Ex. Provst Dan. Smiths og Lic. Brammers Festsættelser ere forbigaaede) da kunne vi neppe underskrive de Ord, hvormed en ellers saare sagkyndig Recensent begynder den ovenansførte Anmeldelse i Maanedsskrift for Literatur S. 58, idet han siger: "Vor nyere Literatur er fattigere paa Skrifter til Andagts og Opbyggelses Befordring, end der var Grund ikke alene til at ønske, men ogsaa til at vente." Mine Forventninger i det mindste ere ikke bleve skuffede. Men naar jeg nu betænker, hvor megen Betsignelse der er bleven udbredt og endnu kan udbredes ved Læsningen af disse Skrifter, især af de bedre deriblandt, da glæder jeg mig ved at høre til den danske Kirke, og beder Kirkens Herre:

Vær med din Aand og Kraft hos dem,
 Som os dit Ord forkynde,
 At de oprigtigen gaae frem,
 Ei Tant, ei Smiger ynde!
 Lad dem ei trættes ved
 Forstandig Midfjerhed,
 Saa de ved Sandhed maae
 Den frække Spot nedslaae,
 Som vil dit Ord formørke.

Kjøbenhavn, den 8de October 1831.

J. Møller.

Tiende Brev.

Til Samme.

Om Cholerafotten, betragtet fra den religiøse Synspunkt.

Ligesom jeg pleier i mine Breve at underholde mig med Dem, elskelige Ven! om hvad Vigtigt der tildrager sig i Staten og Kirken, saaledes kan jeg denne Gang ikke modstaae min Lyst til at meddele Dem mine Følelser og Meninger om det for vor Tid ganske nye Phænomen, der i afdigte Sommer har sysselsat hele Danmark, ja fast hele Europa, og været Gjenstand for offentlige Forhandlinger ei mindre end for private Samtaler fra Kongeborgen indtil den fattigste Hytte i Landet — Cholerafotten. De og jeg har saamegen Agtelse for det gamle (af sal. Tode ved mangen Disputationsact indskjærpede) Medici, quod Medicorum est, tractant, at vi vist ikke gjøre noget Indgreb i dette os fremmede Sebeet. Men Sagen har ogsaa en religiøs Side, hvorfra den kan og bør betragtes; og jeg indlader mig just nu derpaa, fordi den Første, som i vort Fædrelands land har opfattet Materien fra den religiøse Synspunkt, langt fra at tilfredsstille mig, endog har saaret min Følelse. Denne Skribent er Hr. Magister Lindberg, som i sit Maanedsskrift for Christendom og Historie 2det Binds 2det Hæfte har skrevet en kort Artikel under Titel: "Der er een Frelse for Cholera," hvilken min Ven Hr. Pastor Rønne har optaget i Dansk Religionsblad No. 39 for 1831. Denne Artikel maa følges:

gen være læst af Mange, og da den er — vel, som Hr. Rønne siger, et Ord talt i rette Tid — men ikke et Ord talt paa den rette Maade, saa vil jeg knytte mine Betragtninger hertil, og meddele først Dem, siden Publicum, min Anskuelsesmaade, i det Haab, at den maa befindes rigtigere, end jeg har fundet Hr. Lindbergs.

Jeg behøver ikke at sige Dem, hvor lidet der kan være Uoverensstemmelse imellem denne Forfatter og mig, naar han nævner Guds Almagt som den eneste Frelse fra Cholera (nemlig Sagen henført til den høieste og sidste Instanz) og naar han formaner sine Medborgere til at vende sig i Bønnen til Ham, som er Livets og Dødens Herre, og som baade kan og vil hjælpe Alle, der bede til ham i Jesu Navn. Men just de, som bede saaledes, kunne hverken være enige med Hr. Lindberg i det, han dadler, eller glæde sig ved den Maade, hvorpaa han fremsætter sin isvrigt velgrundede Opfordring. Han spotter nemlig med Tilliden til Quarantainer, og dadler følgelig implicite de Regjerings-Foranstaltninger, som hænge sammen dermed; dernæst omtaler han det danske Folk og den danske Geistlighed i saa almindeligen bebrejdende Udtryk, at hans Ord maa bedrøve enhver gudsfrygtig dansk Mand, og dobbelt Geistligheden. I Sandhed! dersom det stod saaledes til med Tænkemaade og Christendom i Danmark, som denne Skildring udfiger, da vilde De og jeg strax nedlægge vore Embeder og flygte jo før jo hellere fra slikt Sodoma hen til et eller andet Zoar, til en christelig Stad, hvor der endnu fandtes Mennesker, som erkjendte Religionens Vigtighed

og glædede sig ved **Vonnens Kraft**. Men da det — Gud være lovet — ikke staaer saa flet til, og enhver fordomsfrø Læser føler, at **Mag. Lindberg** meget har overdrevet sine **Bebreidelser**, saavel dem der gjøres **Nationen**, som dem, der fremsføres mod **Religionslærerne**, saa faaer hans **Straffetale** den **Virking**, som enhver overdreven **Straf** har, at den forfeiler sin **Hen-**sigt, at den forbittrer istedetfor at forbedre, og endelig tjener den det **irreligiøse Partie** (som desværre ikke ganske mangler i Danmark) til **Gjenstand** for **Spot** og til **Paas-**kyd at **unddrage** sig fra alle **christelige Betragtninger** og **Formaninger**; thi — sige de — ”der see I, hvad **Eders Prædikanter** ville gjøre os til, **bedende Hængehoveder**, uden **Forstand** og **Indsigt**; **fanatiske Tyrker**, der skulle lade **Vesten** rase, saalænge og saavidt den vil, uden at træffe de **Forsvarsanstalter**, som **Fornuft** og **Erfaring** have lært os at være **hensigtsmæssige** o. s. v.”

Det var saaledes i et tredobbelt **Forhold**, jeg følede mig opfordret til at **modsig** **Mag. Lindberg**, nemlig: 1) som **Ben** af det **danske Folk**, 2) som **Ben** af den **danske Geistlighed**, 3) som **Bekjender** og **offentlig Lærer** af den **evangeliske Christendom**. Denne byder os **vistnok** at **bede**; men tillige at **arbejde**, og ved vore **Kræfters Anstrængelse** at **medvirke** til det **Godes Erholdelse**, hvorom vi **bede Gud**. Vore **gudfrygtige Forsædre** sagde saa sandt: ”der skal **Guds Hjelp** til **Menneskenes Hjelp**;” og hele **Historien** viser os, hvor **frugtesløse**, **selvmøds-**gende og sig selv **ødelæggende** alle de **Foretagender** bleve, som **Menneskenes Kløgt** udsandt uden at tage **Gud paa Raad** med, eller som deres **Trodsighed** vilde sætte **igjen-**

nem imod Guds Raad og Villie. Men de samme Fædre sagde ogsaa: "der skal Menneskehjelp til Guds Hjælp;" og de udviste ikke mindre Fromhed, idet de derved erkjendte Menneskets Forpligtelse til at bruge sin Forstand, raadsørge Erfaring og benytte vise Mænds Indsigter saavel til at udfinde, hvad der var det Rette (følgelig det med Guds Villie Overensstemmende) som til at iværksætte det. Mig forekommer den Artikel, jeg har foresat mig at beriigtige, at have en stærk Tendens til at opvække Mistillid til Menneskehjelp; men da jeg agter at offentliggjøre dette Sendebrev, og da neppe alle mine Læsere tillige kjende den Lindberg'ske Artikel, maa jeg ubede mig Tilladelse til at affrive de Steder, som have faaet snart min medborgerlige, snart min religiøse Følelse.

Ell Oplysning om det første Sted maa jeg meddele Dem som udenbyes Mand den historiske Bemærkning, at man ofte i Kjøbenhavns Adresse-Avis læser Taksigelser til Læger, som have "frelst et Menneskes Liv," men hvor det dog sædvanligen hedder: "næst Gud har jeg Hr. Doctor N. N. at takke for mit, min Kones, mit Barns frelste Liv." Det er denne forfærdelige Ugudelighed, som har fremkaldt Hr. Lindbergs første Udraab: "Hvor har det ikke gjenlydt trindt om i Landene af Jubel og Prits over Lægernes Kunst, og hvem har ikke baade hørt og seet Folk takke Lægen, som deres Frelser fra Døden, men glemme Herren, Livets og Dødens Herre, der i Raade skjænkede Liv og Helbred ved Lægens Haand?" De Uforstandige, der nu og da, i deres Bekjendtgørelser, have glemt Herren, ere i Sand-

hed saa saa, at det ikke var Umagen værdt i en almindelig Karakteristik af det danske Folk at tage Hensyn til dem. Og strax efter hedder det: "Hvem har ikke været vant til at betragte Quarantaine; Indretningen som en Sikkerhed mod Pest og anden Smittesot, og hvem glemte ikke at det var Herrens Langmodighed og store Barmhertighed, der ogsaa ved dette Middel gennem en Række af Aar bød Pestens Morder; Engel at standse og opholde sig langt borte fra disse Lande?" Disse Ord: "hvem glemte ikke?" sige efter en bekjendt Regel det samme som: Alle glemte. Og det tilføies udtrykkeligen (vogle Linier efter), at "ikke alene Folket glemte Herren, men ogsaa Herrens Bægtere sov i Mag." Her tilføies ikke mindste indskrænkende Ord; her gjøres ikke een eneste Undtagelse. Og strax nedenfor, efter et Udfald paa de rationalistiske Præster (hvis Antal dog umuligen kan være Hr. Lindberg saa nøie bekjendt, at han med nogen Overbeviisning kunde udgve dem for Pluraliteten af den danske Geistlighed, end sige betragte hele denne Stand som gennemtrængt af Vantro), vedbliver han saaledes (S. 307 i Religionsbladet): "Men hvem stoler paa de Mirakler, Fornuftmændene skulle gjøre os? hvem trøster sig længer ved alle Quarantainer? Hver Dag see vi Morder; Englen rykke vort dyrebare Fædreland nærmere &c.; og dog vender Ingen sig til den Mand, som kan hjælpe, og som vil hjælpe Alle, som bede ham derom, til Gud, vor Herres Jesu Christi Fader, han som raader over alle sine Skabninger, han som er Livets og Dødens almægtige Herre! Hvor Hjælpen er at finde, vil Ingen søge den, Bønnen til

Herren er af Bantroe forsømt og forglemt; de kalde sig vel Christne; men langt fra dem, at de skulde troe, at Herren er den, som hører de Frommes Bønner og de Betrængtes Sukke; nei tvært imod, selv Præster, der ere satte til at bede for Lande og Riger, for Konger og Dyrighed, selv Præster raabe det høit ud over Landene, at Bønnen nytter til Intet."

Dette er den svære Klage, som vel siden lidet for mildes ved den Tilstaaelse: "at Danmark endnu har en liden troende Skare blandt Præsterne og i Folket," men som hverken af Forfatteren derved tages tilbage, eller ved nogen Kjendsgjerning bevises. Inden en Theolog taler saaledes om Præsterne i Almindelighed, burde han dog i det mindste kjende nogle Exempler paa Præster, "der have udraabt," at Bønnen intet gavner; men han kjender neppe eet eneste; og mange var han vist ei i stand til at anføre, hvis han opfordredes dertil *).

*) Jeg skal iøvrigt vel vogte mig for at opfordre Hr. Mag. Lindberg til Navns Ansørelse; ei alene, fordi han er saa langt fra at høre til de usrimodige Skribenter, der stundum kunne trænge til sliq Paamindeelse, at han meget meer kun altfor ofte fremdrager Navne, hvor Enhver snister at see disse staaende; men fordi jeg overhovedet misbilliger den Skik i lærde Felder, at fordre, naar en Mand paataaler vitterslige Misbrug, at han skal anføre Navne, som ere enhver Sagkyndig i Grindring, men som tit ikke kunne nævnes, uden at paadrage sig Injurieprocesser. Anderledes er Tilfældet her, hvor jeg har den Dovers

Thi det er eet: at nære Lovol om Bønnens Kraft, og et andet: at udraabe sine Lovol, endelig er det et tredje: at forvandle sin Lovolen til afgjort Venægtelse af en christelig Sandhed. Og christelig er unægteligen den store Forjættelse om Bønhørelsen; thi hvad kan være klarere end Christi Ord: "leder, saa skulle I finde; beder, saa skulle I faae; banker, saa skal Eder oplades." Eller: "Hvad I bede Faderen om i mit Navn, skal Eder gives!" Enhver troende Christen maa derfor være forvisset om, at Gud hører Menneskenes fromme, beskedne, med Christi Bud overensstemmende Bønner. Og dette er efter mine Tanker upaatvivelstgen den Oversbeviisning, som findes hos de fleste af Danmarks Indbyggere. Men rigtignok maa det indrømmes Hr. Lindberg, at Mange saavel af geistlig som af verdslig Stand, have i de to sidste Generationer tabt deres Tillid til Bønnens Kraft (Harms siger i sine Theses saa sandsigt, at af alle Gøder, som den Kantiske Philosophie berøvede sine Bekjendere, var Bønnen det største). Det er da rimeligt, at Saadanne heller ikke ved deres store Frygt for Cholerafotten ere komne til en bedre Erkjen-

beviisning, at intet Navn kan nævnes; i det mindste kan jeg med Sandhed bevidne, at jeg ei mindes i de mange tusinde Prædikener, som jeg deels har hørt, deels læst, en eneste Gang at have mødt det uchristelige udsagn: "at Bønnen nytter til Intet." Selv Kantianerne, som nægtede Bønhørelsen (og selvgelig frakjendte Bønnen al objectiv Kraft), indrømmede dog, at Bønnen havde en stor subjectiv Nytte (3: en gavnlig Indsydelse paa den Bedendes Sind).

delse; men at de have søgt deres Frelse alene i Quarantainevæsenet. Havde Hr. Lindberg stilet sin Dadel imod disse, vilde jeg for min Deel ikke have modtaget ham. Ja havde han i hele sin Tale ikke udtrykt sig af mindeligere end paa det sidste Sted, vilde jeg have tiet; thi for det første hører det til Beltalenhedens Væsen; at bruge Hyperbolen; for det andet er det ikke muligt for nogen Dødelig, med Visshed at sige om "den troende Skare i Danmark" er den mindre eller større Deel. Derfor bør det være enhver tilladt efter sin individuelle Erfaring at yttre sig enten for hin eller for denne Mening. (Jeg kan ikke andet end antage hvad jeg nyligen yttrede, at dog endnu den større Deel af det danske Folk troer paa Bønnens Kraft, og beder med Tillid sit Fadet Bor, navnlig ogsaa den syvende Bøn: Fri os fra det Onde!) Men Hr. Lindbergs Hoved; Thesis, at Ingen i vort Fædreland, under Slægtens af mindelige Vængstelse, vender sig til Gud, er baade i sig selv saa usandsynlig, at Ingen (end ikke den, som mangler al Erfaring) vil kunne antage den, og tillige saa stridende imod vore daglige Jagttagelser, at enhver dansk Mand tør frit modsig den. Jeg for min Deel har selv hørt, at der i flere af Hovedstadens Kirker er flittigen og paa en passende Maade, baade i Bøn og Betragtning, taget Hensyn til denne Landeplage. Jeg er vis paa, at De, min æble Ven! kan bevidne det samme fra Deres Stift, og saaledes Enhver fra sin Egn i hele Danmark. Altsaa selv Den, som har forsømt i sit Lønkammer at opsende tillidsfulde Bønner om Frelse for sit Fædreland, sit Folk og sin Næste i Almindel-

lighed, fra den fordærbelige Sot, maa dog, hvis han kommer i vore Kirker, have hørt didhørende Bønner fremførte af Præsterne, eller, hvis han ikke kom i Kirke, maa han, naar han læste Skrifter denne Sag vedkommende, have truffet paa Steder, der henvisste til Gud, som Hjelpens og Frelsens eneste Kilde. Endog i reens medicinske Afhandlinger forekommer denne Bemærkning hyppigere end man venter, formodentlig deels fordi denne Sygdom saa ganske beskjæmmer Lægernes Kunst, deels fordi Erfaring har lært, at Tillid til Forsynet er det bedste Forebyggelsesmiddel imod Sotten. For dog at anføre eet Exempel af et bekjendt Skrift, da har den russisk; keiserlige Livlæge v. Loder nævnet som et Mønster paa christelig Tillid Præsten Huber i Saratow *), som udsatte sig for den største Fare ved at pleie Choleras Patienter og tilsidst selv blev angreben, men derfor ikke tabte sin Tillid til Gud eller sin Besindighed (han blev ogsaa reddet); og derefter vedbliver Loder (S. 33 efter den Oversættelse, som er udkommen i Christiania 1831): "Hvo der, saaledes som han, rigtigheden har fattet den herlige 91de Psalme og især det trøstefulde Sted: "Du skal ei frygte for den Pest, som farer frem i Mørket, ei for den Sot, som ødelægger om Middagen; falde end Tusinde ved din venstre Side, og ti Tusinde ved din højre Side, skal det dog ikke komme dig nær," hvo der rigtigheden har fattet denne Psalme, vil ikke frygte for Cholera." Derefter anfører Loder Keiser Nicolaus's

*) Hans Dagbog, holden under Sotten, er nu ogsaa udkommen paa Dansk.

Exempel; som reiste til Moskau, da Cholera der, var udbrudt, og stutter med disse Ord: "Universitets Styret, uden hvis Billie ingen Spurv falder fra Taget, behøver sandelig hverken Cholera eller Lynild, eller en Kanons Kugle, naar det Naal, han har sat Mennesket, er kommet." Hermed vil Løder sige, at hvo, der er vant til at kaste al sin Sorg paa Gud, ikke heller vil ræddes for Cholera; thi han veed, at Gud kan bortkalde ham lige saa let uden Cholera som ved denne Sygdom. Theologiske eller aestetiske Skrifter, hvor der tages Hensyn til Dagens store Nød, vil jeg ikke citere, fordi jeg ingen saadanne har læst paa Dansk; men vel vil jeg gjøre min Bederpart opmærksom paa, at selv der, hvor man mindst venter Bønner fremførte, har jeg nogle Gange fundet dem, og tildeels ret styrkende. Saaledes læstes for nogle Uger siden i Hempels Avis et rørende, af det bedende Hjertes Fylde fremgaaet Digt; og just i disse Dage finder jeg som Slutning af exordiuma til det Røiske Universitets Lections-Catalog følgende Opfordring til Bøn: *Seria sunt, quibus obviam procedimus, tempora. Deum igitur O. M. oremus, ut, si pro sapientissimo ejus consilio fieri possit, sævam illam cholerae pestem, aut totam averruncet, aut certe non omnes nostros literarum circulos turbare sinat.*

Endelig burde Hr. Lindberg heller ikke have overset, at de af protestantiske Regjeringer i Anledning af Cholera udstedte Lovbud (de russiske Ukaser kjender jeg ikke) ere affattede i en ægte religiøs Aand,

(dette gjælder navnlig om de preussiske, danske *) og svenske), idet de henvise til Livets og Dødens Herre som den øverste Styre og den eneste Frelser fra Nøden; men de erkjende paa samme Tid Menneſkenes Forpligtelse til at anvende de Midler, som Gud i Naturen har nedlagt, og som Fornuft og Erfaring har fundet tjenlige. De spotte ikke, som Hr. Lindberg, med "Fornuft; Mændene," da de vel vide, at Fornuften er den højeste Gave, hvormed Gud har udrustet Menneſket. De vise tværtimod Agtelse for de Vænds Raad, som udmærke sig ved Fornuft, Erfaring og Indſigter. Vel ere de langt fra at vente "Mirakler" af disse, da de ikke engang tør vente ſaadanne af den almægtige Gud, fordi vor Tid overhovedet ikke har oplevet Mirakler, og fordi de erkjende, at Alstyreren allerede ved naturlige Midler kan, naar det behager ham, standse Smitteſtoffet i ſin Forplantelse; men de vente gode Raad, og følge dem.

Men naar det ſaaledes befindes, at de ved denne vigtige Leilighed fremtrædende Mænd, ſaavel Jurister og Læger ſom Theologer og øvrige Videnskabsmænd, have tålet ſom det ſommer ſig Chriſtne, da bør man efter diſſe Organer bedømme den i Staterne raadende Aand, og ikke anklage denne for at være fræk og gudsforglemmende.

*) See f. Ex. Indledningen til Hoved-Forordningen af 19de Juni 1831, hvori det udtrykkeligen ſiges, at det er kun under det guddommelige Forſyns Wiſtand, vi tør haabe at ſee hiin ødelæggende Sygdom holdt borte fra vort Fædreland.

At Hr. Lindberg siger, at hans Hensigt kun var, at advare imod en altid forkastelig Eensidighed i Menneskenes Anskuelse og Bestræbelser, da svarer jeg 1) at han i saa Fald ligesaa vel burde have taget Hensyn til den anden Eensidighed, hvortil de christne Folk under Midelalderens Epidemier forfaldt, nemlig alene at bede, eller i det høieste til Bønnen at søie nogle Processioner for at bevæge Gud til ved et Mirakel at standse Landstøtten, som de ikke modsatte hensigtsmæssige Foranstaltninger; 2) at han har talt altfor almindeligen til, at denne Fortolkning kan gjælde; thi han siger, at Ingen i Folket vendte sig med Bøn til Herren; han siger uden Indskrænkning: "Herrens Bøgttere sov i Nag."

Dobbelt smertede denne Klage over den danske Geistlighed mig paa en Tid, da denne Stand — ifølge et almindeligt Vidnesbyrd fra alle Landets Egne — har vlist, ligesaa Cholerastrykten udbrod indtil denne Dag, en overordentlig Iver for at gjøre Folket fortroligt med Regjeringens vise Foranstaltninger, udvikle disses Nødvendighed, give Forslag til den beqvemteste Organisation o. s. v. Endelig er det en Kjendsgjerning, at, under den saakaldte Sjellandske Febers gjentagne Anfald i flere Aar, Præsterne i Sjælland (og hvor Sygdommen ellers har hersket) have ved idelige Sygebeføg og ved kjerlig Pleie ei mindre end ved religiøse Opmuntringer lindret Sygdommens Følger og svækket dens Magt. At mangen Præst derved er bleven angrebet, ja endog adskillige derefter døde, kan neppe være Hr. Lindberg ukjendt. De offentlige Tidender have blot i een Aaaned anmeldt en halv Snees Dødsfald, hvoraf nogle med

Biskhed, andre med Sandsynlighed henføres til denne
 Aarsag. Jeg er saaledes overbevist om, at den troende
 (og sin Troe i Gjæringer udvissende) Skare ikke er saa
 ganske liden iblandt den danske Geistlighed, som Hr.
 Lindberg fremstiller den. Waaskee reiser sig Forstjæl-
 ligheden af vore Domme i denne Sag deraf, at jeg ikke
 tager Begrebet Tro i en saa indskrænket Betydning som
 Magister Lindberg. Jeg kalder nemlig alle dem Christne,
 som oprigtigen troe paa den eneste sande Gud, og den
 han udsendte Jesum Christum (Joh. 17, 3.); Hr. Lind-
 berg har i den senere Tid tillige fordret fuldkommen
 Overeensstemmelse med ham i alle religiøse Anskuelser;
 og denne findes vistnok kun hos saa Geistlige. Men
 med hvad Ret stempler han de fra hans private An-
 skuelser Afvigende som vantrøe? Efter denne Maale-
 stok vilde Luther selv ei kunne regnes iblandt de Troende.

Her ender den polemiske, eller rettere, apologetiske
 Deel af mit Sendebrev. Men jeg benytter denne Lei-
 lighed til at omtale et andet Ønske, hvilket vel ikke Ma-
 gister Lindberg, men nogle af hans tydske Aandsforvandre
 have yttret og nogle katholske Biskopper forsøgt at reali-
 sere, nemlig: at Regjeringerne vilde anordne
 offentlige Bøds og Bededage til Stands-
 ning af Cholerafotter. Dette Ønske er ikke mit,
 og jeg vil fremsøre mine Grunde.

Næst de tre store kirkelige Høitidsdage, Juul,
 Waaskee og Pintske, er vor almindelige Bededag mig
 den kjæreste og opbyggeligste Fests. Det er sølgelig saa
 langt fra, at jeg skulde have noget imod Bededage i Al-
 mindelighed, at jeg endog vilde foreslaae sig aarlig Høls

ligdags Indførelse, naar ikke vore gudfrygtige Forfædre havde sørget derfor. Thi skjøndt vi hver Dag skulle bede, og hver Dag arbejde paa vor Forbedring: er dog Bøn og Bod, to saa vigtige Elementer i det religiøse Liv, at en egen Festsdag, fuld af eiendommelig Betydning, dertil bør indvies. Men ganske anderledes forholder det sig med en Bod; og Bededag i Anledning af en sær egen enten truende eller udbrudt Ulykke. En saadan kan vanskeligen helligholdes uden at fremkalde, nære, eller skabfaste grove anthropomorphistiske Forestillinger hos Folket. Saa snart Præsten indskrænker sig til at bede som Kristus har lært os: "denne Kalk gaae os forbi, dog skee ikke vor, men din Villie!" da vil han vistnok ikke forvirre Mogens Begreb; men da udrettes heller ikke mere ved den specielle Bededag, end hvad der kan og bør udrettes hver Helligdag, naar Præsten taler til Folket, og beder med det og for det. Derimod kan det neppe undgaaes, at jo Mange af Almuen ved en overordentlig Bod; og Bededag bringes paa den Tanke, at de ved at gaae i Kirke paa denne Dag, ved at love Bødding og tilstaae deres Synder, berettiges til at vente Befrielse fra den paagjældende Ulykke, ja vel endog at gaae i Rette med Forsynet, dersom Ulykken ikke desto mindre rammer dem. En saadan Gudstjeneste faaer let et Udseende af Katholicismus, deels som et opus operandum, deels som et Forsøg paa at bevæge Gud til at virke umiddelbart d. e. at gjøre Mirakler, hvilket jo i det Nye Test. kaldes at friste Gud. Sæt, at man i Altona eller Lübek — de Stæder, som i dette Diebstilfælde meest udsatte for Cholera — anordnede en Bod; og

Bededag; og Sotten kort efter udbrød paa Stedet: vilde da ikke Folkets Mod og Fortrøstning være langt mindre, end naar ingen særegen deprecatio (Frabedelse), men vel den daglige Bøn og den ugentlige Forbøn (i Kirken) havde fundet Sted. Den eneste Fordeel, jeg erkjender ved en egen Festdags Anordning, er, at endeel letfindige, vel ogsaa enkelte gudsforglemmende Mennesker ved sig overordentlig Høitid maaskee vilde loffes til Kirken, hvor de ellers ikke komme, og der maaskee stemmes til alvorlige Tanker og gode Forsætter. Det er derfor ogsaa langt fra, at jeg vilde dable som uchristelig slig Festdag, deisom den anordnedes. Kun anseer jeg den for overflødig allevegne, hvor Præsterne efterkomme deres Pligt; men hvor Præsten ikke af egen Drift beder for og med sin Menighed; hvor han ikke benytter de mange Leiligheder, han allerede har, til at prædike Bød og Bedring, der vilde et Regjeringsbud ogsaa vorde ufrugtbart. Ligesom Bønnen er Aandens hæieste Liv og inderligste Udgydelse, saaledes maa den ogsaa være frivillig. Kristus lærte sine Disciple at bede, ikke saa meget ved at indprænte dem nogle Ord (ihvorvel disse ere de ypperste og betydningsfuldeste, der nogensinde fremsortes over bedende Læber), som ved at fylde deres Hjerter med Tillid, Hengivenhed, Andagt og Taknemmelighed, for hvilke Følelser Bønnen vorder en Trang, og, fyldestgjort, er ligesom en Lettelse.

Langt mere behage mig Takkefester, efterat en Fare er forsvunden eller en Ulykke endt. Saadanne ere ogsaa holdte i St. Petersborg og Riga, efterat Cholerasotten der var endt, og — isølge offentlige Tidender, hvilke

rigtig nok mangen Gang ere utilforlæbelige — holdte med stor Andagt. Jeg seer, at vor sællede Ven, den i Sandhed gudfrygtige Oluf Worm, ikke billigede dette Slags Høitider. I Anledning af Takkefesten, som anordnedes i vort Fædreland efter Jibebranden 1794, skriver han til Myerup: "Paa Søndag skulle vi her have Taksigelsesfest. Det er, som mig synes, en synderlig Ting med disse Takkefester. Naar en stor Ulykke skeer, takker man Gud, fordi der ikke skeede en større; men det Naar ingen Ulykke skeer, takker man ham slet ikke *)." Det forekommer mig klart, at vor Vens Daddel burde have ramt det sidste, og ikke det første. Men om end Menneskene glemme at takke Gud i de gode Dage, følger dog ikke deraf, at deres Tak er upassende, naar de onde Dage komme. Vi vide af vor Bibel, at hvem Herren elsker, den revser han. Derfor skulle ogsaa Menneskene, naar Gjenvordigheder ramme dem, vende sig i Bøn med Tak til Gud. Saaledes gjorde ogsaa vor herlige Worm selv. Den 1ste Januar 1814 har han skrevet foran i Fests Versuch über die Bortheile der Leiden (hvilken Bog jeg købte paa sal. Worms Auction, fordi den i 25 Aar havde været ham en Trøstens Kilde):

"Tak Fader, for hvert Nieblik,
Som under Sorg og Glæde gif:
Din Godhed begge sendte."

Et andet Fortrin have Taksigelsesfester for Frædeselsfester deri: at de ikke give mindste Anledning til at fremstille Ulykkerne som positive Straffe, hvilken

*) Nyt theol. Bibl. 19de Bind S. 162.

Mening lettelig ved sidste Slags Gudstjeneste kan indsnige sig i Almuens Gemaytter. Vel veed jeg, at vor Tidssalder ikke er meget udsat for at forfalde til den Bildfarelse, jeg her har paaapeget. Faren er meget større for at nærme sig den modsatte Bildfarelse. Langt Flere nægte alt Sammenhæng imellem Menneskenes Fortjeneste og deres udvortes Skjæbne, end de Saa kunne være, der holde fast ved den jødiske, af Christus bekjæmpede, Anskuelse: at Livets Gjenvordigheder ere arbitrære, enkelte Mennesker eller Folkelag af Gud tilsendte Straffe. Men fordi de Sidstes Antal er lidet, bør dette Parties Bildfarelse ligesaavel bestrides og om muligt forebygges som det andet Parties. Det er lige vigtigt baade at opføre en Dømming imod Overtroen, som siger, at de, paa hvem et Laarn nedfaldt (eller som Pesten henrev) "vare Syndere fremfor alle andre," og at beskjæmme Frækheden, som nægter de guddommelige Straffedomme, og indbilder sig, "at Alt, hvad der skeer i Verden, er en Følge af en uundgaaelig Nødvendighed." Bibelen har ogsaa i denne vanskelige Sag (som ingen Philosophie, uden dennes Hjælp, skulde kunne udgranske) givet os saa meget Lys, som vi behøve baade for at indrette vor egen Wandel, og lade Andres umiskjendt og ufordømt. Amos har sagt os, at der var ingen Ulykke i en Stad, uden at Gud gjorde den d. e. (Orientalismen fraregnet) tillod den, og David lærer os, at Gud bruger Vindene som sine Engle, og Jidsluerne som sine Tjenere. Det bliver saaledes bekræftet af Bibelen — hvad den religiøse Fæstelse allerede aner — at saavel det private Livs Trængsler og Ulykker som de almindelige Landeplager tilskrives Men:

næstene af Gud, og ere at ansee som Opdragelsesmidler
 i den viseste Faders Haand. Vel kunne vi sjældent ind-
 see Guds Hensigter og endnu sjældnere overskue hans
 Planer; men vi kunne ligesuldt ære hine og underkaste
 os disse, idet vi erindre os Herrens Ord (hos Esaias
 55, 9.): "Som Himmelen er høiere end Jorden, saa
 ledes ere mine Veie høiere end Eders Veie, og mine
 Tanker høiere end Eders Tanker." Kristus har tillige
 lært os at dømme os selv strengt, men vore Brødre
 mildt, at udbrage Djævelen af vort eget Dje, inden vi
 udbrage Slæven af vor Næstes. Hvo der iagttager
 dette Bud, han vil ikke fare vild i sin Dom over Livets
 Gjenvordigheder. Saa ofte disse træffe ham selv, vil
 han sige: "Kan Du end ikke gennemskue denne Ulykkes
 Sammenhæng med din foregaaende Tænke og Handles-
 maade, saa føler Du dog, at den ikke er uforstyldt og
 at Gud endnu behandler dig milbeligen; han giver dig
 daglige Beviser paa sin Kjærlighed; Du behøver kun
 at benytte disse som hine efter hans Billie; da ville de
 tjene til din Forædling." Naar derimod Sygdom, Ild-
 debrand, Overfømmelser o. s. v. ramme vor Næste,
 mangle vi den indvortes Paaminder om disse Ulyk-
 kers mulige Sammenhæng med Skyld og Umoralitet.
 Vi vogte os vel for at efterligne Jobs Venner, og
 anklage den Ulykkelige for begangen Brøde; vi overt-
 lade det til ham selv at dømme sig og retteligen tolke
 Forsynets Bink; vi mindes at enhver Tjener skal staae
 eller falde for sin egen Herre; at det ikke tilkommer os
 at sidde til Doms over en fremmed Svend. Vi bringe
 derfor ikke Andres Ulykker i nærmere Forbindelse med

deres Moralitet, end forsaavidt at vi erkjende deri, og
 saa imod dem, Bevist paa Guds Faderkjerlighed og
 opdragende Haand, der lader Alting tjene dem til Gode
 som elste ham. Det vil sølgelig aldrig falde en Christen
 ind, at ansee sig for bedre end sin Naboe, paa Grund
 af at denne angribes af en Ulykke, der ikke naaer til
 ham. Ligesaalidet vil nogen oplyst Mand, hvis Cholera
 nu, som det tør haabes, standser i sin Fremgang mod
 Vesten, sige at det østlige Europa er mere ugudeligt end
 det vestlige, eller at Kjøbenhavn, om den skaanes, er
 en sædeligere og Gud behageligere By end Berlin, som
 hjemløstes af Sotten. Saaledes kan kun en egoistisk
 Daare tale. Men dersom der f. Ex. i Altona holdtes
 Bod: og Bededage i Anledning af Choleras Udbrud i
 Hamborg, og dersom Altona forskaanedes, vilde rimeligvis
 Mange falde paa den Tanke, at Gud formedelst
 Altonaernes store Gudfrygtighed havde standset Sotten
 lige uden for Byens Porte *). Jeg anseer det sølgelig
 for rigtigt, at Regjeringerne ikke have blandet sig i
 Cholerasagens firkelige Behandling, uden for saavidt
 at de ved betydningsfulde Bink i deres verdslige For-
 ordninger have henvendt Folkets Øie til den himmelske
 Styrrer. De have derved tillige, som mig synes, givet
 Geistligheden et Beviis paa Tillid, som maa være denne
 Stand kjær og lønnende. Det staaer i Sandhed ikke
 godt til i den Statskirke, hvor Cancelliet eller Bisoppen
 hver Dieblig maa sige til Præsterne: Gjør nu det, nu

*) Efterat dette var givet til Pressen, udbrød Cholera
 ogsaa i Altona, men hvor den har været saare mild.

hjælp! Vi have i Danmark en i det Hele veloplyst Geistlighed. Denne maa antages at vide, hvad og hvorledes den i Farens og Ulykkens Stund skal tale til Menigheden. Have enkelte extraordinaire Høitider det forud, som vi ovenfor indrømmede: at de drage flere og usædvanligere Tilhørere til Kirken, saa har den ordinære Gudstjeneste igjen det Fortrin: at den oftere fremkalder beslægtede Betragtninger, og at den virker paa forberedte Gemytter; men det er kun dem, der flittigen og lærvilligen søge Guds Hus, hvis Sind der kan vorde tilbørligen dannet og gennemtrængt af hltm Troens, Haabets og Fortrøstningens Aand, som er paa eengang et Præservativ imod mulige Farer og et Lægemiddel for de allerede stedfindende Ondt.

Jøvrigt har det vist ikke undgaet min ædle Venes Opmærksomhed, hvor meget Eiendommeligt der findes hos denne Landesot, egnet til at henvende Menneskenes Tænker — endog mere end ved andre Landeplager — til Forsynets Styrelse og beundringsværdige Veie. Allerede det, at fem Classer af de Mennesker, som Paulus opregner 1 Cor. 6, 9 og 10 B. nemlig "Skjælebrødre, Hoerkarle, Blødgjorte, Drankere og Skjendegjæfte," ere meest udfatte for at vorde et Kov for denne Sot, maa enhver alvorlig Tænker finde høist betydningsfuldt. Aviserne have allevegne fra meldt, at Drukkenbolte og Fraadsere sjelden undgik Faren; de have ogsaa anført, at allehaande Lidenskaber saavel som Blødgjortighed afgav en gunstig Jordbund for Sygdommens Frøforn; derimod have de i Almindelighed (formodentlig af Skam af imod Døgnets Skjodesynd) fortiet, at Løsgjortighed var tillige:

med Drukkenskab den Last, som snarest gjorde Legemet tilgjængeligt for Smitten *). Men af troeværdige Beretninger vides det dog, at f. Ex. i Kønigsberg alle de offentlige Skjæger omkom af Cholera; iligemaade er det i Kjøbenhavn et almindeligt Sagn, at Sygdommen paa Hamborger Berg først udbrød i Utugtens Bølliger. Eensstemmigen tilstaaes, at Mennesker, der have Tillid til Gud, der leve ordentligen og tugtigen, der have fornøden Føde og Klæde, ei lettigen angribes af Gotten. Saaledes sees da ogsaa her, at Gudsfrøgt og en kristelig Wandel har Forjættelse ei alene for det tilkommende, men ogsaa for det nærværende Liv. Men naar alligevel ogsaa ordentliglevende Mennesker døe af denne Sygdom, er det et Beviis mere paa, at den ikke er nogen positiv guddommelig Straf. En af mine Venner i Tydskland har meldt mig, at man der, navnlig i Berlin, har sporet en ønskelig Indflydelse af denne Landeplage paa Indbyggernes Tænkemaade og den herskende Forlystelsesyge. Og hvis den ei vækker de Letsindige til alvorlig Eftertanke, hvad skal da være istand dertil? En anden gavnlig Virkning har den blotte Frygt frembragt saavel i vort Fædreland som andenseds, ved at indstærpe Vigtigheden af Reenlighed, af sund Luft i Huse og Stæder, en fornuftig Diæt m. m. Naaskee er den Tid ikke fjern, da endog et almindeligt Vie vil kunne see, at denne for Europa nye Landeplage har mere gavnet end skadet. Men ihvorom Alting er, vi ville takke Gud,

*) Ved at bruge dette Ord vil jeg naturligtviis ikke affige nogen Dom i Striden, om Cholera er smitsom eller ikke

dersom vort Land forskaanes; men vi ville ogsaa takke ham, om det hjemsesges deraf. Vi ville fremdeles som hidindtil bede: fri os fra dette, som fra alt andet Ondt; men naar noget Onde desuagtet rammer os, og Daarer spørge os: Holde I endnu fast ved Eders Fromhed? da svare vi med Job: "Skulle vi alene modtage det Gode af Gud, og ikke tage imod det Onde?"

En fransk Skribent fra det forrige Aarhundrede har sagt satirisk om Tydskerne: at det var et underligt Folk; thi naar en Tydsker velte og brækkede sin venstre Arm, takkede han strax Gud for, at det ikke var den høire. Mig synes denne Satire at være den skønneste Lovtale, der kunde holdes over et Folk. Thi hvor maatte ikke det Individ, eller den Nation, som skulde fortjene den, være gjennemtrængt af Ydmyghedens, Tillidens og Taknemmelighedens Aand? Hvor kraftigen er ikke den, der saaledes har sit Die henvendt paa Livets mange Søder, rustet til at modstaae Anfaldet af dersaae Ondt? Hvor let opslaaer ikke Nøisomhed og Tilfredshed sin Bølge i det Gemyt, som er vant til at sammenligne sine Wilkaar med de mindst begunstigedes af Slægten? Altsgevel er sliq Tænkemaade ikke mere, end hvad der billigen kan fordres af os. Thi hvor megen Grund finder ikke Enhver af os til at takke Gud, selv under Tab og Gjenordigheder, for det Meget, han lod os beholde, for de store Lindringsmidler, som bleve os tilbeel i en velordnet Stat, for de herlige Trøstegrunde, som indeholdes i vor guddommelige Religion?

Gjøre vi Anvendelse heraf paa nærværende Sag, da har det danske Folk — skjøndt tit og føleligen mindet

af Forsynet om at vedligeholde sin gamle moralske og religiøse Værdighed, og ikke at lade sig af Tidens Aand hændre til Letsindighed, Forsængelighed, Vantro og hvad Døgnets Skjædesynder videre hedde — stor Grund til at takke Gud, selv om Cholerafotten naaer til os, fordi den naaer os saa sild; først efterat den har antaget en langt mildere Charakter, end den i Begyndelsen havde, og efterat man i saa mange ophyste Lande har indsamlet gavnlige Erfaringer, hvorved det Onde betydeligen indskrænkes. Ogsaa er Frygten for denne Sygdom stærkt aftaget. Den var i Begyndelsen hos Mange saa stor, at jeg ordentlig følte Medlidenhed dermed. Thi hvad kan mere vække vor Medynk end at see Mennesker, som ere underviste i den christelige Religion, at betages af sliq uærdig Engstelse. Vi vide jo dog Alle, at ikke en Spurv falder til Jorden uden vor himmelske Faders Villie; at alle vore Hovedhaar ere talte; at vi leve og røres og ere i Gud; ere i hans Bold, og under hans Varetægt, baade i Medgang og Modgang, i Sundhedens Dage som under den meest rasende Landesot. Er det hans Villie at vore Dages Tal skal endes, behøver han — som Loder siger — hverken Cholera eller en Rænonkugle for at gjøre Ende derpaa. Han bortkalder jo dagligen, efter sit vise Raad, ogsaa naar den offentlige Sundhedstilstand er den bedste, ei alene graahærdebe Oldinge, men ogsaa kraftfulde Mænd, levelystne Unglinge, ja spæde Børn. Er det hans Velbehag, at vort Liv skal forlænges, da vil det ogsaa skee, selv i det Tilfælde at Dmgangssygen naaer vort Land. Vi ville forsvare vor Sorg paa ham. Ham ville vi leve; ham

vill vi døe. At fremkalde saadanne Følger hos mine Landsmænd, er et kjært Ønske for mig ved dette Sendebrevs Bekjendtgjørelse, hvilket dog ikke vil finde Sted, førend jeg har min høiærværdige Vens Botum om, 1) at dette Maal muligens kan naaes, og 2) at det kan skee uden Nogens Fornærmelse. Thi ihvorvel der er Meget i Hr. Magister Lindbergs senere Færd og Stridskrifter, som jeg misbilliger (ligesom han da ogsaa offentlig har misbilliget Meget hos mig), saa vil jeg dog ligesaa lidet fornærme ham som nogen Anden.

Men det er Tid at tage manum de tabula. Alt saa hermed Gud befalet! Held og Betsignelse ledsage Dem i Deres nye, som i Deres forrige Virkefæds! Menighedens Herre bevare Dem endnu i mange Aar for os Alle, og især for det Stift, hvis Ellsynsmand De til vor store Glæde er vorden!

Kjøbenhavn, den 17de October 1831.

J. Møller.

E. S. Jeg beder Dem (og mine øvrige Læsere) undskyldte, at jeg i mit forrige Brev har forbigaaet den ogsaa som Prædikant fortjente Theolog, Professor Peder Rosenstand Goiske, der burde have været omtalt umiddelbar foran hans Sviger søn, Dr. Bastholm. Goiske døde 1769 og har udgivet saavel Skjærtorsdagsprædikener (1753) som Betragtninger over Evangelierne (4 Dele 1766—69) hvorefter endel Homilier.

VI.

Af Kjøbenhavn's Universitets Annaler
for 1831.

Red

Udgiveren.

A. Qvæstioner til theologisk Examen 1831.

Januar.

1. Qvænam dicitur integritas Sacræ Scripturæ dogmatica? et quibus argumentis ea libris Novi Testamenti vindicari potest?
2. Quibus sacræ scripturæ locis nititur ac quibus argumentis probatur doctrina de Christi naturâ, non solum humanâ, sed etiam divinâ?
3. Vindicetur pretium ethices Christianæ.
4. Quænam fata experta est ecclesia reformata in Gallia inde ab initio usque ad revocationem edicti Nannetensis?
5. II. epist. ad Timoth. III. 14—IV. 8.
6. Psalm. 10, 4—18.

April.

1. Probetur historica veritas atque explicetur practica vis resurrectionis Jesu Christi.
2. Ostendatur, quibus argumentis et qua vi religio Christiana cultores suos, vel inter summas calamitates, a suicidio committendo absterneat.
3. Enarretur vita Philippi Melancthonis, respectu habito status tam philosophiæ quam theologiæ seculo XVI.
4. Quænam est vera religionis notio, ac quænam sunt necessaria omnis religionis capita sive momenta.
5. Epist. 2 ad Cor. 10, 2—13.
6. Aut Psalmus VII, aut Jobi XII, 1—17.

Julius.

1. Quatenus doctrina de trinitate fundamento biblico nititur, et quam vim practicam habet illa doctrina.
2. Vindicatâ distinctione inter mendacium et falsiloquium, enumerentur suisque limitibus describantur omnes casus, in quibus falsiloquium licitum putatur.
3. Quænam est vis divina Evangelii ad salutem parandam iis, qui fidem habent?
4. In quibusnam rebus tam dogmaticis quam ecclesiasticis a Lutero discessit Calvinus?
5. Ep. ad Gal. IV. 24—V. 6.
6. Genes. 49, 8—12.

October.

1. Expositis sacræ scripturæ de necessaria fidei christianæ et operum (ἔργων ἀγαθῶν) conjunctione doctrinis, cum hisce comparatur atque concilietur symbolica ecclesiæ nostræ hisce de rebus doctrina.
2. Quotuplici ratione dividuntur peccata, et quænam harum divisionum nituntur auctoritate sacræ scripturæ?
3. Indicatis evangeliiis apocryphis celebrioribus, quorum fragmenta aut nomina pervenerunt ad tempora nostra, recenseantur argumenta gravissima historica, quibus authentia evangeliorum canonis nostri munitur.
4. Præmissa brevi narratione de præcipuis sectis Gnosticis, exhibeantur philosophemata Gnosticorum.
5. Joh. Ev. 12, 30—41.
6. Psalm. VII, 7 ad finem.

B.

Fortegnelse over de Candidater, som i Aaret 1831 have absolveret theologisk Embeds-Examen.

For dem, som inden den 1 Jan. 1832 have holdt deres Dimisprædiken, er Charakteren for samme tillige anført.

Den 12 Januar.

1. Laur. Reimer Dorph, en Søn af afg. Kjøbmand Hans Dorph. Fød i Naksoy 1809. Blev Student 1826. Laudabilis.

2. Frederik Winther, en Søn af Justitsraad Christian Michael W., Medlem af Overtiendes Commissionen. Fød paa Samsø 1809. Blev Student 1826. Laudabilis.
3. Christian Hieronymus Hübner, en Søn af Amtsfuldmægtig Joh. Christian H. Fød i Frederiksborg 1805. Blev Student 1824. Non cont.

Den 13 Januar.

4. Peter Frederik Hansen, en Søn af afg. Cancellieraad Christian H. Fød paa Voltinggaard i Fyen 1807. Blev Student 1825. Haud illaud. Specimen scriptum laude dignum.
5. Andreas Ditlev Møller, (examineret første Gang d. 7 Julii 1830. Tog nu Examen om). Haud illaud.
6. Johannes Hjorth, en Søn af Kjøbmand Hans Chr. H. Fød i Rødbye paa Lolland 1804. Blev Student 1824. Haud illaud.

Den 14 Januar.

7. Carl Ludvig Poulsen, en Søn af afg. Bager Matthias Poulsen. Fød i Slagelse 1806. Blev Student 1823. Laudabilis.
8. Peter Christ. Ditlev Holst, en Søn af afg. Christ. Afføe H., Skriver ved Landsoverretten. Fød i Kjøbenhavn 1804. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.
9. Georg Gotfred Petersen, en Søn af Sjæstgiver og Forligelsescommisair Søren Gotfred P.

Fød i Holbet 1806. Blev Student 1824. Haud illaudabilis.

Den 17 Januar.

10. Carl Nicolai Edvard Markusen, en Søn af afg. Sognepræst i Faareveile Joh. Ambrosius M. Fød i Kjøbenhavn 1806. Blev Student 1823. Laudabilis.
11. Frederik August Elasen, en Søn af Provst Elasen. Fød i Meldorf 1805. Blev Student i Kiel 1824; kom til Kjøbenhavns Universitet 1825. Haud illaud.

Den 18 Januar.

12. Christian Edvard Møller, en Søn af afg. Høiesterets; Secretair C. J. Møller. Fød i Kjøbenhavn 1806. Blev Student 1825. Laudabilis.
13. Hans Berels Krog; Meyer, en Søn af afg. Biskop Peter Krog; Meyer. Fød 1805 i Christiania, hvor hans Fader den Gang var Overlærer. Blev Student 1824. Haud illaud. For Dimis; prædiken: Laudabilis.
14. Jens Hansen, en Søn af Landmand C. Hansen. Fød i Dagebøl, nærved Tøndern, 1805. Studerede først i Kiel; kom 1826 til Kjøbenhavns Universitet. Haud illaud.

Den 19 April.

15. Johannes Ahrent Flensburg, en Søn af Pastor And. F. Fød i Borum i Aarhus Stift 1807. Blev Student 1826. Laudabilis.

16. Jens Andreas Mølsted, en Søn af Pastor Simon Christian M. Fød i Alsted i Sjælland 1807. Blev Student 1826. Haud illaud.
17. Jørgen Frederik Jørgensen, en Søn af Degn Rasmus J. Fød i Bursøe paa Lolland 1807. Blev Student 1826. Non contemn. For Dismissprædiken Laudab. (Er gaaet som Missionair til Grønland).

Den 20 April.

18. Johannes Georg Lillemann, en Søn af afg. Amtsprovst Joh. Nic. L. Fød i Viborg 1806. Blev Student 1826. Laudabilis imprimis ob specimen scriptum.
19. Philip Michael Schlotfeldt, en Søn af Justitsraad E. M. Schlotfeldt, Toldforvalter i Apenrade. Fød i Kjøbenhavn 1809. Blev Student 1827. Haud illaudabilis. (Har siden taget Examen om).

Den 21 April.

20. Christian Peter Gudzon Wynster, en Søn af afg. Professor Medicinæ Hier. Wynster. (Tog første Gang Examen den 24 October 1828 med Haud illaud. Erholdt nu) Laudabilis.
21. Peter August Raaschou, en Søn af afg. Pastor Peter R. Fød i Eolbing 1808. Blev Student 1826. Haud illaud.
22. Frederik Christian Esmarch, en Søn af afg. Grosferer Jens Esmarch. (Tog første Gang

Eramen den 7 Juli 1830. Erholdt nu): Haud illaudabilis.

Den 22 April.

23. Gabriel Adam Tryde, en Søn af afg. Kongl. Assistent Andreas Holst T. Fød i Esrom 1806. Blev Student 1824. Laudabilis.
24. Carsten Johansen, en Søn af Landmand Johan Nissen. Fød i Niebøl i Hertugdømmet Schlesvig 1801. Blev Student i Kiel 1824. Non contemnendus.

Den 25 April.

25. Nicolai Christ. Weisner, en Søn af Niels N. Weisner, Cand. Theol. og Lærer ved de 32 Mænds Skole. Fød i Kjøbenhavn 1805. Blev Student 1824. Laudabilis.
26. Carl August Hansen, en Søn af Possesemøntmager Christ. Hent. S. Fød i Kjøbenhavn 1807. Blev Student 1826. Haud illaud.

Den 26 April.

27. Rasmus Johannes Böttger, en Søn af Rodemester Melchior B. Fød i Kjøbenhavn 1806. Blev Student 1826. Laudabilis.
28. Christ. Georg Dahlerup, en Søn af Hospitalsforstander Johannes D. Fød i Frederiksborg 1807. Blev Student 1825. Laudabilis.
29. Svend Rosing, en Søn af Consistorialraad Ulrich Frederik R., Sognepræst i Horsens. Fød

Nyt theol. Bibl. 20 Bd.

9

i London 1804 (hvor hans Fader den Gang var Præst ved den danske Menighed). Blev Student 1825. Haud illaud.

Den 2 Mai.

30. Peter Christ. la Cour, en Søn af afg. Degn Georg la Cour. Fød i Odder, Aarhus Stift, 1805. Blev Student 1824. Haud illaudabilis. Specimen scriptum laude dignum.
31. Peter Henriksen, en Søn af afg. Landmand Henrik Poulsen. Fød i Gudom, Viborg Stift, 1802. Blev Student 1823. Haud illaud.
32. Matth. Schwarzkopf Randrup, en Søn af afg. Pastor Eckert Christ. Schnabel Randrup. Fød i Taagerup paa Lolland 1804. Blev Student 1824. Haud illaud.

Den 3 Mai.

33. Jonas Thorarensen, en Søn af Pastor Thoraren Jonsen. Fød paa Island 1791. Blev Student 1826. Laudabilis.
34. Joh. Frederik Blichfeldt, en Søn af Pastor Erhard Bl. Fød i Ormslev, Aarhus Stift, 1805. Blev Student 1824. Haud illaud.
35. Nicolai Christ. Gamborg, en Søn af Professor Philos. A. Gamborg. Fød i Kjøbenhavn 1803. Blev Student 1822. Non contemn.

Den 4 Mai.

36. Gotfred Emil Gøgsche, en Søn af afg. Pastor Johan Philip Gøgsche. Fød i Jyderup

i Sjælland 1809. Blev Student 1826. Haud illaudabilis.

37. Ole Lænder Hunderup, en Søn af Forpagter Matth. H. Fød paa Godset Bratstov i Aalborg Stift 1803. Blev Student 1821. Haud illaud.

Den 11 Julli.

38. Jens Christian Edvard Theodor Mau, en Søn af afg. Apotheker Carl Heinrich Mau. Fød i Odense 1808. Blev Student 1827. Laudabilis.

39. Frederik Christian Hansen, en Søn af Bæver Hansen. Fød paa Augustenborg 1806. Blev Student i Kiel 1828; kom til Kjøbenhavns Universitet 1829. Haud illaud.

40. Frederik Georg Sevel, en Søn af afg. Pastor Andr. Phillip S. Fød i Ryslinge i Fyen 1808. Blev Student 1826. Haud illaud.

Den 12 Julli.

41. August Wolfgang Hertel, en Søn af afg. Pastor August Wolfgang Hertel. Fød i Borsdingborg 1806. Blev Student 1825. Haud illaudabilis.

42. Otto Manderup Schiøtz, en Søn af Gartner Christian S. Fød i Fyen nær ved Afsens 1806. Blev Student 1823. Haud illaud.

43. Thorald Leuning (tog Examen om og erholdt) Haud illaud.

Den 13 Julii.

44. Niels Nielsen, Adjunct ved Aalborg Cathedralskole. Tog første Gang Examen i Octbr. 1828; fik nu Charakteren: *Laudabilis*.
45. Hans Selchau, en Søn af Proprietair Selchau. Fød paa Sonnerupgaard i 1806. Blev Student 1824. Haud illaud.

Den 14 Julii.

46. Christopher Rabell, en Søn af Provst Søren Rabell i Hjørring. Fød i Thisted 1804. Blev Student 1822. *Laudabilis et quidem egregie*.
47. Carl Adolph Sjellerup, en Søn af Forpagter Poul S. Fød paa Gaunse 1808. Blev Student 1826. Haud illaud.
48. Andreas Holm, en Søn af Kjøbmand Jacob Holm. Fød i Randers 1803. Blev Student 1824. *Non cont.*

Den 26 October.

49. Frederik Nielsen, en Søn af Hans Majestæts første Kammertjener Christian N. Fød i Kjøbenhavn 1809. Blev Student 1827. *Laudabilis*.
50. Alfred Beyer (tog første Gang Examen i Octbr. 1830. Fik nu Charakteren): *Laudabilis*.

Den 27 October.

51. Paul Christian Lillisch, en Søn af Oberst G. F. Lillisch. Fød i Vidstinde ved Callundborg 1805. Blev Student 1825. *Laudabilis*.

52. Georg Christ. Camradt, en Søn af Blomstermaler Johan Ludvig C. Fød i Kjøbenhavn 1807. Blev Student 1825. Haud illaud.
53. Carsten Johannsen (see ovenfor No. 24). Non contemnendus.

Den 28 October.

54. Chr. Gotfred Schaper, en Søn af Capitain og Muurmester Christ. Gotfred S. Fød i Kjøbenhavn 1808. Blev Student 1826. Laudabilis.
55. Rasmus Wilhelm Balslev, en Søn af Pastor Rasmus B. Fød i Haarslev i Fyen 1807. Blev Student 1826. Haud illaud.
56. Johannes Emanuel Thygesen, Lærer ved Koeskilde Borger-skole, en Søn af Amtsforvalter Jens Hegelund L. Fød i Aarhus 1778, har været Skolelærer i 30 Aar. Haud illaud.

Den 31 October.

57. Nic. Simoni Krogh, en Søn af afg. Kjøbmand And. K. Fød i Aalborg 1806. Blev Student 182*. Laudabilis.
58. David Vorgen, en Søn af Pastor Vorgen. Fød i Lindberg, Ribe Stift, 1802. Blev Student 182*. Haud illaud.
59. Fred. Christian Schouw, en Søn af afg. Factor Poul Joh. Schouw og en Stifføn af sidst, afdøde Professor Anatomie Schumacher. Fød i Frederiksnagor i Indien 1796. Blev Student 1816. Haud illaud.

Den 1 November.

60. Carl August Hansen (see ovenfor No. 26. *Sil nu Characteren*): *Laudabilis*.
61. Christ. Bagge Plesner, en Søn af afg. Provst Plesner. Fød i Uldom i Ribe Stift 1805. Blev Student 182*. Haud illaud.
62. Benedict Lindhard, en Søn af Kjøbmand Lindhardt Holgersen. Fød paa Hølkøbenhavn i Fyen 1804. Blev Student 182*. Haud illaud.

Den 2 November.

63. Erik Worm Hegtrup, en Søn af Krigsraad Jens Worm B. Fød paa Fredensborg 1809. Blev Student 1826. *Laudabilis*.
64. Christ. Hieron. Hübner (see ovenfor No. 3). *Non contemnendus*.
65. Peter Johan Wilhelm Bruun, en Søn af Pastor Lambert Daniel B. Fød i Taarnby paa Amager 1805. Blev Student 1824. *Non contemnendus*.

Af foranstaaende 65 Hovedcharacterer vare 23 *Laudabiles* (deriblandt een med *Egregie*), 34 Haud illaud. og 8 *Non contemn.* Men da af disse 65 Characterer 8 gaves til Saabanne, som toge Examen om, blev Candidaternes Antal kun forøget med 57, som er 6 mindre end forrige Aar.

C. Examen artium i October 1831.

Til den skriftlige Prøve vare anmeldte 191. Deels ved Sygdom deels ved Afviisning sank dette Tal ned til 170, som fremstillede sig til mundtlig Examen. Af disse bleve to rejicerede, een forlod Examen og 167 indskreves som academiske Borgere, nemlig 3 som publico encomio ornati, 104 som Laudabiles, 59 Haud illaudabiles og 1 Non contemnendus. De 3 Indfaldte vare:

1. F. E. E. Dahlstrøm, dimitteret fra Roeskilde Cathedralsskole.
2. D. J. Briz, dimitteret fra Aalborg Cathedralsskole.
3. J. J. C. Krarup, dimitteret af sin Broder, Cand. Theol. E. C. Krarup.

E. Sk. I Juleferierne affholdtes Examen med 2 Dimissis, som i October vare syge, hvoraf een erkjendtes Laudabiles og een Haud illaudabiles.

D. Promotioner i Aaret 1831.

Den 4de Marts forsvarede Cand. Medicinæ et Chirurgiæ Hr. F. E. Haugsted sin af det medicinske Facultet antagne Dissertation for Licentiatgraden, og erholdt derefter denne Grad i bemeldte Facultet.

Den 28de Marts forsvarede Cand. Philosophiæ Hr. H. W. Wælschow sin af det filosofiske Facultet

antagne Dissertation for Magistergraden, og erholdt derefter denne Grad. Magister Bælschow opholder sig nu i Rom.

Den 24de Sepbr. forsvarede Cand. Theologiæ Hr. Emil Th. Clausen sin af det theologiske Facultet antagne Dissertation for Licentiatgraden: *De Synesio Philosopho, Libyæ Pentapoleos Metrópolita*, og erholdt derefter denne Grad i bemeldte Facultet.

VII.

Fra Udgiveren til Medarbejderne og Læserne
af Nytt theologisk Bibliothek.

Undertegnede vilde nødig, at den Tak, han føler sig forpligtet til at fremsføre ved Slutningen af dette Bind, skulde være Afkædsord enten til hans Medarbejdere eller til Bibliothekets Holdere. Begge Classer have ved deres Yndest og Medvirkning til dette Tidsskrifts Bestaaen i tvende Decennier vaakt hos ham det glade Haab, at hans nye Tidsskrift for Kirke og Theologie (som anmeldtes i forrige Bind, og hvoraf første Deel allerede er under Pressen) vil komme i de samme Hænder, som saa velvilligen have deels ved Bidrag prydet, deels ved Abonnement understøttet Theologisk Bibliothek. Udgiveren er sig bevidst, at have med samme Iver arbeidet paa dette 40de Bind, som paa det første; og for at opfylde sine Læseres retfærdige Fordringer, end ikke skyet det mechaniske Arbeide, som det hofølgende Registers Udarbeidelse har kostet. Dette var allerede færdigt, da een af Bibliothekets Holdere, Hr. Pastor Drejer paa Langeland, var saa god at sende mig et efter en

noget forskjellig Plan udarbejdet Register, for hvilken Gudhed jeg, skjøndt den ikke kom mig til Nytte, lige- fuldt skylder denne min Ven offentlig Taksigelse.

Jeg havde ventet at dette Bind skulde have forladt Pressen i December Maaned 1831. Det har været usædvanlig længe i Trykken, hvilket jeg ogsaa bør an- mærke for Hr. Pastor Lic. Theol. Brammers Skyld, i hvis Afhandling findes Spor til, at den er skreven for nogen Tid siden (den blev indsendt til mig i April 1831). Det nye Tidsskrift vil, ifølge min Forlæggers Lovte, udkomme nøiagtigt hvert Halvaar, saalænge Gud giver Helsen og Publicum viser Yndest derfor. Det første Bind vil, saasnart det udkommer, blive tilstillet saavel de nye Subscribenter (forsaavidt Planerne med deres Navne ere indkomne) som de gamle Holdere af theologisk Bibliothek (hvilke dog naturligviis ere berettigede til at sende det tilbage, hvis de saa behage). Hvo der endnu har paategnede Planer til Tidsskriftet for Kirke og Theologie, ombedes at indsende dem jo før jo hellere enten til Undertegnede, eller til Forlæggeren, Hr. Major, Hof- og Universitetsbogtrykker A. Seidelin.

Endeligen beder jeg undskyldt, at der i nærværende Bind ei blev Plads til den sædvanlige Literatur-Artikel. Jeg lod fra Bindets Midte Alt trykke med mindre Skrift (som Læseren vil have bemærket) for at faae Plads deels til denne Artikel, deels til Registeret. Hvad det sidste angaaer — som var Hovedsagen — da lykkedes det; men Literaturen maatte jeg holde tilbage. Dog skal Læ- seren ei længe vente derpaa; thi om et Fjerdingaar haar- ber jeg allerede at kunne omsende første Bind af den

nye Række, for hvilken jeg nu ubbeder mig samme venslige Modtagelse og samme beredvillige Understøttelse, som jeg i 20 Aar har været saa lykkelig at erfare for det theologiske Bibliothek.

Jeg arbejder i den Fortrøstning, at hverken mine retsindige Landsmænds Agtelse, eller Betsignelsen ovenfra vil udeblive, naar jeg kun selv efterkommer mine Pligter, naar jeg vandrer i Troens, lever i Haabets og virker i Sjerlighedens Aand. Dertil ville den Algode fremdeles give Lyst og Kraft!

Kjøbenhavn, den 27de Januar 1832.

J. Møller.

VIII.

Sag- og Navn-Register over Indholdet af
Nyt theologisk Bibliothek 1—20de Bind.

Forfattet af

Udgiveren.

(Romertallet viser i hvilket Bind, og det arabiske Ciffer
paa hvilken Side Noget skal søges).

Åabenbaringen, om dens Forhold til Fornuften.
VII, 5. VII, 240.

(Johannis) Åabenbaring, bedømt af Dr. Bleek.
III, 126.

Åagaard, Provst og Sognepræst i Ågerskov.

Et Par Ord til Mægling imellem Fornuft og Troe.
XVIII, 1.

Om det Onde i Verden. XX, 171.

Academiske Grader, ved Kjøbenhavns Universitet, ny
Forordning derom. VII, 330.

Accommodation, hvorvidt den findes i det N. Test.
XIII, 270.

Adler, General; Superintendent, om hans Prædikener.
XX, 280.

Agier, en fransk Jurist, commenterer over Apocalypsis.
IX, 205.

Alliance, den hellige. Om den. I, 108.

Almuestkolevæsenet, om det franske. IX, 208; i **Almindelighed.** XVIII, 74.

Ammon, C. S., Dr. Theol. og Overhofprædikant i Dresden.

Om hans Magazin for christelige Prædikanter. II, 362.

Om den kantiske Philosophies skadelige Indflydelse paa Moraliteten. XII, 125.

Ansægtelser, aandelige. Om dem af Pastor Lütken.
I, 223.

Anshar, Nordens Apostel; om hans Dagbog, efter: søgt paa ny af Dr. Estrup. IV, 1. Om den store Jubelfest til hans Erindring i Danmark 1826. IX, 340. Om Anshars Fortienester af Jens Møller. X, 57.

Apokrypherne, det Gl. Testis. Om deres Værdie og Forsøget paa at ubelukke dem af Bibelen. XV, 53. Hvorledes deres Uddeling kan forsvares fra den protestantiske Standpunkt. *ibid.* 68.

Armenierne, om dem og deres Religion. V, 251.

Armenisk Haandskrift med apocryphiske Breve af Paulus. V, 61.

Arndt, Professor i Bonn, om hans Geist der Zeit.
IV, 304.

Aucher, Dr., lærd armenisk Mundt. Om hans Arbeider. V, 65.

Augsborgske Troesbekjendelse, om dens forbindende Kraft. I, 353. Dens vanskeligste Artikler, om de udøbte Børns Salighed og om Helvedsstraffenes Evighed, oplyste og forsvarede af Provst Tryde. X, 232. Om den Bægt, som Danske Lov lægger paa Confessio invariata, XII, 205.

Augustinus, Kirkefaderen, anbefaler Classikernes Læsning. X, 75. lærer bestemt Sjælens Immortalitet. XIV, 194.

Autoritetstro, om den. VII, 240.

B.

Baco, engelsk Philosoph, anbefaler tre Midler imod Bøllyst. XIV, 174.

Baden, Dr. G. L., dømmes for et Skrift imod Religionen. VII, 182. Hans Dom om Biskop Bagger gjendreven. XVI, 170.

Bagger, Hans, Biskop i Sjælland, hans Charakter retsfærdiggjort af Udgiveren. XVI, 133.

Balle, N. L., Biskop. Bidrag til hans Levnetsbeskrivelse. III, 62. Hans Mindesmærke. IV, 387. Om hans Prædikener. XX, 278.

Bastholm, Chr., Dr. Theol. Hans Mindesmærke. IV, 390. Om hans homiletiske Fortjenester. XX, 273.

Bastholm, G., Præst i Slagelse, anbefaler Naturvidenskabens til at læres i Skolerne, istedenfor de gamle Sprog. X, 132.

Berlinsk Psalmebog (nyeste) om den. XVII, 370.

Bestedenhed, Forskjellen imellem den og Ydmyghed. III, 78.

Bernstorff, Grev S. E., hans Forhold til Dr. Cramer. III, 6. 12.

— Grev Christian, preussisk Statsminister, anklager de tydske Universiteter. I, 115.

Bibelen, om den som Læsebog i Skolerne (af Mosche). VIII, 1.

Bibellæsoning, om dens Forhold til Prædiken. VIII, 27.
Om den i Skolerne. VIII, 11.

Bibelsk Prædiken. VII, 83. XII, 84.

— Archæologie, af Dr. Gesenius. V, 32.

Bibelfortolknings Elementer, hvilke de ere. VIII, 138.

Bibeloversættelser, Anmeldelse af J. og N. Møllers ny Oversættelse af det Gl. Testis. poetiske og prophetiske Bøger. XI, 370.

— Bidrag til den danske Bibels Historie af J. Møller. XVI, 253.

Bibelselskaber, Leo XII's Circulaire derimod. VII, 170.
Deres Virksomhed. VII, 162. 173. XVIII, 57.

Biester, Udgiver af det Berlinske Maanedsskrift. Om hans uægte Sandhedskjerlighed. XI, 281.

Biographier: Bidrag til Dr. de Wettes. I, 92.

Rieu's. II, 273. Dr. J. A. Cramers. III, 3.

Dr. Peder Holms. III, 37. Bidrag til Dr.

N. E. Valles. III, 62. De fire Slægtningers

af Navnet Hermes. VI, 259. Biskop Herbs's.

VIII, 39. Biskop Gregoires. ibid. 71. Biskop

O. Fabricius. IX, 314. Pastor Lassens.

ibid. 332. Dr. Knapps. X, 47. Dr. Bas-

ters. XV, 315. Dr. Stäublins. XV, 303.

- Herders. XII, 1. XVII, 156. Confessionarius
 Liebenbergs. XV, 321. Lavaters. XVI,
 105. Biskop Bagger's. XVI, 133. Bidrag
 til Biskop Reginald Hebers. XVI, 50. Dr.
 Cl. Buchanans. *ibid.* 33. Dr. Jer. F.
 Neuf. XVII, 84. Dr. Hef. *ibid.* 166. Bi-
 skop Münters. XVIII, 125 og 340. Prof.
 C. F. Hornemans. *ibid.* 334. Biskop Møn-
 sters. *ibid.* 357. Biskop Birchs. *ibid.* 331.
 Biskop Blochs. *ibid.* 350. Prof. Odmanns.
ibid. 322. Prof. Worms. XIX, 44.
- Biskopper, de danske. Deres Hyrdebrev vedkommende
 Confessio Augustana. I. 362. Om det kan til-
 lægges authentisk Gyldighed i Lovfortolkningen?
 XII, 196.
- Birch, And., Biskop. Hans Levnet. XVIII, 331.
- Bleek, Dr. og Professor Theol., først i Berlin, nu i
 Bonn. Bidrag til Critik over Joh. Aabenbaring.
 III, 126.
- Blicher, N., forhenværende Sognepræst i Randlev.
 Breviarium Christologiæ, elegis latinis eluc-
 bratum. II, 266. Hans Indvendinger imod
 den reviderede Overs. af det Nye T. gjendrevne.
 XV, 2.
- Bloch, Jens, Biskop i Viborg.
 Hans Levnet. XVIII, 350.
- Bloch, S. N. J., Professor og Rector i Roeskilde.
 Tvende Breve til Prof. J. Møller i Anledning af
 Dennes Ytringer om Religionsunderviisning og
 Disciplinen i de lærde Skoler. XIII, 18.

Bockshammer, Gust. Ferd., tydsk Præst, Kræver
et ypperligt Bærf om den menneskelige Frihed.
XIV, 116.

Boisen, P. O., Biskop.

Om hans Prædikener. XX, 287.

Brammer, Lic. Theol., Præst i Snebsted og Semis-
nariiforstander.

Mindetale over Hans Egede. VI, 65.

Om de saakaldte Johannes Christne. XX, 1.

Brandt, Sognepræst i Gamtofte.

Prøver af nye Psalmer. VII, 151.

Bretschneider, Carl Gtl., Dr. Theol.

Hans Angreb paa de Johanneiske Skrifter's Værdighed
gjendrevet. V, 272.

Han forsvarer den tydske Theologie imod Engländeren
Rose. XV, 166.

Breviarium Christologiæ. Autore *N. Blicher.*
II, 266.

Brochmann, Jesper, Biskop.

Om hans Postil. XX, 258.

Brolund, S. A., Sognepræst, anpriser Rationalis-
men. XIV, 350, men modsiges af Udgiveren.
ibid. 353; og gjendrives af Lic. Rørdam.
XVIII, 198.

Brun, Johan Nordal, Biskop i Bergen.

Om hans geistlige Bektalenhed. XX, 291.

Brunsvig (Hertug Carl Wilh. Ferdinand af) en Elev
af Jerusalem. III, 122.

Brøndsted, P. O., Prof. og Geh. Legationsraad, en
Discipel af O. Worm. XIX, 57.

Nyt theol. Bibl. 20 Bd.

3

- Buller af Leo X. om at opkjøbe Codices. IV, 42.
- Burges, Thomas, engelsk Biskop, forsvarede *Agthe-*
den af 1 Joh. 5, 7. men gjendrives af J. Müller.
XV, 27.
- Burscheshab ved de tyske Universiteter. I, 103.
- Busck, G., Sognepræst i Biergbye.
Er Læren om Christi Guddom en Fundamental-
artikel i Christendommen? IX, 222.
- Buxton, Parlamentslem, skriver om Fængseltugtens
Forbedring. IV, 346.
- Bønner, dens Afsættelse mislignende af Kantianerne.
XII, 17.

C.

- Calcutta, om Bigtigheden af det der stiftede Biske-
dømme. XVI, 1.
- Candidater, de theologiske, i Aarene 1814—1822.
III, 243. i A. 1823. V, 264. i A. 1824. VII,
319. i A. 1825. IX, 305. i A. 1826. XI, 215.
i A. 1827. XIII, 367. i A. 1828. XV, 355.
i A. 1829. XVI, 369. i A. 1830. XVIII, 376.
i A. 1831. XX, 333.
- Chinesernes Forventninger om Messias. XIV, 218.
og XVII, 358.
- Cholerasotten, betragtet fra den religiøse Synspunkt.
XX, 307.
- Christensen, S. C., Sognepræst til Næsen i Jylland.
Bibelske Psalmer. XIII, 1.
Om Bigtigheden af Philosophiens Studium for den
christelige Theolog. XVIII, 253.
- Christodulos, en græsk Dogmatiker, om ham. V, 242.

Christologie, i latinske Vers. II, 266.

Christus Forsoneren. Et Brudstykke af De Wette.
I, 181.

Claudius, Biskop af Turin. Prøver af hans udbgivne
Skrifter ved Dr. K u b e l b a c h. VI, 316.

Clausen, S. G., Stiftsprovst.

Berigtigelse af den berlinske Kirketidendes Beskyldning
ger imod ham. XV, 193.

Om hans Prædikener. XX, 286.

Clausen, Genr. Lic., Dr. og Prof. i Theologien.

— Oratio, quam in Lectoratu Theologiæ adeptus
dixit. I, 1.

— Kritik og Fremstilling af Underbegrebet. I, 14. Hans
Apologie for denne Afhandling. VI, 37.

— Bemærkninger om den katholske Gudsdyrkelses Bør-
sen og Værd. VIII, 270.

— Sendebrev til Stiftsprovst N. Røller om Rationa-
lismen. X, 257.

— Andet Sendebrev til Samme. XII, 320.

— Erklæring til Provst Engelbreth. XIII, 343.

— Sendebrev til Udgiveren, hvori han fratægger sig at
ynde Rationalismen. XVI, 280.

— Fortsatte Bemærkninger om Brugens af Ordene
Supernaturalister og Rationalister. XVII, 377.

— Universitates optima ecclesiae evang. praxidia.
XVIII, 170.

— Bemærkninger i Anledning af Provst Trydes Op-
trængen om vor Liturgi. XVIII, 301.

Classiker. Om deres Ufadelighed for Ungdommens
Tro og Sæder, af Thiersch. X, 159.

- Om deres fortjente Forrang i vore lærde Skoler, af
J. Møller. X, 120.
- Clemens, Alexandrinus**, om psykiske og pneumatiske
Mennesker. XIV, 203.
- Sjælnet imellem Gnostikerne og de eenfoldige Christne.
ibid.
- Cohélet**, oversat med Anm. af Provst Engelbrecht.
XIII, 171.
- Concordat**, det franske med Pius VII. af 1801.
IX, 119. Det af 1817 (i en modsat Aand).
VIII, 207.
- Confutius** har en Aelse om Christi Komme. XIV,
218.
- Confession**, see Augsburgske Troesbekjendelse.
- Constant, Benjamin**. Om hans Skrifter. IX, 206.
- Corinthier**, om de apocryphiske Breve imellem dem og
og Apostelen Paulus. V, 59.
- Pauli 2 Cor. oversat af N. Møller. XVII, 283.
- Coussin**, fransk Philosoph, hans Lære om Friheden.
XIV, 136.
- Cramer, J. A.**, Professor Theologiæ og Canzler.
— Hans Biographie. III, 3.
— Sammenligning imellem Overtroe og Fritænkerie.
XX, 141.
— Om hans Prædikener. XX, 272.
- Cyrillus**, en græsk Theolog, forsvarer den østerlandske
Geistlighed. V, 226.
- (Den sammesteds omtalte Patriarch af Constantinopel
heer i daglig Tale Gregorius og er forskjellig
fra Cyrillus).

Calibat, den katolske Geistlighed. Stadrige Følger deraf. III, 139.

D.

- Dampe, Dr. Philos.** Om hans Angreb paa den Augsburgske Confession. I, 355.
- Danmarks Underviisningsanstalter,** see **Universtet** og **Skolevæsen.**
- Davids 12te og 22de Psalm**e oversat af **Stochholm.** I, 215. 218. De fem første Psalmer ved **Samme.** IV, 275.
- Degerando, fransk Philosoph.** Om ham. IX, 207. 211.
- Deichmann, B., Biskop.** Om ham som **Taler.** XX, 266.
- Disciplin ved Universteterne,** hvorledes den bør være bestaaende. X, 179. Om **Disciplinen** i de lærde **Skoler,** af **Bloch.** XIII, 18. Af **J. Møller.** XIII, 89.
- Doctorgraden.** Nye Forordning derom. VII, 330.
- Doctorværdigheden,** om dens **Vigtighed** i vore **Dage** med **Hensyn** til **Kirken.** X, 57.
- Doctrinaire,** et **Partie** oplyste **Mænd** i **Franckerig.** IX, 192.
- Dogmatik,** om **Twestens.** XI, 113. Denne **Videnskab**s **Vigtighed** miskjendt af **Mange,** men af **Herder** forsvaret. XII, 81. **Jødisk Dogmatik** af **Dr. Wolff.** XVII, 67. **Dogmatiske Artikler,** see under **Navnene:** **Uagaard, Busch, Clausen, Engelbreth, Jøgtmann, Gieseler,**

Sarver, J. Müller, K. Müller, Rudelbach, Schleiermacher, Seerup, Steffens, Tryde.
Duval, om den catholske Geistligheds Coelibat. III, 139.

E.

- Eed, om den danske Geistligheds paa de symboliske Bøger. I, 337. Edm gaaer paa Beren, ikke paa Troen, skjøndt denne forudsættes. XII, 194.**
- Erens Hellighed, om den af O. Worm. XIX, 170.**
- Egede, Hans. Mindetale over ham af Pastor Brammer. VI, 65.**
- Encontre, fransk. Præst i Montauban. IX, 214. (Kaldes ved en Trykfeil Encentre).**
- Engelbreth, Konfessorialraad og Provst i Lyderstov. (Jonf. Prof. Clausens Indsigelser imod hans Bog: Luthers Forsvar. X, 260). Hans Svar derpaa. XII, 233. Cohæret, oversat med Anmærkninger. XIII, 171.**
- Engelske Theologers Anseelse i Danmark under Christian V. XX, 261.**
- Esaias, Propheten, oversat med Anmærkninger af Dr. N. Møller. II, 1. Brudstykker, metrisk oversatte af Amtsprøfst Stockholm. I, 211.**
- Estrop, S. S. J., Professor og Director for Sorøe Academie.**
- Symbolæ criticæ ad illustrandos locos nonnullos historiæ ecclesiasticæ septentrionalis. IV, 1. Af hans Breve fra Udlandet. IX, 158.**
- Evangeliernes Sammenligning. Bemærkninger derover. I, 51.**

Evangelisk Kirketidende, dens Domme om de danske Theologer berigtigede. XV, 191.

Ewald, Enevold, fritages af Kong Christian VI. for at sidde i Skriftestolen. II, 318.

F.

Faber, Nic., Dr. Philos. og Theol., Stiftsprovst i Odense.

I hvilket Forhold bør Bibellæsning fremtræde til Prædiken. VIII, 27. Om hans Læser. XX, 299.

Fabricius, Otto, Biskop.

Hans Biographie af J. Müller. VIII, 313.

Falk, J. D., Legationsraad.

Om det af ham stiftede Selskab for hjælpeløse Børn og hans Opdragelsesgrundføringer. II, 243. og VIII, 174.

Falskhed, om Begrebet deraf. XIII, 289.

Fellenbergiske Opdragelsesanstalter, om dem. XVIII, 67.

Fenger, Ferd., Lic. Theol., oversætter Tertullian om Taalmod. XVI, 63.

Fichte, tydsk Philosoph, bedømmer sin Tid strengt. IV, 320.

Declamerer i Jena imod Christendommen. XII, 124.

Flemmer, C. G., Sognepræst i Alsted.

Latinsk Afstedtale til Biskop Münster. XVII, 176.

Fogtmann, Ll., Dr. og Prof. i Theologien, Biskop i Ribe.

— Hans Mirakeltheorie bedømt af Dr. Clausen. I, 46.

- Jogtmann, L.**, Om det rationalistiske Princip's Forhold til Christendommen. X, 297.
- Om hans Bearbejdelse af Bockshammers Bog om Friheden. XIV, 116.
- Bemærkninger i Anledning af Rudelbach's Recension af Dr. P. E. Müllers Dogmatik. XIV, 241.
- Bemærkninger om nogle liturgiske Formularer. XVI, 239.
- Sorbrydere**, deres Antal i nyere Tider. IV, 326.
- Sorlystelser**, om Præstens Forhold til disse. VII, 63.
- Sorbundsforsamlingen i Frankfurt**. Om dens Beslutninger af 20 Sept. 1819. I, 115.
- Stranferig**; om dets kirkelige Forhold til Paven i nyere Tider. VIII, 186.
- Om Religionsvæsenets og Theologiens Tilstand der. IX, 92.
- Strayssinow**, under Carl X. Cultusminister i Brandenburg, om hans Virken. IX, 203.
- Frederik I.**, tydsk Keiser; hans Brev til Erkebiskop Hartvig af Bremen. IV, 23.
- Strihedsbegrebet**, filosofisk og lingvistisk betragtet. XIV, 117.
- Strimurerne**, Aphorismer om dem. III, 109. Her berøres, at Ordenen skulde handle aabenbart. XII, 33.
- Stry, Madame**, forbedrer Fangerne i Newgate. IV, 348.
- Strykterne**, hvorledes de bindes til Folket ved at beføre dre Oplysning. V, 1.
- Strængoler**, Selskaber til deres Forbedring. IV, 342.
- Sølselsens Bigtighed**. VII, 244. XII, 113.

- Samlte Testament.** Om Nødvendigheden af en ny dansk Oversættelse deraf. IX, 1.
- Om Oversættelse af dets poetiske og prophetiske Bøger bebudet. XI, 370.
- Om dets Apokrypher af J. Møller. XV, 53.
- Garve**, tydsk Philosoph, hans Dom om den kantiske Philosophie. XII, 114.
- Gaultier**, fransk Abbed. Om hans Fortjenester. IX, 214.
- Gehren**, v., tydsk Præst, roser theologisk Bibliotek i een Literaturtidende, og badler det i en anden. V, 347.
- Geistligheden**, om dens Forpligtelse til at lære efter symbolske Bøger. I, 353. XII, 162.
- Genf**, om de nyeste Religionsstridigheder der. XIV, 135.
- Gennadius**, Kirkefaderen, lærer bestemt, at Mennesket har kun een Sjæl. XIV, 194.
- Gesenius**, W., Professor Theol. i Halle. Om bibelsk Archæologie. V, 32.
- Hans Fortjenester af den hebraiske Literatur. XII, 383—84.
- Glofeler**, J. C. L., Dr. og Prof. Theol. før i Bonn, nu i Göttingen.
- Bevis for at den lutherske og reformerte Kirkes Union er grundet i begge Kirkers Grundsatninger. IV, 75.
- Hans Kirkehistorie anbefalet. XIII, 391.
- Glæde, hvorvidt bør Mennesket attraae den? XI, 289.

Grundtvig, Nic. S. Sev., Præst.

Om hans Strid med Professor Clausen, af Pastor
Seerup. XI, 321.

Om hans Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige.
XII, 186.

Om hans Fortjenester og hans Forhold til den danske
Geistlighed, af J. Møller. XV, 232.

Hans Mening om det apostoliske Symbolum beskrevet
af J. Stochholm. XX, 199.

Om hans Prædikener. XX, 296.

Brækkere, om deres Hjensføde i vor Tid. V, 163.

En Solter for dem under Christian VI. See
XVII, 361.

Erarbejdet, Cancellieraad, om hans efterladte theol.
Manuscripter. XIV, 353.

Guldberg, O. S., Geheimeraad, høit agtet af O.
Worm. XIX, 48. 115.

Gustfeld, Provst. Nekrolog om ham. VIII, 323.

Om hans Prædikener. XX, 288.

Görres, tydsk Professor, om ham og hans Skrifter.
I, 100. 113.

Hæthe, tydsk Digter, hans Forhold til Herder. XII, 36.

Wisdomt af sin Plagiarius Schück. XIV, 145.

Höftingen, detts Universitet erklæret 1818 i Ban af
de udvandrede Studenter. I, 107. Befindes langt

under detts Rygte af Pastor Nieu. II, 277.

Det tilbyder Herder to Gange et Professorat.
XII, 69.

S.

Sabesfinierne, om deres Kirkeforfatning. V, 251.

- Sainbund**, det Gøttingſke, opbrænder 1773. **Witlands**
comiſſe Fortællinger. I, 106.
- Samann**, om hans Skrifter og Venſkab med Herder.
XII, 18.
- Sammer**, Joſ. v., Orientaliſten; om hans *Gefchichte*
des Byzantinifchen Reiches. XII, 394.
- Sarder**, J., Provſt og Sognepræſt.
Hvad er værſt, Overtroe eller Bantroe? underſøgt.
II, 171.
- Sarmoniſt Fremſtilling af Jeſu evangeliſke Hiſtorie**.
I, 80.
- Sarms**, C., Paſtor, om hans *Scrib* med *Bischof*.
VII, 179. Hans *Catechiſationer*. VII, 107.
- Seber**, Reginald, Biſkop i Calcutta.
Om hans Fortjenefter. XVI, 49.
- Sedenſke Skribenter**, Frygt for dem ei grundet. X,
151.
- Selighedsbegrebet** underſøgt. XIV, 158.
- Selvedſtraffene**, om deres Evighed. X, 250.
- Semmiſſen**, Niels, Profeſſor Theologiae.
Om hans homiletiske Skrifter. XX, 253.
- Semſen**, J. T., Profeſſor Theologie i Gøttingen.
Forſvar for de Johanneiſke Skrifters *Weghed*. V,
272.
- Senhøfer**, tydſk Præſt.
Om hans Overgang til den evangeliſke Kirke. V, 92.
Jevnf. VIII, 350.
- Senke**, Dr. Theol., Frimureriets Hiſtorie. III, 113.
- Serder**, Joh. Gtfrd. *Windeſkrift* over ham af J.
Waller. XII, 1. Tillæg. XVII, 456.

- Sermos.** Biographier over fire Theologer af dette Navn. VI, 259.
- Sermias**, om hans Værk imod Philosopherne. XV, 96.
- Sermoneik**, om Elementerne af sand Bibelfortolkning. VIII, 138.
- Seroleb**, P., Biskop.
Om hans Prædikener. XX, 269.
- Serg**, J. M., Biskop i Ribe.
Hans Tale ved Rector Fibigers Indsættelse. VI, 15.
Hans Biographie af J. Møller. IX, 39.
Om hans Prædikener. XX, 302.
- Heterodoxie**, om den. VII, 49. Herder falskelig anslaget derfor. XII, 138.
- Seß**, Antistes i Zürich. Hans Minde. XVII, 166.
- Seyne**, den store Philolog, søger at drage Herder til Gættingen. XII, 69.
Beundres af O. Worm. XIX, 145.
- Sjemmedaab**. Forslag til dens opbyggelige Indretning. II, 339.
- Sieronymus**, Kirkesaderen, advarer imod hedenske Skrifters Læsning paa Grund af en Drøm. X, 153.
- Sjort**, Biskop i Ribe. Hans Nekrolog. VIII, 313.
- Sjort**, Professor i Sorø, forsvarer Frihedsbegrebet imod Hovig. XIV, 140.
- Sistorien**, om dens religiøse Behandling. XIII, 131.
- Sohlenberg**, M. S., Dr. og Professor i Theologien.
Oratio in munere Lectoris Theologiæ adeundo dicta. XI, 241.

- Holberg, L.** Er hans Selvbekjendelse om Dobbeltthed i hans Stil og Charakter grundet? XI, 284.
- Holm, A. K.**, Provst ved Holmen.
Om den Magt i Talem, en christelig Lærer skal stræbe efter. XVI, 1.
- Holm, J.**, Lic. Theol. og Præst til Holsteenberg.
Beretning om den protestantisske theologiske Lærestiftelse i Wien. V, 118.
Efterretninger om Port royal des champs. VII, 114. Om hans Prædikener. XX, 297.
- Holst, P. C.**, pietistisk Præst, fritages af Kong Christian VI. for at sidde i Skriftestolen. II, 316. affattes. *ibid.* 315.
- Horneman, C. J.**, Dr. og Professor Theologiae.
Hans Embedsjubilæum. XI, 69 og 101.
Hans Levnet. XVIII, 334.
- Holsteen, Hertugdømmet**, om Religiositeten der. VIII, 341. Om Jubelfesten. IX, 358. Holsteen roeft af Jacobi og Herder. XII, 82.
- Hornslyd**, pastor emeritus. Om hans Fortjenester. XV, 196.
- Homiletik**, om den. VII, 76. Efter Herder. XII, 82.
- Hovmod**, om Forskjellen imellem Hovmod og Stolthed. III, 78.
- Howard, John**, om hans Fortjenester af Fængslerne. IV, 342.
- Hug, J. L.**, Dr. og Prof. Theol. i Freiburg.
Forsvar for Egtheden af de to første Cap. i Matthæus og for deres Overensstemmelse med Lucas. IV, 49.
- Hyrdebrev**, see Biskopper.

J.

- Jacobi, J. S.**, tydsk Philosoph, i Opposition til Kant. XII, 112.
- Jacobiter**, om deres Kirke. V, 250.
- Jansenisme**, Bidrag til dens Historie. VII, 114.
- Janson, Sector Fred.**, Biskop i Aarhus.
Hans Gravskrift af O. Worm. XIX, 117.
- Idealismen**, om den. VII, 221.
- Jean Poul**, see Richter.
- Jerusalem**, tydsk Theolog, gav efter som Prindsseopdrager. III, 142.
- Jesperfen, Peder**, Kongl. Confessionarius, om ham som geistlig Taler. XX, 263.
- Jesuitter**, om deres Foretagender i Skandinavien mod Enden af 17de Aarhundrede. IV, 36. Jevns. Art. Frankrig og Italien.
- Johannes's Evangelium**, dets Ægthed forsvaret. V, 273.
- Johannis Christne**, om dem af Licent. Drammer. XX, 1.
- Johannsen, Dr. Theol.** og Sognepræst til Petri Menighed, om hans af Rahbek oversatte Prædikener. XX, 305.
- Jrenæus**, om han foretrak Dichotomien af den menneskelige Natur. XIV, 186.
- Italien**, om dets nyeste literære og kirkelige Væsen. VIII, 184.
- Juridisk Embeds-Examen**, taget ved Københavns Universitet, af hvor mange i Aarene 1814—1822. III, 286.

Justinus Martyr, angiver en Daabeformular. XX, 216.

Jzarn, J., hans Værk om Undervisningsvæsenet i i Frankrig. IX, 189.

R.

Katechisere:Kunst, om den. VII, 101. XIV, 41.

Kant, Immanuel, om hans Moralsystem. VII, 242.

Hans Forhold til Herder. XII, 15. 97. 107.

Kantianer, om dem. XII, 124. Deres Theorie om Sandhed prøvet. XIII, 274.

Kiel, dets Universitets Ophjælpning under Cenzler Cramer. III, 31.

Udtag af dets Krønike. IV, 245. XI, 203. XIII, 366.

Kjerlighed, Præsten som Mønster derpaa. VII, 11.

Dens Sammenhæng med Villighed. XIII, 292.

Kirker, Opbyggelsen af nye. XVII, 363.

Kirke-daab, om den sammenlignet med Hjemmedaab af Olivarius. II, 325.

Kirkegang, Barnemødet, anbefalet af Pastor Olivarius. II, 325.

Kirkehistoriske Meddelelser, see under Navnene: Estrup, J. Holm, J. Møller.

Kirkehistorie, om dens Bigtighed for praktiske Religionstærkere af Niemeyer. XI, 1. Junf. Mønster. XIV, 1. og J. Møller. XIV, 64.

Kleferot, om den danske af A. S. Ørsted. XII, 159.

Kirketugt, Krang hos Scavone. V, 232. Om det er tjenligt at gjenindsføre den hos os. XII, 178.

Kjøbenhavns Skole, see Universitet.

Klassiker, see Classifier.

Knapp, Dr. Georg Chr., hans Minde af J. Waller. X, 47.

Korai, Dr., hans politiske Formaninger til Grækerne. V, 206. Hans Forslag angaaende den græske Geistlighed. V, 257.

Korinthiernes (apocryphiske) Brev til Apostelen Paulus. V, 67.

Kogebue, om det paa ham begaaede Enigmord. I, 159. VI, 200.

Kopterne, om deres Kirke. V, 251

Kurz, Benjamin, luthersk Præst, besøger Danmark for at samle Bidrag til et Præste-Seminarium i Nord-Amerika. X, 361.

Kydsfæd, hvorledes kaldes de forrige Tiders tilbage? IV, 362.

Königsberg, om dets Universitet i Kant's Tid. XII, 2

Laborde, fransk Greve. Om hans Jær for Skolevesenet. IX, 211.

Lactantius, om Sjelens Udsædlighed. XIV, 191. Skriver det første Forsøg til en Physicotheologie. ibid. 190.

Las Casas, spansk Præst, den uskyldige Ophavsmand til Negerhandelen. VII, 269.

Las Cases, fransk Greve. Om, og af hans Brev: Mémorial de St. Helene. IX, 114.

Lassen, Præst til Qvædnrup, hans Biographie af J. Waller. VIII, 332.

Lasteyrie, Greve. Om hans Andeel i den indbyrdes
Underviisning. IX, 211.

Laurentie, en uvidende Jesuiterven og Universitets-
director i Frankrig. IX, 204.

Lavater, forfulgt af den Berlinske Ellyve, men forsvaret
af sine berømte Samtidige og af J. Møller.
XVI, 105.

Leiermaalebøder; deres Affjæffelse har været skadelig
for Sædeligheden. IV, 363.

Leibbibliotheker, om dem. I, 248.

Lemming, Dr. Philos. (død i Spanien) om Theolo-
giens Tilstand i Frankrig Aar 1818. IX, 201.

Lesing, om ham og hans Skrifter. XII, 99.

Lea X. Tvende Buxer af ham om at opkjøbe Codices.
IV, 42.

Leo XII., fordømmer Bibelselskaberne. VII, 170.

Lilienthal, berømt Theolog, Herders Lærer. XII, 12.

Lippe; Schaumburg, Greve. Hans Forhold til
Herdet. XII, 47.

Liebenberg, Kongl. Confessionarius, om Hs. Kongl.
Høihed Prinds Frederiks Confirmation. X, 357.

Hans Biographie. XV, 321.

Om hans Taler. XX, 289.

Lindberg, Jac. Chr., Mag. Artium; om hans Bog:
Hvad er Christendom i Danmark? XII, 186.

Om hans Deeltagelse i den Clausen; Grundtvigske
Strid. XV, 255.

Hans Ytringer i Anledning af Cholera modtagne.
XX, 307.

Literatur for Theologer.	Nov 1821.	II, 343.
— — —	— 1822.	III, 290.
— — —	— 1823.	V, 332.
— — —	— 1824.	VII, 337.
— — —	— 1825.	IX, 317.
— — —	— 1826.	XI, 261.
— — —	— 1827.	XIII, 382.
— — —	— 1828.	XV, 339.
— — —	— 1829.	XVII, 343.

Liturgie, om den katholske. VIII, 270. **Om Førde**
dringer i den lutheriske. X, 326. XII, 136. **Se**
ellers Art.: Clausen, Jøgtmann, Olivarius,
Tryde.

Lissignol, fransk reformert Præst, tortig Skolelær.
 IX, 214. (Kaldes ved en Trykfeil **Lesignol**).

Lobkastning, dens Brug hos Grækerne og Romerne.
 VI, 127. hos Hebræerne. *ibid.* 147. hos de
 gamle Christne. 149. i Brødre-Menigheden. 158.

Lowth, hans Værk om den hebraiske Poesie sammen-
lignet med Herders. XII, 78.

Luden, S., Professor. Hans Historie om det tydske
Folk anmeldt. XVII, 16.

Ludvig XIV., under ham ingen sand Religiositet.
 IX, 153.

Ludvig XV., under ham Religionen foragtet. IX,
 154.

Ludvig XVI., en gudsfrygtig Konge. IX, 93. **Et.**
 97. 154.

Ludvig XVIII., om hans Regjering. IX, 148.
 188.

Luther, Dr. M., om hans Mindesmærke i Wittenburg. II, 375. VI, 204.

Commentar over hans theologiske Methodologie, af J. Møller. III, 155.

Hans Brev, udgivne af De Wette. VI, 1.

Om Indflydelsen af hans Personlighed. VI, 172.

Om hans Forfær af Engelbreth. X, 260. og XII, 233.

Lighed imellem Luther og Herder. XII, 157.

Lütken, O. D., Sognepræst til Næhrn i Sjælland.

De afflictionibus spiritualibus. I, 223.

Læsning, om Præstens. VII, 16. om Clasfikernes.

X, 120. om Romaners. XI, 300.

Løgn, Forskjel imellem den og Usandhed. XIII, 258.
M.

Maadehold, om denne Dyd. XII, 208. I Domme. XIII, 284.

Malan, reformeert Præst. Om hans Strid med den genfiske Geistlighed. III, 135.

Manuel, Mendoza, Beretning om hans Overgang til den evangeliske Kirke. III, 144.

Marezoll, Dr. Theol. tydsk Prædikant, om hans Prædikener. XX, 284.

Marsilius Sicinus, om Sjelens Udødelighed efter Platonikerne. XIV, 196.

Memorering, af Prædikener, hvorledes den erhverves. VII, 97.

Michaelis, Joh. David, om ham som academisk Lærer. IX, 65. Uvenskab imellem ham og Herder. XII, 60.

- Michaelis, Frid. N. M.* sal. (Præst i det Slesvigske)
 De Versione Pentateuchi Persica. IX, 15.
- Monrad, S. C.*, Præst i Mæhrn, hans Bog om
 Guinea anbefalet. VII, 271.
- Moldenhawer, Dr.* Theol. og Conferentsraad.
 Hans Metrolog. VIII, 331.
- Moralitet*, om Ranglerne ved vor Tid. IV, 319.
- Moralsystem*, om Dr. De Wettes. I, 172. Om
 Kantianernes. XII, 124.
- Morgensang*, i Skolerne, anbefalet. X, 115.
- Mosche*, Rector i Lübet. Om Bibelen som Læsebog i
 Skolerne. VIII, 1.
- Moses*. Om ham og hans Stiftelse, af Dr. De Wette.
 I, 186. Om hans Lovgivning af Dr. Umbreit.
 XII, 385.
- Mosin, Mag.*, anklager Dr. Neuß for Heterodorie.
 XVII, 120.
- Müller, J. Palludan*, Biskop i Aarhus. Om hans
 Prædikener. XX, 298.
- Müller, G. Ch.*, tydsk Præst, forsvaret Lovligheden
 af Grækernes Opstand. III, 300.
- Müller, Johannes*. Om hans Forhold til Herder.
 XII, 74. 132.
- Müller, Joh. Georg*, Prof. i Schaffhausen, besørger
 Udgaven af Herders Skrifter. XII, 74.
- Müller, P. C.*, Dr. og Professor i Theologien, Bis-
 kop i Sjælland.
- Om det Athanasianske Symbolums forbindende
 Kraft. I, 367.

- Müller, P. E.** Om de messianske Spaadomme i det
 Gl. Testam. IV, 99.
- Oratio habita ad solennia Domus Regiæ ce-
 lebranda. IV, 263.
- Beviis, at Justinus Martyr har kjendt vore fire
 Evangelier. V, 293.
- Oratio habita inter solennia Jubilæi Horne-
 manniani. XI, 101.
- Om hans Dogmatik af Dr. Fogtmann. XIV,
 241.
- Svar paa den berlinske Kirketidendes Beskyldninger
 imod ham, af J. Müller. XV, 203.
- Müller, T.**— Provst og Præst i Stege, snifter en of-
 ficiel Forklaring over de symboliske Bøgers Forplig-
 telse. I, 337.
- Münter, Jr.**, Biskop i Sjælland (J. Müllers latinske
 Sørgetale over ham. XVIII, 125) ansætter Rom's
 Aar 747 som Jesu Fødselsaar. IV, 65.
- Om hans Danmarks og Norges Kirkehistorie. V, 134.
- Om hans Africanske Kirkes Historie m. m. XVII. 8.
- Hans Nekrolog. XVIII, 340.
- Mynster, J. P.**, Dr. Theol., Rgl. Confessionarius.
 Af hans Prædikener. IV, 310. XIII, 114.
- Om hans Fortjenester, bedømte i den berlinske Kirke-
 tidende. XV, 195.
- Anmærkninger til Brevet til de Galater. XIX, 327.
- Om hans Indflydelse som Prædikant. XX, 293.
- Møller, S. U.**, Magister og Sognepræst til Rådsted.
- Svar paa Professor Clausens andet Sendebrev til
 Dr. N. Müller. XIII, 304.

Møller, G. U. Eregetiske Bidrag. XIX, 293.

Møller, J., Dr. og Professor i Theologien.

De Wettiana, nemlig:

Om Dr. De Wette, hans Affættelse m. m. I, 92.

Sands Enigmord paa Kogebue, og Dr. De

Wettes Erøstebrev til Sands Moder. I, 159.

Oplysninger om De Wettes Moralsystem. I, 172.

Om hans øvrige Skrifter. I, 197.

Om den danske Geistlighed's Forpligtelse med Hensyn til den Eed, som aflægges paa de symbolske Bøger. I, 337.

Bantroe værre end Overtroe, naar begge sammenlignes i lige Grader. II, 213.

Om det af Legationsraad Falk stiftede Selskab for hjælpeløse Børn, og hans Opdragelsesgrundsaetninger. II, 243.

Bidrag til Separatisternes Historie under Christian den Sjette. II, 313.

Kirkehistoriske Meddelelser. II, 364.

Bidrag til tre berømte Theologers, nemlig Canzler J. A. Eramers, Prof. Peder Holms og Biskop Valles, Levnetsbeskrivelser. III, 1.

Om Forskjellen imellem Ydmyghed og Beskedenhed, Hovmod og Stolthed. III, 78.

Aphorismer om Frimurerne. III, 109.

Commentar over Luthers Ord: Oratio, meditatio, tentatio faciunt Theologum. III, 155.

Bemærkninger om Forholdet imellem de skjønne Videnskaber's Studium og Religiøsitet, Protestantisme og Pastoralduelighed. III, 181.

J. Møller.

Bearbejdelse af Universitetets Krønike i A. 1814 til 1822. III, 228.

Udsigt over Religionsvæsenets og Theologiens Tilstand i de christelige Lande. Indledning og første Afsnit. III, 305.

De pressio et usu religiositatis in literis colendis. Oratio academica. IV, 214.

Af de sædrenelandske Universitetets Krønike. IV, 245.

Breve til en Provst om adskillige Geistligheden vedkommende Anliggender. 1—4 Brev. IV, 290-386. (See Pastoralsbreve).

Efterretning om Valles og Vastholms Gravminder. IV, 387.

De Universitate tanquam arctissimo inter principem populumque vinculo. Oratio academica. V, 1.

Om Corinthiernes (uægte) Brev til Apostelen Paulus og Pauli tredie Brev til Corinth, i Anledning af Pastor R in c's nyeste Undersøggelser angaaende disse Apokrypher. V, 59.

Sortegnelse over de Kjøbenhavnske Theologer lige fra Universitetets Stiftelse, med biographiske Binf og Oplysninger. V, 134.

Om Folkenes Palingenesie i Almindelighed, og om Grækernes i Særdeleshed. V, 163.

Udsigt over Religionsvæsenets og Theologiens nuværende Tilstand i den græske Kirke. V, 222.

Forsvar for de Johanneiske Skrifters Ægthed imod Dr. Bretschneider. Efter Dr. Hemsén. V, 272.

J. Møller.

Svar paa et Angreb i den Halliske Literatur-Tidende.
V, 347.

Om Menneskenes Tilbøielighed til at agte paa Bærster,
og især om den religiøse Brug af Lodkastning hos
Jordens berømteste Folkelag. VI, 118.

Om Prof. Steffens Bog om den falske Theologie.
VI, 253.

Raad til en ung Præst eller Pastoraltheologie in nuce.
VII, 1.

Kirkehistoriske Meddelelser. VII, 160.

Bemærkninger om Negrenes Forhold til Christenheden
og Christendommen; samt en historisk Udsigt over
Slavehandelen og dens Afslæffelse. VII, 267.

Om Elementerne af sand Bibelforvaltning. VIII, 138.

Fortset Esterretning om Legationsraad Falks Opdrags-
anstalt for fattige Børn. VII, 171.

Udsigt over Religionsvæsenets og Theologiens Til-
stand i Italien. VIII, 184; i Spanien og Por-
tugal. VIII, 280.

Nekrolog og Biographier over sex danske Theologer.
VIII, 313.

Kirkehistoriske Meddelelser. VIII, 341.

Biskop J. M. Herk's Biographie. IX, 39.

Biskop S. Gregoires Levnet. IX, 71.

Udsigt over Religionsvæsenets og Theologiens Til-
stand i Frankrig. IX, 92.

Om Betydningen af Jubelfesten 1826 (Anscharfs-
sten) og Forberedelserne til samme. IX, 340.

J. Møller.

Om Betænkkelighederne ved at optage Pølemiken i den evangeliske Kirke. X, 31.

Dr. S. Chr. Knapps Minde. X, 47.

De pretio et necessitate doctoratus in ecclesia aduka. X, 57.

Om Opdragelse til Religiositet i de lærde Skoler. X, 105.

De classiske Studiers Forrang i vore lærde Skoler, bedømt og besvaret imod tre nye Angreb. X, 120.

Om Universiteternes tredobbelte Bestemmelse, især om deres Indflydelse paa den sædelige Charakter. X, 172.

Om Literaturen, og især den nationale, som Dannelsesmiddel. X, 205.

Om de nordamericanske Protestanternes Bestræbelse for at faae theologiske Lærestalter. X, 358.

De senectute literata, tanquam egregia historiae conservatrice. XI, 57.

De senectute, tanquam imagine mentis Christianæ. XI, 69.

Om og af Prof. Twestens dogmatiske Forelæsninger. XI, 113.

Aphorismer, henhørende til praktisk Philosophie. XI, 280.

Mindeskrift over Herder. XII, 1.

Anmeldelse af A. S. Ørsted's Afhandling om Ufor-
nødenheden af en omgribende Forandring i den
danske Kirkeforfatning. XII, 159.

J. Møller.

Om de saakaldte passive Dyder og deres Værd. XII,
206.

Bemærkninger om den nyeste orientalske Litteratur.
XII, 380.

Berigtigelse til N. Stenos Levnetsbeskrivelse.
XII, 397.

Forsvar for Pastoralbrevene, navnlig med Hensyn til
de af Hr. Professor Bloch paaankede Yttringer.
XIII, 89.

Om Grændserne for Sanddruheds Pligt, og om Nødvendigheden af at stjelne imellem Evgn og Usandhed, Falskhed og Bildfarelse. XIII, 258.

Om det kirkehistoriske Studiums Rang, rette Methode og Brugbarhed for Præster. XIV, 64.

Frihed, Hellighed og Usyndighed. Et Bidrag til den moralske Ontologie. XIV, 117.

Om Hellighed, med en Excurs om den platoniske Trehedsinddeling af Mennesket og dens Forhold til Hellighedsbegrebet. XIV, 158.

Om Usyndighed i Almindelighed, og Christi i Særdeleshed. XIV, 217.

Træk af omvendte Britanferes Biographier. XIV, 344.

Forsvar for den (danske) reviderede Oversættelse af det Nye Test. XV, 2.

Om og imod Vgtheden af 1 Joh. 5, 7—8. *ibid.* 14.

Om og imod det Gl. Testis Apokryphers Udelukkelse af Bibelen. *ibid.* 53.

J. Møller.

Om den nyere tyske Theologies Bestemmelse i England. *ibid.* 161.

Om den Berlinste Kirketidendes Domme over danske Theologer:

- 1) Gjendrivelse af Beskyldningerne mod Dr. P. E. Müller. XV, 203.
- 2) Svar paa Klagen over Theologisk Bibliothek. *ibid.* 222.
- 3) Oplysninger, vedkommende Pastor Grundtvig's Fortjenester og hans Forhold til det theol. Facultet samt den danske Selskabshed. *ibid.* 232.

Om den Danmark vedkommende Artikel i Heidelberg Theol. Studien und Critiken. *ibid.* 281.

Confessionarius Liebenbergs Biographie. *ibid.* 321.

Om Stiftelsen af en engelsk, biskoppelig Kirke i Ostindien. XVI, 23.

Retfærdiggjørelse for tvende miskjendte Theologer, nemlig Præsten Lavater. XVI, 105 og Biskop Hans Daggert. *ibid.* 133.

Bidrag til den danske Bibels Historie, især under Kongerne Christian V. og Christian VI. *ibid.* 258.

Om Brug og Misbrug af Benævnelserne: Naturligt og Supranaturligt. *ibid.* 301.

Anmeldelse af nye kirkehistoriske Bærker. XVII, 1.
Mindekrift over Dr. Jeremias Frederik Neuf. XVII, 84.

Det Begribelige og Ubegribelige i min Pastoral: Erfarung. *ibid.* 184.

J. Møller.

Om Religionens Bæsfen (at det fornemmelig maa søges i Følelsen) efter Schleiermacher og Twesten. *ibid.* 233.

Efterretninger om christelige Velgjørenhedsanstalter. XVIII, 55 og 390.

Oratio funebris in memoriam Dr. Fr. Münteri. *ibid.* 125.

Nekrolog over sex bekjendte Theologer (Odmann, Birch, Hornemann, Münter, Bloch, Münster). *ibid.* 322.

Mindestrift over Rector Oluf Worm. XIX, 44.

Sammenligning imellem Overtroer og Britanferie, efter J. A. Eramer. XX, 141.

Udsigt over den geistlige Weltalenhed i Danmark fra Reformationen. *ibid.* 243.

Om Cholerasotten, betragtet fra den religiøse Synspunkt. *ibid.* 307.

Sag- og Navn-Register over Indholdet af Nytt theol. Bibliothek. *ibid.* 348.

Møller, Jens, Sognepræst til Grindeskov i Viborg Stift.

Mindefang over Luther. XVII, 324.

Møller, K., Dr. Theologiae, Biskop over Lolland og Falster. (Om hans Veiledning til det Gl. Test. VIII, 166).

Propheten Esaias oversat med Anmærkninger. II, 1.

Maa ikke enhver oplyst Christen ønske den danske Kirke en forbedret Oversættelse ogsaa af det Gl. Test.?

IX, 1.

K. Møller.

Nationalismen, i dens Forhold til Bibelen og Protestantismen, fra et populært Standpunkt betragtet. IX, 266. (Jevnsfør Dr. Clausens Sendebrev. X, 257) og Biskop Møllers Duplik som strax nævnes:

Bemærkninger ved Professor Clausens Sendebrev. XI, 341.

Andet Brev til de Corinthier, oversat med Anmærkninger. XVII, 283.

Om hans Forhold til Rector O. Worm. XIX, 82. 117. Breve fra Worm til ham. ibid. 237.

Ere Apostlerne i Fremstillingen af Jesu Døds Hensigt afvegne fra Jesu egen Lære. ibid. 381.

Mønster, Dr. Theol., Biskop i Aarhus.

Behøver Præsten intet videre end et fortsat Studium af Religionens og Kirkens Historie? XIV, 1.

Hans Levnet af J. Møller. XVIII, 357.

Møser, Justus (forsvaret af J. Møller. XIII, 116).

Hans Roes over Middelalderen. IV, 298.

Hans Forslag om at formindste de vægte Børns Antal. ibid. 365.

N.

Naturen, Sands for den. VII, 73.

Naturlig Religion, om den. XIII, 155 fg.

Naturlige Menneske, om Betydningen af dette Udtryk. XIV, 199.

Napoleon (Bonaparte), om hans Charakter som Regent og navnlig som Ordner af det franske Kirkes væsen. IX, 112 fg.

- Napoleon.** Om hans Organisation af Universiteter og Skoler. IX, 180 fg.
- National-Concillium** (fransk) i Aaret 1811. IX, 134.
- National-Litteraturen**, om den. X, 205.
- Navarra** (et theol. Collegium i Paris) dets Organisation. IX, 177.
- Negrene**, om deres Forhold til Christenheden. VII, 267.
- Neander**, Prof. Theol. i Berlin, hans Kirkehistorie anbefalet. XIII, 391. anmeldt. XVII, 3.
- Neologer**, de genfiste. Om deres Strid med Kalan o. fl. III, 135.
Om Herders Opposition imod sin Tids Neologer. XII, 53.
- Nicolai**, Frederik, lærd Boghandler, om ham og hans Journal, Allg. D. Bibliothek. XII, 53.
- Niemeier**, Aug. S., Canzler i Halle.
Om Fængseltugtens Forbedring i Newgate. IV, 347.
Biographier over fire Theologer af Navnet Hermes. VI, 259.
Om den høie Bigtighed og hensigtsmæssigste Methode af et fortsat Studium af Kirkehistorien for Religionslærere. XI, 1. (Efr. Münster).
- Norske theologiske Candidater** i A. 1786—1795. Antallet angivet. XI, 224.
- Nyerup**, Rasmus, Professor.
Om hans Forhold til Rector D. Worm. XIX, 84 fg.
Worms Breve til ham. ibid. 139.

D.

Olivarius, U. S., Sognepræst.

Om Hjemmedaab, Kirkebaab og Barnemødres Kirkegang. II, 325.

Olshausen, Professor Theol. i Königsberg.

Om Kirkesædrenes Udsædelighedslære. XIV, 178.

Om den platoniske Trichotomie i det N. Test. ibid.

O'Meara, engelsk Læge, skildrer Napoleon paa St. Helena. IX, 113.

Opdragelse, J. D. Falks Grundsætninger derom. II, 243.

Om Opdragelse til Religiositet i de lærde Skoler, af J. Møller. X, 105.

Optimismus i Historien, om den. XII, 129.

Orientaliske Kirke, dens Charakter. III, 308.

Orientalisk Literatur, om den. XII, 380.

Orthodoxie, om den falske og sande. VII, 49.

Om Herders. XII, 138.

Ostindien, om den kristelige Kirke der. XVI, 1.

Overtroe, værre end Bantroe, efter Provst Harders Mening. II, 171.

Ei slet saa fordærvellig som Bantroe, efter Professor J. Møllers Tanker. II, 213.

Sammenligning imellem Overtroe og Fritænkerie. XX, 141.

P.

Palladius, P., Biskop.

Om hans Prædikener. XX, 253.

Paludan, Peder (af dødt Præst).

Om hans æstetiske Skrifter. XX, 283.

Pantheismen, forkastet af De Wette. VII, 215.

Om Schleiermacher er den hengiven? XI, 115.

Pastoralbreve af Udgifveren.

1. Brev. Dedication til Stiftsprovst, nu Biskop, Dr. K. Wøller. IV, 290.
2. Brev. Om Hovedhindringerne for et lykkeligt Folkely i vore Dage. IV, 295.
3. Brev. Om Hovedmanglerne ved vor Tids Sædelighed. IV, 319.
4. Brev. Om hvad Lovgivningen og Borgeraand kan virke til at formindske Usædeligheden. IV, 340.
5. Brev. Om Opdragelse til Religiositet i de lærde Skoler. X, 105.
6. Brev. De classiske Studiers Forrang i vore Skoler bedømt og forsvaret imod trende nye Anfald. X, 120.
7. Brev. Om Universiteternes tredobbelte Bestemmelse, især deres Indflydelse paa den sædelige Charakter. X, 172.
8. Brev. Om Literaturen, især den nationale, som Dannelsesmiddel. X, 205.
9. Brev. Om den geistlige Veltalenhed i Danmark siden Reformationen. XX, 243.
10. Brev. Om Cholerafotten, betragtet fra den religiøse Synspunkt. XX, 307.

Pastoraltheologie, af J. Wøller. VII, 1.

Pastoral-Erfaring, af Samme. XVII, 184.

Paulsen, Professor Juris i Kiel.

Hans Theorie om de symboliske Bøger. XII, 196.

Paulus's (apocryphiske) Brev til Corinthierne. V, 70.
Paulus tager Hensyn til Trehedsinddelingen af den
menneskelige Natur. XIV, passim.

Hans andet Brev til Cor. oversat. XVII, 283.

Paul, Jean, see Richter.

Pavels, Biskop i Bergen, er imod Børselkøbers In-
troduction. II, 332.

Om hans Prædikener. XX, 288.

Pavedømmets Historie i den nyeste Tid. VIII, 184.
IX, 101.

Pedersen, Christ. (gl. dansk Theolog). Om hans
Postil. XX, 252.

Pentateuchen, om dens Troværdighed og mosaiske
Herkomst af Dr. Sack. XVIII, 87.

Philologisk Undervisning, hvad dertil hører. XIII,
137.

Philosophien, om Bigtigheden af dens Studium for
den kristelige Theolog. XVIII, 253.

Pius VII., Paver. Hans Historie. VIII, 185. IX,
133.

Planck, Prof. Theol. Hans Dom om Luther prøvet.
XII, 246.

Plato, om hans Trehedsinddeling af Mennesket. XIV,
131.

Hans Samtale imellem Sokrates og Kriton. XIX, 19.

Polemik, skal efter Tyskytner igjen indføres i den
evangeliske Kirke. X, 1.

Betænkneligheder derved af J. Müller. ibid. 31.

Pbntoppidan, Erik, Biskop, Dr. Theol., yndede
ikke den ubetingede Absolutions Formel. II, 320.

Nyt theol. Bibl. 20 Bd.

B 6

- Pontoppidan, Erik.** Om hans homiletiske Skrifter. XX, 268.
- Polyides (Theokletes)** en græsk Dogmatiker, om hans Værk. V, 239.
- Pradt (de) Erkebiskop.**
 Udtog af hans Bog om de fire Concordater. IX, 139.
- Preussen,** om dets politiske Gjenfødselse. I, 98.
- Priser,** vundne ved Kjøbenhavns Universitet i Aarene 1814—1822. III, 278.
- Prisopgave,** württembergsk, for en Billedning til Væbellæsning. II, 364.
- Privat-Præceptorat** ved Kjøbenhavns Universitet, om en bedre Organisation deraf. X, 187.
- Protestantismen,** om dens rette Tendents. XII, 267.
- Prædikeren,** oversat af Engelbreth. XIII, 171.
- Prædiken,** hvad den skal være. VII, 76. Sevnfør XII, 84.
- Præst,** om dette Navn. VII, 77.
 Raad til en ung Præst. VII, 1.
- Psalmer,** Davids fem første, oversatte af Stiftsprovst Stockholm. IV, 275.
 Nye og omarbejdede, af Pastor Salling. X, 326.
 Bihæfte af Pastor Christensen. XIII, 1.
 Psalmer af Professor J. H. Smidth. XIII, 334.
- Q.
- Qvindelig Opdragelses Zell.** IV, 315.
 Hvorledes Qvinderne i de fornemmere Stænder kunde mere-syselsættes. *ibid.* 360.
- Qvindernes Dyder,** sammenlignede med Mændenes. XII, 230.

Orvækerne aflaffede først Slavehandelen. VII, 291.
Orvæstioner, opgivne ved theologisk Embeds-Examen i
 Aarene 1822–1826 inclus. IX, 227. i Aaret
 1827. XIII, 376. i Aaret 1828. XV, 365.
 i Aaret 1829. XVI, 365. i Aaret 1830.
 XVIII, 373. i Aaret 1831. XX, 331.

R.

Rationalist, om den rette Brug og om Misbrugen af
 denne Benævnelse. XVI, 301. Jvnf. XVII,
 377.

Rationalismen, i dens Forhold til Bibelen og Pro-
 testantismen, betragtet af Biskop Dr. R. Møller.
 IX, 266. (Jvnf. Prof. S. N. Clausen. X, 257
 og XII, 369). Ugunstigen bedømt af en tydsk
 Theolog (som Biskop Dr. Fogtmann har oversat)
 X, 297.

Rationalistisk Theorie sammenlignet med den supranat-
 uralistiske. XIII, 95 fg. XVIII, 198.

Raumer, Fried. v., Professor i Berlin.

Om hans Geschichte der Hohenstauffen. XII, 391.

Rehling, And. Joh.

Om hans Prædikener. XX, 282.

Resewitz, tydsk Præst.

Om hans Prædikener. XX, 280.

Reinhard, J. V., tydsk Theolog.

Bestrider den kantiske Philosophie. XII, 109.

Reinhold, Professor Philos. i Kiel.

Hans Metrolog. IV, 250.

Religion, Forholdet imellem den og Moral. VII, 245.

Religiønsunderviisning i de lærde Stoler bekendt.
XIII, 18. og XIII, 89.

Religiøstet, om dens Bigtighed for Videnskaberne
Dykere. IV, 214.

Om Opdragelse dertil. X, 105.

Reuß, Jer. Fred., Professor Theologiae.

Mindestrift over ham. XVII, 84.

Om hans Taler. XX, 267.

Rhad, Director i Slagelse.

Giver N. E. Halle Testimonium. III, 64.

Richter, Jean Paul Fred.

Hans Dom om Sands Enigmord. VI, 200.

Om Luthers Mindesmærke. VI, 204.

Hans Forhold til Herder. XII, 73.

Hans Theorie om Opdragelse til Religion. XVII,
241.

Riegels, U. D., Brev fra ham til Lixboph om Vir-
skap Halle. III, 68.

Hans Dom om Biskop Bagger underkjendt. XVI,
169.

Rieu, Carl, reformeert Præst, skildret af Rosen-
dahl. II, 273.

Riga, nygræsk Diger; en patriotisk Sang af ham,
oversat af J. Møller. V, 202.

Riga, Stad i Liefland, om Tonen der til Herders Tid.
XII, 28.

Rinck, tydsk Præst. Hans Undersøgelse om Corin-
thiernes apocryphiske Breve. V, 59.

Romanlæsning, om dens Indflydelse paa Sæderne.
XI, 300.

Romerke Curie, dens nyeste Historie ved J. Woller.
VIII, 184.

Rose, Hugh James, en engelsk Lærd.

Om hans Bedømmelse af den tydske Theologie. XV,
165.

Rosendahl, Forstander for den lærde Skole i Fredericks.
Kort Skildring af Præsten E. Rieu. II, 273.

Breve fra D. Worm til ham. XIX, 275.

Rudelbach, A., Dr. Philos. og Superintendent i
Glauchau i Sachsen.

Bemærkninger over Prof. Clausens Kritik og Frem-
stilling af Underbegrebet. IV, 119.

Om en Modification i Hypothesen om en mandtlig
Tradition, som Forklaringsgrund til de tre første
Evangeliers Overensstemmelse. IV, 162.

Prøver af udgivne Skrifter af Middelalderens Theo-
loger. VI, 283. (Jvnsf. en Antikritik mod Ru-
delbach af Fogtmann. XIV, 241. og en Ar-
tikel mod den Declijnske Kirketidende af J. Wøl-
ler. XV, 191).

Russiske Kirke. Dens Charakter. III, 315.

Dens fornemste Theologer. *ibid.* 343.

Rønne, B. S., Sognepræst i Lyngbye.

Brev fra ham angaaende hans Bibellæsning og de af
ham udgivne religiøse Smaa skrifter. I, 332.

Om hans Prædikener. XX, 296.

Rørdam, Christ., Licent. Theol. og Sognepræst til
Laastrup.

De Hermia Philosopho, ejusque opusculo Irrisio
Philosophorum inscripto. XV, 96.

Kørdam, Christ:

Bemærkninger ved Pastor Brolunds Afhandling om
Rationalismens Fortrin. XVII, 198.

S.

Sabina, Cardinal; Tilleg til hans Historie af Doctor
Estrup. IV, 28.

Sack, R. S., Dr. og Professor Theol. i Bonn.

Berigtiger Roses Domme om den tydske Theologie.
XV, 167.

Om Christi Himmelfart. XVII, 229.

Om Pentateuchen. XVIII, 87.

Sadolin, N., Sognepræst.

Bemærkninger ved Evangeliernes Sammenligning.
I, 51.

Salling, S. C., Præst i Bonstid.

Om en ny Psalmebogs Nødvendighed, samt Prøver
af nye Psalmer. X, 326.

Samtaler, om Præstens. VII, 37.

Samvittighedsfuldhed, om Præstens. VII, 57.

Sands Snigmord paa Røkebue. Betragtninger i den
Anledning. I, 159.

De Wettes Trøstebrev til Sands Moder. I, 125.

Jean Pauls Dom om dette Snigmord. VI, 200.

Sanddruhedspligt, om den. XIII, 258.

Sandhedskjerlighed, om den ægte og uægte. XI,
280.

Sartorius, D. C., Professor Theol. i Dorpat.

Forsvar for den lutheriske Lære om den fete Vilkes
Uformue. III, 129.

- Schade, Joh. C.**, Præst i Berlin, iorv'indb Skriftestolen. II, 323.
- Schellings Philosophie**, om den. VII, 211.
- Schickelanz, W. A.**, Dr. Philosophiæ.
Om de nyeste Scribtheder i den genfiske Kirke. III, 135.
- Schiller, Jr.** Hans Forhold til Herder. XII, 65 og XVII, 156.
Hans Forkjerlighed for den geistlige Stand. VII, 79.
- Schjødte**, Stiftsprovst i Ålborg.
Om hans Prædikener. XX, 302.
- Schleiermacher, Fred.**, Professor Theologiæ.
Om hans Dogmatik. XI, 115.
Sammenlignes med Lessing. XVII, 249.
- Schlegel, Fred.**, tydsk Lærd, anbefaler den platoniske Trichotomie af Rennesset. XIV, 197.
- Schmidt, Jr.**, Dr. Theol., Provst og Sognepræst.
Retrikk Oversættelse af 1 Mos. 49 Cap. med Prøve af en Commentar. IV, 178.
Bemærkninger af hans Reise; Dagbog om Religiøsitet i Italien og Spanien. IX, 255.
Psalmer af ham. XIV, 322.
- Schulz**, neologisk Præst i Preussen, om hans Proces. VI, 275.
- Schüz, J. Carl Jul.**, tydsk Professor; Yttringer af ham paaantes. XIV, 145.
- Scott, Walter**, engelsk Digter. Om Romanlæsnings Indflydelse paa Moraliteten. XI, 302.
- Schönheider** (sal. Biskop i Trondhjem) om hans homiletiske Skrifter. XX, 279.

- Sæerup, S.** Sognepræst i Mariager.
Erklæring angaaende Striden imellem Grundtvig og
Elansen. XI, 324.
- De Tatiani Diatessaron.** XII, 289.
- Om den 19 Art. i den Augsborgske Confession. XVII,
216. (Om hans Prædikener. XX, 301).
- Selskab**, om det Lyngbyeske Tractatselskabs Skrift.
I, 332.
- Det Bolmarke Selskab stiftet af Jakk og kaldet:
Vennerne i Røden. II, 250.
- Om forskellige christelige Velgjærheds-Selskaber.
XVIII, 55 og 390.
- Selv mord**, om Vidnerne derimod. IV, 373.
- Selvtænkning**, om Præstens. VII, 22.
- Seminatier**, ny Bestemmelse om de danske. VII, 186.
- Separatisterne** under Christian VI. Bidrag til dets
Historie. II, 313.
- Sibbern, J. C.**, Professor i Philosophien.
Hans Tale paa Reformationsfesten 1823. VI, 172.
Sendebrev til J. Møller om Frihedsleren. XVII,
222.
- Skolevæsenet**, om det lærde i Frankrig. IX, 208.
- Slavehandelen**, dens Historie og Affkæffelse iblandt
de Christne. VII, 267.
- Smith (Lauritz)**, Holmens Provst, om hans Prædiken.
XX, 281.
- Smidth, J. S.**, Prof. og Sognepræst til Nastrup paa
Falster. Psalmer. XIII, 334.
- Sokrates**, hans Samtale med Aristo loet før hans
Død. XIX, 19.

- Solger, Prof. i Berlin, om hans efterladte Skrifter.** XII, 391.
- Sorbonnen, dens Organisation.** IX, 177.
- Sorg, hvorvidt Menneskene bør attraae den.** XI, 289.
- Spalding, beramt Theolog, foranlediger Herders Pro-
vindstia blade.** XII, 55.
- Spilleke, Aug., tydsk Skolemand; hans pædagogiske
Skrifter anbefales.** X, 112. 149.
- Stangenberg, katholisk Biskop i Ribe, befaler sine Præ-
ster at prædike for Folket.** XX, 248.
- Staudlin, C. S., Dr. og Prof. Theol. Hans Bio-
graphie.** XV, 303.
- Steffens, S., Professor i Breslau.
Skriver imod Stourdza.** I, 107.
- Om Religiositet og Videnskabelighed i de Nordameri-
canske Stater.** III, 138.
- Hans Dom om Middelalderen.** IV, 321.
- Uddrag af hans Bog om den falske Theologie og den
sande Troe.** VI, 218.
- Steno, Nic. Bidrag til hans Biographie.** XII, 397.
- Stieglitz, tydsk Kunsthistoriker, om Frimurernes Her-
komst fra Middelalderens frie Murere.** III, 109.
- Stochholm, J., Stiftsprovst og Vicarius episcopi
i Aalborg.**
- Brudstykker af Esaias samt den 12te og 22de Psalmes
overs.** I, 211.
- Dauids fem første Psalmer.** IV, 275.
- Beviis for at den christne Kirke ikke grunder sig paa
det apostoliske Symbolum, men paa den h. Skrift.**
XX, 199.

- Stolthed**, om Forskjellen imellem den og Høvmød. III, 78.
- Stourdza**, russisk Statsmand, anklager de tydske Universiteter. I, 106.
- Studerende ved Kjøbenhavns Universitet**, deres Antal i A. 1814—1822. III, 230.
- Strasborg**, Domcapitlet der viser sig meget papistisk. IX, 162.
- Supranaturalist**, om denne Benævnelse. XVI, 301 og XVII, 377.
- Supranaturalismen**, dens Fortrin for Nationalismen. II, 363. jvnf. Dr. R. Wollers Afhandling. IX, 266. Dr. Clausens. X, 257 og XVII, 377. samt en tydsk Anonymus (meddeelt af Dr. Fogtmann). X, 297.
- Svenske Universiteter**, om dem. X, 186.
- Svensk theol. Literatur**. XV, 352.
- System**, De Wettes i den christelige Sædelære. I, 172.
Zwestens i den christl. Dogmatik. XI, 113.
- Sædelærere**, om de slappe. XIII, 113.

Z.

- Taalmodighed**, om denne Dyb. XII, 220.
- Tertullians Afhandling** derom. XVI, 63.
- Taler**: Af Prof. Clausen ved Tiltrædelsen af det theol. Lectorat. I, 1. og ved Reformationstesten. XVIII, 170. Af Biskop P. E. Müller ved Regentens Jubelfest. IV, 263. Af Prof. J. Wollers ved sit Rectorats Medtæggelse. IV, 214. Paa Kongens Fødselsdag 1823. V, 1. Ved Doctor:

promotionen 1826. X, 57. Ved Biskop Münters
Sørgesest. XVIII, 125. Af Biskop Herk. VI,
15. Af Prof. Sibbern paa Reformationensfesten.
VI, 172. Af Prof. Ørsted. X, 86. Af Bi-
skop P. E. Müller ved Hornemanns Jubelfest.
XI, 101. Af Dr. Hohlenberg ved Tiltrædelsen
af det theol. Lectorat. XI, 241. Af Prof. Rector
Thorup. XIV, 64. Af Prof. Rector O. Worm.
XVI, 214 og XIX, 1. Af Amtsprovst Flem-
mer. XVII, 175.

Tatian, om hans Diateseron af Seerup. XII, 289.
Tausen (Hans, Reformator) om hans Prædikener.
XX, 252.

Tatius, P., Sognepræst. Om hans Prædikener.
XX, 301.

Tertullian, den første Theolog, som lærer, at Mennes-
ket bestaaer kun af to Dele. XIV, 186.

Hans Afhandling om Taalmodighed, oversat af Lic-
tenger. XVI, 63.

Theologer, de Kjøbenhavnske, lige fra Universitetets
Stiftelse. V, 137.

Theologie, om den falske. VI, 253.

Theologisk Bibliothek, forsvaret. XV, 222 og 281.

Theologiske Facultets Erklæring i Anledning af
Grundtvigs Dimisprædiken. XV, 269.

Theologiske Candidater ved Kjøbenhavns Universitet
i Aarene 1786—1795. XI, 224. I Aarene
1814—1822. III, 243. I Aaret 1823. V, 264.
I A. 1824. VII, 319. I A. 1825. IX, 305.
I A. 1826. XI, 215. I A. 1827. XIII, 367.

- J A. 1828. XV, 355. J A. 1829. XVI, 369.
 J A. 1830. XVII, 376. J A. 1831. XX, 333.
- Theophilanthropismus** i Frankrig. IX, 109.
- Thiersch, Jr.**, tydsk Philolog, Prof. i München.
 Devils for at de hedenske Skribenters Læsning i Sko-
 lerne ei medbringer Fare for den christelige Religion
 eller for Ungdommens Sæder. X, 159. (Om
 hans Skolekrifter see 5te, 6te og 7de Pastoralsbrev).
- Thomas Aquinas** beviser Sjælens Udsælgelighed af
 dens Immaterialitet. XIV, 195.
- Thorlacius, Børge**, Prof. Eloqv. Hans Minde af
 J. Møller. XVII, 335. XVIII, 134.
- Thorup, P. N.**, Professor og Rector i Ribe.
 Om Betydningen af Overgangen fra Skolen til Unis-
 versitetet. XIV, 64.
- Thune, E. G.** Sog. Prof. Matheseos; hans Minde
 af J. Møller. XVII, 337 og XVIII, 132.
- Tractater**, om det Lyngbyeske Selskabs. I, 332.
- Trescho**, Præst i Mohrunge, hans Forhold til Herder,
 XII, 6.
- Treschow, S.** (sal. Prof. og Sognepræst) om hans
 Prædikener. XX, 281.
- Trichotomien** af den menneskelige Natur; forekommer
 i det Nye Test. XIV, 180. Hos Kirkesædrene.
 ibid. 178.
- Troe**, om den sande, af Steffens. VI, 218.
 Præsten skal holde fast ved Troen. VII, 43.
- Tryde, E.**, Provst og Præst i Herlufmagle.
 Om de udsøgte Børns Salighed og Helvedsstraffenes
 Evighed, efter den Augsb. Confession. X, 232.

Tryde, E., Provst.

Bemærkninger om kirkelige Formularer, nærmest med Hensyn til den danske Kirkes Ritual. XVII, 28. (Jvnf. XVIII, 301).

Tugthuuspræst, hvor vigtigt hans Embede er. IV, 357.

Tübingen, om den theologiske Skole der. II, 368. XII, 107.

Twivleren, hans Indvielse af De Wette. VII, 189 og VIII, 39.

Twisten, Dr. og Prof. Theol. i Kiel, skriver til Anbefaling for det lutheriske Seminarium i Nordamerika. X, 362.

Uddrag af hans dogmatiske Forelæsninger. XI, 113 og XVII, 259.

Tzschirner, Dr. og Prof. Theol., hans Beretning om en tydsk katolsk Menigheds Overgang til det evangeliske Christendom. V, 92.

Om Nødvendigheden af en tidpassende Polemik i den evangeliske Kirke. X, 1.

U.

Udsøgte Børn, om deres Salighed. X, 233.

Ullmann, Prof. Theol., gjendriver Rindes Grunde for de vægte Breve til og fra Korinthierne. V, 78.

Om Christi Usyndighed. XIV, 217.

Umbreit, Prof. i de orientalske Sprog, om hans exegetiske Skrifter. XII, 386.

Underbegrebet, Kritik og Fremstilling deraf. Ved Dr. Clausen. I, 14.

Nyt theol. Bibl. 20 Bd.

C c

Underbegrebet, Bemærkninger ved Dr. Audelbach.
IV, 119.

Dr. Clausens Apologie for sin Afhandl. VI, 37.

Universitetet, det Kjøbenhavnske Krønike for Aarene
1814—1822. III, 228. Det Kjøbenhavnske og
Kielske for A. 1823. IV, 245. og V, 264. For
A. 1824. VII, 315. For A. 1825. IX, 305. For
A. 1826. XI, 203. For A. 1827. XIII, 365. For
A. 1828. XV, 358. For A. 1829. XVI, 365. og
XVII, 331. For A. 1830. XVIII, 373. For
A. 1831. XX, 331. Junf. Kiel.

Universiteter, de tydske, anklages af Stourdja. I, 106.
Forsvares af Steffens og Flere. *ibid.* Om Uni-
versiteternes tredobbelte Bestemmelse, af J. Möller.
X, 172.

*De Universitate tanquam arctissimo inter prin-
cipem populumque vinculo.* Autore Jano
Möller. V, 1.

*Universitates optima ecclesie Evangelicæ fulcra
et præsidia.* Autore H. N. Clausen. XVIII,
170.

Usandhed, er ei altid utilladelig. XIII, 273. Forskjet
paa Usandhed og Løgn. *ibid.* 258.

Usyndighed i Almindelighed og Christi i Særdeleshed,
derom. XIV, 217.

Usædelige Skrifter, om deres Indflydelse paa Mora-
liteten. XI, 301.

Usædelighed, hvorledes Lovgivning og Borgeraand kan
formindske den. IV, 340.

Uægte Børn, om deres frygtelige Antal i nyere Tider.
IV, 331. Om Midlerne derimod. IV, 362.

B.

Vater, Joh. Sev., Dr. og Prof. Theol. Hans Biographie. XV, 315.

Vantroer, ei saa fordærvelig som Overtroer, efter Provst Harders Mening. II, 171. Den modsatte Thesis forsvaret af Prof. J. Møller. II, 313. Og tidligere af Dr. Cramer. XX, 141.

Vantroer Philosopher, om Herbers Omgang med dem. XII, 141. Vantroer Skolemænd. XIII, 120 fg.

Vedel, Anders Sørensen (Hospriest), hans Fortjener af dansk Veltalenhed. XX, 254.

Verdensmand; en Saabans Anslyn af Kirkevæsenet i 18de. Aarhundrede. XII, 48.

Videnskabelighed, den almene. Dens Fremme er et af Universiteternes Glemmed. X, 175.

Videnskaber, de skjønne, om deres Sammenhæng med Religiositet og Pastoraluelighed. III, 181.

Videnskabsmænd, om deres Trang til Religiositet. IV, 214.

Vildfarelse, om Begrebet deraf. XIII, 258.

Vilkaarlighedsevne, om Dyrene have denne. XIV, 127.

Villemain, Professor, om hans maadelige latinske Taler. IX, 187. (Som fransk Taler er han meget beundret, og fortjener det).

Walchendorf, dansk Adelsmand. Hans Værelse reddet af Dr. P. Holm. III, 52.

Wartburg, om de tyske Studerendes Jubelfest der. I, 104.

Watson, Richard, engelsk Biskop, sammenlignet med Balle. III, 76.

Wegscheider, Professor Theol. i Halle.

Om hans Dogmatik. II, 377 og V, 363.

Om Accommodation i det N. Test. XIII, 270.

Wette, Dr. de, Prof. Theol. i Basel.

Om ham, hans Skjæbne og Skrifter. I, 92.

Om hans Udgave af Luthers Breve. VI, 1. og XVII, 1.

Evangelienes Indvielse. VII, 182 og VIII, 39.

Om den menneskelige Frihed. XIV, 129.

Westengaard, L. Chr., Sognepræst i Odense, oversætter Mosches Tale om Bibellæsning i Skolerne. VIII, 1.

Wielands comiske Fortællinger opbrændes 1773 af det Gøttingiske Hainbund. I, 106.

Hans Forhold til Herder. XII, 63.

Whiston, Brødrene, lære Armenisk for at studere nogle apocryphiske Breve til Corinth. V, 63.

Wilken, Professor i Berlin, om hans Geschichte der Kreuzzüge. XII, 390.

Wolfenbüttelske Fragmenter, om dem. XII, 142.

Wolff, A. A., Dr. Philos, Udtog af hans Jødiske Theologie. XVII, 67.

Worm, O., Professor og Rector.

En latinſk Tale holdt i Horsens Skole. XVI, 214.

En danſk Tale. XIX, 1.

Hans Biographie af J. Møller. XIX, 44.

Hans Breve. *ibid.* 139.

Württembergſke Pritisopgave. II, 364.

Theologer. II, 369. XII, 107.

X.

Kenterne, om de gamle fra 1797. XII, 115.

De nye fra 1827. *ibid.* 90.

Y.

Ydmyghed, om Forſkjellen imellem den og Beſtedens
hed. III, 78.

Ydmyghed for Kirkens Stifter. VII, 256.

Z.

Zabierne, om deres Religion af Drammer. XX. 1.

Zeitgenossen, et tydſk Tidſkrift, meddeles Træk af
Jeruſalems Charakter. III, 142.

Æ.

Ægte Børn, deres Forhold til Antallet af uægte i
vore Dage. IV, 332.

Ægteskabets Bigtighed for Staten. IV, 365.

Ægteskabsſtilsmiſer, om deres Tilværet. IV, 381.

Om Vidnerne derimod. *ibid.* 382.

Ægtheden af Matthæi to første Capitler, forsvaret af
Hug. IV, 49.

- Ægtheden af de. Johanneiske Skrifter**, forsvaret af
 Genssen og J. Møller. V, 272. **Ægtheden**
 af 1 Joh. 5, 7—8., bestridt af J. Møller.
 XV, 14.
- Æsthetisk Fremstilling af Religionen**, mon. fornøden.
 VII, 259.

D.

- Edmann, Sam.**; Professor Theol. i Upsala.
 Nekrolog over ham. XVIII, 322.
- Ersted, A. S.**, Conferentsraad og Deputeret i det
 Danske Cancellie.
 Hvorvidt bør Lovene straffe Selvmord. IV, 376.
 Anmeldelse af hans Afhandling om Ufornødenheden
 af en Kirkeform i Danmark. XII, 199.
- Ersted, Joh. Chr.**, Etatsraad og Professor i Physik.
 De religione Christiana, literarum faultrice et
 universæ ingenii kulturæ adjulrice. X, 86.
- Østerrig opretter et protestantisk theol. Facultet i Wien.**
 V, 118.
 Kan ei forebygge Overgang til den protestantiske Kirke.
 VII, 177.
- Øvelse, dens Bigtighed for Prædikanten.** VII, 100.

Trykfeil i Nyt theologisk Bibliothek.

I 19de Bind.

Side 330. Lin. 22. sidste Fangenskab læs: første Fangenskab.

I 20de Bind.

Side 144. Lin. 11. overalt læs: oversat

— 245. — 14. siges mig læs: synes mig
